

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

Varstvo spom

Letnik 33

str. 1-360

Ljubljana 1991

Glavna in odgovorna urednica/Editor in Chief: dr. Iva Cvek

Southern/Slovene editors: Davorin Vuga (archaeology), Ljudmila Bekal (historical linguistics), Janka Krnjec-Mensek (literature), Romana Tomšič (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nasa Šušter, prof. dr. Sergej Vrtič, prof. dr. Peter Pater, Ivan Bogovič, dr. Ivan Štebič, dr. Jelka Pirčkovc, Nevenka Kolar

Naslovna urednica in upravnica/Administrator of the Editorial Office and Administration:

Zavod R Slovenije za varstvo naravnih in kulturnih spomenikov
YU 61000 Ljubljana, Pleterskih ulg 3 p. 178

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORIJO IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Solianostna: Republiški sekretariat za kulturo in ljudske zadeve in inšpektorat za varstvo spomenikov - Tak. Tiskarna Tomšič Ljubljana - Vskladu 856 izvodov - za strokovne podatke in manjše odgovore
avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year - The Journal is published by Cultural Community of Slovenia and Research Institute of Monuments - Printed by Tiskarna Tomšič Ljubljana - Price 18 USD

For more information contact the publisher: Republiški sekretariat za kulturo in ljudske zadeve
LJUBLJANA 1991

Izdaja/Issued by: Zavod R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2 p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor in Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davorin Vuga (arheologija), Ljudmila Bokal (lektorstvo člankov), Jana Kranjec-Menaše in Marina Zupančič (prevodi), Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: prof. dr. Nace Šumi, prof. dr. Sergej Vrišer, prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovič, dr. Ivan Sedej, dr. Jelka Pirkovič, Zvezdana Koželj

Naslov uredništva in uprave/Adress of the Editorial Office and Administration:

Zavod R Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2 p. p. 176

VARSTVO SPOMENIKOV

REVUE NA TEORIO IN PRAKSO SPOMENISKEGA VARSTVA

Cover: Velika Nedelja (foto Jože Gorjup)

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Sofinancirala: Republiški sekretariat za kulturo in Republiški sekretariat za raziskovalno dejavnost in tehnologijo – Tisk: Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana – Naklada 850 izvodov – za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year – The issue is subsidized by Cultural Community of Slovenia and Research Community of Slovenia. – Printed by Tiskarna Tone Tomšič, Ljubljana – Printed in 850 copies – Price 10 USD

Po mnenju Republiškega sekretariata za kulturo je publikacija oproščena plačila temeljnega davka od prometa proizvodov

VSEBINA

CONTENTS

Zorku Hareju v spomin	5	To the Memory of Zorko Harej
POSVETOVANJE		CONFERENCE
N. Šumi: Ustvarjalnost in konservatorstvo	7	Conservation and Creativity
M. Petrič: Pravne osnove za konservatorski program	13	Legal Foundations for Conservational Programmes
M. Črepinšek: Uspešnost prenove, vrste posegov, financiranje	17	Effectiveness of Renewal, Groups, Sorts, Financing
I. Stopar: Obnovi gradu Laško ob rob	35	Observations by the Renewal of Laško-Castle
D. Kramberger: Ljubljanski grad	47	The Castle of Ljubljana
A. Volavšek: Grad v Murski Soboti	51	The Castle of Murska Sobota
M. Mozetič, Grad Dobrovo	57	The Castle of Dobrovo
P. Fister: Hribarjeva hiša v Cerkljah	61	The Hribar House at Cerklje
N. Leben: Prenova Hribarjeve hiše v Cerkljah	69	The Renewal of Hribar House
N. Grujić: Raziskave – smernice – prenova v Dubrovniku	73	Research – Guidelines – Renovation in Dubrovnik
S. A. Hoyer: Hotel Palace v Portorožu	79	Hotel Palace at Portorose
Iz diskusije	85	From Discussion
ČLANKI		ARTICLES
J. Mikuž: Ptujski grad – začasno poročilo	89	The Castle of Ptuj – Preliminary Report
V. Golob: Barvanje svile za tapiserije na ptujskem gradu	99	The Dying of the Silk for Tapestries from Ptuj
Z. Koželj: Vrednotenje Tavčarjevega dvorca	105	Evaluation of the Manor House at Visoko
Z. Koželj: Novosti pri oblikovanju muzejev na prostem	111	Novelties in the Formation of Open-Air Museums
N. Osmuk: Antika v Ajdovščini po treh desetletjih	115	The Restored Antique at Ajdovščina Three Decades Later
I. Mikl Curk: Praktična funkcija in kulturna dediščina	129	Practical Function
J. Vavken: Razvoj Lovrenčičeve hiše na Vrhniku	135	Development of the Lovrenčič's House
M. Dražumerić: Gorenja Straža – cerkev sv. Tomaža	151	Gorenja Straža – the St. Thomas Church
D. Vavken: Uporaba računalnika pri prezentaciji in rekonstrukciji	159	Computer in Presentation and Reconstruction (Gruber Palace)

V. V. Sedov: Slovenija v zgodnj srednjeveškem svetu 167 Slovenia in Early Medieval Slavic World

JUBILEJ: Emilijan Cevc 171 JUBILEE Emilijan Cevc

KAMEN – človekov sopotnik (M. Slabe) 175 STONE

POROČILA

REPORTS

Arheološka dediščina 191 Archaeological Heritage

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura 255 Ethnological Heritage, Vernacular Architecture

Tehniška dediščina 289 Technical Heritage

Umetnostna, urbanistična in arhitekturna dediščina 293 Art, Urban and Architectural Heritage

Zgodovinska dediščina 325 Historical Heritage

Restavratorski center 333 Centre for Restoration

SKLEPI: Ustvarjalnost in konservatorstvo 345 CONCLUSIONS: Creativity and Conservation

METODE: Gradovi in dvorci 347 METHODS: Castles and Manors

ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA V PROSTORU 347 ARCHAEOLOGICAL HERITAGE IN THE LANDSCAPE

NAJPOMEMBNEJŠA ETNOLOŠKA DEDIŠČINA 348 IMPORTANT VERNACULAR ARCHITECTURE

EVROPSKA KONVENCIJA O ARHEOLOŠKI DEDIŠČINI 359 EUROPEAN CONVENTION ON ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

ZORKU HAREJU V SPOMIN

Dragi kolega in prijatelj, naj bodo te moje bežne misli tebi v slovo in spomin, nam pa tudi v opomin.

Ko se izpolnijo obljube nevidnih moči v našem življenju in ko srce prestopi prag želja, upanja, hrepenenja in hotenja, nastopi nov trenutek, ki človeku ni dan, da bi ga občutil. Takrat postane človekovo stanje nova resnica, ki ji pravimo smrt in je vsemu človeštvu že od pamtiveka tako znana, pa vendar tako nerazumljiva. Minljivost, ki tako postane dejstvo in občečloveška vsakdanjost, nas še živče prizadene ne glede na to, za koga gre. Seveda smo zgroženi nad tem dejstvom posebno zdaj, ko stojimo pred končno stopnico slovesa od našega kolega in prijatelja.

Običajna razmišljanja ob tvojem odhodu torej nikakor ne morejo zadovoljiti nas, ki smo bili del tvojega življenja. Zato je potrebno nam, živim, kot neke vrste tolažbo predstaviti tiste razumsko podrejene misli, ki nas morejo vsaj delno osvoboditi teže zavesti izgubljenega in vzpostaviti v nas temelje za perspektivo nas samih in so bile prav globoko zakoreninjene tudi v tebi – človeku, od katerega se danes poslavljamo.

Gotovo vseh kvalitetnih lastnosti pri tebi zdaj še ni moč prikazati v vsem njihovem obsegu, lahko pa jih ob tej prelomnici poskušamo s spominom, v katerem se obuja množica človeških nepreklicnih resnic, ki jih zahteva pravo pošteno življenje, kakršna je bila tvoja življenjska pot, tudi jasno izpovedati.

Kako se to skladno povezuje s prenikljivo izpovedjo umetniške duše: »Življenje in smrt, vse to je ena in združujoča kontinuiteta nepretргanih preobrazb, kajti človek pade, da bi postal svet, in svet živi, da bi rodil človeka.« S prenesenimi besedami laičnega peresa izražena misel pa bi pomenila, da človeškega življenja ni mogoče spraviti na nič, marveč je to podrejeno le podstati – izročeni višjemu namenu.

Torej je tu treba iskati osnove za tisto razsežnost, ki nam mora ostati v tolažbo, ko izgubljam svojega kolega in prijatelja, svojci pa lastno rodno kri.

In ko se v nas bojujejo čustva, prepojena z najtrpkejšo žalostjo, in ko mi živi v tem trenutku potrebujemo zares pravega sočustvovanja, poskušajmo imeti to žalostno dejanje za preskus nas samih in si še bolj utrjujmo resnico, da je življenje ena sama preskušnja in nikdar povsem izpovedana resnica.

Občudoval sem te, kako si v zadnjem času hrabro premagoval vsakdanjik, čeprav še zdaleč nihče od nas ne more dojeti, kakšne telesne in duševne bolečine si prenašal, kaj vse si si želel ob tem, kaj vse hotel in v kaj vse upal, da bi zmagal. V boju s samim seboj in v kljubovanju nasprotjem naravnih sil nisi popuščal, ampak si z globoko vero v življenje ostal pokončen do konca.

Ta veliki dar, ki si ga imel v sebi in ga je izpolnjevala vrsta kar nadčloveških, gotovo pa redkokdaj srečanih izjemnosti, ki vrednotijo smisel življenja, imam pred očmi.

In danes, ko z vso bolečo silo spomina stopaš pred nas, poskušam zbrati vse tvoje vrednote in v njih prepoznati tisto bistvo, ki se je zrcalilo v tvojem neizčrpnem hotenju po smislu življenja in si ga izkazoval s svojo marljivostjo, z vestnostjo, nepretrgano željo po rasti samega sebe tako v stroki kakor v življenjskih spoznanjih. Tvoja prizadevanja, dvigniti se izven zatečenih stanj, so doživela svoj kredo prav ob koncu tvoje življenjske poti, kakor da bi kot ptica neminljivosti hotel poleteti k svetlobi.

Čeprav ti je bila življenjska nit pretrgana veliko prerano in se nisi mogel izpovedati v celoti, spomin nate, ki je grajen na temelju izjemnih vrednot, kakršne v življenju lahko dosežemo le v ogledalu tvojega načina potovanja po tej zemlji, ne bo zbledel. Z vso svojo izpovednostjo si nas naučil nečesa temeljnega, bistvenega – da le v stopinjah človeka ostaja njegov spomin.

Redkim je to dano. Počivaj v miru.

ZORKO HAREJ (rojen 17. 1. 1949 v Dornberku, umrl 24. 7. 1990 v Novi Gorici)

Gimnazijo je obiskoval v Novi Gorici v letih 1963–1967, Filozofsko fakulteto (oddelek za zgodovino in arheologijo) pa je končal 1972. leta, ko je diplomiral z nalogo Posočje v antiki. 12. 11. 1975 je opravil magisterij z delom *Kultura kolišč Ljubljanskega Barja*. Najprej je bil zaposlen kot stažist asistent na katedri za predklovinska obdobja na Filozofski fakulteti v Ljubljani, zatem je bil profesor zgodovine na gimnaziji v Novi Gorici (1976–1982), nazadnje pa direktor Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica (1982–1990).

Začetek njegove bibliografije sega v leto 1972, ko je za takratno ilustrirano revijo *Tovariš* napisal sestavek *Zakladi slovenske zemlje – potovanje skozi čas od kamna do gline*. Pozneje je objavil več razprav o arheoloških raziskavah v Poročilih o raziskovanju neolita in eneolita v Sloveniji, več člankov v *Varstvu spomenikov*, *Primorskih srečanjih* in *dnevnem časopisju*.

Predvsem se je ukvarjal s preučevanjem prazgodovinskih kultur na Ljubljanskem Barju, o čemer govori tudi monografija (tiskano magistrsko delo) z naslovom *Kultura kolišč na Ljubljanskem Barju*. Njegovo poslednje objavljeno delo je *Kozmac pri Gojačah, prazgodovinsko in poznorimsko gradišče*, izšlo v *Goriškem letniku* 15/16, leta 1988.

Marijan Slabe

S posvetovanja Slovenskega konservatorskega društva – Piran 1989

USTVARJALNOST IN KONSERVATORSTVO

Nace Šumi, FF

CONSERVATION AND CREATIVITY

This conference represents an important novelty in the history of our discussions. It is the common appearance of two professions, monument conservation and architecture. We may say that throughout the most of the after-war period we witnessed a strain between the two basic factors, the protector and the planner.

In order to improve the work of conservators and architects on monuments some actions are necessary. Above all, the activities of the monument conservation service take place in much too narrow professional circles. We tend to forget that the material belonging to our patrimony nevertheless belongs to the entire nation and humanity, regardless of competences of one or other institution. In this respect, the knowledge of architects' creativity is generally much more present to the public and its critical opinion. If the conservators nowadays presented their points of view more often in public than they used to, things would be turning more quickly in favour of the profession. If the monument conservation service wishes to become an active collaborator, it must learn to view things also from the point of view of the creative perspective of planners, just as these must respect the qualities of the material. We are closely interrelated. In this perspective, it is the task of the monument conservation to contribute, with regard to the quality of the material, to the better, the new, that it is thus in a way a regulator of quality.

POVZETEK

To posvetovanje predstavlja v zgodovini naših razpravljanj pomembno novost. Gre za skupen nastop dveh poklicev, konservatorjev in arhitektov. Lahko rečemo, da smo bili skoraj vse povojno obdobje priča napetosti med obema temeljnima akterjema, med varuhom in načrtovalcem.

Potrebni so ukrepi, da bi delo konservatorjev in arhitektov na spomenikih izboljšali. Predvsem se dejavnost spomeniške službe dogaja v preozkih krogih. Pozabljamo, da je spomeniško gradivo ne glede na pristojnost tega ali onega zavoda, vendarle last vsega naroda in človeštva. V tem pogledu je vednost o snovanju arhitektov na splošno mnogo bolj izpostavljena javnosti in javnemu preverjanju. Če bi konservatorji danes javno nastopali s svojimi stališči nekoliko bolj kot doslej, bi se stvari hitreje obračale v prid stroke.

Če hoče spomeniška služba pomeniti aktivnega sodelavca mora znati gledati tudi s stališča ustvarjalne perspektive projektantov, kakor mora projektant spoštovati kvalitete gradiva. Navezani smo drug na drugega. V tej perspektivi ima spomeniško varstvo nalogo, da ustrezno kvaliteti spomeniškega gradiva prispeva k boljšemu, novemu, je torej v neki meri regulator kvalitete.

Najprej mi dovolite, da izrazim svoje zadovoljstvo nad programom posvetovanja, čepravno se, kakor beremo v besedilu vabila na posvet, na pogled lahko zdi, da gre za ozko temo, za predstavitev obravnave posameznih izbranih spomenikov. Morda je mogoče reči, da ponujeno gradivo zares nekoliko izžuje problematiko, ker do neke mere izključuje nekatera vprašanja, med drugim vprašanje konteksta spomenika z drugimi. Zato pa seveda sestavljeni program pomeni v zgodovini naših razpravljanj in predvsem v sestavi nastopajočih **pomembno novost**. Pri vrsti

predstavitev gre za **skupno delo in skupen nastop dveh poklicev**, namreč konservatorjev in načrtovalcev (arhitektov). Taki nastopi so bili doslej domala neznani, čeravno smo nekateri vztrajno poskušali na ta način združiti strokovne moči v korist spomeniškega fonda. Mogoče je reči celo obratno: skoraj vse povojno obdobje smo bili priče **napetosti med obema temeljnima akterjema**, med varuhom in načrtovalcem. Pred leti so se razvile iz takega nasprotovanja celo **prave bitke**. Seveda to ne velja za vse odnose, a je vendar dovolj značilno.

Takšna razmerja so v kar najostrejšem nasprotju z nameni snovalcev, ideologov in organizatorjev varstva spomenikov v starejši, pionirski dobi teh prizadevanj. V »dunajski šoli« so v začetku sodobnega varstva predvideli enakopravno sodelovanje zgodovinarja in arhitekta. Spomnimo se, da je bilo ob prof. Steletu, kot prvem poklicnem konservatorju, tik pred prvo vojno predvideno mesto arhitekta, njegovo nastavitev je preprečila vojna. Med obema vojnama je s konservatorjem – arhitekt ni bil nikoli zaposlen kot stalni delavec – sodelovala peščica oblikovalcev. Konservator se je naslonil po eni strani na **najbolj kvalitetne** oblikovalce (na prvem mestu J. Plečnika), po drugi na zgodovinsko razgledane (Mušič); tudi seminar I. Vurnika ni bil brez deleža. Za našo temo bi bilo treba kritično pregledati rezultate teh sodelovanj. Treba je reči, da so arhitekti praviloma **presegli tisto, čemur danes pravimo konservatorski program v smeri novega, dodanega, preoblikovanega**. To kar v celoti velja za J. Plečnika. Rimski zid na Mirju je značilen za njegove posege, prav tako Rekarjeva hiša, da ne govorim o nekaterih bistvu spomenika celo nasprotnih tendencah (za »graditev« vhoda v uršulinsko cerkev, načrti za podobno rešitev pred frančiškansko cerkvijo). Prav poetične so njegove ureditve denimo stare cerkve sv. Jerneja, da o Križankah ali kranjskem roženvenskem klancu ter preddverju Prešernovega gledališča sploh ne govorim. Ob J. Plečniku je bil po vojni med najpogosteje zaposlenimi Tone Bitenc, njegova ureditev blejskega Gradu je med najbolj razglašenimi. Kaj govorijo ti primeri? **Arhitekti so v večji ali manjši meri preprosto uveljavili svoje oblike, svoja merila**, tako da na prvi pogled spoznamo šolo in največkrat tudi avtorja. Ti posegi so v celi vrsti lastnosti nasprotni izvirnim prvnam. Za primer naj navedem slačenje zidov od Bleda do Križank in čez. Pokazali so tisto, kar je izvirna podoba spomenika skrila. Stališče arhitektov Plečnikove šole mi je v nekem razgovoru zelo jasno definiral Tone Bitenc, rekoč: če ni mogoče nič spremeniti ali nič dodati, potem me ne potrebuje. Tudi dobronamerni poskusi, da bi odkrili izvirne lastnosti spomenika, na primer v kranjski župnijski cerkvi, so spomenik v resnici spremenili, isto se je zgodilo na Ptujskih gori: skrbna odstranitev beležev s slopov je bila ukrep, ki je razrdil izvirno oblikovanost spomenika ter jo zamenjal s tedaj še moderno vero veljavnih čistih konstrukcij. Pri takih stvareh se človek vprašuje, ali je konservator sploh izdelal kak svoj program ali pa je obdelavo preprosto prepustil arhitektu. Zanesljivo je, da morebitni program, o katerem ne poznam dokumentov, omenjenih sestavin, ki pa so za podobo spomenika pomembne, sploh ni upošteval kot ključnih. Potemtakem je tudi konservator na tihem sprejel tezo arhitekta. Zgodilo pa se je tudi, da je arhitekt konservator nastopil pri novi gradnji (pri ljubljanskem nebotičniku V. Šubica) kot dušilec njegove modernosti ter dosegel, da so postavili na vrh stavbe antikizirajoči tempelj. T. Bitenc je na primer predlagal, naj bi k Butaličevi hiši v Mekinjah s koroško kaščo prizidali stekleno stavbo kot popolno nasprotje staremu. Podoben je bil njegov predlog za oblikovanje steklenih stopnic sredi osrednje dvorane v dvorcu Zemono. Zanimiva anticipacija nove steklene piramide v Louvru?

O razmerju novega in starega je tudi Izidor Cankar jasno učil, da vse novo oblikujemo moderno, brez kompromisov.

Te opombe nočejo biti nikakršna obsodba, marveč prej razumevanje nivoja, na katerem so se načrtovale in odvijale spomeniškovarstvene akcije. Izhodišče konservatorja je bilo v mnogih stvareh preozko, preveč samosvoje. Snovalec oblikovanja je izhajal iz svoje naravne pravice, da nadaljuje zgodovino s svojim prispevkom, da se na spomeniku uveljavi, da ga na novo interpretira.

Komaj je treba povedati, čemu so se razmerja konservator arhitekt tako zelo zaostrila v zadnjih dobrih desetih letih. Eno temeljnih ozadij je gotovo kriza velikih investicij. Ker teh ni bilo in kakor kaže, jih zlepa ne bo več toliko kakor v boljših časih, je vsa številna armada arhitektov, oprostite izrazu, napadla spomeniški fond. Poprej se je samozavestnim arhitektom zdelo manj vredno ukvarjati se s starim spomeniškim gradivom, ukvarjanje z njim so odklanjali kot neavtorsko delo. Danes se tudi za skromnejše objekte potegujejo skupine arhitektov in celi biroji. Potemtakem je sodelovanje projektantov po sili razmer dobilo nov pomen. Široka akcija preнове, ki jo je sprožilo večdesetletno zanemarjanje stavbnega fonda, je poleg koristi za preživetje gradivo prineslo seveda tudi nekaj bolečih slabosti. Predvsem z radikalnimi prenovami, zlasti konstrukcij, dobesedno odstranjajo staro substanco, česar pogosto ni mogoče docela prekriti ali skriti. Ker je spoznanje o vrednosti stavbne dediščine zlasti kot stavbnega fonda vsesplošno prodrlo, je prenova neustavljiv proces, zato bi nujno kazalo omejiti škodo, ki nastaja z radikalnim odstranjevanjem stare substance. Kakor je videti, torej ustvarjalnosti ne manjka, le da včasih napačno usmerjena in dopuščena. Po vojni smo mislili, da je Plečnik s svojo osebnostno predelano historično govorico zadnji velikan, ki mu je mogoče dopustiti svoje poudarke na starem spomeniškem gradivu. Zato je recimo obravnava ljubljanskega gradu izzvala pravi šok med konservatorji. Posebej novi postmoderni vagon, ki so ga pripeljali ob staro poslopje na dvorišču.

Imamo pa tudi popolnoma obratna razmerja. Obstajajo primeri, kjer arhitekt v nobenem pogledu ni mogel ali ni znal razviti niti kančka svoje ustvarjalnosti. Vzemimo gostilno pri Mraku, kjer je ponaredil stare odstranjene oboke kar z lepenko, pa pri tem seveda posega niti ni poskušal prikriti, ter suhoparno obnovil fasado. So primeri, ko konservator skoraj dobesedno projektira tako, da načrtovalcu ne ostane dosti prostora za resno oblikovanje.

Preidimo do bistva vprašanja, ki ga narekuje naslov prispevka. V čem je ustvarjalnost konservatorja, v čem načrtovalca in kako izboljšati današnje stanje?

Konservator sam ali s sodelavci – izvedenci – mora najprej vzpostaviti spomenik, prebiti se do njegove izvirne podobe, do njegove celote, če je stanje spomenika kakorkoli okrnjeno. To spoznanje je splošno prodrlo, še zmerom pa pogrešamo kompleksne predstavitve takih rekonstrukcij v besedi in načrtu ali maketi. To delo konservatorja terja resen napor, saj mora pri tem izrabiti ves znanstveni potencial, ki nam je na voljo in se po potrebi obrniti tudi na soseščino. Tako gledano, pomeni označena aktivnost **naročilo strokam** za glavnino spomenikov v umetnostni stroki, s katerimi se služba ukvarja.

Da bi omogočili idealno rekonstrukcijo, so potrebne seveda včasih zelo razvezane raziskave. Najtežja je navadno po opravljeni valorizaciji odločitev kaj varovane, če imamo opraviti s kompleksnim, večkrat predelanim spomenikom. Zdavnaj je jasno, da ni mogoče vselej do prvotnih zasnov ter da je zato treba retuširati ali celo odstraniti kasnejše dodelave. Pogosto imamo namreč opraviti s kvalitetnimi

dopolnili, zato starost ni edino in odločujoče merilo. Praksa kaže, da imamo sicer na voljo vrsto načel, kako pri tem ravnati, v resnici pa terja vsaka odločitev, rekel bi, ustvarjalno delo, argumentirano, preverljivo in prepričljivo. Tukaj se kaže izogniti zgolj osebnemu okusu in se opreti na širši krog poznavalcev. Zato je konservatorski poklic težak in odgovoren, zato tudi ni prav, če ponekod obremenijo ali so obremenili začetnike s težavnimi odločitvami. Bilo bi nespametno prikrivati, da tudi konservator ni nezmojljiv in da je lahko tudi površen. So primeri, ko smo izgubili pomemben spomenik prav zaradi prenegle, strokovno neutemeljene odločitve in to v prvorazrednih spomeniških ambientih. Dokler se posledice nanašajo na spomenik, ki je obstal ter je napako mogoče popraviti, ni najhuje. Toda zgodi se in zgodilo se je, da smo zaradi takih nepretehtanih odločitev spomenik tudi fizično izgubili. Torej ni nobenega razloga, da ne bi odločilne konservatorske faze označili kot ustvarjalno dejanje. Ko bo potem konservator uveljavljal svoje izdelke pri projektiranju obnove z vsemi možnimi, tudi zelo dalekosežnimi predelavami, bo lahko projektante in investitorje prepričal samo s trdnimi argumenti. Povsod naj služba opremlja svoje elaborate tudi s projektnimi pobudami. V načelu sta pri tem pomembni dve okoliščini. Po eni strani si je treba prizadevati, da ostane na voljo čimveč tudi strogo dokumentarnega gradiva, ki pa v nobenem primeru ne sme preglasiti doseženih likovnih ali recimo estetskih celot, saj gre za umetniške spomenike ne glede na njihov rang. Na tej ravni je potem sporazum s projektantom odprt, zakaj projektantu je ali mora biti estetska celota spomenika prvi cilj. Arhitekt je potem pri klasičnih spomeniških postopkih spet organizator tehničnih ekspertiz, ki jih danes opravljajo restavratorji, v najširši meri Restavratorski center, usposobljen za celo vrsto postopkov in receptur. Tudi restavrator je seveda tukaj splošni zdravnik, brez specializiranih ekspertov ne gre. Pri večini spomenikov se nato po izdelavi elaborata delež konservatorja ne konča, saj bodo gradbena dela ali drugi posegi lahko razkrili doslej neznane lastnosti spomenika. Zato je pri elaboratih na mestu velika previdnost. Najboljše je seveda idealno stanje, da je spomenik v fazi preiskav na voljo brez ovir, predvsem brez stanovalcev ali uporabnikov. Toda to se dogaja le izjemno, po pravilu pri sistematičnih prenovah, povsod drugod se je treba sprijazniti s faznostjo raziskav ali celo z njihovim odlaganjem na daljši rok.

Kaj pričakuje arhitekt, projektant od svojega deleža? To vprašanje je že leta, odkar pri obravnavanju spomeniškega gradiva sodeluje večje število arhitektov, velikega pomena. Saj gre za profiliranje stroke, ne le v šoli, marveč v življenju. V tem procesu se arhitekt uči v živo spoznavati vrednote gradiva in brusi svoje razmerje do njega. Če so nekad vladali v razmerju apriorni odnosi, v katerih je moral imeti arhitekt svobodo oblikovanja, zdaj nastopa obdobje razmisleka, upoštevanja dognanj konservatorja oziroma akademske stroke. To je podobno šahu. Igra ni manj zanimiva in manj kvalitetna zaradi omejevalnih pravil, obratno, šele pravila omogočajo polni razvoj ustvarjalnosti, ker pomenijo okvir za usmeritev. Javno to stališče danes še ni sprejeto. Celo v zakonodaji so obravnavali spomeniško gradivo kot omejevalni faktor, v kontekstu se ta omejitev pojmuje negativno kot ovira. Toda tudi konservator bo v tem sodelovanju pridobil, ker bo spoznal težavnost projektantove naloge, naučil se bo spoštovati tudi radikalne novosti in pobude, spoznal bo ustvarjalnost v starem in novem. Ni naključje, da konservatorski stroki radi pripisujejo attribute konservativnega, življenje zavirajočega, ne gre samo za dim. Stara resnica je, ki jo mnogi poznajo, a je ne bodo povedali na glas, da bi bilo dosledno upoštevanje konservatorske miselnosti po ohranitvi vsega

starega enako pogubno kakor neomejena ambicija snovalcev novega. Med tema ekstremoma v resnici poteka ukvarjanje s spomeniki, njihovo varovanje in spremljanje. Če hoče spomeniška služba pomeniti aktivnega sodelavca, mora znati gledati tudi s stališča ustvarjalne perspektive projektantov, kakor mora projektant spoštovati kvalitete gradiva. Navezani smo drug na drugega. V tej perspektivi ima spomeniško varstvo nalogo, da ustrezno kvaliteti spomeniškega gradiva prispeva k boljšemu novemu, je torej v neki meri **regulator kvalitete**. Znano geslo je, naj staro nadomestimo, če je treba, z boljšim, novim. Zato naj konservator dosledno opravlja svoj posel, projektant pa svojega. Idealno je seveda, če se najdeta na isti valovni dolžini.

Mislím pa, da so potrebni še nekateri ukrepi, da bi delo konservatorjev in arhitektov pri spomenikih izboljšali. Predvsem sodím, da se to dogajanje praviloma odvija v preozkih krogih. Pozabljamó, da je spomeniško gradivo ne glede na uradno pristojnost tega ali onega zavoda vendarle last vsega naroda in človeštva. V tem pogledu je vednost o snovanju arhitektov na splošno mnogo bolj izpostavljena javnosti, javnemu preverjanju. V zadnjem času poznamo kar dramatične primere takega izpostavljanja, tudi tako imenovani nestrokovni javnosti. Pomislímó na predlog za vodnjak na ljubljanskem Prešernovem trgu. Ne spomnim se, da bi kdajkóli kaka realizirana ali nameravana konservatorska odločitev doživela tako preverjanje. To je lahko dobro ali slabo, lahko je nasledek zaupanja javnosti, čeprav po drugi strani mnógi arhitekti ne skrivajo svojega nezaupanja. Toda óčitno še nismo dosegli **zadostne transparentnosti konservatorskega dela in odločitev v lastni hiši in prizadetih strokah**. Skorah štiridesetletno delo ali spremljanje konservatorstva me prepričuje, da smo zašli v obdobje zapiranja informacij. Domala vsak zavod je postal fevd zase in znotraj zavodov se odločitve praviloma omejujejo spet na posameznike. Celó ob velikih polomijah, ki so jih doživeli spomeniki, ni razprave znotraj službe, ki bi bila dostopna vsem prizadetim. Ni redko, da so se stvari sploh skrivale pred strokovno javnostjo, ni redko, da nam svetujejo, naj ogroženosti nekaterih spomenikov sploh ne postavljamo pred javnost zaradi različnih razlogov. Doseči je treba torej večjo »glasnost«, vsak količkaj pomemben poseg bi moral biti pred realizacijo javnosti na voljo. Taka praksa bi bila daleč bolj vzgojna za konservatorski naraščaj in javnost kakor ta ali ona formalna šola. Pred leti smo upali, da bodo najbolj kritične in načelno najbolj pomembne odločitve doživele javno promocijo preko strokovne komisije, ki jo je imenoval Republiški zavod za spomeniško varstvo. Toda doslej ni v javnost preko medijev prodrla niti ena beseda s tega foruma, ki je tako postal nepotreben. V odboru umetnostnozgodovinskega društva razmišljamo, da bi sami oblikovali tako telo, ki se mu ne bi bilo treba ozirati na forume in investitorje, ki bi torej lahko z odkrito besedo posredovalo javnosti stališča o aktualnih in posebej spornih vprašanjih.

Ob koncu pa še želja, katere izpolnitev bi v veliki meri popravila sedanje nezavidljivo stanje. Konservator v mojih mladih časih ni bil le ozek strokovnjak, marveč tudi javni delavec. Če bi konservatorji danes javno nastopali s svojimi stališči nekoliko bolj kakor doslej, bi se stvari hitro obračale. Razumem izgovor z zaposlenostjo, služba se je pač v veliki meri zbirokratizirala kakor vse drugo pri nas. V tem pogledu bi bila zares odrešilna kakšna antibirokratska revolucija. Toda tudi to ne more biti izgovor, da za storjeno na spomenikih zvemo z večletno zamudo ali pa sploh ne.

Želim vam zares uspešno delo, da bi tako posvet vsaj v neki meri pomenil prelomnico, pa naj bo ta beseda še tako kompromitirana.

PRAVNE OSNOVE ZA UVELJAVLJANJE KONSERVATORSKIH PROGRAMOV

Magda Petrič, ZRS VNKD

LEGAL FOUNDATIONS FOR THE
ASSERTING OF CONSERVATIONAL
PROGRAMMES

POVZETEK

Pri utemeljitvi konservatorskih programov je treba izhajati najprej iz matičnega zakona o naravni in kulturni dediščini. Ta nalaga strokovnim organizacijam, da pripravljajo študije in elaborate za varovanje, konserviranje, obnavljanje, revitalizacijo, za ohranjanje ter vzdrževanje zavarovanih lastnosti, da vodijo oziroma nadzorujejo izvajanje vzdrževalnih del na nepremičnih spomenikih in znamenitostih. Konservatorskega programa sicer izrecno ni navedenega, vendar je nedvomno njegova vsebina zaobjeta v zgornjem opisu, saj gre za predloge ukrepov, omejitvev in drugih prizadevanj, katerih namen je ohraniti značilno podobo, neokrnjenost in izvornost kulturnih sestavin, to pa je tudi tista vsebina, ki jo predpisuje zakon.

In the establishing of conservational programmes it is necessary to proceed from the fundamental law on the natural and cultural patrimony. This obligates professional organizations to prepare studies and elaborations for the protection, conservation, renovation, revitalization, preservation and keeping of protected qualities, as well as to carry out or supervise the carrying out of maintenance works on immovable monuments and curiosities. The conservational programme is not literally cited. Its contents, however, is undoubtedly comprised in the above stated description, since it represents suggestions for measures, limitations, and other endeavours the purpose of which is to preserve the characteristic outlook, intactness and originality of cultural patrimony. This is also the substance prescribed by the law.

Pri utemeljitvi konservatorskih programov je treba izhajati najprej iz matičnega zakona o naravni in kulturni dediščini. Ta nalaga strokovnim organizacijam, da pripravljajo študije in elaborate za varovanje, konserviranje, obnavljanje, revitalizacijo, za ohranjanje ter vzdrževanje zavarovanih lastnosti, da vodijo oziroma nadzorujejo izvajanja vzdrževalnih in varstvenih del pri nepremičnih spomenikih ali znamenitostih. Konservatorskega programa sicer izrecno ni navedenega, vendar je nedvomno njegova vsebina zaobjeta v zgornjem opisu, saj gre za predloge ukrepov, omejitvev in drugih prizadevanj, katerih namen je ohraniti značilno podobo, neokrnjenost in izvornost kulturnih sestavin, to pa je tudi tista vsebina varstva, ki jo predpisuje zakon.

Posegi v nepremično dediščino, kulturne spomenike in naravne znamenitosti se tako kot drugi posegi v prostor urejajo z zakonodajo urejanja prostora, saj zakon o naravni in kulturni dediščini ne določa posebnega postopka dela oz. posegov v dediščino, razen pogoja, da sme imetnik opravljati posege na spomeniku ali znamenitosti le v sporazumu s strokovno organizacijo, v skladu z njenimi navodili in z izvajalci, s katerimi se ta organizacija strinja. Zakon o varstvu in koriščenju kulturno zgodovinske in naravne dediščine republike Bosne in Hercegovine na primer določa predhodno soglasje pristojnega zavoda za dela pri zavarovani dediščini kot tudi v neposredni okolici, če bi se neposredno ali posredno lahko menjal izgled, svojstvo ali izvornost. Dalje je za izvajanje konservatorskih in

restavratorskih del pri zavarovani nepremični dediščini, kot tudi za adaptacije in revitalizacije potreben predhodni strokovni elaborat, h kateremu daje soglasje za prvo in drugo kategorijo republiški zavod, za tretjo pa pristojni zavod. Tudi nekateri zakoni o varstvu kulturnih spomenikov drugih republik določajo predhodno dovoljenje ali soglasje pristojnega zavoda, če gre za dela, ki lahko povzročijo spremembe na kulturnem spomeniku.

Naša zakonodaja urejanja prostora na več mestih poudarja, da morajo biti vsi posegi v prostor načrtovani in izvajani tako, da so usklajeni z zahtevami v zvezi z varovanjem naravne in kulturne dediščine in tako, da jo ohranjajo ter jo oblikovno in funkcionalno vključujejo v prostor. V določeni fazi hierarhije odločanja o zadevah urejanja prostora pa to nedvomno zagotavlja tudi konservatorski program, ko gre za posege v dediščino ali zavarovane znamenitosti in spomenike.

S sodelovanjem organizacij za varstvo v planskih postopkih se oblikujejo glede urejanja prostora kar zadeva varstvo dediščine, zavarovanih znamenitosti in spomenikov, temeljne usmeritve v dolgoročnem in srednjeročnem planu. Planske odločitve in rešitve se potem konkretizirajo v prostorskih izvedbenih aktih, ki so neposredna podlaga za upravne postopke v zvezi z urejanjem prostora. Na njihovi podlagi in v skladu s pogoji, ki jih določajo, se dovoljujejo posegi v prostor z lokacijskim dovoljenjem ali potrdilom o priglasitvi. K prostorskim izvedbenim aktom morajo dati soglasja pristojni organi, organizacije in skupnosti. Gre za dve vrsti soglasij, in sicer za soglasja, določena s posebnimi zakoni in tista, ki se določijo s programom priprave prostorskega izvedbenega akta.

Zakon o naravni in kulturni dediščini ne določa, da strokovne organizacije dajejo soglasja k prostorskemu izvedbenemu aktu, zato je potrebno, da se v programu priprave le-tega, kadar zadeva objekte in območja naravne in kulturne dediščine, določi, da je potrebno soglasje organizacije za varstvo. Organizacija za varstvo potem pred pričetkom priprave prostorskega izvedbenega akta določi pogoje, ki jih mora pripravljalec upoštevati. Ti pogoji imajo naravo konservatorskih smernic. V okviru teh pa organizacija za varstvo že lahko napove, za katere objekte oziroma dele in območja bo potrebno opraviti predhodne raziskave in napraviti konservatorski program. Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor v 57. členu določa, da lokacijsko dovoljenje med drugim vsebuje spomeniško varstvene pogoje, ki jih je treba izpolniti pri nameravani graditvi ali drugem posegu v prostor. Kot spomeniško varstveni pogoj pa razumemo tudi izdelavo konservatorskega programa.

Tudi k lokacijskemu dovoljenju je potrebno pridobiti soglasja pristojnih organov, če je tako določeno v posebnih zakonih. Zakon o naravni in kulturni dediščini je izšel pred novo zakonodajo urejanja prostora. Dotlej veljavni zakon o urbanističnem planiranju je določal, da je za graditev objektov in za druge posege v prostor v neposredni bližini objekta, ki je registriran kot kulturni spomenik, potrebno soglasje pristojnega zavoda za spomeniško varstvo, čeprav za graditev oziroma za poseg v prostor ni potrebno lokacijsko dovoljenje ali priglasitev. Predpisoval je tudi, da se zahteva za izdajo lokacijskega dovoljenja zavrne, če se nanaša na zemljišče, ki je razglašeno za naravno znamenitost, ali če gre za delo pri obstoječem objektu, ki je kulturni spomenik, pa za taka dela spomeniški organ ni dal soglasja. Kot že omenjeno, zakon o naravni in kulturni dediščini zahteva sporazum, in sicer se mora imetnik sporazumeti s strokovno organizacijo o posegu, o načinu posega in izvajalcu posega. Pri tem je očitno, da se zahteva sporazum za vsak poseg, ne glede na to, ali je zanj potrebno lokacijsko dovoljenje ali priglasitev.

Pravna narava zahtevanega sporazuma je nejasna. Nekateri so mnenja, da bi ga morali glede na pomen in vsebino tolmačiti in uveljaviti kot soglasje v upravnem postopku izdaje lokacijskega in gradbenega dovoljenja. V postopku spremembe prostorske zakonodaje se tudi predlaga, da bi se o priglasiitvi del odločalo z upravo odločbo in tako omogočilo izpodbijanje s pritožbo, kadar bi bile prizadete pravice in zakoniti interesi drugih.

V primeru ko imetnik posega na spomenik ali znamenitost brez sporazuma ali v nasprotju z njim, ima organizacija za varstvo možnost sprožiti upravni postopek po 39. členu zakona o naravni in kulturni dediščini pri občinskem upravnem organu, pristojnem za kulturo. Ta lahko poseg prepove zaradi varovanja interesov znamenitosti ali spomenika. Lahko bi prišlo celo do dveh upravnih odločb, lokacijskega dovoljenja in odločbe upravnega organa, pristojnega za kulturo o prepovedi posega. Navedeni sporazum strokovne organizacije pa je zahtevan le pri posegih na spomeniku ali znamenitosti, ne pa pri naravni in kulturni dediščini. Zato je še kako nujno sodelovanje organizacije za varstvo že v fazi planiranja posegov v območja z dolgoročnimi in srednjeročnimi plani in viri pri izdelavi pogojev za prostorske izvedbene akte, ko gre za posege v naravno in kulturno dediščino.

Pri zavarovanih znamenitostih in spomenikih imamo tudi akt o razglasitvi, ki vsebuje razvojne usmeritve in velikokrat posebej ali skupaj z režimom po zakonu povzeto določbo, da so dela in drugi posegi dovoljeni le po poprejšnjem sporazumu, mnenju ali soglasju strokovne organizacije. Zakonodajalec z določbo 36. člena organizacije za varstvo ni zavezal le k sporazumevanju o posegu, temveč tudi k sodelovanju odločanja o načinu posega, in sicer s tem, da le-ta pripravi navodila. Na drugi strani pa imamo opredeljeno pravico imetnika do nasvetov in napotkov strokovne organizacije, kako naj vzdržuje znamenitost ali spomenik, torej tudi kako naj izvaja posege za vzdrževanje in ohranjanje tistih lastnosti, ki so za varovane. Na tem mestu je treba omeniti še 14. člen zakona, ki govori o tem, da morajo občani, strokovne organizacije in skupnosti poiskati pomoč strokovnih organizacij, kadar bi njihova dejavnost brez strokovne pomoči lahko škodovala naravni in kulturni dediščini. Pod dejavnostjo bi lahko razumeli tudi posege v naravno in kulturno dediščino in kot strokovno pomoč izdelavo konservatorskega programa. Zaradi vseh teh nejasnosti, bi bilo potrebno natančno opredeliti vsebino konservatorskega programa, določiti posege, za katere se obvezno izdelata in v kateri fazi odločanja o posegu mora biti izdelan. Konservatorski program bi moral biti obvezen za vsako delo in poseg s stvarnimi posledicami pri tistih sestavinah dediščine, znamenitosti in spomenika, ki jih varujemo.

Nesoglasja med imetnikom in strokovno organizacijo glede posega na spomeniku ali znamenitosti ter navodil se rešujejo v upravnem postopku pred občinskim upravnim organom, pristojnim za kulturo. Vprašanje pa je, ali naj bi bil ta pristojen za presojo tudi, kadar gre za nesoglasje med strokovno organizacijo in projektantom ter izvajalcem o isti sporni zadevi. Sicer pa se po zakonu o naravni in kulturni dediščini le imetnik kaznuje za prekršek, če opravi poseg na spomeniku ali znamenitosti, ki ni v skladu z navodili strokovne organizacije ali z izvajalci, s katerimi se strokovna organizacija strinja.

USPEŠNOST PRENOVE, TIPOLOŠKE SKUPINE, VRSTE IN OBSEG POSEGOV, LASTNIŠTVO IN FINANCIRANJE PRENOVE

Maja Črepinšek, Ljubljana

1. Metoda in cilji

THE EFFECTIVENESS OF RENEWALS, TYPOLOGICAL GROUPS, SORTS AND EXTENTS OF INTERVENTIONS, OWNERSHIP AND FINANCING OF RENEWALS

The article represents a preliminary report of the three-year research project, the working title of it being "Architecture preservation starting-points and criteria for the establishing of expedience of the renewal of architectural patrimony". The source of data represent conservational reports from the publication Monument Conservation. The collecting of data not included in these reports would not be expedient and partly also not possible. Among the reports, the most uniform are those which testify of executional interventions, to a lesser extent those which testify of programmes, and the least the ones concerning the elaboration of monument conservation estimation. Among the causes for such a situation there are also inadequate and not uniform estimation criteria.

POVZETEK

Sestavek je prvo poročilo o triletni raziskovalni nalogi z naslovom Arhitekturno-varstvena izhodišča in kriteriji za ugotavljanje smotrnosti prenove stavbne dediščine. Vir podatkov so konservatorska poročila, objavljena v Varstvu spomenikov. Naknadno zbiranje podatkov ne bi bilo smotno, pri nekaterih

Prispevek je preliminarno poročilo triletne raziskovalne naloge z delovnim naslovom Arhitekturno-varstvena izhodišča in kriteriji za ugotavljanje smotrnosti prenove stavbne dediščine. Cilji naloge so prikazati presek skozi delo konservatorske službe v preteklih letih. Vir podatkov, potrebnih za raziskavo so konservatorska poročila, objavljena v Varstvu spomenikov. Poročila so obdelana s pomočjo računalnika. Vnešeni so le podatki, ki jih zajemajo poročila, čeprav bi jih za popolnejšo sliko potrebovali več. Naknadno zbiranje podatkov za potrebe raziskave ne bi bilo smotno, pri nekaterih skupinah podatkov pa to tudi skoraj ni mogoče. Tako bi na primer težko naknadno ocenili uspešnost posegov – enega izmed ciljev naloge – saj lahko le konservator, ki je pri posegih sodeloval, pravilno oceni rezultat naporov, pa tudi vse, kar je do njega pripeljalo.

Za zajem podatkov so služili vzorci najpopolnejših poročil, ki se jim druga bolj ali manj približujejo. Zato se pri skoraj vsaki skupini rezultatov pojavlja večji ali manjši odstotek poročil, kjer »ni podatkov« ali pa podatki »niso opredeljeni«. V teh skupinah se skrivajo najzanimivejši rezultati, obenem pa so prav pri interpretaciji teh podatkov mogoče napake.

KONZERVATORSKO POROČILO

SPLOŠNI PODATKI

SPOM.VAR.OCENA

- TIPOLOŠKA SKUPINA
- ČAS NASTANKA
- RAZLOG ZA NASTANEK OCENE (VRSTA POSEGA)

KONZERVATORSKI PROGRAM

- PREVLAJUJOČ KRITERIJ
- VRSTA POSEGA
- OBSEG POSEGA
- VSEBINA STAVBE

POSEG

- PREVLAJUJOČ KRITERIJ
- VRSTA POSEGA
- OBSEG POSEGA
- VSEBINA STAVBE

- STROKOVNO VODENJE
- FINANCIRANJE
- IZVAJANJE POSEGOV

USPEŠNOST OCENE

USPEŠNOST PROGRAMA

USPEŠNOST POSEGA

USPEŠNOST

Shema »konservatorskega poročila« ponazarja podatke, ki jih zajemajo objavljena poročila.

Med poročili so najbolj poenotena tista, ki pričajo o izvedenih posegih, manj o konservatorskih programih in najmanj o izdelavi spomeniškovarstvene ocene.

Ocena uspešnosti je praviloma vključena le v poročilo o posegu, redko v poročilo o izdelavi programa in skoraj nikoli o izdelavi spomeniškovarstvene ocene. Med razlogi za takšno stanje so tudi neizdelani ali vsaj neenotni kriteriji za ocenjevanje. Skupno oceno uspešnosti, ki zajema tri delne ocene (ocene uspešnosti, spomeniškovarstvene ocene, konservatorskega programa in posega) ne vsebuje nobeno poročilo v zadnjih treh letih (1986, 1987, 1988).

Zbrani podatki so urejeni po posameznih letih po vseh zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine, pa tudi za vse zavode skupaj.

2. Poročilo o delnih rezultatih

Tipološke skupine stavb, ki so obravnavane v poročilih leta 1986, 1987, 1988.

Stavbe so razdeljene v tipološke skupine po vzoru Navodil za popis nepremičnih registriranih kulturnih spomenikov, ki jih je izdal Zavod SR Slovenije za statistiko leta 1986, vendar so zaradi preglednosti grafične prezentacije združene v le 8 skupin:

- »kmečke« stavbe,
- obrtniške, industrijske, trgovske in gostinske stavbe,
- »meščanske« stavbe,
- javne stavbe,
- utrjene fevdalne postojanke, upravno-stanovanjske fevdalne stavbe,
- cerkvena arhitektura,
- memorialna arhitektura,
- oprema prostora, zgradbe komunalnega sistema.

Največji delež poročil v vseh treh letih ne opredeljuje tipološke skupine, vendar odstotek takšnih poročil pada s 35 % v letu 1986, na 27 % v letu 1987 in 18 % v letu 1988, kar je pozitiven premik. Razmerje med posameznimi tipološkimi skupinami ostaja v zadnjih treh letih skoraj enako.

V letu 1986 prevladuje skupina »cerkvene arhitekture«. Druge skupine si delijo približno enake deleže, nekaj večja sta le deleža »utrjenih fevdalnih postojank, upravno-stanovanjskih fevdalnih stavb« (9 %) in delež »kmečkih stavb« (8 %).

V letu 1987 naraščajo deleži »meščanskih« stavb (s 3 na 12 %) in »kmečkih« stavb (z 8 na 11 %), pa tudi »utrjenih fevdalnih postojank, upravno-stanovanjskih fevdalnih stavb« (z 9 na 12 %).

V letu 1988 presenetljivo upada odstotek »utrjenih fevdalnih postojank, upravno stanovanjskih fevdalnih stavb« (z 11 na 5 %) in »meščanskih« stavb (z 12 na 6 %), raste pa delež »memorialne arhitekture« (z 2 na 11 %) in skupine »oprema prostora, zgradbe komunalnega sistema« (s 5 na 10 %).

Povzetek razmerij med tipološkimi skupinami v zadnjih treh letih kaže, da ostaja enako velik in prevladujoč delež »cerkvene arhitekture«, upada pa delež »meščanskih« stavb in »utrjenih fevdalnih postojank, upravno stanovanjskih stavb«. V porastu so skupine »kmečkih« stavb, »memorialne arhitekture« in »opreme prostora, zgradbe komunalnega sistema«.

Upadajo torej deleži stavb, ki so po merilih varovanja spomenikov kvalitetne in pomembnejše, naraščajo pa deleži manj pomembnih in manj kvalitetnih stavb.

Presenetljivo majhen delež »meščanskih« stavb je mogoče razložiti na dva načina. Prvi razlog je, da so poročila o prenovi v mestih še posebno nepopolna in namesto tipološke skupine objekta navajajo le ulico in hišno številko, pravo število stavb pa se skriva v skupini »ni opredeljeno«. Drugi razlog pa je, da se v mestu prenavljajo predvsem stavbe, ki sodijo bolj v skupino »javnih stavb«, kot med »meščanske« stavbe. V prihodnje lahko pričakujemo povečano število prenov »meščanskih« stavb s stanovanjsko ali mešano vsebino, v okviru preнове podeželja pa vse več prenov »kmečkih« stavb.

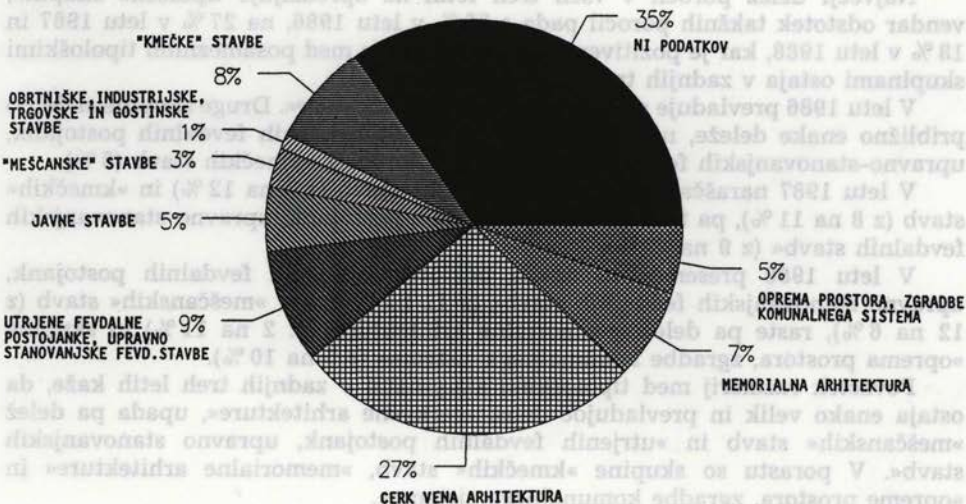
Vse večji je tudi delež vključevanja ZVNKD-jev v načrtovanje prostora, vendar se naraščanje tovrstnega dela po letu 1987 že umirja.

Poročila zbrana po posameznih zavodih ne kažejo bistvenih odstopanj, razen poročila M ZVNKD Piran, kjer je delež »meščanskih« stavb v vseh treh letih precej večji kot drugje.

Razmerje med poročili o izdelavi spomeniško varstvene ocene, konservatorskega programa in izvedenega posega v letih 1986, 1987, 1988

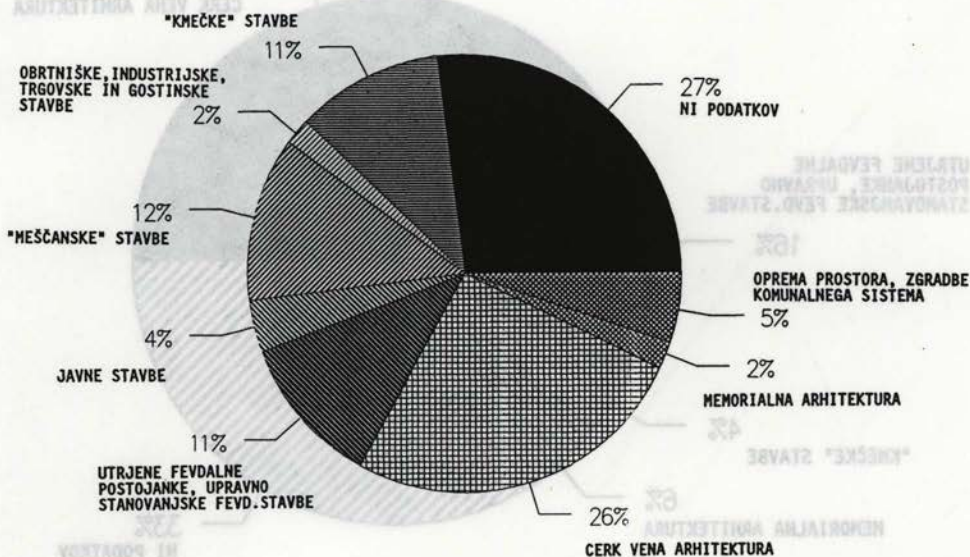
Podatki kažejo, da se številčno razmerje med naštetimi vrstami poročil od leta 1986 do 1988 vse bolj izenačujejo. Vsem trem skupinam je skupno številčno naraščanje v zadnjih treh letih. Poročila o izdelavi spomeniško varstvene ocene so

TIPOLOŠKE SKUPINE OBJEKTOV, KI JIH OBRAVNAVAJO POROČILA V LETU 1986

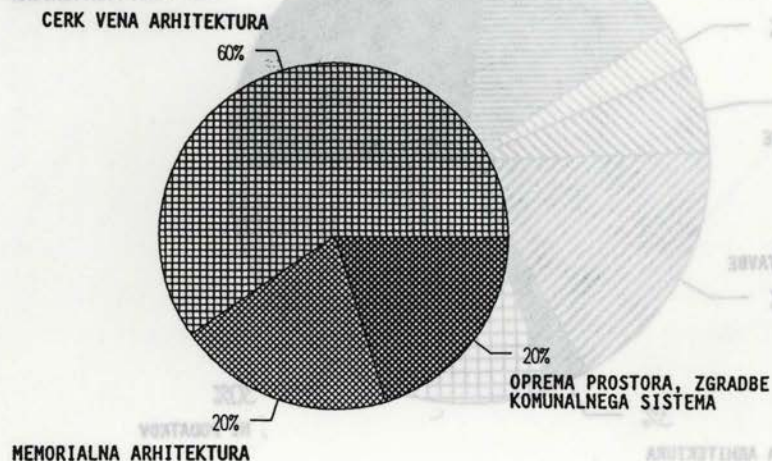

TIPOLOŠKE SKUPINE OBJEKTOV, KI JIH OBRAVNAVAJO POROČILA
V LETU 1987

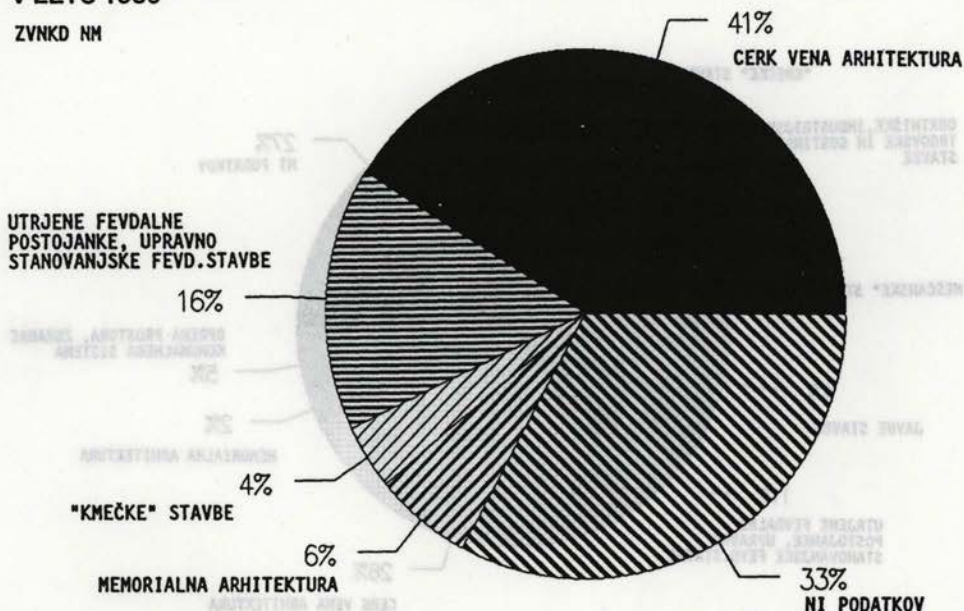
TIPOLOŠKE SKUPINE OBJEKTOV, KI JIH OBRAVNAVAJO POROČILA
V LETU 1988

ZVNKD NM

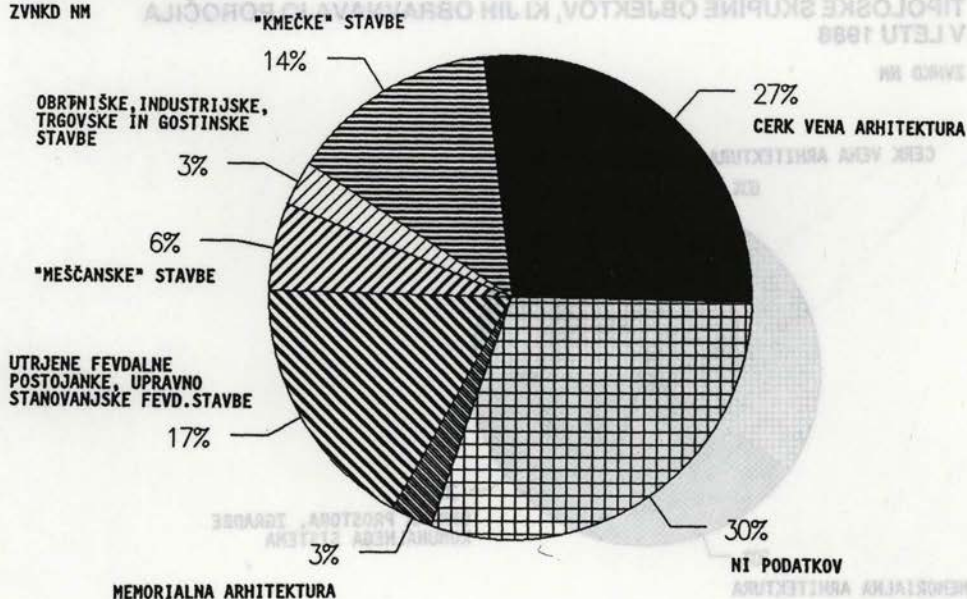
TIPOLOŠKE SKUPINE OBJEKTOV, KI JIH OBRAVNAVAJO POROČILA V LETU 1986

ZVNKD NM

TIPOLOŠKE SKUPINE OBJEKTOV, KI JIH OBRAVNAVAJO POROČILA V LETU 1987

ZVNKD NM

bila v letih 1986 in 1987 zastopana v skoraj enaki meri, v letu 1988 pa so zelo narasla. Skokovito naraščajo poročila o izdelavi konservatorskega programa. Poročila o izvedenih posegih so poskočila v letu 1988, leta 1987 pa so se le malenkostno povečala.

Naraščanje števila poročil o izdelavi konservatorskih programov in spomeniško varstvenih ocen je kvaliteten premik, vendar bi bilo treba podatke, ki naj jih poročila vsebujejo dopolniti in jih do neke mere standardizirati.

Razlogi za nastanek spomeniško varstvene ocene v letih 1986, 1987, 1988

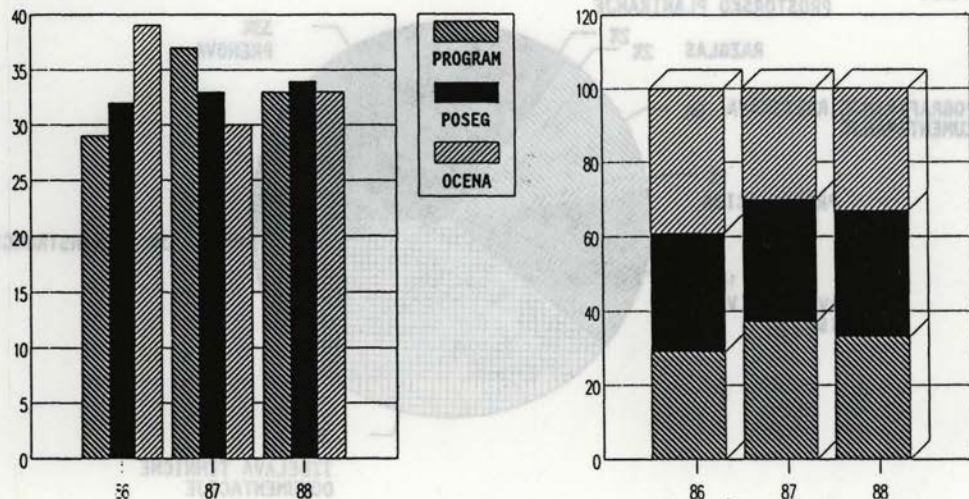
V letu 1986 je med razlogi za nastanek spomeniško varstvene ocene prevladovalo topografiranje, raziskovanje in dokumentiranje s 30 %. Sledila je izdelava ocene za potrebe tehnične dokumentacije (24 %), potem prenovitveni posegi (17 %) in zahteve po izdelavi spomeniškovarstvenih izhodišč za posege.

V letu 1987 se je razmerje spremenilo. Podvojil se je delež izdelave ocene za potrebe prenovitvenih posegov (s 17 % na 33 %) in za potrebe izdelave tehnične dokumentacije. Zelo je upadlo izdelovanje spomeniškovarstvene ocene zaradi topografiranja, raziskovanja in dokumentiranja (s 30 % na 9 %).

Leto 1988 se delež prenove kot razlog za nastanek spomeniško varstvene ocene podvoji in znaša že 63 %. Drugi najštevilnejši razlog je izdelava spomeniškovarstvenih izhodišč (20 %). V letu 1988 zelo upade izdelovanje ocene za potrebe tehnične dokumentacije (s 36 na 5 %). Drugi razlogi ostajajo zastopani v skoraj enaki meri, njihovi deleži pa so majhni (1-5 %).

Presek skozi zadnja tri leta kaže, da od leta 1986 med razlogi za nastanek spomeniškovarstvene ocene zelo narašča prenova (s 17 na 33 in potem 63 %).

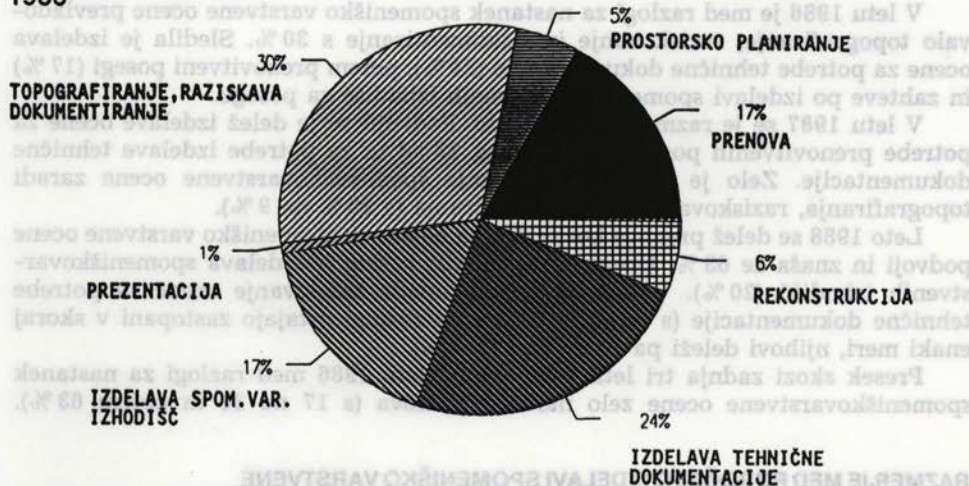
RAZMERJE MED POROČILI O IZDELAVI SPOMENIŠKO VARSTVENE OCENE, KONZERVATORSKEGA PROGRAMA IN IZVEDENGA POSEGA V LETIH 1986,87,88

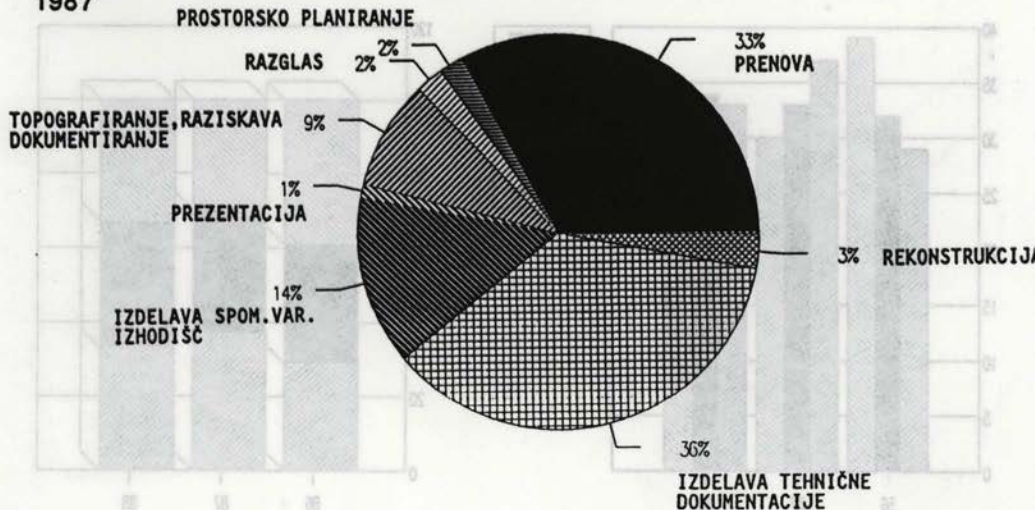
Obenem zelo upada izdelovanje ocen zaradi topografiranja, raziskovanja in dokumentiranja in za potrebe tehnične dokumentacije. Med drugimi razlogi prevladuje izdelovanje spomeniškovarstvenih izhodišč, delež teh poročil pa po posameznih letih le malenkostno niha.

Iz razmerij lahko sklepamo, da gre predvsem za prenovo objektov, ki so s stališča varovanja spomenikov manj kvalitetni. Da bi to trditev lahko zavrgli ali potrdili, bi morala vsa poročila vsebovati podatek o spomeniškovarstvenem statusu objekta (kulturni spomenik, stavbna dediščina, neocenjeno).

RAZLOG ZA NASTANEK SPOMENIŠKO VARSTVENE OCENE V LETU 1986

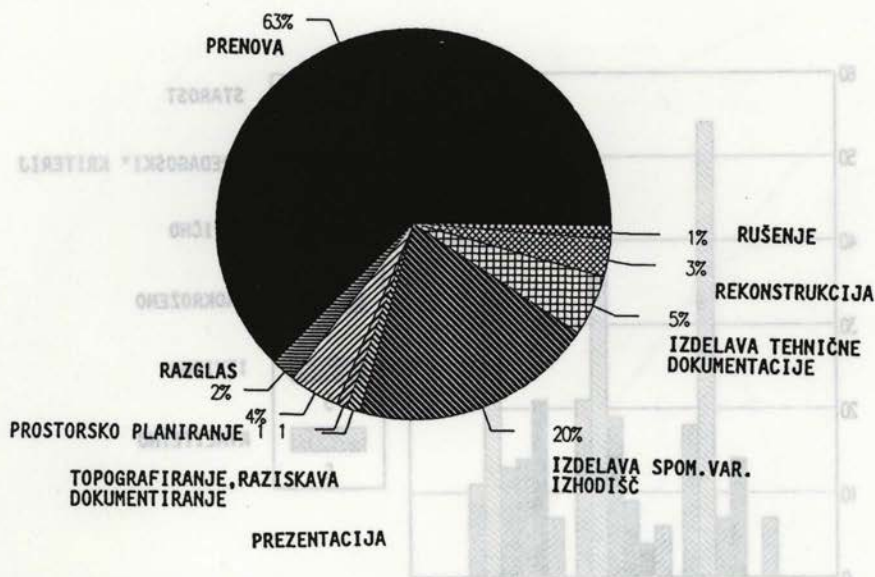

RAZLOG ZA NASTANEK SPOMENIŠKO VARSTVENE OCENE V LETU 1987

RAZLOG ZA NASTANEK SPOMENIŠKO VARSTVENE OCENE V LETU 1988

Izbor prevladujočega spomeniškovarstvenega kriterija v letih 1986, 1987, 1988

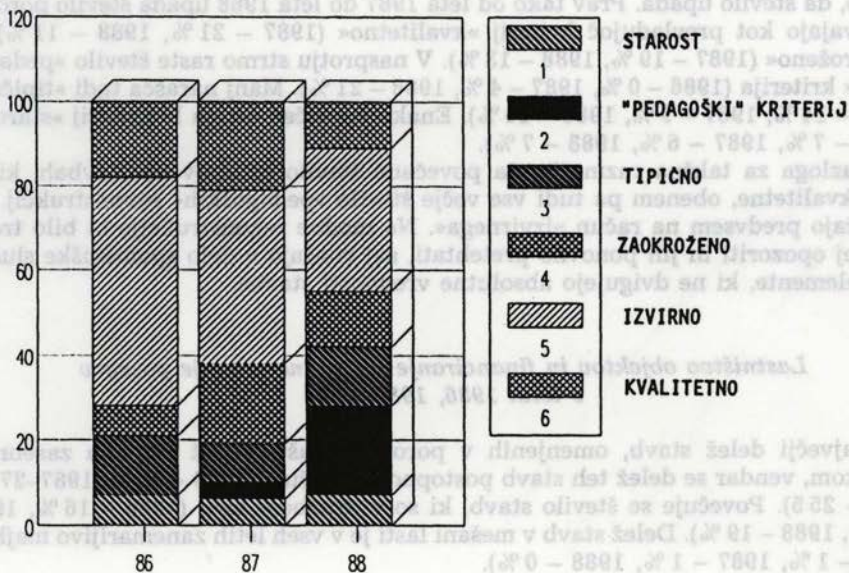
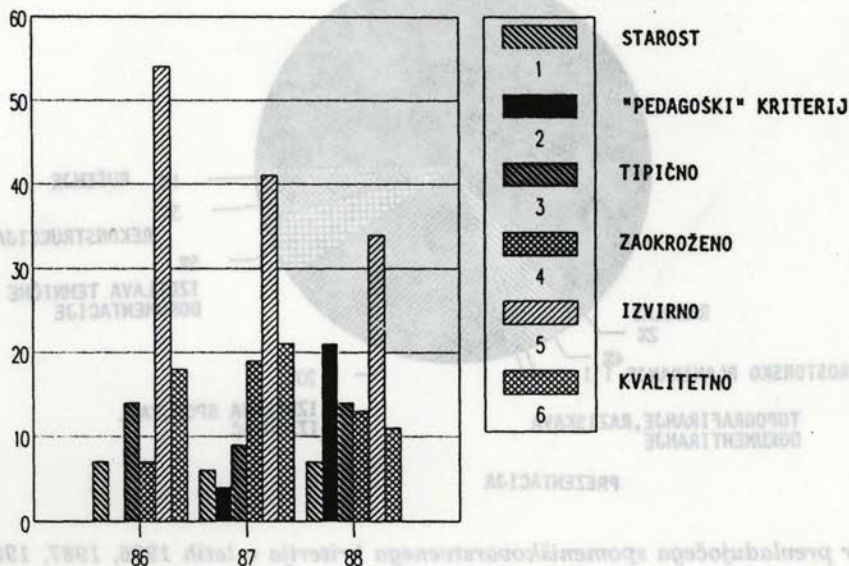
Med prevladujočimi spomeniškovarstvenimi kriteriji v vseh treh letih zelo prevladuje »izvirnost« (1986 – 54 %, 1987 – 41 %, 1988 – 34 %), vendar podatki kažejo, da število upada. Prav tako od leta 1987 do leta 1988 upada število poročil, ki navajajo kot prevladujoč kriterij »kvalitetno« (1987 – 21 %, 1988 – 11 %) in »zaokroženo« (1987 – 19 %, 1988 – 13 %). V nasprotju strmo raste število »pedagoškega« kriterija (1986 – 0 %, 1987 – 4 %, 1988 – 21 %). Manj narašča tudi »tipično« (1986 – 14 %, 1987 – 9 %, 1988 – 14 %). Enako številčen ostaja le kriterij »starost« (1986 – 7 %, 1987 – 6 %, 1988 – 7 %).

Razloga za takšna razmerja sta povečano število posegov na stavbah, ki so manj kvalitetne, obenem pa tudi vse večje število »pedagoških« rekonstrukcij. Te naraščajo predvsem na račun »izvirnega«. Na modne rekonstrukcije bi bilo treba posebej opozoriti in jih ponovno pretehtati, saj vnašajo v delo spomeniške službe nove elemente, ki ne dvigujejo absolutne vrednosti stavbe.

Lastništvo objektov in financiranje ter sofinanciranje posegov v letih 1986, 1987, 1988

Največji delež stavb, omenjenih v poročilih naštetih let pripada zasebnim lastnikom, vendar se delež teh stavb postopno zmanjšuje (1986 – 30 %, 1987 – 27 %, 1988 – 25 %). Povečuje se število stavb, ki so v družbeni lasti (1986 – 16 %, 1987 – 13 %, 1988 – 19 %). Delež stavb v mešani lasti je v vseh letih zanemarljivo majhen (1986 – 1 %, 1987 – 1 %, 1988 – 0 %).

IZBOR PREVLAJUJOČEGA SPOMENIŠKO VARSTVENEGA KRITERIJA V LETIH 1986,87,88

V prihodnje lahko pričakujemo še povečan delež stavb v zasebni lasti, saj drugi rezultati raziskave kažejo, da se povečuje število posegov na manj kvalitetnih stavbah v mestu in na podeželju, te pa so večinoma v zasebni lasti. Pričakovati pa je tudi rast deleža stavb v družbeni lasti, ki jih prenavljajo SISS, DO-lastniki in DO-pokrovitelji. Stavbe v mešani lasti pa bodo po pričakovanjih ostajale v ozadju, predvsem zaradi pravnih zapletov pri načrtovanju, financiranju in izvedbi posegov, kljub naporom, ki so bili vloženi v spreminjanje obstoječe zakonodaje takšnih stavb. Rešitev problema se kaže v poenotenju lastništva v eni ali drugi smeri.

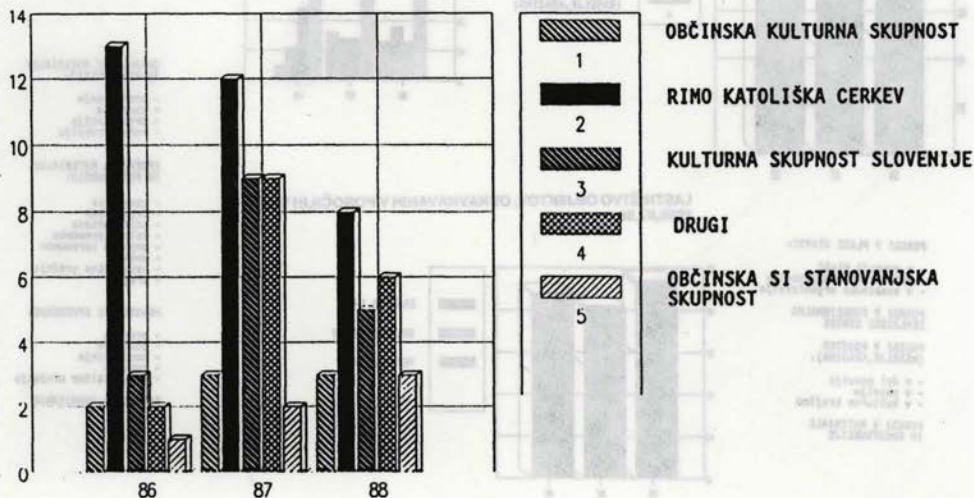
V skladu z razmerji med posameznimi lastniškimi skupinami prevladuje v vseh treh letih med financerji prenove rimskokatoliška cerkev kot zasebni lastnik (1986 – 13 %, 1987 – 12 %, 1988 – 8 %). Sledita ji Občinska kulturna skupnost (2 %, 3 %, 3 %), in Kulturna skupnost Slovenije (3 %, 9 %, 5 %), nato vsi »drugi« družbeni in zasebni lastniki stavb (2 %, 10 %, 6 %) ter Občinska samoupravna stanovanjska skupnost (1 %, 2 %, 3 %).

V letu 1986 je bilo razmerje med financerji prenove odločno v korist rimskokatoliške cerkve (13 %), do leta 1988 pa njena vloga upada (1987 – 12 %, 1988 – 8 %) na račun izenačevanja vloge vseh investorjev. Raste pa število poročil o posegih, ki jih financirajo »drugi investorji«, kjer so združeni zasebni lastniki, DO-lastniki, DO-pokrovitelji, KS, ZZB in drugi.

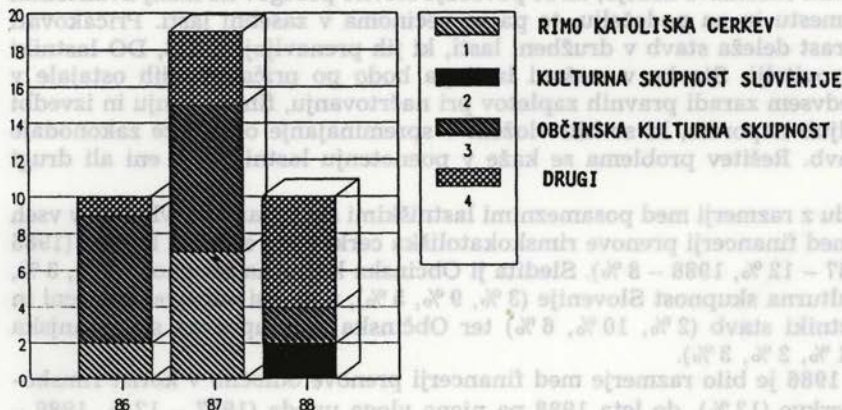
Ti podatki so v skladu s predpostavko, da se upočasnjuje rast prenov, ki jih financira rimskokatoliška cerkev, povečuje pa se vloga drugih zasebnih investorjev in vloga družbenih investorjev, predvsem delovnih organizacij. Tudi pri deležu stanovanjske skupnosti pričakujemo povečana vlaganja v prenavo.

Med sofinancerji prenove v letu 1986 prevladuje Občinska kulturna skupnost pred rimskokatoliško cerkvijo in »drugimi investorji« (7 % : 2 % : 1 %), v letu 1987 pa se njen delež skoraj izenači z rimskokatoliško cerkvijo (8 % : 7 % : 4 %).

FINANCIRANJE POSEGOV V LETIH 1986, 1987, 1988

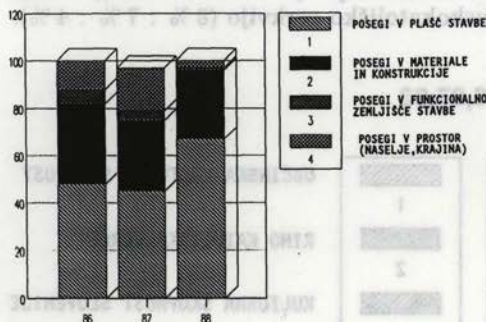
SOFINANCIRANJE POSEGOV V LETIH 1986,87,88

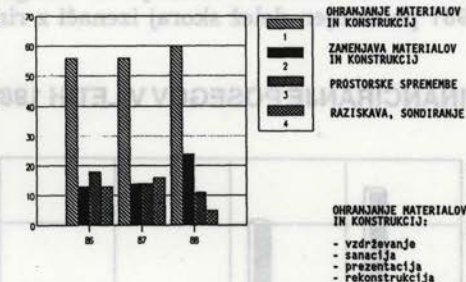
V letu 1988 je razmerje povsem drugačno: prevladujejo »drugi investitorji«, izenačen pa je delež Kulturne skupnosti Slovenije in Občinske kulturne skupnosti (6 % : 2 % : 2 %).

Podatki o lastništvu, financiranju in sofinanciranju stavb so med tistimi, ki so v poročilih omenjena zelo skromno ali pa so izpuščena. Takšno stanje napeljuje na misel, da ta pomemben element za uspešno prenavo ni dovolj ovrednoten, kljub

OBSEG POSEGOV V LETIH 1986,87,88

VRSTE POSEGOV V LETIH 1986,87,88

LASTNIŠTVO OBJEKTOV, OBRAVNAVANIH V POROČILIH V LETIH 1986,87,88

POSEGI V PLAŠČ STAVBE:

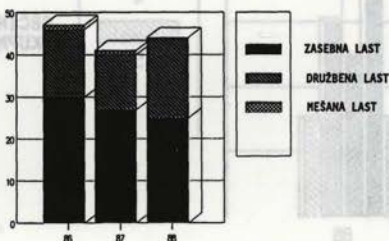
- v zunanji plašč
- prostorsko organizacijo
- v vsebinsko organizacijo

POSEGI V FUNKCIONALNO ZENLJIŠČE STAVBE

POSEGI V PROSTOR (NASELJE, KRAJINA):

- v del naselja
- v naselje
- v kulturno krajino

POSEGI V MATERIALE IN KONSTRUKCIJE

OHRANJANJE MATERIALOV IN KONSTRUKCIJ:

- vzdrževanje
- sanacija
- prezentacija
- rekonstrukcija

ZAMENJAVA MATERIALOV IN KONSTRUKCIJ:

- zamenjava
- dopolnitev
- odstranitve
- daljne spremembe
- popolne spremembe
- mešano
- nadomestna gradnja
- drugo

PROSTORSKE SPREMEMBE:

- prenova
- dozidava
- novogradnja
- rušenje
- urbanistično urejanje

RAZISKAVA, SONDIRANJE

naporom, da bi zakonsko uredili in podprli prenovo stavb v posameznih lastniških skupinah.

Podatki zbrani po posameznih zavodih za spomeniško varstvo se v glavnem ne razlikujejo od povprečja. Za ilustracijo navajam podatke za ZVNKD Celje: v vseh treh letih prevladuje delež rimskokatoliške cerkve (40 %, 30 %, 23 %), vendar njen delež upada. Raste pa delež Kulturne skupnosti Slovenije (11 %, 4 %, 10 %) in delež Občinske stanovanjske skupnosti (3 %, 4 %, 13 %). Med sofinancerji prenove narašča delež »drugih investorjev« (7 %, 3 %, 11 %), pa tudi delež rimskokatoliške cerkve (0 %, 3 %, 18 %).

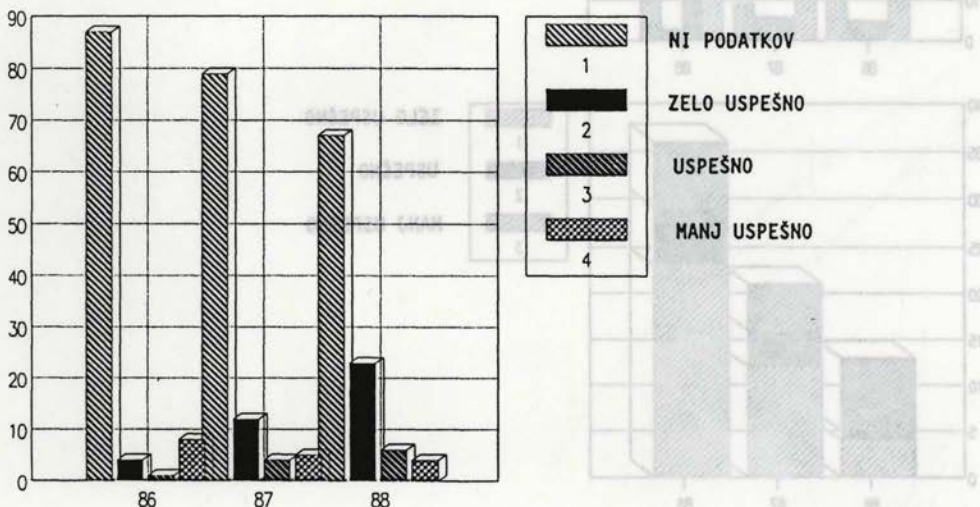
Obseg posegov, vrste posegov in izvajalci v letih 1986, 1987, 1988

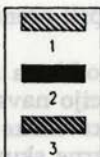
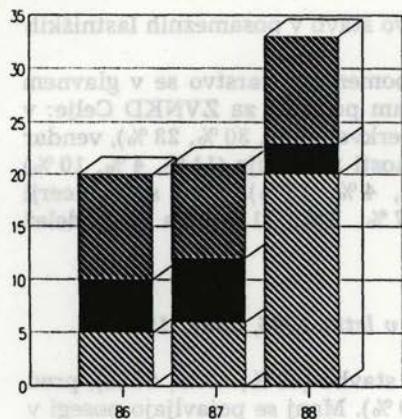
V vseh treh letih prevladujejo posegi v plašč stavbe (48 %, 45 %, 67 %), pred posegi v materiale in konstrukcije (34 %, 30 %, 29 %). Manj se pojavljajo posegi v funkcionalno zemljišče stavbe (6 %, 4 %, 1 %) in posegi v prostor (naselje, krajino) (12 %, 18 %, 3 %). Od leta 1986 do leta 1988 narašča število posegov v plašč stavbe, upada pa število vseh ostalih posegov.

Od leta 1986 do leta 1988 se je razlika med številom posegov v plašč stavbe in številom posegov v materiale in konstrukcije več kot podvojila v korist prvih.

Ker objavljena poročila največkrat ne opredeljujejo spomeniško varstvenega statusa stavbe in ne ocenjujejo pravilnost zaporedja del v daljšem časovnem obdobju, sta mogoči dve trditvi. Po prvi gre za naraščajoče število prenov objektov novejšega nastanka, kjer posegi v materiale in konstrukcije še niso potrebni, po drugi pa se povečuje število prenov, pri katerih so nujni sanacijski posegi odloženi za boljše čase, prenova pa ostaja le »kozmetični«, površinski poseg.

USPEŠNOST POSEGOV V LETIH 1986,87,88

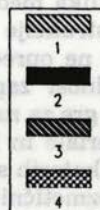
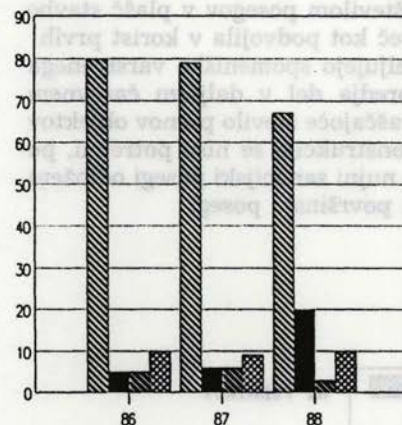

ZELO USPEŠNO

USPEŠNO

MANJ USPEŠNO

USPEŠNOST POSEGOV NA OBMOČJU ZVNKD MB V LETIH 1986,87,88

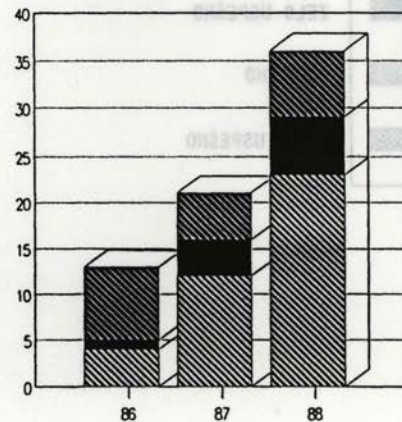

NI PODATKOV

ZELO USPEŠNO

USPEŠNO

MANJ USPEŠNO

ZELO USPEŠNO

USPEŠNO

MANJ USPEŠNO

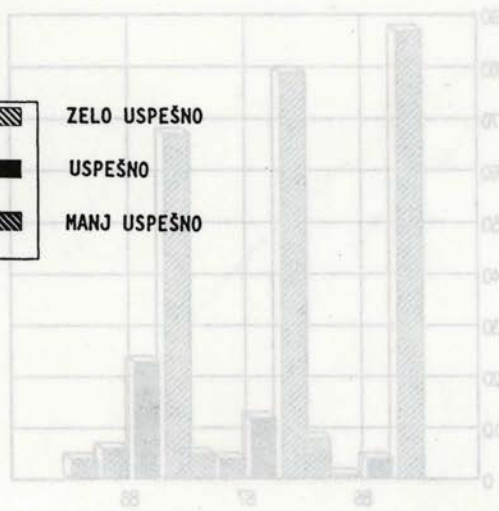

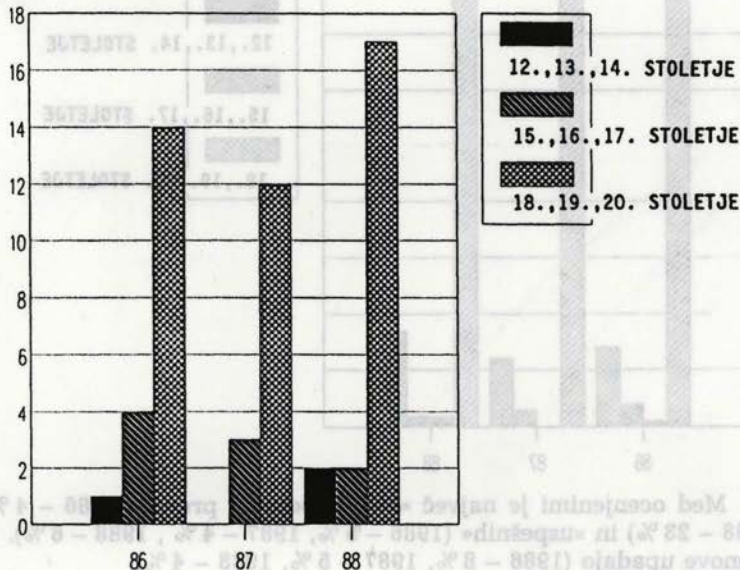
Tabela vrst posegov kaže, da prevladuje in še vedno narašča »ohranjanje materialov in konstrukcij«, kar je s stališča varovanja spomenikov pozitivno. Obenem pa narašča predvsem v letu 1988 tudi število posegov, pri katerih gre za zamenjavo materialov in konstrukcij. Na tem mestu lahko ponovimo ugotovitev, da bi bilo za interpretacijo podatkov potrebno dodati še podatke o statusu stavb in oceno konservatorja o pravilnosti predvidenih in izvedenih posegih. Iz poročil namreč največkrat ni mogoče razbrati, ali gre za manj pomembne stavbe, kjer kriterij ohranjanja stavbne substance nima enake teže kot pri drugih stavbah.

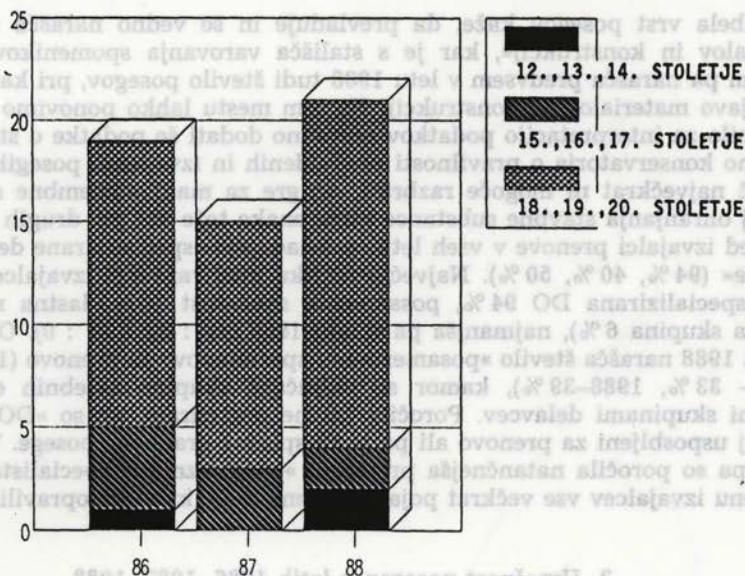
Med izvajalci prenove v vseh letih prevladujejo »specializirane delovne organizacije« (94 %, 40 %, 50 %). Največja razlika med razmerji izvajalcev je v letu 1986 (specializirana DO 94 %, posameznik specialist 10 %, lastna režijska skupina 6 %, najmanjša pa v letu 1987 (40 : 33 : 27 : 0). Od leta 1986 do leta 1988 narašča število »posameznikov specialistov« za prenovo (1986 – 10 %, 1987 – 33 %, 1988 – 39 %), kamor so vključene skupine zasebnih obrtnikov s stalnimi skupinami delavcev. Poročila žal ne precizirajo, ali so »DO specialist« posebej usposobljeni za prenovo ali pa le za splošne gradbene posege. V nasprotju s tem pa so poročila natančnejša pri opisu »posameznikov specialistov«, kjer se ob imenu izvajalcev vse večkrat pojavlja ocena dela, ki so ga opravili.

3. Uspešnost posegov v letih 1986, 1987, 1988

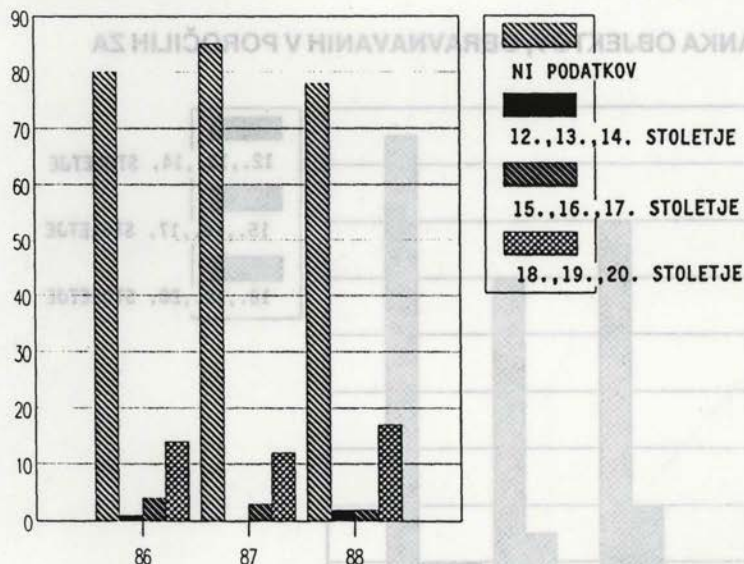
Med poročili, ki pričajo o izvajanju posegov, prevladujejo takšna, ki uspešnosti sploh ne ocenjujejo, vendar jih je od leta 1986 do 1988 vse manj (1986 – 87 %, 1987 – 79 %, 1988 – 67 %).

STOLETJE NASTANKA OBJEKTOV, OBRAVNAVANIH V POROČILIH ZA LETO 1986,87,88

STOLETJE NASTANKA OBJEKTOV, OBRAVNAVANIH V POROČILIH ZA LETO 1986, 1987, 1988

Med ocenjenimi je največ »zelo uspešnih« prenov (1986 – 4%, 1987 – 12%, 1988 – 23%) in »uspešnih« (1986 – 5%, 1987 – 4%, 1988 – 6%). »Manj uspešne« preнове upadajo (1986 – 8%, 1987 – 5%, 1988 – 4%).

Razmerje uspešnosti v letih 1986 in 1988 je obratno. Leta 1986 so prevladoval neuspešne prenove (8 % : 4 %), leta 1988 pa uspešne (23 % : 4 %).

Za ilustracijo uspešnosti po posameznih zavodih navajam podatke za ZVNKD Maribor: največ poročil na podaja ocene, vendar njihovo število upada. Narašča število zelo uspešnih prenov, upada pa število neuspešnih. Število uspešnih ostaja enako.

4. Nepopolni podatki in podatki, ki jih ni v poročilih

V posebno skupino sodijo podatki, ki jih poročila zajemajo le delno ali pa jih povsem izpuščajo. Med njimi so podatki, ki so nujni za izostritev slike o delu spomeniške službe in za primerjavo z delom enakovrednih služb na tujem.

Med prve sodijo podatki o tipološki skupini, času nastanka (numerična vrednost), spomeniškovarstvenem statusu, lastništvu, vodenju dela, izvajalcih in financiranju posegov.

V drugo skupino pa spadajo ocene uspešnosti opravljenega dela: spomeniškovarstvene ocene, konservatorskega programa in posegov. Vse tri delne ocene bi morale sestavljati skupno končno oceno.

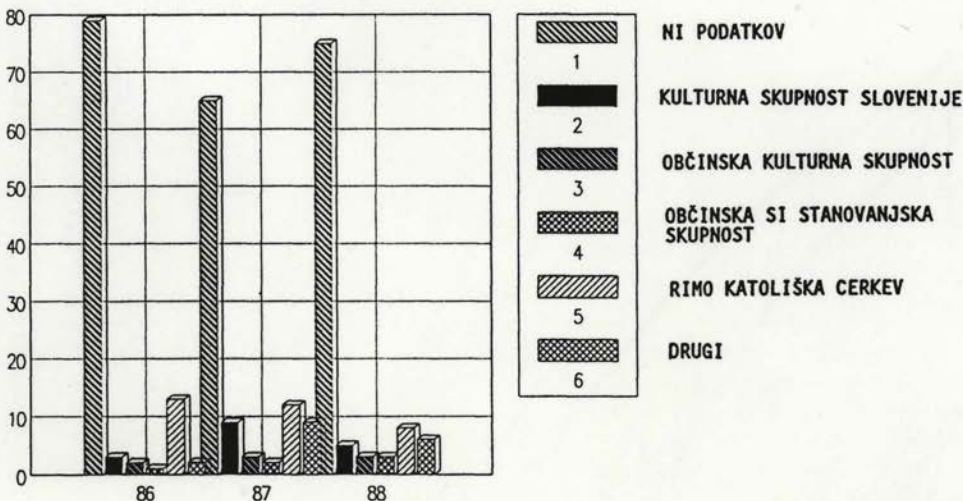
V poročilih bi bilo treba ocenjevati tudi vpliv načrtovanih in izvedenih del na širši prostor naselja in krajine, posebno pri prenovi objektov, ki so s stališča varovanja spomenikov manj kvalitetni.

Za objektivno oceno uspešnosti pa bi bilo treba izdelati oziroma poenotiti kriterije.

Za ilustracijo: v letu 1986 80 % poročil ne navaja časa nastanka obravnavanega objekta, v letu 1987 85 % in v letu 1988 78 %. Odstotek je sicer upadel, vendar je še vedno previsok.

Med poročili, ki navajajo čas nastanka, pa prevladujejo objekti iz zadnjih treh stoletij. Med njimi najverjetneje prevladujejo manj kvalitetne stavbe na podeželju

FINANCIRANJE POSEGOV V LETIH 1986,87,88

in v mestih. Vendar glede na pomankljive podatke lahko prav tako sklepamo, da so v poročilih datirani le tisti objekti, pri katerih je čas nastanka mogoče določiti brez večjega napora, to pa so objekti iz 18., 19. in 20. stoletja.

Podobna razmerja med opredeljenimi in neopredeljenimi poročili dajejo podatki o financiranju posegov v letih 1986, 1987 in 1988, kjer ni podatkov v 79 %, 65 % in 75 % poročil.

4. Neopolni podatki in podatki, ki jih ni v poročilih

V posebno skupino sodijo podatki, ki jih poročila zajemajo le delno ali pa jih povsem izpuščajo. Med njimi so podatki, ki so nujni za izostritev slike o delu spomeniške službe in za primerjavo z delom makroregionalnih služb na tujem.

Med prve sodijo podatki o tipološki skupini, času nastanka (numerični vrstni red), spomeniškovarstvenem statusu, lastništvu, vodenju dela, izvajanju in finančni situaciji posegov.

V drugo skupino pa spadajo ocene uspešnosti opravljenega dela; spomeniško-varstvene ocene, konzervatorskega programa in posegov. Vse tri delne ocene bi morale sestavljati skupno končno oceno.

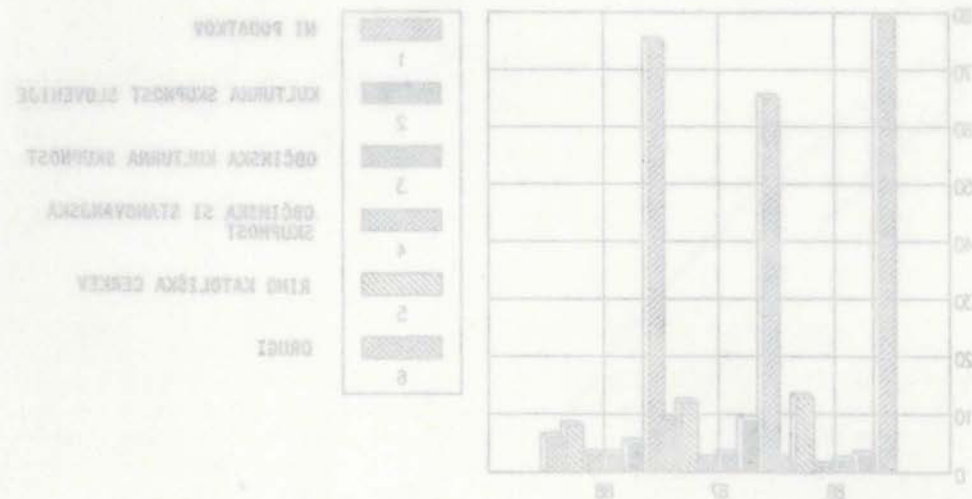
V poročilih bi bilo treba ocenjevati tudi vpliv načrtovanja in izvedenih del na kralj in prostor naselja in krajine, posebno pri prenovi objektov, ki so z stališča varovanja spomenikov manj kvalitetni.

Za objektivno oceno uspešnosti pa bi bilo treba izdelati oziroma poenotiti kriterije.

Za ilustracijo: v letu 1986 80 % poročil ne navaja časa nastanka obravnavanega objekta, v letu 1987 88 % in v letu 1988 78 %. Odstotek je torej upadal, vendar je še vedno previsok.

Med poročili, ki navajajo čas nastanka, pa prevladujejo objekti iz zadnjih treh stoletij. Med njimi najverjetneje prevladujejo manj kvalitetna stavba na področju

FINANCIIRANJE POSEGOV V LETIH 1986, 87, 88

OBNOVI GRADU LAŠKO OB ROB!

Ivan Stopar, ZVNKD Celje

OBSERVATIONS BY THE RENEWAL
OF LAŠKO CASTLE

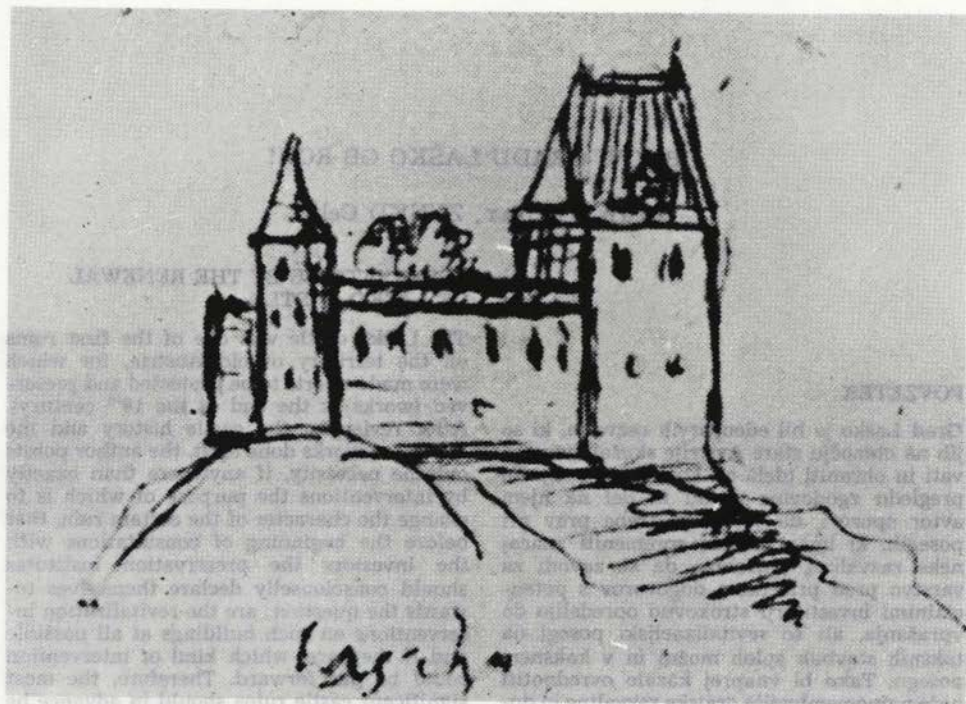
POVZETEK

Grad Laško je bil eden prvih razvalin, ki so jih na območju stare Avstrije skušali zavarovati in ohraniti (dela ob koncu 19. stol.). Po pregledu zgodovine gradu in del na njem avtor opozori, da če kje je treba prav pri posegih, ki imajo namen spremeniti značaj neke razvaline, potrebno, da se zavodi za varstvo pred pričetkom dogovorov s potencialnimi investitorji strokovno opredelijo do vprašanja, ali so revitalizacijski posegi na takšnih stavbah sploh možni in v kakšnem posegu. Tako bi vnaprej kazalo ovrednotiti naše najpomembnejše grajske razvaline in določiti tiste, ki jih je treba za vsako ceno zglj zavarovati.

The Laško castle was one of the first ruins on the territory of old Austria, for which were made efforts to be protected and preserved (works at the end of the 19th century). After reviewing the castle history and the history of works done on it, the author points out the necessity, if anywhere than exactly by interventions the purpose of which is to change the character of the certain ruin, that before the beginning of consultations with the investors the preservation institutes should consciously declare themselves towards the question: are the revitalization interventions on such buildings at all possible and if they are, which kind of intervention could be put forward. Therefore, the most significant castle ruins should in advance be evaluated and determined those which should at any price be merely protected.

Grad Laško zavzema med slovenskimi gradovi tako po svojem arhitekturnem značaju kot po svojem historičnem statusu posebno mesto. Ves srednji vek je bil v deželnoknežji posesti, kot njegovega prvega neposrednega lastnika pa lahko štejemo španhajmskega grofa Bernarda Mariborskega, ki je tudi za to posest leta 1147, ko se je odpravljal na križarsko vojsko v Palestino, določil za svojega dediča nečaka, štajerskega deželnega krajišnika Otokarja. V ustrezni listini o tem beremo: **Er dinget Tiuer... und Geirove vnd allez das dar zv gehort, vntz an des erczpischoffs gemerch von Salzpurch** – Izročil mu je Laško in Jurklošter in vse kar sodi zraven, do posesti salzburškega nadškofa. Kot deželnoknežjo komoro so nato laško gosposčino zapovrstjo posedovali deželni knezi iz rodu Traungaucev, Babenberžani, češki kralj Otokar II. Přemisl in drugi, vendar so jo že kmalu imele v zakupu razne plemiške rodovine, tako Vovbržani, Celjani in drugi.

Grad se sicer kot **castrum** izrečno omenja šele leta 1265, vendar vse kaže, da so ga kot deželnoknežji urad pozidali vsaj v 12. stoletju in se torej že nanj utegne nanašati sporočena letnica 1147. V nasprotju s starejšim mnenjem, ki je postavljajo nastanek gradu v 14. stoletje, so novejšje raziskave pokazale, da ga zanesljivo lahko datiramo še v romansko dobo, na kar kažejo nekatere njegove arhitektonske posebnosti, tako zlasti značaj zidave in ogelni kamni, čeprav se drugi, prvotni, časovno laže opredeljivi arhitektonski členi – denimo okenski ali vratni okviri – žal niso ohranili. Vsekakor pa grad vse do leta 1532, ko so ga prezidali v tabor – od tod tudi njegovo sedanje ljudsko ime – v bistvenih potezah ni spreminjal svoje

Sl. 18. Johannes Clobucciarich, skica gradu Laško, iz ok. 1503. Štajerski deželni arhiv, v Gradcu

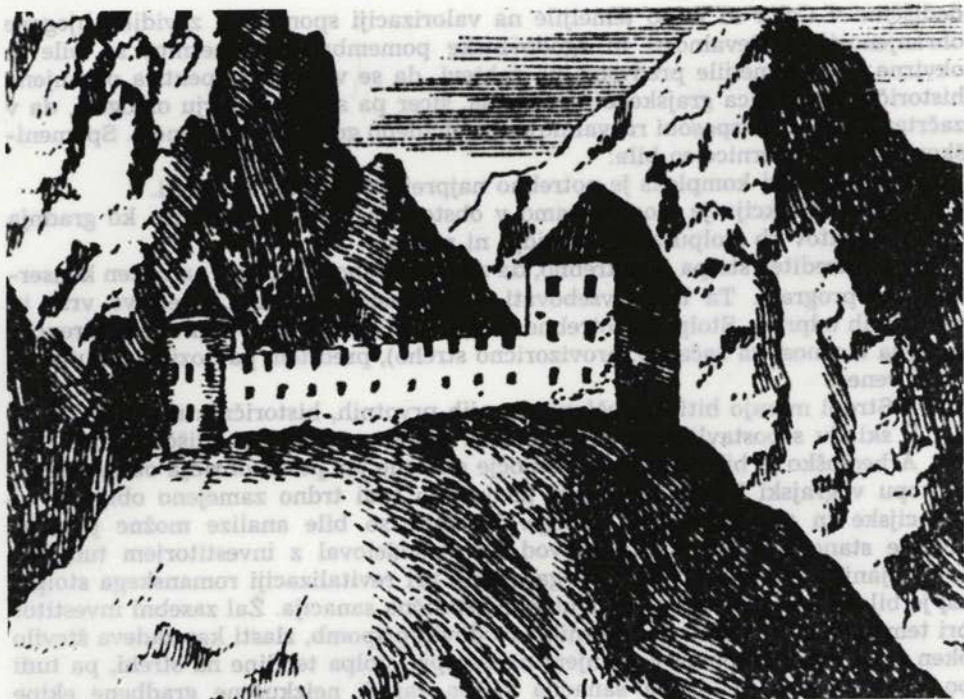
Fig. 18. Johannes Clobucciarich, castle Laško – the sketch from around 1503

prvotne podobe. Ta je obstajala iz obzidanega poligonalnega dvorišča z vodnjakom in dvonadstropnega stanovanjskoobrambnega stolpa, ki se mu je šele tega leta pridružil kot tipično renesančni dodatek manjši okrogli stolp v severovzhodnem delu zasnove. To je tudi podoba, ki nam jo kaže najstarejša upodobitev grajske stavbe; ok. leta 1605 jo je narisal štajerski kartograf hrvaškega porekla Johannes Clobucciarich, prepoznamo pa jo tudi na znanem Vischerjevem bakrorezu iz ok. leta 1681.

V 16. stoletju je grad Laško prešel v posest tržanov, saj v urbarju iz leta 1621 beremo: »Laški tržani imajo nad trgov Laško zidan tabor, kamor se lahko ob času sovražnih napadov ali premikov zatečejo.« Ko je pozneje turška nevarnost minila in so se razmere uredile, je grad pričel propadati. Iz fevdalnih je prešel v meščanske roke, sledili so si razni lastniki, leta 1879 pa ga je kupil tržaški trgovec Jožef Černi in ga – že kot razvalino – v naslednjih letih za silo pokrpal. Iz utrdbe so odstranili nasutine, popravili poškodovano zidovje in odkrili na dvorišču zasut vodnjak, pri tem pa našli tudi nekaj zanimivih zgodovinskih predmetov.

Ko je nekaj pred letom 1907 razvalino obiskal znani avstrijski kastelolog Otto Piper, je bilo obodno zidovje stanovanjskega stolpa še skoraj v celoti ohranjeno, hudo načeto pa je bilo – kot sklepamo iz ohranjenih sočasnih fotografij – obodno zidovje dvorišča in predvsem mali okrogli obrambni stolpič, s katerim so leta 1532 utrdili sicer nadvse skromno grajsko zasnovo. Ob tem velja zapisati, da je bil grad Laško eden prvih, ki so ga na območju stare avstroogrške monarhije skušali

Sl. 19. G. M. Vischer, grad Laško. Detajl bakroreza iz Topografije vojvodine Štajerske. Graz ok. 1681

Fig. 19. G. M. Vischer, castle Laško – the detail of the copper engraving

zavarovati in ohraniti. Dela je leta 1911 na pobudo Turističnega društva v Laškem, toda z državnimi finančnimi sredstvi, opravila Centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju, kar priča o pomenu, ki so ga še pred slabim stoletjem posvečali razvalini.

V naslednjih desetletjih je stanje razvaljenega gradu Laško postalo spet kritično. Zlasti ogrožen je bil mali renesančni stolpič, katerega vrhni del je bil že skoraj povsem razdrt. Tako se je leta 1962 domače turistično in olepševalno društvo odločilo za njegovo sanacijo. Po ohranjenih nesigniranih in nedatiranih načrtih sodeč je bila predvidena obnovitev in zastrešitev obeh stolpov, srednjeveškega in renesančnega, med obema pa naj bi ustvaril povezavo lesen povezovalni hodnik, na načrtu označen kot razgledni balkon. Zaradi pomanjkanja sredstev je bil obnovljen ali bolje vsaj v svojem zgornjem delu rekonstruiran le manjši renesančni okrogli stolpič, ki je dobil novo škodlasto streho, medtem ko drugi, zahtevnejši del programa ni bil realiziran.

V naslednjih letih se je stanje grajske razvaline spet pričelo slabšati, saj niti za vzdrževanje že obnovljenega dela grajskega kompleksa ni nihče več skrbel. Ker v okviru občine ni bilo mogoče zagotoviti sredstev za redna vzdrževalna dela in da bi zaustavili nadaljnje propadanje gradu, je občina Laško dne 21. 2. 1983 sklenila najemno pogodbo s Hidrom Džumhurjem iz Celja, ki se je bil odločil, da bo grad saniral in preuredil v gostišče. Sestavni del pogodbe so bile spomeniško-varstvene smernice, ki jih je pripravil Zavod za varstvo naravne in kulturne

dediščine v Celju in ki so temeljile na valorizaciji spomenika z vidika njegove ohranjenosti, pričevalnosti in zgodovinske pomembnosti. Smernice so bile le okvirne in so temeljile predvsem na zahtevi, da se v celoti respektira ohranjena historična substanca grajskega kompleksa, sicer pa se investitorju omogoči, da v začrtanih okvirih usposobi razvalino za predvideno gostinsko dejavnost. Spomeniškovarstvene smernice so bile:

- Ves grajski kompleks je potrebno najprej arheološko raziskati.

- Nova funkcija je mogoča samo v obstoječih objektih, medtem ko gradnja novih objektov ob stolpu ali ob obzidju ni možna.

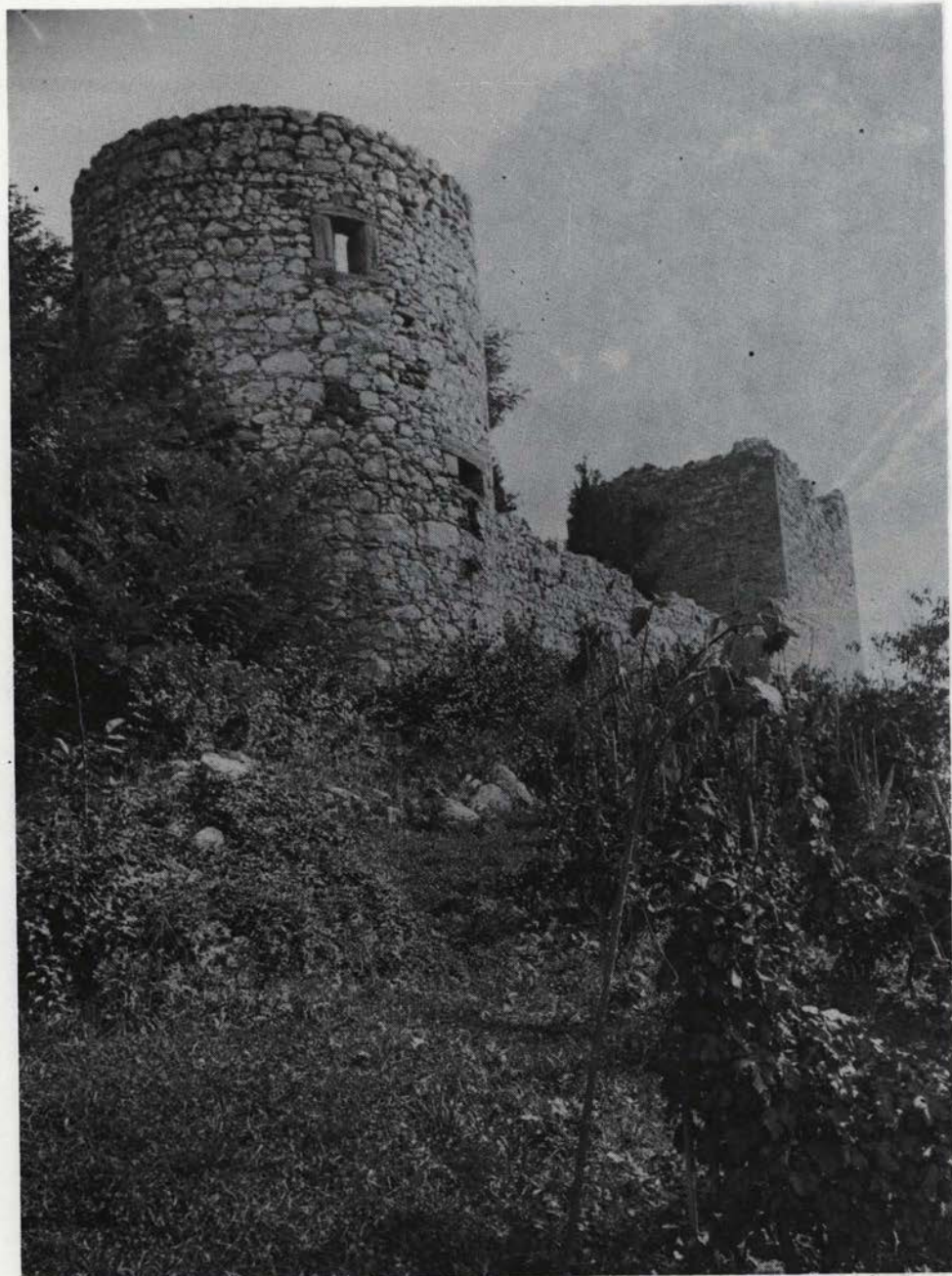
- Za ureditev stolpa je potrebno, da zavod predhodno izdelava natančen konservatorski program. Ta mora vsebovati način sanacije stolpa, ureditve vrat in svetlobnih odprtín. Stolp bo potrebno obvezno zastrešiti v prvotni obliki (preučiti je treba možnost za začasno, provizorično streho), pred tem pa dozidati in utrditi zidni venec.

- Stropi morajo biti nameščeni v svojih prvotnih, historičnih nivojih.

V skladu s postavljenimi zahtevami je zavod pripravil izhodišča za pričetek del. Arheološko je bilo raziskano območje cisterne ter potek obzidja ob prvotnem dostopu v grajski kompleks, s tem pa je bilo tudi trdno zamejeno območje za sanacijske in revitalizacijske posege. Izdelane so bile analize možne prvotne podobe stanovanjskega stolpa, zavod pa je sodeloval z investitorjem tudi pri prilagajanju idejnega in izvedbenega načrta pri revitalizaciji romanskega stolpa, saj je bila za ostalo zidovje predvidena le statična sanacija. Žal zasebni investitor pri tem ni docela upošteval sprotnih zavodovih pripomb, zlasti kar zadeva število oken in njihove proporce v vrhnjem nadstropju stolpa ter line na strehi, pa tudi po tehnični plati je ostala sanacija stolpa zaradi neizkušene gradbene ekipe pomanjkljivo opravljena. To zadeva zlasti obravnavo poškodovanih sten, kjer je bil odluščen zidni plašč. Vendar pa je investitor docela upošteval zavodovo zahtevo, da ostane avtentična srednjeveška substanca gradu nedotaknjena. Šlo je predvsem za ohranitev avtentičnih romanskih svetlobnih lin v prvih dveh stolpovih etažah, ki so kljub želji, da bi jih zaradi gostinskih potreb povečali, ostale nedotaknjene v svojih prvotnih proporcijah.

Med izvajanjem del se je pokazala vsa spornost preurejanja grajskih razvalín za potrebe sodobnega gostinstva, zlasti še, ker neogibna infrastruktura (higienske zahteve, inštalacije, kanalizacija, pomožni skladiščni prostori itd.) postavljajo pred konservatorja včasih naravnost nerešljive zahteve; tako postanejo določeni kompromisi, ki gredo obvezno na škodo spomenika, malone neogibni. Težavam na laškem gradu se je tokrat pridružila še okoliščina, da se je začel med potekom del pred leti že obnovljeni renesančni stolpič nenaadoma močno nagibati. Le s skrajnimi napori je bilo mogoče preprečiti, da ni vsa njegova masa zgrmela v dolino, povsem nemogoče pa je bilo, da bi ga še rešili in situ. Preostala je le možnost, da se do kraja poruši in nato znova pozida. Zaradi časovne stiske in drugih okoliščin žal ni bilo mogoče pripraviti novih načrtov, ki bi temeljili na študiju ustreznih analogij, zato je zavod soglašal, da se stolp znova pozida v dotlejšnji obliki, čeprav le-ta ni bila do kraja historično prepričljiva. Pri tem smo kajpak varovali le njegovo zunanjo podobo, saj je šlo v bistvu za obnovo neke v dobršni meri sicer sporne rekonstrukcije, ki pa je imela svoj pomen kot kontrapost starejšemu stanovanjskemu stolpu. Vendar je ob obnovi prišlo do škode, ki jo je bilo sicer mogoče predvideti, ni pa je bilo mogoče preprečiti. Prav obod okroglega renesančnega stolpa je bil namreč hkrati edino rastišče žal strupenega bršljana »Rhus

Sl. 20. Laško, grajska razvalina pred prvimi obnovitvenimi deli l. 1962 (iz arhiva Z RS VNKD)

Fig. 20. Laško – castle ruins before the first restoration works in 1962

Sl. 21. Laško, grajska razvalina po obnovi okroglega renesančnega stolpiča ok. 1962 (iz arhiva Z RS VNKD)

Fig. 21. Laško – castle ruins after restoration of the round renaissance small-tower, around 1962

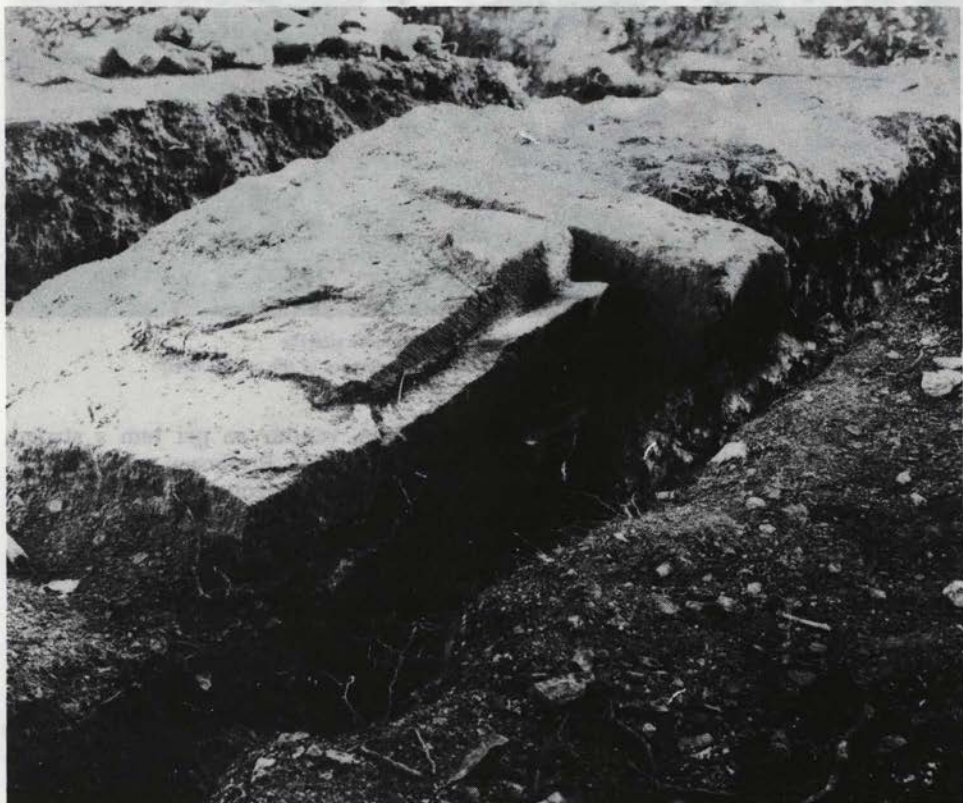
radicans«, ki ga drugje v Sloveniji ne poznamo. Rastišče te močno strupene zeli – ruja, ki je povzročala hudo vnetje kože in so se je domačini zaradi tega radi izogibali, je tako za vselej izgubljeno.

Leta 1985 je grajski kompleks z gostiščem prevzel nov uporabnik, Pivovarna Laško. Skupaj s spomeniškim zavodom se bile ugotovljene pomanjkljivosti dotedanje obnove, obenem pa je bilo vzpostavljeno tesno sodelovanje pri realizaciji tistih zahtev zavoda, ki poprej niso bile upoštewane. Šlo je predvsem za to, da se obnovi oziroma rekonstruira celoten obod prvotne grajske zasnove na starih temeljih in da se znova vzpostavi dostop v grajski komplekst na prvotnem mestu, ki je bil ugotovljen ob arheoloških raziskavah. Zahtevo je investitor v celoti upošteval, žal

pa je bilo stanje obodnih zidov proti pričakovanju tako kritično, da je bilo potrebno celotno potezo obzidja od vhoda na dvorišče in nato po južni in vzhodni strani vse do malega rekonstruiranega renesančnega stolpiča pozidati povsem na novo in celo na novo temeljiti. Pri preureditvi notranjščine obeh grajskih stolpov je zavod tako, kot že pred leti, pustil investitorju povsem proste roke, ostal je le pri prvotni zahtevi, da ostanejo romanske line v spodnjih dveh etažah romanskega stolpa nespremenjene in da se za poslovanje restavracije potrebni dodatni prostori ne zidajo kot aneksi, marveč se skrijejo pod zemljo. Pivovarna Laško si je zato dodatne prostore priskrbel v na novo izkopani kleti znotraj romanskega stolpa in pa v vzhodnem delu dvorišča, kjer je za skladiščne kapacitete poskrbel pod dvoriščnim nivojem. Projekt, ki ga je pripravil arhitekt Andrej Kemr, je imel torej možnost, da grajski kompleks prezentira povsem suvereno – omejujejo ga pri tem le naslednji faktorji: nespremenjeni grajski tloris, upoštevanje proporcev obstoječih stavbnih mas, pomembnih za grajsko veduto ter neokrnjena ohranitev avtentičnih sestavin stavbne substance.

Leta 1989 so bila obnovitvena dela na gradu Laško – Tabor končana. Sprejete rešitve so kot primer do zadnjega detalja preštudirane revitalizacije z močnim

Sl. 22. Laško, 1983. odkopani prag prvotnega vhoda v obzidju romanskega gradu
 Fig. 22. Laško, 1983 – by digging uncovered threshold of the original entrance – in the rampart of the romanesque castle

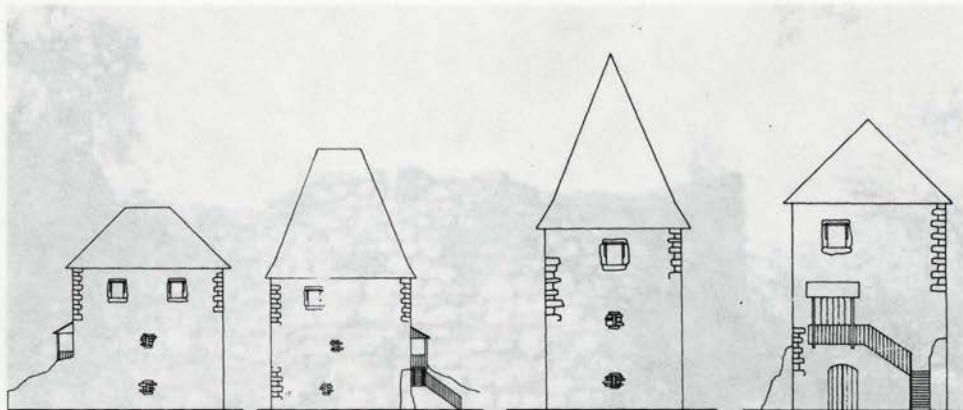

Sl. 23. Laško, 1983. odkopani obod grajske cisterne

Fig. 23. Laško, 1983 – by digging uncovered circumference of the castle cistern

avtorskim poudarkom doživele nesporno priznanje, vendar so pri tem s strogo konservatorskega stališča nekatera vprašanja ostala odprta. Predvsem velja poudariti, da je takšna metoda reševanja grajskih razvalin oziroma poskus njihove revitalizacije lahko samo izjemen in da še daleč ne more rabiti za vzorec, kako se lotevati reševanja vseh spomeniško pomembnih grajskih razvalin. Očitno je namreč, da so spomeniške kvalitete laškega gradu ostale ob takšnem pristopu povsem podrejene sodobnim arhitektonskim rešitvam, ki jim je obstoječa historična substanca služila le kot izhodiščni, romantično obarvani okvir. Odločitev spomeniške službe, da soglaša s takšnim konceptom, je temeljila predvsem na spoznanju, da je v laškem primeru le tako mogoče rešiti bistvene kvalitete spomeniške stavbe. Ob njeni nekdanji rudimentarnosti je šlo žal predvsem le še za vedutne vrednote, ki pa jih je bilo ob enostavnosti stavbnega kompleksa in dovolj pričevalnih starih upodobitvah še mogoče znova vzpostaviti. Neposredna bližina mesta, kjer je grad lociran, je hkrati kar klicala k takemu pristopu, ki pa bi v kakšnem drugem, podobnem primeru, kjer gre za spomeniško pomembnejše grajske razvaline, denimo na ostalinah Gamberka pri Zagorju ali starega višnjegorskega gradu, lahko pome-

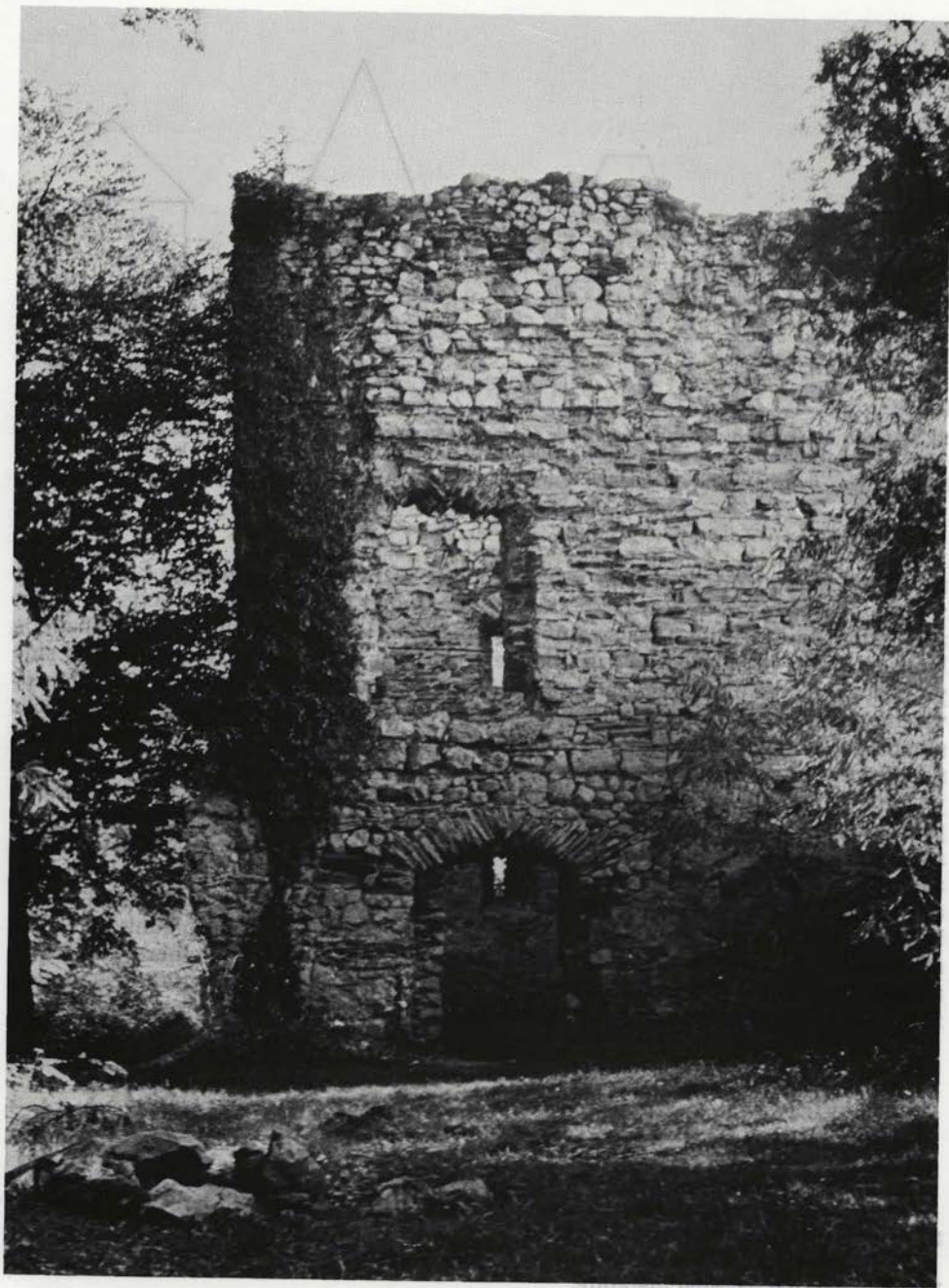
Sl. 24. Laško. Shematizirani poskus rekonstrukcije romanskega stanovanjskega stolpa – ena izmed pripravljenih študij za obnovo gradu (Risba ing. arh. Dunje Gorišek, strešni naklon v variantah 45° in 67°)

Fig. 24. Laško – the schematized attempt to reconstruct the romanesque dwelling tower – one of the preliminary studies for the castle renewal

nil pravo katastrofo. Potrebna infrastruktura bi neogibno še mnogo bolj posegla v širše območje izbrane grajske stavbe, povzročila bi njeno devastacijo in s tem razvrednotila avtentično pričevalnost spomenika. Primer sanacije in revitalizacije laškega gradu je zato lahko v najboljšem primeru le izkušnja, ne more in ne sme pa postati vzorec. Drži pač, da se po pričetku tovrstnih posegov praviloma pričrejo vrstiti nove zahteve investitorjev, ki jih sprva ni mogoče predvideti, spomeniška služba pa se naenkrat znajde v položaju, ko situacije zaradi vrste okoliščin pa tudi neogibnih pritiskov ne more več obvladovati in ji zato kmalu uide iz rok. Če kje, je zato prav pri posegih, ki imajo namen spremeniti značaj neke razvaline, potrebno, da se spomeniškovarstveni zavodi pred pričetkom kakršnihkoli dogovorov s potencialnimi investitorji strokovno opredelijo do vprašanja, ali so revitalizacijski posegi na takšnih spomeniških stavbah sploh možni in v kakšnem obsegu, ali je edina možna rešitev ta, da se spomeniška arhitektura varuje kot taka, ne da bi ji skušali vsiliti novo, njenemu prvotnemu značaju neprimerno funkcijo. Pred spomeniško službo je naloga, da zato čimprej ovrednoti naše pomembnejše grajske razvaline in vnaprej določi, katere so tiste, ki jih je potrebno za vsako ceno zgolj zavarovati, nikakor pa ne iskati njihovega preživetja v poskusih revitalizacije.

LITERATURA

- Otto Piper, Tüffer. Österreichische Burgen, V. Teil. Wien 1907.
- Jože Curk, Ob 750-letnici Laškega. Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino, 25. letnik, Ljubljana 1977, p. 145 ss.
- Ivan Stopar, Gradovi, graščine in dvorci na slovenskem Štajerskem. Ljubljana 1982, p. 223 ss, z obsežno navedbo literature.
- Ivan Stopar, Konservatorsko poročilo. Varstvo spomenikov 27, Ljubljana 1985, p. 336. Lektoriranje oskrbel avtor.

Sl. 25. Laško, romanski stanovanjski stolp pred obnovitvenimi posegi

Fig. 25. Laško - the romaneseque dwelling tower before intervention

Sl. 26. Laško, po načrtih ing. arh. Kemra obnovljeni romanski stanovanjski stolp
Fig. 26. Laško – the romanesque dwelling tower renewed according to architect Kemr's plans

LJUBLJANSKI GRAD

Dušan Kramberger

THE CASTLE OF LJUBLJANA

The fundamental shift in the process of restoration of the castle of Ljubljana was made with the acceptance of the Decree of the proclamation of Stara Ljubljana (the old town) and Grajski grič (the castle hill) as a cultural and historic monument and a natural curiosity, in February 1986. Since then, the monument conservation service has been able to act with all the competences. It is a team work (an archaeologist, an art historian, and an architect), therefore independent or even self-willed decisions in the course of restoration are no longer possible. At the castle, geological, archaeological and architectural research is in progress. An uninterrupted settling of the castle hill from the prehistoric times up to today has been confirmed.

The restoration now in progress represents above all the static consolidation and reparation of wall structures as well as monument presentation and partial reconstruction of elements, wherever this is required by the evaluation and the conservational programme.

POVZETEK

Temeljni premik pri obnovi Ljubljanskega gradu je bil narejen s sprejetjem Odloka o razglasitvi Stare Ljubljane in Grajskega griča za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost, februarja 1986. Od tega časa dalje nastopa spomeniškovarstvena služba na gradu z vsemi kompetencami. Delo je teamsko (arheolog, umetnostni zgodovinar, arhitekt), zato ne prihaja več do samostojnih ali samovoljnih rešitev pri obnovi. Na gradu potekajo geološke, arheološke in stavbno zgodovinske raziskave. Potrjena je kontinuirana poselitev grajskega griča od prazgodovine do danes.

Obnova, ki sedaj poteka, pomeni predvsem statično konsolidacijo in popravilo zidnih struktur ter spomeniško prezentacijo in delno rekonstrukcijo elementov, kjer to zahteva ovrednotenje in konservatorski program.

Da čepi Ljubljanski grad kot sfinga nad sodobno Ljubljano, je prof. Stele zapisal pred petdesetimi leti. Prof. Frelihova je v zadnjem konservatorskem poročilu ob idejnem projektu za celotni Ljubljanski grad to ugotovitev že lahko predelala, in sicer da grad ostaja kot sfinga, vendar le kot pojav nad mestom, skrivnostnost te sfinge pa je precej zmanjšana. Zlasti v zadnjih treh letih, po prvem velikem razmahu v šestdesetih in sedemdesetih letih, potekajo zelo intenzivne raziskave in se je mnogo skrivnosti že pojasnilo. Seveda ostaja še precej nejasnih stvari, vendar je prav, da jih spomenik nekaj ohrani zase in za prihodnje generacije.

Leta 1989 in 1990 smo opravili gradbene izkope za servisni trakt na dvorišču. Raziskovalna in gradbena dela potekajo predvsem v jugozahodnem delu gradu.

Temeljni premik za dela na Ljubljanskem gradu predstavlja sprejem Odloka o razglasitvi Stare Ljubljane in Grajskega griča za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost februarja 1986. Takoj za tem je stekla velika akcija za pridobivanje sredstev, ki jo vodi Skupščina mesta Ljubljane. Od takrat naša služba nastopa na tem gradu z vsemi kompetencami, mogoče se je bilo tudi formalno drugače organizirati in nastopati. Na našem zavodu smo trije konservatorji (umetnostni zgodovinar, arheolog in arhitekt) takorekoč v celoti zadolženi za

Ljubljanski grad in delamo timsko. Arheolog Mestnega muzeja Ljubljana, ki vodi sistematska arheološka raziskovanja, in projektant prenove delata skupaj z nami in vsaka odločitev je preverjena v tem krogu. Zato, kot je prof. Frelihova že povedala, ni na Ljubljanskem gradu več samostojnih ali samovoljnih rešitev.

Na Ljubljanski grad je venomer letel očitek, da se ne ve, kaj bo na njem po prenovi. Zadnja fizična prenova se je pričela v začetku preteklega leta, maja 1988 je bil v Skupščini mesta Ljubljana sprejet program posegov, ki vključuje tudi vse bodoče namembnosti. Objavljen in verificiran je med najširšo strokovno in laično javnostjo ter ničkolikokrat predstavljen. Spomladi letos je bil sprejet tudi ureditveni načrt za celotni Grajski grič (varovanje griča, dostopi, prometni režimi, posegi itd.), pri katerem smo konservatorji ves čas sodelovali in so vanj vgrajene naše smernice.

Leta 1988 smo spet začeli oziroma nadaljevali s stavbnimi raziskavami. Odkrivali smo zelo zanimive stvari, npr. mlin za smodnik v traktu K, ki smo ga identificirali s pomočjo inž. Brateta.

Istočasno so med drugimi tekle tudi geološke raziskave. Na kritičnih točkah so bili ponovno geološko preverjeni dvorišče, bastija in bližnja okolica gradu, in sicer iz dveh razlogov: zaradi ugotavljanja geološke stabilnosti griča in zaradi potencialne arheologije, ki bi tukaj lahko bila.

Na fasadi palacija proti mestu smo sami odstranili erkerje. Grozila je nekontrolirana porušitev preko zime. Zdelo se nam je škoda, da bi izgubili arhitekturne elemente. Z notranje strani smo odstranili opeko za opeko in vse dokumentirali in shranili, tako da bomo lahko porušeno ponovno pozidali.

Največje presenečenje nas je čakalo na bastiji. Tu z Mestnim muzejem izvajamo obsežne sistematske arheološke raziskave, ki sedaj zelo intenzivno potekajo že drugo leto in njihova bera je neskončno bogata. Z izkopavanji smo začeli potem, ko smo naredili interdisciplinarno analizo o lokaciji primarnih vhodov ali kje naj bi se grad sploh začel razvijati. Predvidevali smo, da bi moral biti eden najstarejših vhodov v sedanji grad, ki je, kot vemo, nastal večinoma ob koncu XV. stoletja, na področju pod Stolpom piskačev. Sedaj je bastija odprta, le na sredini je še del neodkopanega terena, kar zaenkrat čuvamo kot kontrolni arheološki blok.

Bastija je dala podatke o kontinuirani poselitvi vrha ali kopca grajskega griča od prazgodovine, tj. od koliščarjev dalje. Odkrili smo prazgodovinske okope in naselbino, od takrat pa neprekinjeno poseljevanje, tudi v času preseljevanja ljudstev in preko zgodnesrednjeveške grajene faze do gradu, kakršnega poznamo sedaj. Z raziskavami na bastiji se je začel tudi urbanistični razvoj Ljubljane kot »mesta treh mest« kazati v nekoliko drugačni luči, vendar je to že urbanistična debata. Povedati hočem, da lahko temeljite raziskave že na sorazmerno majhnem segmentu pomenijo razjasnitev za celo področje.

Prenova, ki je potekala l. 1989, je pomenila predvsem statično konsolidacijo in popravilo zidanih struktur ter istočasno spomeniško prezentacijo in delno rekonstrukcijo elementov, kjer tako zahteva ovrednotenje in konservatorski program. Za strukture v prezentacijskem ali zaščitnem režimu P-1 smo zahtevali absolutno čuvanje substance. Režima P-2 in P-3 nista tako stroga.

Danes razpolagamo z neskončno močno tehnologijo: lahko režemo kamen, žagamo zidove, podiramo itd. Na Ljubljanskem gradu se npr. pri kompletnem obodnem zidu poslužujemo finejših tehnik, ki ne poškodujejo fasade in zidnih površin. Statična utrditev poteka z geološkim vrtnanjem vrtin premera 80 ali 120 mm in vgrajevanjem jeklenih sider v take izvrtine do stabilnega terena.

Injektiranje poteka v neometan zid; vsako kapljico injektirne mase, ki se pokaže, takoj sperejo z vodo pod pritiskom.

Ker smo oktobra 1988 na srečanju Slovenskega konservatorskega društva že predstavili nameravana dela v kapeli, naj zdaj samo omenim, da izvedba teče po načrtu. Oboki nad kripto so porušeni, gotski ometi obnovljeni, restavracija baročne grbovne poslikave pa teče tako intenzivno, da bi lahko konec prihodnjega leta kapela v glavnem prevzela svojo novo funkcijo. Utrjevanje oboka nad kapelo je bil zelo kompliciran statično-restavratorski poseg, ki ga je, zaradi lažjega razumevanja, treba videti na mestu.

Od glavnih sanacijskih in prezentacijskih del v letu 1989 je treba posebej poudariti posege na stolpu L, tj. vhodnem peterokotnem stolpu. Stolp smo očistili in statično sanirali. Odtoki za meteorno vodo so vgrajeni v zidove. Tu so nove line narejene absolutno po starem vzoru in tudi površinsko postarane. Poznavalec seveda loči nov poseg od originala, za druge pa je vtis enovit. Tudi streha je oblikovana po konservatorskih zahtevah. Uporabljen je bil laminiran les, da smo lahko ohranili poznogotske dimenzije tramov. Pokrita je s kortenasto kritino kot ostale obnovljene strehe na gradu. Po obnovi so v stolpu spet samo gotski elementi.

Naj zaključim z dvoriščem. Kompleten servis bo (kuhinja, skladišča, tehnični prostori itd.) vkopan pod dvoriščem, da bi vsi spomeniški volumni ostali neobremenjeni. Dvorišče bo na koncu spet izravnano na originalni nivo, brez kakršnekoli odprtine v zvezi s servisom. Vsi dostopi v servis so podzemni in v brežini pod zunanjim grajskim obodom, tako da se od nikoder ne vidijo.

injektiranje poteka v neomešan zid; vsako kapljico injektirne mase, ki se pokaže, takoj sperajo z vodo pod pritiskom.

Ker smo oktobra 1988 na tleh in v stenah Slovenskega konzervatorskega društva še predstavitelji nameravala dela v kapeli, raj xčaj samo omeniti, da izvedba tebe po načrtu. Opoki nad kriptjo so porušeni, gotski omati obnovljeni, restavracija baročne gromane poslikave pa tebe tako intenzivno, da bi lahko kamor pridružuje leta kapela v glavnem prevzela svoje nove funkcije. Utrjevanje opoka nad kriptjo je bilo zelo kompleksna statično-restavratski poseg, ki ga je zaradi lajšega razumevanja treba videti na mestu.

Od glavnih sanacijskih in prezratijskih del v letu 1989 je treba posebej poudariti posege na stolpu I., tj. vzhodnem peterkotnem stolpu. Stolp smo očistili in statično sanirali. Očistili za mestorno vodo so vgrajeni v zidove. Tu so nove lase narejene absolutno po starem vzoru in tudi površinsko postarane. Pomavzlec seveda loči nov poseg od originala, za druge pa je vtič enovit. Tudi streha je oblikovana po konzervatorskih zahtevah. Uporabljen je bil laminiran les, da smo lahko opravihi pozmogostke disenzije tramov. Pokrita je s kotenasto kritino kot ostale obnovljene strne na gradu. Po obnovi so v stolpu spet samo gotski elementi.

Načrt kakšnim z dvoriščem. Kompleten servis po (kulinjska, skladalska, tehnična) prostori (tj. vkopan pod dvoriščem, da bi vsi spomeniški volumni ostali neopoznjeni. Dvorišče bo na koncu spet izravnano na originalni nivo, brez kakršnekoli odprtine v zvezi s servisom. Vsi dostopi v servis so podzemni in v pretekli podznanjih grajskim obodom, tako da se od nikoder ne vidijo.

GRAD V MURSKI SOBOTI

Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor

THE CASTLE OF MURSKA SOBOTA

POVZETEK

Večina prekmurskih gradov je bila do konca vojne še naseljena, danes pa so prazni ali služijo neprimernemu namenu, so brez posesti, izpostavljeni zobu časa in človeški sili po uničevanju. Taki usodi sta se izognila le gradova v Lendavi in Murski Soboti, ker imata kulturno funkcijo. Soboški grad stoji na lokaciji fevdnega dvora Bel Mure (omenjen 1250). Od 17. stol. dalje so Peter Szapary in nasledniki svojo rezidenco v obliki renesančnega kastela prilagajali modnim zahtevam časa. Tako je imel grad svečano dvorano, kapelo in oranžerijo – zimski vrt. Tega so 1946 predelali v gledališko dvorano. Iz florisnega posnetka gradu vendar lahko sklepamo, da je arhitektura rastle postopoma, tlorisi traktov so različni, tako tudi obokanja in slopi. 1988 je inšpekcija prepovedala rabo gledališke dvorane. Izhodišča za preново, ki zanjo delata načrt ing. Vesna in Matej Vozlič, so sledeča: Vmesni strop v grajski kapeli je treba odstraniti, rabiati je treba klasične materiale, primerno oblikovati okna in vrata, odpreti je treba zazidane loke, zunanji moteči prizidek pa se nadomesti s sodobnim zasteklenim balkonom, v katere bi vključili tudi potrebno stopnišče z dvigalom.

At the end of World War II, the majority of castles in Prekmurje were still inhabited, but today they are empty or used for unsuitable purposes. They have no property in land, they are exposed to the ravages of time and the human lust for destruction. The only castles that avoided such fate are the castles of Lendava and Murska Sobota, owing to their cultural function. The castle of Sobota is situated on the location of the old feudal castle Bel Mura (mentioned in 1250). From the 17th century, Peter Szapary and his successors had been adapting their Renaissance castello-shaped residence to fashion demands of their time. Thus the castle had a festivity hall, a chapel, and an orangerie – a winter garden. The latter was re-built in 1946 and transformed into a theatre hall. From the ground-plan of the castle we can nevertheless assume that the architecture »grew« gradually, the wings ground-plans differ considerably one from another, and so do the vaults and the columns. In 1988, inspectors prohibited the use of the theatre hall. The starting-points of the renewal which is being planned by engineers Vesna and Matej Vozlič are as follows: the intermediary wall in the castle chapel must be removed, classical materials must be used, windows and doors must be appropriately shaped, the built-in vaults must be opened, the disturbing outer annex must be replaced by a contemporary glazed balcony, and the necessary staircase with a lift incorporated in the new whole.

Skupino baročnih prekmurskih gradov (Lendava, Grad, Rakičan, Beltinci in Murska Sobota) lahko obravnavamo kot posebno skupino v našem gradivu. Zgradili so jo v kulturnem prostoru nekdanje Madžarske, kamor je spadalo Prekmurje do konca I. svetovne vojne. Imajo skupne arhitekturne značilnosti (malo kamnitih detajlov, dvoriščne arkade pri vseh nosijo masivni zidani slopi, nimajo reprezentančnih stopnišč, dvoran itd.), poleg tega pa vse obdajajo naravni ali umetni parki.

Večina prekmurskih gradov deli usodo z mnogimi gradovi na slovenskem Štajerskem. Do konca vojne so bili še naseljeni, opremljeni z bogatim pohištvom, umetninami in drugimi kulturnozgodovinskimi predmeti, danes pa so prazni,

služijo neprimernemu namenu, so brez nekdanjih posesti, izpostavljeni zobu časa in mnogokrat človeški sli po uničevanju. Taki usodi sta se izognila le gradova v Lendavi in Murski Soboti. Oba stojita v občinskih središčih in dajeta streho muzejema, soboški pa še drugim dejavnostim. V njem je gledališka dvorana, kulturni center, del študijske knjižnice, mladinski klub in gostinski lokal.

Soboški grad stoji zelo verjetno na lokaciji nekdanjega srednjeveškega fevdnega dvora Bel Mure, ki ga viri omenjajo leta 1250 (ob letošnjih izkopih najdena srednjeveška kulturna plast zahodno od jugozahodnega stolpa, rahlo dvignjen prostor sredi nekdanj zamočvirjenega zemljišča). Leta 1498 se imenuje castellum Muray zombath ac oppidum similiter Murayzombath. Pozidala naj bi ga rodbina Széchy. Ko je ta izumrla, je soboško veleposestvo kupil Peter Szapary in leta 1690 postal lastnik Sobote. Leta 1722 sta bila njegova sinova povzdignjena v grofa. Novi lastniki so svoje rezidenco v obliki renesančnega kastela prilagajali modnim zahtevam časa. V začetku 18. stoletja so jo obogatili s kamnitim portalom na vzhodni fasadi in v njegovi simetrali najbrž že tedaj zasadili drevored jagnjedi, vrisan v mapi Franciscejskega katastra leta 1860. Severno fasado so baročno prefasadirali, v istem traktu uredili svečano dvorano in kapelo opremili z baročnim inventarjem. Za oranžerijo, ki je od baroka sem tudi sestavni del grajskih kompleksov, so žrtvovali dve etaži južnega trakta. Kdaj, se ne ve. Prvi znani vir zanjo so načrti za njeno klimatsko ogrevanje iz okoli leta 1900, ki jih hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Na tlorisnih posnetkih gradu iz začetka 20. let, ki jih hrani Pokrajinski muzej v Murski Soboti, je »zimski vrt« vrisan v obeh gornjih etažah južnega trakta. Na teh posnetkih je vidna tudi lokacija grajske kuhinje v vzhodnem traktu in drvarnice ter stiskalnica med kapelo in jugozahodnim stolpom.

Grajsko opremo, posebno umetniško, je Stele popisal leta 1930. Ta popis je bil obenem tudi cenik za dražbo. Prezadolženi, več kot dve stoletji lastniki soboškega veleposestva, so namreč najprej prodali premičnine, nato pa leta 1936 grad in nepremičnine soboški mestni občini. Ta je imela svoje pisarne v gradu tudi po vojni do leta 1962, ko jih je predala muzeju – razen nekdanjega »zimskega vrta«, ki so ga v letih 1946/47 predelali v kino oziroma gledališko dvorano.

Načrte za to predelavo je izdelal soboški arhitekt Feri Novak. Za dostop v dvorano je med južno steno in jugovzhodni stolp prislonil stopniščni prizidek z ravno streho, ki so jo pozneje zaradi zamakanja prekrili z opečno.

Leta 1964 so preuredili drevoredni dohod do grajskega vzhodnega portala tako, da so srednji del zatravili in s tem prihajajočemu zaprli pogled na kiparsko bogat grajski vhod.

Opis grajske arhitekture:

Grad, ki ga od mestnega središča ločuje obsežen negovan park, je do danes ohranil svojo zasnovo renesančnega kastela, v notranjščini pa temeljno prostorsko členitev stanovanjske arhitekture. Štirikotno dvorišče oklepajo enako visoki trakti, ki obsegajo pritličje, piano nobile in mezzanin, na vogalih pa nastopajo štirje enako visoki pravokotni stolpi različnih tlorisnih velikosti. Vsa okna, razen na kapeli, imajo poševno vrezana ostenja, brez kamnitih okvirov. Pritličje ločuje od nadstropja vzhodne in severne fasade žlebljen profil, srednjo os pa poudarja kamnit portal, ki je močno podoben portalu nekdanje palače Grasalkovics v Budimpešti.

Severna fasada je plastično najbolj razgibana. V srednji osi ima starejši kamnit polkrožni uvozni portal z močnima odbijačema, ki je vkomponiran v triosni,

Sl. 27. Murska Sobota, notranjščina grajske dvorane (iz arhiva Z RS VNKD)

Fig. 27. Murska Sobota – the interior of the castle hall

baročno členjen rizalit, ki se zaključuje z visokim fasadnim čelom. Na zahodni fasadi izstopa poligonalno zaključena kapela.

Južna fasada je najbolj predelana. Okenske odprtine nadstropja in mezzanina so združili v visoka okna (razen levih dveh osi), ki so osvetljevala »zimski vrt«. Višino je pri preureditvi v gledališko dvorano arhitekt Novak ohranil in jih le nekoliko zožal. Enako okno je ponovil na stopniščnem prizidku.

Novi vhodi v pritličju zunanjščin jugovzhodnega, severozahodnega stolpa in južnega trakta so predelani iz okenskih odprtini.

V notranjščini obtekajo vse trakte arkade na masivnih zidanih slopih, ki so le v pritličju in treh stranicah mezzanina odprte. Druge so zazidane in jih osvetljujejo manjša okna z enako vrezanimi ostenji, kot jih imajo zunanja fasadna okna. Sredi zahodnega arkadnega hodnika je vhod v kapelo.

Podkletena sta le vzhodni in južni trakt, a ne v celoti. Oboki so banje z oprogami in sosvodnicami.

Pritličje ima križno obokane arkadne hodnike, drugi prostori imajo banje s sosvodnicami in križne oboke.

V prvem nadstropju pokrivajo vzhodni, severni in zahodni arkadni hodnik križni oboki, južnega pa oproge s kapami. Obokani so tudi vsi drugi prostori, razen jugovzhodnega stolpa in dveh prostorov ob njem v vzhodnem traktu. Sosvodnice in oproge kapastih obokov so tu okrašene s štukaturnimi robovi, v stenski niši je motiv školjke.

Mezzanin ima prostore z ravnimi stropovi, nekateri v vzhodnem in severnem traktu so okrašeni z razgibanimi štukaturnimi okviri.

Svečana dvorana, ki je najbolj reprezentančen prostor v gradu, sega skozi nadstropje in mezzanin. Ima vse stene poslikane z arhitekturnimi motivi, z rokaji in putti, bečvast obok pa z alegorijo Vojne in Miru. Slikarija je delo neznanega avtorja iluzionističnega slikarstva, verjetno madžarskega porekla.

Ostane še **kapela**, ki je segala skozi vse tri etaže. Zdaj je po višini predeljena in je v spodnjem delu garaža. Njene stene poživljajo v prezbiteriju dvojni pilastri s kapiteli in dvojno gredo, ki nosijo obok, ladjo pa pokriva kupola. Visoka polkrožna okna so ohranila še prvotna krila z okovjem 17. stoletja.

V prostorih prvega nadstropja se je ohranilo nekaj zelo lepega stavbnega pohištva, dve beli lončeni peči in nekaj primerkov parketnih tal.

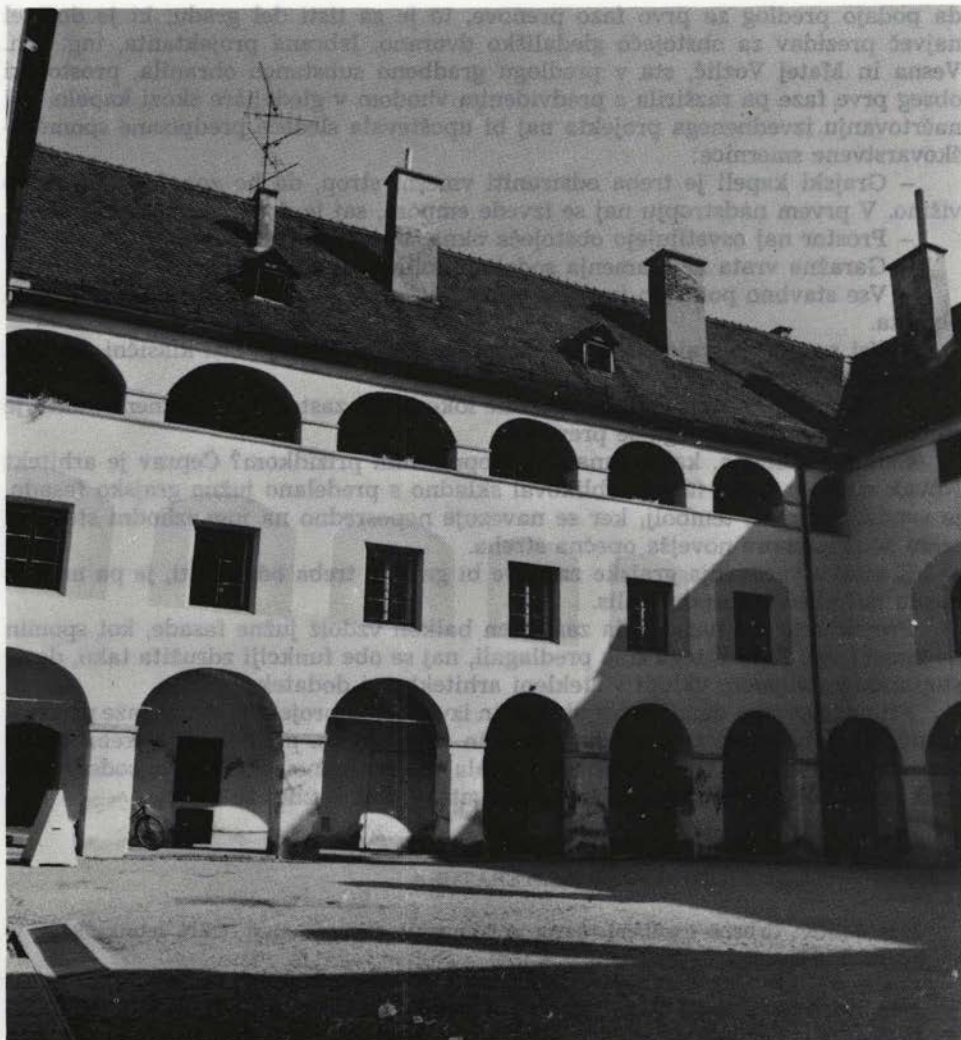
Soboški grad izstopa iz skupine prekmurskih gradov zaradi svoje monumentalne razsežnosti, kvalitete svojih arhitekturnih in kiparskih členov, izjemnih mizarskih izdelkov in ima edini med njimi svečano, poslikano dvorano. Izjemno mesto mu daje tudi obsežen, negovan park.

Gradbena zgodovina gradu še ni raziskana. Iz tlorisnega posnetka lahko sklepamo, da je arhitektura raščena. Trakti so različno široki, stolpi imajo različno tlorisno obliko in površino, različno se navezujejo na notranje jedro, stene so različno debele. Podkleten je le del gradu, nad tem delom so nivoji tal in stropov višji. Arkadni hodniki so različno obokani, njihovi loki in slopi, ki jih nosijo, pa tudi niso vsi enaki. Na zunanjih fasadah so že sedaj vidne dilatacije npr.: na severnem koncu vzhodnega podkletenega dela in na zahodni steni severozahodnega stolpa, kjer je bil dozidan. Na isti steni sta ob tleh vidna zazidana manjša razbremenilna loka. Morda je bil stolp podkleten. Pod ovalnimi okni na severni fasadi so vidni sledovi pravokotnih ušesastih okvirov. Kjer so odpadli maltasti ogelniki, so na prvem ometu vidni grafitni vrisi vogalne poslikave.

Za datacijo v drugo polovico ali na konec 16. stoletja sta Stoparju služila tenak žlebljen profil, ki ločuje pritličje od nadstropij, in »široki dvoriščni vhod v severnem delu arkad, ki drži skozi obokano vežo na prosto in ima močne posnete robove, ob vznožju pa močna odbojna kamna«. Gotovo bo k spoznanju stavbne zgodovine pripomogla oblika kamnitih okenskih okvirov, ki se še skrivajo pod ometom jugovzhodnega in severovzhodnega stolpa.

Na tlorisnih posnetkih gradu smo označili vse prej našete vrvine pa tudi mesta, kjer so potrebna sondiranja. Njihove ugotovitve bodo morda pripomogle h

Sl. 28. Murska Sobota, grajsko dvorišče (iz arhiva Z RS VNKD)

Fig. 28. Murska Sobota – the castle-yard

gradbeni zgodovini stavbe, odločilne pa bodo pri detajlnih rešitvah prezentacije sten, ometov, morebitnih poslikav.

Temeljito prenovu gradu so pričeli v Soboti načrtovati, ko je spomladi leta 1988 inšpekcija prepovedala rabo gledališke dvorane. Kulturni center Miško Kranjec je kot eden od upravljalcev gradu imenoval Iniciativni odbor za obnovo gradu, ki je nalogo zastavil fazno. V prvi fazi gre za funkcionalno ureditev dvorane, potem pa za prenovu celotnega gradu za obstoječe uporabnike. Pooblastili so Zavod za ekonomiko in urbanizem, da povabi več projektantskih organizacij,

da podajo predlog za prvo fazo prenove, to je za tisti del gradu, ki je doživel največ prezidav za obstoječo gledališko dvorano. Izbrana projektanta, ing. arh. Vesna in Matej Vozlič, sta v predlogu gradbeno substanco ohranila, prostorski obseg prve faze pa razširila s predvidenim vhomom v gledališče skozi kapelo. Pri načrtovanju izvedbenega projekta naj bi upoštevala sledeče predpisane spomeniškovarstvene smernice:

- Grajski kapeli je treba odstraniti vmesni strop, da bo zopet dobila svojo višino. V prvem nadstropju naj se izvede empora, saj je dostop nanjo ohranjen.
- Prostor naj osvetljujejo obstoječa okna, brez nadsvetlobe.
- Garažna vrata naj zamenja sodobno oblikovan portal.
- Vse stavbno pohištvo je treba oblikovati v skladu s spomeniškim značajem objekta.

- Vsi na novo vgrajeni vidni gradbeni materiali morajo biti klasični (kamen, les, apneni ometi itd.).

- Odpreti je treba zazidane arkadne loke in jih zastekeliti. V južnem traktu je treba možnost tega posega še preveriti.

Ostala je dilema, kaj z zunanjim stopniščnim prizidkom? Čeprav je arhitekt Novak njegovo čelno fasado oblikoval skladno s predelano južno grajsko fasado, je vendarle moteč, tembolj, ker se navezuje neposredno na jugovzhodni stolp. K temu še pripomore novejša opečna streha.

Z vidika varovanja grajske zasnove bi ga bilo treba odstraniti, je pa na tem mestu potreben transport kulis.

Projektanta sta načrtovala zasteklen balkon vzdolž južne fasade, kot spomin na zimski vrt. Zaradi tega smo predlagali, naj se obe funkciji združita tako, da se stopnišče z dvigalom vklopi v stekleni arhitekturni dodatek.

Pri načrtovanju detajlov ter idejnih in izvedbenih projektov druge faze prenove gradu, ki naj vključuje tudi njegovo ožje in širše okolje, pri čemer je treba znova vzpostaviti pešpot v osi vzhodnega portala, bo potrebno temeljitejše sodelovanje med investitorjem, projektanti in konservatorji, kot je zdaj že steklo.

LITERATURA

Jože CURK: Urbano-gradbeni razvoj prekmurskih trgov in mest, ČZN, letnik 59, N. v. 24, Maribor 1988.

France STELE: Umetnost v Slovenski Krajini, Slovenska Krajina, Beltinci 1935.

Ivan STOPAR: Gradovi na Slovenskem, Ljubljana 1987.

Nace ŠUMI: Baročna arhitektura, Mladinska knjiga, Ljubljana 1969.

Marjan ZADNIKAR: Umetnostni spomeniki v Pomurju, Murska Sobota 1960.

Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga, Ljubljana 1980.

Oesterreich-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Ungarn, zv. III, V, VI, Wien 1893, 1898, 1902.

Načrti gradu Murska Sobota v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

Francisjevski kataster Murske Sobote iz leta 1860, Državni arhiv Slovenije.

GRAD DOBROVO

Mitja Mozetič, ZVNKD Gorica

THE CASTLE OF DOBROVO

POVZETEK

Na gradu s poznorenesančno zasnovano in kvalitetno notranjo opremo iz konca 19. stoletja poteka od leta 1979 obnova. Od tega časa do danes je grad statično in protipotresno urenjen in pripravljen na sprejem nove funkcije v novi zunanji podobi. Investitor s svojimi zahtevami postavi konservatorja in projektanta v nezavidljiv položaj. Npr.: kvalitetno poslikano sobo želi uporabljati za prostocarinsko prodajalno, kar pomeni, da se prostor napolni s policami in vitrinami. Take in podobne probleme naj bi rešil konservatorski program. Ustvarjalnost, kot posledica nove funkcije graščine, se ob prepletanju s konservatorskimi pogoji in načeli tu šele začenja.

Since 1979, the process of restoration has been going on in the castle with late-Renaissance plan and high quality 19th century furniture. During this time, the castle has been statically strengthened and secured against earth-quakes as well as prepared to accept a new function in a new external image. The investor puts the conservator and the planner in an unenviable position with his demands. For example: he wishes to turn a room with high quality wall paintings into a duty free shop, which means filling the room with shelves and glass-cases. Such and similar problems should be solved by the conservational programme. Creativity, as a consequence of the castle's new function, begins only now – intertwined with conservational conditions and principles.

Graščina Dobrovo v Goriških brdih, ki je v svoji zgodovini zamenjala že vrsto lastnikov, je po dolgih letih sistematičnega, vendar prepočasnega obnavljanja dobila novega gospodarja.

Poznorenesančno stavbo s podobno zasnovano, kot jo imata Kromberk ali Susans v Furlaniji, so nekje v začetku 17. stoletja pozidali grofje Colloredo, končno podoba pa ji je zapustil grof Silverio Baguer, ki je bil lastnik graščine do druge svetovne vojne. Po osvoboditvi je graščina kot splošna ljudska lastnina večkrat menjala naloge, vzdrževal je ni nihče, potres leta 1976 jo je še dodatno prizadel – to so bila leta vidnega propadanja.

Od leta 1979, ko se je začela obnova in pa do danes je graščina statično in protipotresno utrjena in pripravljena sprejeti nove naloge v novi zunanji podobi.

Grof Baguer, ki je živel med 1838 in 1927 si je v graščini uredil tudi zasebni muzej. Njegovo obdobje je objektu zapustilo v historicističnem duhu konca 19. stoletja s pozlačenimi ornamentami dekorirane lesene strope, poslikano stopnišče in tako imenovano lovsko sobo v pritličju. Poslikava v »assecco« tehniki, ki je delo goriškega slikarja Clementa Delnerija, prikazuje kraje, kjer so imeli lastniki gradu, to je družina Baguer, svoje posesti.

V gosposkem nadstropju (piano nobile) najdemo na stenah naslikane družinske grbe lastnikov gradu – Colloredo, Catterini, Montecuccoli in Baguer. Med restavratorskimi posegi in sondažami, ki jih je opravljal Restavratorski center in restavrtor našega zavoda, pa so bile odkrite starejše, tudi kvalitetnejše poslikave. Z opisi vseh detajlov ne bi zgubljali časa, povemo naj le to, da predstavlja ohranjeno

stavbno pohištvo in poslikava iz časa Baguerja tolikšno kvaliteto, da jo velja vključiti v končno prezentacijo.

Iz teh ugotovitev smo začeli graditi konservatorski program, ob tem da smo nameravali upoštevati tudi nove naloge.

O sami zunanjsčini bi lahko veliko govorili, vendar pa se bomo osredotočili na bistvene značilnosti in njen stavbni razvoj. Govorimo o štirikotni nadstropni stavbi, kateri dajejo grajski značaj izstopajoči ogelni stolpi. Čeprav je grad ohranil na stolpih obrambne strelne line in je bil v času gradiščanskih vojn še dodatno utrjen, je jasno, da so ga pozidali za namene podeželske rezidenčne vile.

Po odstranitvi starih ometov se je izkazalo, da so pravokotne okenske odprtine na stolpih originalne in jih niso naknadno predirali, sploh pa je zanimivo, da tako zunanjsčina kot notranjost stavbe ni doživela bistvenih prezidav.

Os stavbe, ki jo nakazujejo še danes tudi kolesnice v tlaku, poteka v smeri vzhod–zahod. Gre za urbanistično jasno zasnovan objekt, v katerem pa danes lahko le slutimo nekdanje sožitje med stavbo in urejeno okolico. Natančnejših podatkov sicer ni, vendar pa lahko iz starejših fotografij razberemo, da je bila graščina povezana s parkom na vzhodni in zahodni strani. O tem pričajo še ohranjena mogočna drevesa (ciprese, tisa in drugo).

Za časa druge beneške vojne je bil grad še dodatno utrjen z obzidjem, okrepljenim s stolpi, od katerega se je ohranilo le zahodno z okroglima stolpoma. Kasneje je bil jugozahodni stolp preurejen v kapelo, obzidju pa so, ko je le-to zgubilo obrambno funkcijo, dogradili še arkadno lopo. Obzidje med stolpoma ima še danes ohranjene strelne line, pod njimi pa so bila pozneje vzdana tudi novejša okna.

Na južni strani je danes na mestu obzidja le betonski zid, na vzhodu je celoten prostor okrnjen z objektom delavnic in garaž, na severni strani pa se je ohranil zidan objekt nad obokano kletjo, žal že v zelo slabem stanju.

To bi bilo o razvoju in stanju danes na kratko vse.

Kaj pa v prihodnje?

Mogoče bi najprej začeli z novo nalogo.

Pritličje graščine skupaj z arkadnimi prostori in stolpoma se bo preuredilo v gostišče s slaščičarno in prostocarinsko prodajalno, v kletnih prostorih bo enoteka, v prostorih prvega nadstropja graščine se bo uredila stalna zbirka del umetnika Zorana Mušiča, v drugem nadstropju pa etnološka zbirka.

Projektna naloga je torej znana, investitor restavracijskih prostorov pa s svojimi zahtevami postavi konservatorje in projektante v nezavidljiv položaj. S pogojem – restavracijo in prostocarinsko prodajalno vključno s kuhinjo in sanitarijami hočemo imeti v pritličju palacija – se pojavi cela vrsta vprašanj:

- ali je možno in dopustno npr. kuhinjo postaviti v izredno zanimiv obokan prostor in ga s tem jasno tudi obložiti s ploščicami, nerjavečo pločevino in drugim;
- ali je možno vhodno avlo, ki je danes prazen prostor – imenujemo ga notranje dvorišče – pregraditi ali ga napolniti, na primer z 80 sedeži;
- kakšno funkcijo mu sicer dati;
- ali je dopustno v kvalitetno poslikano sobo postaviti police ali vitrine in jo zapolniti s predmeti, ki se prodajajo v prostocarinskih prodajalnah?

Na ta in še veliko drugih vprašanj bo moral odgovoriti konservatorski program.

Ustvarjalnost, kot posledica nove namembnosti graščine, se ob prepletanju s konservatorskimi pogoji in načeli tu šele začenja. Kolikšno svobodo dopustiti

oblikovalcu pri opremljanju prostorov in zunanji ureditvi, je nedvomno stvar presoje.

V primeru dobrowskega gradu so zadeve načeloma jasne, do realizacije programa pa je še dolga pot, med katero bo treba razčistiti vrsto problemov.

Vlagatelj je izdelavo projekta zaupal projektantski organizaciji, ta pa za svoje delo rabi projektno nalogo in konservatorski program. Glede na to, da je ta še v fazi izdelave, verjetno o njem ne bi kazalo na široko razpravljati. Ob tem, da je vsebina konservatorskih programov načeloma že znana, ne moremo mimo dejstva, da so konservatorski pogoji in nova funkcija v neki stalni soodvisnosti. Verjetno ni historične arhitekture, ki bi sprejela popolnoma nov program brez vidnih sprememb na objektu. Le s poznavanjem nujnosti funkcionalnih preureditev lahko konservator izoblikuje objektivne konservatorske smernice. To pomeni, da je potrebno poleg poznavanja kulturno zgodovinskih kvalitet objekta poznati tudi nove oblikovalske pristope, ki so vezani na ustrezno delovanje objekta in nenazadnje predpise. Tako se golo konservatorstvo sreča s tehničnimi problemi: kako rešiti problem požarnih – zasilnih izhodov, kako rešiti ogrevanje, prezračevanje, razsvetljavo, tlake, ne da bi grobo posegali v kvalitetne sestavine notranjosti ali zunanjsčine, kar bi bilo nedopustno. Navajanje konservatorskih zahtev iz programa bi bilo nedvomno silno dolgočasno, zato le nekaj podatkov, ki bi bili lahko zanimivi:

- objekti, ki so bili v preteklosti zgrajeni na vzhodni in severni strani graščine, verjetno na mestu nekdanjega parka, se morajo odstraniti, z izjemo bencinske črpalke in vinske kleti;

- grajski kompleks v tej obliki, kot jo prezentiramo in ji obenem dajemo tudi funkcijo, sestavljajo palacij, zahodno obzidje, ujeto med dva okrogla stolpa, od katerih je jugozahodni bivša grajska kapela, na severni strani pa obzidje, za katerim se v nivoju kleti izvede vinoteka in kuhinja s pomožnimi prostori. S tem dosežemo, da postane palacij ponovno samostojna stavba, kot je bila ob nastanku, brez prizidkov. Glede na potrebe restavracije se na severni strani v nivoju kleti zgradi kuhinja s skladišči, kar je edini dodatek celoti. Objekt bo vkopan in zasut, zaradi konfiguracije terena pa s severno stranico naslonjen na kamniti oporni zid kot podaljšek obstoječega;

- dvorišče bo tlakovano, ohranjajo se kolesnice z mačjimi glavami in vsi obstoječi detajli;

- zunanjsčina palacija se ne spreminja – novih dimnikov, zračnikov in sploh posegov, ki bi vplivali na izgled objekta ne bomo dopustili;

- notranjost se v glavnem ohranja tako, kot jo je zapustilo obdobje grofa Bagerja: leseni stropi so bili dodatno okrepljeni z železnimi nosilci, vsi ostali pa zamenjani z armiranobetonskimi. Tlaki bodo bolj enotni, kot so bili pred obnovo: v pritličju kamniti, s tem da se vzorec s kolesnicami in mačjimi glavami ponovi, le z razliko, da bo zaradi lažjega vzdrževanja zbrušen. V prvem nadstropju bo po vseh prostorih kasetiran parket, v drugem pa hrastov ladijski pod. Posegi, ki so v objektu popolnoma novi, so napeljave – elektrika, voda, ogrevanje. Električni vodi so sicer že bili, vendar izvedeni zelo agresivno. Objekt naj bi se po novem osvetljeval z manj upadljivimi halogenskimi svetilkami, razmeščenimi v prostoru, tako da bodo ustrezno osvetljevale razstavljena dela in ne vplivale na kvalitetne sestavine interiera, predvsem na poslikave.

Takih in podobnih problemov je še veliko, več o njih in o sami izvedbi pa najpozneje čez leto dni, ko naj bi grad zaživel v novi funkciji.

HRIBARJEVA HIŠA V CERKLJAH – OBNOVA MLAJŠEGA ARHITEKTURNEGA IN HKRATI ZGODOVINSKEGA SPOMENIKA

Peter Fister, FAGG Ljubljana

THE HRIBAR HOUSE AT CERKLJE – RENEWAL OF A YOUNGER ARCHITECTURAL AND HISTORIC MONUMENT

The house was built as a bourgeois mansion in the country between 1886 and 1890 and combines the characteristics of the vertical functional arrangement of a bourgeois villa with those of a highly developed peasant dwelling of central Slovenia. Its architect Jan V. Hrasky and its owner, the politician, economist, author, and maecenas Ivan Hribar give the building the extensions of a historic, cultural, and architectural monument. It was agreed with the investor – LB Temeljna banka Gorenjska Kranj (the bank) – that the house be renewed in such a manner as to become suitable for contemporary use, but at the same time be presented as a wholesome monument, taking into consideration all the details. The Institute for the preservation of natural and cultural patrimony of Kranj and the Faculty of architecture took part in this renewal. Problems appeared during the carrying out of the works. Since the works were not carried out in the correct succession, the building now has a copy of the decorative construction of the veranda, a few frescoes have been removed, parts of the paving were unsuitably replaced, etc. There was also no necessary supervision of the planner. Thus, owing to the meager professional qualification of the executionists, we now have, to a large extent, a model reconstruction of the original with a strong addition of fashionable designer exaggeration which is one of the basic problems of building renewal nowadays. The work in such a manner offers many-sided experiences.

POVZETEK

Hiša je bila zgrajena kot meščanski dvorec na deželi med 1886–1890 in združuje značilnosti vertikalne funkcionalne razporeditve meščanske vile in visoko razvitega kmečkega bivališča osrednje Slovenije. Avtor arhitekture Jan V. Hrasky in lastnik, politik, gospodarstvenik, literat in mecen Ivan Hribar pa dajeta stavbi razsežnosti zgodovinskega, kulturnega in arhitekturnega spomenika. Z investitorjem – LB Temeljno banko Gorenjska Kranj – je bilo dogovorjeno, da bi hišo usposobili za sodobno rabo, hkrati pa jo upošteva vse podrobnosti prezentirali kot celosten spomenik. Sodelovala sta Zavod VNKD Kranj in Fakulteta za arhitekturo. Ob izvedbi so nastali problemi. Ker ni bilo pravilnega zaporedja del je danes na stavbi kopija dekorativne konstrukcije verande, odstranjenih nekaj fresk, neustrezno so zamenjani deli tlakov itd. Tudi potrebnega projektantskega nadzora ni bilo. Tako je zaradi premajhne strokovne usposobljenosti izvajalcev v veliki meri nastala maketna rekonstrukcija originala z močnim dodatkom modnega dizajnerskega pretiravanja, kar je eden od osnovnih problemov stavbne preнове danes. Delo tako ponuja večplastne izkušnje.

Interes spomeniške službe in konservatorske stroke je do »mlajših« arhitektur in do stilno ali monumentalno manj izstopajočih stavb v splošnem še močno mačehovski, čeprav stavbe te vrste obsegajo količinsko največji del varovane stavbne dediščine. Zato so dileme, ki jih vsakodnevno srečujemo ob prenovi mestnih ali vaških jeder pa tudi mnogih samostojnih arhitektur, velike, rešitve pa

so strokovno nedorečene. Ob tem žal pozabljamo, da morda še hitreje kot starejšo ali ekskluzivno kvalitetno stavbno dediščino izgubljam tiste vrednote, ki so že ali pa bodo v bližnji prihodnosti postale enakovredni kulturni spomeniki in ki fizično oblikujejo tudi naš kulturni prostor. To velja tako za »ljudsko« arhitekturo kot za neanonimno arhitekturo 19. in 20. stoletja.

Model obnove Hribarjeve hiše v Cerkljah na Gorenjskem lahko pokaže na nekatere najbolj pogoste dileme, obenem pa tudi na možnosti tako imenovanega »aktivnega« varstva predvsem mlajše arhitekturne dediščine iz okvira meščanskega in podeželskega stavbarstva.

Delitev dela, kot je bila uveljavljena tudi pri prenovi Hribarjeve hiše, na umetnostno in arhitekturno konservatorska načela na eni ter na investitorsko, gradbeno in izvedbeno prakso na drugi strani, je vsakdanja praksa, ki sega od medsebojnega dopolnjevanja do izključevanja. Končni rezultat je zato mogoče različno ovrednotiti: medtem ko sta investitor in tudi javnost dobila kar se da všečno podobo obnovljene stavbe, je s stališča doslednega varovanja arhitekturnega in zgodovinskega spomenika preveč nedoslednosti, da bi bili lahko zadovoljni. Zato ostaja odprto vprašanje: ali popustiti v strokovni doslednosti in s tem vsaj delno ohraniti dediščino (spomenike...), čeprav na račun uničenja dela originalne substance, ali pa strokovno vztrajati in se obenem odreči večini arhitekturne dediščine, saj zanje na tak način ni mogoče ustvariti potrebnega zanimanja, še manj pa dobiti posebna sredstva zgolj za njihovo konserviranje.

* * *

Od leta 1986 do 1989 so bila dela na obnovi Hribarjeve hiše razdeljena v tri faze:

1. 1986/87: odkup stavbe in inventarja (LB, Temeljna banka Gorenjske, Kranj), ovrednotenje in izdelava načelnih izhodišč za prenovu (ZVNKD Kranj, Nika Leben: umetnostnozgodovinska konservatorska izhodišča; Fakulteta za arhitekturo, prof. Peter Fister: arhit. konservatorski program).

2. 1987/88: izdelava podrobnih idejnih načrtov prenove in navodil za prenovu (Fakulteta za arhitekturo, prof. P. Fister, B. Slabe, J. Kušar); izdelava gradbenih izvedbenih načrtov (AB Tržič, Kranj, Katarina Langus, dia.).

3. 1988/89: restavriranje opreme (prof. P. Fister, izvajalec Stilles, Sevnica); gradbena in obrtniška izvedbena dela ob hkratnem sondiranju in ponovni izdelavi dela izvedbenih načrtov (delno RC SRS, AB Tržič, izvajalec: Gradis Jesenice).

Zaključki I. faze:

Analiza možnosti prenove Hribarjeve hiše (arhitekturni konservatorski program):

Ovrednotenje:

Enonadstropna zidana stavba s posebnim lesenim delom nad severnim traktom in delno izrabljenim podstrešjem je bila zgrajena kot meščanski »dvorec« na podeželju in združuje sestavine »vile«, podeželske (v osnovi verjetno sezonske) razidene bogatega meščana in značilne vertikalne razporeditve meščanske hiše, v kateri je bilo pritličje namenjeno gospodarskim in posebnim dejavnostim, nadstropje pa najvišji kvaliteti bivalnega standarda na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

K stavbi je bil priključen tudi razmeroma velik vrt, ki je združeval tedanjo romantizirano obliko angleškega parka (umetno ustvarjena »narava«) in regionalne značilnosti meščansko-podeželskega zunanega bivalnega ter uporabnega prostora

(vzorčni sadovnjak z okrog tisoč drevesi, kegljišče, vrtni paviljon, vodnjak, klopi, okrasno drevje, cvetlične grede, vzdrževane poti).

Uporabniki (lastniki) so prostore v nadstropju opremili z za to dobo značilno bogato oblikovano, čeprav nekoliko heterogeno (eklektično) opremo, s stenskimi poslikavami ter bogatim drobnim inventarjem ter tako pripravili za tisti čas vzorno bivališče, namenjeno tudi posebni kategoriji gostov (literati, slikarji, gospodarstveniki idr.).

Kljub nekaterim kasnejšim spremembam (povsem je bilo spremenjeno pritličje) ter relativno slabemu vzdrževanju je ostala Hribarjeva hiša eden redkih, če ne celo edini primer celovito ohranjenega bivališča najvišje stopnje in časa pred nastopom obdobja funkcionalno usmerjene arhitekture in serijske izdelave vseh vrst opreme. To je ponudilo možnost, da se z racionalno prenovo, ki bi upoštevala vse nekdanje kvalitete do detajlov in njihovo usposobitev za sodobno uporabo, obnovi edinstvena arhitekturna celota na Slovenskem, saj iz tega obdobja niti ne poznamo ohranjenih primerov niti še ni bilo poskusa, da bi tak vzorec rekonstruirali ali celo restavrirali.

Tehnično je ostala stavba še v dobrem stanju, prve študije o možnostih prenove so pokazale, da ne bi bilo potrebnih velikih gradbenih ali sanacijskih posegov za usposobitev v novo funkcijo.

Novo vrednosti bi dosegli predvsem z obnovitvenimi in vzdrževalnimi deli ter s skrbno vgrajeno novo infrastrukturo. Ohranjena oprema bi ponudila možnost, da z njeno usposobitvijo (restavriranjem), dopolnitvijo manjkajočih ali dotrajanih delov ter s primerno novo uporabo ustvari izjemne prostore v vsem prvem nadstropju, deloma pa tudi v podstrešju. Pritličje naj bi bilo prenovljeno funkcionalno, čeprav bi bilo tudi tu povsem uresničljivo, da bi opremo in celotno oblikovanje vsaj prilagodili »stilu«, kot ga nudi prvo nadstropje. Podaljšek notranjosti bi moral biti vrt (kot je bil tudi prvotno), ki bi ga morali v celoti na novo urediti, ohranili bi le najlepša in najbolj zdrava drevesa.

Vsebinske možnosti prenovljene stavbe:

Pritličje:

Namenjeno ekspozituri banke (severni trakt), pošti (jugozahodni trakt) in še nedoločeni vsebini (jugovzhodni trakt: turistični biro...). Hodnik s stopniščem naj pripada ekspozituri banke in deloma gornjim prostorom (po varianti naj bi celotno stopnišče prenovili).

Vhodi v stavbo: trije ločeni vhodi za banko, pošto in turistični biro (?). Hodnik naj bi bil v osnovni izvedbi ustrezno opremljen kot prvi stik s prezentirano arhitekturo, glavni vhod naj bi bil na južni strani, drugi bi vodil iz vrta, tretjega arhitektonsko samostojnega bi dobila ekspozitura banke. Vrt bi bil dostopen skozi obnovljena večja vrata v zidu na južni strani, skozi hodnik (varianta: iz »kadirnice« po novem stopnišču). Ob vzhodni stranici stavbe bi bil del dvorišča popločen (dovoz za goste in banko). Ostali del vrat naj bi bil urejen deloma parkovno, deloma s sadnim drevjem, v vrtu naj bi bila rekonstruirana senčnica (paviljon), vodnjak, kegljišče.

Prvo nadstropje:

Celotna etaža naj bi bila restavrirana (po potrebi rekonstruirana) s prvotnimi sestavinami: tlaki, poslikavami, vgrajeno in premično opremo. Služila naj bi naslednjim dejavnostim:

Konferenčni center – sejna dvorana (od 12 do 24 sedežev), dopolnilna dvorana v nekdanji »kadirnici« (obenem bi bil tu rekonstruiran »zimski vrt«), posebna mala dvorana, v kateri naj bi bila najbolj dosledno rekonstruirana nekdanja »soba za

goste« (imenovana tudi »modri slon«) ter bi bila hkrati razstavni prostor. V sklopu konferenčnega centra za potrebe banke bi bila še čajna kuhinja in sanitarije.

Apartma – rekonstruiran z nekdanjo Hribarjevo opremo; dnevni in nočni prostor ter sanitarni komplet.

Podstrešna etaža:

Izrabljena bi bila le v osrednjem delu in to v dveh variantah:

– hišniško stanovanje + apartma;

– dva apartmaja.

Stavbo naj bi se obnavljalo postopoma. V prvi fazi naj bi se zagotovili osnovni tehnični pogoji (statična utrditev – po potrebi, sanacija strehe, drenaža ali hidroizolacija – po potrebi), obenem naj bi se že začelo z restavriranjem pohištva. Ob prvi fazi bi lahko že urejali celotno pritličje, vendar pod pogojem, da bo prej podrobno dogovorjeno programsko izhodišče za celoto. Kljub možnosti vnaprejšnjega urejanja pritličja bi bilo smotnejše celoto urejati hkrati.

Druga faza naj bi zajela ureditev nadstropja in celovito reševanje infrastrukture. Tej fazi je mogoče priključiti tudi podstrešni del in »kadalnico«, vendar bi to dvoje po potrebi lahko izločili in ju obdelali v zadnji, tretji fazi.

Vzporedno urejanje vrta in okolja bi bilo samostojno in vezano na obnovo stavbe le, če bi zunaj nje vgrajevali cisterno za gorivo, gradili novo stopnišče iz kadalnice ipd.

(Vzporedno s tekstualnim delom so bile izdelane tudi grafične študije in samostojen spomeniškovarstveni elaborat.)

Zaključki II. faze:

Priporočila za izvedbo prenove Hribarjeve hiše v Cerkljah

(posredovano načrtovalcu in izvajalcu)

Hribarjeva hiša v Cerkljah je stavba, ki je – ena med redkimi – dokaj dobro ohranjena kot poseben tip bogatega bivališča na podeželju. Ohranjena je arhitektura z večino najpomembnejših detajlov, posebni dekorativni deli, ki so jih izdelali takratni najboljši obrtniki (leseno, delno rezljano nadstropje »kadalnice«, poslikave sten in stropov v najpomembnejših prostorih, peči, drugi detajli). Kot najpomembnejša sestavina, ki vsemu temu daje še posebno vrednost, pa je ohranjeno sočasno stilno pohištvo, ki naj bi bilo restavrirano in naj bi skupaj z arhitekturnimi vrednotami ustvarilo edini primer obnovljene celovite podobe kvalitetne bivalne stavbe iz preloma stoletja; hkrati naj bi bil to neke vrste spomenik Ivanu Hribarju, slovenskemu politiku in ljubljanskemu županu.

Iz gornjega je razvidno, da morajo biti tehnološki postopki v prenovi strokovno tako kvalitetni, kot jih zahteva delo na kulturnem spomeniku. Vsa dela je potrebno razdeliti v štiri skupine:

- gradbena obnovitvena dela,
- notranja obnovitvena dela v I. nadstropju,
- obnova in dopolnitev opreme,
- končna ureditev in vzdrževanje.

Gradbena obnovitvena dela:

Osnovno načelo je, naj se ohrani kar največ originalnih delov stavbe, kar velja tako za sisteme konstrukcij kot za materiale. Zato naj bi po kvalitetni izvedbi potrebnih drenaž sledilo vstavljanje protipotresnih vezi in ostali gradbeni posegi tako, da se zaščitijo (posebej dogovorjene) dele stavbe, ki naj bi jih med grobimi gradbenimi deli ne poškodovali – to velja predvsem za prvo nadstropje, za dekorativne zidce, leseno nadstropje »kadalnice« itd. Posebej je treba paziti na nadomeščanje ali popravke na fasadah, kjer bi moral biti omet nadomeščen s

takim, da se pozneje ne bi pojavili madeži (to pomeni, da je potrebno sestavo malt prilagoditi obstoječi apneni, še bolj je taka izvedba pomembna pri izvedbi beležev!). Vse vgrajene nove dele od protipotresnih vezi do razpeljav toplovodne kurjave in drugih instalacij bo treba skriti v notranjost zidov, zato pa izdelati kakovostno, da ne bodo potrebna popravila že čez kratek čas. Ker bo spadala h grobim gradbenim delom tudi ureditev okolice in gradnja novih objektov v vrtu, je zanje potrebno zahtevati take kvalitete izvedbe, da bodo izenačene s prvotno kvaliteto in s sedanjo prezentacijo (najbolj bo potrebno paziti na izvedbo lesenih delov, tlakovanje, postavitve fontane itd.).

Med drobna gradbena dela bodo uvrščene obnove ali nove izdelave (po načrtih) okenskih kril, vratnih kril, restavriranje celotne lupine v »kadirnici«. Podobno zahtevna bo izvedba vseh podstrešnih (mansardnih) prostorov, v katerih naj bi dosegli končno obdelavo na podobni ravni kot v obnovljenih najkvalitetnejših prostorih prvega nadstropja. Izvajalec bo moral zagotoviti tudi najkvalitetnejšo izvedbo novih prostorov – predvsem sanitarij – ki bodo sestavni deli apartmajev oziroma poslovno-razstavnega dela stavbe. Kot posebnost je potrebno poudariti tudi sposobnost bodočega izvajalca, da realizira in organizira izvedbo (ter zanj jamči) zahtevnih delov kurjave: talno ogrevanje v dekorativno obdelanem terazzo-tlaku (»kadirnica«), vgraditev centralnega ogrevanja v restavrirane lončene peči. Zahteve, ki bodo postajljene pri obnovi pritličja je sicer potrebno reševati v skladu z zahtevami celotnega načrta.

Notranja obnovitvena dela v prvem nadstropju:

V obeh stranskih traktih, na novem stopnišču in deloma v »čajni kuhinji« bo izvedba morala biti sicer kvalitetna, a brez posebnih konservatorskih zahtev. Zato pa bo v drugih petih prostorih potrebno zahtevati skrajno kvalitetno in obenem nadzorovano izvedbo. Predvsem stene in stropi, ki so poslikani, ne bodo smeli biti kakorkoli poškodovani, najkvalitetnejši deli poslikav (freske, posebne dekoracije) bodo morale biti restavrirane, potrebna zidarska dela za podometno vgraditev instalacij bo potrebno izvesti z neposrednim nadzorom in jih na koncu ustrezno retuširati. Ker še ni bilo mogoče dokončno presoditi, koliki del stenskih poslikav je mogoče le obnoviti in koliki del je potrebno ponovno naslikati (tudi v obliki pleskarske izvedbe), je vse te površine (razen v »kadirnici«) treba obravnavati, kot da jih je potrebno v celoti restavrirati za izvedbo obnove in zasteklitve »kadirnice« je potrebno v celoti dogovoriti s posebnim, za to usposobljenim izvajalcem: delno bo potrebno vstaviti nova barvna stekla, ponovno izdelati rezljane lesene dele, kvalitetno izvesti zasteklitve itd.

Kot ključno zahtevo je bodočemu izvajalcu potrebno postaviti pogoj, da se bo pripravljen v razumni meri prilagoditi pogojem, ki bodo ob načrtih nastali med delom (nepredvidene zahteve bi sicer smele biti minimalne) in da bo s tem v zvezi že med delom organiziral stalno povezavo z nadzornimi strokovnjaki, da bo zagotovil izvedbo posebnih del, ki niso samo navadna obnovitvena (navedeno zgoraj!) in da bo sposoben za svoj izdelek dati ustrezno garancijo kvalitete in trajnosti. Zavedati se je potrebno, da je z neustrezno izvedbo prenove mogoče bolj škodovati, kot če bi stavba ostala taka, kot je – saj je Hribarjeva hiša spomenik relativno visoke kvalitete.

Obnova in dopolnitev opreme:

Ohranjena originalna oprema je v stavbi največja kvaliteta; ustrezna ponovna uporaba in dopolnitev manjkajočih delov sta edini zagotovili, da bo Hribarjeva hiša ne le kvalitetno obnovljena za novo namembnost, ampak da bo ohranjena

tudi kot pomemben kulturni spomenik. Načela obnavljanja opreme so: vrnitev prvotnih kvalitet, uporaba takih (potrebnih) novih materialov, ki bodo ustrezali prvotnim, vse nove elemente (utrditve, potrebno okovje idr.) vgraditi tako, da ne bo vidno. Morebitne manjkajoče dele (če na primer manjka le nekaj manjših delov okovja, rezbarija ali kaj podobnega) je treba rekonstruirati in jih ne nadomeščati z novimi, drugačnimi. Barvne odtenke luženega lesa, tapetniškega blaga in drugih sestavin je potrebno skrbno izbirati in usklajevati s celoto ter s tipom posameznih garnitur. Načeloma naj bi v primeru, da gre za obnovo ali novo izdelavo dela opreme iz večje skupine enakih, najprej izdelalo vzorec in po njem določilo dokončno obliko.

Končna ureditev in vzdrževanje:

Pri dokončni ureditvi bo potrebno uskladiti tudi vse drobne sestavine, ki naj dopolnijo ali manjkajoče dele opreme (prim.: stikala za električno, manjkajoča svetila, preproge, prti, zavese itd.) ali pa nove, doslej manjkajoče dele (celotna oprema sanitarij in čajne kuhinje, drobna oprema in drugo). To velja predvsem za celotno prvo nadstropje in apartma v mansardnem delu pa tudi za opremo ekspoziture banke in ostalih dejavnosti v pritličju ter na vrtu. Ključno je tudi vprašanje vzdrževanja celote, saj mora biti za to že vnaprej predviden tak vzdrževalec, ki bo sposoben razumeti posebno vrednost celote kot tudi organizirati ustrezno uporabo prostorov in opreme: bivanje, bodisi kratkotrajno ali le občasno, bo zahtevalo od uporabnikov visok nivo, tega pa je mogoče doseči le s skrbnim vzdrževanjem vseh delov opreme in s posebnim režimom uporabe. Za vse to mora biti bodoči vzdrževalec (hišnik ali kdo drug) primerno usposobljen pa tudi osebno zainteresiran.

Čeprav se posebej izdelujejo podrobni načrti za prenavo, je enako kot v vseh podobnih primerih obnove kulturnih spomenikov potrebno pričakovati vsaj manjše korekture in prilagoditve med delom (največkrat gre za detajle, včasih pa tudi za bistvene spremembe), ki bodo posledica poznejših odkritij. Ker Hribarjeva hiša razen v pritličju ni doživela večjih sprememb, ampak je bila le prilagojena novim potrebam, je mogoče predvideti, da bodo take prilagoditve manjšega obsega. Vendar pa naj bi neposredno izvedbo obvezno spremljal poleg običajnega projektantskega nadzora tudi strokovni nadzor (konservatorski) – tako bo mogoče zelo hitro usklajevati vprašanja načina izvedbe, ki jih vnaprej ni bilo mogoče predvideti.

Tako kot je prenova Hribarjeve hiše zastavljena, obeta ob svojem zaključku izjemen rezultat: edini kompleksno prezentirani spomenik stanovanjske arhitekture iz zadnjega obdobja pred nastopom moderne na Slovenskem. Ob vsem tem bi bilo dobro razmisliti tudi o možnosti predstavitve osebnosti Ivana Hribarja in na možnost, da tako visoka kvaliteta postane dostopna tudi javnosti.

* * *

S podrobnim opisom in ovrednotenjem ter s študijsko razčlenitvijo prenavo celote sta ZVNKD Kranj in Fakulteta za arhitekturo investitorju predložila programsko, tehnično in detajlno dokumentacijo, s katero se je strinjal in ki je obetala zgledno sodelovanje.

Problemi so nastali ob izvedbi. Zaradi birokratskega postopka ni bilo upoštevano strokovno nujno časovno zaporedje del. Izvedbena dokumentacija je bila pripravljena pred dokončnim sondiranjem ter odločitvami o konservatorskih po-

stopkih. Ker se fakulteta s takim načinom dela ni strinjala, so izdelavo dokončnih (»izvedbenih«) projektov poverili AB Tržič. Ta je osnovne smernice sicer v glavnem upošteval, neuskklajenosti so nastale med izvedbo, skoraj povsem pa je bilo opuščeno predhodno dogovorjeno sprotno usklajevanje in strokovni nadzor, posebej še po začetni kritiki, ko je izvajalec delovišče organiziral in dela izvajal kot na zelo povprečnem objektu, ne pa na spomeniku. Zato so namesto ohranitve originalne dekorativne lesene konstrukcije »kadirnice« izdelali kopijo, odstranili del fresk po stenah, neustrezno zamenjali del tlakov (namesto »mozaično« oblikovane terasce v »kadirnici« so vgradili dvakrat žgane tlakovce), vgradili nekaj neuskklajenih novih odprtih, k restavrirani opremi dodali neustrezne dodatke (veliko število pretirano močno oblikovanih medeninastih stoječih svetilk, kar 22 stoyal za rože itd.), neustrezno izbrali barve za stene in luženo pohištvo ter drugo.

Ker kljub dogovoru ni bilo potrebnega konservatorskega (umetnostnozgodovinskega in arhitekturnega) nadzora, je bila Hribarjeva hiša sicer obnovljena v zadovoljstvo investitorja, a vsaj deloma v škodo spomenika. Kot stavbna dediščina je zgledno funkcionalno prenovljena, kot zgodovinski in kulturni spomenik pa – strokovno gledano – vloženi trud ni bil povsem upravičen, saj je na račun prvega cilja in zaradi premajhne strokovne usposobljenosti izvajalcev v določeni meri nastala maketna rekonstrukcija originala z močnim dodatkom modnega dizajnerskega pretiravanja – prav to pa je eden od osnovnih problemov, s katerimi se srečujemo v prenovi danes. Delo na Hribarjevi hiši v Cerkljah ponuja večplastne izkušnje:

- vzorec aktivne obnove zgodovinsko, kulturno in arhitekturno pomembnega spomenika iz mlajšega obdobja, kar je na Slovenskem doslej izjema;
- problem vpliva investitorja, ki sicer iskreno želi sodelovati pri ohranitvi spomenika, a mora hkrati upravičiti investicijo;
- problem neuskklajenosti formalnega izvajanja prenove in strokovno pravilne metode prenovitvenih del (neustrezna zakonodaja na več ravneh);
- nestrokovnost izvajalcev, ki zato spreminjajo tehnološke in prostorske ter likovne rešitve v škodo ohranjanja originalne substance;
- neenaka ali nedorečena strokovna merila tudi znotraj spomeniške službe ter podobno mislečih projektantov izvajalcev.

PRENOVA HRIBARJEVE HIŠE V CERKLJAH

Nika Leben ZVNKD Kranj

RENEWAL OF HRIBAR'S HOUSE AT CERKLJE

The summer villa of Ivan Hribar shows extremely high dwelling culture of the second half of the 19th and the beginning of the 20th century. On the basis of the evaluation and the conceptional plan of the renewal, prepared by Dr. P. Fister, the Institute issued a consent to the renewal in accordance with monument conservation directives, the main condition being that the situation from the beginning of the 20th century be presented. In spite of this, on the initiative of the statics man and without a previous consultation with the Institute, the veranda, which represented the architectural part of the building which was of the highest quality, was entirely removed. The furnishings and the interior design also show the conflicting interests of investors and of the monument conservation service.

POVZETEK

Letna vila Ivana Hribarja kaže izredno visoko bivalno kulturo druge polovice 19. in začetka 20. stoletja. Na osnovi valorizacije in idejnega načrta prenove, kie ga je izdelal prof. dr. P. Fister je zavod izdal soglasje za prenovo s spomeniškovarstvenimi smernicami, med katerimi je bil osnovni pogoj, da se prezentira stanje iz začetka 20. stoletja. Kljub temu so na pobudo statika, brez predhodne konzultacije zavoda v celoti odstranili verando, ki je predstavljala najkvalitetnejši arhitekturni del stavbe. Tudi pri opremi in oblikovanju notranjih prostorov so vidni navzkrižni interesi investitorja in spomeniškovarstvene službe.

1. Historiat

Ivan Hribar (1851 Mengeš – 1941 Ljubljana) politik in gospodarstvenik, pesnik, pisatelj in prevajalec, nestor slovenskega bančništva in znani ljubljanski župan je leta 1886 v Cerkljah na Gorenjskem kupil tedanjo Lukeževo hišo nasproti cerkve in jo v naslednjih letih preuredil v svoje priljubljeno poletno bivališče.

Prezidavo stare kamnite kmečke hiše je zaupal takratnemu deželnemu inženirju Čehu Janu Vladimírju Hraskemu (1857 Babule pri Haliču – 1939 Podebrady), ki je bil priznan strokovnjak za hidrološka vprašanja, kot stavbenik pa se je uveljavil (v sodelovanju z arhitektom Hrubyjem) predvsem z Narodnim domom v Celju in Opero v Ljubljani. Hrasky je upošteval potrebe in želje naročnika, predstavnika višjega sloja, zato je prvotno pritlična kmečka hiša dobila v osi obcestne fasade nadstrešek, v pritličju nakazan s plitvim rizalitom, na dvoriščni strani pa nadstropni prizidek z leseno pokrito verando.

Oblikovanje zunanjščine z rustikalnim ometom v pritličju in klasicističnimi okenski okviri lahko uvrstimo v historični slog druge polovice 19. stoletja, ki je za Slovenijo značilen tudi še ob koncu stoletja, ko delajo pri nas predvsem tuji stavbeniki (Avstrijci, Čehi). Na lesenih, bogato ornamentiranih arhitekturnih elementih (balkonska ograja, veranda) pa je slutiti vpliv modne secesije. Bogato oblikovana je predvsem notranjost verande, ki z odprtim ostrejšem, leseno poslikano nosilno konstrukcijo in izrezljanimi polnili nad barvastimi okni predstavlja

pravo mojstrovino domačih, cerkljanskih obrtnikov, ki so po ustnem izročilu sodelovali pri prenovi. Visoko bivalno kulturo kažejo tudi ostali prostori v nadstropju z ohranjenimi poslikavami in opremo. Stenske slikarije ne presegajo kvalitetnega obrtniškega izdelka, so pa redke, ki so se ohranile v profani arhitekturi tega časa in zato dragocene.

Na stropih prevladuje ornamentika v renesansi priljubljenih grotesk s cvetličnimi motivi, viticami in rozetami in stiliziranimi cvetovi, ki prehajajo v maske, dopolnjena pa je s figurativnimi motivi (modra soba) in vedutami (jedilnica). Poslikavo stropov dopolnjujejo barvno uglaseni tapetni vzorci sten. Možni avtor poslikave je ljubljanski dekorater Karel Lipovšek z Gradišča, ki je z ornamentiko poslikal tudi strop v Narodnem muzeju v Ljubljani, za katerega je del opreme načrtoval Hrasky; vendar natančnejših podatkov nimamo. Prostori v pritličju so bili po nacionalizaciji po l. 1945 večkrat prezidani in sploh manj bogato opremljeni, saj so v eni od sob hranili celo sadje. Kvaliteten je bil le ornamentiran keramični tlak in zidan keramični štedilnik.

Ohranjeno pohištvo je deloma last Hribarjevih, deloma pa je posamezne kose v hišo prinesla Hribarjeva snaha Blanka po l. 1941. Razen intarzirane baročnega tabernakelskega predalnika, ki ga je Hribar kupil od tedanjega cerkljanskega župnika Golobiča, je ostalo pohištvo pretežno iz druge polovice 19. stoletja oblikovano v t.i. altdeutsch stilu. Interier dopolnjujejo lepi secesijski lestenci, ornamentirani kamini in slike, večinoma tiski z mitološkimi in nabožnimi prizori ter vedutami. Posebnost je bila tudi v celoti ohranjena električna vrhometna napeljava, prva v Cerkljah, ki jo je po izgradnji elektrarne leta 1924 v hiši napeljal priseljenec iz Amerike, Čimžarjev Fredi.

Obenem s hišo je Hribar dokupil tudi del sosednjih zemljišč, ki jih je zasadil z okoli tisoč sadnimi drevesi. Na posestvu si je postavil tudi večji paviljon, bazen in celo mlin na veter za svoj vodnjak, saj Cerkljani niso izkoristili podpore, ki jo je izposloval za gradnjo vodovoda. Svoje ožje posestvo, neposredno okoli hiše je leta 1900 ogradil z visokim zidom, na vrtu s kegljiščem si je uredil tri velike zelenjavne grede, gojil pa je tudi vinsko trto.

V Cerkljah je Hribar z rodbino preživel vsa poletja do leta 1936, ko so začeli graditi vilo na Bledu. Ob zaključku novogradnje je cerkljansko posestvo izročil sinu Milku, ki se je med vojno z ženo stalno naselil v Cerkljah. Po vojni je bil del posestva nacionaliziran. V hiši so odprli poštni urad, v sadovnjaku je zrastle nova osnovna šola, paviljon in mlin na veter pa so podrli. Po smrti Hribarjevega sina in kasneje njegove žene je leta 1986 hišo z dvoriščem in večino opreme od dedičev odkupila Ljubljanska banka, Temeljna banka Gorenjske, za svojo poslovno in reprezentančno dejavnost.

2. Konservatorske smernice za prenavo in potek obnovitvenih del

Na osnovi valorizacije in idejnega načrta prenave, ki ga je izdelal prof. dr. Peter Fister, FAGG Ljubljana, je zavod izdal soglasje za prenavo sredstev za potrebe investitorja s spomeniškovarstvenimi smernicami, med katerimi je bil osnovni pogoj, da se prezentira stanje iz začetka stoletja z vsemi bistvenimi sestavinami in da se v pritličju lahko uredi bančna poslovalnica. Izvedbeni projekt je izdelal Arhitekt biro iz Tržiča, enota Kranj, odgovorni vodja projekta pa je bila dipl. ing. arh. Katarina Langus.

V letu 1988 je bila opravljena gradbena sanacija: ojačanje temeljev in izvedba zračnega kanala za preprečitev talne vlage, injektiranje zidov, zamenjava strešne konstrukcije in kritine, obnova vseh ometov, tlakov, stavbnega pohištva, obnova inštalacij in restavriranje pohištva, v letu 1989 pa se je urejal vrt in del pritličnih prostorov.

Pri oblikovanju glavne fasade so bile upoštevane vse naše zahteve. Ker je bila ta fasada okoli l. 1900 brez vrat, (vhod v hišo je bil z dvorišča) smo predlagali, da se število vhodov (tri) zmanjša na minimum, oz. da se ukine samostojni vhod v pisarno krajevne skupnosti, ki naj se uredi iz veže, vrata pa preoblikujejo v okno v ustreznim profiliranim okvirom. Nespremenjeni so ostali tudi rustika v pritličju, okenski okviri, leseni perforirani zaključki v trikotnem čelu nadstreška, balkon in dekorativni rob ob strešnem robu. Ker pa se je zaradi izolacije dvignil nivo strehe, je izgled nekoliko spremenjen. Zaradi dotrajanosti so bili vsi leseni deli zamenjani v celoti, pravtako tudi rustika in profilirani napušči.

Vzhodna fasada ni terjala večjih posegov, na zahodni pa je bilo potrebno odstraniti mlajši nekvaliteten prizidek. Predlagali smo, da se po odstranitvi prizidka ta fasada oblikuje po vzoru vzhodne, s po dvema oknom v pritličju in nadstropju, česar pa projektantka ni upoštevala in je namesto štirih tu le eno polkrožno okno.

Z novo funkcijo prostorov v pritličju (bančna poslovalnica) in z odstranitvijo prizidka je vzdolžna zahodna fasada postala glavna fasada. Zavod je soglašal, da se odstrani lopa nad stopnicami v klet in da se vhod v klet uredi iz veže, kot glavni vhod v bančno poslovalnico pa uporabi obstoječi (prej gospodarski vhod) v pritlične prostore. Pri detajlnem oblikovanju portala z vetrolovom in predvideni pultni strehi vzdolž fasade zavod ni imel posebnih zahtev.

Pogoj pri obnovi ostrejša je bil, da se ohrani obstoječa oblika z nadstreškom in nakloni ter opečna kritina, zaradi odvodnjavanja in svetlobnih odprt in na severni strani pa je bilo dovoljeno preoblikovanje strehe ob stiku vzdolžne in prečne osi.

Veranda, kot najkvalitetnejši del hiše, naj bi se sanirala v obstoječi obliki. Zahteva je bila, da se ohrani v nespremenjeni obliki lesena nosilna konstrukcija, manjkajoči in dotrajani deli pa dopolnijo po ohranjenih predlogah. Poslikava lesa naj bi se obnovila na osnovi ohranjenih barv, prav tako naj bi se ohranila freska na vhodni steni in teraco z rozeto na tleh, ki bi ga bilo potrebno rekonstruirati zaradi statične sanacije in talnega ogrevanja. Zavod ni soglašal z neposredno povezavo verande z vrtom, kot je bila ena od variant v idejnem načrtu. Predlagali pa smo, da se delno rekonstruira zasteklitev z barvnimi stekli.

Brez predhodne konsultacije z zavodom je bila veranda v celoti odstranjena z utemeljitvijo, da bi bila sanacija zaradi obsežnosti poškodb, ki so nastale zaradi zamakanja, nesmiselna, saj bi morali zamenjati večino konstrukcijskih sklopov tako, da bi od prvotne konstrukcije ostalo zelo malo, vprašljiva pa bi bila tudi varnost take izboljšave. V nadaljevanju je statik poseg opravičil s trditvijo, da tudi drugod po svetu v primeru poškodb oz. dotrajanosti lesenih konstrukcij le-te v celoti zamenjajo. Nova veranda je verni posnetek odstranjene, čeprav nosilni elementi, ki so sedaj iz vezanega lesa, že pokajo. Žal ni bila upoštevana tudi naša zahteva glede teraca. Namesto finega tlaka je veranda tlakovana z lisastim opečnim klinkerjem, ki učinkuje izredno nasilno, prav tako kot tudi barvna zasteklitev. Brez vednosti je bila odstranjena tudi freska nad vhodom na verando, ki sicer ni imela umetniške, temveč bolj dokumentarno vrednost.

V pritličju je zavod soglašal s preoblikovanjem stopnic zaradi funkcionalnosti ter z ureditvijo novega dostopa v klet, ki je bil prvotno z zunanje strani. Posebnih zahtev tudi nismo imeli pri oblikovanju bančne poslovalnice, razen tega, da se v prostoru, namenjenem bančnem uradnikom, ohrani zidan štedilnik in oboki. Oboki so ohranjeni, štedilnik pa je bil odstranjen. Manj kvalitetna prostora v vzhodnem delu pritličja sta bila namenjena že od začetka prenove za potrebe krajevne skupnosti. V prvem je sedaj pisarna Turističnega društva z novo opremo, v drugi pa so predstavljeni pomembni krajani. Pri opremljanju te sobe ni bila upoštevana zahteva po rekonstrukciji beležev, obnovi parketa in postavitvi peči. Opremo stropov je načrtovala projektantka.

V prvem nadstropju, ki je urejeno za reprezentančne potrebe banke, je bil pogoj, da se ohrani obstoječi tloris v celoti, razen preoblikovanja veže zaradi novih stopnic ter odstranjenega prizidka. Obenem smo soglašali, da se manj kvaliteten prostor, ki je bil v preteklosti namenjen za služinčad, uporabi za sanitarije, manjša soba ob odstranjenem prizidku pa za apartma. Zaradi kvalitetnega interiera naj bi se ohranile vse obstoječe sestavine: stabno pohištvo, z možnostjo zamenjave dotrajenih oken in vrat v obstoječi obliki, parketi, beleži v celoti; rekonstrukcija naj bi se izvedla le na najbolj poškodovanih mestih in plombah, električna napeljava vključno z stikali in lestenci, peči ter vse pohištvo, ki naj bo restavrirano in ustrezno dopolnjeno in postavljeno v skladu z namembnostjo prostorov (sejna soba, sprejemnica, modri salon, manjši salon in apartma). V kuhinji smo dovolili odstraniti kopalno kad in boiler, ohranil pa naj bi se keramičen štedilnik. Na vrhu novih lesenih stopnic smo predlagali keramiko, kot v veži v pritličju. Po prenovi je originalna poslikava stropov, peči, slike, trije lestenci in pohištvo, ki pa je restavrirano z neustrezno barvo laka in imajo vsi kosi enak temnejši ton, vključno z baročnim predalnikom. Novi so parketi, stavbno pohištvo, ometi z beleži ter kuhinja v celoti, ki je opremljena industrijsko, belo. Žal tudi ni obnovljena vrhometna električna napeljava. Glavni vzrok za obnovo ometov in beležev so bile nove inštalacije (centralna kurjava, voda, elektrika, centralna sesalna naprava), za stavbno pohištvo in parkete pa dotrajanost. Zelo moteča so v teh prostorih zlasti nova stoječa svetila in obešalniki iz medenine, ki so preštevilni, prav tako kot stojala za rože, ki so jih namesto dveh, treh v veliki vnemi naredili kar dvajset, medtem ko za ustrezno ornamentirano keramiko za vežo ni bilo sredstev ali posluha in je tlakovana z nasilnim klinkerjem.

Na podstrešju sta bila predvidena apartmaja in stanovanje za hišnika, kjer zavod ni imel posebnih zahtev, razen okenskih odprtín, ki pa so ustrezno rešene.

Nekdanji vrt je dobil popolnoma novo podobo. Lesen portal, prvotno glavni vhod na vrt in posredno tudi v stavbo, je obnovljen z zahtevano dvokapno streho, krito z bobrovcem, brez soglasja pa je bila odstranjena lesena lopa, ki bi jo ustrezno obnovljeno lahko uporabili za potrebe, ki jih zdaj zadovoljuje nov paviljon sredi skrbno negovane trate.

Če se za zaključek dotaknemo še barvne obdelave fasade, bi le-ta morala biti na osnovi sondiranja svetlo roza barve, vključno s členitvami, zaradi neskladja z barvo lesa pa smo soglašali z novo izvedbo v oker barvi.

OPOMBA

Idejni načrt: prof. dr. Peter Fister, FAGG.

Izvedbeni načrt: dipl. ing. arh. Katarina Langus, Arhitekt biro Kranj, enota SGP Tržič.

Investitor: Ljubljanska banka, Temeljna banka Gorenjske.

Izvajalci: GIP Gradis, TOZD Jesenice, Društvo samostojnih restavratorjev, Vrhnika. Stilles Sevnica, Pasarstvo Pirnat, Ljubljana in drugi.

RAZISKOVALNA DELA – KONSERVATORSKE SMERNICE – PRENOVA SPOMENIKOV V DUBROVNIKU

Nada Grujić, Zagreb

RESEARCHING WORKS – CONSERVATION GUIDELINES – RENOVATION OF MONUMENTS IN DUBROVNIK

POVZETEK

Sestavek opozarja na to, da zgodovina stavbnih oblik, spremenjena pri prenovah, ni sistematično dokumentirana, tako da rekonstrukcija zgodovine gradbeniške spretnosti ne bo mogoča. To se dogaja ker stroke na ključnih mestih posega ni, projekt za adaptacijo, ki se pripravlja po gradbeniški logiki uničuje znake časa, ko je bil objekt zgrajen. Izvedba je pa tudi faza obnove, ko je spomenik lahko uničen. Na tej osnovi so kritično navedeni nekateri primeri.

The article is drawing the attention to the fact that the history of building appearances, which is changed by each renovation, is not systematically documented so that the historic reconstruction of building skills would not be possible. This occurs while the professional branch is not present by the decisive spots of intervention and the project for adaptation, which is prepared according to building logic, is destroying signs of the time when the object was erected. The realization is however also a phase of renovation when the monument could be destroyed. On this basis are critically put forward some examples.

Glede na pomen, ki ga imajo raziskovalna dela v okviru prenove Dubrovnika, glede na njihov obseg in rezultate, ki so jih doslej pokazala, jim je posvečen večji del tega sestavka; o konservatorskih smernicah, projektih in izvedbi bo tokrat govor samo, če določajo usodo odkritij in znanstvenih podatkov. Nepotrebno je na tem mestu poudarjati, da vse navedene faze na spomenikih kažejo optimalne rezultate samo, če so trdno povezane in usklajene. Takšno stališče umetnostnega zgodovinarja ni vedno enako tistemu, ki ga imajo in uveljavljajo drugi soudeleženci pri prenovi Dubrovnika: statistiki, projektanti, gradbeniki, bodoči uporabniki, različne »strukture«, tudi družbeno-politične in, na žalost neredko, tudi konservatorji. Zato bi lahko rekli, da nas po eni strani zanima, če bodo spomeniki, ki jih prenavljajo, v primerjavi s predhodnim stanjem bistveno spremenjeni in bodo izgubili svojo identiteto oz. v kolikšni meri bo tisto, kar smo doslej imeli za svojo zgodovinsko arhitekturo, tudi nadalje tvorilo snov naše umetnostne zgodovine. Kot raziskovalce nas skrbi zaščita znanstvenih podatkov oz. njihova prezentacija; umestno je vprašanje, koliko lažnega namesto avtentičnih vrednost zapuščamo bodočim generacijam.

Danes je Dubrovnik največje gradbišče na Hrvaškem, kar pogosto omenjamo v strokovnih knjigah. V njem se obenem na najbolj drastičen način odražajo pomanjkljivosti, ki se kažejo tudi drugod: spomnimo se na zanemarjenost spomenikov in slabo organiziranost spomeniškovarstvene službe, na neraziskanost in neobdelanost mnogih področij, na neizvedljivost vzporednih raziskovanj, v zad-

njem času celo spremljanje tuje literature. Vse to razlaga, vendar ne opravičuje negotovih kriterijev, nekompetentnosti in lahkomišelnega odločanja, ki se takoj ali kasneje pokaže kot zgrešeno. Jasno se je pokazalo tudi to, da je siromaštvo na področju kulture privedlo do tolikšnega nazadovanja stroke, da se je le-ta v situaciji, ki je nastala po potresu v Dubrovniku leta 1979, izkazala popolnoma nepripravljena. Še večje možne izgube je nekoliko ublažila okoliščina, da je Inštitut za umetnostno zgodovino Univerze v Zagreb od l. 1962 pod vodstvom prof. Milana Preloga sistematično obdeloval to področje in da so velike izkušnje in pridobljena obsežna tekstualna, fotografska in arhitektonska dokumentacija upoštevana kot podlaga za ocenitev škode in nadaljnje delo pri prenovi spomenikov. Spomniti se moramo na to, da je na seizmološki karti Jugoslavije občina Dubrovnik označena kot področje najmočnejšega seizmičnega delovanja (10° MCS). Seizmično ojačanje kulturnih spomenikov za domnevno jakost potresa prinaša spomenikom takšne spremembe njihove izvirne strukture in tako slojevite in pomembne postopke, da lahko za mnoge trdimo, da je na njih za vselej onemogočeno nadaljnje raziskovanje. Zato imajo v fazi, ki je predhodna sanaciji, raziskovalna dela poseben pomen: rezultati raziskovalnega dela in odkrivanje tistih delov stavbe, ki so kasneje prezentirani, istočasno pomagajo, da se takoj najde čim bolj ustrezno statično rešitev za spomenik. Povsod, kjer raziskovanju ni bilo posvečeno dovolj pozornosti ali je preprosto »preskočeno«, je pozneje prišlo do zapletov, sprememb projektov in zastojev v sanaciji. Nekatere slabe izkušnje v takih primerih, verjetno tudi precejšnja materialna škoda, so končno prepričali v potrebo po predhodnih raziskovalnih delih.

Problematiko, povezano z raziskovalnim delom, lahko zreduciramo na nekaj osnovnih vprašanj, ki vključujejo prikaze in sugestije, pa tudi kritiko. Na prvem mestu se zastavlja vprašanje o potrebi po raziskovalnih delih, v zvezi s tem pa tudi izenačenje kriterijev pri presojanju spomeniške dediščine na nivoju celega mesta. Glede na to, da raziskovalec, ki prevzame določen spomenik, predlaga raziskovalna dela – raziskovalci pa pripadajo različnim ustanovam in različnim, ne vedno ustreznim strokam, je odločilnega pomena presoja o potrebi raziskovanja. Subjektivna presoja o nepotrebnosti raziskovalnega dela lahko spomenik bistveno oškoduje, uniči za vselej katerega od slojev njegove stavbne zgodovine ali njegov arhitektonski značaj. Spregledanje raziskovalnih del tam, kjer so nujna, lahko poleg izgube pomembnih podatkov postavi pod vprašaj tudi nadaljnja sanacijska dela. Prav tako lahko ocena o njihovi potrebnosti, če jo sprožijo znanstveno neutemeljeni vzroki, kot se je zgodilo npr. v Revelinu, po nepotrebnem obremenjuje celoten poseg. Izenačenje kriterijev v tem smislu je pomembno tudi pri stanovanjski arhitekturi, kjer so raziskovalna in za njimi restavratorska dela edini predpogoj za korektno obnovo zgodovinskega prostora. Vendar to ne pomeni, da mora biti vsak objekt raziskan v enakem obsegu, ampak pomeni vzpostavljanje določenih odnosov na relaciji celega mesta.

Pogoji, v katerih se odvijajo raziskovalna dela, variirajo od najslabših (primer Kneževega dvora presega v tem vse ostale) do najboljših v primeru Katedrale, ki je predhodno in sistematično raziskana. Dve stvari sta se pokazali kot nesprejemljivi: izvajanje raziskovalnih del istočasno z gradbenimi (pod pritiskom operative raziskovalci odkritij ne utegnejo niti posneti, kaj šele, da bi zaustavili dela ali spremenili projekt) in pristajanje na začetek raziskovalnih del, ko objekt še ni popolnoma izseljen.

Pokazalo se je, da mora biti pri delu s spomeniki, katerih vrednost je tolikšna kot pri dubrovniških (0. in 1. kategorija), vodenje raziskovalnih del zaupano strokovnjakom za določena področja ali specializiranim ustanovam, ki na to področje ne bodo poslane nepreverjenih sodelavcev. Samo dejstvo, da je nekdo zapisen v »pristojni« ustanovi, ne zadostuje za garancijo kvalitetne izvedbe raziskav. Težko, da bo pri tem uspel nekdo, ki nima izobrazbe in osebnih izkušenj, ker je dokazano, da težava ni v odkrivanju, pač pa v prepoznavanju in pravilni interpretaciji odkritij. Težko je verjeti v pravilnost valorizacije, katero npr. za poznejša stoletja izreka arheolog in ni se potrebno čuditi, če npr. konservator začetnik, kateremu je zaupana izdelava elaborata, ne spozna, da Kabogina palača predstavlja vrhunsko kvaliteto dubrovniške stanovanjske arhitekture in je šele v zadnjem trenutku »rešena« pred gradbenimi deli »čiščenja« in projektom, ki bi pomenil devastacijo njene notranjščine.

Pripomba o kompetentnosti se nanaša tudi na sestavo Strokovne svetovalne komisije, kateri bi se odvisno od problema, morali pridružiti vrhunski strokovnjaki, ki bi ga s svojim znanjem hitreje in na najboljši način rešili. Prav tako izbira namembnosti ne more biti prepuščena dogovorom posameznikov ali nestrokovnim organom. Odločanje o bodočnosti spomenika mora biti tem smislu pazljivo premišljeno in strokovno pretehtano. Poznejše spremembe namembnosti so postale prepogost pojav, kar pomeni neodgovorno razmetavanje sredstev, časa in energije udeležencev v tem poslu. Splošne pripombe glede raziskovanj v Dubrovniku so zreducirane na to, da so le-ta lokalizirana na obnovo določenih spomenikov, manjkajo na komparativne raziskave na nivoju mesta oziroma da dolgoročni projekt obnove ne spremlja celotnega raziskovalnega procesa. Tudi opozorila o potrebi po sistematičnih arhivskih raziskavah doslej niso bila resno sprejeta. Tako tudi na tem področju poskušajo objekte reševati posamično. Glede na to, da so roki prekratki, ni večjih rezultatov. Vse pogostejša je potreba po tem, da se na problematiko mesta gleda celovito in edino tako bo ustrezno valoriziran tudi vsak posamičen objekt. Z raziskovalnimi deli odkrivamo mnoge nove podatke, samo njihov majhen del pa bo kasneje na objektu prezentiran, torej viden in ohranjen. Sledi posameznih faz pri tako slojeviti arhitekturi, kot je dubrovniška, bodo iz različnih, tudi upravičenih vzrokov uničene. O njih bo pričala samo zbrana dokumentacija. V tem smislu bi bilo potrebno sprožiti sistematično obdelovanje in publiciranje takih odkritij.

Prav tako ne bi smeli ustavljati arheoloških raziskovanj na tisti stopnji, ki je za sanacijo nujna, kot je v navadi pri zaščitnih raziskovanjih. Za sedaj se takšno raziskovanje ne vodi do zaključka začetih odkritij. Vtis imamo, da se raziskovalna dela opravljajo zato, da bi izpolnili pogoje za začetek gradbenih del in da Dubrovnik pravzaprav ne potrebuje vsebinsko bogatejšega mesta – mesta z drugače čitljivo zgodovino in z vsemi vidnimi sloji svoje preteklosti.

Nič manjših težav ne predstavlja tisto, kar odloča o usodi odkritij, ki so rezultat raziskovalnih del: tako konservatorske smernice kot tudi tisto, kar se v Dubrovniku smatra pod obnovo, kar v praksi pomeni – in projekt in izvedbo. Ne da bi na tem mestu navedli zgodovinsko-umetniško ali kulturno-zgodovinsko vrednost odkritij, za katere ne obstaja apriorno zanimanje, je njihov praktični namen določiti in usmerjati projekt statične sanacije in projekt bodoče namembnosti spomenikov. V večini primerov je to vnaprej določeno po drugih kriterijih tako, da korekcije niso mogoče. V takem obrnjenem zaporedju odločitev najpogosteje ležijo vzroki nesporazumov in škode, ki nastane na spomenikih. Če je ravnanje

ustrezno, bosta vrednost in ohranjenost odkritij odločili o njihovi prezentaciji. To predlaga raziskovalec, ki najbolje, pogosto tudi edini, pozna spomenik. O izvedbi sprejetih predlogov bi moral skrbeti pristojni zavod za varstvo spomenikov. Njegova vloga je tembolj pomembna in odgovorna, če investitor (Zavod za obnovo Dubrovnika) ni toliko zainteresiran za odkritja kot za materialne pokazatelje: njegovo delo se namreč kaže v kvadratnih metrih površin in ne glede na vrsto, zahtevnost in slojevitost posegov v zgodovinsko arhitekturo.

Najboljše izkušnje so bile pridobljene pri katedrali, kjer so respektirali arheološka odkritja, saj je ob pričetku del bilo z Zavodom za spomeniško varstvo dogovorjeno, da bo raziskovalec do konca dajal smernice in nadziral njihovo izvedbo in ker je sam objekt bil tako slojevit, naloga pa težka in enkratna, da se nihče niti ni želel vmešavati.⁴ V zgornjem delu katedrale pa obnova ni respektirala konservatorskih smernic oziroma odkritja in mišljenja strokovnjaka za barok; sprememba razporeditve v svetišču ni zadostila liturgijskim potrebam, pač pa je izvedena v okviru purifikacije prostora.⁵

Karikaturalna usoda Revelina kaže, koliko so konservatorske smernice pogojene s spomeniškim značajem arhitekture in koliko so »fleksibilne«. Spremembe projektantov in projektov so spremljale njim prilagojene konservatorske smernice, kar jasno kaže, da se prilagajajo projektu bodoče namembnosti, ne pa spomeniku fortifikacijske arhitekture.

Seveda je iluzorno pričakovati respektiranje odkritij tudi v primerih, ko so raziskovanja izvedena »pro forma«, kot je bilo v primeru t.i. »glasbene šole«, kjer je bilo poprej izdelan projekt na osnovi konservatorskih smernic Zavoda za spomeniško varstvo nemogoče naknadno korigirati.

Rezultat, ki je bil na Zagrebškem salonu za arhitekturo označen s črno piko, je slaba tolažba za izgubljeni prvorazredni spomeniški kompleks, ki bi moral pokazati vso svojo slojevitost od pozne antike do baročnega obdobja. Prav tako je bil tudi Knežev dvor obnovljen kot razstavni prostor muzejske zbirke, zaradi katere je bilo uničeno veliko avtentičnega, ustvarjen pa lažni ambient, namesto da prezentira svojo zgodovino. Talna odkritja, ki kažejo razvoj dvora od Castruma preko Onofrijevega dvora do današnjega poslopja, so zasuta, tista v nadstropjih pa podrejena funkciji muzejske zbirke. Takšni nesporazumi so nastali zaradi neuskkljenih odnosov med ustanovami, zamenjave pristojnosti v samem Dubrovniku, izmenjave raziskovalcev z namenom, da bi se uresničile že prej zamišljene funkcije in program ne glede na arhitektonske značilnosti spomenikov.

Da bi zagotovili respektiranje odkritij pri določanju konservatorskih smernic in za tem njihovo izvedbo, bi morali konservatorji od samega začetka stalno sodelovati z ekipo raziskovalcev; tako bi se seznanili z vsemi problemi, ki se pojavljajo med raziskovanjem in se bodo pojavili pri obnovi. V zvezi s tem bi lahko bili zadovoljni s sodelovanjem, kakršno smo uresničili na Pustijerni. Ta jugovzhodni del mesta (okoli petdeset stavb v šestih blokih) smo obdelali v elaboratu, ki je takoj sugeriral vrsto raziskovalnih del, katera je na določenem objektu potrebno izpeljati in kategoriziral objekte po vrednosti in ohranjenosti.⁶ Poleg arheoloških raziskav, ki so izvedene na mestu insule, porušene in zasute v potresu l. 1667, je doslej raziskanih pet palač; vsa dela so zajeta v obsežnih elaboratih. Bistveno, kar smo dosegli pri Pustijerni je, seveda če se v prihodnosti tudi uresniči, da sama zgodovinska arhitektura s svojim razporedom in kvaliteto opreme sugerira namembnost, katero bo v bodoče imela.

Ko končno govorimo o obnovi, razumemo ta termin kot projekt in kot izvedbo. Načelna pripomba glede na celotni poseg v Dubrovniku je, da že pri pristojnih institucijah (Zavod za zaščito kulturnih spomenikov, Zavod za obnovo in Strokovna svetovalna komisija) ni razrešena dilema, ali pomeni obnova spomenika njegovo restavracijo ali njegovo adaptacijo. Dubrovniška praksa je zamenjala ta dva pomena, razen v izjemnih primerih.

Če govorimo o neuspehih, so zanje večinoma krivi neprimerni programi namembnosti in želja po čim bolj donosnem izkoriščanju prostora, pa čeprav na škodo spomeniškega značaja arhitekture. Zaradi slabšanja razmer namembnost, ki pokriva investicijo, pogojuje tudi prioriteto obnove in celo način in obseg raziskave, ki bistveno odloča o končni usodi spomenika.

Tudi statične rešitve predstavljajo posebno nevarnost in skoraj neizbežno popuščanje. Mislimo, da se naša odrezanost od sveta odraža tudi v poznavanju postopkov, ki jih uporabljamo. To dokazujejo prvi obnovljeni spomeniki in eksperimenti pri njih: čeprav gre za napredek, ostajajo sumi, da obstajajo bolj izbrane rešitve. Vedeti moramo, da armirano betonske strukture ne samo za vselej onemogočajo dodatna in nadaljnja raziskovanja, pač pa obenem uničujejo tudi vse zgodnejše primere gradbeniške spretnosti, ki pogosto pogojuje tudi določene značilnosti, pojav karakteristične stilne forme ali inovacijo.

Lahko bi nadaljevali na to temo in z obžalovanjem ugotovili, da zgodovina stavbnih oblik, ki je ob prenovah uničena, ni sistematično dokumentirana tako, da zgodovino gradbeniške spretnosti ne bo mogoče rekonstruirati. Od kod te napake?

Zaradi odsotnosti stroke na ključnih mestih: gradbeniška logika, primerna novogradnjam, da v Zavodu za obnovo pečat marsikateri izvedbi. Tak je idejni projekt gradnje za spomenike, pri katerih je cilj obnove adaptacija, pa tudi pri tistih, kjer bi pričakovali rekonstrukcijo – npr. letnikovcih, ki so v celoti definirani s časom, v katerem so zgrajeni.⁷

Izvedba je poslednja faza obnove, v kateri je lahko spomenik vsaj zmaličen, če ne kar uničen. Dela izvajajo gradbeniška podjetja, ki niso specializirana za delo s spomeniki. Danes nimamo šolanih klesarjev, zidarjev ali drugih mojstrov, ki bi kvalitetno izvajali dela, za katera restavratorji niso nujno potrebni. Zato se po desetih letih obnavljanja še vedno pojavljajo iste napake in nespretnosti kljub vztrajanju, da bi se izogibali debelimi slojem novega ometa, logično povezovali dele kamnate plastike in steno, ohranjali prvotno višino tal in stropa itd.

Skratka, lahko rečemo, da se doslej obnovljeni spomeniki odlikujejo po impozantni prostorski kvantiteti, na pa tudi po arhitektonski kvaliteti.

OPOMBE

¹ To poročilo je nastalo na osnovi razgovorov z mojimi kolegi, sodelavci Oddelka za umetnostno zgodovino pri Inštitutu za zgodovinske znanosti Univerze v Zagrebu, ki so na dubrovniškem območju prisotni od l. 1962, od l. 1980 so raziskovali nekatere spomenike v Dubrovniku ali sodelovali v različnih fazah njihove obnove. Pri koncipiranju tega sestavka so mi zlasti pomagali Josip Stošić, ki je opravil raziskave na Katedrali in Vladimir Marković, ki raziskuje stanovanjsko arhitekturo. Upoštevala bom tudi izkušnje Marije Planić-Lončarić v zvezi z javno in stanovanjsko arhitekturo ter Andjelka Badurine v zvezi s samostani. Največ bom govorila o spomenikih, kjer sem osebno sodelovala: Kneževem dvoru, t. i. »Glasbeni šoli«, Pustijerni in letnikovcih.

² Na to temo so objavljeni tudi nekateri teksti. V Godišnjaku zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj, 10/1984 in 11/1985: Milan Prelog, Bilješke uz radove na obnovi Dubrovnika, Dragan Elaković, Obnova povijesne jezgre Dubrovnika – multidisciplinarni izazov, Sonja Seferović, Kulturno-povijesna analiza – primarni proces u definiranju karaktera sanacijskih zahvata na spomenicima kulture, Marija Planić-Lončarić, O načinu korištenja nekih obnovljenih objekata u Dubrovniku. V zborniku Obnova Dubrovnika 1979–1989, Dubrovnik 1989: Svetislav Vučenović, Pristupi obnovi spomeničke celine Dubrovnika i Metodologija istraživačko-pripremnih radova na graditeljskom naselju Dubrovnika.

³ Milan Prelog, Marija Planić-Lončarić, Istraživanja Instituta za povijest umjetnosti u Dubrovniku, »Obnova Dubrovnika 1979–1989.« Dubrovnik 1989.

⁴ Josip Stošić: Sažeti prikaz istraživanja, nalaza i problema prezentacije pod katedralom i Buničevom poljanom u Dubrovniku, Godišnjak zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj, 12/1986; Prikaz nalaza ispod katedrale i Buničeve poljane u Dubrovniku, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, zv. 12, Zagreb, 1988.

⁵ Vladimir Marković, Izvještaj o istraživanjima u svetištu Dubrovačke katedrale, Godišnjak zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj, 12/1986; Ivan Prtenjak, Obnova unutrašnjosti Dubrovačke katedrale, »Obnova Dubrovnika 1979–1989«, Dubrovnik 1989.

⁶ Nada Grujić, Katarina Horvat, Ivan Tenšek, Pustijerna – pretpostavke za revitalizaciju, Godišnjak zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj, 10/1984, 11/1985.

⁷ Nada Grujić, Pretpostavke za obnovu dubrovačkih ljetnikovaca, »Obnova Dubrovnika 1979–1989«, Dubrovnik 1989.

OPOMBE

¹ To poročilo je nastalo na osnovi razgovorov z mojimi kolegi, sodržavniki Odbora za unovčevanje zgodovine pri Inštitutu za zgodovinske znanosti Univerze v Zagrebu, ki so na dubrovnikansko območje pritekli od 1. 1982, od 1. 1989 so raziskovali nekatero spomenike v Dubrovniku ali sosedstvu v različnih fazah njihove obnove. Pri koncipiranju tega zbornika mi zlasti pomagali Josip Stosić, ki je opravil raziskave na Katedrali in Vlastini Markovi, ki raziskuje stanovanjsko arhitekturo. Ugotovila sem tudi izkušnje Marije Planić-Lončarić, ki je v javni in stanovanjsko arhitekturo na Anđelika Badurina v zvezi s samostanom »Sveti Petar« pomagal o spomeniku, ki je bil raziskovan. Prikaz nalaza ispod katedrale in Buničeve poljane in Bilješke uz radove na obnovi Dubrovnika, Dragan Elaković, Obnova povijesne jezgre Dubrovnika – multidisciplinarni izazov, Sonja Seferović, Kulturno-povijesna analiza – primarni proces u definiranju karaktera sanacijskih zahvata na spomenicima kulture, Marija Planić-Lončarić, O načinu korištenja nekih obnovljenih objekata u Dubrovniku. V zborniku Obnova Dubrovnika 1979–1989, Dubrovnik 1989: Svetislav Vučenović, Pristupi obnovi spomeničke celine Dubrovnika i Metodologija istraživačko-pripremnih radova na graditeljskom naselju Dubrovnika.

HOTEL PALACE V PORTOROŽU

Sonja An̂a Hoyer, MZVNKD Piran

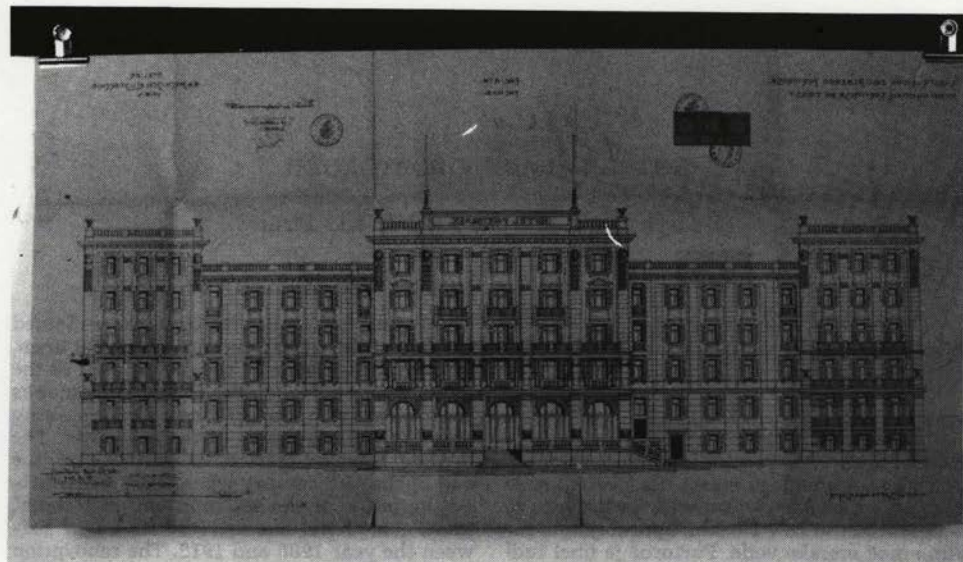
POVZETEK

Hotel Palace v Portorožu je preostala priča cvetočega termalnega mesta. Razcvetelo se je v drugi polovici 19. stoletja, dasiravno so benediktinci tu že v 13. stol. uporabljali zdravilno moč morske vode. Portorož je imel tudi prvo kopališče na naši obali. Zdraviliški turizem se je pa začel razvijati ob koncu 19. stol., ko so začeli rabiti morsko blato in solnico. Hotel Palace je dobil svojo podobo med leti 1908 in 1912. Prenova dotrajanega hotela se je začela l. 1980. Hotel namreč kot primer arhitekturne mešanice historičnih slogov z elementi dunajske secesije navkljub prostorskim omejitvam ohranja pomembno vlogo v okviru novega portoroškega turističnega centra, zato ga je treba obnavljati s konservatorskim programom. V tem smo poudarili pomen prostorske zaokroženosti in prenove izpostavitve vloge glavnega hotela. Zlasti je treba varovati južno fasado, kvalitetno pa preoblikovati severno fasado. Spomeniško je treba prezentirati predvsem pritlični trakt s središčno kristalno dvorano in glavnim stopniščem. Sestavek sklene prikaz rezultatov natečaja za prenavo in utemeljitev odločitve žirije.

Hotel Palace v Portorožu je preostala priča cvetočega portoroškega termalnega mesta, ki je v drugi polovici 19. stol. skupaj z Gradežem, beneškim Lidom in Opatijo v okviru avstroogrške monarhije spadal med najpomembnejša evropska obmorska kopališča in zdravilišča. Po vzoru znanih obmorskih letovišč z zdraviliškimi funkcijami: Brighton v Angliji, Ostende v Belgiji, Nizza v Franciji, Viareggio in Livorno v Italiji tudi v historični urbanistični zasnovi portoroškega počitniškega mesta zasledimo vse osnovne prostorske karakteristike zdraviliških kopaliških naselij 19. stol.¹ To so sprehajališče-promenada, zdraviliška dvorana, javno kopališče, parki, terme, veliki hotel, pomol z restavracijami pa tudi železniška postaja. Kot je bilo to v navadi pri tovrstnih zasnovah zdraviliško kopaliških mest, so z nasipom tudi v avstroogrskem Portorožu ustvarili pogoje za cesto, oziroma sprehajalno obmorsko pot s pomoli, ki tvorijo eno od najpomembnejših prostorskih

HOTEL "PALACE" IN PORTOROZ

The Palace hotel in Portorož is the remained witness of the early flourishing thermal town. Its prosperity began in the second half of the 19th century although the Benedictine monks were already in the 13th century exploiting here the healing power of the sea water. The healing tourism started to develop at the end of the 19th century when there was started the usage of the sea mud and salt-cellar. The Palace hotel has received its image between the year 1908 and 1912. The renovation of the aged hotel began in the year 1980. Namely, the hotel as an example of the architectonic mixture of the historic styles with the elements of the viennese Sezession, in spite of the limited area, preserves the significant role in frame of the new Portorož's tourist-centre and therefore it should be renovated in accordance with the conservation program. We emphasized in it the significance of the integral rounding up of the area and the significance of the anew exposed role of the major hotel. Particularly should be protected the south façade and qualitatively remodelled the north one. As the monument should, before all, be preserved the ground-floor tract with the central crystal-hall and the main staircase. The article is concluded with the survey of the renovation-competition results and with argumentation of the jury decision.

Sl. 29. a-d Portorož, pogledi na središče s hotelom Palace v preteklosti in danes

Fig. 29. a-d. Portorož – views of the centre with hotel Palace in the past and today

determinant evropskih obmorskih zdraviliško kopaliških naselij preteklega stoletja.

Portoroško obmorsko zdraviliško počitniško naselje se je razcvetelo v drugi polovici 19. stol. Benediktinci, ki so imeli svoj samostan s cerkvijo sv. Lovrenca na mestu današnjega hotela Metropol, pa so že v 13. stol. uporabljali zdravilno moč morske vode. Prva vila, zgrajena za hotelske namene, je bila vila San Lorenzo (kasneje Vila Vesna) iz leta 1830, za okrevališče avstroogrskih častnikov. Pod njo je nastalo prvo kopališče na naši obali. Prvi zametki portoroškega zdraviliškega turizma spadajo v zadnja desetletja 19. stol., ko je leta 1885 izpričanih že nekaj uspešnih ozdravitev revmatičnih bolezni. Leta 1890 pa zasledimo v zgodovinskih virih tudi že prve kopališke in zdraviliške naprave, vezane na zdravilne lastnosti blata in solnice. Tega leta je nastala delniška družba, ki je od piranskih solin v Fisinah kupila zemljišče s stavbami, da zgradi zdravilišče in kopališče. Naslednjega leta 1891 so uresničili ta načrt in istega leta začeli graditi nov hotel z 80 sobami, obednico, igralnico, okrepevalnico, čitalnico itd. Leta 1894 je zdravilišče s kopališčem zaživelo pod imenom Portorose.

V času avstrijske oblasti je portoroško obmorsko naselje dobilo dokončno obliko, ki ga uvršča med najpomembnejša letoviška zdraviliška mesta v monarhiji. Med leti 1908 in 1912 je bil predelan glavni hotel Palace² skupaj s termami, igralnica San Lorenzo je iz leta 1913. Do prve svetovne vojne je bilo zgrajenih še devet hotelov, deset pensionov in okoli dvajset vil. Razvil se je visoki celoletni turizem in imel stalno hidroavionsko zvezo z Benetkami. Leta 1912 so speljali električni tramvaj, ki je Portorož povezal s Piranom in železniško postajo v Luciji na progi Trst–Poreč. Število gostov je raslo iz leta v leto, prirejali so razna športna tekmovanja, sprehode, izlete, romanja, kulturne in zabavne prireditve ter veliko pozornost posvečali propagandi. Svoj višek je turizem dosegel leta 1913, ko so zabeležili 7250 gostov iz Kranjske, Dalmacije, Hrvaške, pa tudi iz Avstrije, Češke in Moravske, Galicije, Madžarske, Nemčije, Rusije, Italije, Egipta, Amerike, Turčije in Anglije.³

Po prvi svetovni vojni v času 25-letne italijanske oblasti, se v Portorožu ni nič bistvenega spremenilo.

Novi Portorož po zasnovi arhitekta Eda Mihevca je nastal med leti 1969–71. Kljub ohranitvi starega hotela Palace pa je s postavitvijo pritličnih objektov na plaži ter »naključno« namestitvijo novih hotelov med vilami in starimi hoteli na praznih površinah, narušil izvirno prostorsko zasnovano naselja orientiranega na morje. Celotna zazidava ne samo, da ni doprinesla nič kvaliteto novega k sodobnim arhitekturnim tokovom začetka 70. let, ampak je tudi zadušila manjše hotele in vile na dvigajočem se terenu, nad nekdanjim sprehajališčem, ki je od začetka 70. let postalo tudi zelo obremenjeno cestišče za avtomobilski promet.

V začetku 80. let je stekla akcija za prenovo starega Hotela Palace, ki je bil kmalu po sprejetju novega zakona o naravni in kulturni dediščini leta 1981 razglašen za kulturni spomenik. Na pristojnem Medobčinskem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran smo izdelali konservatorski program za prenovo. Skupaj z investitorjem pa smo bili tudi pobudniki internega anketnega natečaja za izdelavo projekta prenove, ki naj bi hotelu povrnil reprezentančno de-luxe kategorijo. Hotel Palace kot primer arhitekturne mešanice historičnih slogov z elementi dunajske secesije navkljub prostorskim omejitvam v smeri proti morju in novim hotelom, skupaj s parkom še vedno ohranja pomembno vlogo v okviru novega portoroškega turističnega centra.

Hotelska stavba podolgovate tlorisne zasnove se s centralno osjo nadaljuje v parkovni arhitekturi. Osrednja os, ki se je v originalnem poteku s kamnito ograjo iz balustrov in okrasnih vaz iztekala v morje, je danes prekinjena s cesto in pritlično stavbo Restavracije Ljubljana. V pritličju hotela so ob vzdolžni komunikacijski osi v smeri zahod-vzhod nameščeni najbolj ohranjeni, spomeniško pomembni prostori, sprejemni hall, damski salon, zahodni mali salon, kristalna dvorana, vzhodni mali salon. Glavno stopnišče z vitražnimi okni in originalno dekorirano kovinsko ograjo je na severni strani. Razpotegnjena stavbna lupina hotela je na glavni južni fasadi členjena z izstopajočo osrednjo osjo ter poudarjena z dvema iz ravne fasadne linije izstopajočima vogalnima deloma. Do osrednje kristalne dvorane s teraso je dvojni dostop iz parka po zavitem stopnišču z oblikovanimi svetili na levi in desni strani. Osrednji del glavne južne fasade v nadstropjih tvori s petimi polkrožnimi loki prebita stena v petih stavbnih oseh. Prekinjajo jih kanelirani plastični pilastri s korintskimi kapiteli in poudarjenimi bazami. V četrtem nadstropju so nameščene loggie z dvojnimi loki, v liniji pilastrov deljene z levjimi glavami in girlandami. Podobna stenska členitev s pilastri in balkoni se nadaljuje na celotni glavni fasadi. Osrednjo os in poudarjene vogalne partije nad strešnim vencem flankira balustradna ograja z vazami.

Severna, zadnja fasada predstavlja neobdelani funkcionalni odsev glavne fasade. Na vzhodni fasadi je istodobni prizidek za sprejemni hall-recepcijo, medtem ko je na zahodni fasadi prizidan podaljšek restavracije in bazen iz začetka 70. let. Slogovna opredelitev portoroškega hotela Palace (historične arhitekture z dekorativnimi elementi dunajske secesije), velja za celotni spomeniški kompleks, saj razen funkcionalnih predelav v nadstropjih sledimo vzdušju časa na prehodu stoletja tako na zunanjščini, kakor tudi v notranjščini.

V spomeniškovarstvenih izhodiščih konservatorskega programa, oziroma natečajnih pogojih za prenavo hotela Palace smo najprej izpostavili varovanje prostorske zaokroženosti in ponovne izpostavitve vloge glavnega hotela v Portorožu.

Drugi spomeniškovarstveni pogoj je bil varovanje stavbe s spomeniško prezentacijo glavne, južne fasade ter ob upoštevanju osnovne členitve kvalitetno preoblikovanje zadnje, severne fasade. Režim spomeniške prezentacije z restavriranjem in konserviranjem okrasnih detajlov je bil predpisan za pritlični trakt s posebnim poudarkom na središčni kristalni dvorani in glavnem stopnišču. Pritlični trakt naj bi tudi v prenovljenem hotelu obdržal temeljno vlogo pri organizaciji hotelskega poslovanja.

Razpisni anketni natečaj je pomenil novost v spomeniški službi. Na osnovi konservatorske natečajne podlage z osnovno zahtevo spomeniškega tretmana historične arhitekture, smo lahko ugotavljali kako je posameznim natečajnikom uspelo reševati hotelski program de-luxe kategorije v spomeniško zavarovanem objektu.

Na koncu dodajamo še rezultate teh naporov v prvih treh natečajnih elaboratih. Natečaj je bil zaključen v januarju leta 1983.

Tretje nagradeni elaborat pod šifro Obala je v celoti ohranil obstoječe funkcioniranje pritličja, vključno z obstoječim vhodom na zahodni strani. S prizidkom na zadnji fasadi v sredini od pritličja do vrha pa se je dokaj nevsiljivo in oblikovno neambiciozno priključil na severno fasado.

Drugonagrajeni projekt pod šifro Palas je z vkopanimi in zazelenjenimi površinami na severni strani poskrbel za najsodobnejšo tehnologijo funkcioniranja hotela. Z »izrezanim« in na novo dodanim delom na zadnji fasadi, kjer je nameš-

čena recepcija in nova glavna dvorana pa je dokaj agresivno posegel v spomeniško substanco hotela. Vhod v hotel je v novem prizidanem delu v višini mezzanina, v pritličju pa se tlorisno ponavlja osrednja glavna dvorana, ki s svojo predimenzioniranostjo preglasi kristalno dvorano. Ob tem tudi ves pritlični trakt izgubi reprezentančno funkcijo hotelske organizacije posameznih prostorov. Podobno usodo kot pritlični trakt doživi tudi zadnja fasada, ki v osrednjem »zamenjanem« delu arhitekture z vnašanjem novih form ni v soglasju s členjenostjo in karakterjem glavne fasade.

Prvonagrajeni projekt pod šifro Cedra je prostorsko zaokroženost hotela poudaril z ograjo in zelenjem ter pritličnim prizidkom, ki v zgornjem zašiljenem delu sega do višine mezzanina, stranska krila pa so maskirana z zelenjem. Preko paviljonskega prizidka pridemo v hotel v pritličju, kar pomeni oživljeno vlogo kristalne dvorane. S kvalitetnim stopnjevanjem prihoda v hotel je vzpostavljena osnosta hotela z iztekom na morje. Na ta način je tudi odpravljena zadrega centralnega vhoda, ki izvira iz časa prvih predelav hotela.

Kot pri vseh drugih projektih tudi pri tem glavna fasada ostaja nespremenjena. Na zadnji fasadi pa poleg paviljonsko lahkotnega prizidka vhoda z vkopanimi stranskimi krili dobimo s keramičnimi aplikacijami na fasadi duhovito preinterpretirano členjenost glavne fasade.

Prvonagrajeni projekt je iz spomeniškovarstvenega vidika ob kreativnem sodelovanju konservatorjev in arhitektov zagotavljal uspešno nadaljevanje del pri pripravi dokumentacije revitalizacije starega hotela Palace. Ne glede na to, da so dela pri prenovi Hotela Palace zastala, bi navedeni projekt lahko s sodobnim oblikovalskim nagovorom in vnašanjem aktualnih programov v kulturni spomenik hotelske arhitekture doprinesel k oživljanju klasičnega obdobja portoroškega visokega turizma.

OPOMBE

¹ Evelina Bette, Mauro Trani, Architettura della città' di belneare ottocentesca, Grado stazione austro illirica, Edizione della Laguna, Katalog razstave, Gradež 1989.

² Projekt dunajskega arhitekta Johannesa Eustacchia, Wien 26. 9. 1908 je ohranjen v piranskem arhivu.

³ Albert Pucer, Iz zgodovine Portoroža, rokopis, Piran 1989.

Lektoriranje je oskrbela avtorica

IZ DISKUSIJE IN PRIKAZOV POSAMEZNIH PRIMEROV

Andrej Kemr: Tabor v Laškem Leta 1987 smo ponovno začeli adaptirati grad. Obstoječe stanje je obsegalo objekt, ki je imel na novo pozidano prvo nadstropje v zunanjem obodu v enaki dimenziji. Notranji prostor je zaradi pozidave s tanjšim zidom postal večji. Spremenjeni načrt sta skupaj z dejstvom, da imamo opravka s spremenjeno stavbo, zahtevala, da smo očistili celoten stolp. Glede na novo funkcijo smo opravili novo prostorsko razdelitev. Vsi novi prostori so vgrajeni v sredino objekta tako, da ostanejo zidovi nedotaknjeni. V prvem nadstropju je ob stopnišču vidna točna ločnica, na levi imamo nove funkcionalne prostore, stolp v stolpu, na desni pa se vidi, do kod sega še originalni zid. Nad tem smo zidali s popolnoma novim betonskim zidom, le da v enaki širini in to samo do višine stopnic. Ko gremo iz druge etaže na podstrešje, v bistvu hodimo po zidu. Pri izvedbi smo nadalje poskušali prikazati poškodovane elemente: s temnejšim kamnom so nakazana mesta, kjer so bili prej zidovi. V zgornji etaži je originalni tloris tlakovan z lesom. Krožni stolp kaže popolnoma drugačno situacijo. Od starega tu ni ostalo nič. Tako smo tam, kjer je bil zid, vgradili stopnišče kar v zraku, transparentno, in s premicami nakazali notranji obod zidu, ki ga ni. V sredini je ploščad kvadratne oblike, ki ponazarja v kvadratnem liku včrtan kvadrat v krožnico notranjega oboda originalnega zidu. S praznino manjkajočega zidu so prostorske povezave vizuelno povezane. Tako se vidi, da smo oblikovali predvsem interier, saj so obodni zidovi, streha in drugo že obstajali. Kot interier smo obravnavali tudi notranje dvorišče, s tem da smo se s konservatorjem dogovorili, kako obravnavati obrambne zidove, ki so bili delno ohranjeni. Na manjkajočih mestih smo jih delno pozidali in za to je glede na izvedbeno možnost težko povedati, kako je uspelo. Zidanje s kamnom je danes zelo problematično, saj zahteva veliko časa in denarja. Naposled smo se morali podrežati tudi diktatu vedut.

Jovo Grobovšek: Grad Mokrice Do 1980 je na gradu deloval LRZV NK in inž. Špela Valentinčič, ena naših z gradovi najtesneje povezanih konservatoric. S tesnimi stiki z imetniki ji je uspelo izdelati precej programskih usmeritev in uresničiti, tudi kot projektantki, obnovo dela centralnega grajskega poslopja, kjer je hotelsko in restavracijsko dejavnost združila s stavbno arhitekturo. Približno polovica gradu je ostala neraziskana in neobdelana, tako tudi dvorišče in okolica. Kompleks namreč dopolnjujejo: grajska kapela s skoraj skritim pokopališčem, grajski park s skulpturami, grajske kašče in hlevi, hercegova vila, hladilnica, gozdarjeva hiša in veliko gozdov, travnikov, sadovnjakov in grajski park. Vse to je različno ohranjeno, vendar na izjemni lokaciji in zlasti iz zagrebške smeri grede, prva prosta površina v naravi. Kompleksu, za katerega torej vse od vojne niso mogli ustrezno skrbeti, grozi zdaj nekaj drugega. Z vsemi silami se nekateri v našem javnem življenju žele otresti bremena dediščine in ga preložiti na nekoga drugega. Tako so nas na svečani razglasitvi projekta seznanili s tem, da se bo kompleks preuredil tako, da mu bo osnova golf igrišče visoke kategorije(!). Ustvariti je treba čimveč apartmajev, ki bodo naproday za velik denar. Kje naj bi

stali, odloča skupina, ki dela financira. Izsilili smo uveljavljanje pojma konservatorski program. Vsekakor pa je v očeh skupine investitorjev iz tujine, ki so pripravljali program, ostajalo vse manj in manj dediščine. Kaščo in hleve naj bi zamenjali. Le kapelo so takoj prepustili nam. To je »spomeniški problem«. Brez dvoma, saj gre za baročno kapelo s štukaturo, kjer je arhitektura v osnovi še gotska. A kako je tu za načelom obravnave celote? Ne gre le za problem gradu, ampak kompleksne krajine. Zdaj je ključno vprašanje verifikacije konservatorskega programa; ko gre za tujega partnerja, je nivo regionalnega zavoda prenizek. Stvar je bila v konkretnem primeru še toliko težja, ker so imeli investitorji vso podporo s strani Gospodarske zbornice. Zato je zame ključni problem v tem in podobnih primerih: tujemu partnerju moramo ponuditi izdelano gradivo. Zagotoviti moramo raziskave in priprave nacionalne, regionalne in lokalne dediščine na družbene stroške. Šele takrat imamo argumente za postavljanje vprašanj, zahtev in pogojev. To so strateška vprašanja. Konservatorski program bi moral pomeniti obveznost za začetek pogovora o kakršnemkoli aranžmaju za domačega ali tujega investitorja. Opozoriti moram tudi na to, da v primeru gradu Mokrice ni šlo za nedopustno spremembo lastništva, saj je šlo le za najem. Po obstoječi zakonodaji torej problemov ni bilo mogoče učinkovito usmerjati.

Franc Vardjan: Goričane, Olimje, Novo Celje, stolnica v Ljubljani V Goričanah, kjer je muzej živetaril zaradi skromnih razpoložljivih sredstev, dokler niso nastale hude poškodbe, so potrebna zelo obsežna dela. Pripravili smo načrt sanacije stavbe in parka. Toda za to, da bi pridobili potrebna sredstva, je treba gradu dati še dodatno funkcijo. V tem primeru bi bilo treba krčiti tudi obseg razstavnih prostorov.

V samostanu v Olimju se borimo s talno vlago tako, da ponovno usposabljammo zasute elemente v tleh, klet, jarek in drugo.

V gradu Novo Celje je investitor želel sprva pridobiti kar največ funkcionalnega prostora. Ko smo pa pri delih ugotovili, da je kapela še ohranjena, so se načrti povsem spremenili: glavno etažo, obnovljeno v prvotno stanje, naj bi ponudili trgu za bolj reprezentančno funkcijo. Zdaj je potreben povsem nov projekt.

V kupoli ljubljanske stolnice smo se dolgo ubadali z vprašanjem, kako zastepliti okna, da bodo zadostna toplotna bariera in da bodo Langusove freske, dovolj temne, prav osvetljene. Pri tem nam je do zelo ustrezne rešitve pomagal patent mojstra Lombergerja: vstavili smo posebej pripravljena stekla, ki svetlobo lomijo tako, da se manjši del svetlobe usmerja v prostor, več pa na freske. Take novosti so pri konservaciji vselej sprejemljive, saj bistveno izboljšajo kvaliteto prezentacije.

Vojteh Ravnikar: Hotel Palace Pri obnovi gre za zaščito hotela bolj kot za zaščito objekta samega, saj arhitektura ni tako izjemna. Nekdaj dominantna vloga objekta v portoroškem zalivu je v popolnem nasprotju s tem, kar se je zgodilo pozneje. Danes je hotel skoro neopazen. Osnost, ki naj bi se iztekla po stopnicah in na plažo, danes onemogoča paviljon v središču in je ne moremo obnoviti. Prej je bil hotel z vseh strani povezan z naravo, zdaj ga moramo zamejiti. S tem mistiko, ki jo je nekoč izžareval, obračamo navznoter. Zato predlagamo za ograjo 2-3 m visoko rezano živo mejo. Zakaj tak in ne drugačen model? Če hotel B kategorije spreminjamo v hotel de luxe so potrebne banketne, kongresne dvorane, nove kuhinje, skladišča in ostalo, kar pomeni zelo veliko novo stavbo. Varujemo ostanek osnosti, v prostor pa želimo posegati kar najmanj boleče in opazno. Tako smo prišli do oblike, ki so ji krajani začeli praviti metulj. S tem čvrsto jedro v sredini ohranja os in kaže, da je nova hiša dodana stari in skrita v formi, ki ne izhaja

Sl. 30. Mokrice I. 1953 (f. Marijan Zadnikar)

Fig. 30. Mokrice in 1953

toliko iz hiše kot iz vrtno obravnave prostora. Nekateri to interpretirajo kot secesijski jezik, a to je bolj slučajno. Roglji, oziroma metuljeva krila naj bi se spojili z vrtom. Tudi streha je ozelenjena. Zidovi, minimalno vidni, nosijo vzorec opeke z dodatkom barvaste keramike. Pomembno je, da novi del objame starega in da se pri tem funkcionalne vezi ne porušijo. Nova promenada vodi k morju. Še en problem je treba rešiti: Zadnjo fasado je treba preoblikovati v vhodno, ki naj ne bi dosti zaostajala za glavno. Za to moramo izluščiti kvaliteto. Tak je npr. centralni del, ki pa je delno že spremenjen. Ob desnem krilu je stopnišče, zato ga postavimo tudi na levo, vmes damo tkivo, ki naj bi se dokončno izoblikovalo v glavnih projektih.

(po magnetofonskem zapisu izbrala I. Curk)

PTUJSKI GRAD

Sanacija in prezentacija jugovzhodnega trakta

Začasno poročilo

Janez Mikuž, ZVNKD Maribor

POVZETEK

Zaradi specifičnosti potrebnih del ni bilo mogoče opraviti najprej raziskovalnega dela, ampak je bilo potrebno ves čas vzporedno izvajati tako restavratorska kot gradbeno sanacijska dela ter koordinirano sprejemati posamezne odločitve, ki so bile pogosto tudi v nasprotju z vizijami tako konservatorjev kot kustosov. Opredi jih je bilo treba na pomembna dejstva (ohranjena višina romanskega palacija za celo etažo, možnost zasutih prostorov, dvignjen nivo stebriščne dvorane – porušena prvotna prostorska razmerja, višja nadstropja so statično problematična itd.). V teku del smo jasno določili obseg štirih gradbenih faz s končno okrog leta 1680. Pri statični sanaciji smo ugotovili, da obokov iz zadnje gradbene faze niso pravilno naslonili na zidno tkivo. Na začetku je bilo to dovolj, danes smo pa morali to sanirati. Te pomanjkljivosti smo morali sanirati z oprogami in jekleno ploščo. Pri tem smo zadeli na problem podov in vratnih podbojev v prvem nadstropju, zlasti v enem prostoru („jedilnica“). Tu je pomagala naprej odločitev ing. Ribnikarja, da bo namesto armirano betonske plošče potrebno razbremenitev opravil estrih z železno mrežo. Tudi obdelava ometov je zahtevala posebne rešitve. Vsa dela je spremljala posebna komisija. Mnoga so še v teku.

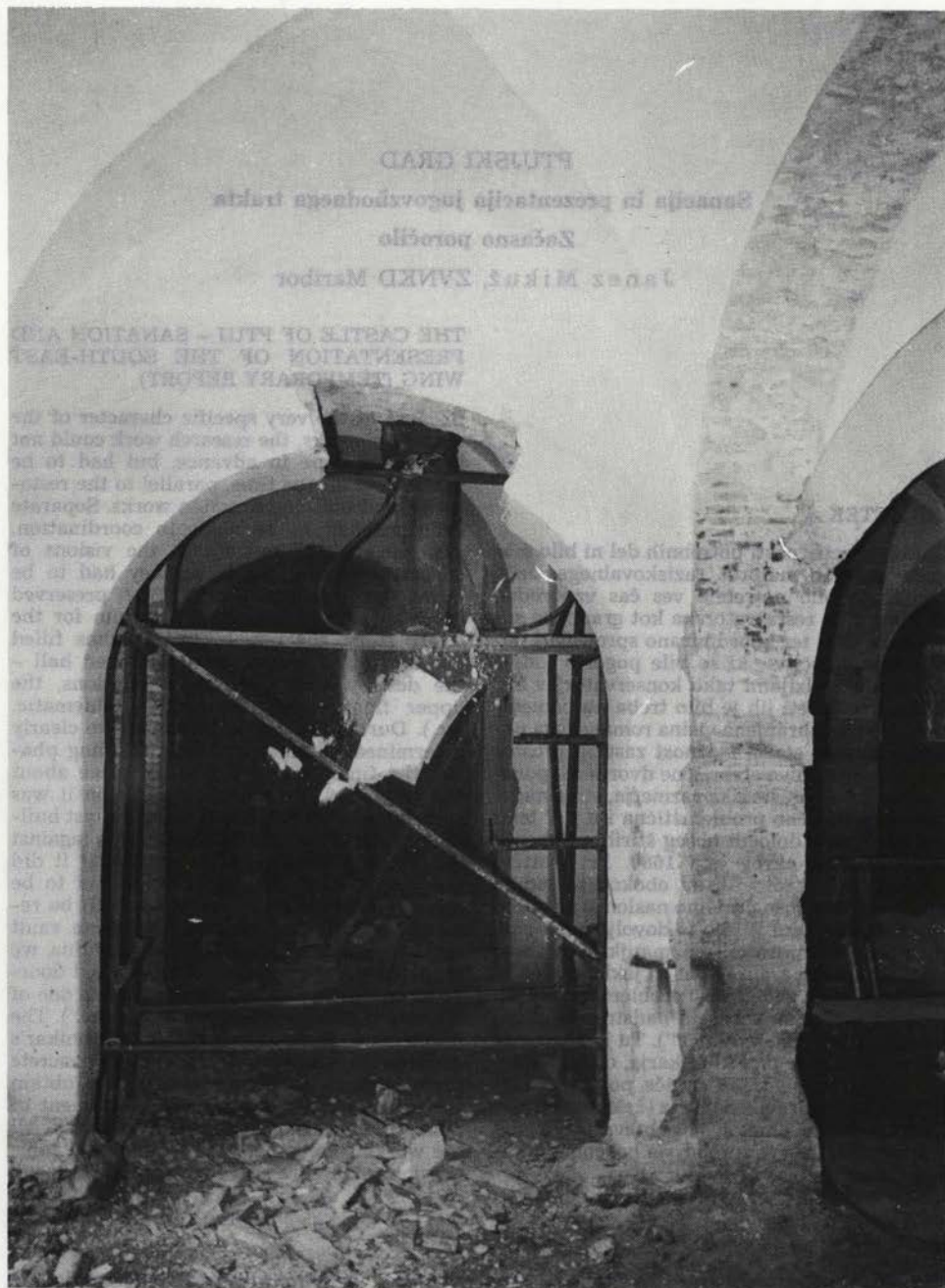
THE CASTLE OF PTUJ – SANATION AND PRESENTATION OF THE SOUTH-EAST WING (TEMPORARY REPORT)

Because of the very specific character of the necessary works, the research work could not have been done in advance, but had to be carried out all the time, parallel to the restoration and building sanitation works. Separate decisions had to be made in coordination, and were often contrary to the visions of conservators and curators. They had to be based on important facts (the preserved height of the Romanesque palatium for the entire story, the possibility of rooms filled up, the raised level of the columned hall – the destroyed original space relations, the upper floors being statically problematic, etc.). During the course of works, we clearly determined the extent of four building phases, the final one having taken place about the year 1680. By the static sanitation it was ascertained that the vaults from the last building phase were not leant correctly against the building tissue. At the beginning it did not matter so much, but now it had to be corrected. These shortcomings had to be removed by using supporting transverse vault arches and an iron plate. While doing this, we encountered the problem of floors and doorposts on the first story, particularly in one of the rooms (the so-called “dining room”). The problems were solved by engineer Ribnikar's decision to replace the reinforced concrete plate by iron net flooring, and thus obtain the necessary discharging. The treatment of plastering also required special solutions. All the works were supervised by a special commission. Many are still in progress.

Posnetek stanja

Po obnovi strešine in sanacije ostrešja na celotnem osrednjem grajskem poslopju v letu 1985 in obnovi fasad v letih 1986 in 1987 se je pokazalo, da je najnujnejše opraviti sanacijska in prezentacijska dela v jugovzhodnem traktu,

Sl. 31. Ptujski grad, odstranjevanje oprog v pritličju

Fig. 31. Ptujski grad – removal of the construction parts form the ground floor

Sl. 32. Ptujski grad, varovanje štukature med montažo razbremenilnega stropa
Fig. 32. Ptujski grad – protection of stucco during the fitting up of discharging ceiling

imenovanem v literaturi tudi Leslijev trakt. Sedanjo podobo je dobil v času okrog leta 1680, ko je postal lastnik gradu grof Leslie. Obseg in značaj del je bil pogojen z naslednjimi ugotovitvami:

– Pri obnovi fasad je bilo ugotovljeno, da sega višina romanskega palacija do višine zgornjega roba pritličja, pod nivojem pritličja pa bi bili lahko zasuti prostori.

– Na osnovi sond je bilo ugotovljeno, da je na južni steni v pritlični stebriščni dvorani ohranjena romanska zidana substanca z deloma ohranjenim izvirnim romanskim ometom.

– Ponovno odprta romanska okna so bila zelo poškodovana in potrebna delne rekonstrukcije.

– Zaradi številnih posegov, nazadnje v začetku sedemdesetih let, je bil nivo stebriščne dvorane močno dvignjen, saj so tlake nalagali enega čez drugega. Tako se je tlak od prvotnega nivoja dvignil za čez 20 cm, kar je porušilo prvotna prostorska razmerja. To je bilo še posebej vidno pri stebrih, kjer so se baze popolnoma izgubile v tlaku.

– Z namenom, da bi povečali stabilnost obokov, so v preteklosti, domnevno ob zadnjih večjih gradbenih posegih okrog leta 1904, podzidali oboke z oprogami, ki so dodatno razbile prostor in zmanjšale njegovo prostorsko pričevalnost.

– Oproge niso bile konstrukcijsko vezane s starejšo gradbeno substanco in zaradi tega niso opravljale svoje predvidene funkcije.

– Zaradi zaprtosti in nepreglednosti dvorana ni bila primerna za nobeno muzejsko vsebino in je že leta služila kot odlagalništvo.

– Podi v prvem nadstropju so bili v začetku sedemdesetih let spremenjeni. Nekdanji »kapucinski pod« – kombinacija svetlega in temnega oziroma mehkega in trdega lesa – je bil zamenjan z navadnim bukovim parketom, katerega pojavnost ni bila v skladu z značajem grajskih prostorov, namenjenim kulturnozgodovinski zbirki.

– Že pri obnovi fasad je bilo ugotovljeno, da so pod masivnimi okenskimi okvirji, opremljenimi z navojnicami, ohranjeni avtentični kamniti okenski okvirji, razdeljeni s stebrom kvadratnega profila v dve polovici.

– Pri čiščenju debelih nanosov beleža na štukaturi v salonu smo ugotovili, da je štukatura zaradi stalnih vibracij lesenega stropa močno poškodovana. Vibracije so povzročali številni obiskovalci galerije v drugem nadstropju, kjer so skupine po petdeset obiskovalcev vsakodneven pojav. Poškodbe so bile tako hude, štukatura je na nekaterih mestih odstopila od nosilca na površini več kvadratnih metrov in je bilo le vprašanje časa, kdaj bo odpadla.

– Pod v galeriji ni bil avtentičen, ampak je bil prav tako v začetku sedemdesetih let zamenjan s sodobnim bukovim parketom.

Tako stanje smo ocenili kot neugodno z vidika varovanja spomenika v njegovi celovitosti in avtentičnosti kakor tudi iz vidika muzejske funkcionalnosti, saj je obstoječe stanje omejevalo funkcionalnost tistih prostorov, ki so že bili v uporabi in onemogočalo uporabo še neizrabljenih prostorov. Zaradi tega smo se odločili za ustrezne ukrepe oziroma posege, pri čemer je bilo naše izhodišče v tem, da omogočimo normalno muzejsko uporabo celotnega trakta v vseh njegovih etažah, da saniramo neugodno fizično stanje celotne stavbe substance in da prezentiramo tiste stavbne dele, ki so pomembni za zgodovinsko, estetsko in s tem spomeniško pričevalnost celote.

Izhodišča za gradbeno sanacijo

Glede na to, da je bil osnovni problem delovanja muzeja v obstoječi postavitvi koncentriran v drugem nadstropju, to je v galeriji, pod katero so bile ogrožene štukature, smo iskali najustreznejšo rešitev za razbremenitev tramovnega stropa, na katerem so štukature narejene. Kot najbolj ustrezna rešitev se je pokazala izdelava sekundarnega razbremenilnega stropa iz železnih profilov, montiranih v obliki kaset. Ta sistem je omogočil kar se da najmanjšo debelino tega sekundarnega stropa, zaradi katerega se je v drugem nadstropju zmanjšala višina prostorov za nekaj manj kot 20 cm. Glede na višino prostorov, ki je približno 380 cm, ni prišlo do bistvenega zmanjšanja spomeniške pričevalnosti in seveda tudi funkcionalnosti prostorov, ki že prej niso bili, kar zadeva muzejske standarde, najbolj idealni za galerijske namene. Razmerja v prostoru smo deloma ohranili tudi tako, da smo za višino spremembne nivoja dvignili tudi vratne podboje.

Vzporedno smo začeli tudi z raziskavami v pritličju, kjer smo pričakovali morebitne ostanke tako imenovanega Konradovega stolpa iz 12. stoletja. Razen tega pa je bilo potrebno ugotoviti na čem stojijo oziroma, kako so temeljeni stebri, ki so poleg obodnih zidov glavni nosilni element dveh nadstropij. Ugotovili smo, da stojijo stebri na pasovnih temeljih v obliki mreže. V južni – romanski steni smo našli ležišča za trame profila približno 30 × 40 cm, kar je potrdilo naše domneve, da je bil pod sedanjim pritličjem nekoč še en prostor, ki pa je sedaj zasut. Pri sondiranju ometov smo ugotovili vrstni red posameznih gradbenih faz v jugovzhodnem traktu, ki so si sledile nekako tako:

Prva gradbena faza južni in zahodni zid dvorane, zidan iz mogočnih, lepo obdelanih blokov iz rumenega peščenca z značilnimi romanskimi okni v svojem južnem delu, kar postavlja čas njegovega nastanka med 12. in 13. stoletjem; najverjetneje pa ga je povezati še z gradbeno dejavnostjo salzburškega nadškofa Konrada I. okrog leta 1140. Sega do višine prvega nadstropja. Posebej je še zanimiva struktura zahodne stene dvorane, ki je po funkciji razdeljena na dva dela. Južni del je enake strukture kot južna stena, na katero se naslanja (!), površina pa je obdelana kot notranja površina. Njen severni del je prav tako grajen iz pravilno obdelanih peščenčevih klad, njena površina pa je zunanja. Razmerje med eno in drugo je 2 : 1, meja pa poteka prav na mestu, kjer je prislonjen okrogel steber, tako da ni mogoče ugotoviti zaporedja ali sočasnosti njunega nastanka.

Druga gradbena faza obsega severni in zahodni zid dvorane v pritličju in dve nadstropji celotnega trakta. Glede na ostanke gotskih oken v južni steni in povezano gradnjo v nadaljevanju južnega trakta, bi to fazo lahko označili kot gotsko in jo datirali v 15. stoletje. Stropi so bili v tem času tudi v pritličju še ravni.

Tretja gradbena faza je omejena na gradnjo predelnih nosilnih sten, ki se v pritličju opirajo na ločno pregrado, katere loke nosijo zidani kamniti stebri iz rumenega peščenca s kvadratnim prerezom. Ti loki se v obodne stene le šibko opirajo, saj imajo zlasti v južni steni, ki je zidana iz velikih kamnitih blokov, zelo plitva ležišča. Stebri so po obliki, načinu izdelave in dimenzijah enaki onim, ki nosijo arkade na dvorišču in jih je mogoče označiti kot renesančne, najverjetneje so nastali v poznem 16. stoletju. Glede na njihovo obliko je možno sklepati, da so tudi dvojna okna v nadstropjih iz tega časa.

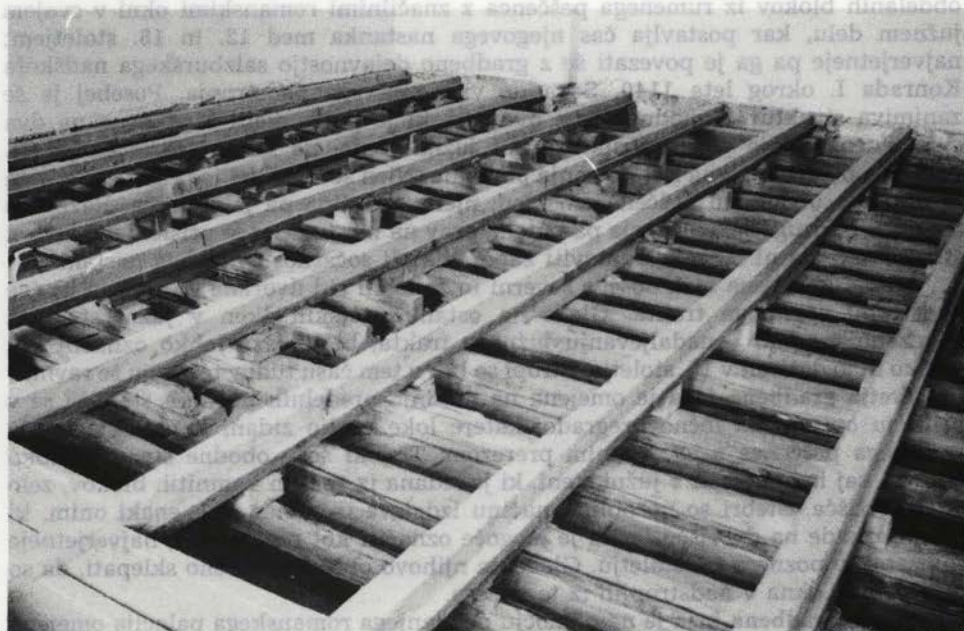
Četrta gradbena faza je na območju nekdanjega romanskega palacija omejena na gradnjo obokov v pritličju. Ta poseg je dal dvorani njeno posebno arhitektonsko harmonijo, saj je dotedanja tri polja, katera sta delili dve ločni pregradi, dopolnil

s tremi pari okroglih stebrov, vse pa je bilo povezano s križnimi oboki. To gradbeno fazo lahko povežemo z velikimi gradbenimi posegi grofa Leslieja okrog leta 1680 in jo lahko označimo kot baročno.

Ko so kasneje oboke »ojačali« z masivnimi oprogami, se je harmonija linij in arhitektonska pričevalnost dvoranske arhitekture močno zmanjšala, lahko bi rekli, da se je skoraj popolnoma izgubila, saj so bili okrogli stebri, razen v vzhodnem polju, obzidani in niso bili sploh vidni. Na osnovi vidnega para stebrov smo sklepali, da so tudi v ostalih »slopih« skriti okrogli stebri, pri sondah pa smo ugotovili že omenjeno dvojnost. Odločili smo se, da oproge odstranimo, oboke, kjer so bili nekoliko poškodovani, pa po znanih metodah saniramo. Istočasno bomo za utrditev celotne nosilnosti gradbenih struktur v območju palacija vgradili v pritličju armirano betonsko konstrukcijo, ki bo sestavljena iz armiranobetonskih nosilcev v oseh vseh stebrov, preko njih pa bo izdelana kontinuirana armiranobetonska plošča. Ta konstrukcija bo prevzela celotno obtežbo pritličja, istočasno pa stabilizirala stebre v njihovih ležiščih – blokirala horizontalne pomike in morebitne zasuke. Pri odstranjevanju obočnih oprog smo ugotovili, da manjka eden od okroglih kamnitih stebrov, zamenjan je bil z opečno strukturo. Nadomestili ga bomo s stebrom iz armiranega betona, ki bo površinsko ustrezno obdelan.

Potem ko so bile obočne oproge že deloma odstranjene, je med odstranjevanjem ometa zaradi identifikacije razpok, potrebne za injektiranje, prišlo do delne porušitve enega obočnega polja. Šele tedaj je bilo mogoče videti, kakšna je bila tehnologija vgrajevanja obokov. Pri gradnji obokov namreč v starejšo, torej obstoječo substanco sploh niso izdoblili pravih ležišč, ki bi morala biti pravokotna na

Sl. 33. Ptujski grad, pod se je opiral neposredno na nosilno konstrukcijo štukature

Fig. 33. Ptujski grad – the floor rested directly on the carrying construction of the stucco

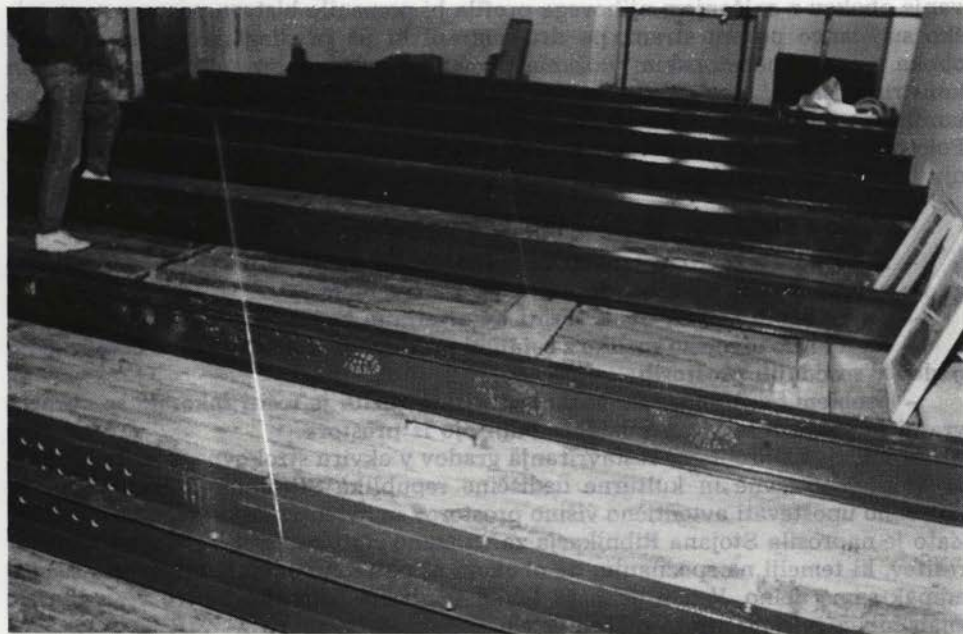
smer sil, ki potekajo v oboku, ampak so naredili samo majhno vdolbino in vanjo naslonili obok. V nekem prvem trenutku je morda to za stabilnost objekta bilo dovolj, kasneje, ko so se posamezne gradbene faze različno posedale in je prihajalo do premikov, pa so morali konstrukcijo na nek način sanirati. Glede na tedanje tehnične možnosti so se pač odločili, da bodo odstranili posledice, ne pa vzrokov in so vgradili že omenjene obočne oproge, ki pa niso bile temeljene, ampak so se opirale na nasut teren in niso bile konstrukcijsko vezane na substanco, ki bi jo morale ojačati.

Z namenom, da odstranimo vzroke statične nestabilnosti, smo se odločili za naslednje dopolnitve že sprejetega postopka po naslednjem vrstnem redu:

- rekonstrukcija porušenega križnega oboka;
- odstranitev podov v prvem nadstropju in vgraditev armiranobetonske plošče z namenom, da bi v celoti razbremenili križne oboke v pritličju;
- ojačitev ležišč križnih obokov z namestitvijo prečno vezanih oziroma sidranih jeklenih plošč;
- ojačitev stika med arkadno pregrado in obodnimi nosilnimi zidovi, ki se je na nekaterih mestih prav tako pokazal kot nezanesljiv. Stik smo ojačali s stremenasto oprogo, ki se bo pokazala v prostoru kot plitev slop na štirih mestih.

Pri izvajanju programa statične sanacije se je na objektu pokazalo naslednje:

- oboki so od južne stene bili odmaknjeni za 10–20 cm, kar je bila posledica neenakomernega posedanja različnih gradbenih faz objekta, to pa je povzročilo delno deformacijo obokov in njihovo nestabilnost;

Sl. 34. Ptujski grad, montaža jeklenega razbremenilnega stopa

Fig. 34. Ptujski grad – the fitting up of the steel discharging ceiling

– zaradi neenakomernega posedanja obokov ali bolje njihovih nosilcev je višina temen obokov zelo različna in doseže v prostoru, imenovanem »jedilnica«, večjo višino, kot je bila obstoječa višina poda. Zaradi tega so v preteklosti preprosto posekali vrh oboka, s tem stanjšali in oslabili obok in seveda izključili celotno funkcijo, ki jo ima nasutje na oboku. Celotna obremenitev oboka (oprema, obiskovalci in podna konstrukcija) je bila neposredno tokovno oprta na teme oboka, ki je bil še dodatno stanjšan in nikoli predviden za takšne obremenitve.

Plošče, ki s svojo debelino oziroma višino niso bile vprašljive, to je v prostorih, imenovanih »salon« in »grofov kabinet«, smo izvedli v predvideni višini, pred tem smo zapolnili dilatacijo med obstoječim obokom in romansko steno, ploščo pa še dodatno sidrali v obodne stene s tako imenovanimi perforacijskimi sidri.

Zataknilo se je pri višini plošče v »jedilnici«, kjer bi prišlo, če bi jo izvedli skupaj s podi po enakem principu kot v drugih dveh prostorih, do opazne denivelacije v odnosu do drugih prostorov v prvem nadstropju. Domnevamo lahko sicer, da tudi pred zadnjim posegom v grajsko substanco leta 1904 niso bili vsi prostori v enakem nivoju, vendar se s tem nismo hoteli zadovoljiti in smo skušali najti rešitev v tem, da izvedemo ploščo v »jedilnici« neenakomerno, da je torej na kritičnih točkah nekoliko tanjša, obremenitev pa se v smislu premostitve ustrezno prenese drugam. Ko smo opustili še slepi pod in predvideli polaganje zaključnega poda (kapucinski pod) neposredno na betonsko ploščo, smo računsko zmanjševali višinsko razliko na 7 cm, kar predstavlja približno 2 % celotne višine prostora.

Konservatorsko izhodišče je bilo nedvomno v tem, da se ohranijo oziroma povrnejo avtentična prostorska razmerja (primer stebriščna dvorana v pritličju), vendar je bil v primeru grajske jedilnice problem skoraj nerešljiv. Delno odstranjevanje obokov z znižanjem njihovega profila bi pomenilo bistven poseg v spomeniško substanco po eni strani, po drugi strani bi pa predlagana zamenjava dela oboka z armiranobetonskim vložkom pomenila vnašanje novega materialnega in konstrukcijskega elementa v že tako raznovrstno konstrukcijo in s tem nove konfliktno točke med materiali z različnimi gradbeno fizikalnimi karakteristikami. Poleg tega ni mogoče predvideti posledic, ki bi lahko sledile delnemu odstranjevanju in zamenjavi obokov.

Predlog strokovnega teama ZVKND Maribor je zato bil naslednji:

- z vrtno ugotoviti dejansko debelino oboka na najbolj kritičnem mestu in ga na zgornji strani stanjšati do najtanjše možne mere;
- na kritičnih mestih obok vezati na armirano betonsko ploščo;
- morebitno nivojsko razliko z ostalimi prostori premostiti z delno denivelacijo podov v sosednjih prostorih;
- problem odpiranja vrat zaradi nivojskih razlik je rešiti tako, da se obrnejo vratni podboji in se vrata v bodoče odpirajo iz prostora.

Komisija za probleme restavriranja gradov v okviru strokovnega sveta Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine republike Slovenije je menila, da je potrebno upoštevati avtentično višino prostorov in avtentičnost stavbne substance. Zato je naprosila Stojana Ribnikarja za ustrezno statično rešitev. Slednji je podal rešitev, ki temelji na spoznanju, da obokom ni potrebno odvzeti bremena v celoti, ampak samo delno. V tem primeru lahko armirano betonsko ploščo v »jedilnici« zamenjamo z železno mrežo ojačan estrih.

V nadstropju se je še potrebno odločiti, ali bodo podi sledili dosedanjim neravninam, to pomeni, da ne bodo položeni v absolutni ravnini, ali pa bodo sledili

nivoju lesene obloge iz leta 1904, ki je bila položena glede na tedaj že prisotne deformacije podov, ki niso bili vodoravni, ampak so nekoliko viseli.

V nadstropju je nujno potrebno končati restavriranje štukature, na kateri je pred dnevi prišlo do poškodbe, ko je odpadlo nekaj kvadratnih decimetrov površine. Do poškodbe je prišlo po montaži sekundarnih jeklenih stropov oziroma tal in je ni za povezovati s sanacijskimi deli. Bila pa je prav na tem mestu že prej poškodovana in še neutrjena. Med izvajanjem del je bila zavarovana in po odstranitvi podpor ni bilo mogoče ugotoviti dodatnega poslabšanja stanja.

V času obnavljanja fasad so bile po potrebi injektirane vse fasadne stene, tako tudi tri zunanje stene »salona« v prvem nadstropju. Pri tem so bile odstranjene v tempera tehniki na platno slikane tapete. Pri odstranjevanju je bilo ugotovljeno, da so bile na to mesto prenesene leta 1904 (letnica s podpisi delavcev) iz neznanega prejšnjega mesta in bile za salon dokaj nasilno prilagojene. Poleg tega so bile pribite z žebli neposredno na steno, kar ni prispevalo k njihovemu dobremu stanju. Zato je pred vračanjem tapet na steno potrebno opraviti celotno restavrirajočo z nanašanjem na novo platno in predhodnim čiščenjem in retušami, kar je denarno in strokovno nedvomno zahteven postopek. Kljub temu se iz konservatorskega vidika ne moremo pridružiti mnenju, da tapet ne bi vračali na njihovo mesto, ampak deponirali, saj je salon s tapetami del avtentične podobe gradu iz njegove zadnje avtentične rabe, poleg tega pa so tapete te vrste v slovenskem fondu redkost. Potrebno je poiskati tak restavratorski postopek, ki bo tapetam ustrezal tako glede na njihove fizične lastnosti kot glede na njihovo kvaliteto in pomen.

Na osnovi dogovora z vodstvom muzeja bo v stebrišni dvorani v pritličju izvedeno talno gretje. Izvedeno bo v električni varianti. Predlagano kombinirano talno gretje – topla voda in električna ni izvedljivo, ker je električno gretje vodeno z termostati, vgrajenimi v tla, dodatno toplovodno gretje pa bi motilo njihovo funkcioniranje. Tlak v dvorani bo iz neglaziranega opečnega tlakovca iz opekarne v Križevcih pri Ljutomeru.

Na obokih, na severni in vzhodni steni, bo gladek enoplastni omet, medtem ko bomo na južni steni prezentirali oziroma rekonstruirali avtentičen romanski omet. Težje bo rekonstruirati površinsko obdelavo zahodne stene, kjer smo našli že opisano dvojnost, saj je s kasnejšimi prezidavami bila močno poškodovana. Predvidevamo delno rekonstrukcijo s kamnitimi spolijami, ki bodo zamenjale sedanje opečne vložke.

V skrajnem zahodnem obočnem polju, ki je bil že doslej bistveno višji od ostalega dela dvorane, sega raščeni teren nekoliko nad bodoči nivo dvorane. Sklepamo lahko, da gre za nedovršen projekt celotnega videza dvorane, oziroma da se je njen funkcionalni koncept med gradnjo spremenil in da zaradi tega v celotnem prostoru ni enak nivo. Če sprejmemo tako tezo, je potrebno raščeni teren za toliko znižati, da lahko izvedemo programirano celovito prezentacijo dvorane. V nasprotnem primeru pa bo ta del dvorane z manjšo stopnico ločen od ostalega dela, kar je iz konservatorskega vidika ustrežnejša varianta.

Dvorana bo osvetljena s posebnimi halogenskimi svetilkami Spacelite, ki jih je za osvetljevanje arhitekturnih interierjev razvila tovarna Reggiani iz Milana in smo jih že preizkusili v Mestnem stolpu.

Romanska okna bomo zaprli s steklenimi okni, ki se bodo, kot smo ugotovili na objektu, obračala okoli centralne osi. Za izvedbo samo pa je potrebno pripraviti projekt detajla.

Zaradi specifičnosti potrebnih del ni bilo mogoče opraviti najprej raziskovalna dela in na osnovi spoznanj premišljeno začeti z deli, ampak je bilo potrebno ves čas vzporedno izvajati tako raziskave kot restavratorska in gradbeno sanacijska dela ter koordinirano sprejemati posamezne odločitve, ki so bile pogosto tudi v nasprotju z vizijami tako konservatorjev kot kustosov. Dela so sicer še v teku, vendar kaže, da bodo v kratkem (do pomladi) končana v načrtovanem obsegu in da bo cilj, ki smo si ga zastavili, dosežen.

V času obnavljanja fasad so bile po potrebi injektirane vse fasadne stene, tako tudi tri kurne stene »siona« v prvem nadstropju. Pri tem so bile odstranjene v temperi tehnični na platno slikane tapete. Pri odstranjevanju je bilo ugotovljeno, da so bile na to mesto prenesene leta 1804 (letnica s podpisom delavcev) iz neznanejšega mesta in bile za salon dokaj nastano prilagojene. Poleg tega so bile priložne z žolji nepogorabno na steno, kar ni prispelo k njihovi obnovi stanja. Zato je pred vračanjem tapet na steno potrebno opraviti celotno restavratorsko in sanacijsko na novo platno in prehodnim čiščenjem in retuširanjem, kar je demarš in strokovno nedvomno zahtevan postopek. Kljub temu se iz konservatorskega vidika ne moremo prihraniti mnenja, da tapet ne bi vrabili na njihovo mesto, ampak depozirali, saj je salon s tapetami del avtentične podobe gradu iz njegove zadnje avtentične tabe, poleg tega pa so tapete te vrste v slovenskem fondu redke. Potrebno je pokazati tak restavratorski postopek, ki bo tapetam ustrezal tako glede na njihove fizične lastnosti kot glede na njihovo kvaliteto in pomen.

Na osnovi dogovora z vodstvom muzeja po v steklini dvorani v priložju izvedeno lano grejlo. Izvedeno po v električni varianti. Predlagano kombinirano lano grejlo – toplo vodo in elektrika ni izvedljivo, ker je električno grejlo vedno x termostati, vgrajenimi v tla, dobavno toplovodno grejlo pa bi moralo njihove funkcionalnosti. Tak v dvorani po iz negazirane opreznega lankovca iz opreznega v Krievih pri ljubljani.

Na obokih, na severni in vzhodni steni, po gladki enoplastni omet, medtem ko bomo na južni steni preizkusili ostroma restavratorski avtentični komandni omet. Težje bo restavratorski povzračski obdelave zapadne stene, saj smo našli še opisano dvojnost, saj je s kamnastimi preizidavami bila močno poškodovana. Predvidavamo delno restavratorsko s kamnastimi spojitvami, ki bodo zamenjale sednja opreznega vlakna.

V skrajnem zapadnem oboknem pojtu, ki je bil še dosti bistveno višji od ostalega dela dvorane, tega razdeli taven nekoliko nad bodovi nivo dvorane. Sklepamo lahko, da gre za nedovršeni projekt celotnega vidnega dvorane, ostroma celotnim prostorom in enak nivo. Če sprejmemo tako taven, je potrebno taven taven za toliko znižati, da lahko izvedemo programirano celovito preizidavo dvorane. V nasprotjem primeru pa bo ta del dvorane x manjšo stopnjo leden od ostalega dela, kar je iz konservatorskega vidika ustrezna variantna.

Dvorano bo osvetljena s posebnimi halogenarnimi svetilkami Spacelite, ki jih je za osvetljevanje arhitekturnih interijev razvila tovarna Ragnani iz Milana in smo jih že preizkusili v Meštem stolpu.

Romanska oltar bomo zaprli s steklinimi okni, ki se bodo, kot smo ugotovili na objektu, obrabala okoli centralne osi. Na izvedbo same pa je potrebno pripraviti projekt detajla.

BARVANJE SVILENEGA VOTKA ZA RESTAVRIRANJE FLAMSKIH TAPISERIJ IZ PTUJSKEGA GRADU

Vera Golob TF Maribor

POVZETEK

Inštitut za tekstilno kemijo na Tehniški fakulteti v Mariboru, je izbral za restavriranje tapiserij iz ptujskega gradu volnen in svilen votek. Za barvanje svile smo uporabljali kovinsko kompleksna in kislavbarvila, ker ima svila podobne barvalne lastnosti kot volna. Barvali smo temnejše tone v kislem, svetlejšepa v rahlo kislem oz. nevtralnem mediju ob dodatku egalizirnega sredstva. Opirali smo se na barvne predloge, ki jih je izdelala profesorica Mira Kovačević-Ovčičak in na že pobarvane volnene vzorce. Za vse barvne odtenke so izdelane natančne recepture.

Že nekaj let restavrirajo flamske tapiserije iz ptujskega gradu. Regeneracijske, konservatorske in restavratorske postopke je v Varstvu spomenikov 29 objavila kustodinja v Pokrajinskem muzeju Ptuj Marjeta Ciglenečki. Poleg vseh priprav za delo je bilo tudi barvanje votka. Prvotna odločitev profesorice Mire Kovačević-Ovčičak iz Zagreba, ki je skrbela za strokovni nadzor, je bila, da bi poškodovana mesta kljub svilenemu originalu na določenih predelih v celoti zamenjali z volnenim votkom. Izkazalo se je, da volna ponekod kazi videz. Kljub dobri obstojni lastnosti volne smo se le odločili za mešanje s svilo.

Poročilo o barvanju volnene preje je za Varstvo spomenikov 31 napisala mag. Vera Golob iz Inštituta za tekstilno kemijo na Tehniški fakulteti v Mariboru, ki je prevzela barvanje volneneda in svilenega votka.

Profesorica Kovačević je izdelala barvno karto originalnega gradiva v 80 odtenkih, po katerih smo barvali volno. Potrebno je bilo doseči obledelost pobarvane niti. Več težav smo imeli pri barvanju svile. Zaradi naravnega leska je bilo težko uskladiti barvno nianso in patino odtenka. Pri delu smo se opirali na že obstoječe pobarvane volnene votke.

Objavljamo poročilo o barvanju svilene preje, ki skupaj s prejšnjim tvori študijo o barvanju votka za restavratorske posege na tapiserijah.

Svila

Svila je najdragocenejša in najpopolnejša naravna surovina, ki ima visoko trdnost in elastičnost, mehak otip, močan lesk in dobro afiniteto do barvil.

THE DYING OF THE SILK WEFT FOR THE RESTORATION OF FLAMISH TAPESTRIES FROM THE PTUJ CASTLE

The Institute for Textile Chemistry by the Technical Faculty in Maribor dyed a wool and a silk weft for the restoration of the Ptuj Castle tapestries. For the colouring of the silk we used metallic complex and acid pigment, since the colouring qualities of silk are similar to those of wool. We dyed the darker tones in acid, the lighter ones in barely acid or neutral medium while adding equalizing means. Our work was based upon the colour designs made by Professor Mira Kovačević-Ovčičak, and on the already dyed wool specimen. Accurate receptures were made for all colour shades.

Sl. 35. Prerez svilenega vlakna
Fig. 35. Cutting of the silk fibre

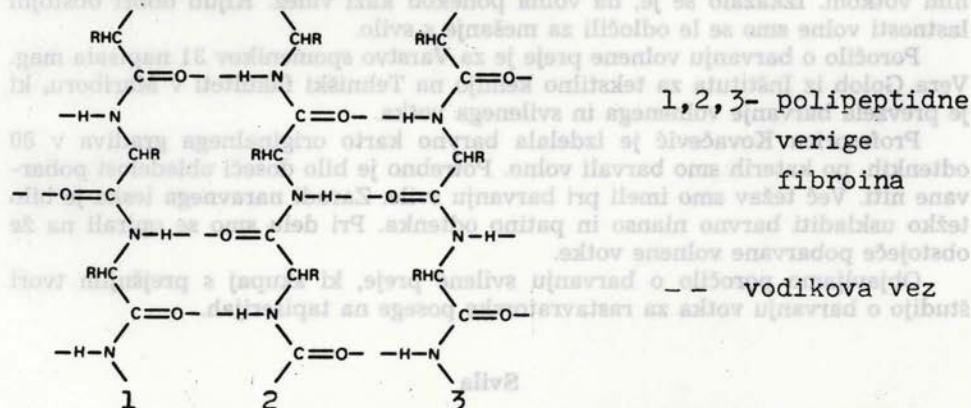
Prava ali tako imenovana kultivirana svila je neskončna nit, ki jo izloča gosjenica sviloprejkje *Bombyx mori*, ko se zapreda v kokon. Gosjenica se hrani z listjem murvinih dreves in zraste od 3 mm na 60-70 mm. Po 32 dneh prične iz odprtine pri ustnicah iztiskati iz dveh žlez dvojno fibroinsko nit, ki se na zraku strdi in zlepi s svilenim lepilom sericinom. V prerezu ima svila obliko dveh zaobljenih, fibroinskih trikotnikov, obdanih s plaščem sericina (sl. 35).

Sericin vsebuje naravna barvila, povzročata trd otip in zmanjšuje lep svileni lesk. Odstranjevanje sericina v raztopini milnice imenujemo degumiranje. Pri popolnem degumiranju izgubi svila 20-30 % teže, odlikuje pa se po prijetnem mehkem otipu in lepem lesku.

Kemijska sestava svile

Surova svila je sestavljena iz:

70-80 % fibroina, 0,5-1 % maščob, voska, smole,
19-28 % sericina, 0,5-1 % mineralnih snovi.

Sl. 36. Kristalinična ureditev polipeptidnih verig v fibroinu svile
Fig. 36. Crystalline disposition of polypeptide chains in the silk fibroin

S hidrolizo fibroina je bilo določenih 17 različnih α -aminokislin. Največ je glicina, alamina in sericina v molskem razmerju 3 : 2 : 1. Polikondenzirane aminokislone so povezane v dolge polipeptidne verige. Na enem koncu ima makromolekula bazično amino skupino ($-\text{NH}_2$), na drugem pa kislno karboksilno ($-\text{COOH}$). Taka kemijska konstitucija daje fibroinu amfoterni značaj.

Vzporedno ležeče polipeptidne verige fibroina so med seboj povezane z vodikovimi vezmi:

Kemijska zgradba sericina je podobna sestavi fibroina, razlike so le v količini prisotnih aminokislin.

Barvanje svile

Svila je naravno beljakovinsko vlakno, zato ima podobne barvalne lastnosti kot volna.

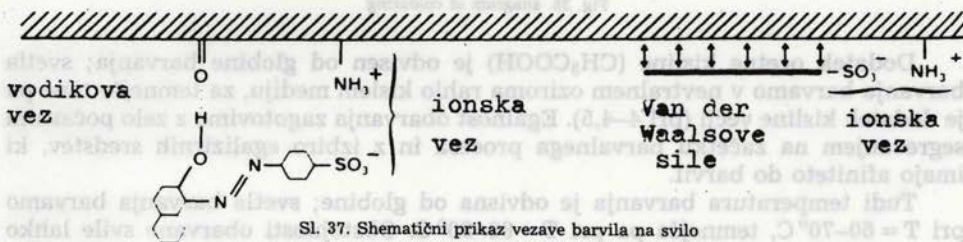
Na barvalne lastnosti svile vplivajo predvsem:

- fini fibrili svilene niti,
- visoka orientacija vlaken.

Svila je zelo tanka nit (0,7–1,3 dtex), sestavljena iz mnogih finih fibrilov, ki pogojujejo veliko površino vlaken. V primerjavi z volno daje zato barvanje z enako količino barvila na svili za ca. 50 % manjšo globino barve.

Velika površina vlaken pospešuje tudi izčrpavanje barvila pri nižjih temperaturah (20–30 C), pri čemer se zasitijo proste aminoskupine na površini. Visoka orientacija vlaken zavira difuzijo barvila v notranjost in občutno podaljšuje izčrpavanje barvila iz kopeli.

V kislem mediju se fibroin svile nabije pozitivno ($-\text{NH}_3^+$), zato so za barvanje primerna kislila, kovinsko kompleksna in izbrana direktna barvila. Poleg elektrostatičnih (ionskih) vezi se barvilo še dodatno veže na vlakno z vodikovimi mostovi in nepolarnimi Van der Waalsovimi silami (sl. 37).

Pomembni faktorji, ki vplivajo na izčrpavanje barvil, so:

- pH vrednost kopeli,
- temperatura barvanja,
- čas barvanja,
- tekstilna pomožna sredstva.

Zahteve po dobrih obstojnostih pogojujejo izbiro barvil z velikimi molekulami, in sicer:

- kislila barvila za briljantne tone,
- kovinsko kompleksna barvila 1 : 2 za zastrte tone.

Izvedba barvanja

Vzorce svile smo barvali po predlogah iz tapiserije. Vsa barvanja smo izvedli v laboratorijskem barvalnem aparatu firme Ahiba po naslednjem postopku (sl. 38):

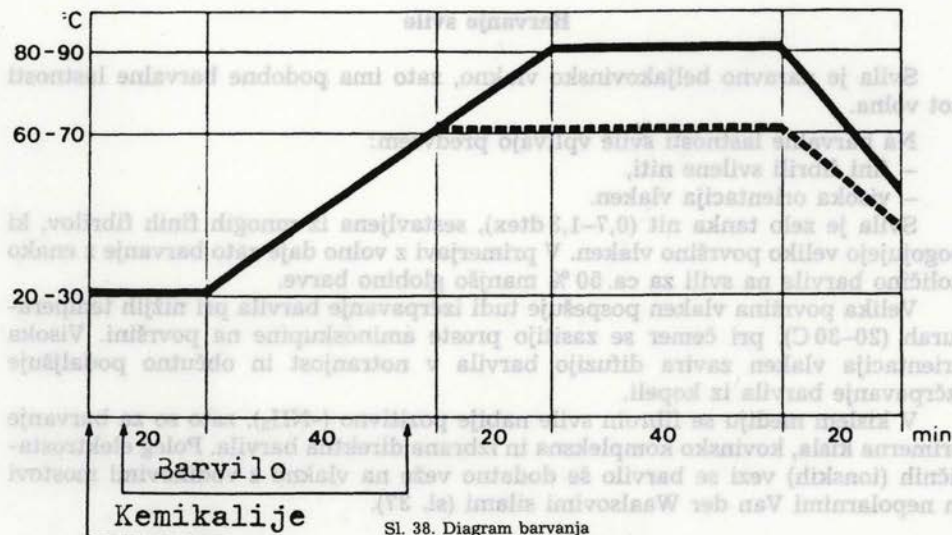
Receptura:

X% barvila

0,5-1,5 egalizirnega sredstva

1-2 g/l CH_3COONa

pH 4,5-7 (CH_3COOH)

Sl. 38. Diagram barvanja
Fig. 38. Diagram of colouring

Dodatek očetne kisline (CH_3COOH) je odvisen od globine barvanja; svetla barvanja barvamo v nevtralnem oziroma rahlo kislem mediju, za temnejše tone pa je dodatek kisline večji (pH 4-4,5). Egalnost obarvanja zagotovimo z zelo počasnim segrevanjem na začetku barvalnega procesa in z izbiro egalizirnih sredstev, ki imajo afiniteto do barvil.

Tudi temperatura barvanja je odvisna od globine; svetla barvanja barvamo pri $T = 60-70^\circ\text{C}$, temnejša pa pri $T = 80-90^\circ\text{C}$. Obstojnosti obarvane svile lahko izboljšamo z naknadno obdelavo s kationskim fiksirnim sredstvom.

Vrednosti svetlobnih obstojnosti uporabljenih barvil tako pri volni kot pri svili so podane v naslednji tabeli:

Barvilo	Svetlobna obstojnost	
	od	do
Acidol	5	7
Irgalan	6	8
Lanacron	6	8
Orbolan	6	7
Remalan	6	7

Svetlobne obstojnosti barvil vrednotimo z osmimi stopnjami:

- 1 – zelo slabo,
- 2 – slabo,
- 3 – srednje,
- 4 – dokaj dobro,
- 5 – dobro,
- 6 – zelo dobro,
- 7 – odlično,
- 8 – izvrstno.

Svetlobne obstojnosti se zvišujejo s koncentracijo barvila, čim svetlejša je niansa, tem slabša je svetlobna obstojnost.

OPOMBA

Poročilo ing. Vere Golob je za tisk pripravila Eva Lešnik.

Svetlobne obstojnosti barvil vrednotimo z osemimi stopnjami:

- 1 - zelo slabo,
- 2 - slabo,
- 3 - srednje,
- 4 - dostaj dobro,
- 5 - dobro,
- 6 - zelo dobro,
- 7 - odlično,
- 8 - izvirno.

Svetlobne obstojnosti se zvišujejo s koncentracijo barvila, čim svetlejša je nitina, tem slabša je svetlobna obstojnost.

OPOMBA

Preostle ing. Vire Golob je za tak pripravila Eva Jelenik.

VREDNOTENJE KULTURNEGA POMENA TAVČARJEVEGA DVORCA NA VISOKEM V POLJANSKI DOLINI

Zvezdana Koželj ZRSVNDK

EVALUATION OF CULTURAL PROPERTIES OF THE TAVČAR MANOR-HOUSE AT VISOKO IN THE POLJANSKA VALLEY

POVZETEK

Na željo občine Škofja Loka smo morali ovrednotiti Tavčarjev dvorec na Visokem, ambiciozno oblikovano poznobaročno stanovanjsko stavbo z gospodarskim poslopjem, kozolcem, grobnico Tavčarjevih in sosedno, zrcalno položeno kmetijo. Tavčarjev dvorec je tesno povezan s slovensko literaturo (I. Tavčar). Delo smo izvedli tako, da smo primerjalno numerično ovrednotili tri sorodne kmečke dvorce Predmost 3, Suha (Škofja Loka, Suška ul. 52) in Visoko – Tavčarjev dvorec. S takim obrazcem smo povečali oziroma interpretirali že ocenjeno ekonomsko vrednost stavb Tavčarjevega dvorca.

On request of the Škofja Loka Commune we had to evaluate the Tavčar manor-house at Visoko, an ambitiously formed late baroque residential building with an out-house, a hay-rack, the Tavčar family vault and the neighbouring, mirror-inverted farm. The Tavčar manor is closely connected with Slovene literature (Ivan Tavčar). The evaluation was carried out in this manner: we estimated comparatively the numeric value of three similar country manors – Predmost 3, Suha; Škofja Loka, Suška St. 52; and Visoko – the Tavčar manor. Thus we increased or, respectively, interpreted the already determined economic value of the buildings belonging to the Tavčar manor.

Na pobudo IS občine Škofja Loka smo si zadali nalogo – ovrednotenje kulturnega svojstva Tavčarjevega dvorca na Visokem. Nalogo smo skušali izpeljati tako, da z metodo primerjalnega numeričnega vrednotenja ocenimo tri izbrane objekte – tri kmečke »dvorce«: Predmost št. 3, Suha (Suška št. 52) in Visoko št. 2, Tavčarjev dvorec. S tem postopkom bi dobili nekakšen obrazec, s katerim bi v že ocenjeno ekonomsko vrednost prenesli še **dodatno** kulturno vrednost Tavčarjeve domačije.

Kmečke dvorce opredeljujemo kot višek ljudskega stavbarstva, kot reprezentativno kmečko arhitekturo, ki izraža ekonomsko moč in duhovno obzorje najbogatije kmečke plasti. V 18. stoletju je gospodarski razcvet (velika posestva, trgovina, obrt) in z njim povezana težnja po reprezentativnosti sprožila gradnjo bogatih nadstropnih hiš, ki so dosegle prav na loškem ozemlju največji razvoj in pojavnost.

Kmečki dvorci imajo več skupnega s skromnimi gradovi in graščinami kakor z meščansko arhitekturo. Obema stavbnima zvrstema je skupen identični produkcijski odnos, ki se kaže v podobnem oblikovanju, v istih izvajalcih; tudi v vsebinskem oziru ni med graščino in kmečko domačijo velikih razlik. Razlike med njimi se kažejo predvsem v večjih dimenzijah, ne pa v stavbnih razmerjih. A vseeno te bogate kmečke domačije izražajo še vse bistvene elemente in zakonitosti ljudskega stavbarstva, kot so: do potankosti dognane prostorske zasnove, poudarjena tektoničnost, asimetričnost fasad, ki odražajo notranjo organiziranost prosto-

rov; »raščenost« objektov, ki sprejema nove stilne elemente (ne pa koncepte!), jih na svoj način predela in jih ob že obstoječih vključi v objekt.

Predmost št. 3 pri Poljanah, »Županovšče«

Široko, tektonsko zasnovano, zidano nadstropno poslopje je zleknjeno na razmeroma ravnem terenu kot sočasni plemiški dvorci. Skromen višinski vzgon objekta je še dodatno zaustavljen z monumentalno, čopasto strešino. Županovšče je nekdanj obsegalo dva grunta. Zaradi tradicije in veljave so, kar že hišno ime pove, dedovali županski naslov iz roda v rod.

Na tem mestu je stala domačija že v 16. stoletju. O tem dejstvu priča kamnit renesančni portal, ki so ga ob obsežnejših posegih v 18. stoletju prestavili v stransko fasado. Ob obsežni barokizaciji so stavbo razširili, o čemer nam priča členjena retrofasada z arkadnim hodnikom, in dvignili. Nad etažo zasledimo za loško ozemlje redek primer mezanina, ki pa je pogost pojav na Primorskem.

Le na prvi pogled zapleten talni načrt objekta odraža tradicionalno shemo alpskega tipa. V bistvu je obravnavani objekt le predimenzionirana kmečka hiša s črno kuhinjo, veliko »hišo«, kamro in shrambami. V nadstropju se osnovni tloris ponovi. Oba bivalna prostora sta opremljena z lesenima stropoma (v nadstropju je datiran z letnico 1756). V etažni kamri, imenovani »škofova« soba, so ob posegih v 18. stoletju izvedli preprosto štukaturo. Posebno zanimiva je »leva« v zgornji veži v obliki majhnega kamina. Hišno izročilo nam pove, da je tu stalo nekdanj kurišče. Posledica različnih dimenzij prostorov, načina in časa gradnje je pojavnost vseh vrst obokov, ki so bili ta čas v navadi.

Zunanjščina z asimetrično ležečimi, v nadstropju večjimi baročnimi okni je preprežena z naslikanimi pilastri. Portal iz leta 1756 sodi med boljše primerke kamnoseške umetnosti na loškem ozemlju. Na stanovanjskem delu je podobar iz Šubičeve delavnice upodobil v značilnih okvirjih glavne kmečke zaščitnike: sv. Florijana, Marijo in sv. Martina.

Suha, Suška št. 52; Pri »Španu«

Celotna domačija tvori z divjim kostanjem na dvorišču in s poznobaročnim trikotnim zidanim znamenjem na vaškem trgu izjemen ambient. Žal je občutno degradiran z novo stanovanjsko sosesko v neposredni bližini!

Razgibana stavbna zasnova je pravo nasprotje strogi tektonski masi zleknjene hiše v Predmostu. Višinski vzgon stavbe je poudarjen še z visokim trikotnim čelom. Današnji izgled je nastal leta 1785 z združitvijo stanovanjskega in gospodarskega dela objekta ter kašče.

V notranjščini izstopa reprezentativna veža, ki leži vzporedno z osjo stavbe, medtem ko je običajna lega vež prečna. Učinkuje predvsem z rustikalno močjo masivnih sten in obokov. Sorazmerno lahkoten obok spremljajo stopnice z balustradno ograjo, ki pomenijo nov element v ljudskem stavbarstvu, nedvomno povzet in fevdalne arhitekture! O obsežni barokizaciji priča vrsta detajlov, kot so trije portali, kamniti okenski okvirji s sočasnimi mrežami, dvoje fresk in intimni arkadni hodniki v obeh etažah na dvoriščni strani objekta.

O precejšnji gmotni moči in razgledanosti lastnika govorijo tudi intarzirana vrata v gorenji izbi in bogato kmečko pohištvo, ki se danes nahaja v Slovenskem etnografskem muzeju in v Loškem muzeju. Za vaško okolje so še posebno nenavadne velike poslikane omare.

»Tradicijska« notranjščina hleva je hkrati izredno funkcionalna in reprezentativna. Oboki stoje na dveh vrstah trebušastih stebrov. Sistem obokanja s t.i. »češkimi kapami« so v tem času uporabljali predvsem v ambicioznejši javni in stanovanjski arhitekturi.

Španova domačija zavzema v tipološki skupini kmečkih »dvorcev« pomembno mesto ne samo na loškem ozemlju, ampak na celotnem slovenskem prostoru.

Kalanova domačija oziroma Tavčarjev двореc na Visokem pri Poljanah

Poljanska dolina prehaja ob koncu Loga v manjši optično zaključen prostor. Na nizki terasi, ki jo obdaja hribovje, stojita vsaka sebi dve kmetiji, od katerih je bila Visoko št. 2 dolgoletni dom pisatelja Ivana Tavčarja. Visoko št. 1 je zrcalna ponovitev Tavčarjeve domačije, le da je oblikovana s skromnejšimi likovnimi elementi.

Veduta na stavbni kompleks je jasna; obe domačiji izstopata dominantno v prostoru in predstavljata izreden akcent v pokrajini; gmote vseh objektov so v skladnem ravnovesju. Prostorske kvalitete so stopnjevane z izrednimi pogledi na cerkev sv. Volbenka.

Visoko št. 2 sestavljajo ambiciozno oblikovana stanovanjska stavba, ki z vzporedno ležečim gospodarskim poslopjem tvori zaključeno dvorišče, kozolec toplar z zidanimi stebri in grobnica Tavčarjevih.

V Visoški kroniki, kakor tudi v drugih Tavčarjevih delih, dogajanje poteka na tem posestvu. V tukajšnji grobnici je bil pisatelj tudi pokopan. Visoko št. 2 se omenja v virih že v 13. stoletju, ko je obsegalo tri hube. Ko je v 17. stoletju tod zagospodaril rod Kalanov, so posestvo še vedno tvorili trije grunti, medtem ko sta sedaj na tem prostoru le dve kmetiji.

V 18. stoletju so pod vodstvom italijanskega stavbenika povečali gospodarsko poslopje in stanovanjsko poslopje združili s kaščo. Ob posegih na stanovanjskem poslopju so obokali jedilnico, jo podprli z mogočnim stebrom na sredini in jo tudi poslikali. Iz tega časa zasledimo sedem ambicioznejših kosov kmečkega pahištva, ki so danes v Loškem muzeju. Najobsežnejše posege so izvedli Kalani sredi preteklega stoletja, ko so zopet radikalno posegli v stanovanjsko poslopje. Ohranili so severno stan z veliko jedilnico in predprostorom ter prenovili kuhinjo. Na južni strani so dozidali dva velika prostora, jedilnico za posle in upravni prostor.

V etaži zasledimo sočasen štukiran okras v nekaterih prostorih. Baročno so oblikovali tudi fasade, členjene s pilastri in profiliranimi okenskimi okvirji, ki jih dopolnjujejo bogato oblikovane kovane mreže. Nenavadno visok vhodni portal je že členjen v klasicističnih oblikovnih razmerjih. Vsi objekti so bili hkrati s škrljlem, kritino, ki je bila še posebno značilna za sredo in drugo polovico 19. stoletja.

Če povzamemo:

Kalanova domačija je v primerjavi s podobnimi sočasnimi objekti iz fevdalne družbene sfere celo kvalitetnejša.

Visoko št. 1, nasproti ležeča Debeljakova domačija s stanovanjskimi in gospodarskim poslopjem predstavlja tako po lokaciji kakor po razmerjih zrcalno ponovitev Kalanove domačije, kot rečeno seveda s skromnejšimi likovnimi elementi.

Stanovanjska stavba izkazuje raščeni tloris, kar kaže, da je tudi obravnavana kmetija sledila času in spremembam v bivani kulturi. Tudi ta domačija je bila v celoti temeljito prenovljena v preteklem stoletju.

Metoda primerjalnega numeričnega vrednotenja kulturne dediščine nam omogoča že preizkušeno objektivno **primerjavo** spomeniške vrednosti **istovrstnih skupin** kulturne dediščine, zmanjšuje možnost arbitrarnega odločanja o vrednosti in posredno tudi o usodi spomenikov. Tak postopek vrednotenja z vgrajenim »varnostnim mehanizmom« tudi preprečuje, da bi se pregledali kakšno od »ključnih« prvin spomenika.

Če povzamemo predložena gradiva, določamo pri tem strokovnem postopku naslednje elemente:

1. merila vrednotenja,
  2. spomeniške lastnosti predmetov vrednotenja,
  3. vrednostne stopnje, ki jih pripišemo posameznim spomeniškim lastnostim.
1. Merila vrednotenja so sledeča:

Avtorsko merilo: objekt ali njegov del je delo znanega avtorja, poznane profesionalne skupine (zidarjev, kamnosekov, slikarjev in drugih).

Razvojno merilo: objekt ali njegov del predstavlja pomemben člen v razvoju objektov obravnavane zvrsti.

Kulturno-civilizacijsko merilo: objekt je pokazatelj prepleta gmotnih, družbenih in duhovnih razmerij družbe po eni in lastnikov ter uporabnikov po drugi strani od nastanka pa do danes, skratka je rezultat določenih držbeno-gospodarskih razmer, časa in prostora.

Tipološko merilo: objekt predstavlja značilen oziroma redke primer spomeniške zvrsti.

Zgodovinsko-pričevalno merilo: objekt je povezan s pomembnimi zgodovinskimi dogodki oziroma z življenjem in delom pomembne osebnosti.

Prostorsko merilo: vloga objekta v geografskem, vizualnem in funkcionalnem prostoru.

Dodatna merila so še: starost, ohranjenost, avtentičnost in ogroženost (upoštevamo samo eno!)

2. Spomeniške lastnosti, ki jih pripisujemo predmetom vrednotenja, so: elemente arhitekture, slikarstva, kiparstva in urbanizma smo dopolnili še z notranjo opremo. Opredelili smo jih že uvodoma, pri predstavitvi objektov.

3. Vrednostne stopnje, ki jih pripišemo posameznim spomeniškim lastnostim, so sledeče:

1. stopnja: lokalni pomen,
2. stopnja: regionalni pomen,
3. stopnja: nacionalni pomen,
4. stopnja: nadnacionalni pomen.

Vrednotenje izbranih primerov:

Merila	Predmeti vrednotenja				
Predmost 3	Arhitektura	Kiparstvo	Slikarstvo	Notranja oprema	Urbanizem
Avtorsko			3		
Razvojno	3				
Kulturno-civilizacijsko	3				
Tipološko	3	1			
Zgodovinsko pričevalno					
Avtentičnost	2				
					Vsota: 15 enot

Merila	Predmeti vrednotenja				
	Arhitektura	Kiparstvo	Slikarstvo	Notranja oprema	Urbanizem
Suha, Suška 52					
Avtorsko					
Razvojno	3				
Kulturno-civilizacijsko	3				
Tipološko	3		2	2	
Zgodovinsko pričevalno					
Prostorsko					2
Ogroženost	2				
				Vsota:	17 enot
Visoko 2					
Avtorsko					
Razvojno	3				
Kulturno-civilizacijsko	3				
Tipološko	3	2	2	2	
Zgodovinsko pričevalno	3				
Prostorsko					3
Avtentičnost	2				
				Vsota:	23 enot

Če si na osnovi v uvodu obravnavanega gradiva predočimo vse razpredelnice, lahko ugotovimo, da smo pri vseh treh objektih enotno vrednotili z nacionalnim pomenom, tako razvojno, kulturno-civilizacijsko kot tudi tipološko merilo. Do razlik je prišlo pri obravnavi kiparskih in slikarskih elementov ter notranje opreme. Prostorsko smo vrednotili le Španovo in Tavčarjevo domačijo; le slednji smo z nacionalnim pomenom ovrednotili zgodovinsko-pričevalno merilo.

Tako lahko ocenimo **dodatno kulturno vrednost** Tavčarjeve domačije z 23 enotami (ena enota znaša 10 % ocenjene ekonomske vrednosti objekta). Tako lahko sklenemo, da znaša kulturna vrednost 230 % na že določeno ekonomsko vrednost obravnavanega objekta. (V »ekonomsko« vrednost so vključena vsa dosedanja obnovitvena dela).

Viri in literatura:

- Ljubljanski regionalni zavod VNKD: Spomeniškovarstvena določila glede posameznih stopenj režima – Škofja Loka, Ljubljana 1979.
- Ljubljanski regionalni zavod VNKD: Strokovne osnove za VNKD za VN Poljanske doline, Ljubljana 1983.
- Ljubljanski regionalni zavod VNKD: Odlok o rezglasitvi Tavčarjevega dvorca na Visokem za KS, Uradni vestnik Gorenjske 14/83.
- Ljubljanski regionalni zavod VNKD: Predlog odloka o zavarovanju regionalne arhitekture v občini Škofja Loka, Ljubljana 1989.
- Ljubljanski regionalni zavod VNKD: Strokovne osnove VNKD za novelacijo UN Škofje Loke, Ljubljana 1982.
- Zavod RS VNKD: Kulturni spomeniki Slovenije, Spomeniki I. kategorije, Ljubljana 1974.
- Ada Bar-Janša: Visoko, VS XI, Ljubljana 1966, str. 183.
- Ivan Sedej: Ljudska umetnost na Slovenskem, Ljubljana 1985, str. 123.
- Ivan Sedej: Sto najlepših kmečkih hiš na Slovenskem, 1989, str. 120–121.

Ivan Sedej: Kmečka arhitektura na loškem ozemlju pred koncem 15. stoletja, LR XX, Škofja Loka 1973, str. 112-124.

Ivan Sedej: Razvoj tipov oblikovanja in regionalne konstante kot sestavine vrednotenja ljudske arhitekture, LR XXI, Škofja Loka 1974, str. 59-72.

Ivan Sedej: Socialna in likovna struktura tipov kmečkega stavbarstva na loškem ozemlju v luči opredeljevanja stavb, LR XXII, Škofja Loka 1975, str. 73-82.

K problematiki ljudskega stavbarstva na loškem ozemlju, LR IX, Škofja Loka 1962, str. 111-118.

Ivan Sedej: Problematika ljudske umetnosti na loškem ozemlju, LR X, Škofja Loka 1963, str. 113-119.

Ivan Sedej: Arhitektura in stilna problematika kmečkih dvorcev na loškem ozemlju, LR X, Škofja Loka 1967, str. 68-81.

Andrej Pavlovec: Kalanovo pohištvo z Visokega, opažanja pristnosti in starosti, LR VI, Škofja Loka 1959, str. 130-133.

Pavle Hafner: Začetek in konec visoških Kalanov, LR XVI, Škofja Loka 1969, str. 112-127.

Peter Fister: Umetnost stavbarstva na Slovenskem, Ljubljana 1986, str. 266.

Gorazd Makarovič: Slovenska ljudska umetnost, Ljubljana 1981, str. 106, 141.

Meta Sterle: Občina Škofja Loka, ETSEO 20. stol., Ljubljana 1984.

Anton Melik: Posavska Slovenije, Slovenija II, 3. zvezek, Ljubljana 1959.

Marijan Zadnikar: Znamenja na Slovenskem, Ljubljana 1964, str. 127.

Jelka Pirkovič: Osrednji pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta UEK v Ljubljani, Ljubljana 1989.

Jelka Pirkovič: Vrednotenje kulturne dediščine, VS 29, Ljubljana 1987, str. 29-39.

Zvezdana Koželj: Prispevki k predmetu in vrednotenje etnološkega konservatorstva, VS 29, Ljubljana 1987, str. 203-2-7.

Zvezdana Koželj: Vrednotenje nepremične etnološke dediščine, Etnološke sveske VIII, Beograd - Kruševac 1989; str. 211-126.

NOVOSTI PRI OBLIKOVANJU MREŽE REGIONALNIH MUZEJEV NA PROSTEM V REPUBLIKI SLOVENIJI

Zvezdana Koželj, ZRSVNKD

NOVELTIES IN THE FORMATION OF A NET OF REGIONAL OPEN AIR MUSEUMS

POVZETEK

Iz izkušenj vemo, da so gonilna sila takih in podobnih akcij posebni odbori, sestavljeni iz muzejskih in konservatorskih delavcev ter zagnancev iz neposrednega okolja. Tak zelo aktiven odbor imamo npr. zdaj v Rogatcu. Pri oblikovanju vsebine potrebujemo pomoč s strani turizma, šolstva in kmetijstva in drobnega gospodarstva. Dober zgled za to je zdaj novi muzej v Kobaridu. V takem smislu moramo tudi drugje delovati v drugi fazi projekta »Predstavitev ljudskega stavbarstva na prostem«. Ta faza je namreč zdaj v teku, s tem, da je prva faza z izborom objektov in lokacij v glavnem za nami.

It is well known from our experience that the driving force of such and similar actions usually lies in special committees which consist of museum workers and conservators as well as local enthusiasts. At the moment, a very active committee of this kind exists at Rogatec. We shall need help from the part of tourism, schools, agriculture and small economy in the shaping of the museum's contents. A good example is recently set by the new museum at Kobarid. We must act similarly also elsewhere during the second phase of the project "The Open Air Presentation of Folk Architecture". This is the phase now on the run, while the first one with the choice of objects and locations is mostly behind us.

Letos mineva sto let, kar je Artur Hazelius osnoval pri Stockholmu na Švedskem prvi muzej na prostem, imenovan Skansen. Osnovni cilj tega projekta je bil predstavitev objektov ljudskega stavbarstva in vsakdanje življenje v njih. V to obliko predstavitve, imenovane tudi etnopark, ga je silila predvsem (zanj neustrezna!) dotedanja običajna muzeološka predstavitev podeželske stanovanjske kulture in gospodarstva.¹

Po zgledu Skansna so v Evropi oblikovali mnogo muzejev na prostem, osnovanih v pretežni meri iz prenešenih objektov (na novo lokacijo) ne samo vaškega, trškega in mestnega okolja. Ti objekti so izhajali časovno iz predindustrijske dobe, v zadnjem času pa snujejo muzeje na prostem tudi z objekti iz časa industrializacije in iz povojnega obdobja.

Po prvem razcvetu nastanka in razvoja muzejev na prostem, ki je trajal do 20 in 30 let 20. stoletja, lahko govorimo o drugem: v zadnjih letih prihaja v neposredni zvezi z združevanjem Evrope do ponovne, kar presenetljive rasti zavesti o nacionalni pripadnosti in s tem povezanim osnovanjem in širitvijo lokalnih ter regionalnih muzejev na prostem (RMNP). Tako zasledimo na primer v (dosedanji) ZRN 93, v ČSFR pa 16 muzejev na prostem. Njihov poglobitni namen in ideja še vedno sledita mislim Hazeliusa po ohranitvi in predstavitvi objektov ljudskega stavbarstva (konservatorsko, muzeološko načelo) s poudarjeno pedagoško funkcijo. Tvorijo jih lahko prenešeni, rekonstruirani ali pa na mestu samem (in situ) varovani objekti. Glede na širino predstavitve obravnavanega območja pa jih delimo na nacionalne, regionalne in lokalne. Poleg klasičnega tipa muzeja na prostem ter eco

muzeja, pri katerem je v ospredju poudarek na statični predstavitvi nekaterih starejših poljedelskih kultur, se v svetu vedno bolj uveljavlja tip muzeja, imenovan »živeča zgodovinska kmetija.« Ta muzejski model pomeni predstavitev aktivnega življenja na neki konkretni vaško domačiji, v nekem konkretnem zgodovinskem obdobju, katerega odraža celotna kmetija od objektov do pripadajoče zemlje, posejane in zasejane s kulturami predstavljenega obdobja.

Naj bo dovolj uvodnega razmišljanja o pomenu, vlogi in ponovnem razcvetu muzejev na prostem po svetu! Pa poglejmo prizadevanja po osnovanju mreže regionalnih muzejev na prostem in pri nas.

Ker je bilo objavljenih že kar nekaj gradiv o razvoju ideje o oblikovanju tega »projekta«², se bom omejila samo na predstavitev lanskoletnih prizadevanj po oblikovanju mreže RMNP. Še posebno po 14. dnevih Združenja evropskih muzejev na prostem v Rožnovu na Češkem v mesecu septembru leta 1990, smo se slovenski aktivni udeleženci posveta zavzeli za postavitev regionalnih muzejev, ne pa centralnega, na nacionalnem nivoju. V to razmišljanje nas je poleg spremljanja referatov in ogleda vrste muzejev na prostem usmerila izmenjava idej, problemov, izkušenj praktičnega dela s tvorcami in upravitelji regionalnih ter centralnih muzejev na prostem (ki so velikokrat ena in ista oseba!). Zavedali smo se, da bi pri nas RMNP (z izpostavljeno pedagoško funkcijo) lahko predstavili v čimvečji možni meri življenje v preteklosti od grotne, družbene pa do duhovne kulture in v mnogočem doprinesli k zorenju sodobne nacionalne zavesti. Tako smo strnili vse moči, da bi čim tehtneje utemeljili zahtevo po oblikovanju mreže RMNP na Slovenskem. V vrsti utemeljitev smo izpostavili še posebno sledeče misli o pomenu, vlogi, namenu, možnostih, financiranju.

Pri snovanju mreže RMNP se moramo v prvi vrsti zavedati, da iz prezentacijskega zornega kota, pa tudi strogo strokovnega, predstavlja muzej na prostem še najbolj dorečeno (v celotni muzejski predstavitvi objektov in notranje opreme), kar se da stvarni celotni prikaz način življenja in dela nosilcev izbrane kulturne podobe – predvsem v času nastanka in razvoja objektov, česar ne moremo predstaviti v tolikšni meri v muzejskih prostorih.

Od vsega začetka si prizadevamo izbrati lokacije ob že obstoječih kulturnih spomenikih in naravnih znamenitostih. Še posebno se moramo zavedati, da ti muzeji na prostem ne predstavljajo samo izbranega območja kot deponije odvečnih odpisanih objektov!

Ob sami muzejski prezentaciji objektov nameravamo prikazati čim izdatnejši meri celotno življenje v preteklosti preko grotne, družbene in duhovne kulture (npr. od pridobivanja hrane in vseh nujnih življenjskih potrebščin, preko obrti, običajev, šeg, do varovanja). Še posebno mora biti izpostavljen ekološki vidik gospodarjenja v preteklosti in dejstvo, da ta oblika muzejev predstavlja tako rekoč edinega ohranjevalca in promotorja starih znanj in obrti, ki so poleg vsega ostalega (kar zasledimo v muzejih na prostem) vir znanj za celo vrsto družboslovnih in tehničnih strok. Pridobitev novih muzejskih površin je z nastankom muzeja tudi pomembno, vendar ni bistveno dejstvo!

Iz izkušenj vemo, da so gonilna sila takih in podobnih akcij posebni odbori (kot npr. v Rogatcu), sestavljeni iz muzejskih in konservatorskih delavcev ter zagnancev iz neposrednega okolja.

Pri oblikovanju same vsebine pa so poleg muzealcev in konservatorjev še posebno iskani posamezniki iz sledečih dejavnosti: turizem, šolstvo, kmetijstvo, drobno gospodarstvo. Kot dober zgled lahko navedemo novi Kobariški muzej, kjer

se je odbor prelevil v muzejske delavce s tržno zasnovanim delovanjem. Podobno pot moramo ubrati pri snovanju delovanja in financiranja regionalnih muzejev na prostem. Zavedati se moramo, da bi ob dotoku prepotrebnih sredstev s strani Republiškega sekretariata za kulturo, vsekakor poiskali tudi sponzorje. Kot rečeno, bi si že ob oblikovanju končne vsebine z vso strokovno težo zastavili cilj, da bi se v dobri meri sami vzdrževali, kakor je v Z Evropi že utečena praksa.

Dosedanja prizadevanja po osnovanju mreže RMNP so rodila že prve, pomembne sadove: Republiški sekretariat za kulturo je oblikoval poseben programski projekt – Predstavitev ljudskega stavbarstva na prostem.

Sedaj smo zopet na potezi etnologi konservatorji kot pglavitni nosilci in izvajalci tega programa, ki ga lahko razdelimo v tri delovne sklope. Prvega, izdelava koncepta, smo se že lotili. V to delovno fazo sodi izbor lokacij, objektov (z interieri) in izdelava idejnih študij ureditve. Nosilci tega delovnega sklopa so. Zavod RS za varstvo NKD, SEM, regionalni zavodi in institucije, ki se ukvarjajo z urejanjem prostora.

Večina teže drugega delovnega sklopa sloni na pripravi prostorske inveticijske in tehnično-tehnološke dokumentacije za izbrane rešitve RMNP v smislu ureditvenih načrtov. V tem delovnem sklopu bo potekalo še posebno tesno sodelovanje s pristojnimi muzeji in organizacijami glede nadaljnega delovanja MNP. Nosilci te faze bodo regionalni zavodi, muzeji in projektantske organizacije.

Tretja delovna faza pa predstavlja neposreden prenos objektov, dokončno ureditev MNP in njihovo delovanje. Nosilci te delovne faze so regionalni zavodi, muzeji in neposredni izvajalci del.

OPOMBE

1. Biörnstad, Palm, Westberg: Skansen – Stockholm, A short guide for visitors, Stockholm 1988.

2. Glej npr.: Koželj Zvezdana: Muzej na prostem kot skupni spomeniškovarstveni in muzejski problem; VS 28, Ljubljana 1986, str. 101–107.

Gabršček Silvo: Krumperk, VS 32, Ljubljana 1990, str. 209.

OBNOVLJENA ANTIKA V AJDOVŠČINI – TRI DESETLETJA KASNEJE

Nada Osmuk, ZVNKD Gorica

THE RESTORED ANTIQUE AT
AJDOVŠČINA – THREE DECADES
LATER

POVZETEK

Osnovna načela, zapisana v Petrujevem članku (Varstvo spom. 10 s. 131) l. 1965, lahko potrdimo kot veljaven konservatorski program še tudi v letu 1991. Kot povsem sprejemljiva in zadostna smo jih uporabili povsod pri konservaciji obzidja. K programu smo dodali le zahtevo po prezentaciji stavbnih ostalin v notranjosti rimskega mesta tam, kjer je to možno in priporočljivo zaradi kvalitete. V letih 1984 in 1987 smo z izkopavanji na južnem obzidju potrdili tezo, da so bila Castra mnogostranična v florisu, hkrati pa je bila zaradi celote predstavitev izkopanega stolpa še posebej potrebna, saj gre za vtis o antičnem utrjenem mestu prav ob današnjem glavnem vstopu v ožje mestno središče. Obravnavali smo tudi vse druge stranice, razen severne, ki je preveč zazidana. Za velik uspeh štejemo tudi možnost urediti obhodno pot.

The basic principles put down in Mr. Petru's article (Monument Conservation 10, p. 131, 1965) can be confirmed as a valid conservation programme even in the year 1990. They were always applied in the conservation of the walls, since they were perfectly acceptable and satisfactory. The only thing added to the programme was the demand for the presentation of building remnants inside the Roman town wherever this was possible and recommendable because of the quality. In the years 1984 and 1987, the excavations in the southern surrounding walls confirm our thesis that the Castra had had a multilateral ground-plan. At the same time, the presentation of the excavated tower was particularly necessary with regard to the whole, since we thus obtained the impression of a fortified antique town right on the spot of the present-day main entrance into the heart of the town. We also dealt with all other sides except for the northern one which is too densely covered with buildings. We regard the possibility to create a circular road as a great success in our work.

Osnovna načela, postavljena in zapisana v Petrujevem članku s polovico gornjega naslova iz l. 1965, lahko potrdimo kot veljaven konservatorski program še tudi v letu 1990.¹ Naj jim na kratko ponovimo:

1. ohranjanje mestnega obzidja na vseh štirih stranicah,
2. varovanje vedut na predelih, kjer je mestno obzidje ohranjeno kot meja med poseljeno notranjostjo in nezazidanim predelom pred obzidjem,
3. utrjevanje in ureditev obzidja, ki naj postane turistična zanimivost
4. pretehtano arhitektonsko obravnavanje neposredne okolice obzidja.

Kot povsem sprejemljiva in zadostna smo jih uporabili pri pristopu h konservaciji obzidja v Ajdovščini povsod tam, kjer današnja situacija to dovoljuje. In ker letos poteka trideset let od začetkov utrjevalnih del na tem obzidju, je prav, da ob spoštljivem spominu na takratna prizadevanja dr. P. Petruja v republiškem in Emila Smoleta v goriškem zavodu poročamo o nadaljevanju njunega tedanjega dela na gradbeniško, konservatorsko in še kako drugače zahtevnem projektu.² Danes, po treh desetletjih, ni ta naloga nič manj težka, a so jo nekatere okoliščine

Sl. 39. Ajdovščina, rekonstruirani stolp 12 z delom j. obzidja ob vstopu v mestno jedro (f. M. Prešeren)

Fig. 39. Ajdovščina – the reconstructed tower 12 with part of the southern rampart at the entry to the town nucleus

naredile prijetnejšo; zato je bila morda tudi nekoliko uspešna? K programu smo dodali le zahtevo po prezentaciji stavbnih ostalin v notranjosti rimskega mesta tam, kjer je to možno ali zaradi kvalitete priporočljivo.³ Prav posebno veliko prilik v povsem pozidanem mestnem jedru za to nalogo tako ne bo. Prvo, ki se nam je ponudila ob zaščitnih raziskavah na mestu nekdanje Bratinove hiše, pa smo seveda izkoristili.

Južno obzidje

Arheološka izkopavanja v l. 1984 in 1987 so posegla tudi na linijo južnega obzidja in odkrila temelje najjužnejše ležečega stolpa 12.⁴ S tem je bila dokončno potrjena Petrujeva teza, da je tloris Caster mnogostranične oblike, hkrati pa se je takoj postavilo vprašanje prezentacije južne obrambne stranice; prav na tem mestu je bila rekonstrukcija stolpa še kako zaželjena, saj je šlo za ustvarjanje vizuelnega vtisa o antičnem utrjenem mestu ob današnjem vstopu v mesto z južne strani.

Pri ustvarjanju nujno potrebnih psiholoških predpogojev na odločujočih mestih nam je močno pripomogla srečna okoliščina. Del antičnih term, frigidarij, odkopan l. 1984, smo vključili v zahtevo po prezentaciji v sklopu novozgrajene stavbe na mestu Bratinove hiše in s to zahtevo tudi uspeli; del pritličja je bil z zasteklenimi

stenami namenjen arheologiji. Nadaljevanje raziskav je odkrilo celotne terme z zanimivim tlorisom, ki smo jih prav tako predlagali za prezentacijo. S tem je bila obenem z ostanki obzidja med stolpoma 12 in 13 že ustvarjena prilika za oblikovanje ambianta pred novo tržnico. Rekonstrukcija stolpa 12 bi ambient zaključila in tako dosegla dvojen namen.

Načrtovana zamisel je danes že skorajda v celoti realizirana, manjka le še poenoteno tlakovanje trikotnika med Prešernovo ulico in Lokarjevim drevoredom,⁵ ambient pred novo tržnico na jugu zapira rekonstruirani stolp 12, na JZ delno rekonstruirani del obzidja v obliki nizkih stopničastih ploščadi, v smeri proti stolpu 13; dopolnjuje pa ga prezentacija antičnih term, deloma v pokritem prostoru kot lapidarij vseh antičnih spolij iz Ajdovščine.

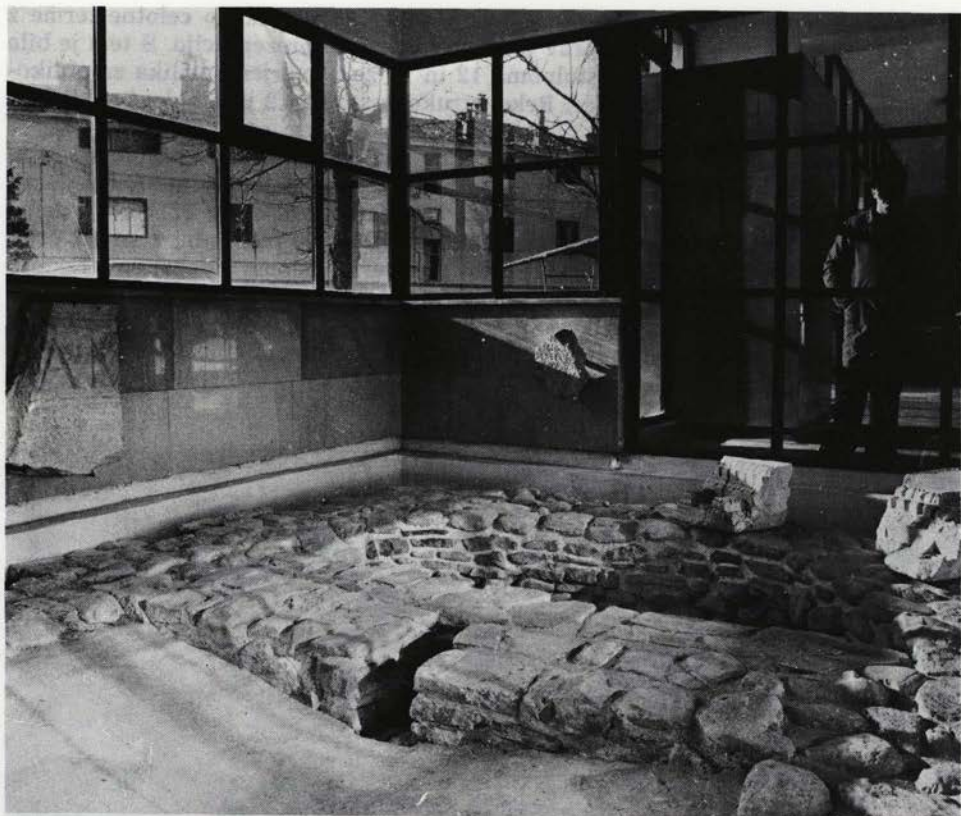
Stolp 12: z delno rekonstrukcijo do višine prve etaže, na originalnih temeljih, smo nedvomno izpolnili eno prioriternih nalog iz konservatorskega programa za Ajdovščino. Ne glede na to, če se z danim oblikovanjem⁶ v celoti strinjamo ali ne,

Sl. 40. Ajdovščina, površinska prezentacija kaldarija iz antičnih term (f. Matjaž Prešeren)

Fig. 40. Ajdovščina – surface presentation of caldarium from the Roman Period thermæ

Sl. 41. Ajdovščina, Lapidarij s prezentacijo dela term. frigidarija (f. M. Prešeren)
 Fig. 41. Ajdovščina – the lapidary with presentation of thermae fragment – frigidarium

pa ostaja dejstvo, da je novopostavljeni objekt ključna točka ob južnem vходу v mesto: po Prešernovi ulici na mestni trg. Kot masivna zapora obiskovalca takoj opozori, njegov osnovni namen dopolnjuje linija obzidja v smeri proti stolpu ob kinodvorani. Stavba tržnice večinoma stoji na temeljih antičnega objekta, zato se vtis antične pozidave ob vstopu še poglobi.

Novooblikovani prostor je po našem mnenju dovolj ustrezno in izpovedno dopolnilo rekonstrukciji stolpa 13 z delom obzidja pri kinodvorani iz l. 1967. Po danih okoliščinah sodeč je vse skupaj bolj ali manj dokončna prezentacija južne stranice ajdovskega obzidja; možnosti dodatnih raziskav so omejene, prezentacija pa nedosegljiva.

Zahodno obzidje

je skorajda v celoti ohranjeno kot zahodna meja pozidave mestnega jedra. Posamezne stavbe se nanj naslanjajo tako, da izkoriščajo njegove temelje ali tudi še del zidu kot zunanjo steno; tako se je lahko zgodilo, da je stolp 2 vključen v

obstoječi objekt. Odprta linija zahodnega zidu meri ok. 110 m, od celotne znane dolžine ok. 150 m. Na ohranjeni liniji sta znani dve večji poškodbi novodobnega značaja: prva je prehod v Prosenovem vrtu, kjer je linija obzidja prebita v širini 1 m; nekje na tem mestu je W. Schmid našel zahodna vrata, vendar dokumentacije nimamo. Ne izključujemo po možnosti, da ta prehod po njegovem nasvetu ponazarja odkrita vrata.⁷ Druga poškodba z uničenjem obzidja do temeljev je nastala v 50-ih letih pri gradnji stanovanjske stavbe nasproti šoli. Prav tako smo pustili obstoječe stanje, ki je zaenkrat še precej neurejeno, v pritličju stanovanjskih hiš med stolpom 2 in kavarno.

Za vse odseke konservatorskega dela na obzidju smo opravili poprejšnje arheološke raziskave in ustrezno dokumentacijo. Obenem moramo opozoriti na dejstvo, da so bile raziskave in konservacija na zahodnem obzidju izvedljive predvsem zato, ker smo delali v šolskem vrtu oziroma parku, dogovore z lastniki smo s težavo urejali le na meji njihovih zemljišč. Načeloma sicer niso nasprotovali, vendar so nekatere njihove zahteve in pogoji povzročili spremembe v prvotni zamisli, tudi na škodo končnega rezultata!

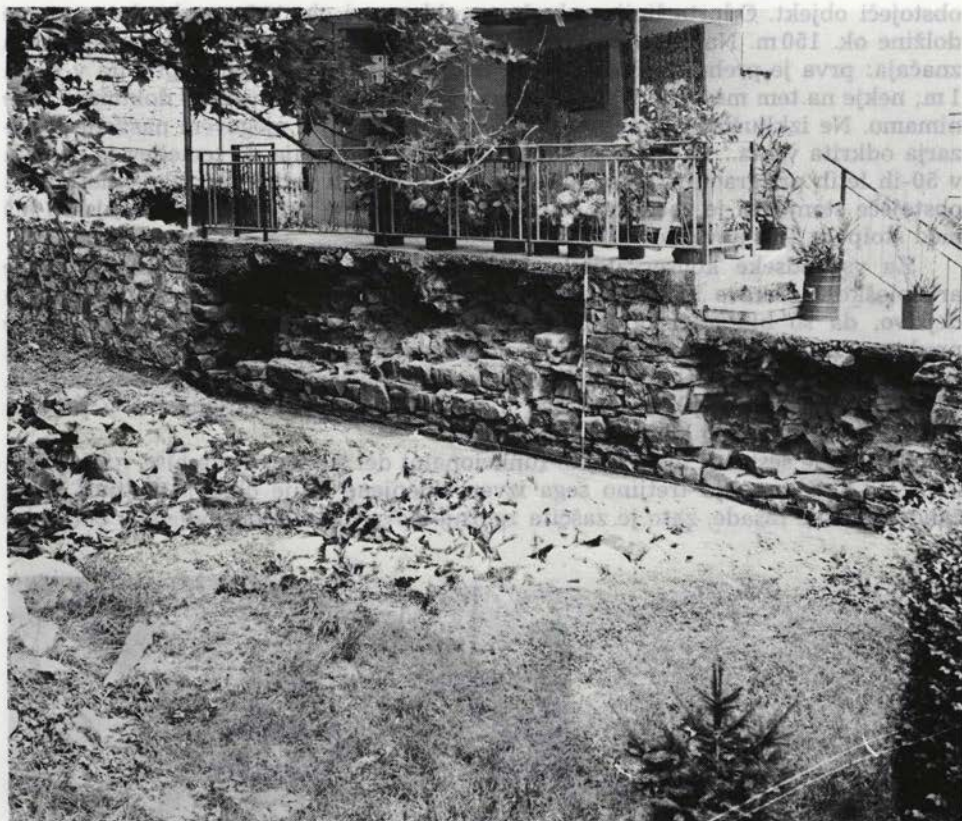
Stolp 2 je sestavni in še vedno funkcionalni del stanovanjske hiše v Šibeniški ulici št. 4. Z zunanjo tretjino sega izven sklenjene linije obzidja in tudi izven zahodne hišne fasade, zato je zaščita zgornje površine bila opravljena z betonsko

Sl. 42. Ajdovščina, stolp 2 v z. obzidju – po konservaciji (f. M. Prešeren)

Fig. 42. Ajdovščina – tower 2 in the western rampart, after conservation

Sl. 43. Ajdovščina, sredina zahodnega obzidja s stolpom 3 – po konservaciji (f. M. Prešeren)
 Fig. 43. Ajdovščina – the middle of the western rampart with tower 3 – after conservation

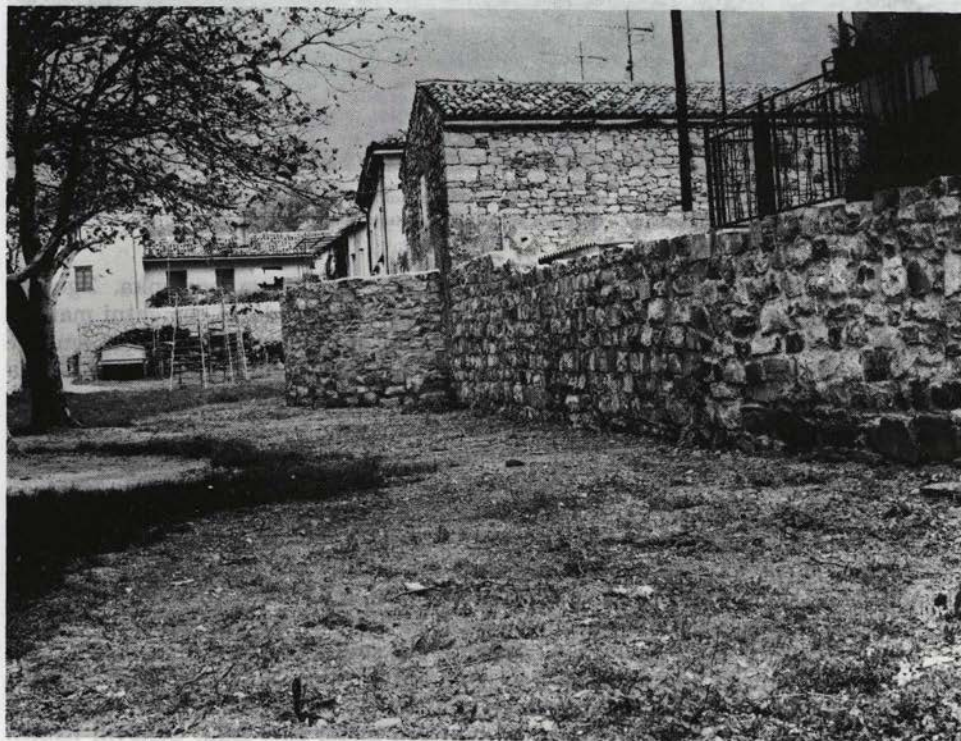
ploščo. Ohranjena višina je 2,30 m; zasilna vzdrževalna dela so na obodnem plašču stolpa povzročila nekaj sprememb in poškodb, še največ s prebojem dveh okenskih odprtin, ki smo jih bili prisiljeni ohranjati tudi še vnaprej. Konservatorski poseg se je sicer omejil na čiščenje do originalne strukture in odkop temelja, ki je pokazal, da moramo zunanjo linijo stolpa popraviti. Vrhno betonsko ploščo smo deloma obnovili in jo zakrili s kamnitimi ploščami v cementni malti.

Stolp 3 v zunanji liniji obzidja doslej ni bil viden, sodimo pa, da ga je odkopal že Schmid, saj dokaj točno navaja njegovo lokacijo in kvadratno bazo. L. 1989 smo zunanjo tretjino stolpa v temelju, skupaj z bazo, ponovno (?) odkopali;⁸ ugotovili smo, da je celostna prezentacija zahodnega obzidja možna le z vsaj delno rekonstrukcijo stolpa, zato smo se je lotili. Naslonili smo jo na obstoječo zgradbo, katere zahodno steno v liniji obzidja smo dodatno utrdili in vertikalno izolirali. Pozidali smo plašč stolpa v debelini 0,30 m, notranjost pa zasuli s tamponom iz peska. Vrh stolpa pa smo zaprli s slojem kamnitih plošč v cementni malti. Višina rekonstrukcije je 2,50 m in se s tem prilagaja višini stolpa 2 in obzidja južno do stolpa 3. Ob tem je morda treba reči še besedo ali dve o tem, zakaj smo se odločili

za višino 2–2,50 m obnovljenega obzidja. Za takšno presojo je govorilo več razlogov:

- stolp 2 je bil ohranjen do višine 2,30 m,
- originalna struktura obzidja je bila ohranjena ponekod še 1,80 oziroma 2,20 m visoko,
- balkonska oziroma vrtna ploščad v liniji obzidja je bila visoka 2 m pri Prosenovi hiši in 2,30 m pri šolskem zidu,
- za usklajevanje vseh teh višin in zato, da bi z zunanje strani nekoliko zakrili pogled na neurejene vrtno površine z neuglednimi betonskimi dodatki raznih ut in garaž smo se z lastniki uskladili za višino 2,5 m največ!

In še o tehniki konservatorskih del na obzidju: uporabili smo obdelano kamenje iz porušenih zgradb v okolici, kar nam je pocenilo delo, obenem pa omogočalo ponavljanje tehnike zidanja v pravih vodoravnih vrstah (šarah). Na enem od odsekov nam je to tudi lepo uspelo. Ker je bila sredica zidu ponekod zelo dobro ohranjena, plašč zidu pa le na nekaj manjših odsekih, smo skušali zavarovati tudi to originalno strukturo tako, da smo zidali zunanji plašč v debelini 0,30 m in nato prostor do ohranjene sredice zapolnili s peščenim tamponom, ki smo ga odvisno od višine zidu, dodatno utrdili z eno ali več prečnimi betonskimi vezmi. Na ta način smo vsaj teoretično ohranili originalno strukturo zidu dostopno za

Sl. 44. Ajdovščina, ostalina originalnega antičnega zidu s plaščem (f. N. Osmuk)

Fig. 44. Ajdovščina – remains on the original Roman Period wall with the coat

Sl. 45. Ajdovščina, severni del z. obzidja s stolpom 3 (f. M. Prešeren)
 Fig. 45. Ajdovščina – northern part of the western rampart with tower 3

revizijske raziskave, pa tudi za popravke konservatorskega postopka. Zgornjo površino smo povsod zaključevali s kamnitimi ploščami v dobri cementni malti, s skrbnim fugiranjem. Vezivo v zidu sicer je podaljšana malta, z dodatkom »maltita«. ⁹ Zaradi etapnosti del, pogojene s financiranjem, končni izgled obnovljenega zahodnega zidu ni tako enoten, kot smo želeli; delno pa je vzrok temu tudi raznolikost gradiva iz posameznih ruševin.

Severno obzidje – njegovo linijo slutimo v meji pozidave, ¹⁰ zanesljive sledove pa vidimo le v severovzhodnem vogalnem stolpu 7 in v delu stolpa 5, katerega severozahodno četrtino zunanega segmenta smo s prijaznim lastnikovima dovoljenjem in celo na njegovo pobudo odkopali in delno obnovili na Krkočevem vrtu (Stritarjeva ulica 5). Ostanke sredice zidu segajo v steni hiše vsaj 2 m visoko, zunanji del stolpa pa so označevali navadno veliki, lepo obdelani bloki domačega lapornatega peščenca, kakršnega nismo našli še nikjer v Ajdovščini.

Tudi zunanjo linijo severnega obzidja od stolpa 5 proti SZ vogalu smo odkopali v temelju in ugotovili, da vsaj za meter presega sedanjo zazidalno linijo. Prezentacija se je omejila na pozidavo pol metra visoko nad vrtno površino; obnovili smo zunanjo četrtino stolpa in poltretji meter sev. zidu. Osnovni namen tukajšnje konservacije je ohranjovati dokaz o liniji obzidja in o stolpu 5, saj sicer ta element ne more biti vsesplošno dostopen v smislu turističnega obhoda!

Vzhodno obzidje: konservatorska dela na njegovi severni polovici izpred treh desetletij so se odlično obnesla. Opravili smo le nujna vzdrževalna dela, potrebna pa bi bila še dodatna,¹¹ vendar ne zaradi slabe konservacije.

Istočasno smo se lotili še odseka vzhodnega obzidja tik ob vogalnem stolpu 7, ki ga tedanja dela niso zajela; gmoto obzidja je bilo moč slutiti pod ruševinsko grobljo, ki je ostala ob hiši s prenovljeno fasado. Tudi tod je stolp 7 vključen v celoti v stanovanjski objekt, le da je njegov zunanji plašč po vsem sodeč močno stanjšán na zunanji strani (izkopavanja).

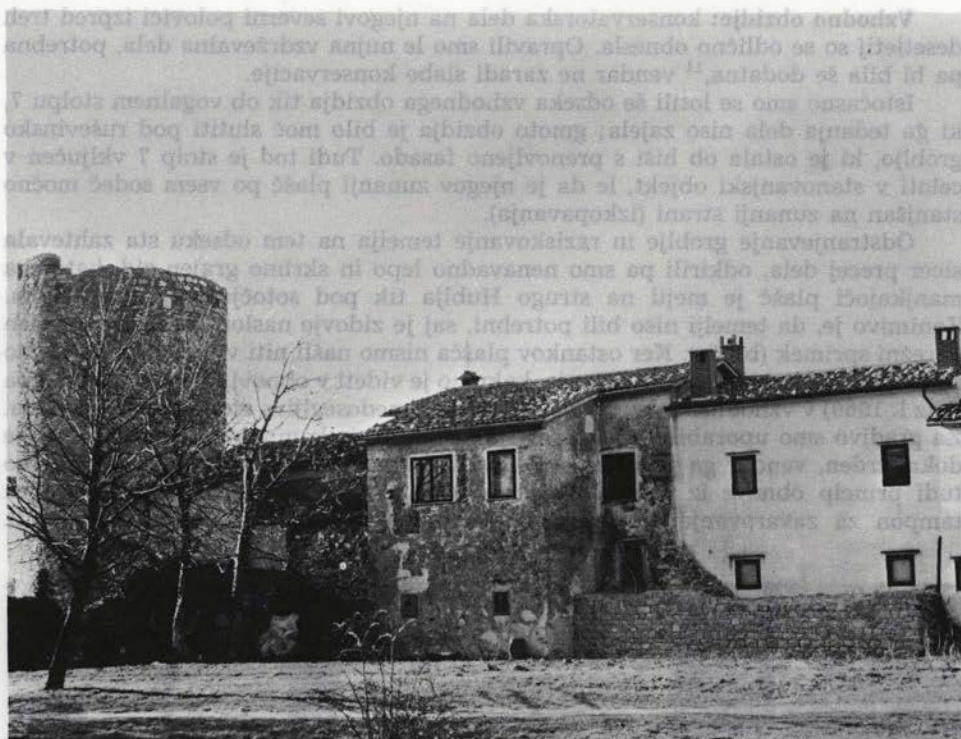
Odstranjevanje groblje in raziskovanje temelja na tem odseku sta zahtevala sicer precej dela, odkirili pa smo nenavadno lepo in skrbno grajen zid, katerega manjkajoči plašč je mejil na strugo Hublja tik pod sotočjem z Lokavščkom. Zanimivo je, da temelji niso bili potrebni, saj je zidovje naslonjeno na zelo trden obrežni sprimek (brečo). Ker ostankov plašča nismo našli niti v temeljni vrsti, smo za obnovo uporabili tehniko zidanja, kakršno je videti v obnovljenem plašču stolpa 9 (iz l. 1960) v vzhodnem obzidju in se danes zdi nedosegljiva zidarska mojstrovina. Za gradivo smo uporabili svetlo sivo-rjav apnenec iz kamnoloma v Lažah, ker je dokaj trden, vendar ga je lahko obdelovati; barva pa zelo ustreza. Ponovili smo tudi princip obnove iz zahodnega obzidja: 0,30 m debel zidan plašč in peščen tampon za zavarovanje ohranjene originalne strukture. Vrhnja površina je iz

Sl. 46. Ajdovščina, vzhodno obzidje pri stolpu 7: originalna struktura sredice (f. M. Prešeren)

Fig. 46. Ajdovščina – eastern rampart at tower 7: the original structure of the inner layers

Sl. 47. Ajdovščina, vzhodno obzidje med stolpoma 7 in 8 – po konservaciji (f. M. Prešeren)

Fig. 47. Ajdovščina – eastern rampart between the tower 7 and 8 – after conservation

kamnov v cementni malti, skrbno fugirana. Ohranjena višina zidu na tem odseku na enem mestu dosega 2,80 m in naravnost idealno bi bilo, če bi zid lahko obnovili tako visoko. Žal smo omejeni z obstoječimi okenskimi odprtlinami v hiši in smo smeli pozidati le slaba dva metra. Preostali kos ohranjene sredice zidu bomo lahko zavarovali samo površinsko; in spremljali, kako dolgo bo vzdržala.

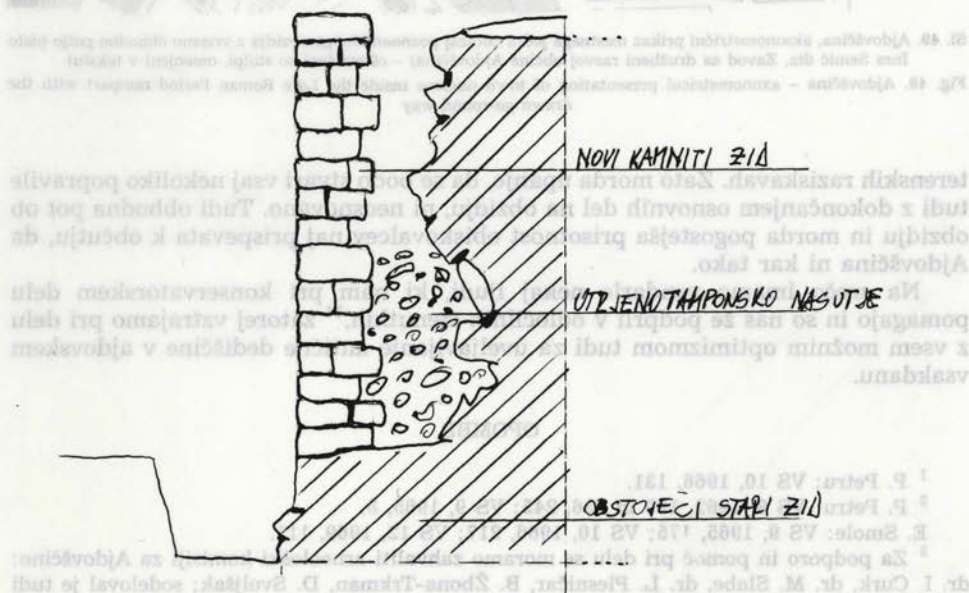
Odsek vzhodnega obzidja, ki meji s severne strani na stolp 8, se zaradi vmesne zgradbe (Gregorčeva hiša) ne stika s prej obravnavanim zidom pri stolpu 7. Vendar je to, morda zaradi višine ohranjenosti stolpa 8, tudi struktura starega zidu vidna še v drugi etaži. Sodeč po zunanjem izgledu in vezivu bi bila lahko antična. Tik nad odprtim segmentom zidne sredice je postavljena kot strešina grda cementna plošča, ki pa vsaj zaenkrat zid dobro ščiti in konservatorski poseg ni neobhoden. Na tem delu se priključuje na obzidje tudi severna prečna stranica grajskega vrta, zato vzhodno obzidje tod ni zelo izpostavljeno.

Konservatorska dela na obzidju Caster v celoti so sedaj ta najpomembnejši element kulturnega spomenika Ajdovščina utrdila do te mere, da poslej lahko realneje načrtujemo tudi urejanje obhodne poti, namenjene obiskovalcem kraja. Takšna predstavitev je bila zamišljena prav tako že v začetku 60-ih let. Nekateri elementi so od tedaj ostali nespremenjeni oziroma so pogoji za predstavitev ponekod izboljšani, videz urejen. Tako je na južni stranici za ogled dodan lapidarij.

Na zahodni stranici je konservacija močno spremenila vizuelni vtis in upajmo, da bo pripomogla k boljšemu varovanju pred zazidalnimi apetiti.¹² Za dokončno ureditev pa bo tod potrebno še obnoviti fasade stanovanjskih hiš in odstraniti opuščeno balinišče. Tudi prehod med kavarno in knjižnico bo moral dobiti večji poudarek, saj bo predstavljal vstop na obhodno pot. Boljša ali manj nespremenjena je ostala vzhodna stranica. Pozidava na njenem skrajnem južnem delu v resnici ni bistveno prizadela pogledov, saj dostop do rimskega zidu tod zapirajo visoki vrtni zidovi, lepo ohranjeni stolp 10 je povsem nedostopen za javnost.¹³ Obhodna pot bo zato na jugovzhodnem vogalu še vedno stisnjena na ozek prehod med vrtnimi zidovi. Ceste ob tem vogalu po vsem sodeč ne bo, a dobra stran te pomanjkljivosti je dejstvo, da v resnici ni bila za mestni promet nikakršna rešitev. Vprašanje prometa se je postavljalo tudi pri rekonstrukciji stolpa 12 na južni stranici, saj je stolp zasedel prostor nekdanjega pločnika. Problem smo rešili z izpeljavo pešpoti na notranji strani ambienta, med stolpom in tržnico.

Kot povsem nerealni konservatorjev desiderat pa ostaja izčiščenje vedute severnega obzidja Caster. Pollegalnih prizidkov in lop, spremenjenih in dograjenih v stanovanjske hiše, se je medtem nabralo toliko, da nikakršno rušenje ne pride več v poštev. Še celo obhodno pot ob regulirani strugi Lokavščka bo na severni strani težko izpeljati.

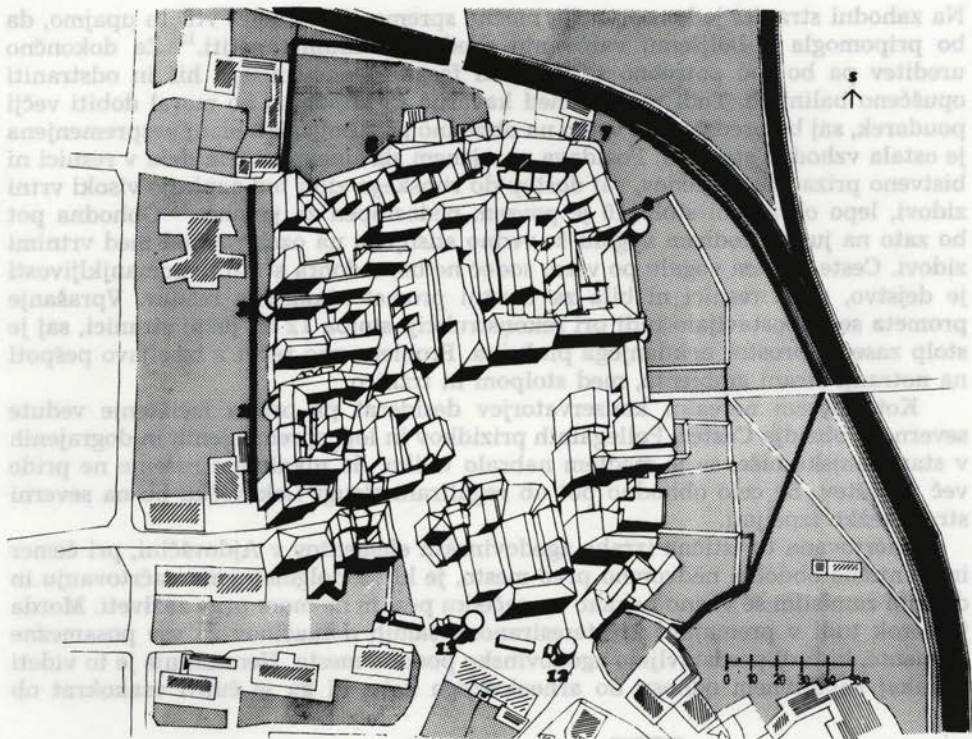
Načrtovana turistična izraba zgodovinskih elementov v Ajdovščini, pri čemer ima antično obdobje nedvomno prvo mesto, je kljub dolgoletnemu načrtovanju in dobrim zamislim še vedno nekako na začetku poti in ne more prav zaživeti. Morda je vzrok tudi v premajhni zainteresiranosti samih domačinov za vse posamezne elemente, ki tudi predstavljajo zgodovinsko podobo mesta. Nenazadnje je to videti v dokaj negativnem odnosu do arheološkega dela, ki ga je čutiti vsakokrat ob

SL 48. Ajdovščina tehnika pozidave (risba Danilo Remec)

Fig. 48. Ajdovščina – the technic of building

Sl. 49. Ajdovščina, aksonometrični prikaz mestnega jedra znotraj poznoantičnega obzidja z vrisano obhodno potjo (delo Ines Semič dia, Zavod za družbeni razvoj občine Ajdovščina) – oštevilčeni so stolpi, omenjeni v tekstu)

Fig. 49. Ajdovščina – axonometrical presentation of town nucleus inside the Late Roman Period rampart with the drawn go-round way

terenskih raziskavah. Zato morda upanje, da se bodo stvari vsaj nekoliko popravile tudi z dokončanjem osnovnih del na obzidju, ni neosnovano. Tudi obhodna pot ob obzidju in morda pogostejša prisotnost obiskovalcev naj prispevata k občutju, da Ajdovščina ni kar tako.

Na srečo imamo vendarle nekaj ljudi, ki nam pri konservatorskem delu pomagajo in so nas že podprli v odločilnih trenutkih,¹⁴ zatorej vztrajamo pri delu z vsem možnim optimizmom tudi za uveljavljanje antične dediščine v ajdovskem vsakdanu.

OPOMBE

¹ P. Petru: VS 10, 1966, 131.

² P. Petru: VS 8, 1962, 199 in 236, 245; VS 9, 1965, 8.

³ E. Smole: VS 9, 1965, 175; VS 10, 1966, 217; VS 12, 1969, 111.

⁴ Za podporo in pomoč pri delu se moramo zahvaliti arheološki komisiji za Ajdovščino: dr. I. Curk, dr. M. Slabe, dr. L. Plesničar, B. Žbona-Trkman, D. Svoljšak; sodeloval je tudi Z. Harej

¹⁴ N. Osmuk: VS 28, 1986, 258; 30, 1988, 233.

⁵ Oblikovanje ambienta: Tatjana Rener, Svetozar Križaj, Vladimir Slamič, vsi dipl. ing. arh.

⁶ Projektanta sta: S. Križaj, V. Slamič. Objekt je zgradila bivša SIS za stanovanjsko gradnjo občine Ajdovščina, namenjen je za prodajni lokal.

⁷ W. Schmid je v Ajdovščini raziskoval l. 1913.

BRGK 14-15, 1922-23, 188, Abb. 5.

Revizija raziskav bi ob povsem betoniranih površinah zahtevala znatna dodatna sredstva, ki jih nismo imeli.

⁸ N. Osmuk: VS 32, 1991, 167.

⁹ Izvajalec gradbenih del je bil Franc Gregorc iz Ajdovščine s svojo ekipo.

¹⁰ N. Osmuk: Ajdovščina... Arheološki vestnik 41, 1991, 183 ss.

¹¹ Vandalizem ne pozna meja: ena od cin s stolpa 8 se je cela znašla v njegovem vznožju – za to delo je bilo potrebno precej energije! In ograja na stopnicah v istem stolpu, ki je v resnici življenjskega pomena za dostop na vrh, je bila prej ko v dveh letih uničena. Kaj uničena, zvita v kolobarje!

¹² N. Osmuk: VS 29, 1987, 252... l. 1986 so vsem našim pogojem navkljub uničili velik del zahodnega grobišča z nelegalnim izkopom za gradbeno jamo zaklonišča!

¹³ Stolp 10 je v lasti arhitekta Svetozarja Križaja, ki ohranja pritlično etažo stolpa lepo urejeno.

¹⁴ Naj na tem mestu izrazim zahvalo za pomoč: Grozdanu Šinigoju in Silvestru Čotarju, bivšima predsednikoma SO Ajdovščina, Silvestru Premrlu – predsedniku IS občine, Tatjani Rener, dia v Zavodu za družbeno planiranje občine Ajdovščina.

Lektoriranje je oskrbela avtorica.

- ² Ogljikovinarje ambientsa: Tatjana Bremer, Svetozar Krizaj, Vlado Štamš, vsi dipl. ing. arh.
- ³ Projektanta sta: S. Krizaj, V. Štamš. Objekt je sprejela hiša SIB za stanovanjsko gradnjo občine Ajdovščina, namenjen je za pridajni lokal.
- ⁴ W. Schmid je v Ajdovščini raziskoval l. 1913.
- ⁵ BRGK 14-13, 1923-23, 186, Abb. 3.
- Revizija raziskav bi ob povsem betoniziranih površinah zahtevala dodatna merjenja, ki jih nismo imeli.
- ⁶ M. Gamsak: VS 32, 1981, 187.
- ⁷ Izvajalec gradbenih del je bil Franc Gregorc iz Ajdovščine s svojo ekipo.
- ⁸ M. Gamsak: Ajdovščina... Arhitektski vestnik št. 1, 1991, 183 za.
- ⁹ V analizi ne pozna meja: ana ob cin s stolpa 8 se je cela razšla v njegovem vznožju - za to delo je bilo potrebno prejeti cementje! In ograja na stolpcih v istem stolpu, ki je v trenutku življenjskega pomena za dostop na vrt, je bila prvič ko v dveh letih uničena. Kaj uničena, xvita v kolobarje!
- ¹⁰ M. Gamsak: VS 32, 1987, 232... l. 1988 so vsem našim pogojem navkljub uničili velik del zapovednega prostora v neokrajni izkopom za gradbeno jamo zaklonišča!
- ¹¹ Stolp 10 je v lasti arhitekta Svetozarja Krizaja, ki ohranja pristno etažo stolpa ipso unjemo.
- ¹² Naj na tem mestu izrazim zažalo za pomoč: Grozdanu Šinigoju iz Silvestra Čotarju, bivšima predsednikoma SO Ajdovščina, Silvestru Furtmu - predsednikom IS občine, Tatjani Renar, dila v Zavoju za družbeno planiranje občine Ajdovščina.
- Lektoriranje je opravičila avtorica.

PRAKTIČNA FUNKCIJA IN KULTURNA DEDIŠČINA

Iva Mikl Curk, ZRSVNKD

PRACTICAL FUNCTION AND CULTURAL HERITAGE

Nowadays, the immovable cultural heritage has 1. residential function. The units were determined by the family. 2. The closer family is determining the units even to those cultural heritage which is linked with the agricultural production. 2 a. In this group is the dwelling function entirely subordinated to the economic one. 2 b. Devices for the agricultural production. 1.-2. Union of the all already enumerated individual cells (parts of the settlement etc.). 3. Objects connected with the non-agrarian production branches. 3 a. Parts or entreties of the large systems (railways etc.). 4. Objects of social life, communal and administrative activities as well. 4 a. To this group are partly counted churches, too. 5. Objects with strategic function. 1, 2, 3, 4 Boroughs and towns. By conservation decisions should be stated which percentage of one defined kind is affected, further whether the practical function is interrupted or uninterrupted, primary or secondary, whether it is useful for protection or not and also whether the secondary function is compatible with the primary one which determined the character of the object.

POVZETEK

Danes ima nepremična kulturna dediščina 1. stanovanjsko funkcijo. Enote je določila družina. 2. Ožja družina določa enote pri nas tudi tisti kulturni dediščini, ki je povezana s kmetijsko proizvodnjo. 2a. V tej skupini je bivalna funkcija gospodarski povsem podrejena. 2b. Naprave za kmetijsko proizvodnjo. 1-2. Združbe vseh prej naštetih posameznih celic (deli naselja itd.) 3. Objekti, povezani z neagrarnimi proizvodnimi panogami. 3a. Deli ali celote velikih sistemov. 4. Objekti socialnega življenja, tudi komunalne in upravne dejavnosti. 4a. Skupini delno prištevamo tudi cerkve. 5. Objekti s strateško funkcijo. 1, 2, 3, 4 Trgi in mesta. Pri konservatorskih odločitvah je treba ugotoviti kakšen odstotek določene zvrsti je prizadet, ali je praktična funkcija prekinjena ali neprekinjena, primarna ali sekundarna, ali je koristna za varovanje ali ne, pa tudi ali je sekundarna funkcija smiselno kompatibilna s prvotno, ki je objektu določila značilnosti.

Eno od ključnih vprašanj varstva naravne in kulturne dediščine se vselej suče okrog praktične funkcije posameznih objektov, najsi bo prvotne, spremenjene ali pa tudi vseh tistih, ki pomagajo posamezni objekt ali območje ohraniti. Celotna problematika je brez dvoma zelo kompleksna in zahteva sodelovanje mnogih strok, med katerimi so ožje humanistične prav gotovo na obrobju. Nikakor nas pa to ne sme zavesti, da bi kompleks prepuščali zgolj ekonomskim in drugim ustreznim vedam; tudi humanističnim disciplinam gre pri tem določen, majhen, a vendarle nenadomestljiv delež. Konservatorske izkušnje in razumevanje vsebine obravnavanih objektov so še vedno tudi pri tej razsežnosti konservatorstva zelo pomembne, zato se velja tudi na osnovi v varstveni službi zbranih podatkov vprašanja spet posebej posvetiti.¹

Ko obravnavamo dediščino s tega zornega kota, moramo gotovo spet spregovoriti o načinu določanja celote in enote. Če tega ne pojasnimo, ne moremo o funkciji pravilno razmišljati. Nepoučenega tudi begajo zelo različna števila, ki jih srečuje v informacijah, ki obravnavajo posamezne vrste nepremične kulturne

dediščine. Te različne številke potem izzvene tudi kot dokaz, češ da v stroki še dandanašnji ne vemo, za kakšen fond moramo skrbeti in ne, kaj ta fond pomeni – tudi s svojo praktično funkcijo – v narodnem bogastvu. Prav pri praktični funkciji objektov kulturne dediščine mora naša analiza sloneti na karseda enopomenskih enotah. Teh enot je navadno zelo veliko, saj so organsko nastajale prav zaradi praktične funkcije nepremičnine. Če so obsežne, pa tudi lahko pomeni, da so nastale ali v kratkem času ali za enkratni namen.

Če to upoštevamo, moremo nepremično kulturno dediščino (in to tisto *dediščino*, ki ima take kvalitete, da jo moramo po mednarodnih načelih varstva že pozorno obravnavati. To ne zajema le tistih *spomenikov*, ki jim gre tudi poseben pravni status) v naši deželi poenostavljeno takole opisati:

1. Zajeten del nepremične dediščine s praktično funkcijo ima stanovanjsko funkcijo. Enote v tej skupini je vsebinsko določila osnovna družbena celica – družina. Za enoto štejejo skupino enega ali več bivalnih prostorov, vključujoč tudi specializirane funkcije, z najpomembnejšimi pritliklinami, ne glede na to, ali so v samostojni stavbi ali so v večjem stavbnem organizmu. V tej skupini je močna kontinuiteta prvotne praktične funkcije; mnoge za bivanje zgrajene stavbe temu namenu še vedno služijo. Značilno za nas je, da se je kontinuiteta (v primeru z drugimi evropskimi dežalami je to mnogokrat tudi izjemno) prekinila v obeh skrajnih kvalitetah te skupine: v razkošno dimenzioniranih in opremljenih dvorcih, vilah, tudi gospodskih mestnih stanovanjih po eni in v najbolj skromnih domovanjih po mestnih pritličjih, kleteh, dvoriščih in po podeželju v stavbah, kjer material stavbe ne ustreza več najbolj osnovnim higienskimi in drugim standardom; tudi tam, kjer so bivališča daleč od prometa in možnosti zaslužka. V celoti računamo, da ima lastnosti dediščine še vedno 30.000–45.000 enot te skupine.

Po obsegu večje, a bolj maloštevilne so enote s praktično stanovanjsko funkcijo, ki so bile zgrajene za skupino ljudi, ki jih niso vezale družinske vezi. Pri tem moramo misliti na trakte samostanov, župnišča, domove in dele vzgojnih zavodov in drugo. Skoro nikoli pa tovrstnih objektov, zlasti kadar so še v celoti ohranjeni, ni mogoče preprosto v celoti obravnavati le v kontekstu te skupine.

2. Ožja družina določa pri nas obseg enotam tudi v naslednji veliki skupini nepremične kulturne dediščine, in sicer tisti, ki ima še danes praktično kmetijsko funkcijo ali je nastala zaradi agrarne proizvodnje. Pri tem gre včasih za enote, ki so osnovni bivalni celici pridružene ali z njo skupaj tvorijo enoto višjega reda, torej predvsem za kmetijo, njena poslopja in njena zemljišča. Tudi število kmetij, ki so še vedno tako oblikovane, da tvorijo ohranjena poslopja in zemljišča celoto (njihov razvoj je bil premočrten, zato imajo potrebna merila za proučevanje preteklosti in v identiteti dežele za krajinsko tipiko), znaša pri nas več tisoč enot. Seveda so pretekla stoletja in leta tudi tej skupini dediščine vtisnila toliko za varstvo in vrednotenje relevantnih pečatov, da so mnogi ostanki starih celot, posamezna poslopja ali posamezna zemljišča, postali samostojne enote z neposredno ali posredno ohranjeno praktično funkcijo.

2a. V skupini pa obstajajo tudi enote, kjer je bila bivalna funkcija gospodarskih povsem podrejena (bajte in viničarije na primer) ali ki niso imele trajne bivalne funkcije, tako kot planine, gozdarska in oglarska domovanja in drugo. Indirektna kontinuiteta prvotne funkcije je v tej skupini še zelo močna, direktna pa manj. V določenem oziru povzročča prav prekinitvev direktne kontinuitete izrazito konfliktno situacije (varstvo planin, vinskih kleti, senikov in podobno ter predelava le-teh v počitniške hišice).

2b. V mislih moramo imeti še druge enote, npr. naprave za kmetijsko proizvodnjo, kot so redki melioracijski sledovi pa tudi posamezni še ohranjeni sledovi njivskih površin v predelih, ki danes niso več namenjeni za kmetijsko proizvodnjo. Direktna kontinuiteta pri skupini malone ni. Skupina je že sama po sebi maloštevilna in omejena na nekaj ravninskih območij, kot so ob Rižani, Gradaščici in Malem grabnu v Ljubljani in drugod. Konservatorsko je zato tudi ohranjanje praktične funkcije nespremenjenih naprav problematično; prej so predmet varstva le posamezni elementi, ki niso v rabi.

1–2. V drugo razsežnost kulturne dediščine, ki presega najosnovnejšo praktično funkcijo, posegamo z naslednjo skupino, to je s skupino celot, ki jih tvorijo združbe vseh pravkar naštetih posameznih celic. Tu gre za celotne vasi, dele vasi in zaselkov s proizvodnimi zemljišči vred, za srenjska in podobna proizvodna središča, tudi z občasnimi bivališči. Teh celot, ki obsegajo večja območja, ki imajo tudi ohranjene določene kulturne lastnosti, je na Slovenskem še vedno nekaj sto in tu moramo povsod govoriti o direktni kontinuiteti, pa naj se detajli še tako spreminjajo.

3. Sledi obsežna in raznorodna skupina objektov, ki so povezani z neagrarnimi proizvodnimi panogami. Mnogo enot je nastalo tesno in smiselno povezanih s temeljnimi bivalnimi celicami (od trgovske in obrtniške trške ali meščanske hiše, prek gostiln, žag ali kovačnic), mnogo pa jih je avtonomno nastalo in se tako razvijalo (npr. kamnolom, toplice, elektrarna ali tiskarna). Tu je mnogo kontinuitete, zlasti posredne, mnogokrat pa je ta, zlasti zaradi spremenjene tehnologije povsem prekinjena.

3a. Za celoto moramo šteti večje ali manjše ohranjene dele t. i. velikih sistemov: npr. vodne regulacije in vodovodi, pošta in prometnice, rudniki in druge proizvodne verige. To velja za kontinuiteto praktične funkcije vse, kar smo navedli v prejšnji alineji.

4. Povsem ali posredno praktično funkcijo opravlja tudi vrsta objektov, namenjena socialnemu življenju, kulturnim potrebam pa tudi (ožje ali širše pojmovanim) komunalnim in upravnim dejavnostim. Zaradi izrazite kontinuitete v praktični funkciji (na primer tudi pokopališča v rabi) in zaradi dejstva, da je od njihovega nastanka preteklo že veliko let, pa jih zavest javnosti še ne uvršča med dediščino in zato tudi ne podreja režimu varstva (in tako je tudi drugod po svetu, ne le pri nas), so objekti te skupine mnogokrat poseben konservatorski problem in izziv. A problemu se je treba tudi v teoriji premišljeno posvetiti, saj so strukturne spremembe v sedanjem svetu tako hitre, da bi pomenilo čakanje na to, da minejo leta, ki naj bi zagotovila objektivnost presoje, izgubo mnogih bistvenih elementov in vrednot.

4a. Vsaj delno lahko tej skupini pridružimo tudi cerkve, četudi utegne tu zastavljeno pojmovanje praktične funkcije delovati nekoliko cinično.

5. Strateško funkcijo moramo šteti tudi za izrazito praktično funkcijo. Na prvi pogled bi pomislili na to, da je vezana le na kratek čas, navadno na nevarnosti neposrednih vojnih operacij. Toda ob študiju utrdbenih naprav opazimo, da so razvoj določenih objektov usmerjale večkrat se ponavljajoče nevarnosti in iste smeri, vedutni in vizualni prostor itd. Zato ima veliko nepremične kulturne dediščine tudi to funkcijo. Kontinuiteta ni velika; pomembno pa je vedeti, da še vedno obstaja (naseljene kraške jame, dominantne terenske pozicije in podobno). V skupini gre za več sto celot.

1–2, 3–4 ... Trgi in mesta. V njih so združene, ko delujejo in jih obravnavamo kot celoto, v enoten organizem na novem nivoju vse (ali skoro vse, saj je na primer pri trgih osnovna proizvodna panoga vendarle kmetijstvo) prej obravnavane skupine. Fizične diskontinuitete pri nas, razen pri manjši skupini trgov, ki so zakrneli v vas, ne poznamo, vsekakor pa se kontinuiteta od zgornjega srednjega veka dalje⁴ (da o kontinuiteti iz prazgodovine in rimskega časa ne govorimo) pri vseh 25–35 trgih in mestih z izrazitimi predhodniki – naselitvenimi jedri v arheoloških dobah – zvečine lahko šteje za sklenjeno.

Skupine smo zaokrožili v tem kratkem prikazu nadvse nasilno in jih tako definirali, da bo poznavalcu to izzvalo jezo ali prizanesljiv nasmeh nad nevednostjo in diletantizmom. A tudi varstvena praksa ima svoje zakonitosti in delo nas sili skupaj obravnavati pojave, ki so normalno ali navadno nezdržljivi. Menim, da iz na naš način skiciranega pregleda nepremične kulturne dediščine izhaja nekaj koristnih sklepov.

Prekinitev kontinuitete funkcije je marsikdaj povzročila, da danes objekt, nekoč zgrajen za čisto določen namen, opravlja povsem drugačno funkcijo. Velika časovna oddaljenost, razpad snovi s preobrazbo struktur, vse to je povzročilo, da večina arheoloških najdišč danes opravlja povsem drugo praktično funkcijo, dobršen del jih je pod kmetijskimi, gozdnimi ali zazidalnimi zemljišči. Pa tudi sicer so se večkrat praktične funkcije prepletle, zdaj v moteče in nedopustne oblike (kot je na primer bil še do nedavna ljubljanski »paviljon dveh cesarjev« bivališče), a zdaj spet v druge, ki so pomemben dokument toka zgodovinskega dogajanja.

Konservatorski ukrep in poseg se temeljito odražata tudi v praktični funkciji obravnavanega objekta oziroma se morata v fazah priprav in izvedbe z njo pretehtano soočati. Praktična funkcija objektu namreč prinaša v mnogo primerih bistveno vsebino. Želja po kontinuiteti je vrednota, ki ji velja podrediti tudi radikalizem konservatorskih zahtev. Pa tudi dodatne, s časom nastale praktične funkcije so mnogokrat (naj spomnim na načela t.i. amsterdamske⁴ deklaracije) jamstvo za nadaljnji obstoj in za vzdrževanje objekta. Dodatne praktične funkcije so v mnogočem dokaz zgodovinskega razvoja, velikokrat niso moteče in so mnogokrat, če že ne ravno ugodne za objekt, pa z njim vsaj kompatibilne. S pretanjenim znanjem so, to želimo poudariti, izvedljiva mnoga na prvi pogled zelo čudna družjenja.

Dejstvo je, da opravljamo vsak konservatorski poseg v sedanjem času, v sedanjih specifičnih pogojih in da ti posegi zadevajo objekt iz preteklosti. Vsak poseg in ukrep združuje dvoje v bistvu nezdržljivih razsežnosti. (Razkorak nam je jasen takoj, če na primer pomislimo na adaptacijo stanovanj »srednjega razreda« iz 19. stoletja za današnja stanovanja.) Konservatorska teorija je na te dileme že našla mnoge odgovore, a kljub temu raznolikost materije in zahtev, ki jih razvoj oblikuje, vedno potrebuje pripomočkov za prakso.

Tako bo v razpravljanju o novi, obnovljeni ali spremenjeni praktični funkciji verjetno vedno spet pomemben podatek o tem, kolikšen odstotek določene zvrsti z določenimi lastnostmi (nas so to pot zanimale skupine z različnimi vrstami praktične funkcije) poseg spreminja: za kakšen odstotek stanovanjskega fonda nekega naselbinskega organizma gre, kaj to pomeni v mikroregiji, regiji, celo republiko, kako bo to vplivalo na obravnavano mikroenoto, kako na manjše, podrejene enote (torej tudi na posamezne konstrukcijske ali celo okrasne elemente), pa tudi kako na večje, nadrejene organizme, trg, ulico, krajinski ambient, ostaline transportnega sistema in podobno.

Gotovo mora končna odločitev marsikaj zanemariti. Odložiti se moramo le za eno pot. Dobra konservatorska utemeljitev bo pokazala tudi proces tehtanja in odločanja. S tem našim pregledom smo ji želeli pomagati.

OPOMBE

¹ Npr. I. Sedej, Vestnik Zavoda 4, 1977, 108 ss; F. Baš, Varstvo spom. 3-4, 1950, 149-156. Sicer pa obdelavo gradim na poročilih, objavljenih v tej reviji in na komisijskih zapisnikih v arhivu Zavoda.

² prim. V. Knific, Varstvo spom. 32, 1990, prelim poročila 205 s.v. Gornjesavska dolina in 214 s.v. Pokljuka.

³ zlasti H. Jankuhn, Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter, Göttingen 1973-74 II, 305-322.

⁴ M. Kolarič, Varstvo spom. 20, 1976, 313 ss»amsterdamska deklaracija.«

ANALIZA STAVBNEGA RAZVOJA LOVRENČIČEVE HIŠE – T. I. STARE POŠTE NA VRHNIKI, CANKARJEV TRG 1

Juša Vavken, LRZVNKD

ANALYSIS OF THE ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF THE LOVRENČIČ HOUSE – THE OLD POST OFFICE – AT VRHNIKA

POVZETEK

I. Stavba ni nastala naenkrat. Ugotovili smo vsaj tri faze, vendar sta tudi v tretji fazi še v stavbo vključeni obe stavbi iz prve gradbene faze in njun vmesni prehod.

II. Povezana stavbna masa je načrtno in ambiciozno prenovljena v imenitnejšo obliko.

III. Ta faza se je ohranila do danes. Stavba je napram prejšnji gradbeni fazi znižana za eno nadstropje, konstrukcijsko je preurejena notranjost. Zdaj je izginil tudi pomol na vogalu.

IV. Objekt je preurejen iz stanovanjske v poslovno-reprezentančno stavbo.

Ob analizi smo sistematično pregledali vse pomembnejše zgodovinske dogodke, povezane z razvojem objekta, seznam lastnikov smo pripravili in seveda, seznam uporabljenih virov, ki jih zaradi pomanjkanja prostora ne moremo predstaviti. Vsekakor je obravnava Stare pošte prvi primer sistematičnega dela v sklopu trške arhitekture na Vrhniki, ki povečuje védenje o njeni stavbni zgodovini pa tudi sicer o naši naselitveni kulturi.

I. The building was not built all at once. We determined at least three phases, and in the third phase the building still comprises both the houses from the first phase as well as the passage between them.

II. The thus connected building was deliberately and ambitiously renewed to gain a more noble form.

III. This phase has been preserved up to this day. In comparison to the previous building phase, the house has been lowered for one floor, the interior has been constructionally rearranged. The corner console has now disappeared.

IV. The object was transformed from a residential to the representative business building.

During our analysis, we systematically studied all important historical events connected with the development of the building, we prepared the list of its owners as well as the list of sources used, which cannot all be presented here owing to the lack of space. In any case, the treatment of the Old Post Office is the first example of systematic work in the field of market architecture at Vrhnika, which increases our knowledge of its architectural history, but also of our settlement culture.

Stavba Cankarjev trg 1, tako imenovana Lovrenčičeva hiša, imenovana tudi Stara pošta, stoji na Vrhniki ob Ljubljani tik zraven mosta, preko katerega vodi cesta v smeri Borovnice in Verda.

V letih 1987/1988 jo je IUV odkupila in preuredila v modno designerski in prodajni oddelek. Otvoritev Modnega centra IUV je bila v letu 1989.

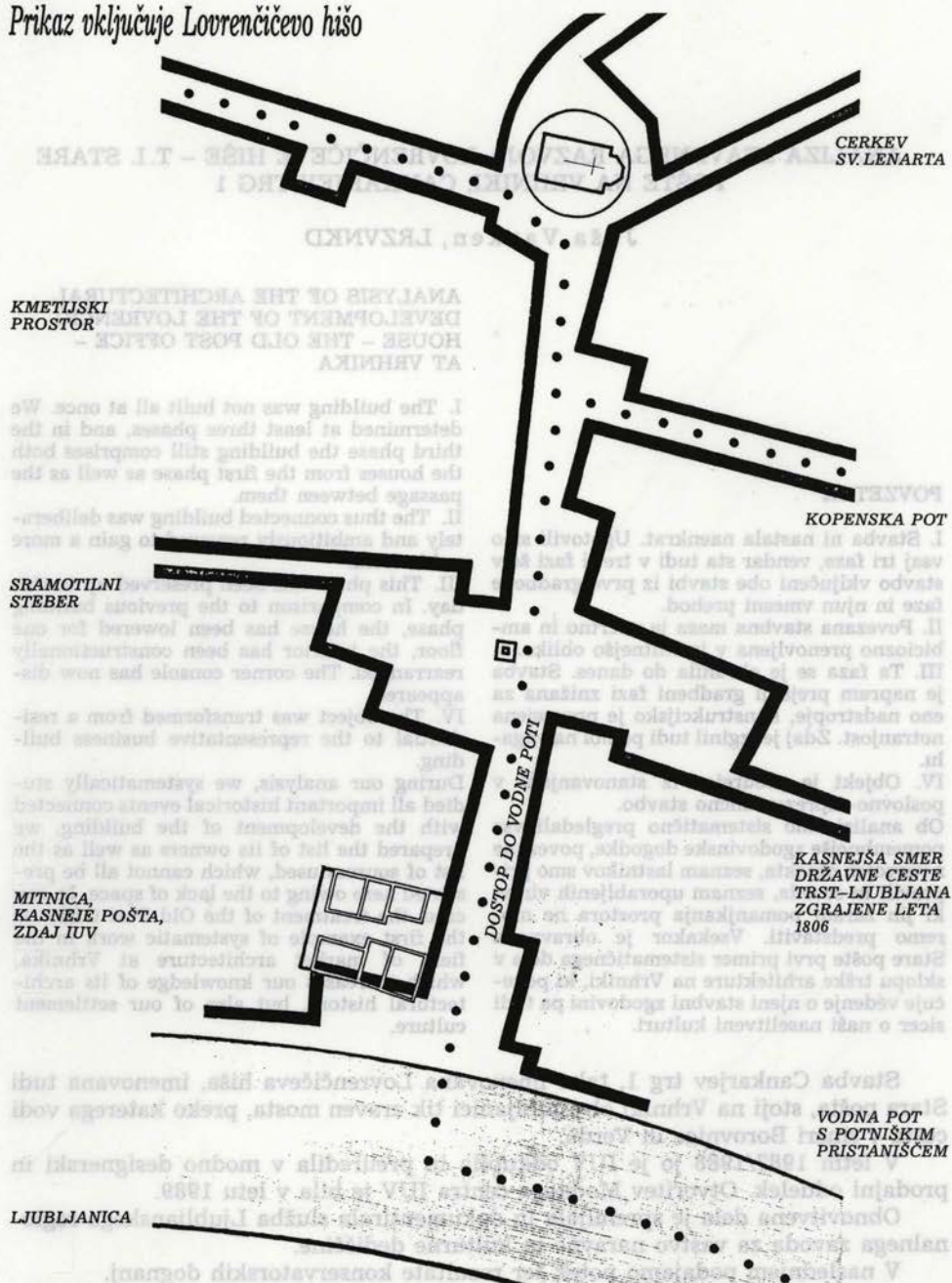
Obnovitvena dela je spremljala in dokumentirala služba Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine.

V naslednjem podajamo potek ter rezultate konservatorskih dognanj.

Kot običajno se ob začetku nekega pristopa pri prenovi stavbe utirajo različne poti, ki so odvisne od številnih dejavnikov, ki pa vsi sodelujejo v procesu preнове.

Prikaz vključuje Lovrenčičevo hišo

Sl. 50. Vrhnika, tržni prostor od pristanišča do cerkve sv. Lenarta
 Fig. 50. Vrhnika – market-place from the close port to the church

Med najpomembnejšimi je brez dvoma nosilec interesa – lastnik objekta oziroma investitor, ki s svojo pripravljenostjo »odmerja« obseg raziskav in z njim povezan čas.

V našem primeru je lastnik objekta IUV uvidevno vključeval težnje in zahteve spomeniške službe. To pozitivno sodelovanje je steklo potem, ko so bili narejeni prvi neutečeni poskusi izven spomeniškega sodelovanja in ko je bila naročena ocena projektnega preizkusa po investitorju izbrani projektni organizaciji in potem, ko je to naročilo dalo le medle rezultate. Projektni organizaciji ni bila namreč potrebna usmeritev nadaljnjega dela v analizo geneze objekta in nato aktivno vključevanje dognanj ampak je ubrala bližnjico, ki pa žal vse pogosto daje rezultat v pragmatičnem poenostavljanju rešitev.

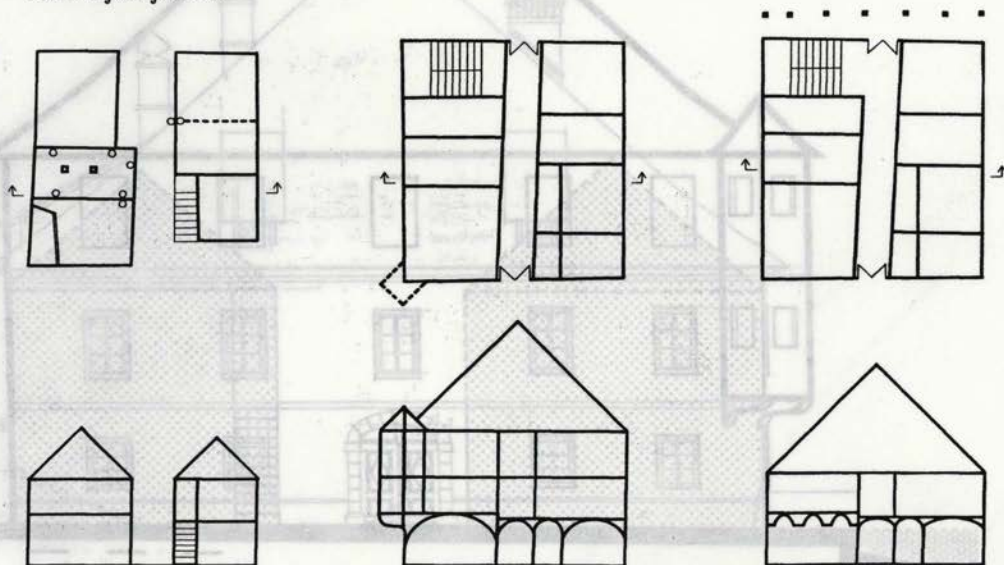
Sodelovanje investitor – spomeniška služba je steklo šele potem, ko je investitor spremenil programsko izhodišče pa tudi vključil v delo ekipo, ki je imela posluh za usmerjanje, ki ga je vodila naša služba.

Uvod

Naša stavba stoji ob tržnem naselju, ki se je oblikovalo med pristaniščem ob Ljubljani in naseljem, ki se je razvijalo ob prometni smeri, potekajoči ob vznožju hribov v smeri Logatca oziroma Trsta.

Ta prostor se od drugih tržnih prostorov razlikuje v tem, da ni bil strnjeno zazidan. Valvasorjeva skica prikrija to razredčenost, ki pa nam jo potrjuje talni načrt mesta, posnet 1756. leta, torej dobrih 50 let po Valvasorju.

Tržni prostor leži pravokotno tako na smer ceste skozi Vrhniko kot tudi na reko Ljubljanico.

Sl. 51. Vrhnika, Cankarjev trg 1, shematičen prikaz razvoja Lovrenčičeve hiše

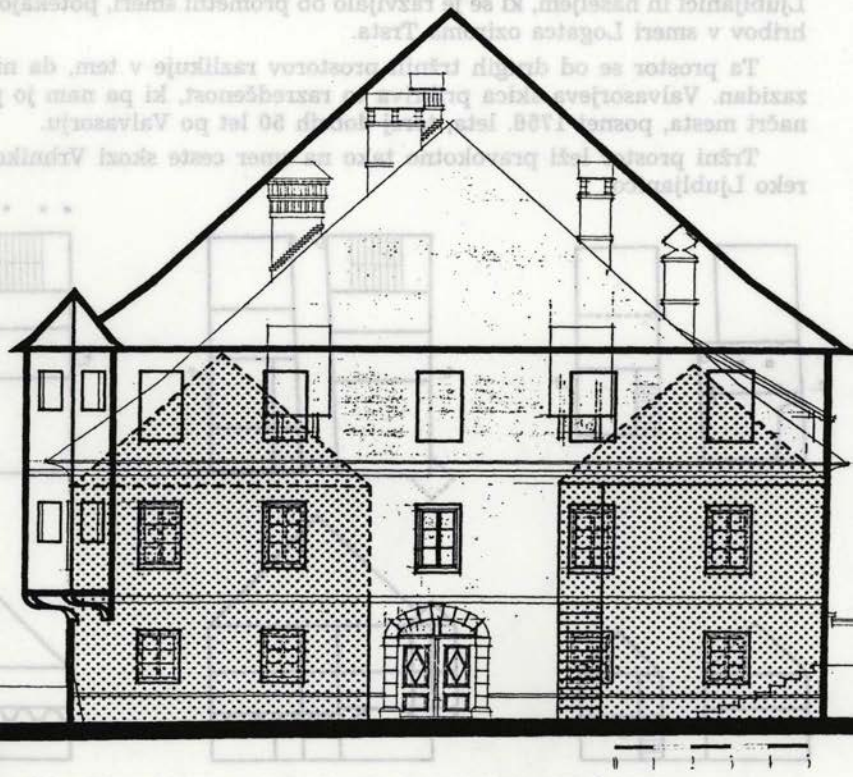
Fig. 51. Vrhnika, Cankarjev trg/square 1 – schematic presentation of the Lovrenčič's house development

Kljub nestrjnjeni zazidavi pa je trg združeval vse ključne objekte tržne organizacije: cerkev, sodno poslopje, pošto in poslopja, vezana na delovanje mitninske postaje.

Današnja Vrhnika vtisa tega tržnega prostora ne daje več in ga niti bolj izkušenemu očesu ne odkriva. Glavni razlog za tako stanje je nova cesta, ki se je izognila starejšemu naselju pod hribom ter izpeljala novo cestno traso. Slednja je presekala tržni prostor in oblikovala na presečišču križišče, še posebej potem, ko se je z gradnjo mostu čez Ljubljanico in prenehanjem dejavnosti pristanišča začelo s cesto oblikovati novo središče Vrhnike ob tej novi trasi. Cesta je iz osi tržnega prostora začela povezovati kraje, ležele preko Ljubljance v južnem robu Ljubljanskega barja (Borovnica). Dejavnosti so se prenašale ob to novo traso, kar je bilo razumljivo, saj je zaradi novih prostorskih možnosti bilo ob njej lažje graditi. S tem je Vrhnika ohranila svojo podobo le v predelu Stare ceste, zabrisala pa je spomin na pristanišče in kakor smo dejali, ponižala lastno podobo na raven predmestja z osrednjim križiščem, ki usmerja v lokalno zaledje.

Vrhnika se prvič omenja leta 1325. Valvasor, ki nam je ta podatek prvi dal, pripominja, da je to eden najstarejših trgov na Kranjskem. Preko Vrhnike, rimskega Navporta, je vodila stara rimska povezava s Podonavjem. Po zatonu antike

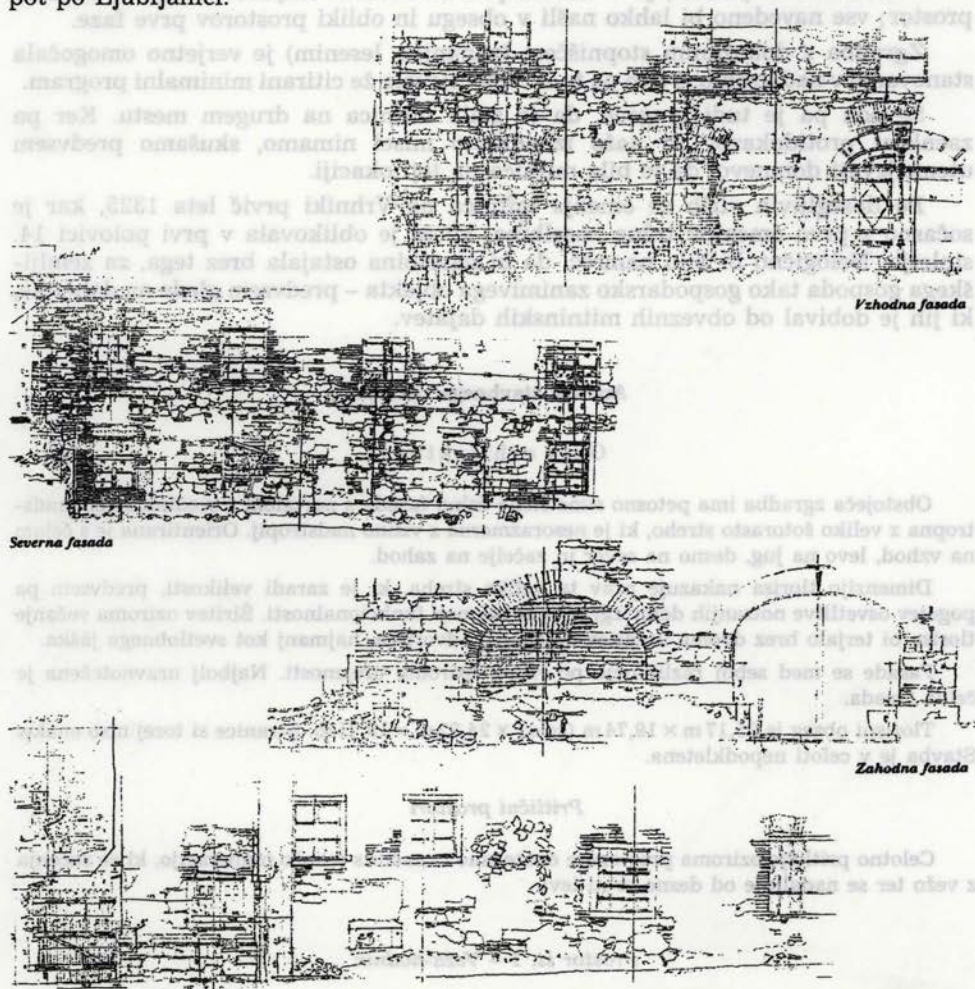

Sl. 52. Lovrenčičeva hiša rast in zniževanje višinskih gabaritov
Fig. 52. Lovrenčič's house - growth and diminishing of the altitude

je ostala ta smer nekaj časa »mrtva«, ker je kot trgovska pot dobila prednost t. i. opatova pot, ki je vodila preko Hrenovic na Planino–Cerknico–Lož in preko Blok na Rašico.

Uporaba določene poti je bila vedno vezana s posejstvo oziroma pomembnostjo zemljiških gospodov, ki so z njeno izrabo uveljavljali tudi svoj tržno gospodarski interes. Z rastjo habsburškega vpliva ter njihovim prodorom do morja, ko so leta 1382 osvojili Trst, pa je postala ponovno oživiljena rimska smer v t. i. Kraški cesti, ki je vodila preko Postojne, Planine, Logatca in Vrhnike proti Gradcu in dalje v Podonavje. Ta smer je sovpadala s staro rimsko cesto.

Hkrati z naraščanjem pomembnosti trgovske poti pa je rasel tudi pomen tržne naselbine, ki je nastala na lokaciji, kjer se je promet iz kopnega prenašal na vodno pot po Ljubljanici.

Sl. 53. Lovrenčičeva hiša, struktura zunanjih zidov
Fig. 53. Lovrenčič's house - structure of the exterior walls

Ker stoji stavba prav na ključnem delu nekdanjega pristanišča, jo skušamo v nadaljnjem določneje opredeliti tudi glede na njeno funkcijo na tej lokaciji.

Med glavnimi objekti v pristanišču ob Ljubljani je vsekakor morala biti mitnica. Domnevamo, da smo našli v tlorisu starejše zasnove Lenarčičeve hiše njene sledi.

Naše domneve pa utemeljujemo tudi s sistemom dela mitnic, kot nam je poznan iz virov. Minimalni obseg tega dela je določeval:

- prostor za pisarja in protipisarja;
- gostišče z zmogljivejšo kuhinjo in verjetno tudi prostore v nadstropju za prenočevanje;
- mitničarski prostor je v našem primeru lahko vključeval tudi skladišni prostor; vse navedeno bi lahko našli v obsegu in obliki prostorov prve faze.

Zgradba z dokazanim stopniščem (zunanjim lesenim) je verjetno omogočala stanovanje v nadstropju, s tem pa tudi dopolnjevala že citirani minimalni program.

Seveda pa je tudi mogoče, da je stala mitnica na drugem mestu. Ker pa zaenkrat protidokazov za našo izhodiščno misel nimamo, skušamo predvsem utemeljevati domnevo, da je bila mitnica na tej lokaciji.

Po dosegljivih virih se omenja mitnica na Vrhniki prvič leta 1325, kar je sočasno s prvo omembo tržne naselbine, ko se je oblikovala v prvi polovici 14. stoletja. Nelogično bi bilo namreč, da bi naselbina ostajala brez tega, za zemljiškega gospoda tako gospodarsko zanimivega objekta – predvsem glede na dohodke, ki jih je dobival od obveznih mitninskih dajatev.

Analiza stavbnega razvoja

Opis arhitekture

Obstoječa zgradba ima petosno simetrično čelno fasado s portalom v sredini. Je enonadstropna z veliko šotorasto streho, ki je nesorazmerna z višino nadstropij. Orientirana je s čelom na vzhod, levo na jug, desno na sever in začelje na zahod.

Dimenzijo tlorisa nakazuje prav ta velika streha, ki je zaradi velikosti, predvsem pa pogojev osvetlitve notranjih delov zgradbe že na meji funkcionalnosti. Širitev oziroma večanje tlorisa bi terjalo brez dvoma ureditev notranjega dvorišča, najmanj kot svetlobnega jaška.

Fasade se med seboj razlikujejo po ritmu oziroma urejenosti. Najbolj uravnotežena je čelna fasada.

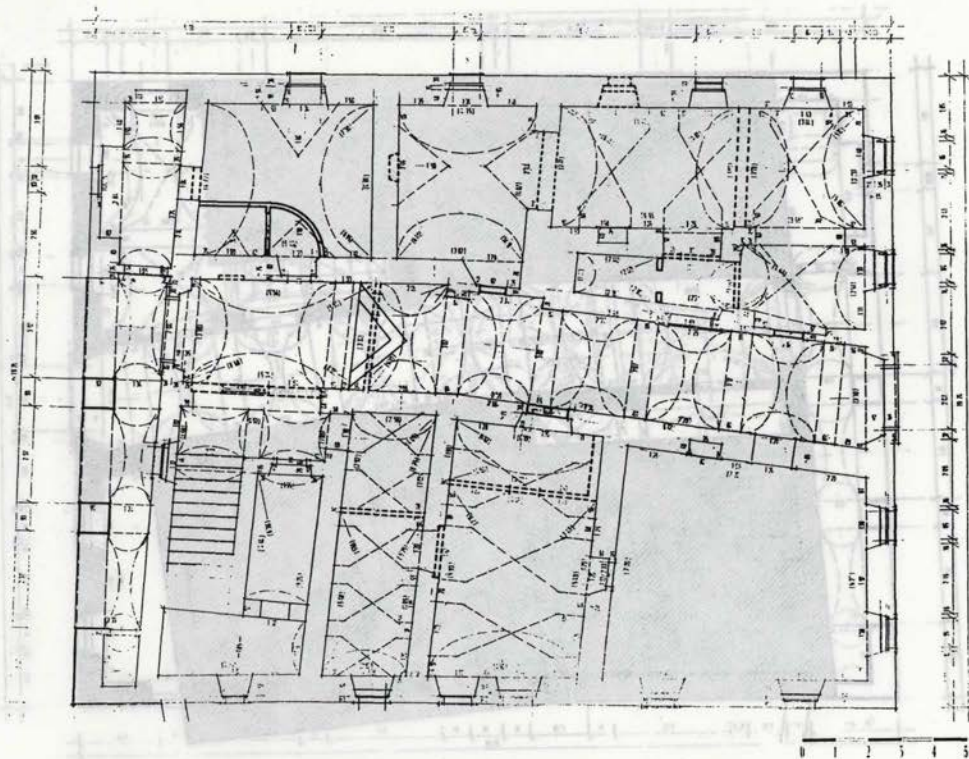
Tlorisni obseg je 25,17 m × 19,74 m (čelo) × 24,22 m × 19,71 m. Stranice si torej niso enake. Stavba je v celoti nepodkletena.

Pritlični prostori

Celotno pritličje oziroma prostorske enote smo označili s tekočo numeracijo, ki se začenja z vežo ter se nadaljuje od desne proti levi.

Prostor št. 1 – Veža-hodnik

Hodnik poteka v osi celotne stavbe v rahli krivulji. Ta zamik se nakazuje približno na polovici dolžine veže.

Sl. 54. Lovrenčičeva hiša, dokumentacija substrukcije starejših objektov
 Fig. 54. Lovrenčič's house – documentation of the substruction of older objects

Hodnik je širok 3,02 do 3,34 m in dolg v desni stranici 17,57 m, v levi 17,53 m. Tla so tlakovana s kamnitimi kvadrati v črno-belem vzorcu. Kvadrati so veliki 15 cm. Hodnik zapira v smeri začelja prehodni prečni zid, zaprt z vrati.

Strop je prečno deljen s šestimi obočnimi polami, ki so poudarjene z oprogami (češke kape). V prvih treh polah imajo oproge dekorativno poudarjeno plitvo lizeno, ki se v steni zaključuje pravokotno, medtem ko so ostale oproge gladke in prehajajo direktno v steno.

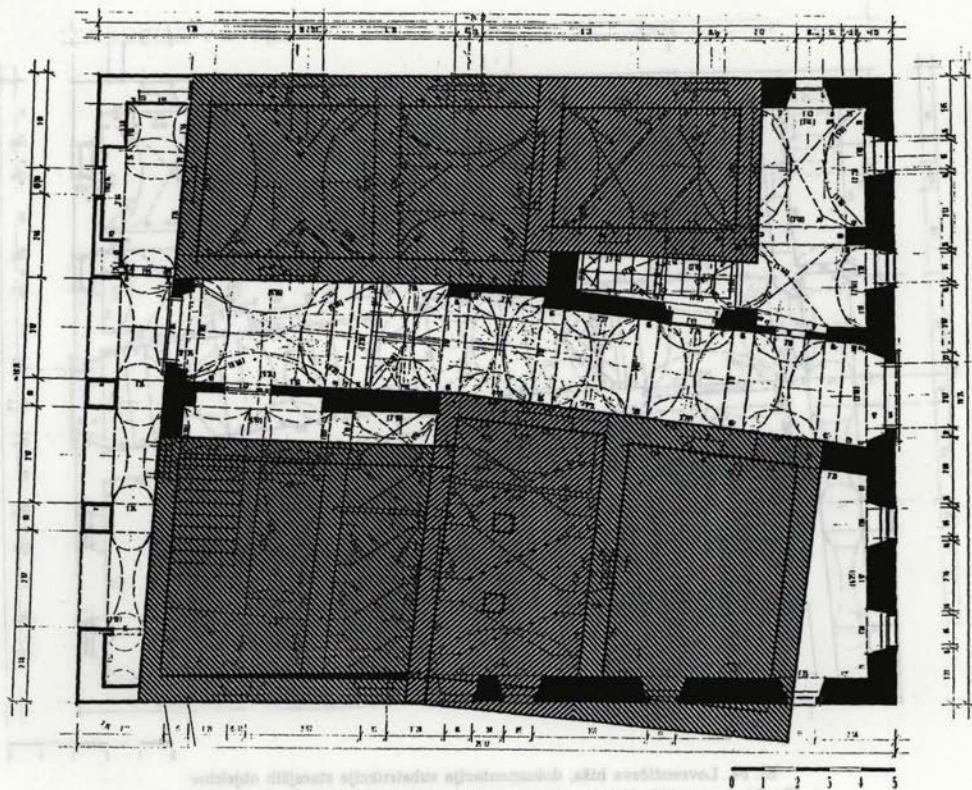
Vsi pritlični prostori so povezani s hodnikom z direktnimi pristopi. Vrata so ponekod lesena; nameščena so v lesenih podbojih; izjema je kamniti portal, ki stoji v desni strani obočne pole. Portal ima sklepnik, podboji stojijo na podstavku. Kamen je črn, vratnih kril ni.

Novi posegi

Ob sedanjih delih je bil omet na vseh stenah v celoti odstranjen. Lahko smo dokumentirali različne načine gradnje zidov. Dokumentiran je tudi portal, ki je bil popolnoma »dekorativno« vstavljen v steno. Neenotno je bilo tudi temeljenje zidov. Odstranjen je bil prečni zid, ki je delil hodnik.

Veža je prezentirana kot enoten prostor. Prečne zapore so steklene. Tla so obložena z belimi marmornimi ploščami.

Sl. 55. Lovrenčičeva hiša, obseg starejših objektov
 Fig. 55. Lovrenčič's house – the extent of older objects

I. Desni del stavbe

Prostor št. 2 – prva soba desno ob hodniku

Mere: 2,51 m × 3,5 m.

Soba ima eno okno.

Strop je obokan s križno velbastim obokom. Med gradbenimi deli se je iz stene ob hodniku izluščil kamnit kvadratni stebler s prirezanimi robovi in geometrijskim kapitelom.

Zid je bil grajen v lepi zidavi, v plasteh. Kamenju je sledila plast opeke. Temeljenje je bilo slabo, skoraj opuščeno.

Novi posegi

»In situ« je prezentiran stebler. Zazidana so bila vrata, ki so povezovala sobo s hodnikom.

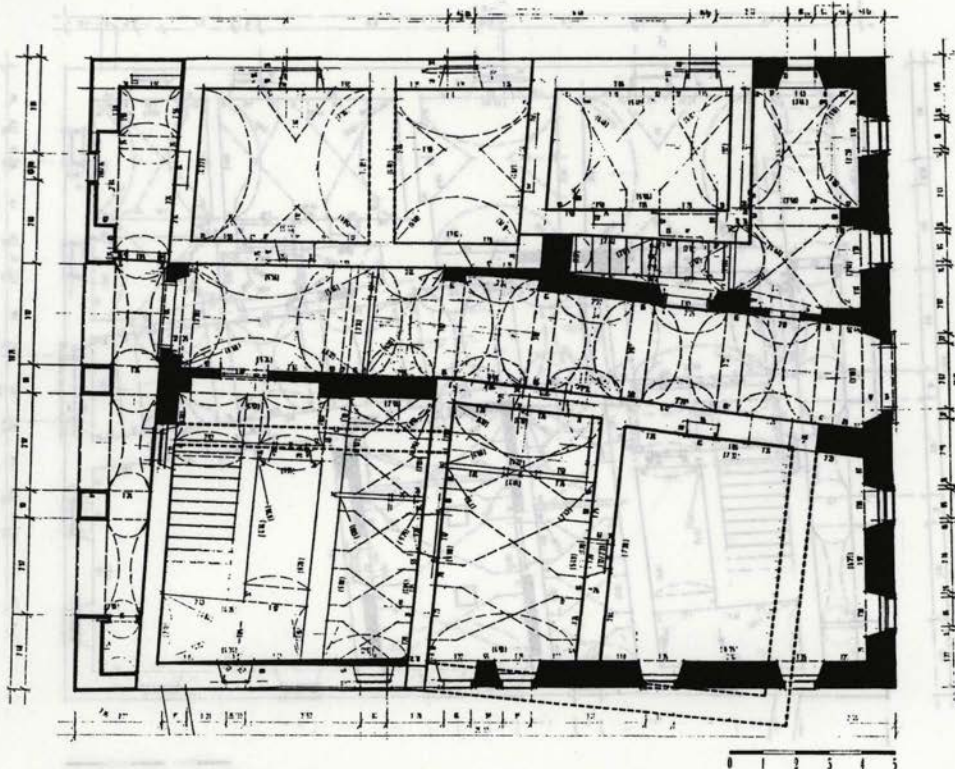
Soba št. 3

Prostor meri 3,44 × 3,73 m × 3,85 × 3,73 m.

Lociran je v severovzhodnem delu stavbe. Ima dve okni.

Strop je križno obočen s prirezanimi sosvodnicami.

Zidovi so enake obdelave kot v prostoru 2.

Sl. 56. Lovrenčičeva hiša, glavni poseg v 1. tretjini 17. stol. – II. faza

Fig. 56. Lovrenčič's house – the main intervention in the first third of the 17th century

Novi posegi

Pod delilnim zidom, ki je oddeljeval to sobo od naslednje (v smeri proti začelju) smo našli širok temelj, ki je bil veliko širši, kot je bil zid nad njim. Tekel je v smeri zunanega obodnega zidu in se z njim tudi stikal. Ta temelj je ločeval dve različni talni nivoleti, in sicer približno za 50 cm.

Tla v tej sobi so bila toliko nižja od tal v prostoru št. 4.

Delilni zid je bil odstranjen, prostor 3 se je združil z naslednjim prostorom 4.

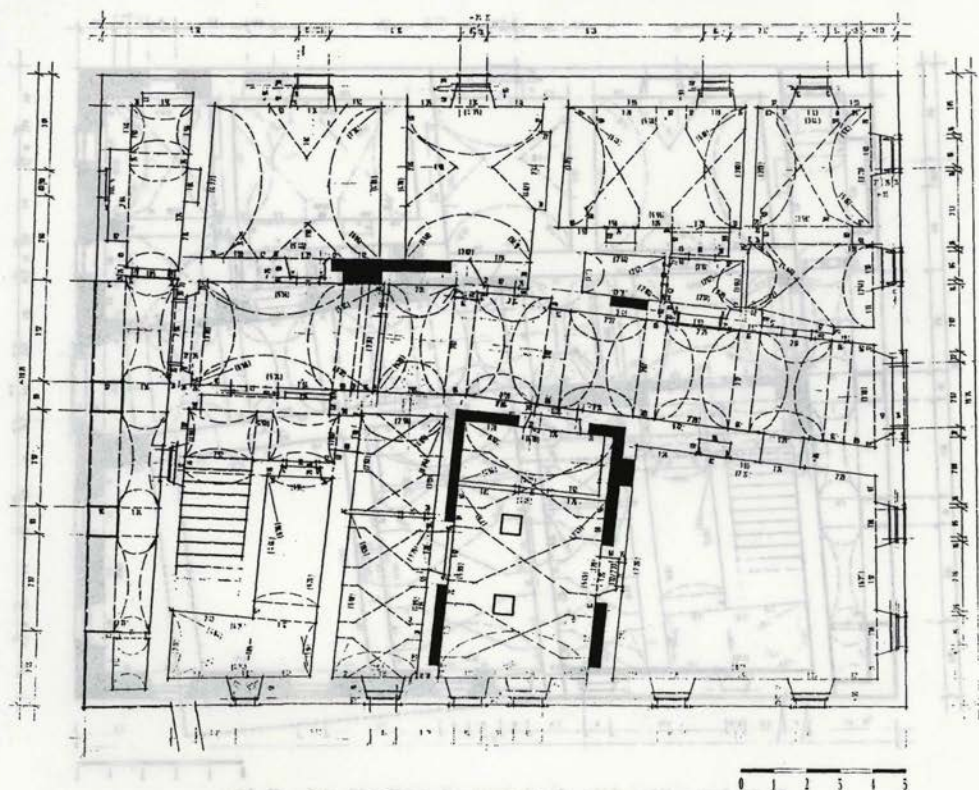
Prostor št. 4

Mere so: 1,55 m × 4,81 m.

To je bil ozek sanitarni del, vzporeden notranjemu hodniku. Strop je banjast.

Na notranji steni tega prostora, to je v steni zidu, ki teče vzporedno hodniku in deli sanitarni del od sobe 5, smo našli sledove stopnic v celotni višini stene, do stropa. Ta zid je bil temeljen na pilotih. Širok je 99 cm.

Sl. 57. Lovrenčićeva hiša, kurišče

Fig. 57. Lovrenčić's house – the burning places

Prostor št. 5

Meri 3,77 m × 3,80 m × 5,40 m × 5,55 m.

Soba je druga, gledano od čelne fasade proti dvorišču in predstavlja v sedanjem razporedu že notranji prostor. Tla so bila prekrita s širokimi kamnitimi ploščami, ki so v enaki obliki ohranjene še pod dvoriščnimi arkadami. Prekrite so bile s tapisonom.

Zid je, kot je bilo omenjeno, je masiven, grajen iz lehnjaka, pomešanega z apnenčastimi kamni, nepravilnih oblik, ki pa so bili na zunanji površini obdelani. Vezna masa je bila slaba, skoraj peščena. Ob »odprtju« zidu se je na nekaterih mestih vsula zemlja.

Zid med prostoroma 5 in 4 je bil temeljen na pilotih. V tem zidu je bila vgrajena omarica z baročnim okovjem. Fasadni zunanji zid je temeljen z močnimi kamni.

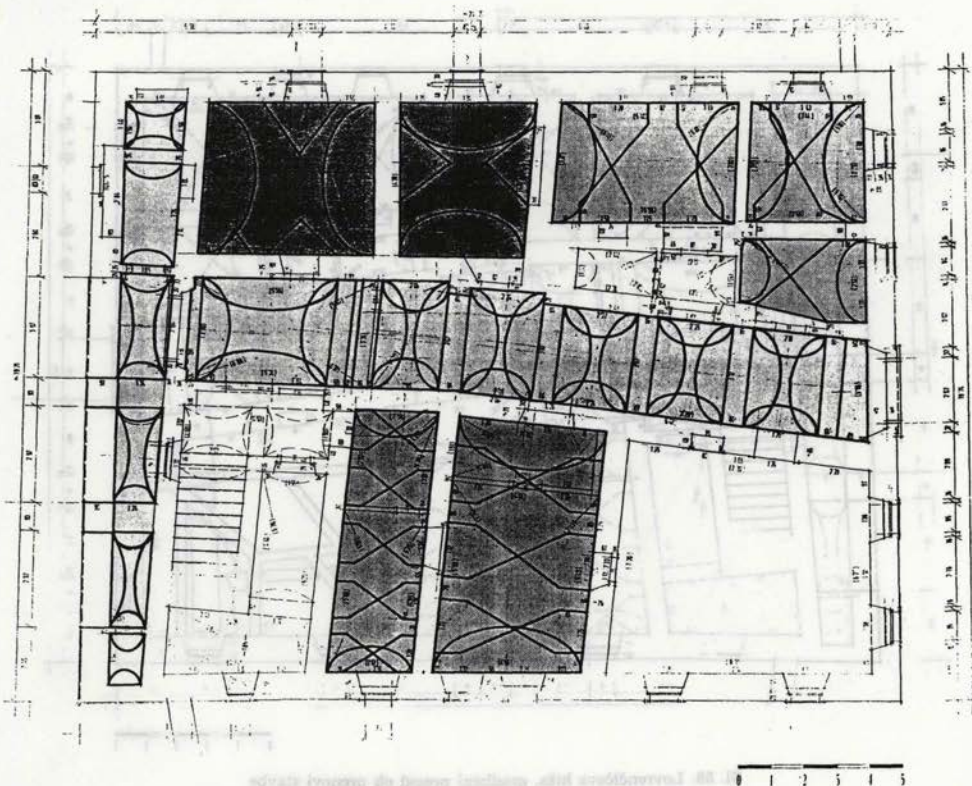
Strop je križno obočen, s prirezanimi sosvodnicami. V odnosu do ostenja je strop sekundarno grajen.

Prostor ima eno okno, zamreženo s kovano mrežo kvadratnega profila.

Novi posegi:

Na fasadi je bilo ugrajeno novo okno, z enako mero, kot so druga okna.

Odstranjen je del delilne stene med tem prostorom in naslednjim, tj. prostorom št. 6.

Sl. 58. Lovrenčičeva hiša, obočne konstrukcije
 Fig. 58. Lovrenčič's house – the arched constructions

Soba št. 6

Meri $4,15\text{ m} \times 4,78\text{ m} \times 3,82\text{ m} \times 4,87\text{ m}$.

Strop je banjast z lunetami, ki so rahlo zašiljene. Obok sega do približno polovice stene. Prostor ima eno okno, ki je zamreženo s kovano mrežo paličastega profila.

Zidovi so kamniti, večinoma iz lehnjaka.

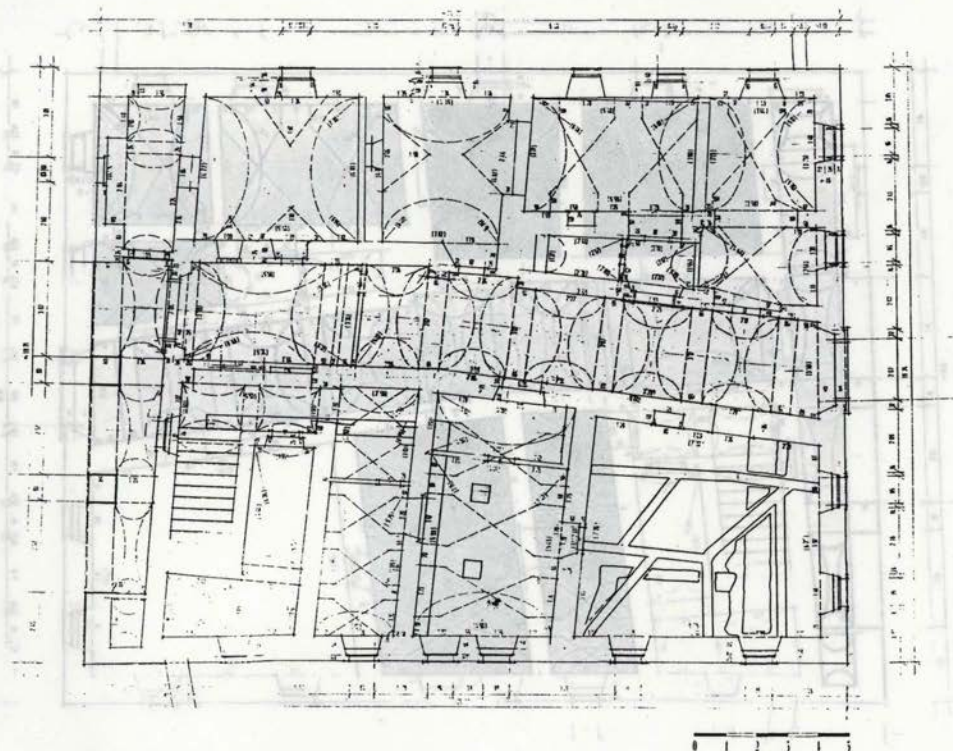
Temeljeni so le zunanji zidovi in del zidu ob notranjem hodniku, kjer je bilo kurišče. Temeljenje se nadaljuje tudi pod zidom v naslednji prostor, oziroma sledi kurišču, ki prav tako sega še v naslednji prostor.

Prostor omejuje od naslednjega zid, kjer smo našli »okensko« odprtino. Odprtina je imela parapet, bila pa je brez okenskega okvirja. Zid je bil grajen iz lehnjaka, ki je bil v notranjem delu mešan z drobirjem (celo zemljo). Odprtina naj bi predstavljala okno med dvema prostoroma. Zid ni bil temeljen.

Na zunaji fasadi je bila v širini 1,48 metra, merjeno od roba okna tega prostora, vidna vertikalna razpoka oziroma stik dveh zidov. Pri stiku je bila tudi razlika v fasadni ravnini, in sicer je bila ravnina zidu iz prostora 5 z razliko od tega zidu, pomaknjena za par centimetrov navzven.

V času zadnjega lastništva je bila tu spalnica za posle.

Sl. 59. Lovrenčičeva hiša, gradbeni posegi ob prenovi stavbe
 Fig. 59. Lovrenčič's house – building interventions during the house renewal

Novi posegi:

Odprtina je bila zasteklena, vendar svetlobno in transparentna. Zazidana je bila vrtna odprtina v steni ob hodniku. Odprta je bila prečna stena, ki stoji za bivšim »sanitarnim« delom.

Zid je bil v tem delu neobičajno debel. Po odprtju stene je bil določen močan gradbeni voz. Tu se je stikal starejši zid ob notranjem prostoru z zidom, ki poteka ob hodniku. V tem delu je na hodniku zamik.

Soba št. 7

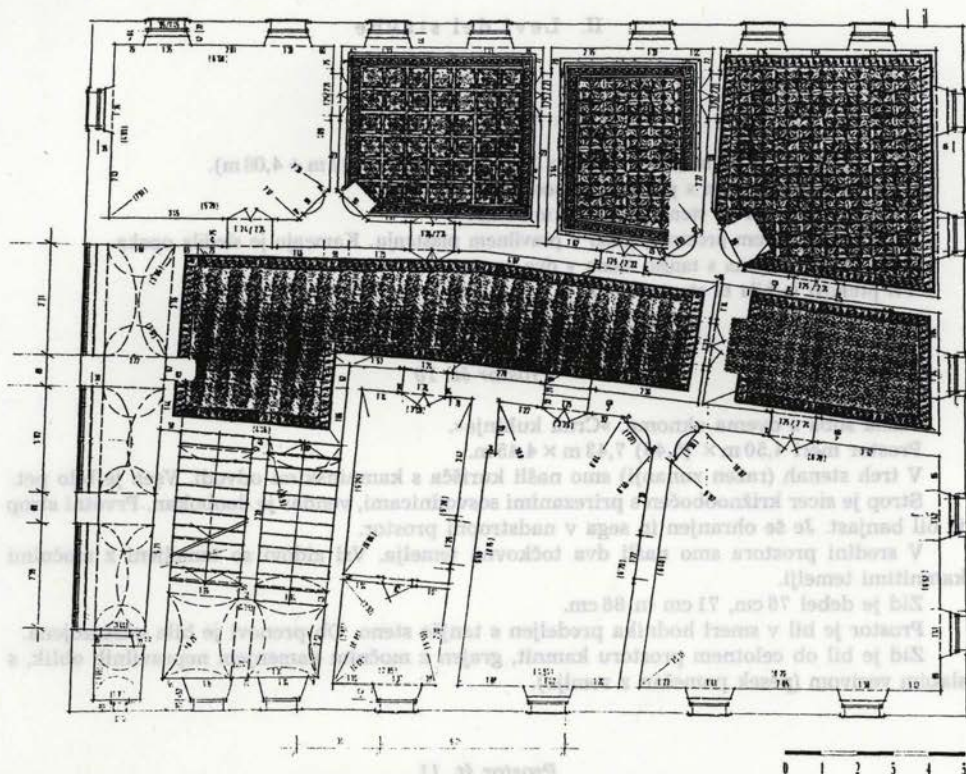
Prostor meri 4,81 m × 5,40 m × 4,77 m × 5,40 m.

Zaključuje stavbo v smeri začelja oziroma dvoriščnih arkad. Soba ima banjast strop, ki ima ob straneh 3 lunete. Večjo ob vrtni stranici in 2 manjši, neenaki na steni ob hodniku. Obok je v celoti sekundarno pozidan.

Zid je bil grajen iz apnenca in lehnjaka.

Temeljen je bil zunanji zid ter zid pod dvoriščnimi arkadami, ki pa je imel namesto zidanega temelja lesene pilote. Ob odprtju tal so bili že strohnjeni, vidna je bila le okroglina od lesa, ki je imela spremenjeno barvo.

V zidu ob hodniku je bilo zazidano okno (52 cm × 53 cm) močnim kamnitim okvirjem, preklada je merila 30 cm, ostali trije deli pa po 14 cm.

Sl. 60. Lovrenčičeva hiša, parket v 1. nadstropju
 Fig. 60. Lovrenčič's house – the parquetry on the first floor

Prečni zid, to je zid z okensko nišo, je bil v prostoru 7 raščen z obokom, ne pa z obstensko zidavo.

Del kurišča iz prostora 6 je segal tudi v prostor 7.

Iz prostora 7 je bila urejena vratna odprtina na hodnik, ki je bila prvotno širša in nižja.

Novi posegi:

Prostor je bil preurejen v sanitarije in kurilnico.

Stopnišče – št. 8

Široko dvoravno stopnišče z lesenimi stopnicami je urejeno v začetnem delu stavbe. Je direktno povezano s hodnikom – vežo. Stopnišče ima polkrožno, s potlačenim lokom oblikovano svetlobno odprtino, sicer pa je osvetljeno preko fasadnih oken. Vogal stene ob podestu ima prizrezan rob.

Stopniščni prostor je širok 4,53 m, dolg 6,36 m, s predprostorom 7,86 m.

Delno je podkleten. To klet je uredil zadnji lastnik, ing. Lovrenčič.

V delu predprostora smo našli ostanke starejšega temelja (glej tehnični izris).

II. Levi del stavbe

Prostor št. 9

Meri 2,62 m × 17,98 m (4,95 + 3,03) × 2,58 m × 8,00 m (2,92 m + 4,08 m).

Strop je križnoobočen s prirezanimi sosvodnicami.

Strop je z ozirom na stene grajen sekundarno.

Zid je bil ob vsem prostoru zidan v pravilnem platenju. Kamenju je sledila opeka.

Soba je bila deljena s tanjšo steno v dva prostora.

Pri prenovi je bila ta stena rušena.

Prostor št. 10

Južna soba z dvema oknoma. »Črna kuhinja«.

Prostor meri 4,50 m × (5,49) 7,43 m × 4,45 m.

V treh stenah (razen zunanji) smo našli kurišča s kamninskimi odvodi. Vseh je bilo pet.

Strop je sicer križnoobočen s prirezanimi sosvodnicami, vendar je doobokan. Prvotni strop je bil banjast. Je še ohranjen in sega v nadstropni prostor.

V sredini prostora smo našli dva točkovna temelja. Vsi zidovi so temeljeni z močnimi kamnitimi temelji.

Zid je debel 76 cm, 71 cm in 86 cm.

Prostor je bil v smeri hodnika predeljen s tanjšo steno. Ob prenovi je bila odstranjena.

Zid je bil ob celotnem prostoru kamnit, grajen z močnim kamenjem nepravilnih oblik, s slabim vezivom (pesek pomešan z zemljo).

Prostor št. 11

Soba v jugovzhodnem delu – vogalu stavbe.

Meri 8,06 m × 6,25 m × 7,32 m × 7,20 m.

Strop je raven, ojačen s traverzami. Fasadna zidova sta zidana v lepi zidavi v platenju, medtem ko sta zid ob črni kuhinji in proti hodniku grajena iz nepravilnega kamenja. Ta dva imata tudi močne temelje, močnejše od zunanjih zidov.

V tleh smo našli ostanke temeljev (glej tehnično prilogo!).

V prostoru je bila krušna peč, ki je imela kurišče v sosednji (črni) kuhinji.

Nadstropje

Vsi prostori so ostali nespremenjeni.

Odstranjene so bile le tapete (položene 1929). Vzorec tapet je ohranjen. Tapete so bile v dveh sobah, in sicer v t. i. jedilnici in salonu, ostali prostori so bili beljeni.

Pred sedanjim beljenjem smo stene presondirali. V salonu smo našli fresko poslikavo s pilastrsko členjenimi stenami ter zaključenimi z zoborezom. Na stropu je v osrednjem delu motiv glasbil – trobenti prekržani z violino. Stropni vogali so okrašeni s stiliziranim akantom. Poslikavo datiramo po sredi 19. stoletja.

Barve so bile na ostenju: zelena polja deljena s pilastrami, ki imajo vijolične kanelure. Enake barve kot pilastrami je bila barva glasbil in akanta; zoborez je bil oker; polje na stropu je belo (ubita bela).

Freske so bile restavrirane in prezentirane.

Razvoj stavbe

I. faza

Dognanja o obsegu stavbe, o funkcionalnem ustroju hiše na podlagi tlorisnega posnetka, spoznanja o strukturi konstrukcije in temeljev, ki so bili delani za gradbeno konstrukcijsko sanacijo stavbe, kombinirano z načinom zidave ter obojne konstrukcije, ki so nam potrjevali misel, da je bila stavba grajena v nekaj fazah.

Iz vsega navedenega sta se razvila in izluščila iz obstoječega tlorisa dva sklopa zgradb, ki sta bila nedvomno starejšega izvora. To je bil prostor (označili smo ga s tekočo številko 5) skoraj kvadratnega tlorisa, velikosti približno 5,4 metra $\times$ 3,80 metra, z delnim odstopanjem v ortogonalnem sistemu.

Ob prostoru so bile na »zunanjem« zidu nameščene stopnice, ki so vodile v nadstropje. Po sledovih vpetosti stopnic v zid so bile le-te lesene. Orientirane so bile na vmesni prostor – ulico, ki se je oblikovala vzporedno z drugo stavbo, ki smo jo »odkrili« v drugi polovici obsega sedanje hiše.

Ta prvi prostor je bil verjetno prvi stavbni element v tej hiši. Ostali so se nadaljevali vzdolž osrednje komunikacije, v smeri začelja. Ni pa mogoče ugotoviti, ali gre v nizu treh prostorov (skupaj s pravkar opisanim) za dva ali tri faze, čeprav skoraj izključujemo tretjo fazo, kljub temu da nas k temu zavaja okno med drugim in tretjim prostorom (številka 6 in 7).

Pomanjkanje temelja med tema prostoroma kot tudi struktura zidu ne omogočata takega zaključka, da bi lahko bila med obema prostoroma velika časovna razlika.

Dokaz za dve fazi je jasno viden tudi na zunanjem delu zahodne fasade, kjer je bil viden stik dveh zidov. V dokaz vključujemo tudi debelino zidu, ki je merila od te razpoke oziroma vogala drugega prostora v celoti 96 cm, v primerjavi z debelino zidu v prvem prostoru, ki je znašala približno 91 cm.

Drugi sklop prostorov I. faze:

Severnega dela tega sklopa ne najdemo več v docela prvotni obliki, ker ga je kasneje opisana druga faza porušila. Dokaz za to najdemo v temelju, ki je lepo razviden za severno steno, medtem ko ga vzhodna nima, ker ga je nadomestil v nekoliko spremenjeni legi potekajoč zid, ki je nastal v naslednji tej sledeči gradbeni fazi.

Dokaz je tudi v tleh tega prostora, kjer so se pokazali še drugi sledovi substrukcij, katerih funkcijo oziroma nastanka ne moremo razložiti. Morda gre za neko še predhodno fazo tej prvi fazi.

Raziskovanja zunaj hiše niso bila mogoča.

V drugem sklopu stavb je zanimiva najdba številnih kaminskih kurišč v treh stenah črne kuhinje in dveh točkovnih temeljev v sredini prostora, ki kažeta na kurišče tudi v tem delu. V zvezi s številom kurišč predvidevamo, da je bil namen tega prostora kuhinja, ki je presegla običajno obratovanje, kar kaže na večje zmogljivejše gostišče.

Objekti so bili zgrajeni pred 16. stoletjem tudi z ozirom na način zidave. Tako so ostanki substrukcij še starejši.

II. faza

Druga gradbena faza predstavlja največji gradbeni poseg tako po obsegu kot glede na zasnovu objekta. Slednje izraža načrtno hotenje, da se obstoječe zgradbe s čim manj posegov vključijo v nov ortogonalni sistem nove hiše, kljub nepravilnostim v obeh sklopih objektov, ki se kažejo v poteku linij zidu, ki niso zgrajeni sicer v strogo ortogonalnem sistemu. Kot velik poseg ocenjujemo poleg oblikovanja celotne arhitekture, ki jo je stavbni mojster skupaj s tlorisom spretno spremenil in ji dal docela novo zasnovu in novo obliko tudi preoblikovanje uličnega prostora v osrednji hodnik nove hiše.

Spretnost graditelja, ki je hišo zasnoval, vidimo tudi v tem, da je za zasnovu ortogonalnega sistema vzel zahodno stranico prvega sklopa objekta in iz nje razvil tloris, ki se mu sicer ni

»izšel« v severovzhodnem vogalu drugega sklopa objekta ter ga je moral zato tukaj odstraniti, čeprav je bil kot linije starega zidu z novim zelo majhen in zelo oster. Vendar brez te žrtve ni mogel izpeljati ortogonalnosti.

Navadna oziroma sporna je nadomestitev starega zidu z novim na vzhodni stranici, čeprav je ta gradbeni napor logičen in vendar navidez bolj zahteven kot v resnici, saj je šlo le za rušitev dela zidu, drugi del pa se je na zunanji strani stanjšal in odebelil na notranji. Vse to je razvidno iz načina zidanja. Očitno je mojster dobro obvladal tudi drugi (starejši) način zidanja.

Gradbeni poseg II. faze pomeni tudi izredno spremembo v tržnem prostoru, saj je namesto dveh sklopov hiš nastal mogočen objekt, brez dvoma dominanten v njem po svoji novi razsežnosti tako v širini kot višini. Stavba je dobila dve novi nadstropji, urejeno fasado s pomolom in veliko šotorasto streho, ki je s svojo razsežnostjo zaradi velikega tlorisa tudi prispevala k podobi dvorca.

Notranja rešitev je zahtevala tudi ureditev širokega dvoramnega stopnišča ter ureditev arkad v začetju.

Časovne opredelitve II. faze ne moremo točno določiti. Vsekakor pa je morala biti zgrajena do časa, ko so nastale Valvasorjeve risbe v letu 1679. Čas nastanka je mogoče okvirno določiti tudi v slogovnih značilnostih, vidnih v risbi (pomol, portal), vendar so tudi te opredelitve v širšem časovnem razponu.

Tu si morda lahko pomagamo z dogodki iz časa, ko je bila gradbena dejavnost na Vrhniki upadljivo močna: v 30-ih letih je bila predelana župnijska cerkev svetega Pavla in na novo grajena cerkev svete Trojice. V obeh najdemo navzočnost škofa Hrena kot tudi povezavo z družino Mureggerjev, ki so imeli v posesti v tem času tudi objekt ob Ljubljani.

Primerjava nekaterih arhitekturnih elementov obojnega hodnika v dvorcu in detajlov oproke v cerkvi sv. Trojice, nam kaže podobnost, kar navaja k sklepanju, da gre morda celo za istega graditelja ali pa za spretnega posnemovalca cerkve pri gradnji tržne stavbe.

Dvorec bi lahko nastal v času okrog leta 1630 do časa Valvasorjeve upodobitve, vendar verjetneje v začetku tega časovnega razmaka. Preobrazbo starejših stavb v двореc povezujemo tudi s prenosom lastništva te hiše s poroko Mureggerjeve hčere Felicite s Kunstom okrog leta 1630, tj. prilika, ki je običajno povezana tudi z gradbenimi posegi.

III. faza

je v gradbenem smislu manj obsežna, vendar je enako pomembna za podobo hiše in ambienta. S presledki jo lahko razdelimo v več podfaz:

a) adaptacije, ki so objekt prilagodile delovanju pošte, ki se je v hišo preselila leta 1783. V tem času so bili posegi v obočnih konstrukcijah, ohranjen pa je bil osnovni tloris;

b) sprememba višinskega gabarita. Celotni objekt je bil v času Obrezinega lastništva 1809 znižan za eno nadstropje. Zdi se, da je vsaj glede zunanjščine ta faza bila najpomembnejša, saj je spremenila višino objekta, preuredila fasado, ki je izgubila pomol, v začetju pa uredila slopaste arkade.

V notranjščini so obokali s češkimi kapami in baldahini hodnik in del dvoriščnih arkad.

GORENJA STRAŽA, CERKEV SV. TOMAŽA

Marinka Dražumerič, ZVNKD Novo mesto

GORENJA STRAŽA, THE ST. THOMAS CHURCH

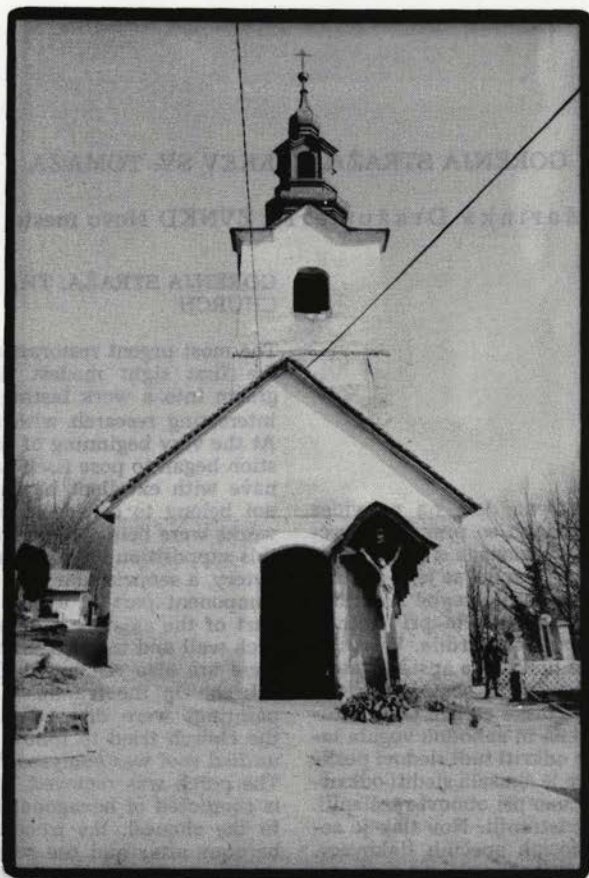
POVZETEK

Najnujnejša obnovitvena dela na na videz skromni vaški podružnici so prerasla v večletno delo, zanimive raziskave s presenetljivimi rezultati. Ob začetku del se je že zastavljalo vprašanje, če ni ladja stavbe z odlično baročno opremo starejša. Šele pri delih v notranjosti se je domneva potrdila. V presbiteriju je bila odkrita polkrožna apsida, katere sestavni del je tudi večji del obstoječega slavoloka. Ostanek romanske cerkve je tudi zunanja slavoločna stena in zahodna vogala ladje. Na slavoloku so odkriti tudi sledovi poslikave. Obnova cerkve je skušala slediti odkritjem. Enotno streho smo pri obnovi razčlenili. Vhodno lopo smo odstranili. Nov tlak je sestavljen iz šesterkotnih opečnih tlakovcev. V presbiteriju sta odstranjena leseni nastavek baročnega in zidana menza glavnega oltarja in prezentirana (nadzidana) apsida. Sprva smo skušali obnoviti na osnovi sledov najstarejšo oltarno menzo znotraj apsida, a smo te sledi le nakazali v tlaku, novo menzo pa pomaknili pod slavolok. Baročni glavni oltar bo po restavriranju ohranil »muzejsko« funkcijo. Stal bo na prvotnem mestu, le na novi lahki kovinski konstrukciji, da bo tako ostala vidna izkopana apsida. Restavriranje poslikave je v teku.

The most urgent restoration works on the at the first sight modest filial church have grown into a work lasting several years, an interesting research with surprising results. At the very beginning of the works, the question began to pose itself whether the church nave with excellent baroque furnishing did not belong to earlier times. Only when the works were being carried out in the interior, this supposition was confirmed. In the presbytery, a semicircular apse was discovered, a component part of which is also the major part of the existing chancel arch. The outer arch wall and the two western corners of the nave are also remnants of the Romanesque church. On the triumphal arch, remains of paintings were discovered. The renewal of the church tried to follow the findings. The unified roof was analysed during restoration. The porch was removed. The new pavement is composed of hexagonal brick floor plates. In the chancel, the wooden predella of the baroque altar and the stone built mensa of the main altar were removed, and the superstructured apse was presented. At first, we tried to renew, on the basis of the discovered traces, the oldest altar mensa inside the apse, but then we only indicated these traces in the pavement and moved the new mensa beneath the arch. The baroque main altar will preserve its »museum« function after the restoration. It will be placed on its original place, but on a new, light metal construction so that the excavated apse will remain visible. The restoration of paintings is on the run.

V prispevku želim predstaviti večletno delo v navidez skromni vaški podružnici, kjer so predvidena najnujnejša obnovitvena dela prerasla v zanimive raziskave, ki so dale presenetljive rezultate. To pa znova opozarja, da morajo biti preнове posameznih objektov dobro premišljene in načrtovane, zajeti morajo celoto in ne le posamezni segment stavbe. Pri obnovi cerkve sv. Tomaža v Gorenji Straži smo se znova srečali s slabo proučenostjo sakralne dediščine na Dolenjskem, ki smo jo, na srečo, lahko dopolnili.

Sl. 61. Gorenja Straža, vhodna fasada pred obnovo

Fig. 61. Gorenja Straža – the entrance facade before restoration

Jesen 1987 je Župnijski urad Vavta vas poslal vlogo za obnovo strehe, izvedbo osuševanja, popravilo ometa na zunanjščini in ureditev lope, sekundarno prislonjene k zvoniku. Ob ogledu je bilo ugotovljeno, da so načrtovana dela res nujno potrebna, porajalo se je tudi že vprašanje, ali ni cerkvena ladja morebiti ostanek neke starejše, kasneje temeljito barokizirane stavbe.¹

Pregled dostopnih pisanih virov je pokazal, da se kraj prvič omenja kot »apud Wartek«, »bey Wart« leta 1250 in tudi omemba ok. 1350 »zue der Wart«² še ne razlikuje dveh Straž (Gorenje in Dolenje). Srednjeveški viri omenjajo le naselje, cerkve pa ne; tudi Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske je še ne omenja.³

V dosedaj poznanih pisanih virih se pojavlja še od sredine 19. stol. dalje. V kroniki župnije⁴ razberemo nekaj podatkov, ki časovno središče večje spremembe na stavbi: leta 1851 naj bi podrli stari zvonik, pozidali sedanjega in ga pokrili s skodlami, streho ladje in prezbiterja pa z opeko, leta 1895 naj bi bil odstranjen lesen poslikan strop v ladji in nadomeščen z opečnim banjastim, leta

1907 so naredili novo ostrešje na zvoniku in pri tem nekoliko spremenili obliko strehe, ki so jo prekrili s pločevino. V zapisniku iz leta 1910 se omenja odprta lopa, prislonjena k zahodni stranici zvonika, zadnje zelo temeljite obnove je bila cerkev deležna leta 1926, ko so v njeni notranjščini položili teraco tlak, prebelili stene in obok, prepleskali kvalitetne zlate baročne (glavnega in dva stranska) oltarje, prebelili zunanjščino ter zazidali odprte stene lope. Edina starejša izpričana letnica je letnica 1681, vklesana na kamniti nagrobni plošči pred prezbiterijem.⁵ Poleg pričevalnosti same stavbe in njene opreme je bil to edini vir, ki je pričal, da cerkev le ni nastala šele v 18. oziroma 19. stoletju.

Pri obnovi ostrešja ni bilo vidnih drugih stavbnih posebnosti, razen lepo razvidne prislonitve prezbiterija k ladji. Pri sondiranju fasad sta bili odkriti dve plasti risanih šivanih ogelnikov: starejša v oker tonu, mlajša v roza in črni barvi. Na zahodnem delu južne stene ladje smo zaradi njene nečlenjenosti domnevali zazidano okensko odprtino, zaradi njene lege proti vasi smo pomislili celo na možnost slikanega prizora. Sondiranje ni potrdilo nobene od hipotez; južna stena ladje je razčlenjena le z enim oknom in stranskim portalom s kamnitim okvirjem.

Na zvoniku je bila odkrita le ena barvna plast slikanih ogelnikov, ki so zaključeni in povezani s horizontalnim vencem. Poslikava sega le do določene višine, kar dokazuje, da je bil zvonik kasneje povišan. Pri tem se odpira zanimivo vprašanje: ali lahko letnico 1851, ko naj bi podrli stari zvonik, povežemo le z njegovo nadzidavo oziroma povišanjem.

Sondiranje zunanjščine je na ladji razkrilo še nekaj nenavadnega: vsi vogali ladje, razen JV, so bili grajeni drugače kot ostali del sten, na njih je bilo tudi več plasti beležev, SZ vogal je bil z debelo plastjo ometa »poravnane« z nivojem ostale

Sl. 62. Gorenja Straža, pogled proti prezbiteriju pred obnovo

Fig. 62. Gorenja Straža – the view towards presbytery before restoration

Sl. 63. Gorenja Straža, srednjeveška poslikava na notranji strani slavoločne odprtine

Fig. 63. Gorenja Straža – the mediaeval wall-painting on the inner side of the triumphal arch

stene. Že ta odkritja so nas začela navajati na misel, da stavbna zgodovina ni tako enostavna in da je cerkev doživela vsaj eno temeljno spremembo gradbene substance. Tudi ladja ni v celoti ostanek starejše arhitekture, ampak so to le njeni trije vogali, stene pa so mlajše, a vseeno starejše od prezbitarija in zvonika.

Pri obnovitvenih delih v notranjščini, pri menjavi tlakov, pa je cerkev v celoti razkrila svojo stavbno zgodovino. V prezbitariju je bila odkrita polkrožna apsida, katere sestavni del je tudi večji del obstoječega slavoloka. Ostanek romanske cerkve so tudi zunanja slavoločna stena in zahodna vogala ladje. Na notranji strani slavoločnega loka so bili odkriti fragmenti stenske figuralne poslikave, enako tudi na severnem delu zunanje slavoločne stene, na južnem pa le slikane ornamentike. Barvni toni so močni: rdeči, rumeni, zeleni, rjavi. Na južnem delu slavoločnega loka je restavriranje razkrilo celopostavno figuro starejšega bradatega moža, bosega, ogrnjenelega v plašč, ki stoji pod baldahinom, v levici drži knjigo, v desnici krožnik (?); na severnem delu loka je ohranjen le fragment obraza mladega,

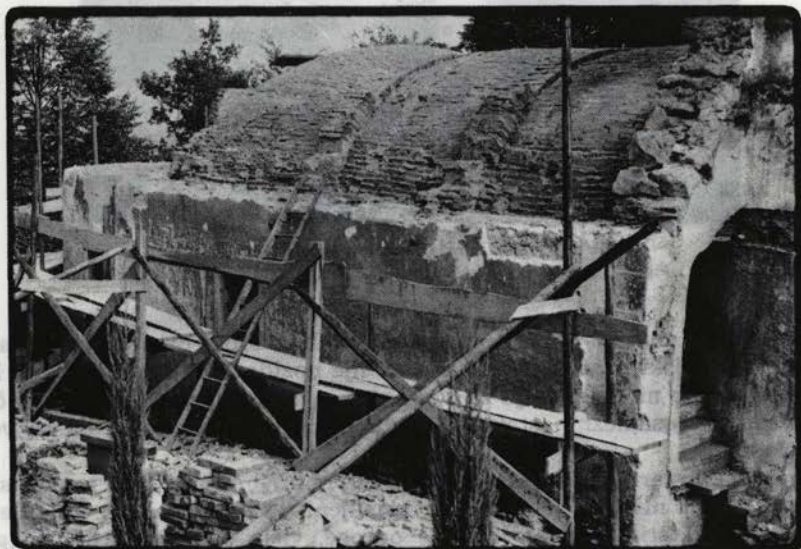
nebradatega mladeniča. Ohranjena fragmenta poslikave dajeta vtis, da gre za figuri, ki sta bili sestavni del sprevoda, ta pa se je nadaljeval po stenah apsida. Poslikava na zunanji slavoločni steni še ni restavrirana, zato sta prizora zaenkrat še nedefinirana.

Pri menjavi tlakov v ladji se je pokazalo, da je bil pod zadnjim teraco tlakom starejši tlak iz estriha⁷, enako v apsidi, kjer smo odkrili tudi temelje prvotne oltarne menze. Ob dvigovanju kamnite nagrobne plošče se je pokazalo, da je bila dvignjena že prej, pod njo tudi nismo našli kosti, to pa potrjuje verodostojnost ljudskega pripovedovanja. V ladji je bilo nekaj sporadičnih najdb človeških kosti, a smo se ob ogledu in konzultaciji z arheologi odločili, da bomo raziskali le apsido, v obstoječe talne plasti pa ne bomo posegali.

Prezentacija

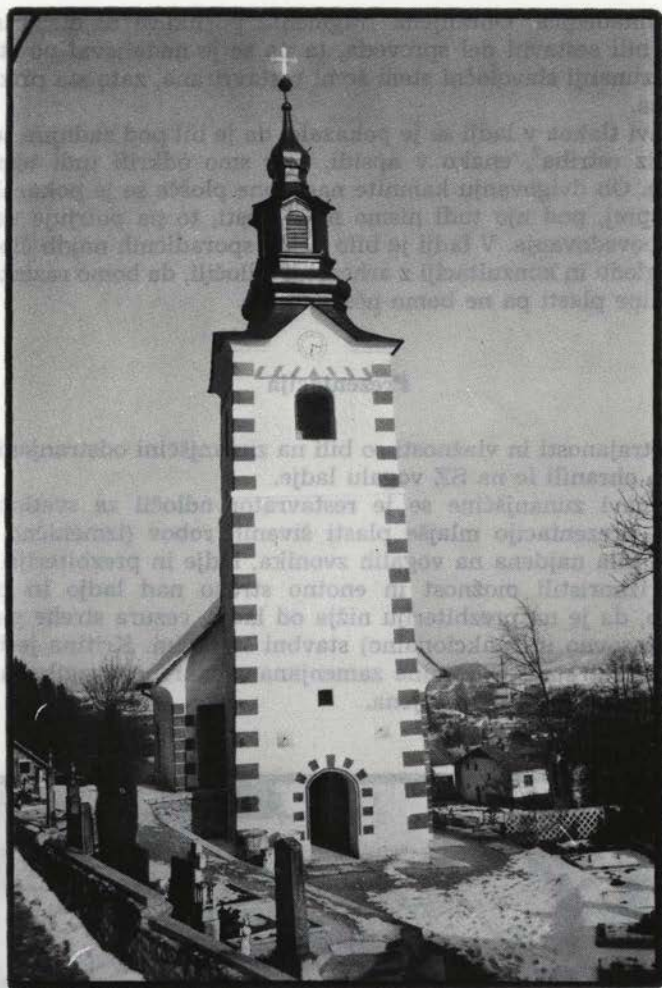
Zaradi dotrajanosti in vlažnosti so bili na zunanjsčini odstranjeni stari ometi, del le-teh smo ohranili le na SZ vogalu ladje.

Pri obravnavi zunanjsčine se je restavrator odločil za svetlooker osnovni barvni ton in prezentacijo mlajše plasti šivanih robov (izmenično roza in črn oglemik), ki je bila najdena na vogalih zvonika, ladje in prezbiterija. Pri prenovi ostrejša smo izkoristili možnost in enotno streho nad ladjo in prezbiterijem razčlenili tako, da je na prezbiteriju nižja od ladje, cezura strehe pa opredeljuje dve različni (časovno in funkcionalno) stavbni sestavini. Kritina je bobrovec, na zvoniku je bila dotrajana pločevina zamenjana z bakreno, razgibana neobaročna oblika strehe je ostala nespremenjena.

Sl. 64. Gorenja Straža, sanacija obočnega banjastega oboka nad ladjo
Fig. 64. Gorenja Straža – the sanitation of the brick arch above the nave

Sl. 65. Gorenja Straža, vhodna fasada po obnovi
 Fig. 65. Gorenja Straža – the entrance facade after restoration

Že prvo leto obnove je bila odstranjena velika lopa, prislunjena k zahodni steni ladje. Župnijski urad je želel namesto nje pozidati bolj primerno, na koncu pa je le prevladalo mnenje, da je za prezentacijo cerkvene zunanjsčine, za čistost in pripovednost posameznih stavbnih sestavin neprimerno bolje, da se verniki odrečejo lopi.

Čprav je bil starejši nivo estriha okoli 30 cm nižji od mlajšega teraca, smo se odločili za mlajši nivo. V to smo bili prisiljeni zaradi tega, ker so bile baze polstebrov, na katerih počivajo obočne oproge, višje od estriha in prilagojene nivoju teraca. Nivo teraca je vezan tudi na sedanji opečni banjasti obok v ladji, ki naj bi 1895 zamenjal raven lesen, verjetno baročni kasetiran strop. Ohranili

smo tudi dve stopnici: prvo, ki loči prostor pod pevskim korom od ladje, in drugo, ki deli ladjo od prezbitarija.

Nov tlak v ladji in prezbitariju je sestavljen iz šesterkotnih opečnih tlakovcev. V prezbitariju sta odstranjena lesen oltarni nastavek baročnega in zidana menza glavnega oltarja in prezentirana (nadzidana) apsida. Tlak v apsidi je iz estriha, v ostalem prezbitariju pa kot v ladji. Za bogoslužne potreba pa je Župnijski urad želel postaviti novo oltarno menzo. Sprva smo sicer skušali ohraniti in nadzirati najdene temelje a žal njihova lega ni omogočala prostega gibanja in je bila zaradi tega neprimerna za opravljanje sedanjega bogoslužja. Odločili smo se, da položaj stare oltarne menze nakažemo v tlaku (tenka medeninasta obroba), novo menzo pa pomaknemo pod slavalok. Baročni glavni oltar bo imel po restavriranju samo »muzejsko« funkcijo. Da bi ohranili njegovo kontinuiteto, smo se odločili, da ga postavimo na kovinsko konstrukcijo tako, da bo lega lesenega oltarnega nastavka ostala prvotna, le zidano menzo, ki je bila postavljena ravno na sredino zidu apsida, bo zamenjala lahkotna medeninasta nosilna konstrukcija.⁸ Oltar bo tako simbolično vrnjen na prvotno lokacijo in bo hkrati predstavljal bogato kuliso novi oltarni menzi.

V letu 1990 se je ričelo restavriranje novoodkrite poslikave.⁹ Upam, da se bo nadaljevalo tudi v letošnjem letu, prav tako restavriranje kvalitetnih zlatih oltarjev.

Pred pričetkom obnovitvenih del je veljala za cerkev sv. Tomaža v Gorenji Straži oznaka, ki jo je napisal dr. Komelj: »Podeželska cerkvena arhitektura z

Sl. 66. Gorenja Straža, pogled proti prezbitariju po končani obnovi

Fig. 66. Gornja Straža – the view towards presbytery after the completion of restoration works

razmeroma odločno baročno opremo iz konca 17. in začetka 18. stoletja, posebej glavnega oltarja¹⁰. . . Njegova oznaka še drži, a je obogatena z novimi odkritji in spoznanji, ki dvigajo kvaliteto stavbe in opreme nad skromno povprečje vaških podružnic.

OPOMBE

¹ Konservatorske smernice za obnovitvena dela, pripravil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto marca 1988.

² Milko Kos: Gradivo za historično topografijo Slovenije (Za Kranjsko do leta 1500), II, Ljubljana 1975, 578-579.

³ Od leta 1988 sta naselji Gorenja in Dolenja Straža združeni znova v eno naselje - Stražo.

⁴ Kroniko hrani Župnijski urad Vavta vas. Cerkev v Gorenji Straži je do 1883 pripadala župniji Prečna, tega leta pa je bila priključena župniji Vavta vas.

⁵ Pomislek, da je bila nagrobna plošča prinešena od drugod, so omajali domačini, ki so zatrjevali, da je bila vedno položena pred stolpnice, ki loči prezbiterij od ladje. Ob polaganju teraca so jo dvignili, dele okostja pobrali in ploščo položili nazaj na isto mesto. Nagrobna plošča je iz črnega kamna, pokončne pravokotne oblike, brez okrasja, na njej je vklesan napis: HIC SEPVL/TVS EST/ANDRE/AS DARA/VZ/1681.

Priimek Darovec je v Gornji Straži še danes živ, mogoče označuje napis ime donatorja, ki je pomembno sodeloval pri barokizaciji.

⁶ Vzrok, da so ostali od prvotne cerkvene ladje le vogali, bi bil lahko v njeni slabi gradnji, lahko pa tudi v plazovitem terenu, ki je spodnesel osrednji del ladijskih sten.

⁷ Odprto ostaja vprašanje ali ni leta 1926 položen teraco tlak zamenjal nekega starejšega in ohranil njegov nivo.

⁸ Na tem mestu se še enkrat zahvaljujem inž. Ribnikarju za statični izračun medeninaste konstrukcije in dr. Zadnikarju za spodbudne besede pri razmišljanju o prezentaciji apside.

⁹ Delo je izvedel Marko Butina, akad. slikar specialist iz Restavratorskega centra, pomagal mu je Robert Peskar, študent umetnostne zgodovine. Jeseni so bili zaplinjeni vsi trije zlati oltarji, podobe križevega pota pa odpeljani v restavriranje. Vsa dela je financiral Župnijski urad Vavta vas.

¹⁰ Komelj Ivan: Umetnostno-zgodovinska topografija, tipkopis, hrani Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Lektoriranje je oskrbela avtorica.

UPORABA RAČUNALNIKA PRI PREZENTACIJI IN REKONSTRUKCIJI ČITALNICE V GRUBERJEVI PALAČI

.Daša Vavken, Ljubljana

THE USE OF COMPUTER IN THE
PRESENTATION
AND RECONSTRUCTION
OF THE READING-ROOM
IN GRUBERJEVA PALAČA
(THE GRUBER PALACE)

POVZETEK

V čitalnici Arhiva Slovenije v Gruberjevi palači, pomembni baročni stavbi v Ljubljani, so odkrili fragmente poslikave iz srede 19. stol. Predlog rekonstrukcije te poslikave je narejen na osnovi zelo natančne izmere vseh ohranjenih značilnosti in računalniške risbe. Kadar namreč nimamo vseh podatkov o prvotnem stanju, nam računalnik omogoča generiranje različnih možnih variant rekonstrukcij.

In the reading-room of the Archives of Slovenia in the Gruber Palace, an important baroque building in Ljubljana, fragments of paintings from the middle of the 19th century were discovered. The plan of the reconstruction of these paintings is based on very accurate measurements of all the preserved characteristics and on a computer drawing. When we do not have all the necessary data on the original situation, the computer enables the generating of various possible variants of reconstructions.

Dokumentacija prezentacije in rekonstrukcije čitalnice je izdelana s pomočjo računalnika in CAD programa (Computer Added Design – računalniško podprto oblikovanje). Vse slike so shranjene le kot zbirke podatkov o koordinatah posameznih točk. Izbrano sliko dobimo z ustrezno postavitvijo koordinatnega sistema in »okna«, ki določa, kateri del celotne slike se izriše na tiskalnik. Največji del risanja predstavlja tako vnos podatkov.

Čitalnica v Gruberjevi palači meri približno 90 m² in je s tremi okni obrnjena na sever. Poslikave so odkrili v novembru 1990 in izhajajo iz sredine devetnajstega stoletja. Obnovo vodi Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine s strokovnimi sodelavci.

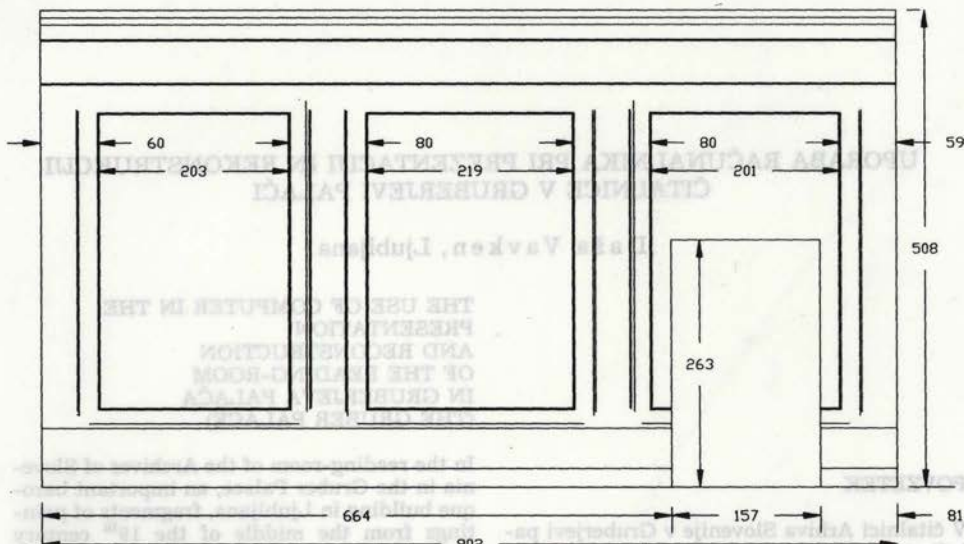
V začetnem stanju (po odstranitvi kasnejših opleskov) so se nakazovali stebri v sivih odtenkih, zeleno obrobljene roza kasete med njimi in pasovi sivih, sivorjavih in rjavih črt pod in nad njimi.

Začela sva z globalnimi meritvami posameznih sten in te mere (kot pare oziroma trojice koordinat) vnesla v računalnik.

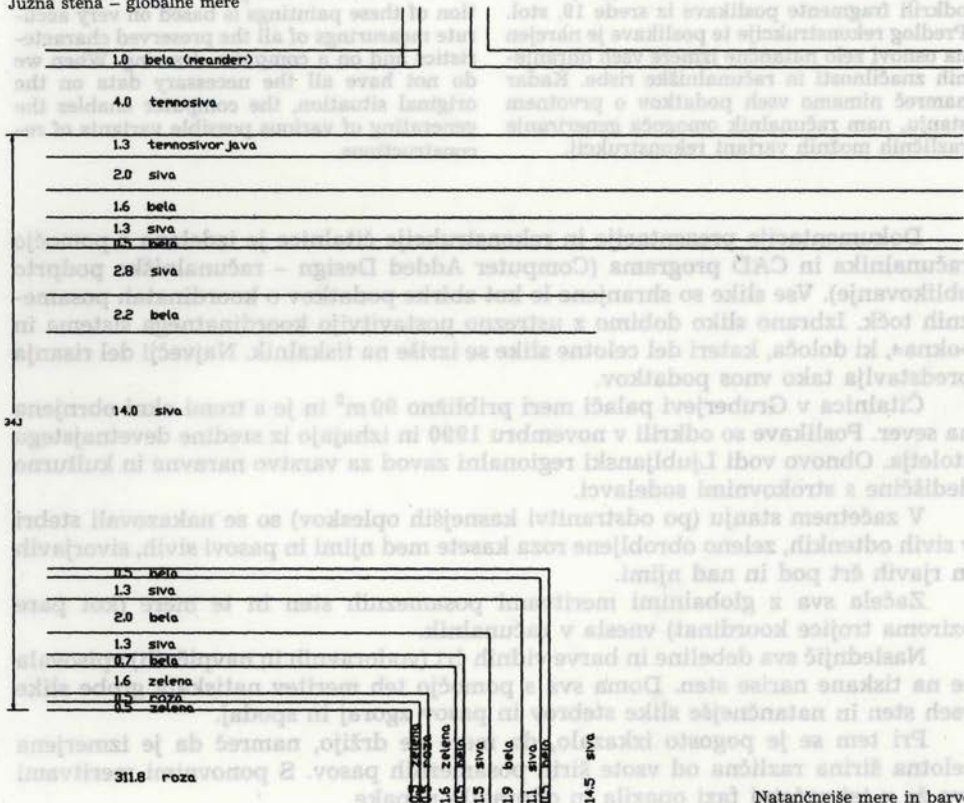
Naslednjič sva debeline in barve vidnih črt (vodoravnih in navpičnih) vpisovala že na tiskane narise sten. Doma sva s pomočjo teh meritev natiskala grobe slike vseh sten in natančnejše slike stebrov in pasov zgoraj in spodaj.

Pri tem se je pogosto izkazalo, da mere ne držijo, namreč da je izmerjena celotna širina različna od vsote širin posameznih pasov. S ponovnimi meritvami sva že v tej začetni fazi opazila in odpravila napake.

Južna stena – globalne mere

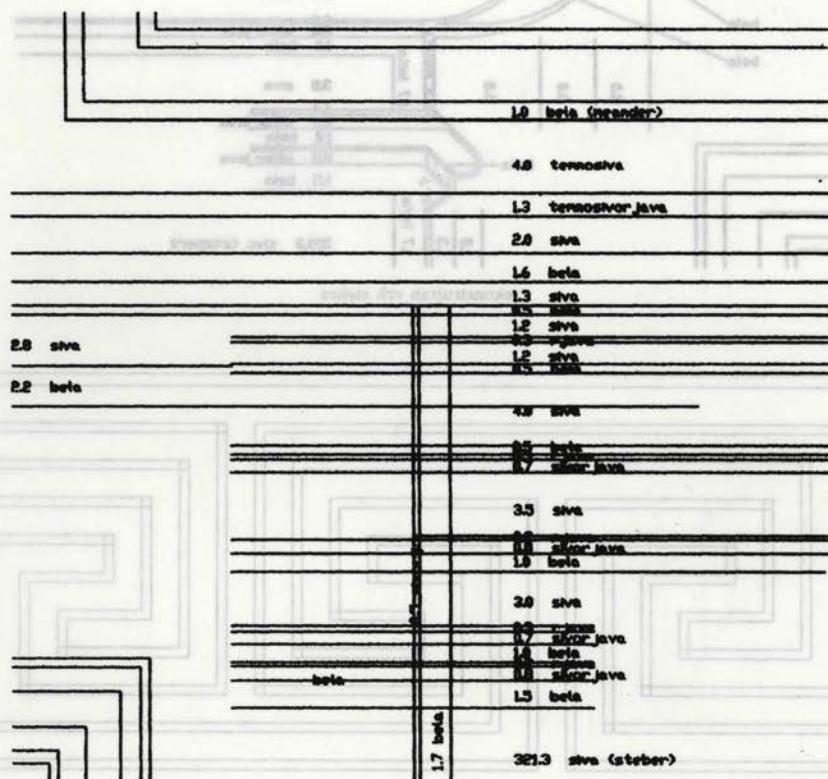

Na tej stopnji izdelave dokumentacije je poslikava začejala dobivati smisel. Na vseh stenah se pojavlja isti motiv stebra, ki zaradi narisanih osvetlitev oziroma senčenj ustvarja navidezen vtis tretje dimenzije. Vsi stebri so enako široki, glede na osvetlitev pa se ločijo na leve (svetloba prihaja z leve) in desne (vir svetlobe je na desni). Centralna svetloba, ki določa, v katero smer je stebel osvetljen, prihaja skozi srednje okno. Stebri na tej (severni) steni so širši, ker vsebujejo tudi okenske odprtine. Razdalje med stebri so pogojene s širinami posameznih sten in so zato različne. Nad stebri je med belimi, sivimi, sivorjavimi pasovi pas z meandrom.

Pri rekonstrukciji vrha in baze stebra sva si spet pomagala z računalniško skico – posamezne črte in barve sva vnašala v mrežo podaljšanih navpičnih in vodoravnih pasov.

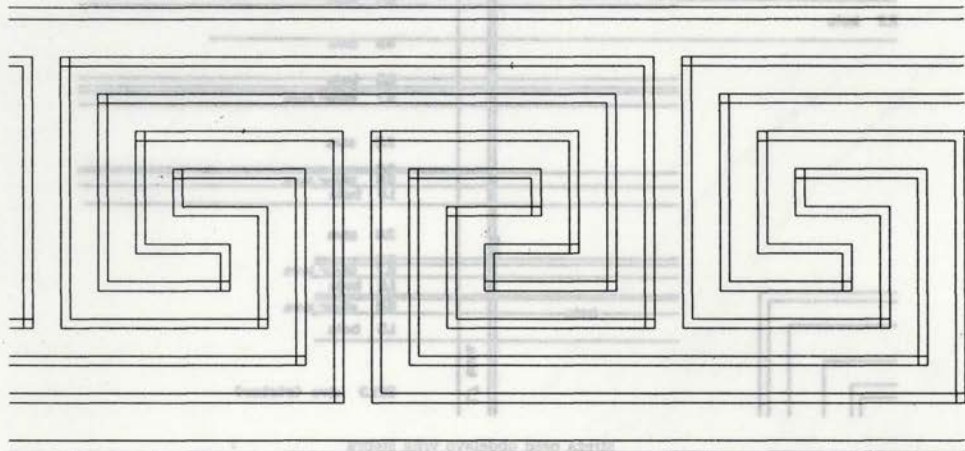
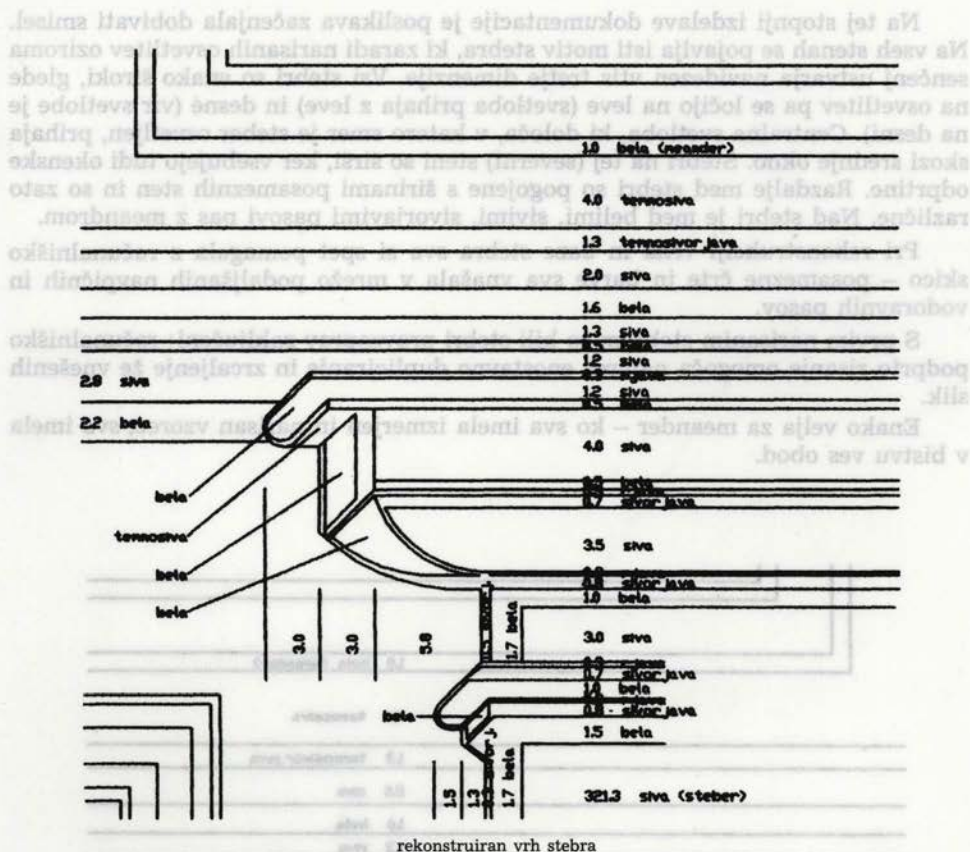
S prvim narisanim stebrom so bili stebri pravzaprav zaključeni: računalniško podprto risanje omogoča namreč enostavno dupliciranje in zrcaljenje že vnešenih slik.

Enako velja za meander – ko sva imela izmerjen in narisani vzorec, sva imela v bistvu ves obod.

Mreža pred obdelavo vrha stebra

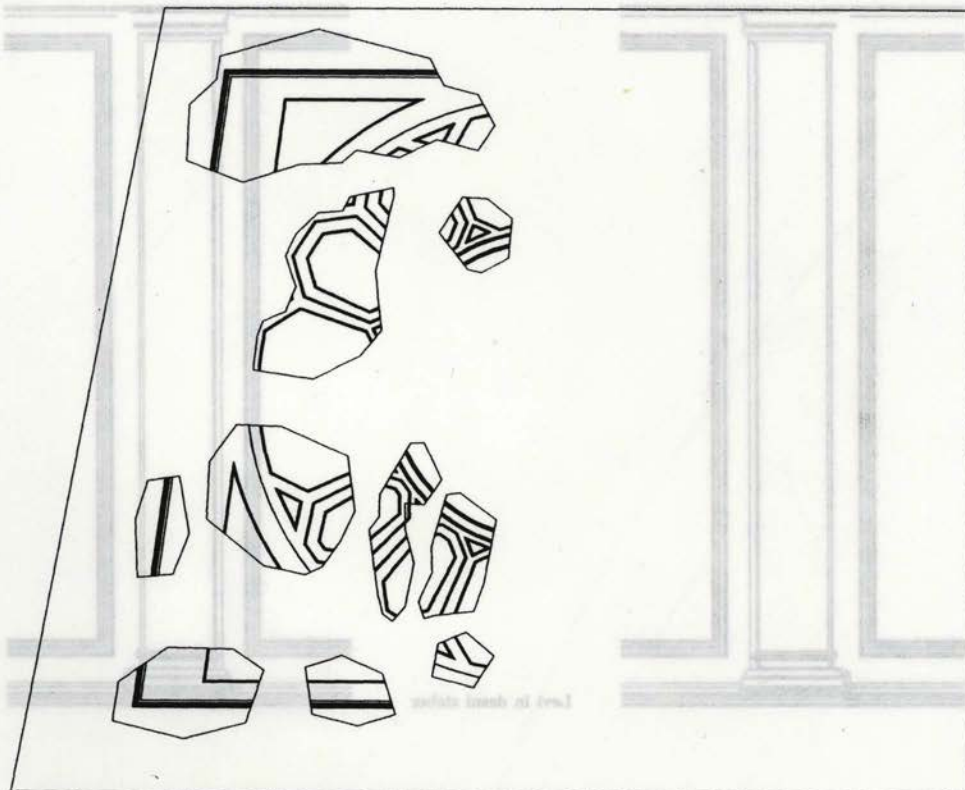
Strop je slabo ohranjen in poslikava je delno vidna na zahodni polovici. Zasnova je krožna. Središče krogov sva določila s pomočjo geometrije, in sicer z medsebojnimi razdaljami treh, na isti krožnici ležečih točk. Med krožnicami so štirje veliki in osem manjših osmerokotnikov. Od velikih je cel izmerljiv le eden, zato sva pri rekonstrukciji predpostavila, da so vsi enaki. Od manjših so merljivi štirje, ki imajo po šest enakih stranic, pri drugih dveh pa se malenkostno razlikujejo. Medsebojne razdalje med vsemi osmerokotniki so enake (ne glede na velikost). Med osmerokotniki so na notranji oziroma zunanji strani še trikotniki, ki so prav tako enako oddaljeni od vseh sosednjih likov. Celotna poslikava je obrobljena s četverokotnikom, ki je paralelen stenam (razen zahodni, ki ni pravokotna na ostale). Notranjosti likov so poslikane z motivi vaz s cvetjem, najden je stiliziran akant z liro. Poleg barv, uporabljenih na stenah, se pojavljajo odtenki rumene.

Zadnji korak pri celotni izdelavi dokumentacije so bile perspektive in aksonometrije; glede na to, da so bili vsi potrebni podatki že v računalniku, ta del ni predstavljal posebnih težav.

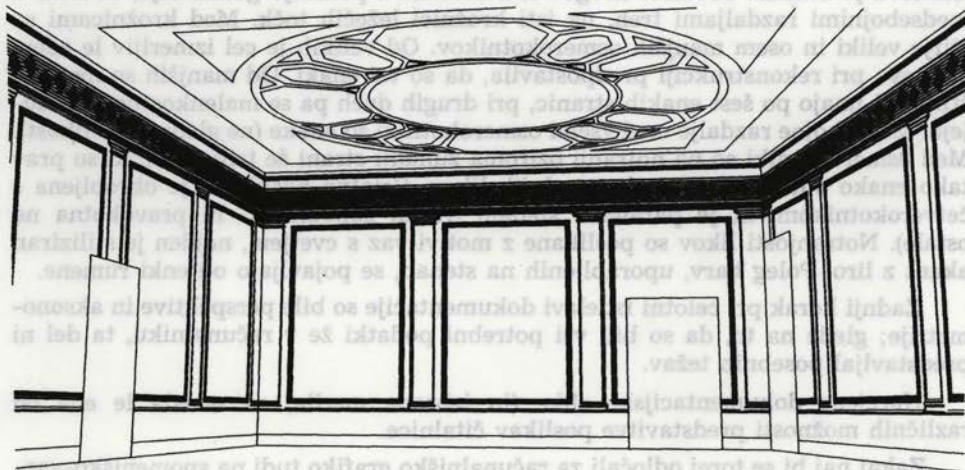
Narejene dokumentacijske slike (in izbrana merila) so seveda le ena od različnih možnosti predstavitve poslikav čitalnice.

Zakaj naj bi se torej odločali za računalniško grafiko tudi na spomeniško-varstvenem in restavratorskem področju: izt. in belgof

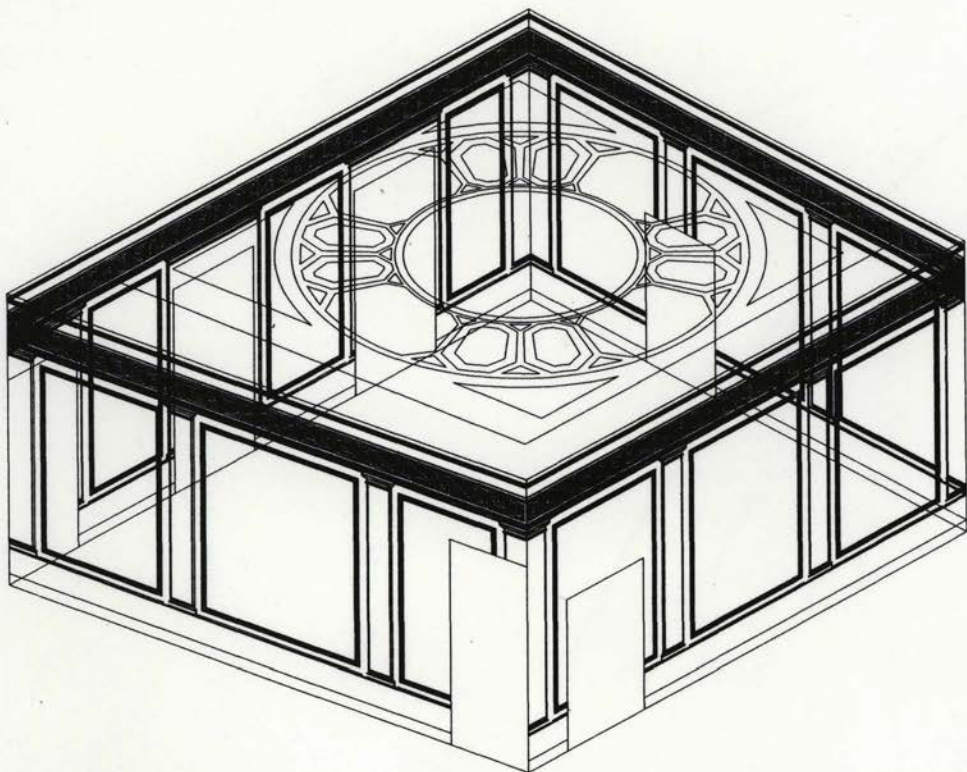

Strop – stanje po odstranitvi kasnejših opleskov

Pogled na južno steno

Pogled skozi stene

1. Zaradi natančnosti. Ugotavljanje računskih podatkov o razdaljah je skoraj avtomatično in ga opravi CAD program, prav tako sam izpiše zelene kote (v izbrani smeri in v zeleni velikosti). Kadarkoli lahko sliko dopolnimo s tisti hip potrebnimi kotami. Tako tudi ne more priti do neskladja med kotami in izrisom.

2. Izris s pomočjo računalnika omogoča reprodukcije dokumentacije v poljubnih merilih – tudi v naravni velikosti (M 1:1). Sliko lahko torej direktno prenesemo na objekt (pikiranje).

3. Perspektive in aksonometrije iz poljubnih očišč, ki so pomembne za lažje razumevanje vtisa prostora, so v primerjavi z ročnim pristopom izdelane hitro in z lahkoto.

4. Kadar nimamo vseh podatkov o prvotnem stanju, nam računalnik omogoča enostavno generiranje različnih možnih variant rekonstrukcij.

5. Če odkrijemo kakršnakoli nova dejstva, delo z računalnikom omogoča enostavno spreminjanje in dopolnjevanje obstoječe dokumentacije.

ских украшений. Есть основания полагать, что эти группировки отражают диалектное членение общеславянского языка на последней стадии его эволюции.¹

На территории Словении славянских древностей самого начала средневековья нет. Известно, что до 568 г. эти земли принадлежали лангобардам. Письменные источники (известие Павла Диакона и послания папы Григория I 592 и 600 гг.) свидетельствуют, что в 592, 600 и 602 годах славяне совершали нападения на города Истрии и Северной Италии. Поэтому нужно полагать, что бассейн верхнего течения Савы в конце VI в. был заселен уже славянами. Возможны два предположения: 1. Славяне пришли сюда после ухода лангобардов в Италию; 2. Славяне проникли в позднеримскую провинцию Внутренний Норик в составе массива лангобардов. В пользу последнего предположения говорят находки славянских глиняных сосудов пражско-корчакского типа в отдельных погребениях лангобардских могильников Среднего Подунавья,² бытование в VII–VIII вв. височных колец истренского типа, которые своими корнями уходят в лангобардскую эпоху, и некоторые иные косвенные показатели. Но и в этом случае нужно думать, что после ухода лангобардов здесь имела место новая волна славянской миграции.

Есть основания полагать, что славяне, колонизовавшие земли современной Словении, вышли из пражско-корчакской диалектно-племенной группировки славян раннего средневековья. Культура ее характеризуется неукрепленными поселениями с наземными жилищами со срубной конструкцией стен и печами или очагами, занимавшими один из углов, лепной керамикой, основу которой составляли весьма характерные горшки с усеченноконическим туловом, слегка суженным горлом и коротким венчиком (наибольшее расширение приходится на верхнюю треть высоты сосудов) и грунтовыми могильниками с захоронениями по обряду трупосожжения, преимущественно безинвентарными и безурновыми. В Среднем Подунавье под воздействием иных этносов, проживающих здесь в позднеримское время и в эпоху переселения народов, очень рано среди славян получил распространение обряд трупоположения. Здесь же на смену лепной посуде появляется и получает широкое распространение керамика дунайского типа, изготавливаемая на гончарном круге и в какой-то степени продолжающая традиции провинциально-римского гончарства.

Расселение славян на территорию Словении шло из Среднего Подунавья – Паннонии и Моравии, о чем определенно говорят ранние могильники (VII–VIII вв.), в которых господствуют трупоположения и изредка встречается керамика дунайского типа. О том, что славянское население Словении вышло из пражско-корчакской диалектно-племенной группировки свидетельствует и распространение в погребениях карантанско-кетлашской культуры височных колец с эсвидными концами. Эти украшения, как ныне установлено исследователями, характерны для тех племенных объединений славянского мира, которые являются потомками славянского населения, принадлежащего к пражско-корчакской группировке.

Славяне – общее самоназвание всех славянских племен и народностей. Кроме того, этот этноним сохранился в наименованиях ряда этнографических групп славян: словене ильменские в Новгородской земле на северо-востоке средневекового славянского мира, словинцы (кашубы) в Польском Поморье, словенцы в Югославии и словаки в Чехо-Словакии. Все эти народности восходят к пражско-корчакской диалектно-племенной группировке раннесредневекового славянства, отождествляемой со склавенами Иордана, закончившего свое сочинение по истории готов в 551 г. Он сообщает, что «многолюдное племя венетов» ныне известно «под тремя именами: венетов, антов и склавленов» (Getica, 119). Установлено, что -к- в написании последнего этнонима вставное. Иорган отмечает и географическое положение:

»Склавены живут от города Новьетуна и озера, именуемого Мурсианским, до Данастра, а на север – до Бисклы (Getica, 35). Согласно Е. Ч. Скржинской, основательно проанализировавшей это сочинение Иордана, город Новьетун – позднеантичное поселение Nevioudunum на р. Саве при впадении Крка в восточной Славении. Более западные земли бассейна Савы во времена Иордана принадлежали очевидно лангобардам. Мурсианское озеро, как полагает эта исследовательница, должно находится где-то в районе древнего города Мурсы (ныне Осиек в нижнем течении Дравы). Однако здесь нет крупного озера, поэтому Е. Ч. Скржинская высказала предположение о том, что Мурсианским могло именоваться озеро Балатон, поскольку путь к нему для римлян начинался преимущественно от города Мурсы.³

Таким образом, географическими координатами территории расселения склавен по Иордану являются Сава и Драва на западе, Днестр на востоке и Висла на севере. Ограниченная этими координатами область как раз является основным ареалом памятников пражско-корчакского типа V–VI вв. Во второй половине VI – VII вв. этот ареал заметно расширяется.

Славяне, вышедшие из этой диалектно-племенной группировки расселяются очень широко. В результате началась их культурная и языковая дифференциация, обусловленная как территориальным размежеванием, так, что, может быть, более существенно, смешением с местным населением, которое было весьма неодинаковым в этническом отношении в разных регионах славянской колонизации. Так, в Новгородской земле словене (ильменские) встретились с населением, принадлежащем к прибалтийско-финской языковой группе, в Верхнем Поднепровье славяне-пришельцы ассимилировали балтов и т. д.

Одним из новых этнографических образований средневекового славянства стала карантанская или приальпийская группировка, сложившаяся в результате освоения славянами региона Восточных Альп (Словения, Каринтия, Фриул, Штирия и Крайна). В генезисе этих славян, нужно полагать, приняли участие разобщенные группы романизированного кельто-иллирийского населения. В течение VII–VIII вв. население бывшей позднеримской провинции Внутренний Норик заметно консолидируется, на что указывает формирование здесь своеобразной археологической культуры – карантанско-кетлашской (вторая половина VII–XI в.).

Быстрый расцвет культуры альпийских славян обусловлен двумя обстоятельствами. Прежде всего, следует учитывать то, что часть славян еще в первой половине I тыс. н. э. испытала воздействие римской цивилизации. Как известно, на окраинах Римской империи в Средней и Юго-Восточной Европе образовались провинциально-римские культуры. В ареале их вместе с иными этносами проживала и значительная часть славян. После крушения Римской империи в культуре славян, как, впрочем, и среди других этносов, наблюдается значительный упадок. Однако вскоре (в разных регионах славянского ареала в разное время) наступает быстрый подъем ремесленной деятельности и культуры в целом. При этом обнаруживается, что многие стороны ремесленного дела и иных занятий раннесредневековых славян восходят к периферийно-римским традициям. В области расселения карантанских славян определенную роль в эволюции их культуры могли сыграть и остатки позднеантичных центров. Политическое ядро Карантанского княжества, объединившего многие области приальпийских славян в единое государственное образование, сложилось в VII в. в окрестностях разрушенного Виринума (Civitas Carantana – ныне Карнбург близ Клагенфурта – Krnski grad pri Celovcu).

Вышедшие из пражско-корчакской диалектно-племенной группировки славяне

на новых местах расселения формируют новые этнографические единицы. В Восточной Европе это племенные образования, известные по древнерусской летописи «Повести временных лет», – словене, кривичи, вятичи, радимичи, северяне и др. Этнографическое своеобразие проявляется прежде всего в женских украшениях. Так, характерными для словен ильменских становятся ромбошитковые кольца, кривичей – браслетообразные завязанные височные кольца, вятичей – семилопастные, северян – спиральные и т. д.

Славяне альпийской группы также оформляются в особую этнографическую единицу. Вырабатывают они и свои специфические типы украшений. Наиболее яркими среди них являются лунообразные височные кольца и броши.

Культурное своеобразие, политическое и территориальное обособление приальпийских славян привело к складыванию народности словенцев и образованию древнесловенского языка. Ранний этап формирования языка словенцев – IX–X вв. находит отражение во Фрейзингских фрагментах.

ОРОМВЕ

¹ В. В. Седов. Происхождение и ранняя история славян. Москва, 1979, с. 101–1436: Он же. Диалектно-племенная дифференциация славян в начале средневеков по данным археологии. В кн.: История, культура, этнография и фольклор славянских народов. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации. Москва, 1988, с. 169–180.

² I. Bóna. Über einen archäologischen Beweis des langobardisch-slawisch-awarischen Zusammenlebens. – In: Študijne zvesti Archeologického ústavu Slovenskej Akadémie vied. Bd. 16. Nitra, 1968, S. 35–45.

³ Иордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica*. Вступительная статья, перевод, комментарий Е. Ч. Скржинской. Москва, 1960, с. 213–215.

Marijan Slabe

OB SEDEMDESETLETNICI AKADEMIKA PROF. DR. EMILIJANA CEVCA

Akademika prof. dr. Emilijana Cevca sem spoznal v letih svojega študijskega preživljanja na Sekciji za arheologijo pri SAZU, ki jo je kot prvi vodil prof. dr. Josip Korošec. To je bilo nekje sredi petdesetih let. Večkratna srečanja na tej ustanovi in pogosto sodelovanje posameznih strok na raznih področjih, pri varovanju, preučevanju in ohranjanju naše dediščine, so strokovnjake zbliževala in v marsičem tudi povezovala na enaki ali vsaj zelo podobni valovni dolžini razmišljanja, kar vse mi je omogočilo tudi bližji stik in spoznavanje z njim.

Rojen je bil v Kamniku, diplomiral 1947. leta, po štirih letih pa že opravil doktorski izpit; izpopolnjeval se je tudi v Münchnu, ko je prejel Humboldtovo štipendijo. Danes je redni član SAZU. Pedagoško je delal na Akademiji za glasbo in Teološki fakulteti v Ljubljani in je upravnik Inštituta dr. Franceta Steleta za umetnostno zgodovino.

Rad sem prebiral njegova dela, pa naj bo to zame še danes že v rani mladosti dojeta knjiga, izšla leta 1944, z risbami Rika Debenjaka s trstiko, ki z osebno svežino mladostnega jezika, nadahnjena z bogato tonsko barvitostjo, ki bolj poje kakor govori, oživlja marsikatero danes že izgubljene pojmovne vrednote slovenskega človeka, bodisi da jih je sodobni čas z razvojem v novi svet odvrnil od nas, bodisi da smo jih na silo izničili, ali tudi njegova druga, poznejša umetnostnozgodovinska dela in razprave. In katere simbole izkristalizira avtor, oziroma katere prvine se mu zdijo prednostne v težkem času, ko jih je opisoval v prencu za slovenskega človeka in so se mu zdele tako pomembne za spomin? Npr.: kruh, lončena piščalka, vrata, vrč, zibelka ali znamenje, ki zaključuje skupek teh analitičnih orisov, izdelanih, naj rečem, s pesniško romantičnim in v idilični svet zastavljenim peresom. Ta knjiga se mi zdi tako nujna in nepogrešljiva, zlasti še za zdajšnjega človeka v slovenskem prostoru, saj preganja iz nas polja prazne učenosti, votlega, a napihnjenega bogastva v naših srcih in nas navezuje na prvinsko občutje očetov, kot zapiše avtor v predgovoru. Slepota utrudljive in neperspektivne premočrtnosti, ki nas je begala dolgo vrsto let, pri branju iz nas kar vidno izhlapeva.

Jubilant pa ni vztrajal na začeti pisateljski poti. Že istega leta se je njegov dejavnostni smoter dopolnil. Življenjsko delo je pričel posvečati preučevanju naše umetnostnozgodovinske dediščine, pri čemer se je na začetku napajal zlasti pri dvojici utemeljiteljev slovenske umetnostne zgodovine Izidorju Cankarju in Francetu Steletu, katerega slovenskemu prostoru prirejena preučevanja so mu dajala tudi moč, da je mogel to stroko in vedo s prenikljivo intuitivnostjo, dopolnjeno seveda tudi z obširnimi znanjem in poznavanjem njenega razvoja, ne samo dopolniti, ampak ju tudi nadgraditi, in to v tistih bistvenih prvinah, ki so danes že temelji za izdelavo nadaljnjih izhodišč spoznavanja umetnostnozgodovinske dediščine.

Delo akademika Cevca je treba gledati v več osnovnih dejavnostnih plasteh: umetnostnozgodovinski, konservatorski, pedagoški in pisateljski ter v vlogi javnega kulturnega delavca, ki so vse med seboj povezane, pridružuje pa se jim še neločljiva in človeško občutena duhovna raven, ki išče svoj smisel ter ga tudi opravičuje in povezuje bodisi v horizontalni bivanjski bodisi vertikalni spiritualni smeri. Cilj v njegovih delih in sploh v njegovem delovanju je tako očiten in nikdar se ob prebiranju njegovega dela ni mogoče spraševati o uhajanju na pota nezavednega in nesmiselnega. Kajti nemoč mu je tuja, radoživost izpolnitve človeškega smisla blizu.

Svoje znanstveno platno tke skozi prozorne vozle široke razgledanosti. Z izjemnim poznavanjem umetnostnozgodovinskih izsledkov in sorodnih ved daje svojim izhodiščnim interesom nov prilastek bogosti interdisciplinarne vrednosti.

V svojih delih primarno odkriva in razvozljava ne samo dokumente materialne kulture, marveč se poskuša v vsej svoji bistvenosti in globini tudi približevati stanju duha v tistem času, katerega produkt je spomeniška vrednota, ki jo predstavlja, kajti s samo lupino neke celote ne najde povezave v svojem vrednotenju. V njih je moč zaznavati in odkrivati tisto odmerjeno vrednost, s katero se je tudi vedno približeval globini razumevanja in spoznavanja, s tem pa dosegal tudi zavidljivo suverenost v svojih prikazih umetnostnozgodovinske kulturne dediščine.

Na katerih poljih, ki se dotikajo umetnosti, kulture, ga torej ne najdemo, čeprav je njegovo težišče vendarle predano raziskavam in vrednotenju srednjeveške plastike.

Gotovo ni moč prešteti vseh razprav in člankov, orisov itd., ki segajo v polje slovenske umetnosti – od prve študije z naslovom *Poznogotske freske na Križni gori pri Škofji Loki (ZUZ 1944)* naprej vse do današnjega dne – in v katerih s svojo visoko intelektualno sposobnostjo tenkočutnega zaznavanja odkriva in dopolnjuje spoznavanje naše slovenske kulture.

Kdo od ljubiteljev slovenske likovne umetnosti se ne spominja nadvse uspele in bogato zasnovane ter še zdaj odmevne razstave iz leta 1973 *Gotska plastika na Slovenskem* s spremljajočim katalogom, ki je bila prav gotovo povod še za marsikatero drugo uspelo razstavo v ljubljanski Narodni galeriji in pomeni, kakor bi lahko mirne vesti napisali, pravi mejnik v predstavitvi naše dediščine. Njen duhovni oče in ustvarjalec je bil prav naš jubilan.

Gotovo pa je vrh ustvarjanja – preučevanja dosegel v naslednjih samostojnih delih: *Srednjeveška plastika na Slovenskem*, *Poznogotska plastika na Slovenskem*, *Kiparstvo na Slovenskem med gotiko in barokom*, *Gotsko kiparstvo in temeljni pregled slovenske umetnosti z naslovom Slovenska umetnost*, ki je danes že prava redkost in bi zahteval ponovno izdajo, kajti v njem je podanih nešteto izhodiščnih iztočnic, ki predstavljajo možnosti za poglobljanje preučevanja slovenske umetnostnozgodovinske dediščine na eni strani, na drugi pa na izjemno razumljiv način odkrivajo bralcu, tudi nestrokovnjaku, interese za izpopolnjevanje njegovih silnic, ki ga vlečejo k osnovi utemeljevanja svojega jaza, s tem pa tudi pripadnosti narodu.

Na sredi našega prikaza bi ostali, če se ne bi dotaknili tudi njegovih zaslug za konservatorstvo. Konservatorska služba je bila celo njegov življenjski strokovni ideal. Dr. Cevc si je konkretno želel, da bi po vojni postal konservator na Tolminskem. Ta delček slovenske domovine ga je namreč posebno privlačeval, ker se na njem srečujejo slogovni vplivi od gorenjske, goriške in furlanske smeri in ker je nekakšen prag do umetnostne podobe Beneške Slovenije. Seveda pa si je

tedaj to službo zamišljaj kot praktično terensko, tudi raziskovalno delo, ne pa kot pisarniško uradovanje, s kakršnim so bili, posebno prva leta po osvoboditvi, preobloženi naši spomeniški uradi. Zato je že med vojno začel prevajati Dvořakov kar klasični »Katechismus für Denkmalpflege« kot koristen priročnik konservatorske službe; prevajanja ni dokončal, obstalo je nekje na sredi besedila.

V prvih povojnih mesecih, ko spomeniško varstvo še ni prav zaživelo, so ga, kot člana Komisije za ugotavljanje (medvojne) kulturne škode, pritegnili v svet za ureditev smledniške graščine, ki je bila potrebna prenove za namestitve mladinskega zavetišča. Tako je rešil uničenje statično dotrajani strop njene dvorane, ki jo krase mednarodno pomembne baročne freske. Med delom je na primer zadel tudi ob vprašanje ohranitve ali odstranitve kapele ljubljanskega Codellijevega gradu, poslikane z Jelovškoviimi freskami, in njene marmornate baročne oltarne opreme. Prenagljena ocena se je namreč glasila, da je Jelovškovih fresk še več in da se zato tem lahko odpovemo. Slučajno medvojno poznanstvo dr. Cevca s tedanjim, sicer kulturno razpoloženim ravnateljem šole, ki se je naselila v gradu, je doseglo, da je kapela obstala in bila kmalu nato tudi skrbno restavrirana. Občasno je tudi nadomeščal ravnatelja takratnega Zavoda za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije F. Šijanca. Danes je član strokovnega sveta, najvišjega strokovnega telesa pri republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, član škofijske komisije za cerkveno umetnost in varstvo sakralne dediščine itd.

Od posegov, ki jih je neposredno vodil, naj omenim le Mali grad v Kamniku, Sv. Primoža nad Kamnikom ter nepregledno število sodelovanj pri uresničitvi drugih konservatorskih dejanj in restavratorskih izpeljav, pa naj bo to na objektih sakralne, profane arhitekture in fresk ali na slikah in plastiki ter drugih materialnih dokumentih zgodovinskega pričevanja na Slovenskem. S svojimi pogledi je kolegom pogosto odpiral zaprta vrata v nova spoznanja, se ograjeval od nezrelosti ad hoc predstavljanja konservatorskega razmišljanja itd. Pri vsakem iskanju kakršnekoli poti pa je vedno iskal trdno in ne površno vsebino ter ne neke zgolj besedno plapolajoče neutemeljene smeri. Vedno je hotel v stroki stati na trdnih tleh, vendar ne kot slepi ujetnik v njej, marveč kot svoboden, strokovno pretehtan ustvarjalec. Torej je vedno bežal iz kroga ozke zaprtosti v široka polja svobodnih hotenj duha, kjer ni najti trepeta skušnjave spektakularnosti.

Posebej naj še naglasim njegovo predanost tej stvari, ki je razvidna tudi v bogati pomoči neposrednemu udejanjanju varstva kulturne dediščine in jo je vedno pripravljen nuditi delavcem v konservatorski stroki bodisi po uradni dolžnosti kot član različnih komisij bodisi kot svetovalec posameznikom po zasebni strani.

Njegova nenehna pripravljenost pomagati brez kakršnekoli nekonstruktivno izražene misli človeka prav privlači. Zato ni niti čudno, da je tako pogosto navzoč prav v tej tako zahtevni službi. Svoje dajanje ne jemlje za izkoriščanje in ne išče nobenega zadoščenja, iz česar je razvidno, da šteje to svoje razdajanje za nujnost, ki izhaja iz njegove predanosti stvari.

Danes je vse bolj jasno, da je že v svojem prvencu Preproste stvari, čeprav v pojočem jeziku, opozoril na našo dediščino, ki jo je šest let zatem v strokovnem časopisu tudi strokovno utemeljil v sestavku z izpovednim naslovom *Obraz domovine*. To je bil menda pri nas celo eden prvih člankov, ki je poudarjal varstvo »naravne dediščine«, vsekakor pa v svojem času tako ostro zastavljen, da je uredništvo Varstva spomenikov celo pomišljalo, ali naj ga objavi ali ne, kajti napadel je tudi nekatere prenagljene, v srce narave in v klimatične razmere

posegajoče načrte, ki bi (ali so) skazili naravne lepote domovine. V njem je tudi izluščil jasno izražen pojem varstva naravne in kulturne dediščine z besedami, da gre pri tem »za varstvo stvarnosti, kakršna se je izoblikovala v stoletjih našega življenja na naših tleh; organsko in po srcu pomerjene stvarnosti«. In dopolni te besede z obrazložitvijo oziroma s pojasnitvijo: »Gre za ohranitev tako posameznih arhitekturnih momentov kot celih naselij, vasi, mest, vse pa gledano v celotni povezavi s pokrajino, v kateri živi in s katero je zgodovinsko povezano. Gre torej za to, da ohranimo posameznim predelom in celim pokrajinam določen in zanje specifičen izrazni pečat, ki ga je ustvarila že narava sama, nato pa človek v tistih plodnih trenutkih, ko je še znal naravi prisluhniti, z njo soživeti ter jo plemenititi.«

Ker sem pa že omenil tudi naše glasilo Varstvo spomenikov, ne smem zamolčati, da se je njegova prva številka rodila poleti leta 1948 po jubilejnih zamisli, ker tedaj spomeniško varstvo ni imelo nobene prave povezave z javnostjo. Vsi avtorji so sodelovali brez honorarjev, klišéji so bili napaberkovani od vseh strani. Ko se je ravnatelj dr. F. Šijanec vrnil z dopusta, je bil delno že zbranih prispevkov vesel in je rad prevzel tudi uredništvo, pravi iniciator pa je ostal anonimni. Sicer pa upam, da bo dr. Cevc kdaj tudi sam popisal v našem glasilu svoje »konservatorske spomine«.

Njegove besede še zdaj vsi ponavljamo in jih pribijamo na oglasno desko, sicer v različnih dopolnjujočih se oblikah, v motivih, včasih pa moramo priznati, da počnemo to tudi v nekoliko preveč mehanistično zastavljenih varstvenih programih. Zato menim, da ne bi bilo napak, da poskušamo vsaj mi, ki smo se po službeni dolžnosti znašli na obrambnih okopih obraza naše domovine, iz teh njegovih besedil včasih vsrkati tiste sokove, ki nas bodo napajali pri nadaljnjem, po mnenju posameznikov, že kar nadvse nadčloveškem delu.

»Naša domovina je zrcalo našega življenja danes in v preteklih obdobjih.« Kako sveže doni njegova beseda tudi zdaj, ob njegovem življenjskem prazniku, ki sovpada z novim narodovim življenjskim prelomom. Upam, da je ne bomo zatajili, ampak naj bo osnovni postulat vsakdanjosti, sicer bomo ostali, z nami pa tudi naša domovina, brez svojega obraza.

Ad multos annos!

KAMEN, ČLOVEKOV SOPOTNIK

Marijan Slabe

Neugnana človekova sila, ki je po vseh mogočih ovinkih pripeljala svet na današnje civilizacijsko in kulturno stopnjo, ni bila nikoli enostransko obarvana in usmerjena. Na svoji poti si je nenehno želela razvoja in dopolnitve, vedno novih dejanj – rezultatov, občasni postanki ali nepremočrtnost je niso mogli odgnati od stremljenja kvišku, na eni strani z uporabo zgolj temeljnih prvin, ki so potrebne za življenjski obstoj, na drugi strani pa s hotenjem po izpopolnitvi človekovega notranjega življenja, kar je vodilo k humanizaciji in njegovi lastni osvoboditvi.

V različnih krajih in obdobjih se je človek po svoje odzival na poudarke, ki mu jih je ponujalo okolje, enkrat bolj ali manj poglobljeno in metafizično-mistično, drugič pa, na odgovor svojega ratia – uma, bolj hedonistično, nihilistično, materialistično, uživaško, samozadovoljno in podobno. Prav o tem bi rad spregovoril in o kamnu, ki je bil eden elementov za dosego zadoščenja na poti k omenjenemu cilju, ter o vsem, kar se je dogajalo v zvezi s tem v takšni ali drugačni obliki, kajti brez želje po zadoščenju, po odkrivanju novega notranjega sveta, katerega del, in to ne majhen, je tudi dojemanje lepote, si ni mogoče zamisliti stvaritev, ki jih je človek spöeč na potovanju skozi zgodovino.

Včasih je ta želja mejila že na pravi pohlep, tako da se je zaradi ugodja, nemalokrat pa tudi zaradi poudarjanja veličine, ki mu je bila v svetu odmerjena, človek obdajal z nezamenljivimi vrednotami. Neposredno bivalno okolje, to je svoj dom, je poskušal približati razkošju lastnega ugodja. Vhod vanj je opremil z bogatimi kamnitimi portali, tako da se je že na zunaj videlo, kdo tu prebiva. Razliko med njim in umazano ulico je poudaril v vhodni veži, nemalokrat z bahavim barvastim tlakom, postavil vanjo različne kamnite skulpture ali jo celo dopolnil z balustrado in stene obogatil s kamnitimi okrasnimi členi. Dohod do hiše je obdal z mogočnimi kolonadami in s stopnišči z ograjami, ki imajo pogosto še zdaj nemalo občudovalcev. Seveda ni manjkalo niti kamnitih kandelabrov za luči, klopi in, kot rečeno, različnih skulptur, ki so še bolj razkrivale človekovo potrebo po vrednotah. Da bi izpostavil mogočnost v prostoru, je večkrat obložil celo vso stensko površino z marmornatimi ploščami različnih barv in vzorcev. Na mizi je uporabljal iz kamna narejene izdelke, od priprav za pisanje, vaz in drugih posod do ur in podobno. Les in kamen sta v njegovem neposrednem življenju po pomembnosti prednjačila pred kovino. Lahko rečemo, da so kamniti izdelki obdajali njegov svet, torej ga je kamen neposredno spremljal praktično skozi vso zgodovino. Tudi kadar se je umaknil na vrt – pomislimo samo na atrije antičnih hiš – so ga razveseljevali številni kamniti kipi, bazenčki, vodnjaki itd. Ali si lahko na primer danes zamislimo primorsko dvorišče brez ključnega člena tega prostora, lepo oblikovanega kamnitega vodnjaka? In ali je sploh mogoče stopiti v klasični kraški dom, ne da bi šli skozi mogočen, okrašen kamnit porton?

Osrednji del naših starih vaških in drugih krajevnih jeder naglašajo ponavadi zdaj že, žal, pogosto izginuli vodnjaki, namesto njih pa v novejšem času tudi

Sl. 75. Kamnik, Kropilnik v frančiškanski cerkvi (f. V. Benedik 1990)

Fig. 75. Kamnik – the holy-water basin in the Franciscan church

spomeniki polpretekle zgodovine; ponekod še stojijo znamenja. Ne nazadnje se spomnimo »kamnitih sedežev«, ki so obkrožali lipo sredi rojstne vasi našega največjega pesnika, ali pa venca s klopjo okrog vaške lipe pred cerkvijo sv. Petra v Podkraju na Primorskem, pri katerem je bila prav gotovo navzoča klesarjeva roka.

Ob tem moram bralca opozoriti na pred kratkim izišli 9. zvezek Geološkega zbornika izpod peresa dr. Antona Ramovša, ki nosi naslov Gliničan od Emone do danes. V knjigi se kaj hitro lahko seznamimo z uporabo te vrste kamna – gliničana iz okolice Podutika pri Ljubljani in s široko paleto izdelkov, izklesanih iz njega in ohranjenih od antike naprej. Prav ta kamen je dal Ljubljani in njeni okolici poseben naglas. Že Rimljani so ga uporabljali poleg zidanja tudi za nagrobnike, posvetilne oltarne plošče in podobno. Od Emone do konca prve svetovne vojne je oblikoval domačijo, dajal pečat mestu in pokopališču in bogatil z drugimi potrebnimi izdelki vsakdanjo uporabnost. V izdelkih vpliva nekam domače, čeprav se ne more kosati z drugimi imenitnejšimi kamni. Nekdanja kamnarska obrt in njeni izdelki so tudi del naše kulturne in tehniške dediščine, zato naj ne bi šli v pozabo. Vse to so izdelki rok samoukov, veččih kamnosekov ali kiparjev. Nikakor si zdaj tudi ne moremo zamisliti Ljubljane brez Robbovega vodnjaka. Zdi se, da bi bila podoba Magistrata nekam nedorečena, če ga ne bi bilo.

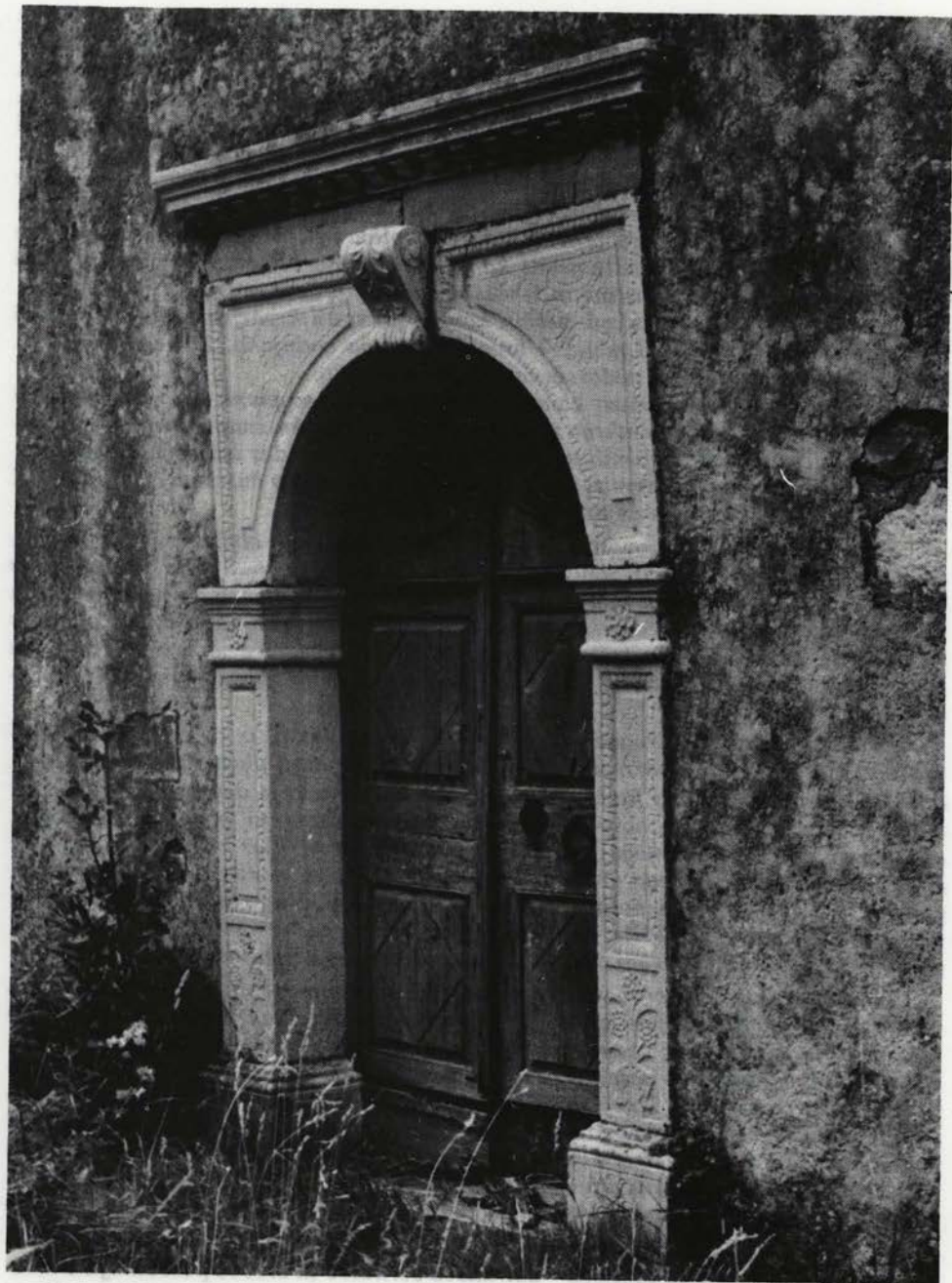
Kam vse sega pomembnost kamnitih izdelkov? Ko stopamo po poteh globoko v gozdu, se večkrat kar naenkrat znajdemo pred kamnitim znamenjem ali spomenikom, ki sicer ne kaže nobenih umetniških ambicij, a vendar izžareva domačnost, in takoj začutimo, da ta kamniti spomenik ni samo človekov čustveni ali spominski odgovor, marveč kulturno dejanje in dopolnilo v prostoru.

Tako občudujemo kakovostne kamnoseške dosežke tudi ob železniških progah, ki jih je gradila tolikokrat zaničevana stara Avstrija, pa naj bodo to preobleke kamnitih mostov in drugih klesarsko obdelanih kamnitih členov ali pa s posebnim občutkom v naravo vključene škarpe, ki delujejo kot kaj skladna vez z okoljem, v katerem se nahajajo. Zelo težko oziroma skorajda nemogoče je zaznati, da bi ta kakovostno obdelana materija škodovala naravi, da bi jo »posiljevala« ali poniževala.

Drugi primer: Vse drugače je, kadar stopimo v lokal, v katerem je sodobni arhitekt tla prekril s tapisonom ali kakšno drugo umetno plastično maso. Kaj je dosegel s tem? Vprašljivo funkcionalno kvaliteto, nemalo je degradiral prostor in s tem posredno ponižal obiskovalca, saj mu ob vstopu ni ponudil ustreznega estetskega užitka, kakršnega ima, ko pride v prostor, kjer so tla iz primerno oblikovanega kakovostnega gradiva. Zdi se, da, če je že samo ta element (mislim na tla) ustrežno in zadovoljivo rešen, se temu vse drugo nekako podredi in morebitna nekvaliteta zakrije. Če pa avtor pri tem primarnem elementu ni pogrešil, menim, da tega tudi pri drugi opremi v prostoru po vsej verjetnosti ne more storiti.

In ko človek v svojem razvoju potuje skozi zgodovino, ostaja kamnita dobrina vedno ob njem. Zavedajmo se, da je kamnito gradivo žlahtno in je v človekov izrazni in pojmovni svet vedno prinašalo nezamenljivo kvaliteto, saj ga je spremenjalo od rojstva naprej, v veselju, slavi, žalosti, zmagooslavju in mu končno prineslo tudi spomin po slovesu. Torej mora biti prav v tistih ljudeh, ki živijo tudi poklicno s to stvarino, vgrajeno posebno veselje, želja, čut po čimbolj kvalitetni izpovedni pridobitvi. Nikakor ne sme služiti kot gluha, nema masa, ki ne more vzbuditi nikakršnega odnosa in dati odgovora v človeku. Čas je pokazal, da je v nekaterih krajih pogosto prav kamen eden izmed veznih, in to visoko ovrednotenih členov pri oblikovanju prostora in sploh kulturne krajine.

Posebno poglavje so svetišča – zbirališča vernikov in stavbe posvetnega značaja, namenjene predvsem kulturnim prireditvam, središču izraza politične oblasti ali gospodarske moči itd.

Sl. 76. Podpeč v Istri, p. c. sv. Helene, stranski portal (Fototeka Z RS VNKD)
Fig. 76. Podpeč v/in Istria – the filial church of St. Helen, the lateral portal

Človek je skozi vso zgodovino častil neko neznano silo, ki ga je po njegovem mišljenju in dojemanju ustvarila, ga vodila in tudi odločala o njegovem odhodu s sveta. Ali je kaj čudnega, da je prav temu mističnemu, nerealnemu bitju zasnoval najlepše spomenike iz najbolj dragocenih materialov, če je bilo le mogoče (saj jih je postavljaj bogu za večno), iz trdnega, kakovostnega gradiva, to je iz najrazličnejšega kamna. Obliko svetišč in vso opravo v njih je podrejal vsakokratnemu pojmovanju sveta, lepote in ju izbiral v okviru danih mu možnosti; tako sta se z razvojem njegovega dojemanja razvijala slog in obravnava kamnitega gradiva. Zato danes ni mogoče več preprosto ponavljati nobenih slogov in izdelkov, ki jih je, kot pravimo, čas povozil. To pa ne velja takrat, kadar gre pri posnemanju za rekonstrukcijo. Seveda je treba, kadar gre za spomeniške vrednote, upoštevati pravila konservatorskega kánona. Treba je slediti, kot sem na samem začetku že povedal, razvoju človekove sile k nikdar doseženemu cilju, je pa tudi dokazano, da se ob tem ne smemo podrežati občasnim modernim muham, marveč, sloneč na pridobljenih vrednotah, z vso odgovornostjo in dojemljivostjo, ki sta se tako očitno kazali pri naših dedih, obravnavati in pristopati tudi k izdelavi produktov iz kamna.

Gotovo ne smemo obiti enega najbolj izpovednih elementov človekovega odnosa do kamna, to je pokopališča. Ta prostor je v vsej svoji kompleksnosti in odzivnosti zares pravo ogledalo časa, ki ga je porajal. Kar težko bi si zamislili, da struktura pokopališča po svoji slogovni in sploh vrednostni strani ne bi bila odraz dobe in človeka ter njegovega pojmovanja sveta in okolja, v katerem se giblje, živi. Tudi tu čas s svojimi izraznostmi posega v oblikovanje in pojmovanje predstave. Zato ni čudno, da sledimo vse, od realistično in romantično do abstraktno, formalistično, provizorično zasnovanih spomenikov; rečemo lahko, mnogoplastnosti predstav, ki so jih pogojevali človekov razvoj, njegovo dojemanje in miselnost. Vendar pa se je treba zavedati, da je »prihod na pokopališče namreč prihod v območje tesnobe. Zato mora prostor pritegniti in odtegniti od zelo ostre geometrije smrti« (M. Ogrin, *Dnevnik*, 1. 2. 1990).

Podrobneje bi se ustavil ob novem kompleksu Žal v Ljubljani, delu arhitekta Marka Mušiča, ki je verjetno eden največjih kamnoseških projektov zadnjih let pri nas. Projektant je poskušal tu prav na podlagi kamnitih členov v sozvočju z notranjo arhitektonsko razporeditvijo in predstavo graditi ves odgovor na pomembnost takšnega prostora. Z bogato paletto obdelane kamnite vsebine, tako po izbiri in kvantiteti gradiva kot po oblikovnem jeziku, je hotel izpovedati sodobni človekov odnos (ne nazadnje tudi svojega lastnega) do tega prostora umrlih in sploh obnašanje družbe do njega kot celote. Samo mimogrede rečeno, tu že opažamo razliko med miselnostjo v času, ko se je gradil kompleks krematorija na Žalah, in obravnavanim pokopališčem. Če je pri prvem avtorska kreacija povsem sledila neki brezdušni, neizpovedni, lahko bi rekli, kar neobčuteni sili, pa je pri drugem projektu ravno nasprotno. Zato je treba vzeti v razmislek tudi tiste kritike tega realiziranega projekta, ki pri vrednotenju niso presegle globine namena v takšnem pristopu k realizaciji. Marku Mušiču se je posrečilo, da je z lastnim izpovednim gonom dosegel ne samo neko irealno, recimo morda mistično, na zgodovini zasnovano kompozicijo, marveč z bogastvom pestrosti kamnitih odnosov in oblik tudi pravo monumentalnost, ki ji že zdaj ne moremo odreči vsaj podobnih kvalitet, kot jih imajo Plečnikove Žale. Tako je človek v takšnih spomeniških kompleksih s pravilno dojeto noto uporabe kamna dosegel novo vrednoto v prostoru, ki ga hrani, dopolnjuje in bogati.

Sl. 77. Areh na Pohorju, detajl s kamnitega groba (f. F. Stele 1930)

Fig. 77. Areh na Pohorju – the detail from the stone grave

Sl. 78. a, b. Pleterje, gotski sklepniki (f. J. Gorjup 1965)

Fig. 78. a,b. Pleterje – the Gothic boss

Posebno poglavje je tudi njegov odnos do vode in vkomponiranje kamna ob njej. Poglejmo si na primer samo Plečnikovo kamnito oblogo struge Ljubljaničnice ob ljubljanski tržnici in njen odsev na gladini reke ter obratno. Nastopa povezava med mehko in trdoto, nežnostjo in »grobostjo«, zeleno barvitostjo in sivkastim tonom kamna itd. Nikakor se tudi ne moremo nagledati večločnega mostu, zidanega iz na roko obdelanih apnenčastih kvadrov, v Planini pod nekdanjim Windischgrätzovim gradom, obdanega z gozdom vrbovja in drugega zelenja. Nadvse uspela romantična in tehnično dovršena mojstrovina ne vsebuje nobenih strogo funkcionalno zasnovanih elementov, marveč s svojimi razmerji, z zunanjo podobo, načinom vključevanja v okolje in ne nazadnje tudi s kvalitetno patino nudi pri pogledu nase pravi užitek. Tu gola funkcionalnost ni premagala drugih vrednot, ampak se je z njimi stopila. Dobili smo iz vseh pogledov pravi spomenik arhitekture in tehničnih značilnosti, v katerih je dosežena polnost logičnega razmišljanja, estetskih učinkov in konstrukcije funkcionalnosti.

Nadalje vzemimo primer kamnitega vodnjaka v parku na Kongresnem trgu v Ljubljani, kompozicijsko klasično snovanega izdelka, a po načinu delovanja in oblikovanju že plod moderne dobe. Vendar je vodnjak v osnovi še odsev stare Ljubljane, saj izvira z nekdanjega samostanskega dvorišča. Še leta 1891 so iz njega zajemali vodo. Potem pa so ga zasuli in tako je ostalo vse do leta 1941, ko so ga ponovno odkrili in primerno uredili v obliki, kakršno gledamo danes. Vodnjak je obdan z mogočnim, razkošnim zelenjem, okrog njega raste trava, nad njim se bočijo krošnje dreves – je pravo dopolnilo v prostoru. Smiselna je ob tem trditve, da kvalitetni kamniti členi v takšnih ali drugačnih kompozicijah lahko dopolnjujejo okolje, seveda pa je pogoj tudi to, da je okolje skladno z njimi in da urejeno okolje prav tako dopolnjuje njih. Seveda pa poznamo tudi primere, ko ne gre za medsebojno dopolnjevanje, marveč prihaja do negacije enega ali drugega ali celo obeh hkrati. V vseh takšnih primerih je krivec človek. Zato ni zaman stalno ponavljajoče se poudarjanje, da lahko v prostoru delujejo le tisti dejavniki, ki bogatijo človekovo okolje in mu s svojo navzočnostjo v njem ne znižujejo vrednosti.

Sl. 79. Bela-Motnik, p. c. sv. Miklavža, sklepnik (f. I. Komelj, 1956)
 Fig. 79. Bela-Motnik, the filial church of St. Nicholas – the boss

Ali se moremo pri tem izogniti številnim ureditvam parkov, trgov in ulic mojstra Plečnika (Vegova ulica, Ob Gradaščici, Križanke, struga Ljubljaniice, Trg francoske revolucije itd.), kjer prav naravni kamen v različno oblikovanih podobah

pogosto igra zelo pomembno, če že ne najvidnejšo in naglašeno vlogo. Pri Plečnikovih ureditvah lahko kaj hitro opazimo, kako natančno pretehtano in subtilno se je vedel pri uporabi kamna, ki mu je vselej pomenil nekakšno krono med drugimi gradivi (umetni kamen, beton, opeka itd.). Najraje ga je uporabljal tam, kjer je želel dati objektu ali prostoru poseben poudarek, saj je menil, da bo na človeka tako naredil največji vtis ali pa ga spodbudil h globljemu razmišljanju in dojemanju. Ni neznano, da Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani ni kar tako zunaj in znotraj grajena v simboličnem sestavu. Že samo osrednjo avlo, skozi katero vstopamo v zakladnico človeškega uma, naglašajo različne vrste kamna v klasični antični podobi, ki meji že na arhitekturo svetišča. Mojster je hotel prav s prirejenim, monumentalnim kamnitim okoljem človeka resnično pripraviti do tega, da bi se vase poglobil, se ovrednotil kot človek in spoznal, da je duhovna hrana nad običajnimi materialnimi dobrinami. Posebno obravnavo bi zaslužila tudi stavba ljudske skupščine v Ljubljani, v kateri lahko najdemo izjemno veliko primerov kvalitetnega slovenskega kamna, uporabljenega v različne praktične in okrasne namene.

Parkovne površine, pogosto dopolnjene s kamnitimi členi, so tisti prostori, kjer človek v prvi vrsti išče oddih. Pod pojmom oddih pa poleg običajnega fizičnega, to je telesnega počitka, razumemo tudi psihičnega, to je sprostitve, ki je namenjena ureditvi ali umirjanju človekove notranjosti, prav dandanes tako podvržene vsem mogočim napetostim. Pri tem gre med drugim tudi za sprostitve človekovega notranjega življenja, za nekakšno vrsto napajanja, oživljanja in individualnega izpolnjevanja. To pa lahko dosežemo le tedaj, ko je prostor za vzbujanje takšnega stanja posebej prirejen. Ustrezen je takrat, ko lahko rečemo, da je skladen tako iz funkcionalnih kakor tudi iz estetskih in naravnih gledišč; torej je urejen, kadar vsebuje vse elemente za odziv v človeku. Spomnimo se samo parkov ob gradovih in vilah (Dol, Strmol, Dornava, Ptuj, Planina, Sežana itd.) z bogato kiparsko in klesarsko razsežnostjo. Kdo tudi ne pozna vodnjaka v sklopu grajskega parka v Polhovem Gradcu, edinstvenega stvariteljskega dosežka, ki je sad kiparjeve in kamnosekove veščine. Posebno ozračje sprejme človeka ob obisku starih mestnih jeder. Razkošni so razgledi po vijugastih ulicah, stavbah in karejih, po kompleksih valovitih strešin, in človek kar ne more odmakniti oči od mnogoterih nadržanosti, pa naj bodo to mogočni, klesarsko umetniško ali umetelno izklesani portali, oknice, preklade, različni vogalni kamni ob hišah, posamezni okraski iz kamna in podobno ali v svojem konceptu estetskega naglasa postavljena kamnita stopnišča, kjer so se v vseh mogočih miselnih konstrukcijah neredko združile temeljne vrednote človekovega obvladovanja in občutka za harmonijo, veččino in namembnost.

Zdi se, da prav v teh starih mestih kamen zaživi z vso tisto bogato harmonijo estetskega odziva, ki ga ni mogel človek pravzaprav nikdar pozneje dovolj ustrezno nadomestiti. Tudi železo, še prej beton (od leta 1867 naprej) in pozneje druga gradiva ga kljub večjemu, praktično neomejenemu razponu uporabnih možnosti v kompleksu konstrukcij niso mogli zamenjati, zlasti ne pri posameznih prvinah, vse do današnjih dni; in, kot kaže, ga tudi v prihodnje ne bodo. Primarna okrasno-funkcionalna karakteristika je kamnu lastna ter je ni moč ne odvzeti ne nadomestiti. Z ničemer ne moremo zamenjati naravnega kamna, kadar se hočemo zares približati najvišji stopnji kvalitete pri neki gradnji. Seveda tu ne mislim na strukturo konstrukcije, marveč na tiste, vidne dele gradnje, pri katerih je kvaliteta kamna zares dodatna funkcionalna in okrasna vrednota. Gotovo pa je, da zunanja kamnita obloga nekega objekta ali drugi kamniti členi, ki so namenjeni njegovim

Sl. 80. Podpeč v Istri, detajl zazidanega portala v Andrejevi-Benfnovi hiši (f. J. Gorjup 1986)
 Fig. 80. Podpeč v/in Istria – detail of the walled up gateway in the Andrej's – Benfn's house

obogatitvi in vgrajeni na tak ali drugačen način, sami ne morejo izžarevati teh kvalitet, če njihova kompozicija ni skladna in arhitektonsko na nivoju. Priznati moramo, da nemalokrat naletimo tudi na objekte z bogato skalo izbire v kamnu ali pa z nadvse razkošno kamnito fasadno preobleko, pa nas pusti pogled nanje prikrajšane za užitek. Zakaj? Odgovor je kaj hitro tu. Arhitekturna kompozicija stavbe ne ustreza osnovnemu arhitektonskemu kánonu, kaj šele skladnosti v prostoru – okolju. Ves uporabljen dragocen material ne more dati stavbi pravega, odgovarjajočega videza, marveč ga celotna gmota celo v marsičem zanika in tudi razvrednoti, izniči. Tu kot primer postavimo Moderno galerijo, ki so jo leta 1941 obložili s kamnom iz Brača. Različno velike in debele plošče so po površini neenako obdelane, kar ustvarja poseben tip vzorca in daje gledalcu videz izjemne plastičnosti fasadne stene. Takratni časopisni poročevalec v Slovincu je ta objekt označil za najlepšo stavbo v Ljubljani. Kamnoseki z Žal (takrat Sv. Križa) so izdelali tudi štiri stebre za vzhod.

V tem bežnem pregledu, v katerem se v marsičem odkrivajo vse temeljne kvalitete naravnega kamna in določena problematika, ki se pojavlja ob tem, kar je seveda nujno, pa se mi zdi, da ne smemo izpustiti vsaj zelo skopega pregleda in predstave o, naj rečem, »posilstvih«, ki so bila narejena neposredno na kamnitih stvaritvah ali v posredni povezavi z njimi in nam morajo služiti za smerokaz, katera pot je v prihodnje edino prava in katere se moramo držati, če hočemo

izpolniti nalogo, ki je kamnoseški stroki naložena in kar se od te stroke tudi pričakuje.

Bojim se prerokov, ki nenehno vpijejo, da je treba vse, kar je starega, uničiti in da vse staro zavira napredek. Staro, kvalitetno in skozi stoletja preskušeno gradivo mora po njihovem mnenju zamenjati nova, moderna, največkrat industrijsko in s sodobno tehnologijo pridobljena tvarina. Čemu ohranjati preskušeno izročilo, saj se ne sklada z duhom moderne dobe? Čim več znakov novega časa naj bi potrjevalo samozadostnost sodobnega človeka in ga razbremenjevalo vsega balasta, navlake, ki je težila in zaustavljala njegov razvoj. Pogostne so bile takšne misli v bližnji preteklosti in so ponekod še danes, saj človek, kot je bilo že rečeno na začetku, na svoji razvojni poti ne raste vedno premočrtno kvišku, marveč lahko za trenutek tudi zastane ali pa napravi ovinek, da bi dosegel svojo pravo smer, stalnico. Uspoštevati pa je pri tem tudi treba, da se lahko posledice takšnega odklona odmičejo s te, za človeka ne vedno jasno pogojevalne poti spremene v njegov pravi poraz.

Seveda so te nepremišljenosti globoko prodrle v družbo in njeno pojmovanje življenja. Ob tem sta bili nemalo prizadeti prav kulturna in naravna dediščina, v katerih se na različne načine predstavljajo pridobitve človekove umske, duševne in fizične moči. Padli so naši domovi, svetišča, simboli naše vse prej kot lahke zgodovine – gradovi, znamenja, mostovi in drugi spomeniki. Varstveniki, zadolženi za ohranjanje, so se iz objektivnih razlogov omejevali le na varovanje spomenikov, ki so po svojih značilnostih, redkosti ali umetniški vrednosti najbolj izstopali, po drugi strani pa z omenjenimi strokovnimi močmi tudi niso mogli seči v širino. Nikakor se tudi strokovnjaki, ki so obravnavali naš prostor, niso vedno dovolj znašli. Nemalokrat se jim ni posrečilo primerno odgovoriti na vprašanja, ki so jim bila zastavljena. Preprosti ljudje, nevešči v preobrazbi prostora, pa se prav tako niso mogli znajti. Večkrat je prevladala samovoljnost posameznika, ne glede na to, ali je bil ta za poseg usposobljen ali ne. Samo primer dogajanja na vasi nas dobro pouči o vsem tem.

Zavržena ali vstran potisnjena so bila vsa stara, utečena, preskušena pravila in izhodišča, in kot v deroči povodnji se je začelo odstranjevati stare arhitekture, ki so prepustile prostor novim razmerjem, neprimernim novim gradivom; skladnost, ki je nekoč prevevala slovensko zemljo, je zamenjala kričeča, neuskalajena, po novem okusu zasnovana zidava, katere merilo je bila uniformiranost, izguba skrbi za kakovost, prevladala je časasna, trenutna potreba – namembnost, za njo pa nedomiselnost in kičasti ponaredki, pri čemer še zdaleč ni bila dosežena nikakršna povezava z zgodovinskimi koreninami. Torej je bila izguba že v času naše generacije velika in nepopravljiva.

Seveda pri tem ne moremo mimo vrste nekdanjih temeljnih in ključnih prvin v prostoru, ki so danes vse redkejše: med njimi zavzemajo posebno mesto kašče, kozolci, seniki, leseni stropovi, zidani oboki, tipični slovenski domovi, kvalitetne fasade itd. Izpostaviti pa moramo tudi izgubo številnih najbolj kakovostnih dekorativnih kamnitih izdelkov na pokopališčih, ki so bili v preteklosti delo naših najvidnejših kamnosekov in klesarjev. K temu je treba pristiati še različne stavbe in konstrukcijske kose, pri izgubi katerih so iz nam nerazumljivega razloga sodelovali ne samo ljudje brez občutka za vrednote, ki jih je rodila človekova ustvarjalna moč, marveč tudi mnogi študirani ter za vrednote po svoje dojemljivi strokovnjaki. Tako je bila izgubljena na primer tudi izjemna spomeniška kamnita celota grobnice družine Dev v Tržiču, izdelana v klasicističnem slogu, ki bi lahko

bila primer kvalitetnega nagrobnika v slovenskem prostoru. V stari Ljubljani in drugih starih mestnih jedrih so padale kamnite vrednote kot domine pod neduhovitim, prej brezdušnim gonom lažne ustvarjalne sile, ki jih danes počasi nadomeščamo oziroma jih vračamo. Tudi cerkvam ni bilo prizaneseno. Dovolili smo, da so propadle številne kamnite oltarne kompozicije, kropilniki, krstilni kamni, balustrade itd. Zelo poučen primer je med vojno požgana cerkev na Kureščku, ki bi jo morali po letu 1945 že zaradi spomeniških in estetskih vrednot pravočasno zaščititi. Zdaj tu še kaj lahko vidimo ostanke nadvse kvalitetnih klesarskih del – ostankov oltarjev, ki so bili prav gotovo ponos nekdanje kamnoseške in kiparske dejavnosti.

Poleg tega je v pokoncilskem času z novim liturgičnim kánonom nemalokrat prišlo do pravega obračunavanja z različnim cerkvenim inventarjem, med katerim so bile tudi mojstrovine klesarske veščine in lepote. Spet s primerom pokažimo na takšna dejanja. V ljubljanski Stolnici je stal tako imenovan Herbersteinov glavni oltar (postaviti ga je dal Herberstein leta 1774) – prava, občudovanja vredna kompozicija. Poročevalec nemškega rodu iz prejšnjega stoletja nam ga opiše takole: »Glavni oltar v prezbiteriju iz lepega marmorja, h kateremu je vodilo šest

Sl. 81. Ljubljana, stolnica, prezbiterij pred in po prestavitvi menze

Fig. 81. Ljubljana – the cathedral, presbytery before and after transposition of the mess

stopnic iz črnega kamna, je okrašen z lepim izpostavljenim tabernakljem iz kararskega marmorja, ob straneh pa ga dopolnjuje dvoje dragocenih skulptur angelov, prav tako iz marmorja. Kupola tabernaklja je naslonjena na 12 marmornatih stebričih s pozlačenimi kapiteli.«

Vendar je vsaj meni nerazumljivo, kaj je potegnilo med drugim tudi arhitekta v skrunjenje spomeniške dediščine, da je to častljivo delo človekove ustvarjalnosti kompozicijsko izničil. Da bi umetnino čim manj prizadel, je projektant v nekakšni osebni, sam ne morem dojeti, kakšni izpovednosti razdelil oltar na dva samostojna dela in ju razstavil v širšem prostoru v prezbiteriju, glavni del ob steni, morda zato, ker je menil, da je s tem temelj vrednote ohranjen oziroma da je zadoščeno etiki in »novi« modi. Ni pa se, danes je to že v nebo vpijoča resnica, dovolj zavedal tega, da je bila oltarna kompozicija narejena kot osrednja točka v prostoru, v katerega je izžarevala svojo skladnost in odmevajočo žlahtnost, zdaj pa so njeni deli za opazovalca skoraj neopazni in nimajo ustreznega smotra. Odstranil je tudi kamnito obhajilno mizo s kovinskimi vratci, vkomponirano v celoten ansambel. Če rečemo nekoliko jasneje, je oblikovalec investitorjevega naročila zašel tako daleč, da je v staro, žlahtno baročno podobo z vsemi prilastki, ki so značilni za ta slogovni izraz, poskušal vkomponirati posamezne kamnite sestavine tega oltarja ter dodati nove, v formalistični smeri zasnovane elemente, kakor na primer med drugim

razširitev enotnega rastra tlaka, ki je sam po sebi sicer dovršeno, odlično kamnoseško delo. Dovolil si je namreč to, da je potegnil stopnišče iz prečne osi in s tem posegel v samo notranjo arhitekturno strukturo, kar je povzročilo neko nelagodnost v odnosih do harmonične skladnosti v preteklosti zasnovanega ansambla. Vertikalo in horizontalo je izničil in s tem seveda izgubil temeljni naglas tudi s strani simbolične predstave. Z odstranitvijo oltarja in s sedanjo neenotnostjo je razbil, kar je pri takšnem posegu nujno, prvotni homogen in eleganten, z naglasnimi finesami harmonično poudarjen prostor, v katerem se je prej svojevrstno gibala oltarna kompozicija, ter njegovo ustvarjajočo intimitetno »zbežal«, ne da bi pri tem stvariteljsko spregovoril na višini. Seveda pa je tako, kot rečeno, obiskovalcu cerkve odtegnil duhovne in estetske užitke in ne nazadnje neko začudljivo vznemirljivost zaradi hrepenenja po skladnosti in zlahtnosti, tako da ostane danes v tem prostoru človek kar nekam neprizadet. Ves fluid nekdanjega prežetja je izgubil.

Nasprotno pa je Plečnik pri projektiranju nove škofove sedije v želji, da ne bi poškodoval te nekdanje izjemne enotne in skladne kompozicije v prostoru, izbral celo kamen enake barve, kot so pilastri, ob katere je prislonil sedež. Resnično, s pravo mojstrsko subtilno gesto je vkomponiral nov kamnit člen in s tem celotnemu vzdušju dal še dodaten poudarek.

V Polhovem Gradcu, na primer, in ne samo tod, je bil v prejšnjem stoletju običaj, da so hišo obogatili s portalom iz črnega kamna – apnenca (od tod izraz črni portal) s klasicističnimi potezami, v katerega so vklesali letnico postavitve in lastnikovi začetnici, včasih pa dodali še kak ornament in napis. Kakor za stavo so postali ti kosi novemu rodu odveč, in nemalo hiš, ki so spremenile svojo zunanjsčino, ker le-ta ni bila, kot so rekli, usklajena z modernim duhom oziroma je nosila pečat neke preteklosti, je izgubilo vso to enkratno izpovedno dediščino 19. stoletja. Zdaj je domačinom seveda že žal tega, vendar prepozno. Opozoril spomeniške službe in ljubiteljev lepote niso upoštevali, saj so bila takrat njihova mnenja vse pogosto označena za nazadnjaška.

Iz naših gradov so klesarsko obdelane elemente pogosto odvažali kot gradbeni material (na primer z gradov Soteska in Planina) in jih vzdavali v različne ograje in druge praktične funkcionalne člene. Ne nazadnje so prišli ti izdelki, »blagoslovljeni« s spomeniški vrednotami, prav celo za kuhanje apna (primerjaj kamnito ograjo in ostanke arhitekture z gradu Grumlof, last slikarja Ferda Vesela). Kar nekakšna kvaliteta se zdi v tistem povojnem obdobju, če je kak nadebudnež odpeljal iz grajskega objekta kakšen kamnit kos in ga »prezentiral« na svojem vikendu (primerjaj grad Štanjel; kaj vse so si upali celo v Soteski). Ne bom preveč grob, če rečem da je prav na teh objektih (gradovih) prišlo do pravega ropanja.

Mislím, da nam je vsem znana še vrsta podobnih primerov, ki pomenijo že kar tragedijo, ki jo je povzročil človek s svojo nedoumljivostjo, prepotentnim obnašanjem, s prezirom do okolja, objekta, detajla, z lažnostjo kreacije, ki včasih že meji na brezobzirnost, in ne nazadnje na pomanjkanje vesti.

V ničemer ni bilo mogoče zaznavati spoznanja, utrjenega že v starejših obdobjih, in sicer, da lahko le kvaliteta dopolnjuje kvaliteto, z drugo besedo rečeno, le vrednota dopolnjuje prostor, svet okrog nas.

Ob vsem tem se torej zastavlja vprašanje, kako naprej: poskušati v celoti popustiti in iskati kompromise ali iti dalje in uresničevati varovanje podedovanega nam izročila ter reševati, kar je še ostalo in kar se še da rešiti, predvsem pa ne nadaljevati z uničevanjem, ki je, kot smo videli, možno v več oblikah. Jasno je, da je treba s hotenji in posegi, ki žarijo resnično kulturno noto v vsem svojem bogatem

odzivu, poskusiti spet počasi utirjati življenje v tiste tokove, ki bodo človeku res nudili možnost pravega razvoja v vsem obsegu vrednostnih značilnosti, ki ga bodo osmišljali in mu vsaj poskušali odgovoriti na večno obstoječe vprašanje, ki ne bo, kot kaže, nikdar rešeno, zakaj je človek človeku največja uganka. Zato moramo nujno preiti k samodisciplini in spoštovanju preteklih in podedovanih dosežkov ter nadaljevati z nekdam že preverjenimi in usklajenimi merili, kaj je res prava kvaliteta in kaj ne, kaj je epigonstvo, kaj eklekticizem itd., kje so njune meje in podobno. Preverjene vrednote so edino lahko merilo za dosego napredka, to naj bo naš moto. »Opuščanje ali celo zavračanje preskušanih in priznanih meril ni program, je prej samovolja in samovšečnost« (M. Tepina, Dnevnik).

Torej, velike naloge stojijo pred družbo, posebej pa so te zaupane tistim, ki so pri tem neposredni dejavniki. Tako je na primer tudi kamnoseška veja ustvarjalna dejavnost in tudi ti rokodelci so ustvarjalci dediščine, ki nosijo odgovornost do naslednikov za to, kar jim bodo zapustili. Ob tem pa je res, da se bo njihovo delo ohranjalo toliko bolj, kolikor več bo vredno, ne samo v materialni oceni marveč predvsem v kvaliteti.

Ob tem pa moramo imeti v mislih zlasti dejstvo, da se čas in razvoj nikdar ne ustavita, da se bo vsa naša materialna dediščina, ki je že po naravnih zakonih prej ali slej zapisana propadu, vse bolj redčila in da bodo hkrati nastajale tudi nove oblike. Pomembno je, da morajo biti vsi posegi v okolje (nemajhno vlogo igra tu tudi kamnoseška dejavnost s svojimi izdelki) skupaj z vsemi elementi, ki so danes že v prostoru in se že skozi stoletja dopolnjujejo med seboj, usklajeni z njim in da jim je ustvarjalni delež zdajšnjega človeka lahko samo v dopolnilo, ne pa tudi v škodo. Ni pa tudi neznano, da v smislu kánona, ki ga narekuje dialektika logike, ni nemogoče, da tudi neznatni produkti človekovega duha in rok dosežejo veličino, seveda pa to le takrat, kadar vrednost kvalitete prevlada nad ostalimi elementi. Iz preučevanja starih kultur pa smo se namreč tudi naučili, da je osnovni vzgib za preživetje neke vrednote prav kvaliteta.

Motijo se tisti, ki poskušajo na vseh ravneh brez premisleka nadomeščati naravni kamen z različnimi novimi materiali in z njimi doseči enak odgovor. Naravni kamen je prvina s tistimi enkratnimi in nezamenljivimi lastnostmi, ki jih ni mogoče poljubno menjavati po ad hoc izraženih željah in hotenjih posameznika, ki so mu vrednote te prvine postranske in nepomembne ali celo neznane. Takšnih sil v našem okolju se je treba bati in se jim izogibati, saj se iz njih, kakor lahko to pogosto opazamo, rodi vrsta posledičnih dejanj, ki ne bodo posegla le v sam dejavnostni krog (izpostavimo tu samo kamnoseštvo), marveč, kar se mi zdi še pomembnejše, tudi v vzgojo mladega rodu. In prav to je nadvse nevarno. Naloga kamnoseške stroke je, da s kvalitetnimi izdelki iz naravnega kamna kaže na nepravilnosti in s tem onemogoča negativne silnice, ki so, kot sem rekel, pogoste in našem okolju nadvse škodljive.

Naša doba je čas prelomnic in odločilnih trenutkov, ko se pogosto poskuša dobrine, pridobljene na poti človekovega razvoja, potisniti v stran in jih nadomestiti z novimi, kakor jih vedno imenujemo, »naprednimi, sodobnimi«, vendar trenutno pridobljenimi ter navadno še zdaleč ne dovolj preskušeni, vsekakor pa nezadovoljivi dosežki. In nič posebnega ni, če rečemo, da se je naša generacija že večkrat znašla pred zaprtimi vrati in ni vedela naprej. Naj sledimo besedam piscev, ki sta to še bolj nazorno izrazila. »Paralelno obstajanje in nastajanje novega in starega ni novost, novost je v posluhu in sodobnih prizadevanjih za spoštovanje in upoštevanje obstoječega in pravilno postavljanje novega...« (M. Bonča). Ali:

»Biti izviren in enkraten, prvi in zadnji, ne glede na svoje predhodnike, ne glede na življenjski kontekst sodobnosti in brez odgovornosti do tistega, ki s svojim delom in dohodkom omogoča materializacijo zamisli, je bolezen individualizma...« (M. Tepina).

Narod pa, ki si želi iz svojega nedrja na tak ali drugačen način odstraniti kulturnozgodovinske spomine oziroma dokumente, med katerimi zavzema vidno mesto prav stavbna dediščina z množico kamnoseških dopolnitev, nima osnov za graditev prave prihodnosti, saj sam sebi reže korenine, ki ga vežejo s preteklostjo in prihodnostjo. Kako žalosten, a poučen zgled smo imeli v Romuniji, kjer je bil, ko se je narod zavedel samega sebe, državni voditelj med drugim obtožen tudi uničevanja in izničevanja narodove dediščine. Nedolgo tega sem v časopisu prebral tudi sledečo samoobtožbo znanega urbanista in arhitekta. »Kot stroka nismo neomadeževani, saj smo prevečkrat služili kot podaljšana roka pri političnih ambicijah, prenesenih v materialno okolje« (G. Košak, Delo, 27. 1. 1990).

Mislím, da so razmišljanja, ki sem jih podal, za nas še kako pomembna in da jih je treba pravilno oziroma ustrezno usmeriti tudi na kamnoseško dejavnost. Pa vendar je žarek upanja bližji, kakor vse bolj zaznavamo v zadnjem času. Ta stranpota se poskušajo v širše zastavljenem krogu spet izravnati in nadaljevati s tiste točke, s katere je naravni in dialektično pogojeni razvoj skrenil, v smeri kvišku, naprej in ne vstran. Z drugo besedo, naravnemu kamnu in stroki, ki ji je ta dobrina temelj dejavnosti, moramo posvetiti tisto pozornost in pomembnost, ki jo je čas dokazal. To pa pomeni, da je naravni kamen kot prvina, ki izžareva nešteto kvalitet, a jih mora znati človek iz njega izvabiti, bil človekov sopotnik, je in bo to tudi v prihodnje ostal. »Izkoreninjen pa bo vsak, kdor ima korenine v vetru,« pravi pesnik.

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH DELIH IN RAZISKAVAH

PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka izkopavanja in dediščina 1990

Avtorji:

B. K. – Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 B. L. – Brane Lamut, PM Ptuj
 B. V. – Boris Vičič, LRZVNKD, Lj.
 D. B. – Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. J. – Draško Josipovič, Arh. odd. Fil. fak., Lj.
 I. P. – Ivan Puš, MM, Lj.
 I. T. – Ivan Turk, Iza ZRC SAZU, Lj.
 Iv. T. – Ivan Tušek, ZVNKD Maribor
 J. D. – Janez Dirjec, Iza ZRC SAZU, Lj.
 L. D. – Ljubomir Dašič, Ljubljana
 M. B. – Miha Budja, Arh. odd. Fil. fak., Lj.
 M. H. – Milena Horvat, Arh. odd. Fil. fak., Lj.
 M. S. – Marko Stokin, MZVNKD Piran
 M. S. G. – Mira Strmčnik-Gulič, ZVNKD Maribor

M. V. G. – Mojca Vomer-Gojkovič, PM Ptuj
 Ma. H. – Martin Horvat, MM, Lj.
 Mi. S. – Milan Sagadin, ZVNKD Kranj
 N. L. – Nuša Logar, NM, Lj.
 N. O. – Nada Osmuk, ZVNKD Nova Gorica
 P. N. – Predrag Novakovič, Sežana
 P. T. – Peter Turk, Arh. odd. Fil. fak., Lj.
 Ph. M. – dr. Phil F. Mason, ZVNKD Novo mesto
 R. J. – Rado Jelinčič, Bezovljak
 S. C. – dr. Slavko Ciglencečki, Iza ZRC SAZU, Lj.
 S. G. – dr. Stane Gabrovec, Ljubljana
 S. P. – Stanko Pahič, PM Maribor
 T. K. – Tone Knez, DM Novo mesto
 To. K. – Tomislav Kajfež, Ljubljana
 V. S. – Viktor Saksida, Sežana

PALEOLITIK

LOHKE (BANJŠICE). – Pozimi 1989/90 so v vasi Lohke širili kolovoz in pri tem naredili kakšen meter visok profil. Nakopane sedimente so odpeljali na Na gomilo pri Trušnjah oziroma Podlešču. Rado Jelinčič iz Gezovljaka 44 je kasneje našel v navoženem materialu lep artefakt, ki bi ga tipološko lahko opredelili v srednji paleolitik. Gre za izbočeno strgalo na odbitku s polstrmo direktno retušo in s sledovi obrabe na delovnem robu. Bulbus ni izražen oziroma ohranjen, zato je orodje težko orientirati. Lahko gre za stransko kot prečno strgalo. Izdelano je bilo iz kvalitetnega sileksa, ki je danes povsem patiniran in svetlo rjave barve. Pomembno je, da so vse retuše in sledovi uporabe enako patinirani kot ves odbitek. Artefakt hrani najditelj. Drugih paleolitskih najdb, kljub ponovnemu pregledu terena ni bilo.

Profil v vasi Lohke je naslednji: – Ruša. – Flišnata preperina, pomešana s humusom. – Svetlo rjava ilovica. Samo na posameznih

mestih v dnu profila. V taki ilovici je bil na sekundarnem najdišču najden artefakt. – Presedimentirana, delno cementirana zelenkasta flišnata ilovica, pomešana z apnenčevim gručcem. Samo na enem mestu v dnu profila. artefakt je lahko od tu.

Kakorkoli že, najdba opozarja na potencialna paleolitska (plana) najdišča na visoki planoti Banjšice. – R. J., I. T.

REKA PRI CERKNEM. – V drugem letu nove etape sistematičnih izkopavanj Inštituta za arheologijo ZRC SAZU v Divjih babah I smo končno uvedli spiranje vseh nakopanih sedimentov, kar nam je omogočilo spomladi 1990 postavljena žičnica, ki je povežala najdišče z dolino. Izkopno površino v jami smo povečali z 68 na 95 m². Čeprav smo kopali paleolitsko in paleontološko revne plasti, se je zaradi spiranja močno povečalo število vseh vrst najdb.

Število aurignacijskih koščenih konic je naraslo na štiri. Tri so iz plasti 2, ena morda iz zgornjega dela plasti 3. Kameni artefakti, 19 po številu, so bili najdeni skoraj izključno v plasti 3 in 4. Obe je prizadela krioturbacija. Pripadajo moustérienskemu horizontu A. Doselej smo imeli v tem horizontu, ki smo ga v jami šele načeli, samo kakih 30 artefaktov. Med moustérijskimi in aurignacijskimi najdbami smo ugotovili v sedimentih periglacialne pojave v obliki izrazite krioturbacije, ki jo je zelo verjetno spremljala soliflukcija. Med plastema 2 in 3 ni značilnih kakovostnih razlik z vidika sedimentologije. Manjše razlike so samo v sestavi najfinejše frakcije, kar pa je lahko posledica spiranja in drugačne diagenoze, zaradi značilno večjega števila fosilnih ostanov in večjega obsega prvotne tana-tomase. V »aurignacijski plasti« zaenkrat ni nobenih znakov o kakšnem interstadialu v smislu interstadiala Potočke zijalke. Vse tako kaže, da so bile paleoklimatske razmere v času aurignacijske »poselitve« jame bistveno drugačne od današnjih in še najbolj podobne tistim iz mlajših moustérijskih horizontov. To pa ne pomeni, da imamo v Divjih babah zagotovljeno kontinuiteto med finalnim moustérienom (horizont A) in aurignaci-enom. Več znamenj kaže ravno obratno: na krajšo vrzel med srednjim in mlajšim paleoliti-kom.

Paleontološke najdbe predstavlja blizu 51.000 kosti (20 % določljivih) in 6700 zob ali povprečno 1860 najdb na en kubični meter plasti 2 in 3, ki sta paleontološko najrevnejši (cfr. Turk et al., 1988, *Acta carsologica* 17/6, sl. 1). Skoraj vse najdbe pripadajo, kot običajno, jamskemu medvedu (*Ursus spelaeus*) in so skoraj 100 % fragmentirane. S pomočjo totalnega vzorčenja smo dobili zanesljivejšo sliko starostne strukture mrtve populacije jamskega medveda v plasteh 2 in 3. Ta se bistveno razlikuje od doslej ugotovljene (cfr. Turk, Dirjec, 1989, *Arh. vest.* 39-40, sl. 4). Absolutno prevladujejo »laktalni« primerki

(64,8 %), sledijo juvenilni (23,9 %), medtem ko so adultni z 11,3 % na zadnjem mestu.

Tako smo prišli do sklepa, da je bila jama dejansko »porodnišnica« in poslednje zato-čišče ostarelih medvedov. Veliko število juve-nilnih primerkov, med katerimi prevladujejo enoletni mladiči, je bilo lahko plen jamskega leva (*Panthera spelaea*) in leoparda (*Panthera pardus*), katerih fosilne ostanke smo našli skupaj z jamskim medvedom v plasti 2 in 3. Najdba leoparda je druga najdba v Sloveniji (cfr. Pavšič, Turk, 1989, *Razprave 4. razr. SAZU* 30/4) in prva s stratigrafskimi in kro-nološkimi podatki. Delež paleolitskih lovcev, vključno z jamskim medvedom, ostaja še na-prej velika neznanka, kljub temu, da smo s totalnim vzorčenjem popestrili megafavno v plasteh 2 in 3 s prejšnjih treh taksonomskih enot na najmanj 10 različnih vrst, med kate-rimi prevladujejo zveri (*Canis*, *Ursus*, *Panthera*, *Mustela*) in predstavniki arko-alpske favne (*Capra*, *Rupicapra*, *Marmota*). Velika pridobitev novih izkopavanj je tudi številna mikrofavna (40 čeljusti in 60 izoliranih zob) brez polha (*Glis glis*) in svizca (*Marmota mar-mota*), ki je bila s prejšnjimi terenskimi meto-dami nedosegljiva. Mikrofavna je lahko zelo dober paleoklimatski indikator.

Divje babe I lahko na osnovi rezultatov novih izkopavanj in obetov za prihodnje brez zadržkov uvrstimo med najbogatejša mousté-rienska najdišča in med najbogatejša najdišča mlajše pleistocenske favne v Sloveniji. Iz-gradnja žičnice nam je in nam še bo omogo-čila uvajanje kvantitativnih metod v paleolit-sko arheologijo. Tako smo samo leta 1990 zbrali več podatkov kot prej v sedmih letih skupaj, ne da bi se povečali stroški izkopa-vanj. Ti podatki, čeprav samo preliminarno obdelani, so že dali vrsto kakovostnejših iz-sledkov na področju stratigrafije, sedimento-logije, paleolitske arheologije in paleontologi-je. Ostaja pa še niz neizkoriščenih možnosti. – J. D., I. T.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

AJDOVSKA JAMA PRI NEMŠKI VASI. – Sistematična arheološka raziskovanja so v letu 1990 potekala v dveh kampanjah in sicer od 23. 6. do 10. 7. 1990 in od 6. 8. do 23. 8. 1990. Raziskave so bile usmerjene v centralno dvorano z namenom, da raziščemo in razjasnimo nastanek globeli v osrednjem delu dvorane.

Dosedanja raziskovanja centralne dvorane so pokazala, da tvorijo talnino holocenskim sedimentom pleistocenski gruščni le ob obro-

bju jame (ob levi in desni jamski steni ter v zveznem rovu). V centralnem delu dvorane je po zadnjem vdoru vode, še v času pleistocena, iz najnižjega nadstropja v starejše višje nad-stropje ostala globel (po umiku vode v nor-malno nižjo strugo), ki se je v času holocena zatrpala s sedimenti. Večina neoeneolitskih kulturnih sedimentov v globeli je bilo uniče-nih ob kopanju gvane pred prvo in po drugi svetovni vojni. Do relativne globine -4.13 m je bila globel zatrpana s prhko, sipko prstjo,

vmes pa so ležali ožgani kosi trhlega lesa, žice, pločevink, gume, ožganih palic (guma, žica, ožgane palice so ostanek bakel, s katerimi so svetili ob kopanju gvane), lubja, kamenja in grud čiste rumene ilovice, ki se je skupaj s kamenjem skotalila v odkopano jamo, ki je ostala po vsakokratnem odvažanju gvane iz jame. Na dnu globeli je ostalo nepoškodovanih le 1.27 m kulturnih sedimentov, ki jih lahko pripišemo neo-eneolitskemu obdobju. V kateri globini so v glavni dvorani, zlasti v centralnem delu, tj. v globeli, živa jamska tla, ne vemo. Na relativni globini – 5.40 m (to je tudi globina, do katere smo kopali) predstavlja talnino holocenskim sedimentom rumena ilovica že pleistocenske starosti. Živo skalo smo dosegli le v kv. XXI, XXII, XXVII, vendar v premajhnem obsegu, da bi lahko z zanesljivostjo govorili o dejanskem dnu jame. Še najbolj verjetno je, da gre le za večjo podorno skalo.

Kronološko zelo pomembna je vsekakor rumena ilovnata (SE 83) plast, ki predstavlja najstarejšo kulturno plast v centralni dvorani. V kronološkem smislu sodi v čas trajanja I. kulturnega horizonta jame. V čas nastajanja te plasti sodi kurišče (SE 107) z odlagalno jamo za pepel (SE 108) in obilico žganine, ki je v precejšnji količini zdrsnila tudi na dno globeli (globel je globoka ca. 2.82 m). Samo kurišče, veliko 0.30×0.25 m (rel. gl. – 2.56 m), je bilo oddaljeno od jame za pepel 0.60 m. Jamo za papel (rel. gl. 2.53) so izkopali že na sam rob strmega padca v globel. En del jame je vkopan še v SE 110 (siva ilovnata močno zasigana plast, s katero so izravnali neravno pleistocensko površino na področju kv. XX, XXI). Pri oblikovanju ostalega dela pa so si pomagali s polaganjem kamnov v višino dveh vrst. Vso jamo so skrbno zamazali z ilovico. Na njenem dnu je bil položen večji kamen (velikosti 0.24×0.17 m) Izpraznjena jama je bila globoka 0.15 m, zapolnjena pa je bila s pepelom in drobci oglja. Ob kurišču so bili najdeni fragmenti lonca, visokega 0.42 m, ki smo ga rekonstruirali skoraj v celoti.

Na Inštitutu za antropologijo Univerze v Padovi sta prof. dr. C. Corrain in dr. A. Capitanio analizirala človeško kostno gradivo iz II. kulturnega horizonta jame – tj. časa pokopov v jami. Splošna gracilnost vseh najdb je otežkočala določanje spola. Uspelo jima je determinirati 29 osebkov. V primerjavi z drugimi neo-eneolitskimi najdišči severne Jugoslavije, jugozahodne Madžarske in Benečije, kažejo skeleti iz Ajdovske jame nagnjenost k drobnejši postavi. Moški kažejo na manjšo, ne ravno močno postavo – velikost 158 cm; ženske pa so bile velike do 151 cm. Skoraj popolna odsotnost lobanj onemogoča kakr-

šnokoli pripisovanje k določenemu rasnemu tipu. Ugledna antropologa predpostavljata ritualno odstranjevanje določenih kosti (manjkajo golenice in lobanjske kosti – spodnje čeljusti so dobro ohranjene).

Paleontološko je osteološki material obdelala in objavila V. Pohar. Posebno pozornost je posvetila determinaciji živalskih kostnih ostankov II. kulturnega horizonta. V nadaljnjem povzemanj njene najpomembnejše ugotovitve in zaključke. Ugotovila je, da pripada slaba polovica determiniranih živalskih kostnih ostankov nedoraslim živalim. Analiza je pokazala, da so prilagali umrlim v skupini pokopov 1 in 2 (v levem hodniku) le kose mesa in ne celih živali. Večina kosti ne nosi sledov odstranjevanja mesa. Nekatere cevaste kosti so prerezane tako kot jih še danes žagajo mesarji. Izhajajoč iz predpostavke, da je bila na prehodu iz neolitika v eneolitik vzreja domačih živali še vedno slaba, razmnoževanje pa je bilo verjetno omejeno na kratek čas, je poskušala po starosti živalskih osebkov določiti čas pokopavanja oziroma daritev v jami. Prišla je do ugotovitve, da so pokopavali oziroma opravljali daritve večinoma od pomladi do jeseni.

Raziskave holocenskih sedimentov v jami so končane. Sledila bodo raziskovanja ledenodobnih sedimentov. – M. H.

GRADIŠKA, občina Maribor. – Ob domačiji v Gradiški št. 44 je Zoran Belec pri izravnavi tal našel v zemlji 4,3 cm dolgo in 0,9 cm debelo dleto iz sivozelenega serpentina s 3, 3 cm širokim dobro ohranjenim rezilom. Najdišče se nahaja ob znožju pobočja severno od ceste in Pesnice, sama najdba pa je najbrž izgubljen predmet, ker drugih najdb tam niso opazili. V tem predelu Slovenskih goric je

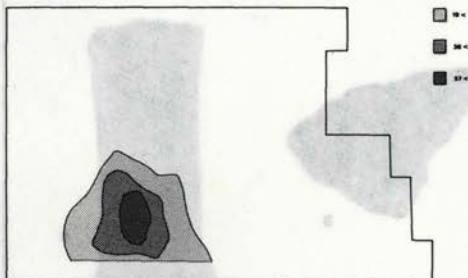

Sl. 1 Gradiška – kamnito dleto
1. Gradiška – the stone chisel

Sl. 5 Sevnica – sistematični intenzivni površinski terenski pregled. Analiza trenda površja

5. Sevnica – the systematic, thorough surface survey; analysis of the surface trend

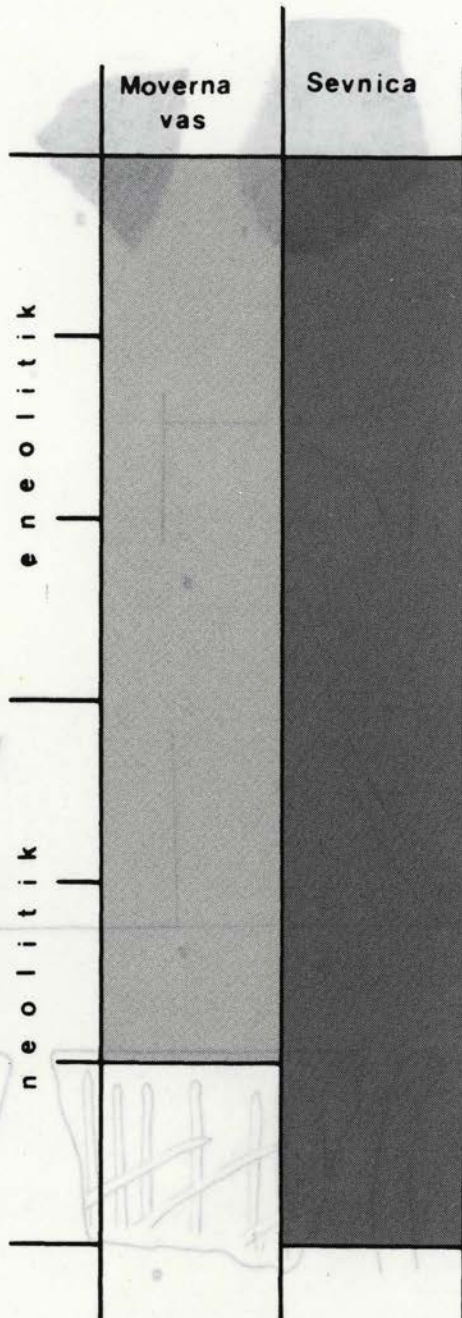
Naključno odkrite artefakte, kot je v navadi, uvrščamo v kategorijo slučajnih najdb, s katerimi bolj ali manj redno dopolnjujemo poselitveno mrežo v določenem arheološkem obdobju. Čeprav se po vsakoletnem spomladanskem oranju, s katerim se sicer sistematično brišejo arheološki zapisi, sezname naključnih najdb daljšajo, na dokumentacijski in interpretativni ravni ostajajo le nedefinirane najdiščne točke v nestrukturiranem poselitvenem vzorcu.

Odkritje koncentracije artefaktov na površju Pri hrastih nad Cesto na Dobravo v Sevnici ni bilo rezultat sistematične obravnave pokrajine, ne sistematičnega identificiranja preteklih človekovih aktivnosti v njej. Bilo je naključno.

S terenskim postopkom, ki ga v stroki poznamo kot terenski pregled, smo omejili in definirali ohranjen arheološki zapis na površju, prepoznali njegovo strukturiranost in omogočili natančnejšo napoved intenzivnosti podpovršinskega arheološkega zapisa.

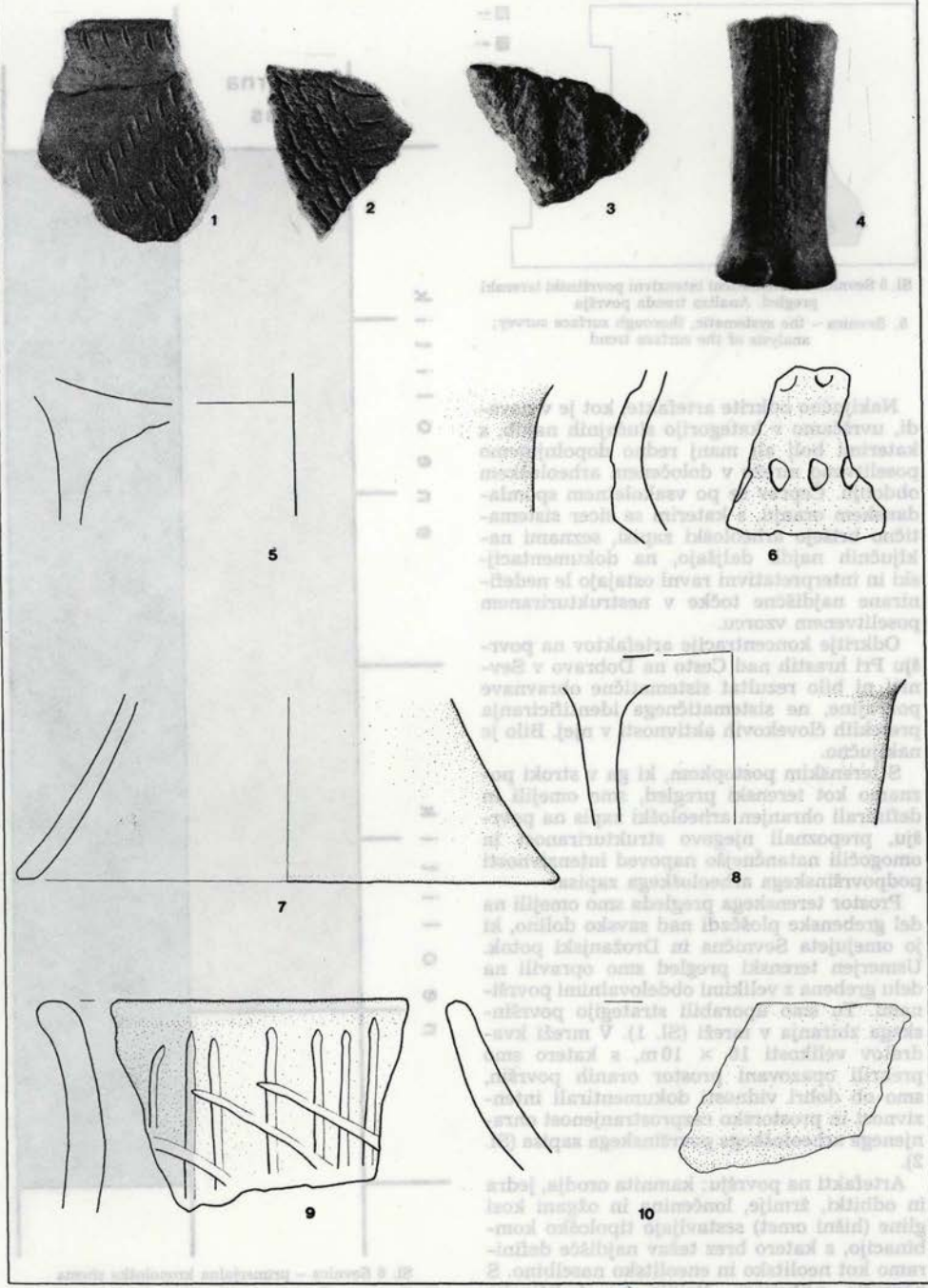
Prostor terenskega pregleda smo omejili na del grebenske ploščadi nad savsko dolino, ki jo omejujeta Sevnica in Drožanjski potok. Usmerjen terenski pregled smo opravili na delu grebena z velikimi obdelovalnimi površinami. Tu smo uporabili strategijo površinskega zbiranja v mreži (Sl. 1). V mreži kvadratov velikosti 10×10 m, s katero smo prekrili opazovani prostor oranih površin, smo ob dobri vidnosti dokumentirali intenzivnost in prostorsko razprostranjenost ohranjenega arheološkega površinskega zapisa (Sl. 2).

Artefakti na površju: kamnita orodja, jedra in odbitki, žrmlje, lončenina in ožgani kosi gline (hišni omet) sestavljajo tipološko kombinacijo, s katero brez težav najdišče definiramo kot neolitsko in eneolitsko naselbino. S pomočjo njihovega števila pa količinsko

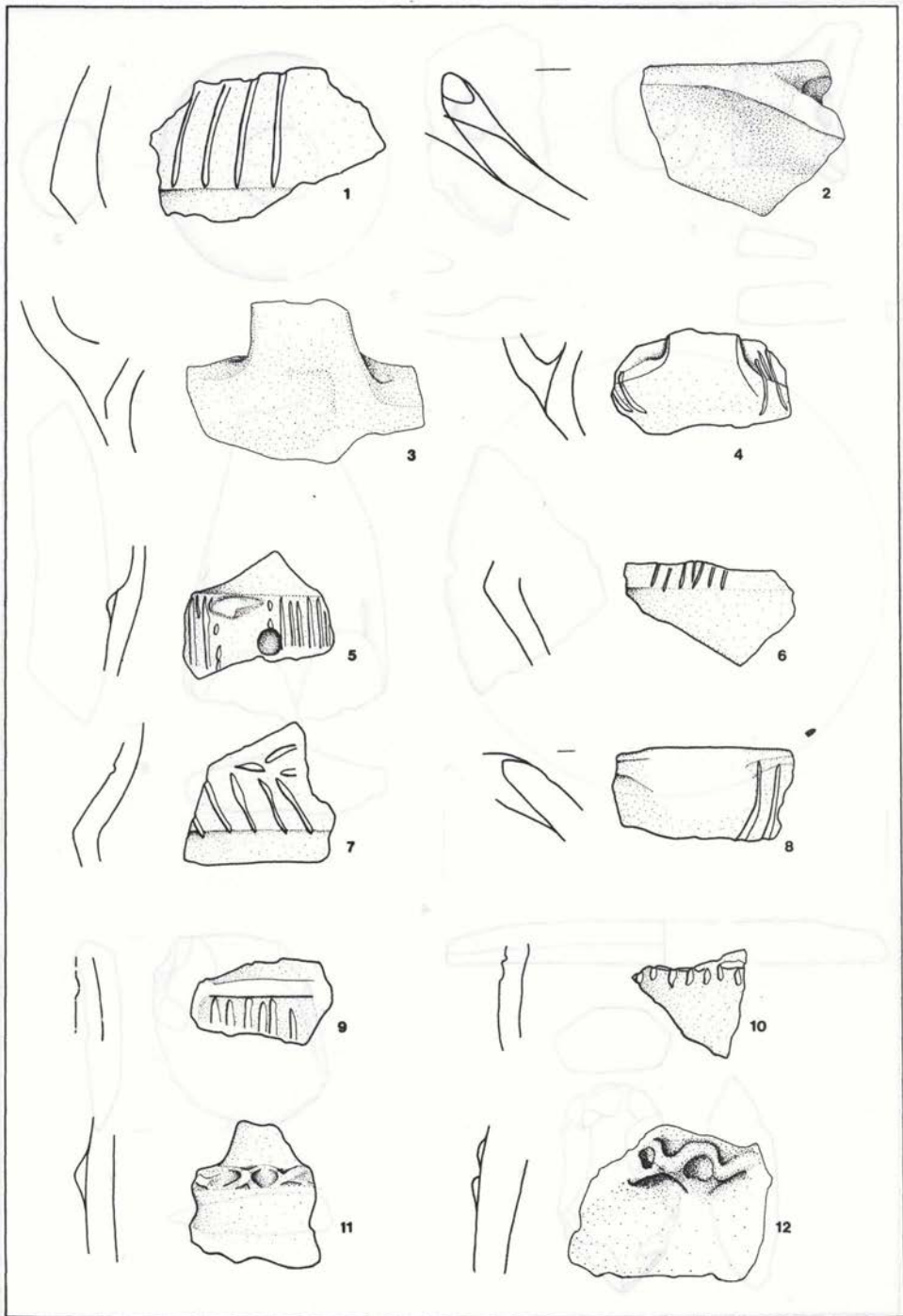
Sl. 6 Sevnica – primerjalna kronološka shema

6. Sevnica – the comparative chronological scheme

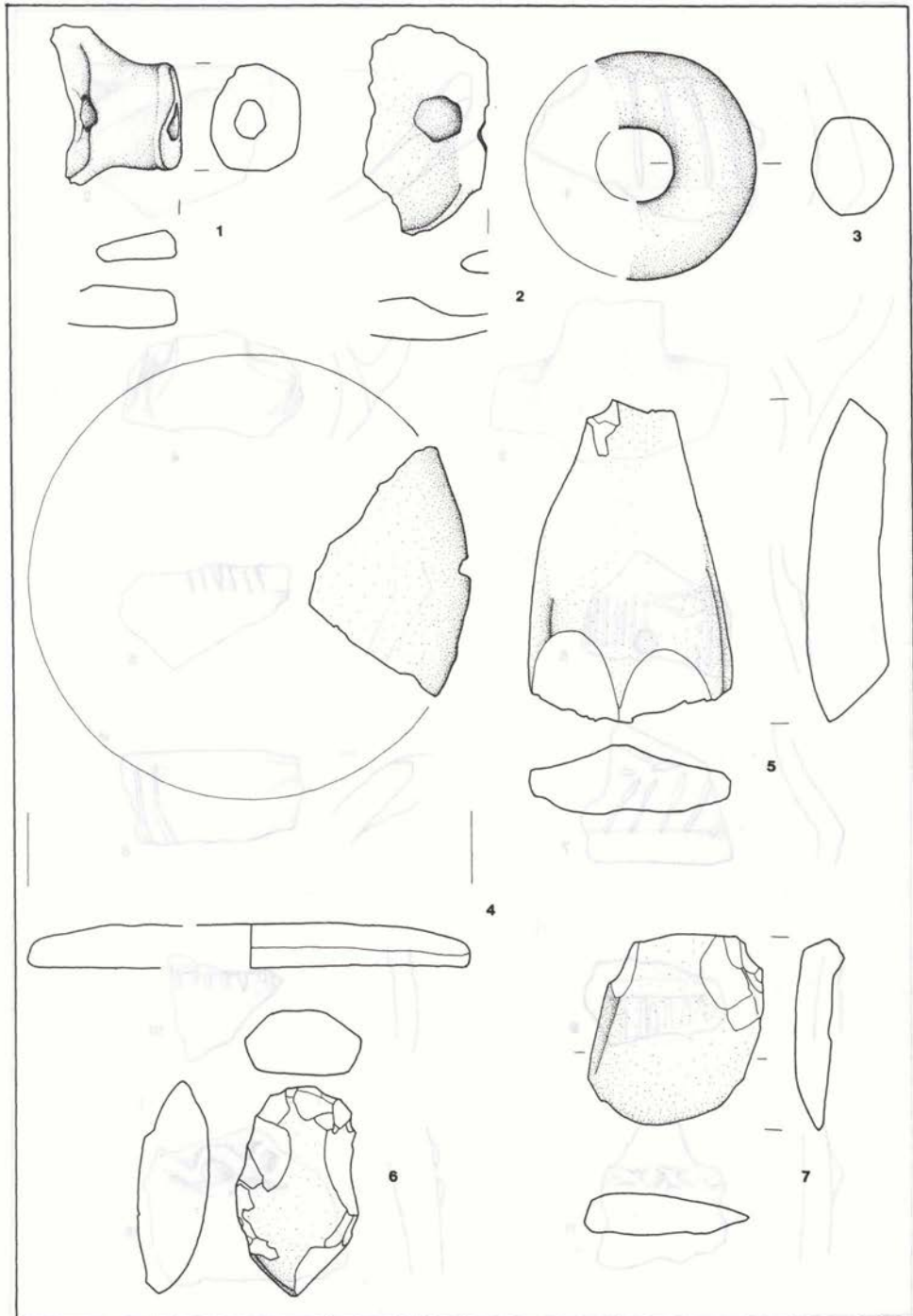

Sl. 7 Sevnica – gradivo. M 1 : 2
 7. Sevnica – the material M 1 : 2

Sl. 8 Sevnica – gradivo. M 1 : 2
 8. Sevnica – the material M 1 : 2

Sl. 9 Sevnica – gradivo. M 1 : 2
 9. Sevnica – the material M 1 : 2

obravnavamo spremembe in prepoznavamo različne intenzivnosti zapisa. Predpostavljamo seveda neposredno povezavo arheoloških podpovršinskih sedimentov in površinske distribucije artefaktov.

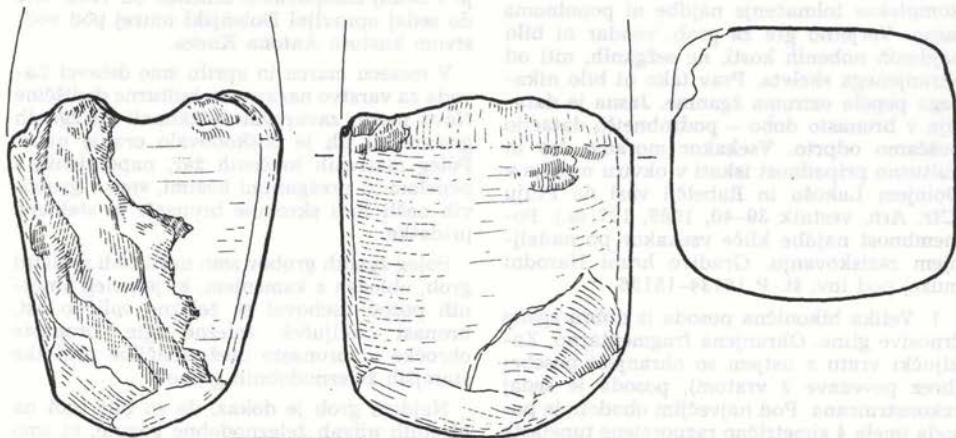
Analiza prostorske strukturiranosti zapisa, ki temelji na opazovanju in beleženju zapisa v enotah v mreži, je pokazala, da gre za en sam prostor izrazite koncentracije najdb. Predstavljamo dve vrsti analiz. Po prvi uporabljamo nekorrigirane podatke (Sl. 3). Pri drugi pa s pomočjo analize regresije in t. i. analize trenda površje definiramo mejne vrednosti posameznih gostot, ki jih nato s konturami omejimo in razmejimo (Sl. 4). Pristop je enostaven, rezultat pa v primeru večih koncentracij najdb v prostoru očiten.

Nedvomno izjemna je tipološko-kronološka strukturiranost najdb. V kontinentalnem delu Slovenije smo namreč prvič dokumentirali lončenino s kaneliranim barbotinom in impresso ornamentom, ki del ohranjenega arheološkega zapisa datirata v starejši neolitik (T1, 1-3). Ostale tipološke značilnosti (T 1-3) se prekrivajo z značilnostmi lončenine iz Moverne vasi v Beli krajini, kjer je že vzpostavljeno stratigrafsko in tipološko – kronološko zaporedje, ki se vključuje v evropske neolitske in eneolitske časovne sheme (Sl. 5). Druga izjemna vrednost predstavljenega arheološkega zapisa je prepoznava, zdaj sicer le fragmentarno dokumentirane kontinuitete

človekovih aktivnosti v prazgodovini na ekološko zanimivem prostoru prehoda iz panonskega v alpski svet. – M. B.

VODENOVNO, Šmarje pri Jelšah, XVI. – V vinogradu, na južnem pobočju hriba Gradišče, je Jakob Jagodič letos našel fragmentirano kamnito sekiro. Je iz zelene vulkanogene kamnine in močno poškodovana. Ohranjen je še del žleba luknje za nasajanje. Vzporedno z luknjo je del zunanje površine sekundarno oblikovan. Ni povsem gladek kot ostala zunanja površina, zato smemo sklepati, da je nastal kasneje, ko je bila sekira že poškodovana. Jagodič domneva, da je to ostanek sekire, ki so je že pred leti našli v istem vinogradu in pozneje založili.

Glede na dejstvo, da je bila že pred leti najdena sekira ohranjena v celoti, smemo sklepati, da gre za drug kos tovrstnega orodja. Sekundarno napravljena površina namreč dokazuje, da je bila sekira kamnitega orodja s pobočja Gradišča. Prva sekira je omenjena v Arheoloških najdiščih Slovenije (1975) 293. Že pred leti opravljeni laični poizkusni izkopi so pokazali, da je bila tu prazgodovinska naselbina, ki se je razprostirala po precejšnjem delu južnega pobočja hriba, pod deloma utrjenim podolgovatim grebenom Gradišča. Za podrobnejšo časovno opredelitev postojanke pa bo potrebno ovrednotiti najprej keramično gradivo, ki ga hrani Pokrajinski muzej v Celju. – S. C.

Sl. 10 Vodeno – odlomek kamnite kladivaste sekire
10. Vodeno – fragment of the stone, the hammerlike axe

BRONASTA DOBA IN KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

KRKA (obč. Grosuplje). – V prvih dneh junija 1975 so pri širjenju ceste iz Krke v Graditeč z buldožerjem odkrili in zdrobili več keramičnih posod. O najdbi so delavci obvestili tedanjega grosupljskega župana J. Lesjaka, ki je 4. 6. prišel na mesto najdbe in pobral zdrobljene kose keramike in me o najdbi obvestil. Najdišča sta 6. 6. 1975 po naročilu Narodnega muzeja obiskala in dokumentirala Matej Zupancič in Roman Hribar.

Točno mesto najdišča je južni del travnika (kat. št. 34, kat. obč. Krka), last Franca Bregarja iz Znojil št. 6. Travnik se imenuje »farovski«, »na farovškem« in ni bil obdelan. Karih 20 m zahodno od najdišča zavije sedaj vozna pot na omenjeni »farovski travnik«. Iz profila se je dal še videti vkop, v katerem je bilo še dno posode. Ker je buldožer najdbo večkrat prevozil in raznesel črepinje na precejšnje daljavo, ni bilo več mogoče ugotoviti prvotno lego posod. Iz ohranjenih črepinj so se dale delno restavrirati 3 posode, ki so bile pred buldožerjemv posegom očitno ohranjene v celoti. Nekaj skromnih fragmentov lahko sodi tudi še h kakim drugim posodi. Preparacijo in restavracijo posod sta izvedla Janez in Stanko Gojkovič. V zasipu je bil najden tudi amorfen košček bronca in dva fragmenta oglja oziroma poogljenega lesa. Na dnu posode, ki je bila še in situ je ležal kamen, kakršnih v ilovici sicer ni bilo. Profil kaže 50 cm humusa, pod katerim je rumena ilovica. Rumena ilovica je segla prav do dna posode, ki je ležala še in situ.

Zaradi močne poškodovanosti najdiščnega kompleksa tolmačenje najdbe ni popolnoma jasno. Verjetno gre za grob, vendar ni bilo najdenih nobenih kosti, ne sežganih, niti od ohranjenega skeleta. Prav tako ni bilo nikakega pepela oziroma žganine. Jasna je datacija v bronasto dobo – podrobnejšo datacijo puščamo odprto. Vsekakor moramo čas in kulturno pripadnost iskati v okviru naselja v Dolnjem Lakošu in Rabelčji vasi na Ptuj (Cfr. Arh. vestnik 39–40, 1989, 127 ss.). Pomembnost najdbe kliče vsekakor po nadaljnjem raziskovanju. Gradivo hrani Narodni muzej pod inv. št. P 15134–15136.

1. Velika bikonična posoda iz dobro žgane črnosive gline. Ohranjena fragmentarno. Zaključki vratu z ustjem so ohranjeni posebej (brez povezave z vratom), posoda je sedaj rekonstruirana. Pod največjim obodom je posoda imela 4 simetrično razporejene tunelaste ročaje (š. 8 cm). Nad ročaji je ornamentirana z 2,50 cm široko bradavico, ki jo obdajata dve krožni plitvi kaneluri. Prehod trupa v vrat je

poudarjen. Ohr. v. 54 cm, največ. povr. 65 cm, deb. ostenja 1 cm. Inv. št. 15134. (Sl. 11, 1).

2. Fragmenti posode, podobne oblike in fature kot prejšnja. Ohranjen je del ostenja nad največjo površino in prehod v vrat, ornamentiran z bradavico, ki jo obdaja široka plitva kanelura. Ohranjenih je še 5 fragmentov z istovrstnim ornamentom. Od profiliranih kosov so ohranjeni še drugi fragmenti s prehodom trupa v vrat in 4 fragmenti ustja, ki je znotraj rahlo fasetirano. 2 fragmenta sodita k dnu s prehodom v trup. Dno je rahlo poudarjeno. Rek. pr. ustja 24 cm, rek. pr. dna 20 cm. Inv. št. 15135. (Sl. 11, 2). Risarska rekonstrukcija ni popolnoma zanesljiva. Nekaj črepinj pod isto inv. št. lahko sodi še h kakim drugim posodi, posebej velja to za dva fragmenta vodoravno odrezanega ustja (v. 1,70 cm), ki presega ostenje na zunanji in notranji strani.

3. Skleda z izvihanim ustjem, ohranjena fragmentarno. Skleda je imela pod vratom trakast 4,50 cm širok ročaj, 6,50 cm visok vrat je na enem mestu trikotniško povišan, dno je poudarjeno. K posodi sodijo po vsej verjetnosti še en posebej ohranjen ročaj (š. 4 cm) in 2 kosa ostenja, eden z nastavkom ročaja, oba pa imata nakazan prehod v vrat. V. 22 cm pr. ustja 53 cm. Inv. št. P 15135. (Sl. 11, 3). – S. G.

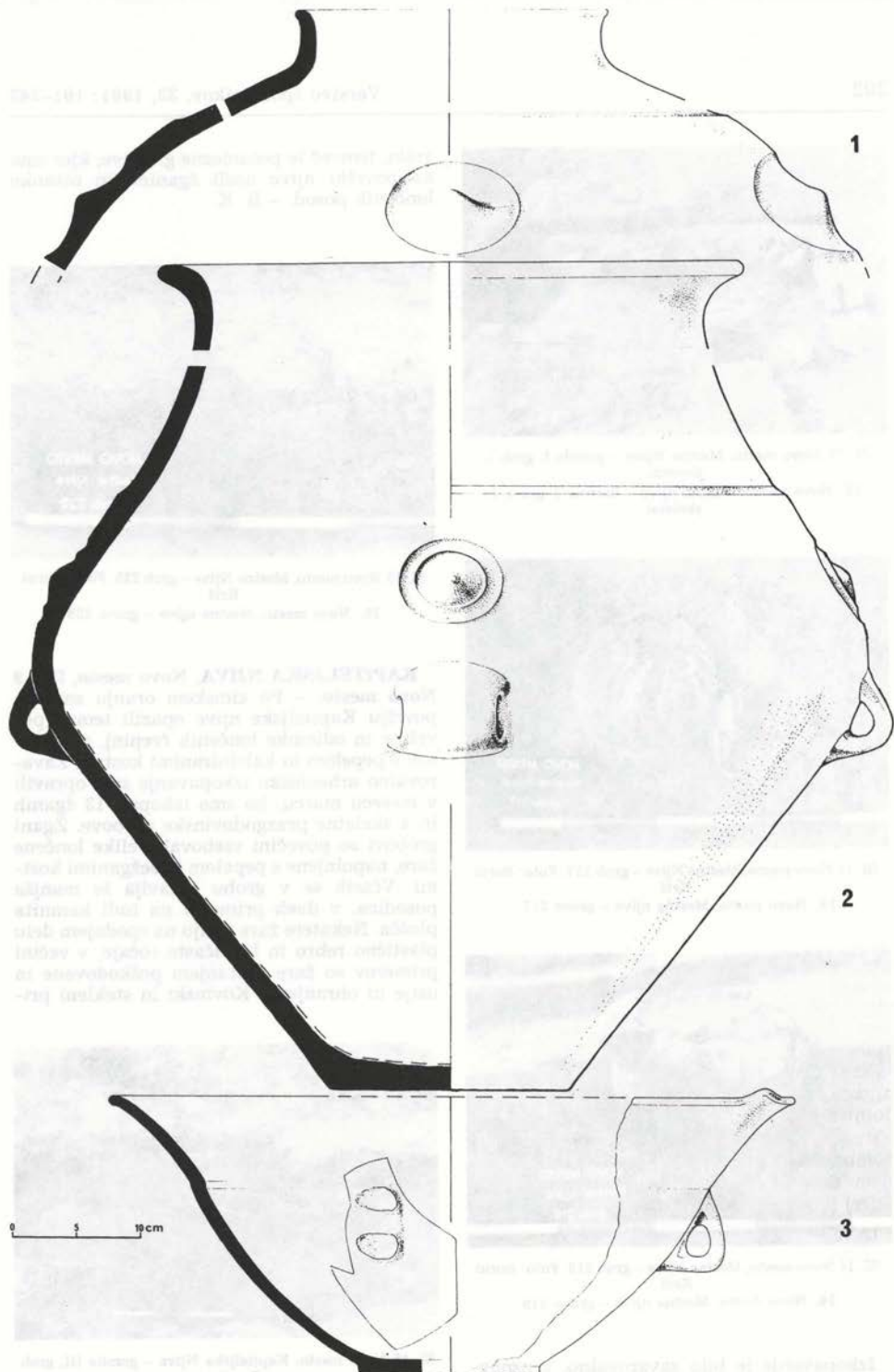
NOVO MESTO MESTNE NJIVE, IX, 9
Novo mesto. – Poznodobnobronasto in starejše železnodobno grobišče je doslej štel 207 žganih grobov. Zavarovalno izkopavanje je v nekaj izkopanih sezonah od 1959. leta do sedaj opravljal Dolenjski muzej pod vodstvom kustosa Antona Kneza.

V mesecu marcu in aprilu smo delavci Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto zavarovalno izkopali 23 žganih grobov, ki jih je poškodovalo oranje njive. Poleg masivnih lončenih žar, napolnjenih s pepelom in prežganimi kostmi, smo v grobovih našli tudi skromne bronaste in steklene prdatke.

Poleg žganih grobov smo našli tudi skeletni grob, obložen s kamenjem, ki je poleg lončenih posod vseboval še železno sulično ost, bronzast zaključek železne igle, bronaste obročke in bronasto utež, značilne prdatke starejših železnodobnih grobov.

Najdeni grob je dokaz, da so bile tudi na Mestnih njivah železnodobne gomile, ki smo jih doslej tu le domnevali in jih je intenzivna poljska obdelava toliko sploščila, da niso več vidne.

Sl. 11 Krka pri Stični – bronastodobna lončenina
 11. Krka pri/by Stična – the Bronze Age pottery

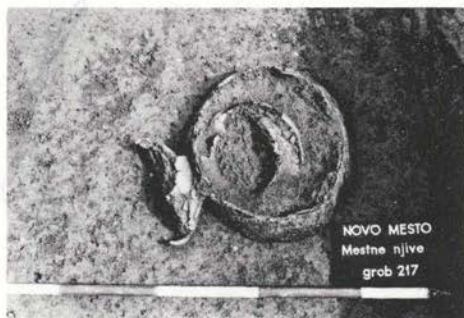

Sl. 12 Novo mesto, Mestne Njive – gomila I, grob 1, skeletni
12. Novo mesto, Mestne njive – barrow I, grave 1, skeletal

vršin, temveč le posamezne grobove, kjer smo na površju njive našli žganino in ostanke lončenih posod. – B. K.

Sl. 15 Novo mesto, Mestne Njive – grob 225. Foto: Borut Križ
15. Novo mesto, Mestne njive – grave 225

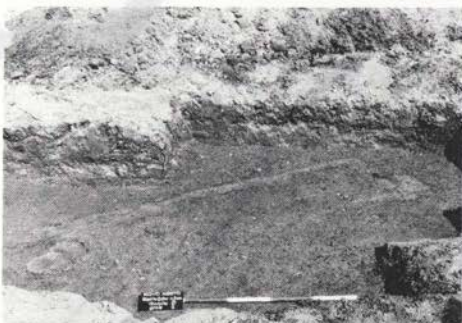
Sl. 13 Novo mesto, Mestne Njive – grob 217. Foto: Borut Križ
13. Novo mesto, Mestne njive – grave 217

KAPITELJSKA NJIVA, Novo mesto, IX., 9
Novo mesto. – Po zimskem oranju smo na površju Kapiteljske njive opazili temne površine in odlomke lončenih črepinj, pomešanih s pepelom in kalciniranimi kostmi. Zavarovalno arheološko izkopavanje smo opravili v mesecu marcu, ko smo izkopali 13 žganih in 4 skeletne prazgodovinske grobove. Žgani grobovi so povečini vsebovali velike lončene žare, napolnjene s pepelom in sežganimi kostmi. Včasih se v grobu pojavlja še manjša posodica, v dveh primerih pa tudi kamnita plošča. Nekatere žare imajo na spodnjem delu plastično rebro in ledvičaste ročaje, v večini primerov so žare z oranjem poškodovane in ustje ni ohranjeno. Kovinski in stekleni pri-

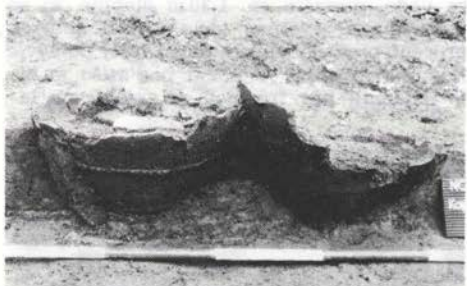
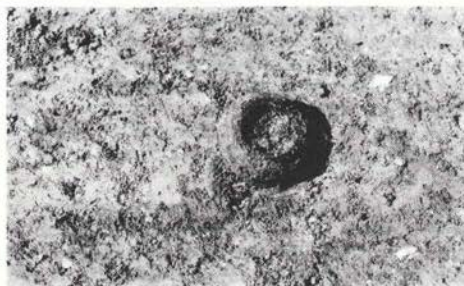
Sl. 14 Novo mesto, Mestne Njive – grob 219. Foto: Borut Križ
14. Novo mesto, Mestne njive – grave 219

Izkopavanje je bilo zavarovalno, z osnovnim namenom rešiti z oranjem poškodovane grobove. Tako tudi nismo odpirali večjih po-

Sl. 16 Novo mesto, Kapiteljska Njiva – gomila III, grob 2, celota
16. Novo mesto, Kapiteljska njiva – barrow III, grave 2, entirety

Sl. 17–19 Novo mesto, Kapiteljska Njiva – gomila III, grob 2, detajli. Foto Borut Križ

17.–19. Novo mesto, Kapiteljska njiva – barrow III, grave 2, details

Sl. 20–23 Novo mesto, Kapiteljska njiva – grob 34; dvojni grob je vseboval dve masivni žari, napolnjeni z žganino, in drobno poševno nazlebljeno skodelico z ročajem; celota in detajli. Foto: Borut Križ

20.–23. Novo mesto, Kapiteljska njiva – the double grave 34, entirety and details

datki so redki, sodijo v čas pozne bronaste oziroma v začetek železne dobe. Pri skeletnih grobovih pa prevladujejo lončene posode, ki so zelo poškodovane tako zaradi oranja kot tudi od zmrzali. To so latvice, gubanke na nogah ali pa rdeče barvani ciboriji s črnimi pasovi. Od kovinskih najdb je bila ohranjena le tulasta sekira. Našli smo tudi ogrlico iz drobnih raznobarnih steklenih jagod.

Najdbe v skeletnih grobovih sodijo v čas starejše železne dobe.

Večina grobov je ležala zelo plitvo pod površjem, zato je bilo z oranjem zelo poškodovano. Izkopali smo le tiste grobove, ki so bili

poškodovani in vidni na površju zavarovalno in podobno tistem preteklih letnih tu opravil Dolenjs.

S tem izkopavanjem smo locirali še dve železnodobni gomili, ki sta bili popolnoma sploščeni in zaradi oranja nista bili več vidni, sočasno pa smo ponovno spoznali ogroženost tako žganih grobov iz časa KŽG, kot tudi skeletnih železnodobnih grobov v gomilah. – B. K.

ORMOŽ. – Na južnem delu ormoške prazgodovinske naselbine so med 30. 5. in 30. 6. 1990 potekala zaščitna izkopavanja ob novogradnji privatne hiše Ivana Antoliča na parceli št. 996 (stara parc. št. 69), nadmorska višina = 215,11. Izkop je ležal v neposredni bližini sond I–III (vzhodno od sonde II), ki jih je v letih 1955–1958 raziskala Bernarda Perc (glej AV 13–14, str. 375 in tloris na prilogi 1). Izkop velikosti 11 × 9 m je bil orientiran v smeri sever-jug (kot prejšnja izkopavanja) in razdeljen na kvadrante velikosti 4 × 4 m. Plasti so segale do globine ca. 1 m, kjer se začenja sterilna ilovica, vanjo pa še prazgodovinski ter novejši vkopi. Pri slednjih gre za dvanajst srednje- in novoveških zbiralnikov za vodo, premera ca. 1,30 m globine, ki so predvsem v severnem delu uničili dobršen procent prazgodovinske plasti (glej poglavje Novejša obdobja). V plasti pod rušo je bilo najdenih par fragmentov grafitirane la-

Sl. 24 Ormož, izkop na parc. 996: novoveški zbiralniki za vodo in jame za stojke prazgodovinskih hiš. Foto: Ivan Tušek

24. Ormož – the recent water collectors and traces of the prehistoric constructions

tenške keramike, nekaj kosov posod iz starejšega halštatskega obdobja ter predvsem keramika iz mlajše kulture žarnih grobišč. Latenske in halštatske plasti nismo mogli izluščiti. Plasti nad sterilno ilovico in vkopi v njej so nam odkrili ostanke arhitekture, po gradivu v plasti opredeljene v razpon Ha B in Ha C obdobja.

Jame za stebre hiš se nizajo približno v smeri sever-jug in vzhod-zahod. Položaj je zaradi novejših vkopov nekoliko nejasen, vendar lahko razločimo najmanj dve hiši in dve pomožni stavbi. Slednji sta grajeni na način, ki iz sosednjih starejših sond (Sonde I.–III., 1955–1958) ni poznan. Med glavnimi mitničnimi stebri premera 30–40 cm, ki so si sledili na razdalji 1–2 m smo odkrili še nize stebričkov premera ca. 6 cm, v razdaljah po ca. 20 cm. Preplet iz šibja je bil tu torej gostejši in obmetan z ilovico kot nam kažejo fragmenti hišnega ometa. Obe pomožni stavbi sta imeli pod za ca. 20 cm vglobljeno v ilovnatu osnovo, kar pri večjih hišah ni bilo moč opaziti. V tem delu ormoške naselbine nismo odkrili niti enega ognjišča ali kurišča (kakršna so poznana iz starejših izkopavanj), kar pripisujemo precejšnji uničenosti terena. Najdeno gradivo lahko uvrstimo v že poznan inventar ruške skupine: poleg keramičnega posodja so tu še piramidalne uteži, svitki, vretenca in redki bronasti fragmenti. – B. L.

PLEŠIVICA NAD DRENJEM PRI SOTESKI, IX., 4, Novo mesto. – V okviru projekta »Železnodobna poselitve Dolenjske«, kjer sodelujejo Arheološki inštitut Znanstveno-raziskovalnega centra SAZU in Narodni muzej iz Ljubljane ter Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, smo delavci Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine meseca julija sondirali arheološko najdišče Plešivica nad Sotesko.

Zahodno od televizijskega pretvornika smo izkopali sondo velikosti 3 × 9 m in ugotovili, da je kulturna plast dokaj plitva, saj je na najglobljem mestu segala le 60 cm globoko.

Ugotovili smo, da je bila Plešivica poseljena že dokaj zgodaj. Redke črepinje lončenih posod, ki smo jih tu našli, so nakazovale življenje na tem hribu nad sotesko doline Krke že v času bronaste dobe. Našli smo tudi precej kosov hišnega lepa in prežgane zemlje, samih arhitekturnih ostankov pa ni bilo. – B. K.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

CVINGER – Dolenjske Toplice, IX, 3, Novo mesto. – Arheološko raziskovalno delo na prazgodovinskem gradišču Cvinger pri Do-

lenjskih Toplicah je tokrat potekalo že peto sezono povrsti. Poizkusili smo preveriti pove-zavo obzidja naselja z notranjo poselitvijo na

Sl. 25 Cvinger pri Dolenjskih Toplicah – sonda V/90
25. Cvinger pri/by Dolenjske Toplice – the trial trench V/90

območju, ki je že naravno tvorilo nekakšno zaključeno celoto. Sondo V/90 smo namreč zastavili na severo-vzhodni strani notranjosti gradišča tako, da leži z daljšo osjo pravokotno na potek obzidja. Sonda leži na parceli št. 3376 k. o. Podturn. Zemljišče, v naravi gozd, je omejeno na severo-vzhodni strani z obzidjem, ki iz nivoja terena za dober meter izstopa, sočasno pa obzidje tu tudi zavije. V notranjosti, nekaj metrov od obzidja, večji kamniti skladi predirajo gozdni humus in tako naravno omejujejo prostor še na zahodni strani. 4 m široko sondo smo locirali tako, da se na ožjem koncu dotika kamnitih skladov, po 6 metrih pa doseže rob naselja. Med 18. 9. in 24. 10. je 6-članska ekipa izkopalala 6 m dolgo in do 140 cm globoko sondo.

Naleteli smo na skromne ostanke dveh prazgodovinskih objektov, ki jih kot kaže ni uničil požar, saj nismo našli ožganega hišnega lepa. Poleg drobnih kulturnih najdb, kot je prazgodovinska lončenina in živalske kosti,

Sl. 26 Cvinger pri Dolenjskih Toplicah – sonda I/86, prezentacija obzidja naselja
26. Cvinger pri/by Dolenjske Toplice – the conserved prehistoric circular wall

smo našli tudi s kamenjem obloženo stojko za pokončno bruno ter manjšo površino, prekrito s kamnitim drobirjem, med katerim se pojavljajo lončeni odlomki. Omeniti velja tudi ostanke kamnitega obzidja, ki so se pojavili na vzhodnem robu sonde. Presenetljiva je popolna odsotnost železove žilindre, ki je med najdbami v dosedanjih štirih sondah prevladovala.

V letu 1990 je bila urejena in markirana »Arheološka pot Cvinger«, ki iz Dolenjskih Toplic skozi gozd vodi mimo gomilnega grobišča in železarskega kompleksa do obzidja prazgodovinskega gradišča.

Na mestu, kjer smo leta 1986 izkopalali sondo. I. skozi prazgodovinsko obzidje, smo po-

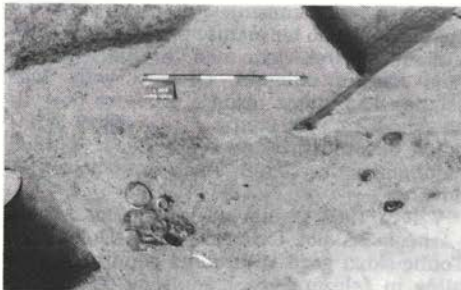

Sl. 27 Cvinger pri Dolenjskih Toplicah – napisni pano ob izhodišču arheološke poti

27. Cvinger pri/by Dolenjske Toplice – the beginning of the archaeological site-seeing

novno pozidali kamnit zid, ki poizkuša prikazati izgled prazgodovinskega obzidja. Z avtentičnim materialom, načinom gradnje in dimenzijami smo obiskovalcem poizkusili približati izgled prazgodovinskega obrambnega sistema naselja, ki je bil do sedaj v naravi viden le kot okop in strm padec terena v gozdu. – B. K.

DRUŽINSKA VAS – GOMILA »KOPINA«, IX., 15, Novo mesto. – Večja skupina prazgodovinskih gomil, ki je sodila k utrjenemu naselju »Sv. Jožef« na Vinjem vrhu, je ležala v gozdu in na njivah Družinske vasi na ledini Kozjane. Skupina je štela preko 40 manjših in večjih gomil, v osemdesetih letih tega stoletja je bilo kar precej gomil uničenih s črnimi gradnjami.

Sl. 28 Družinska vas, gomila Kopina, grob 4, celota. Foto: Borut Križ

28. Družinska vas – the barrow Kopina, grave 4, entirety

Sl. 29–31 Družinska vas, gomila Kopina, grob 4, detajli: bronasti, stekleni in jantarni pridatki v grobu. Foto: Borut Križ

29.–31. Družinska vas – the barrow Kopina, grave 4, details: the bronze, glassy and amber grave additions

Gomila »Kopina« je ležala v sedlu med dvema skupinama gomil na njivi Kopina Alojza iz Družinske vasi. V tlorisu je bila okrogle oblike s premerom 22 m in kljub oranji še ohranjeno višino do 1,5 m.

Ob terenskem obhodu v januarju 1990 smo na površju gomile pobrali množico črepinj prazgodovinskih lončenih posod. Oranje je plašč gomile doobra znizalo. Prazgodovinski grobovi so bili toliko ogroženi, da smo 7. 5. 1990 pričeli z zavarovalnim arheološkim izkopavanjem. Z do 15-člansko ekipo smo v 48 delovnih dneh gomilo izkopalni in pri tem našli še devet žganih in skeletnih grobov. Grobovi so ležali dokaj plitvo pod površjem, zato so bili nekateri precej uničeni. Poleg moškega groba z dvema železnima suličnima ostema in lončeno posodo, otroškega groba z lončenino, stekleno ogrlico, zapestnicama in čolničasto fibulo velja omeniti skeletni ženski grob, velik 340 × 110 cm, z bogatimi kovinskimi, steklenimi in jantarnimi dodatki in pestro lončenino. Posebnost v grobu predstavljajo ostanki ohranjene tkanine, vrečke ali mošnjička, v katerem je bil shranjen del nakitnih predmetov.

Po ohranjenih arheoloških predmetih lahko gomilo postavimo v čas starejše železne dobe, na konec 7. in v začetek 6. stol. p. n. št.

Na njivi jugo-zahodno od gomile smo našli še nekaj odlomkov prazgodovinske lončenine, v poizkusni sondi 5 × 2 m smo našli še en skeletni grob, velik 250 × 90 cm, ki je bil le 35 cm globoko pod površjem. V grobu je bil železen nož in črna lončena posoda s pokončnimi rebri.

Najdeni skeletni grob dokazuje, da se gomilno grobišče, čeprav dokaj sploščeno zaradi oranja, nadaljuje tudi v to smer. – B. K.

Sl. 32 Družinska vas, gomila Kopina med izkopavanjem. Foto: Borut Križ

32. Družinska vas – the barrow Kopina during the excavations

MOLNIK. – V smislu programa raziskovanj s področja prazgodovine na ljubljanskem območju smo med 30. 5. in 15. 6. 1990 opravili predvidena izkopavanja starejše železnodobnega grobišča ob istočasni naselbini na Molniku, hribu vzhodno od Orel pri Ljubljani. Raziskali smo dve umetno nasuti tvorbi – gomili, v katerih smo predhodno, s sondažnimi deli, ugotovili prisotnost prazgodovinske keramike. Na tej podlagi smo raziskali gomilo, označeno s št. 4 tik pod zahodnim robom naselbinske terase in gomilo 5 le okoli 20 m oddaljeno od prve. Gomila 4 ima, gledano s področja proti vrhu hriba, skoraj pravilno stožčasto obliko. Pogled s strani pa je povsem drugačen, saj dobi neizrazito podolgovato formo tako, kot bi bila sicer s posebnim nasipom privezana na pobočje hriba. Najdbe sicer kažejo, da je gomila umetno nasuta, ni pa bilo grobov v njej. Glede na to, da je bilo nasutje locirano tik pod naselbino ter ob poti, ki vodi vanjo, gre tu najbrž za objekt, ki je bil vključen v obrambni sistem naselbine. Gomila 5 je predstavljala drugo posebnost. Vidna je bila le v tlorisu kot nekakšen koloobar, ki je bil bolj izrazit le na spodnjem delu, zgornji pa je bil skoraj povsem izravnani s pobočjem. Da gre v tem primeru za gomilo, potrjujejo keramične in kovinske najdbe v finem peščeno glinastem nasutju, v katerem je bilo tudi dosti večjih kamnov prinesenih od drugod, kar je poznano tudi iz že raziskanih gomil na tem področju. Da je gomila izgledala kot nekakšna okrogla ploščad, gre najbrž pripisati nastajanju gomile. Izdelana naj bi bila namreč le zasnova gomile, ki nikoli ni bila dokončana. V gomilo so torej le začeli pokopavati in nato, zaradi določenih hitrih sprememb, na enkrat prenehali. Ostala je tako nedokončana. Tak zaključek potrjuje tudi dejstvo, da sta bila v gomili le dva grobova s pridatki, značilnimi za 5. in 4. st. pr. n. š. za čas torej, ko je starejša železnodobna kultura v zatonu.

Skoraj v centru gomile je ležal skeletni grob vojščaka z železno sulično ostjo, tulasto sekuro in srpastim nožem ter značilno bronasto pravokotno pasno spono s pasnima okovoma z obročkom. Drugi, ženski skeletni grob, ki je bil od centra pomaknjen proti zahodu, je imel v nasprotju s prvim zelo izrazito in veliko grobno jamo s skoraj mogočno kamniti konstrukcijo. Vseboval je le dva bronasta obročka za lase, masivno rebrastrono bronasto zapestnico ter keramično posodo pri nogah. Nad grobom smo odkrili še nekaj črepinj ter tri razbite posode, ki pa so skoraj organsko vključene vanj in najbrž predstavljajo ostanke kulturnih obredov na grobu po pokopu pokojnice. – I. P.

NOVO MESTO – KAPITELJSKA NJIVA. – V okviru večletne raziskovalne naloge za sistematično odkrivanje velike prazgodovinske nekropole na Kapiteljski njivi, smo v letu 1990 do kraja raziskali halštatsko gomilo I. Raziskovanje te gomile je zaradi omejenih finančnih sredstev in terminov, ko njiva ni zasejana s poljedelso kulturo, trajalo tri leta. Leta 1987 smo raziskali južno polovico gomile in odkrili 25 grobov (VS 30, 1988, 220 ss.), leta 1989 smo izkopali severno polovico gomile, kjer smo odkrili nadaljnjih 12 grobov (VS 32, 1990, 155 ss.). Spomladi 1990 smo odkrili in raziskali še centralni grob v tej gomili. Centralni grob je meril 6 × 5,5 metra, grobna konstrukcija je bila zgrajena v obliki sploščene kamnite groblje, zložene iz večjih kamnov lomljenca. Po dokumentiranju kamnite konstrukcije smo začeli odstranjevati krovno kamenje in raziskovati notranjost groba. Pri tem se je pokazalo, da je bil ta grob že

Sl. 33 Novo mesto, Kapiteljska Njiva: odkrit centralni grob v halštatski gomili I, izpraznjen že v prazgodovini
33. Novo mesto, Kapiteljska njiva – the remnants of the central grave

popolnoma izropan, verjetno v prazgodovinskem času. Na to je kazal večji starejši vkop na zahodni strani groba (Sl. 33.). V grobu smo našli samo še razmetane črepinje dveh, morda treh prazgodovinskih lončenih posod. Dve od teh posod sta bili na gosto okrašeni z ozkimi trakovi kovinskih aplikacij (kositer ali svinec). Okrasni motivi so geometrijskih oblik, zelo gosti, ena posoda je bila okrašena po celi površini, od dna do vrha posode. Poleg tega smo našli še ostanke lobanjskih kosti konja in nekaj železnih fragmentov, ki morda sodijo h konjski opremi. Ohranjene najdbe so v fazi restavriranja. Velikost in konstrukcija groba, njegov eksponiran položaj v gomili in še ohranjeni deli grobnega inventarja govorijo za halštatski knežji grob.

S temi deli smo zaključili izkopavanje gomile I na Kapiteljski njivi, v kateri smo odkrili skupaj 38 halštatskih grobov z inhumacijo: 37 grobov je bilo vkopanih v krogu na obrobju gomile, grob 38 je bil zgrajen v središču gomile. To je prva dokumentirana velika halštatska gomila s centralnim grobom v Novem mestu. Najdbe in dokumentacijo hrani Dolenjski muzej. Izkopavanje je trajalo od 12. do 20. marca 1990. Izkopavanje je vodil Tone Knez ob sodelovanju arheologov Boruta Križa (Zavod Novo mesto) in Darje Pirkmajer (Muzej Celje). Raziskovanje je financirala Občinska raziskovalna skupnost Novo mesto. – T. K.

REVA PRI DOBRNIČU, IX, 2, TREBNJE.

– Spomladi 1990 je bilo strojno poškodovana Gomila 19, gomilnega grobišča Reva pri Dobrniču.

Gomila, v tlorisu okrogle oblike, meri v premer 16 m in je še 2,5 m ohranjena v višino. V centru je bil v preteklosti narejen $3,5 \times 4$ m velik vkop. Gomila je bila strojno poškodovana na severni strani tako, da je bila odkopana in odstranjena vsa zemlja plašča gomile do centralnega vkopa. Poseg je segel celo 1 m pod nivo okoliške površine. Gomila leži na parceli št. 600, k. o. Dobrnič. Zvedeli smo, da je lastnik Perpar Irena iz Korit dovolila sosedu Koželju iz Reve, da vzame zemljo, ki jo je potreboval pri novem kozolcu. Domačini so sicer vedeli, da je bil v tej gomili pokopan »vojak«, ki so ga našli ob Pečnikovih izkopavanjih, pri strojnem izkopu zemlje pa arheoloških najdb niso videli.

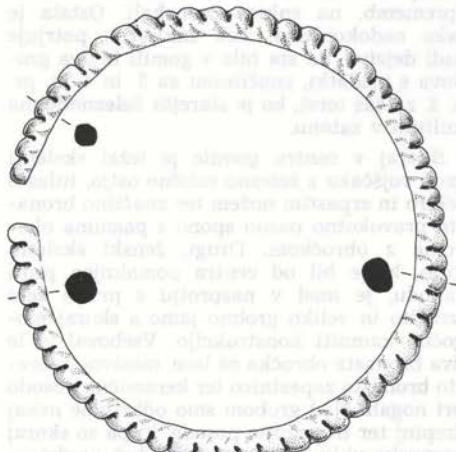
Novi kozolec stoji na kmetiji Reva 4. Pri izkopu jame, za skrajni južni betonski opornik kozolca so na globini ca. 1 m naleteli na lončeno posodo in pepel, kar pa so zaradi poškodovanosti zavrgli.

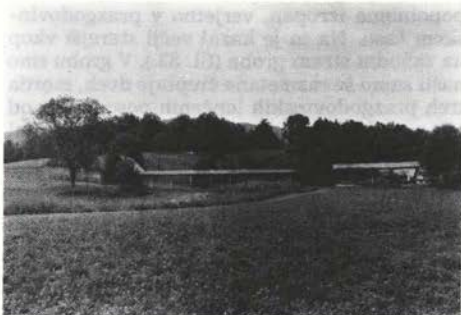
Sl. 35–36 Reva pri Dobrniču, videz poškodovane gomile 19. Foto: Borut Križ

35.–36. Reva pri/by Dobrnič – the appearance of the damaged barrow 19

V naravi so na tem mestu njive in travniki, tako da vidnih arheoloških najdb ni, kaže, da se je tudi na tem mestu nadaljevalo grobišče, od katerega je v gozdu ohranjenih še 19 gomil. – B. K.

Sl. 37 Vače – bronasta nanožnica
37. Vače – the bronze foot-ring

Sl. 34 Reva pri Dobrniču, lega gomilnega grobišča v gozdu. Foto: Borut Križ

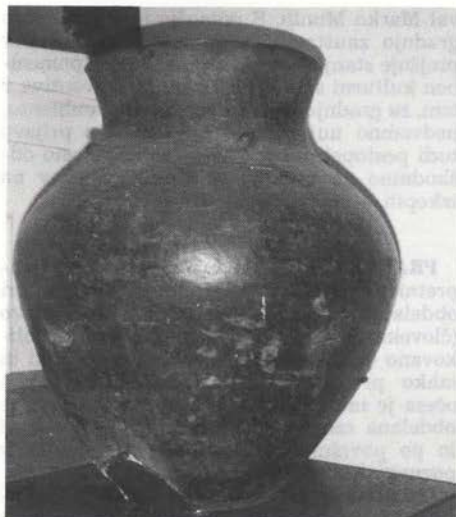
34. Reva pri/by Dobrnič – the barrow graveyard

VAČE. – V zbirki arheološkega inštituta (Institut für Vor- – und Frühgeschichte der Universität Bonn) sta tudi dva predmeta iz Vač. Kolikor je mogoče razbrati iz tamkajšnje inventarne knjige sta bila kupljena leta 1945. Prvi je velika žara (pitos), v celoti ohranjena, okrašena z dvema vrstama bradavic. Drugi je bronasta, narebrena nanožnica. Podatke in risbo mi je posredoval dr. Christian Podzuweit. S. C.

VINJI VRH – SV. JOŽEF, IX, 15, NOVO MESTO. – Na južnem robu prazgodovinskega naselja Vinji vrh – Sv. Jožef smo na parceli št. 1507/3, k.o. Bela Cerkev ugotovili gradbeno jamo, kjer so lastniki kljub prijavi inšpekcijskim službam zgradili počitniško hišo.

V severnem profilu gradbene jame je bila 1 m pod površjem 15 cm debela temnejša kulturna plast, s prežgano zemljo, ogljem in odlomki prazgodovinske lončenine. Na tej kulturni plasti je ležal 30 cm debel sloj grušča in kamenja, med katerimi je bilo nekaj kosov prazgodovinske lončenine in kosti. – B. K.

Sl. 38 Vače – lončeni pitos
38. Vače – the earthen pythos

PRAZGODOVINA – PODROBNEJE NEOPREDELJENO

KAL NAD KANALOM – KOPRIVIŠČE : Gradec. – Na arheološki lokaliteti (VS 22, 1979, 343) smo sondirali v okviru raziskav na Banjški planoti, nalogo je omogočila Raziskovalna skupnost občine Nova Gorica.

Na skalni vzpetini Vrh Gradca in na platoju zahodno od nje, kjer so danes travniki in opuščene obdelovalne površine, smo razporedili deset manjših sond; le tista na Gradcu samem je bila postavljena poprek čez vzpetino, vendar je bila povsem negativna. V vseh ostalih sondah smo kljub izrazito črni humusni zemlji našli le po nekaj atipičnih kosov lončenine. V sodni 3, izkopani v prehodu obstoječe masivne kamnite ograde, ki ponekod prehaja že v grobljo, smo naleteli na izrazit skalni prag z izravnavnim zgornjim nivojem, ki je lahko posledica prehoda ali pa ostanek temelja suhega zidu. Ker smo v vznožju praga našli izrazito črno humusno plast z več keramičnih drobcev, vendar brez vsakršnih drugih zanesljivih sledov stavbe, ocenjujemo, da smo našli temelje obrambnega zidu; njegove sledove bi bilo treba iskati v obsegu zgornje oziroma t. i. prve ograde pod Gradcem (od vzpetine proti Z si sledijo tri ograde s kamnitim zidom, celoten plato pa na južni strani omejujejo ostanki nizkega kamnitega zidu).

Poselitev smemo zanesljivo domnevati vsaj na vzh. polovici platoja, saj smo v sondi 9 na

sredini prav tako našli drobce lončenine. Obdelovalne površine so tanko humusno plast in kulturne sloje močno ruinirale, zato je obstoj stavnih ostalin na platoju močno vprašljiv. Časovna opredelitev najdb pa je po naši presoji sorodna tisti na Gradu nad Levpo: prazgodovina in antika.

Obrambnega sistema na vzpetini z zanesljivostjo ne moremo potrditi. Že omenjena skalna vzpetina Vrh Gradca, ki plato omejuje na vzhodni strani in zapira dostop, je posredno morda služila za obrambo; o tem bi bilo potrebno raziskati večje kamnite groblje na njenem zahodnem podnožju, ki pa v tem primeru ležijo znotraj varovanega območja.

Dokumentacijo hrani zavod v Novi Gorici. – N. O.

LJUBLJANSKI GRAD. Glej dodatek

MOST NA SOČI – območje pri sv. Mavru in Munihov Kuk. – V poznem poletju je bila s strojnimi izkopom in nasipanjem za parkirišče pri pokopališkem zidu ob sv. Mavru, za dovozno pot na južnem vznožju in za gradbeno parcelo na zahodnem pobočju Munihovega Kuka povzročena velika, zaenkrat pravzaprav arheološko še neocenljiva škoda na arheološkem spomeniku. Kolikor nam je znano, so izkope naročili v Krajevni skupnosti Most na Soči, z gradnjo pa je potem nadalje-

val Marko Munih. S pomočjo inšpekcije smo gradnjo zaustavili in zahtevali povrnitev v prejšnje stanje. Ker pa gre za poseg v pomemben kulturni spomenik in ker je preventiva v tem, za gradnjo še kako privlačnem ambientu, nedvomno nujna, smo predlagali s prijavo tudi postopek na sodišču; zahtevali smo odškodnino za izvedbo zaščitnih raziskav na izkopih. – N. O.

PRAPRETNICA pri Mirni. – V vasi Prapretnica pri Mirni na Dolenjskem sem pri obdelavi vrta med kamni našel kamnito glavo (človeka ali živali). Na kamnu je jasno izoblikovano oko, nos ter dve vodoravni črti, ki bi lahko predstavljali brado. Vdolbina okoli očesa je inkrustrirana z belo maso. Glava je obdelana samo z ene strani. Na prvi pogled in po površni primerjavi predmet izvira iz poznega halštata.

Ostali podatki: dimenzija: višina 15 cm, širina 13 cm, debelina 8 cm. Najdba na moji njeni št. parcele 1000/2 KO. Mirna. V bližini so znana najdišča Trbinc, Volčje njive in Zabrdje. – L. D.

Sl. 39 Prapretnica pri Mirni – odlomek figuralne kamnite plastike

39. Prapretnica pri/by Mirna – the fragment of the figurine stone statue

RIMSKA DOBA

AJDOVŠČINA (Castra), zahodno obzidje – konservacija. –

Stolp 2 v sklopu hiše v Šibeniški ul. 4: raziskava temeljev je pokazala, da je nenavaden zamik v hišni fasadi na južnem stiku stolpa z obzidjem v resnici posledica slabih popravil na obodnem plašču. Opravili smo korekturo. V zasipu ob temelju, vendar verjetno že v sekundarni legi, kjer je plast prekopena, smo našli Gallienov novce.

Odsek ob Prosenovi hiši na obzidju parc. št. 515 v stiku s parc. št. 503, vse k. o. Ajdovščina, je imel zaradi stare zaščite balkonske ploščadi sorazmerno dobro ohranjeno strukturo, ponekod celo plašč, za katerega bi glede na vezivo lahko trdili, da je originalen. Gradnja je pravilna, v plasteh, sloji kvadrastih lomljenecv se izmenjujejo z vmesnimi sloji kamnitih plošč, ki niso debelejšje od 0,03 m. Dokumentirano!

Odsek pri Osnovni šoli – parc. št. 511 v stiku s parc. št. 504 je hranil originalno strukturo zidu v sredini še do 2,30 m visoko, kar smo ugotovili po čiščenju. Odkop temeljev je pokazal povsem enako gradnjo kot pri parc. št. 516 (gl. poroč. za l. 1989), vendar je bil več

kot v polovici uničen ob gradnji t. i. učiteljskega bloka na parc. št. 510.

V delu sredine zidu smo opazili med kamenjem precej kosov tegul, na enem kosu tudi v tehniki ribje kosti. Notranja stran zidu je po vsej verjetnosti na tem odseku ohranjena, vendar je zaradi vrtnih površin zaenkrat ni smo odpirali.

Vzhodno obzidje: SV vogalni stolp v Castrah, tudi stolp 7 imenovan, je sestavni del stanovanjske hiše. Obnova fasade pred desetletjem je puščala »boštajno« (v Ajdovščini je to ime za rimski zid) nedotaknjeno, na njej je ostal kup odpadnega gradbeniškega materiala. Vse skupaj smo očistili in odkrili izjemno lepo ohranjeno sredico obzidja: ker je ta del stal nad strugo Hublja, je bil zelo skrbno grajen, zanimivo posebnost pa smo odkrili ob temeljih. Le-ti so drugje v Ajdovščini globoki, nad rečno strugo pa jih sploh ni. Osnovna plast zidu je sestavljena iz srednje debelih oblic v sloju apnenega veziva, položena na izravnano podlago, ki jo tod predstavlja zelo trdna obrežna breča. Dokumentirano! – N. O.

ČRNIČE – BATUJE : Na mlakah in Rodne.

– Trasa rimske ceste je v Vipavski dolini očitno ohranjena le na tistih dolinskih odsekih, kjer je bilo zaradi zamočvirnega terena potrebno cestni stratum močnejše utrjevati (prim. VS 29, 1987, 268 – kjer poročamo o sondiranju pri vasi Selo). Odsek od Mlak pod Črničami do Rodin SZ od Batuj, dolg ok. 600 m, smo raziskovali v sklopu zaščite na trasi hitre ceste Selo–Vrtojba. Na Rodnah smo očistili in dokumentirali tisti del ceste, kjer so v pobočju ohranjene v skalnato podlago vrezane kolesnice. Struga potoka Konjščaka je z dolgoletnim spreminjanjem na svojem desnem bregu izpodjedla daljši kos ceste, zato je nadaljevanje trase videti lepo prav od potočnega zavoja pravost proti Z. Tod smo v sondi 9 poleg prereza z lepo dokumentiranim stratumom, robniki in desnim obcestnim kanalom odkrili tudi kos lepo tlakovanega cestišča. Odtod proti Z je cesta skupaj z robniki ohranjena v dolžini vsaj 50 m, postopno ožene je videti predvsem v blagem levem zavoju; prvotni cestni nasip je potekal od sonde 9 naravnost proti Z in njegov južni rob je v travniku lepo viden, dokumentirali pa smo ga tudi v preseku s sondo 10. Sonda 10 je obenem dala tudi nekaj drobnega gradiva (žebelj, obroč, nožek, kos tegule), ki je potrdilo antično poreklo cestišča.

Podoben, plastovit stratum v cestnem telesu je videti tudi na zamočvirjenem in večkrat poplavljenem zemljišču Na Mlakah, del struge manjšega potoka v dolž. 8 m je danes na sami trasi ceste, ki je tod še vedno lepo tlakovana. Presek ceste smo lahko videli le v eni sondi. Zahodneje od močvirja se teren postopno dviga in cestna trasa povsem izgine. Sonda 12 je postavljena na oddaljenosti 70 m od še vidne ceste v strugi, vendar v profilu sonde razen tanke plasti drobnega proda v višini vozišča ni najti nič takršnih sledov.

Večji del raziskane trase rimske ceste pada v os načrtovane hitre ceste; zavzeli pa se bomo, da bi najlepše ohranjeni kos s kamnitimi robniki ohranjevali ob novi cesti nepoškodovan! Dokumentacijo hrani zavod! – N. O.

ČRNOMELJ, XI, 2, Črnomelj. – Pri obnovitvenih delih v ž. c. sv. Petra v Črnomlju je bil 7. 6. 1990 odkrit vrhnji del antičnega nagrobnika. Vzidan je bil v jugozahodnem kotu cerkve pod korom tako, da je bil vložen v zanj izdelano nišo na nivoju starega kamnitega tlaka. Nagrobnik je bil v cerkvi najprej viden, vsaj petkrat prebeljen, nato pa prekrit s plastjo ometa. Zaradi velike vlage so v letu 1990 ta omet znova odbili in tako nagrobnik popolnoma odkrili.

Sl. 40 Črnomelj, Sv. Peter – vzidan rimski figuralni nagrobnik

40. Črnomelj, St. Peter – the built-in Roman figural tombstone

Ohranjen je le zgornji del nagrobnika do roba napisnega polja, ki je morda vzidano na kakem drugem mestu ali pa je bilo uničeno ali izgubljeno. Izdelan je bil iz domačega (= avtohtonega) sivkastega apnenca. Zgoraj se zaključuje polkrožno, ob straneh pa sta tordirana stebrička. V polju so portreti treh oseb, ki so prikazane do pasu, vendar je oprsje prikazano stilizirano. Gre za dva moška in eno žensko, upodobljene na dokaj pogost način, saj se je domači ali verjetneje potujoči klesarski mojster zgledoval pri spomenikih tistega časa. Obe moški figuri držita v levi roki svitek, verjetno listino o državljanstvu, ženska pa ima na levem ramenu pripeto fibulo.

Obrazi so dokaj poškodovani, kamen pa je posebno na zgornjem robu drobljiv, potrebno ga bo utrditi.

Pred nagrobnikom je bil odstranjen novi tlak iz umetnega kamna in pod njim ležec tlak iz keramičnih ploščic (»bedekovščina«) do nivoja starega kamnitega tlaka, obnovljen omet pa seže le do roba nagrobnika. – D. B.

DORNBERK – cerkev sv. Danijela. – Ob sondiranju pod tlakom v baročni ladji smo v zasutju gradbene jame za temelje starejšega objekta na istem mestu (gotska faza?) naleteli na ostanke slikanega ometa. Pomembno pa je odkritje precejšnjega števila kosov antičnih strešnikov (tegul) v zasutju, kar zanesljivo kaže na obstoj antičnodobne lokalitete nekje v bližini. Da bi gradivo za zasipanje vozili od daleč, je manj verjetno! S tem pa se Dornberk uvršča med nova, doslej neznanja najdišča. Ob tem je treba omeniti, da smo sv. Lovrenca v Zaloščah, na drugi strani Vipave, že dolgo uvrščali v potencialna antična najdišča (elaborat ZVNKD N. G.). – N. O.

KORITNO, občina Slovenska Bistrica. – Dolgoletni, a prepočasni in premalo prizadevni poskusi pisca, da bi obvaroval pred izgubo marmorno nagrobno ploščo CIL III 5291 iz Koritnega, so bili nazadnje brezuspešni. Plošča je bila nazadnje vzdana v kapelici na mestu nekdanje župnijske cerkve v Čadramu. Ko so med zadnjo vojno tudi kapelico podrli, je ploščo in druge grabbene kamne prevzel domačin Štefan Cenc, ki je vodil podiranje. Naprošen za pojasnilo o usodi tega spomenika se ni odzval, pozneje pa se je odselil, tako da smo prišli v osebni stik z njim šele 25 let pozneje. Takrat je izjavil, da je ploščo shranil pod kuhinjskim podom na domačiji v Čadramu, ki jo je bil medtem prepustil zetu Stanku Kozarju. Tudi tega ni uspelo najti, ker je živel v Polhovem Gradcu, domačija v Čadramu pa je bila prazna. Ob enem izmed ogledov v Čadramu pa se je nazadnje izkazalo, da je Kozar domačijo prodal, nagrobno ploščo pa naknadno odpeljal, baje za darilo hčerki v Švici. Ko smo s pomočjo MSNZ Ljubljana uspeli dobiti njegov zadnji naslov v Ljubljani (Cesta na Bokalce 64), tudi

on ni pojasnil usode tega spomenika, kar pomeni, da si ga je pridržal ali v resnici odtujil v tujino. Za domačo zgodovinsko vednost je tako ostala le Serie opis in fotografija iz Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes 26 (1946) Beiblatt st. 56–57, ki jo tu prvič posredujemo v domačem tisku (sl. 41.). – S. P.

LJUBLJANA. – Gornji trg 15. – V marcu in aprilu leta 1990. smo izvedli zaščitni poseg pri prenovi pritičija objekta Gornji trg 15. Pri tem so bili odkriti trije časovni horizonti. Najmlajši je poznoantični s sarkofagom in tremi skeletnimi pokopi (od tega en trojni pokop). Žal v grobovih ni bilo pridatkov. Starejši horizont predstavljata dva žgana grobova, ki ju glede na pridatke lahko datiramo v drugo stoletje našega štetja. Najstarejša pa je poznolatenško-zgodnjerimska hiša. Odkritega je bilo veliko zgodnjeantičnega in tudi nekaj poznolatenškega gradiva, ki hišo datira v zadnja desetletja pred našim štetjem in prva desetletja našega štetja. Tako smo na območju prazgodovinske naselitvene aglomeracije na Grajskem griču naleteli na sledove prisotnosti Rimljanov že pred nastankom Emone.

Cankarjev dom. – Izvedli smo obnovitveni poseg na prezentiranem emonskem obzidju pri Kulturnem domu Ivana Cankarja. – B. V.

PLANINA nad Ajdovščino – sv. Pavel. – Ob postavitvi TV pretvornika zah. od cerkve sv. Pavla je bila l. 1965 ugotovljena antična utrdba z močnimi temelji (D. Svoltjšak: VS 10, 1966, 202). V l. 1990 je bila na področju razglašenega kulturnega spomenika izdana RTV Slovenija odločba o priglasitvi del za gradnjo dodatne stavbe ob pretvorniku. Stavba in nova antena v resnici že stojita, kar smo ob ogledu 14. 12. 1990 lahko ugotovili. V izkopu za novo stavbo smo v zgornji plasti videli še kose antičnih strešnikov, v globini pa je sterilan lapor. Po zagotovilih D. Svoltjšaka utrdba pravzaprav ni segala izven obsega stare stavbe.

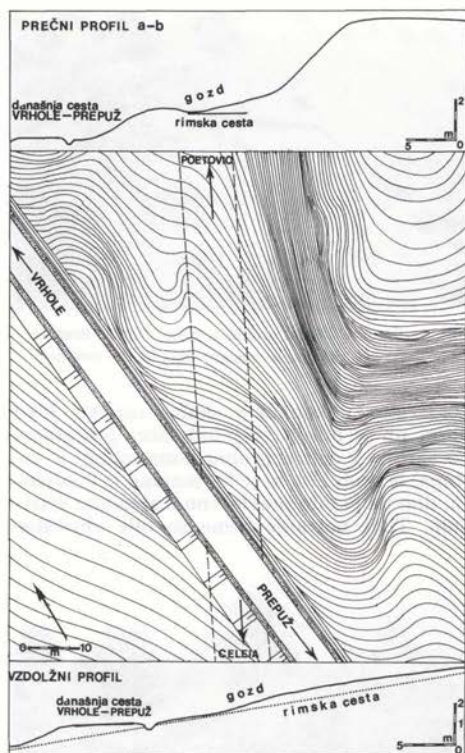
Kljub temu je iz postopka občinskega upravnega organa moč videti, kaj pravzaprav pomenijo in koliko veljajo odloki o razglasitvi kulturnega spomenika v praksi! – N. O.

PREPUŽ, občina Slovenska Bistrica. – Pri podrobnejših raziskavah poteka rimske ceste Celeia–Poetovio na območju slovenjebistriške občine, je bil pregledan odsek, kjer ta rimska magistrala prečka današnjo krajevno cesto Vrhole–Prepuž. Sedanja cesta je staro cestišče sicer deloma razdrta, a njegov potek je obakraj viden kot pobočni usek. Zlasti dobro je

Sl. 41 Koritno, izginula nagrobna plošča CIL III 5291
41. Koritno – the disappeared sepulchral slab CIL III
5291

Sl. 42 Prepuž – križanje sedanje ceste z rimsko magistralo. Meritve in risba: Stanko Pahič

42. Prepuž – the crossing of the today's road with the Roman main road

ohranjen usek na severovzhodni zgornji strani, kjer se je 10–20 cm debela plast gramoza deloma še ohranila pod sedanjo gozdno površino. Ta del trase smo izmerili za izdelavo podrobnejšega načrta (sl. 42), drobnih najdb pa ob poskusnih vkopih ni bilo. Le nekoliko višje je pobočje močno spremenjeno zaradi usekov starih gozdnih kolovozov v prečni smeri, zato je dozdevna gomila (Zbornik občina Slovenska Bistrica 1, 198., 64 – zemljevid) le preostanek nekdanje od kolovozov še ne poškodovane površine. Strmec rimske ceste je na tem 70 m dolgem odseku tik pod vodoravnim nadaljevanjem ob vrhu grebena nekoliko večji kot na pobočnem vzponu poprej. Križišče obeh cest je 675 m oddaljeno od južnega roba gozda parc. št. 1225, k. o. Vrhole («polskavška goša») obkraj ceste in bi lahko imelo opozorilno tablo. – S. P.

PTUJ. – Glej dodatek.

IZOLA, Simonov zaliv IV/2-2. – Z arheološko informativno razstavo Simonov zaliv – San Simone »VILLA ET PORTUS ROMANUS«, ki je bila v Kulturno informacijskem centru Križanke, Ljubljana odprta od 1. 3. 1990 do 24. 4. 1990 ter je kasneje gostovala v Izoli (10. 5. do 20. 7. 1990) in Lundu (Švedska) smo v letu 1990 pričeli s popularizacijo arheološke akcije, prikazom opravljenega dela in možnosti prezentacij. V ta namen je bila v organizaciji MZVNKD Piran in Republiškega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine organizirana okrogla miza »Problemi in dileme prezentacij arheoloških spomenikov«, ki jo je vodila dr. I. Curk. Posamezni zaključki omenjene okrogle mize bodo služili kot izhodišča za predvidene konservatorske in prezentacijske posege v letu 1991. Arheološka izkopavanja, ki so kot vsa prejšnja leta potekala v sodelovanju z Univerzo iz Lunda (Dr. P. G. Gierow – G. Labud) od 25. 4.–1. 7. 1990 ob pomoči arheologa T. Kajfeža (MZVNKD Piran), M. Bella (London) ter študentov arheologije iz Ljubljane. Konec meseca junija se je v akcijo vključil Restavratorski center iz Ljubljane, ki je prišel z konservatorskimi deli in testiranjem mozaikov pod vodstvom restavratorja spec. M. Bogovičiča in sodelavci. Arheološka izkopavanja, ki so se nadaljevala tudi v mesecu juliju zaradi slabega vremena, dokazujejo, da se arhitekturni ostanki širijo tudi južno od zdaj varovanega prostora. Pomembni so tudi posamezni gradbeni detajli odkriti ob letošnjih izkopavanjih, kot na primer prevrnjen in skoraj v celoti ohranjen zid z ohranjenim stenskim ometom bele barve, ki je bil ornamentiran s pompejansko rdečo borduro; posamezne plasti zemlje odkopane v portiku pa samo nakazujejo na postopno dograjevanje celotnega kompleksa.

Med drobnimi najdbami je pomembna prisotnost večjega števila keramike s črnim premazom, republikanski novc in fragmenti amfor iz 1. st. pr. n. š.

V mesecu novembru so celoten prostor, kjer potekajo izkopavanja, zavarovali z ograjo, kar je financirala izolska občina. S tem so po načrtih MZVNKD Piran ustvarili pogoje za nadaljnja konservatorska in prezentacijska dela v letu 1991. – M. S.

Dne 20. 11. 1990 je MZVNKD Piran začel izvajati arheološki nadzor ob zemeljskih delih za apartmajsko-poslovni objekt v Simonovem zalivu, pred hotelom Simonov zaliv. Na podlagi najdb rimskega lončenega vodovoda ob gradnji hotela leta 1968 in dokumentaciji, ki nam jo je dal na razpolago Pomorski muzej

»Sergej Mašera« v Piranu, smo naleteli na del rimskega lončenega vodovoda.

Pred hotelom Simonov zaliv so strojno kopal izkop vzporedno z betonskim koritom, v katerega je speljan hudournik. Na globini 0,95 m pod današnjo hodno površino, smo pri vogalu hortikulturene ureditve levo od vhoda v hotel, naleteli na štiri lončene cevi, v dolžini 2,08 m. Dve cevi sta bili fragmentarno ohranjeni, dve pa v celoti. Vodovod je potekal v smeri JZ (jugozahod) – SV (severovzhod), proti stopnišču hotela. Cevi smo fotografsko dokumentirali in vrisali na skico najdbe iz leta 1968. Ohranjene cevi smo dvignili in prenesli v barako MZVNKD-ja v Simonovem zalivu.

Na robniku parkovne ureditve levo pred vhomom v hotel smo z rdečo barvo označili smer poteka vodovoda. Vodovod se nadaljuje v profilu, proti vhomu v hotel. V jugozahodno smer pa vodovod ni ohranjen, ker ga preseka betonsko korito hudournika Ricorvo. – To. K.

VERDUN pri Stopičah, IX, 5, Novo mesto.

– Z deli na antičnem grobišču na Verdunu smo nadaljevali tudi v letih 1989 in 1990. Ker je v zadnji številki VS prispevek pomotoma izpadel, podajam poročilo za obe leti skupaj. V želji, da bi terenske raziskave pospešili in jih pripeljali do konca, smo v letu 1989 opravili spomladansko in jesensko kampanjo. Najprej je bilo preiskano zemljišče SV od poti. Ugotovljena je bila vzhodna meja grobišča, nato pa smo raziskali še travnate površine J od poti. Ta del lahko označimo kot revnejši del grobišča. Grobovi so bili večinoma brez

Sl. 43 Verdun – grob 170, oljenka s podobo Nike
43. Verdun – grave 170, the oil lamp with the image of Nike

Sl. 44 Verdun, JZ del grobišča. Foto: Danilo Breščak
44. Verdun – the south-western part of the cemetery

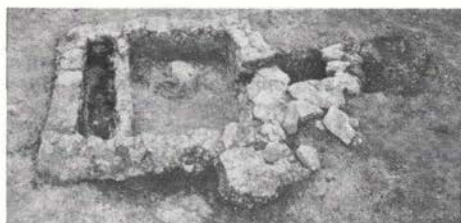
konstrukcij, vkopani v skalno osnovo. Med njimi jih je bilo precej tudi brez pridakov. Po skrbno izdelani grobni konstrukciji je izstopal le grob 170, ki je bil sezidan iz lomljenca, dno pa je bilo prevlečeno z apnenim estrihom. Tudi notranje stene so bile ometane.

Sl. 45 Verdun – pogled na SZ del grobišča z zidanim znamenjem v ozadju. Foto: Danilo Breščak

45. Verdun – view to the north-western part of the grave-field with the built sign in the background

Sl. 46–47 Verdun, grob 200. Foto: Danilo Breščak
46.–47. Verdun – grave 200

Grob je bil v antiki izropan, v majhni vdolbini v obodnem zidu pa se je ohranila reliefna oljenka z boginjo Nike.

Jeseni, po spravilu pridelkov, smo raziskali še Murnovo njivo na SV območju grobišča. Razisaknih je bilo še 15 grobov. Ob slovenskem kulturnem prazniku 1989 je bila v veliki dvorani Dolenjske galerije odprta razstava Verdun – arheološke raziskave antičnega grobišča. Ob tem je bila izdana nova številka DOSSIERA kot katalog razstave. Gradivo smo v celoti preselili še v Stopiče, kjer je bila razstava na ogled v domu KS.

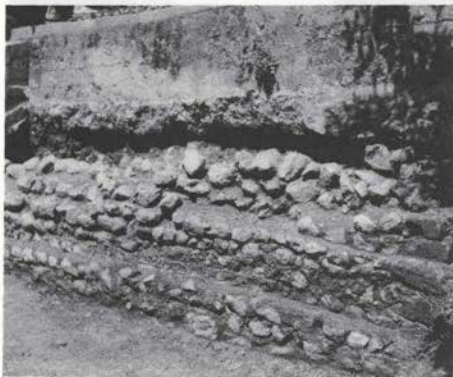
Terenske raziskave v letu 1990 so bile usmerjene na južno obrobje grobišča. Pri tem smo ugotovili južno in zahodno mejo pokopavanja. Na novo je bilo razisakanih 35 grobov, skupno pa že 221. Med pretežno preprostimi žganimi grobovi jih je bilo tudi nekaj s konstrukcijo: grobovi, obloženi s ploščami, ovalne ali okrogle grobne jame, obložene z lomljenecem in zidane grobnice. Izjemo predstavlja grob 200 – predeljena zidana grobnica z obokano nišo. Znotraj je bila ometana pa tudi dno je bilo prevlečeno z apnenim estrihom. V tej, sicer izropani grobnici, se je ohranil fragment hišaste žare, prve doslej na tem grobišču.

Grobovi so ležali na južnem pobočju, bili pa so tik pod rušo. Zaradi nekdanj njivske rabe teh površin je prišlo do večjih poškodb v nekaterih grobovih, očitno pa je obdelava

pospeševala tudi erozijo. Tako so deli kamnite konstrukcije posameznih grobov prebijali skozi travno rušo na površje. Na antičnem grobišču na Verdunu tako ostaja nejasen samo še severni grob, ki pa ga nameravamo raziskati spomladi 1991. – D. B.

ZASIP PRI BLEDU. – Na podlagi obvestila zasipškega župnika F. Oražma smo si 14. 6. 1990 ogledali gradbišče prizidka k stavbi Stagne 32 v Zasipu. Izkazalo se je, da je lastnik (Šorl) pri izravnavanju terena za gradnjo prizidka naletel na kamnit zid in bogato antično kulturno plast. ZVNKD Kranj je 18. 6. pričel zaščitno arheološko sondiranje (finansirala KUS Radovljica), ki je trajalo do 26. 6. Ugotovljeno je bilo, da celotna stavba Stagne 32 stoji na antični naselbinski terasi in delno tudi neposredno na antičnem objektu. Uspelo nam je očistiti 4,8 m zelo kvalitetno zidanega antičnega zidu – kolikor ga pač sega na V strani izpod sedanje stavbe. Zid je dvakrat stopnjevav, visok do 1,5 m, v kroni debel 0,5–0,6 m. Na V se z lepo zidanim vogalom zaključuje in obrača pod sedanjo cesto, očitno pa je, da od tam dalje fronta ni več izdelana. Isto velja za njegovo S fronto, ki je obrnjena proti pobočju. Lahko torej rečemo, da je spodnji del zidu, do druge zožitve, služil kot podstavek ali škarpa nekemu objektu. Spremljajoče najdbe kažejo (za 1. stol. že kar značilno) mešanico prazgodovinske tradicije in rimskega importa (lončenina, steklo, latenoiden nož – ta je bil slučajno najden v deponiji in je sedaj v lasti župnika F. Oražma). Glede na te ugotovitve bi bilo verjetno treba popraviti tudi datacijo l. 1984 odkrite stavbe v neposredni bližini (glej VS 27, 1985, 288 ss) v zgodnejši čas.

Del odkritega zidu je prezentiran v sklopu prizidka. – Mi. S.

Sl. 48 Zasip, antični zid
48. Zasip – the Roman period wall

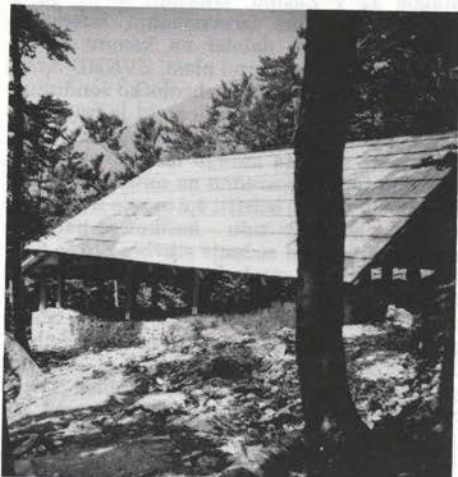
POZNA RIMSKA DOBA IN PRESELJEVANJE LJUDSTEV

AJDNA NAD POTOKI – V letu 1990 smo zaključili gradbena prezentacijska in konservatorska dela (od 7. 5. do 11. 5. ter 18. 6. do 8. 8.). Na sanirane zidove starokrščanske cerkve (glej VS 32, 1990, 167 s) smo postavili železne nosilce, ki smo jih povezali z železobetonskim jedrom zidu. V dodatni dve vrsti,

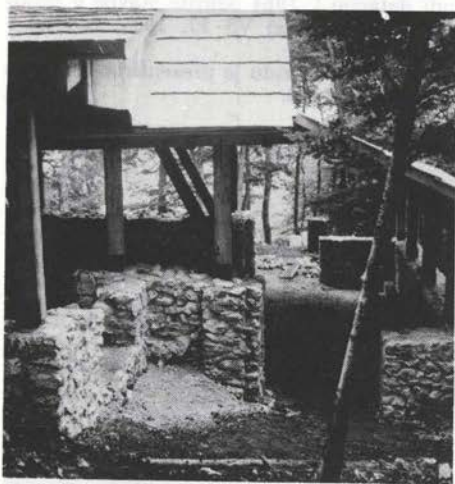
ki smo ju nadzidali kot zgornjo zaščito originalnega zidu, pa smo vgradili železne horizontalne vezi, ki povezujejo nosilce med sabo. Na te nosilce smo nato postavili vertikalne lesene sohe, ki nosijo ostrešje (po načrtih d.i.a. F. Vardjana, RC Ljubljana). To je v celoti leseno, prav tako kritina (skodle). Pod leseno kritino je dodatna zaščita iz strešne lepenke. Mejo med prvotnim in nadzidanim delom zidu smo označili s sivo črto. Do parapetne višine smo pozidali tudi obodni zid narteksa, ki je torej v celoti rekonstrukcija. Urejene so bile še brežine okrog cerkve in zasejane s travo. Do končne prezentacije manjka torej še konservacija duhovniške klopi in oltarja, rekonstrukcija tlakov v ladji in prezbiteriju ter izdelava informativnih panojev. Dela so bila predstavljena na otvoritvi 31. 10. 1990. – Mi. S.

ČRNOMELJ – Sv. Duh – Excavation continued on the south east, east and northern environs of the church of Sv. Duh, Črnomelj, and was also begun in the interior of the church, although this will be largely conducted in early 1991, and will be discussed in this context. As in the previous year, excavation was part of the programme of research and restoration of the site by ZVNKD, Novo mesto. The environs were totally excavated between 3rd April 1990 and the end of October 1990, a total area, with last year, of 380 m². The team comprised local students and unemployed youths and was led by Dr. P. Mason for ZVNKD, Novo mesto.

Excavation on the northern side of the church provided more extensive evidence of

Sl. 49 Ajdna nad Potoki – prekrita starokrščanska cerkev
49. Ajdna nad/above Potoki – the roof, covered over the traces of the early-Christian church

Sl. 50 Ajdna nad Potoki – stik strešin nad ladjo, nartekсом in severnimi stranskimi prostori
50. Ajdna nad/above Potoki – details of the roofing

Sl. 51 Črnomelj, Sv. Duh – gradbena faza poznorimskega stolpa; zg. desno mlinski kamen; sredina zg.

51. Črnomelj, the Holy Spirit – the reconstruction phase of the Late Roman tower interior; mill stone – bottom, right; hearth – top, right

the prehistoric occupation of the site (Phase V). An occupation layer up to 0,70 m in depth covered a river cobble surface, which lay directly on bedrock and sterile clay. The cobble surface was not present on the steeply sloping terrain on the east south east parts of the site. Here there was only a shallow occupation layer (0,20–0,30 m thick). Finds were largely ceramic, mainly Hallstatt and La Tène coarse wares, with some local early roman gray wares, but some metalwork was found. This included a 'Scythian' arrowhead, a La Tène fibula, pinshafts, and bronze-working debris. Iron slag was also plentiful, and seems to have been used to consolidate the surface prior to cobbling.

The next phase is that referred to in last year's interim report as phase IV. The excavation of the corner defensive tower interior provided clear evidence for occupation of a much earlier date than was originally expected. It is now certain that the defensive wall and tower are not late mediaeval in date, as was previously assumed, but are in fact late/sub-Roman.

The tower is sub-circular in form, and is situated on the corner of the 1,60 m wide defensive wall, where it turns at a right angle to its eastwest course, and runs north. The eastern tower wall is strongly curved, 5 m long, 1,30 m wide and survives to a height of 2 m. The point at which it met the western tower wall, which is 3,50 m long, 1,30 m wide and 1,38 m high, was destroyed by the construction of the late mediaeval terrace wall. The presbytery of the standing church utilised the northern section of the main wall as foundations.

Four floor layers with associated occupation layers and hearths were found in the tower. On the northern side of the church tree walls were found, which are associated with late Roman occupation layers and the defensive wall. The evidence suggests that there is extensive late Roman occupation in the area of the mediaeval town of Črnomelj, and the ancient floor layers are very close to modern street level. The dark, charcoal-rich layer on the western side of the tower excavated last year, is comparable to a similar layer on the eastern side. Both are contemporary late Roman refuse deposits. Finds from the tower layers and the refuse layers consist of notable quantities of local late/sub-Roman coarse wares, and a significant quantity of imported wares. This includes North African amphorae, Late Roman Amphora 1, and African Red Slip ware (ARS). The dates of the ARS wares range from the late 3rd or early 4th centuries to the first half of the 7th centu-

ry. Metal work included a range of coins, a bronze scale pan, and intrusive La Tène objects, probably derived from earlier deposits damaged by construction work in this period. Three fragmentary bone combs, and one complete example were also found. The settlement seems to have been urban in character. There is evidence that it was destroyed by fire. Carbonised wooden beams and charcoal were found on the surface of the final floor in the tower, and on the rubbish deposits. This event presumably took place in the late 6th or early 7th centuries.

Phase III no longer comprises the cemetery and church building. Instead this represents a late mediaeval pre-church phase. The rubble layers previously interpreted as a destruction layer, is over 1 m deep on the south east corner of the site, and would be better described as a natural collapse layer, derived from the late Roman defensive wall. A late mediaeval terrace wall was found within the later cemetery terrace, east of the tower, and running north south parallel to the line of the later terrace wall. It is 1,10 m wide, 11,10 m long and survives to a height of 1 m. Between this wall and the late Roman wall and tower was a terrace fill, which overlay the rubble collapse layer. Finds were sparse, mainly late mediaeval coarse wares, similar to those from the upper fill of the cemetery terrace. The function of this late mediaeval terrace is unclear; it may have been agricultural.

The cemetery terrace (Phase II) was deeper in the south east part of the site, and the retaining wall was in a more ruinous state – a major phase of reconstruction of the upper part of the wall could be detected. A wide range of coins from the terrace surface suggest that it was in use from the end of the 15th century to the second half of the 18th century. The massive nature of the retaining wall could well mean that it was in fact the late mediaeval town wall. The density of late mediaeval ceramics was greater in the upper terrace fill in this part of the site, often as high as 500 sherds/m². A total of 16,000 sherds have been found in this layer over the entire site. On the northern side of the church no terrace was created, and the graves were cut directly into the prehistoric and late Roman layers. A further 51 graves were excavated, bringing the total exterior burial population to 125. The graves were furnished in a similar fashion to those excavated last year. Grave goods were found in greater frequency in the graves in the south east and east of the site. Bone bead and glass bead rosaries were found in two graves, but the most frequent finds were bronze religious medallions,

bronze and glass rings and bronze or iron dress fittings.

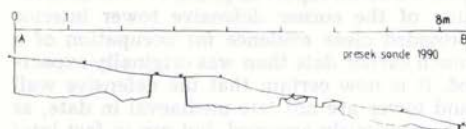
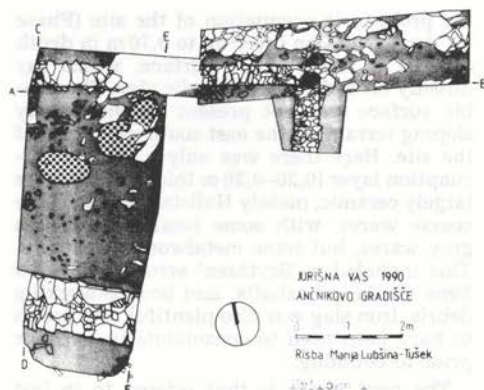
Some new elements were noted in the 19th and 20th century post-cemetery phase (Phase I). A sub-circular rubbish pit of approximately 4 square meters in area was found. It was sealed by a clay layer and was filled by a 0,20 m thick layer of ceramics. Coins date this layer to the early 19th century. The upper layers in this area are relatively deep, as the terrace suffered from constant subsidence. The full area of Phase I and Phase II cannot be determined due to the construction of a house, which has truncated the original churchyard. – Ph. M.

JURIŠNA VAS – Ančnikovo gradišče. – Z metodologijo in tehniko izkopavanja so se udeleženci MRT Šmartno 90 (v okviru ZOTKS – gibanje »Znanost mladini«) seznanili na raziskavah Ančnikovega gradišča nad Jurišno vasjo.

Nadaljevali smo z izkopom med JZ obrambnim zidom – odkritim v lanskem letu – proti najvišjemu vzponu znotraj naselbine. Lokacija je bila smotrno izbrana, ker smo hoteli poseči v samo naselbinsko strukturo, manj pa v fortifikacijo, na kateri so slonela prejšnja izkopavanja.

Prvotne sonde v velikosti 4,30 × 2,60 m, smo naknadno razširili proti jugu še za 5,20 m, katere usmeritev je narekovala ugotovljena situacija (priloga 1). V zgornjem vzhodnem delu sonde smo odkrili 40–50 cm širok temelj zidu objekta usmerjenega SJ. Grajen je bil iz prosto zloženega kamnja brez vezave na kamniti – pešeni podlagi, komaj 20–30 cm pod sedanjo površino. Odkopali smo ga v dolžini 5,40 m kolikor smemo upoštevati tudi živo skalo, ki je služila kot naravna danost za nadgradnjo. Zid se je ohranil le še 20–30 cm visoko, nekoliko razvaljen in poškodovan. Našli smo tudi vzhodni vogal stavbe, katere južna stranica v širini 50 cm je potekala pravokotno na obrambni zid. V vogalu se je še ohranila jama nosilnega stebra (vel. 32 × 32 cm), ki je bila podobno kot na ostalih najdiščih obzidana s kamenjem.

Kulturna plast temnosiv rjavkaste sipke prsti je bila najbolj intenzivna ob notranji strani obrambnega zidu, od debeline 50 cm do dokaj enakomernega rahlega vzpona skladno s prvotnim terenskim stanjem (sl. 52, 53). Med drobnimi najdbami moramo omeniti predvsem keramične fragmente s tipično valovnico in drobce stekla. Na dnu kulturne plasti, delno že na kamnito peščenih tleh, smo našli dve med seboj ločeni ožgani podlagi, katerih pripadnost bi lahko pripisovali ognjišču. Med drobnimi lomljenci je bil

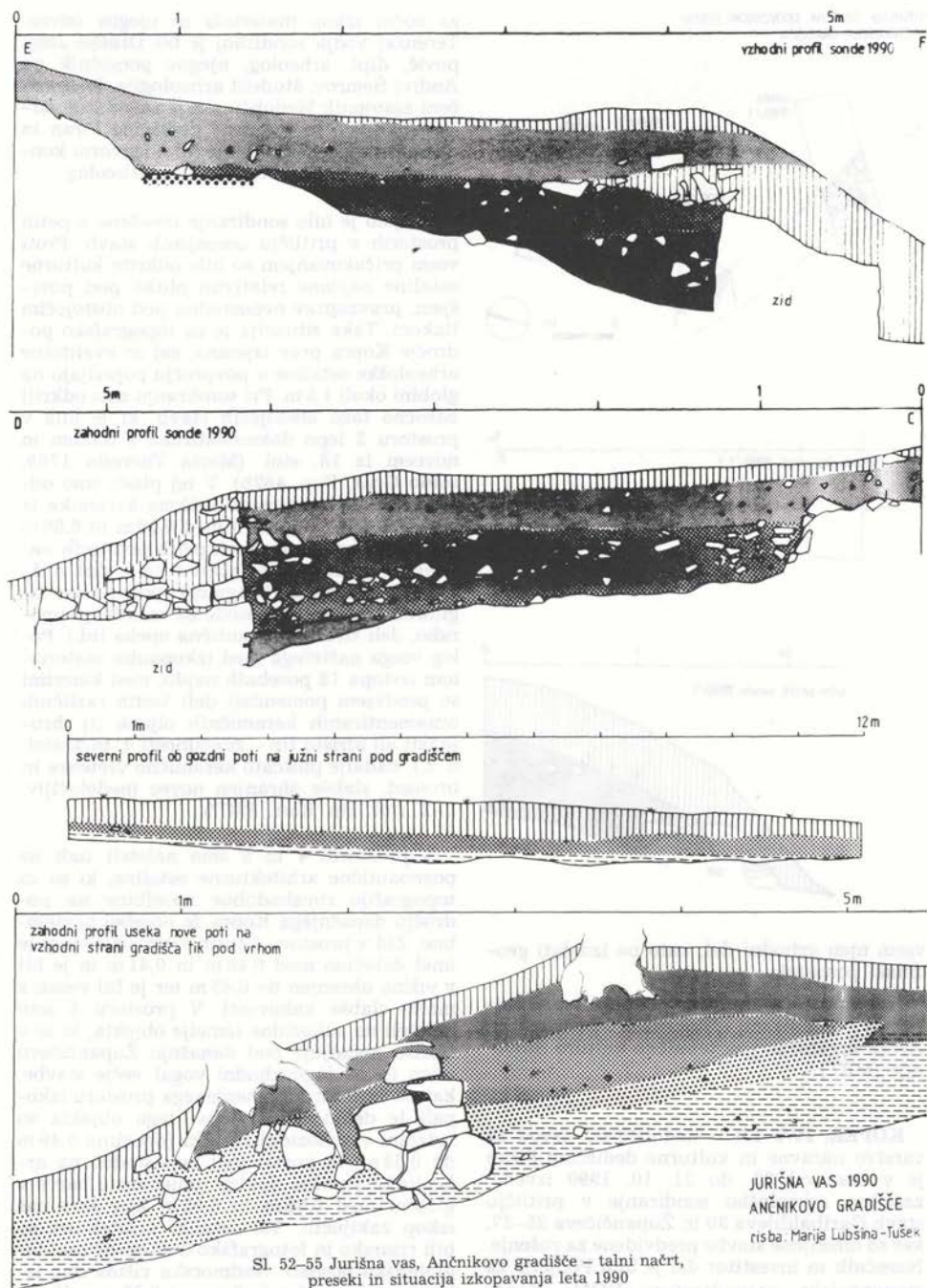
	humus		svetlojavna peščena plast
	ruševine zida s humusom		siva plast
	ognjišče		sterilna plast
	temnosivorjavkasta kulturna plast		rjava plast
	sivorumenena peščena plast		

glineni zamaz, sedaj rjavo oker ožgan in pomešan z drobci žganine.

Vzporedno smo čistili in dokumentirali tudi profil useka za novo gozdno cesto na južni strani gradišča. Zid v profilu je v rahlem loku zaokrožal naselbino in ob primerjavi s prvotnim vedenjem znatno povečal njen razpon. Zid v širini 70 cm se je ohranil še do višine 80–90 cm (sl. 54). Ležal je v temno sivi kulturni plasti (deb. 30 cm) in deloma pod njo, ki je vsebovala številno fragmentirano keramiko, vmes tudi glazirano in ornamentirano s koleščkom.

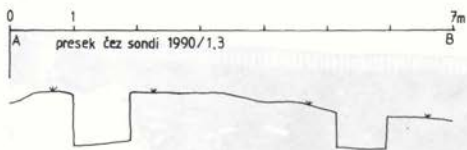
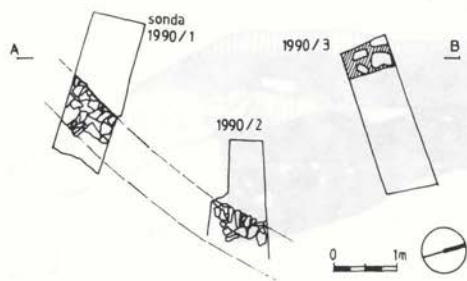
Da bi se prepričali o nadaljnji razprostranjenosti gradišča, smo v nakazni smeri na JV predelu utrdbe, odkopali še 5 sondažnih jarkov (sl. 55.). Od teh so bile tri sonde arheološko pozitivne, dve pa ne. Zaključimo lahko, da je naselbina koristila obe terasi, obrambni zid pa se je v tehniki gradnje popolnoma prilagajal naravnim zahtevam terena. Opazne so močne poškodbe obodnega zidu, kulturna plast pa pada proti pobočju. Za dokončne zanesljive podatke o razponu naselbine bo nujno potrebno presondirati pred-

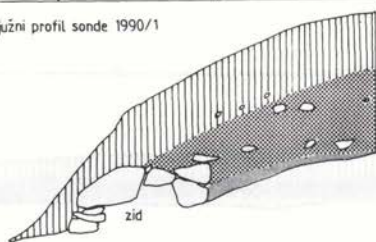

Sl. 52–55 Jurišna vas, Ančnikovo gradišče – talni načrt, preseki in situacija izkopavanja leta 1990

52.–55. Jurišna vas, Ančnikovo gradišče – the graphical documentation of the Late Roman fortification

SITUACIJA SONDI NA JUGOVZHODNI STRANI
ANČNIKOVEGA GRADIŠČA

južni profil sonde 1990/1

vsem njen vzhodni del, nato pa izdelati geodetski posnetek.

Izkopavanje je finančno podprla Zveza kulturnih organizacij Slovenska Bistrica in Zveza organizacij za tehnično kulturo Slovenije (MRT).

KOPER, IV/3-13. – Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je v času od 23. do 31. 10. 1990 izvedel zaščitno arheološko sondiranje v pritličju stavb Garibaldijeva 30 in Župančičeva 25–27, ker so omenjene stavbe predvidene za rušenje. Naročnik in investitor del je bilo Podjetje za stanovanjsko gospodarstvo »DOM« Koper p. o., ki je priskrbelo osem fizičnih delavcev

za ročni izkop materiala in njegov odvoz. Terenski vodja sondiranja je bil Draško Josipovič, dipl. arheolog, njegov pomočnik pa Andrej Šemrov, študent arheologije. Pooblaščen zastopnik Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran in nadzornik terenskih del je bil odgovorni konservator Tomislav Kajfež, dipl. arheolog.

Skupno je bilo sondiranje izvedeno v petih prostorih v pritličju omenjenih stavb. Proti vsem pričakovanjem so bile odkrite kulturne ostaline najdene relativno plitko pod površjem, pravzaprav neposredno pod obstoječim tlakom. Taka situacija je za topografsko področje Kopra prav izjemna, saj se kvalitetne arheološke ostaline v povprečju pojavljajo na globini okoli 1,5 m. Pri sondiranju smo odkrili baročno fazo obstoječih stavb, ki je bila v prostoru 2 lepo dokumentirana s tlakom in novcem iz 18. stol. (Maria Theresia 1769, soldo Graz, Eyp. 462b). V tej plasti smo odkrili tudi nekaj tipične loščene keramike iz tega obdobja. V globini med 0,30 m in 0,50 m pod površjem smo v vseh petih prostorih naleteli na poznoantično plast 4. in 5. stol. n. š., z obilico keramike (fragmenti pozne terre sigillate, kosi amfor, posode za vsakdanjo uporabo, deli strešnikov, antična opeka itd.). Poleg vsega naštetega med izkopanim materialom izstopa 18 posebnih najdb, med katerimi so predvsem pomembni deli šestih različnih ornamentiranih keramičnih oljenk (tj. hruškasti ali afriški tip – značilnosti 4. in 5. stol. n. š.), nadalje ploščato keramično vretence in bronast, slabše ohranjen novc (nedoločljiv, 1.–2. stol. Dp. Rom. RIC?).

V prostorih 4 in 5 smo naleteli tudi na poznoantične arhitekturne ostaline, ki so za topografijo rimskodobne naselbine na področju današnjega Kopra še posebej pomembne. Zid v prostoru 4 (usmeritev sever-jug) je imel debelino med 0,40 m in 0,41 m in je bil v višino ohranjen do 0,45 m ter je bil vezan z malto slabše kakovosti. V prostoru 5 smo naleteli na suhozidne temelje objekta, ki se v tlorisu nadaljuje pod današnjo Župančičevo ulico in na jugovzhodni vogal večje stavbe, katero smo zaradi omenjenega prostora izkopali le delno. Tudi zidovi tega objekta so izdelani v suhozidni tehniki (debelina 0,49 m do 0,53 m) in postavljeni neposredno na arheološko sterilno ilovico rumenkaste barve v globini med 0,85 m in 0,95 m kjer smo naš izkop zaključili. Vsi ostanki arhitekture so bili risarsko in fotografsko dokumentirani ter globinsko posneti. Nadmorska višina dna izkopa znaša med +9,17 m in +9,25 m. – D. J., To. K.

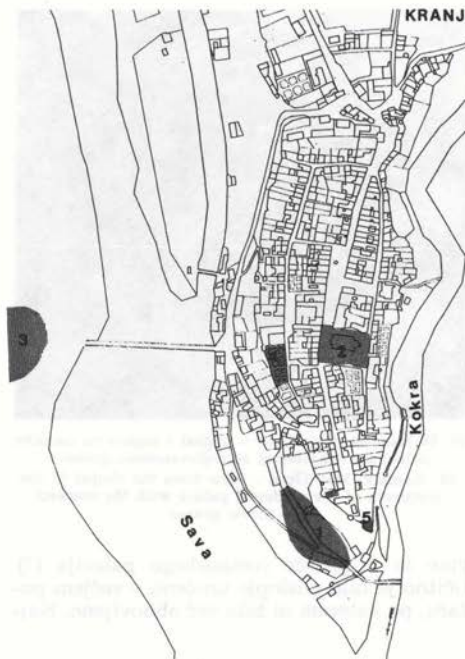
KRANJ. – Pungart. V okviru spomeniško-varstvene akcije raziskav kranjskega mestnega obzidja sta bili letos izkopani 2 arheološki sondi na sami konici skalnega pomola, na katerem stoji stari Kranj. Sonda 1 (zah. od p. c. sv. Roka, 14 m²) je odkrila del kamnitega zidu, pomaknjenega za 4 m od sedanjega srednjeveškega obzidja v notranjost. Zid je z najdbami lončenine zanesljivo datiran v 5. do 6. stol. n. š.. Tudi v sondi 2 (sprva 3 ločene sonde, nato povezane, 80 m²) na sami konici pomola, JV od p. c. sv. Roka, so bili pod srednjeveškim obzidjem odkriti ostanki obzidja iz časa preseljevanja ljudstev. V tej sondi je bila močna tudi prazgodovinska plast. Najdenih je bilo še nekaj odlomkov zgodnjeantичne lončenine, ki pa jih nismo mogli povezati z nobeno od utrdbenih faz (primerjaj VS 32, 1990, 179 s). Stanje v sondi 2 nameravamo v letu 1991 prezentirati. Z letošnjimi ugotovitvami je potrjen obseg poznoantičnega Carniuma v smeri proti JV.

Grad Kieselstein. Ob prezentacijskih delih na lani odkritih 3 fazah mestnega obzidja (VS 32, 1990, 179) smo s sondo 5 povezali sondi 1 in 4. Tako smo v celoti odprli 20 m notranje fronte mestnega obzidja. Zid najstarejše faze (1. stol.) se je s tem podaljšal na skupno 10 m. Sledovi malte, s katerimi se končuje na svoji SZ strani, so dali slutiti, da

Sl. 56 Kranj – sonda na Pungartu s starejšimi fazami obzidja

56. Kranj – the trench on Pungart with the older rampart phases

Sl. 57 Kranj – poznoantične in zgodnesrednjeveške lokacije: 1 Lajh, grobišče, 2 Župna cerkev, grobišče in cerkev, 3 Križišče pred Iskra, grobišče in cerkev, 4., 5. Ostanki obzidja in naselbine

57. Kranj – the Late Roman and early medieval locations: 1. Lajh, burial-ground, 2. parish church, burial-ground and church, 3. the crossing in front of Iskra, burial-ground and church, 4., 5. remnants of the rampart and of the settlement

se je morda pod pravim kotom zalamljal proti Z in gre torej za ostanke stolpa. Vendar pa sonda na zunanji strani srednjeveškega obzidja ni odkrila nikakršnih sledov nadaljevanja tega stolpa. Letošnje najdbe (lončenina) le potrjujejo ugotovitve iz l. 1989. Vso situacijo smo nato prezentirali: iz srednjeveškega obzidja smo odstranili betonske plombe in jih nadomestili s kamnitim zidom, telefonske kable, ki so prej potekali preko zidu smo speljali pod njim, dno sonde smo nekoliko izravnali s pustim betonom in uredili odvodnjavanje pod zidom, nato pa nasuli 20 cm pranege peska večje granulacije. Stene sond smo pod posebnim kotom posneli in zatravili. Manjka še ograja. – Mi. S.

ZGODNJI SREDNJI VEK

KAMNIK – MALI GRAD. – Arheološke raziskave na Malem gradu v Kamniku so trajale od 10. 8. do 12. 10. 1990. Raziskanih

je bilo ca. 110 m² do povpr. gl. 1,5 m. Potekale so na S platoju pod malograjsko kapelo. Poznosrednjeveško plast so predstavljale ruše-

Sl. 58 Kamnik, Mali Grad – pogled s kapele na ostanke palacija z označenimi staroslovanskimi grobovi

58. Kamnik, Mali Grad – view from the chapel to the remnants of the medieval palace with the marked old-Slavic graves

vine in pogorišče romanskega palacija (?). Očitno je bilo poslopje uničeno v večjem požaru, po katerem ni bilo več obnovljeno. Naj-

dena je bila dobro ohranjena zoglenela konstrukcija stropa, ki se je zrušila v pritličje, v pogorišču pa je bilo obilno najdb (zlasti lončenine, pa tudi ostrogi, sulična ost, puščične osti, noži, streme), ki omogočajo okvirno datacijo v 13. stol. Prostor, ki smo ga izkopavali, je očitno služil za kaščo, saj smo našli večje količine zoglenela prosa, ovs, pšenice in graha.

Pod poznosrednjeveško plastjo je bila mestoma dobro ohranjena prazgodovinska kulturna plast, v kateri pa so bile letos prvič najdene tudi črepinje zgodnjeantične lončenine.

V to plast in v sterilno ilovico so bili vkopani staroslovanski grobovi. Izkoriščajoč presledke v skalni osnovi so bili lepo razporejeni v 3 izrazite vrste, potekajoče v smeri SZ – JV. Letos je bilo odkritih še 20 grobov, tako da jih je skupno 21. Glede na teren lahko sodimo, da je to približno 1/3 grobišča. Grobovi so bili dosledno pravilno orientirani, prdatke predstavljajo zlasti obsenčniki in prstani. Očitno je tudi, da se otroški grobovi razvrščajo predvsem po robu grobišča in da se grobišče koncentrira v smeri proti malograjski kapeli. – Mi. S.

SREDNJI VEK

KOPER, IV/3-17. – Pred izgradnjo prizidka na dvorišču ulice Of 14 v Kopru, je TV Koper-Capodistira, na podlagi pogojev izdanih v soglasju Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, omogočila arheološko raziskavo prostora na omenjenem dvorišču.

Arheološko zaščitno sondiranje je potekalo od 5. 7. do 10. 7. 1990. Vodil ga je dipl. arheolog Tomislav Kajfež s sodelovanjem študentov arheologije Lucije Lavrenčič in Matjaža Novšaka. Geodetski posnetek je opravil študent geodezije Jaka Bitenc.

Izkopali smo dve sondi 2×4 m oddaljeni 4 m druga od druge. V sondi 1, na južni polovici dvorišča ni bilo arheoloških najdb. V sondi 2, na severni polovici dvorišča je bila 1 m debela plast nasutja, ki ga je sestavljal odpadni gradbeni material v katerem so bili fragmenti opeke, strešnikov, novoveške keramike, živalskih kosti in školjk. Med fragmenti keramike je bila tudi keramika okrašena z graviranjem in slikanjem pod glazuro. Podobna keramika, odkrita na Kapucinskem vrstu v Kopru, je datirana na podlagi analogij v 15. in 16. stoletje. (Koper med Rimom in Benetkami, 1989, katalog razstave, str. 39–41.) Sledila je od 0,40–0,60 m debela plast črne zemlje pomešane z drobirjem in kame-

njem. V tej plasti na globini od 1,80 – 1,96 m so bili ostanki skeletnega pokopa brez prdatkov. Skelet ni bil ohranjen v celoti. Pod skeletom je bila po vsej površini sonde 0,10 m debela plast, ki je prehajala v rumeno ilovico. V tej plasti, neposredno na ilovici so bili fragmenti kasnoantične keramike, opeke in strešnikov. Rumeno ilovico smo poglobili za 0,10 m in ugotovili da je sterilna. Na tej globini je začela pronicati talna voda.

Na podlagi rezultatov v sondi 2, smo se odločili za razrešitev arheološkega sondiranja.

Dela smo nadaljevali od 6. 8.–9. 8. 1990. Sondo 2 smo razširili na štiri kvadratne 4×4 m in tako izkopali površino 8×8 m v severni polovici dvorišča. Na podlagi profila v sondi 2 smo se odločili za strojni izkop 1,00 m plast nasutja iz odpadnega materiala. Nato smo dela nadaljevali z ročnim izkopom.

V odkopanem nasutju so bili fragmenti zgoraj omenjene keramike iz 15. in 16. stoletja. Na izkopani površini 8×8 m nismo našli arhitekturne ostanke ali skeletne grobove. V plasti, ki je ležala neposredno na rumeni sterilni ilovici na globini 2,00 m so bili po vsej površini izkopa fragmenti kasnoantične keramike, opeke in strešnikov.

Arheološke raziskave je v celoti denarno omogočila TV Koper-Capodistria. – To. K.

Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je v okviru raziskav v stavbah Armerije in Fioresterije na Titovem trgu 4 in 5 v Kopru, izvedel na dvorišču omenjenih stavb arheološko sondiranje. Potekalo je od 2. 10. 1990 do 10. 10. 1990. Vodil ga je dipl. arheolog Tomislav Kajfež (Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran) v sodelovanju z dipl. arheologinjo Nušo Loger (Narodni muzej Ljubljana), študentom arheologije Markom Frelihom in študentom geodezije Jakom Bitencem.

Izkopali smo tri sonde (A, B in C), dimenzij: sonda A 7×2 m, sonda B $7,5 \times 2$ m in sonda C $5,5 \times 2$ m.

Pri sondiranju smo uporabili načrte Armerije in Fioresterije iz leta 1787, 1793 in 1836. Na prvih dveh načrtih je na dvorišču narisana cerkev sv. Katarine, na zadnjem pa je na mestu cerkve vrisan avstrijski zapor.

Namen sondiranja je bil odkriti ostanke cerkve sv. Katarine in jih primerjati z omenjenimi načrti, ter odkriti eventualne starejše arheološke ostaline.

V vzporednih sondah B in C smo odkrili $0,5$ m širok zid, verjetno narteks cerkve, $0,6$ m severno od narteksa je preko sond B in C potekal od vzhoda proti zahodu $0,85$ m širok zid prošelja cerkve. Za zidom je bil v severo-vzhodnem vogalu sonde B ohranjen cerkveni tlak površine $1,2 \times m$, sestavljen iz velikih belih apnenčastih plošč. Tlak je bil $0,66$ m pod današnjo hodno površino.

Preko opisanih ostankov cerkve sv. Katarine v sondah B in C poteka od severa proti jugu vzporedno zidova avstrijskega zapora iz 19. stol. Ob severnem profilu sond B in C je potekal zid stavbe, ki je stala na dvorišču v sedanjem času in so jo pred pričetkom sondiranja porušili.

Med cerkvenim zidom in narteksom sta bila dva skeletna grobova zelo poškodovana ob gradnji zapora. Prav tako zelo poškodovan skeletni grob je bil v notranjosti cerkve, tik za zidom.

Ostanki cerkve sv. Katarine ležijo neposredno na rumeni sterilni ilovici, ki je na tem delu nekdanjega koprskega otoka že $0,7$ m pod današnjo hodno površino.

V sondi A, prečno postavljeni na sondi B in C, je bil $1,2$ m od zahodnega profila $1,25$ m širok zid, verjetno zahodna stena cerkve sv. Katarine. Bil je solidno grajen in je verjetno pripadal starejšemu obrambnemu objektu na tem mestu. Oh notranji strani zidu je bila zidana grobnica (grobnica 2) orientirana sever-jug. Nad njo je bila recentna kanalizacija. Ob grobnici 2 je bila grobnica 1, orientirana zahod-vzhod. Grajena je bila iz pravilno sklesanega kamnja in pokrita s kamnito ploščo.

Vsebovala je dva skeletna pokopa. Med grobnicami je bil fragmentarno ohranjen cerkveni tlak iz belih apnenčastih plošč.

Izmerili smo dimenzije izkopanih ostankov cerkve ($7,15 \times 9,15$ m) in ob primerjanju s situacijo iz leta 1836 ugotovili, da je na načrtu dolžina cerkve daljša za $0,2$ m in širina za $0,3$ m. – To. K., N. L.

PODANANOS – Tabor. – Zadnji odrastek širokega slemenskega grebena Slatna vzhodno od vasi Podnanos, nad strmim bregom Močilnika, je z obrambnim obzidjem utrjen na treh straneh, le na vzhodni je kot obramba verjetno služil le obrambni jarek, vsekaj poprek preko grebena v skalno osnovo vsaj dva metra globoko. Obrambno obzidje je deloma ohranjeno kot prislonjena škarpa k pobočju platoja utrdbe, presega pa ta nivo le na posameznih mestih – na severnem obzidju je manjši odsek visok še ok. $3,5$ m. Struktura gradnje iz večinoma neobdelanih blokov lomljenca, maltno vezivo je grobo in v razmeroma slabem stanju. Plato Tabora je nepravilne oblike, zato tudi obzidje docela nepravilno, na severni stranici je viden nepravilen polkrožni stolp. Vsi zamiki v liniji obzidja so prilagojeni terenu, zato rekonstrukcija manjkajočih delov brez odkopa ni možna. Utrdba je nedvomno v celoti izkoristila ugoden naraven strateški položaj, s posameznimi naravnimi elementi, kot so: skalne stene na JV pobočju in skalni prag na zahodnem pobočju, ki so ga s poglobljanjem obdelovalnih teras nad vasjo še okrepili. Severna stranica je najmanj zavarovana, zato tod visoko zidovje in stolp!

Notranja struktura utrdbe in morebitna pozidava brez raziskav ni razvidna. Posamezni večji vkopi kažejo precejšnjo ruševinsko plast, zato ne izključujemo možnosti objektov.

Lokacija Tabora je močno ogrožena z gradnjo hitre ceste Razdrto–Podnanos; zato smo zahtevali ohranjevanje v celoti, pa tudi njegovo utrjevanje in s tem delom povezane arheološke raziskave, nujne zaradi dokaj obsežnih gradbenih del, ki bodo ob tem takoj potrebna (že sama gradnja ceste bo zaradi vibracij verjetno povzročila rušenje povsem razhrahljanega zahodnega zidu Tabora).

Ob sodelovanju investitorja, to je Republiške uprave za ceste, Gozdnega gospodarstva iz Ajdovščine, pa tudi ob pomoči krajanov iz Podnanosa, smo očistili povsem zaraščen teren Tabora in s tem omogočili potreben geodetski posnetek in fotogrametrično dokumentacijo zunanje površine ohranjenih zidov (izdelal: Institut za geodezijo in fotogrametrijo Ljubljana).

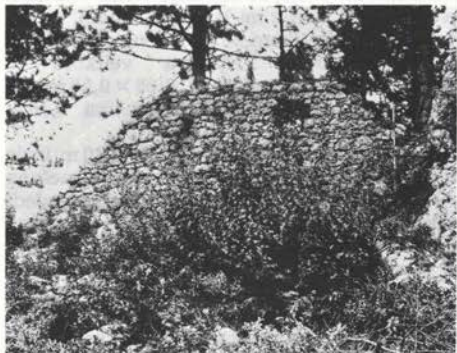

Sl. 60 Podnanos, Tabor – obzidje: južna polovica Z zidu s porušnim SZ vogalom

60. Podnanos, Tabor/Fortification – the rampart: the southern half of the western wall with the demolished north-western corner

Sl. 61 Podnanos, Tabor – ruševine S zidu z delom stolpa
61. Podnanos, Tabor/Fortification – the ruins of the northern wall with part of the tower

Sl. 62 Podnanos, Tabor – ostalina vzhodne polovice južnega zidu
62. Podnanos, Tabor/Fortification – the remnants of the eastern half of the southern wall

Okvirna časovna opredelitev utrdbe na Taboru je lahko povezana s turškimi vpadi ob koncu 15. stol. ožja datacija in opredelitev njene vloge za obrambo Vipavske doline oziroma prehoda na Razdrto je brez raziskav nemogoča.

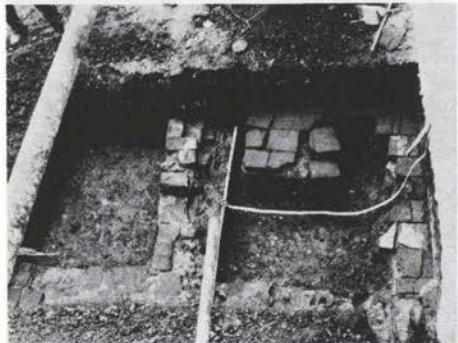
Ob tem je morda zanimivo omeniti, da je na hribu Tabor (244 m) Marchesetti videl prazgodovinsko gradišče; nedvomno izhaja napaka iz zamenjave dveh sosednjih vzpetin, saj je na južneje ležečem Gradišču (tudi Brežine imenovanem) v resnici ležala prazgodovinska naselbina. – N. O.

Lit.: C. Marchesetti: I Castellieri preistorici... 1903, 91 N. Osmuk: VS 21, 1977, 190.

PTUJ. – Ptujski grad, parc. št. 1073/1 k. o. Ptuj. Avgusta 1987 smo sondirali teren ob S steni grajskega kompleksa. Sondažna izkopavanja so bila opravljena zaradi sanacije grajske stavbe.

SONDA 1 (sl. 63.)

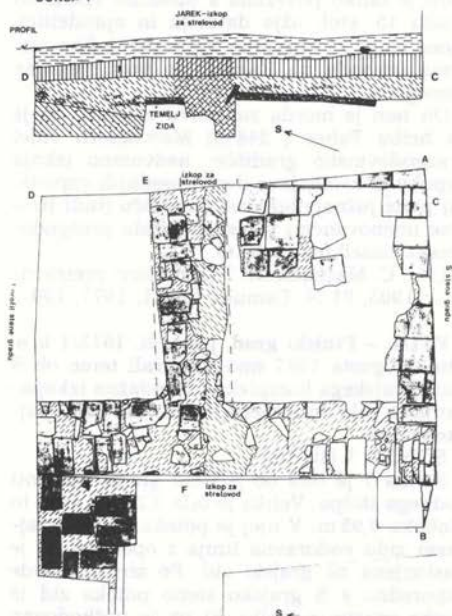
Sonda 1 je bila ob S steni gradu nasproti vodnega stolpa. Velika je bila $3,25 \times 3,40$ m in globoka 0,95 m. V njej je potekala ob S grajskem zidu vodoravna linija z opekami, ki je naslonjena na grajski zid. Po sredini sonde vzporedno s S grajsko steno poteka zid iz opeke vezane z malto, ki pa je poškodovan zaradi poznejšega jarka za strelvod. Pravokotno na zid je na Z strani sonde enak zid, ki je vpet v S grajsko steno. V prostoru, ki ga nakazujeta oba zidova, so vidni na V strani sonde ostanki opečnatega tlaka. Opeka je bila na 3 cm debeli plasti estriha in vezana med seboj z malto in kamenjem. Temelji zidov so bili vkopani v rumeno ilovico mešano z gramozom, prostor pa je bil zasut z ruševinsko plastjo humusa mešanega z opeko, kamenjem in srednjeveško keramiko. Nad to je bila humusna plast mešana s kamenjem, vrhnja plast

Sl. 63 Ptujski Grad, sonda 1
63. Ptujski Grad/Castle – trench 1

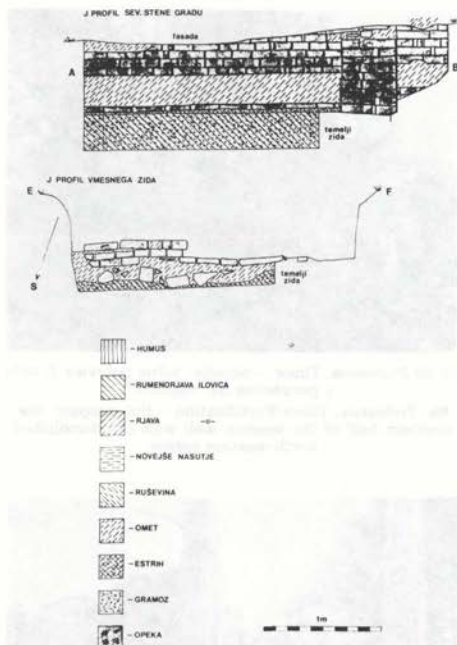
PTUJSKI GRAD 1987

SONDA 1

Sl. 64 Ptujski Grad, sonda 1 - tloris in profili

64. Ptujski Grad/Castle - trench 1, ground-plan and the profiles

pa je novo nasutje ob popravljanju fasade (1987. leta) in je debela 16-20 cm (risba 64.).

SONDA 2

Sondo 2 smo izkopali na S pobočju grajskega griča in je bila ob koncu kamnitega roba, ki predstavlja strop kazematov. Od zida je bila odmaknjena 1,75 oz. 1,80 m, velika je bila $5,25 \times 1,25$ (na Z) oz. 1 m (na V) in globoka 1,80 m. V njej so bili trije veliki obdelani kvadri (1 na Z in 2 na V strani sonde), vsi ob S profilu. Postavljeni so v vrsti na globini 1 m v rjavi ilovici. Njihova velikost je $0,55 \times 0,60$ m, višina 0,40 m, $0,65 \times 0,56$ m, višina 0,40 m in $0,58 \times 0,50$ m, višina 0,30 m (risba 3).

Vrhna plast je bila debela ca. 0,20 m in je novo nasutje. Humusna plast je bila mešana z ilovico, drobci opeke in žganino, tej sledi ruševinska plast humusa mešanega z večjimi kamni, srednjeveško opeko in keramiko. Pod to plastjo je bila rumenosiva ilovica mešana z drobci opeke in večjimi kamni z vkopom v rumenorjavo ilovico mešano z drobnim kamenjem, žganino in prazgodovinsko keramiko. Na enaki globini je lisa rdeče žgane ilovice s fragmenti keramike in kamenjem (kurišče?). Nad sterilno rumeno ilovico, ki se začne na globini 1,70 m, se na globini 1,40 m začne

Sl. 65 Ptujski Grad, sonda 2
65. Ptujski Grad/Castle - trench 2

PTUJSKI GRAD 1987

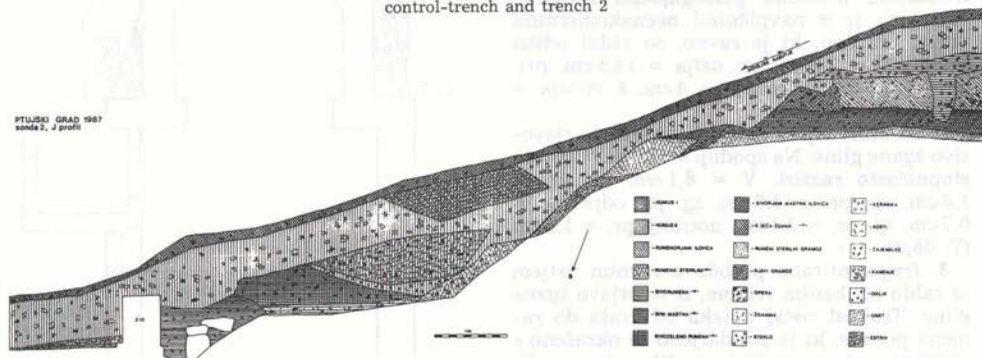
KONTROLNA SONDA IN SONDA 2

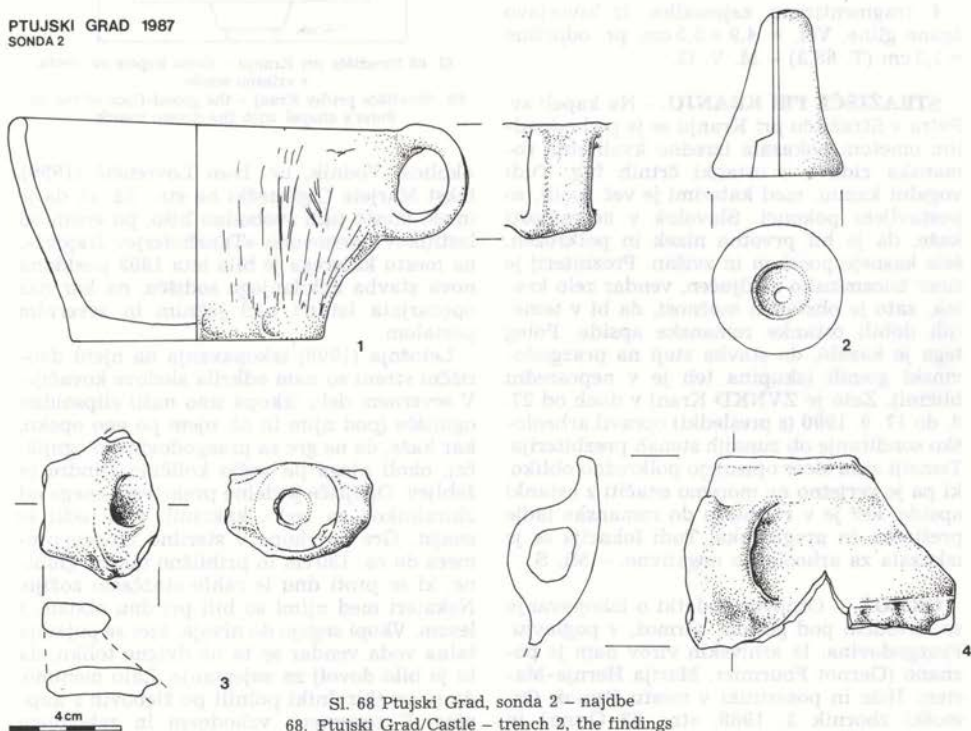
Sl. 66 Ptujski Grad, tloris kontrolne sonde in sonde 2
66. Ptujski Grad/Castle – the ground-plan of the control-trench and trench 2

PTUJSKI GRAD 1987

sonda 2, J profil

Sl. 67 Ptujski Grad, sonda 2, J profil
67. Ptujski Grad/Castle – trench 2, the southern profile

PTUJSKI GRAD 1987
SONDA 2

Sl. 68 Ptujski Grad, sonda 2 – najdbe
68. Ptujski Grad/Castle – trench 2, the findings

sivorjava mastna ilovica s kamenjem in eneo-litsko keramiko (sl. 68).

Sondi 1 in 2 smo povezali z 0,70 m široko kontrolno sondo, ki je bila dolga 8,70 m. V spodnjem delu smo naleteli na prečen zid iz srednjeveških opek povezanih z malto in kamenjem, ki je povezan z zidovi v sondi 1.

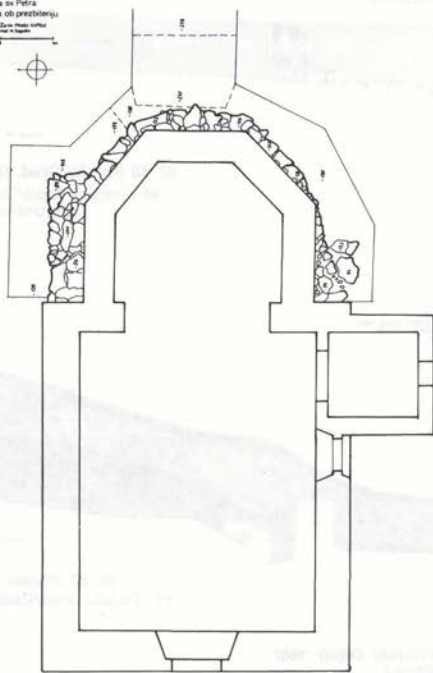
1. fragmentirana posodica, iz sivorjavo žgane gline, z navznoter zavahanim ustjem in trakastim, nekoliko presegajočim ročajem. Okrašena je z navpičnimi neenakomernimi vrezji; pri dnu, ki je ravno, so vidni odtisi prstov. V = 7,6 cm, pr. ustja = 14,5 cm, prt. dna = 9,5 cm, v. ročaja = 4 cm, š. ročaja = 2,3 cm (T. 68,1)

2. stožčast vijček iz rumenordeče do rjavosivo žgane gline. Na spodnji strani se odprtina stopničasto razširi. V = 6,1 cm, zg. pr. = 1,8 cm, sp. pr. = 4,6 cm, zg. pr. odprtine = 0,7 cm, sp. pr. = 2,1 cm, notranji pr. = 1,8 cm (T. 68,2)

3. fragmentirana posoda z ravnim ustjem in rahlo izvihanim vratom, iz sivorjavo žgane gline. Trakast ročaj poteka od vrata do ramena posode, ki je poudarjeno in okrašeno s plitvimi poševnimi žlebovi. Ohranjena velikost fragmenta = 6,9 × 10,8 cm, v. ročaja = 4,5 cm, š. = 2,8 cm (T. 68,4)

4. fragmentirana zajemalka, iz sivorjavo žgane gline. Vel. = 4,9 × 5,5 cm, pr. odprtine = 1,3 cm (T. 68,3) – M. V. G.

KRANJ - STRAŽIŠČE 1990
kapele sv. Petra
sonda ob prezbitერიju
Šk. 1990/1991
1:10
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Sl. 69 Stražišče pri Kranju – tloris kapele sv. Petra z vrisano sondo

69. Stražišče pri/bz Kranju – the ground-floor of the St. Peter's chapel with the drawn trench

STRAŽIŠČE PRI KRANJU. – Na kapeli sv. Petra v Stražišču pri Kranju se je pod odpadlim ometom pokazala izredno kvalitetna romanska zidava z ostanki črtnih fug. Tudi vogalni kamni, med katerimi je več spolij, so postavljeni pokonci. Slavolok v notranjosti kaže, da je bil prvotno nizek in polkrožen, šele kasneje posekan in zvišan. Prezbitერიj je sicer triosminsko zaključen, vendar zelo kratak, zato je obstajala možnost, da bi v temeljih dobili ostanke romanske apside. Poleg tega je kazalo, da stavba stoji na prazgodovinski gomili (skupina teh je v neposredni bližini). Zato je ZVNKD Kranj v dneh od 27. 8. do 17. 9. 1990 (s presledki) opravil arheološko sondiranje ob zunajih stenah prezbitერიja. Temelji zidu sicer opisujejo polkrožno obliko, ki pa je verjetno ne moremo enačiti z ostanki apside, ker je v razmerju do romanske ladje preširoka in pregloboka. Tudi lokacija se je izkazala za arheološko negativno. – Mi. S.

ORMOŽ. – Osnovni podatki o izkopavanju so navedeni pod geslom: Ormož, v poglavju: Prazgodovina. Iz arhivskih virov nam je poznano (Gernot Fourinier, Marija Hernja-Masten: Hiše in posestniki v mestu Ormož, Ormoški zbornik 3, 1988, str.: 88 Ormož in

okolica, Vodnik, ur. Ivan Lovrenčič (1990), tekst Marjete Ciglenečki na str.: 22. s), da je imelo mesto tudi svobodno hišo, po enem od lastnikov imenovano »Tanzhoferjev frajovž«, na mestu katerega je bila leta 1803 pozidana nova stavba nekdanjega sodišča, na kar nas opozarjata letnici nad južnim in severnim portalom.

Letošnja (1990) izkopavanja na njeni dvo-riščni strani so nam odkrila sledove kovačije. V severnem delu izkopa smo našli elipsoidno ognjišče (pod njim in ob njem po eno opeko, kar kaže, da ne gre za prazgodovinsko ognjišče), okoli njega pa večjo količino žlindre in žebeljev. Ognjišče je delno prekrivalo enega od zbiralnikov za vodo, kakršnih smo našli še enajst. Gre za vkope v sterilno ilovico premera do ca. 130 cm in približno takšne globine, ki se proti dnu le rahlo stožčasto zožijo. Nekateri med njimi so bili pri dnu obdani z lesom. Vkopi segajo do nivoja, kjer se pojavlja talna voda vendar se ta ne dvigne toliko, da bi je bilo dovolj za zajemanje. Zato menimo, da so se zbiralniki polnili po žlebovih s kapnico. V severnem, vzhodnem in zahodnem

profilu smo odkrili sledove zidov. Gre za temelje, ki so služili kot točkasta podlaga lesenim opornikom, ti pa so nosili streho, ki je prekrivala kovačijo. Vsi zbiralniki seveda niso istočasni na kar nas opozarja gradivo najdeno na dnu, ki obsega različne časovne razpore.

Med najdbami naj omenimo neglazirano vazo z linijami žigovanega okrasa, zeleno-vijoličasto poslikano majoliko in fragmente steklenih posod s kapljičastim okrasom. – B. L.

PODGRAD pri Vremah – grad Švarcenek (Schwarzenegg). – Ruševine gradu so bile že doslej močno zaraščene in nasploh v slabem stanju, zlasti zidovje na vrhu vzpetine. Celotna masa spodnjega palacija pa je bila v

enem kupu in vsaj za raziskave verjetno dovolj pričevalna.

Sedaj žal ni več tako. Prav to ruševino so vaščani izbrali za prostor svojega balinišča in so vrhnji del ruševine s palacijem preprosto odstranili oziroma izravnali. Prizor je prav žalosten, tembolj, ker bo poslej za vsakršne raziskave treba računati z odstranjevanjem ruševin brez vsake dokumentarne vrednosti. Poseg smo seveda prijavili inšpekciji in občinskemu upravnemu organu, obrnili smo se tudi na Republiški komite za kulturo, pa nič! Sežanska občina vse doslej še ni razglasila kulturnih spomenikov, zato baje nimamo nikakršnih možnosti za zavarovanje. Niti ni zanesljivo, da nekoč ne bodo na palacijo vseeno tekale balinske krogle! – N. O.

NOVEJŠE DOBE

DORNBERK – cerkev sv. Danijela. – Obsežna adaptacija in prezidava cerkve je obsegala tudi zamenjavo tlaka v baročni ladji. Ob tem so poleg že znane grobnice v sredini ladje odkrili še dve stranski ob zahodni steni, na vsako stran vhoda izpod zvonika po ena. V obeh so pokopi še intaktni in osteološki material dobro ohranjen.

Zaradi domneve o obstoju starejše cerkve na istem mestu smo v okviru danih, zelo omejenih možnosti odkopali tri sonde v ladji. Odkrili smo temelje južne stene v dolž. 4,80 m in ostanke temelja severne stene v dolž. 0,50 m prvotnega objekta na tem mestu. Njegova notranja širina je bila ok. 6 m, dolžine v danih okoliščinah ni bilo moč ugotoviti.

Sledovi pokopov so bili tik ob južni steni in sicer na obeh straneh, kar daje misliti na še starejšo fazo pokopališča na istem mestu. Gradnja temelja južne stene, ki je ohranjena v večji meri, je sicer skrbna, vendar že skoraj brez veziva, zato je zid nagnjen in vegast. Uporabljen je domač, lapornat material, apnenčastih kosov skorajda ni opaziti.

Po dokumentaciji so temelje starega objekta zasuli; odprtine grobnic so prav tako ohranjene v novem tlaku, zato je kostno gradivo dostopno za morebitno obdelavo. – N. O.

HRASTOVLJE. – MZVNKD Piran je v sklopu konservatorskih del izvedel arheološko sondiranje v protiturškem taboru v Hrastovljah. Potekalo je od 4. 4. 1990 do 10. 4. 1990, vodil ga je Tomislav Kajfež s sodelovanjem Andreja Djordjeviča (sondiranje in dokumentiranje), Jake Bitenca (geodetske meritve) in štirimi fizičnimi delavci.

Izkopali smo tri sonde. Sond 1 in 2 sta bili pri stolpu II v JV delu tabora, velikost 2 × m

in postavljeni pravokotno na obzidje (sonda 1 na J zid, sonda 2 na JV zid). V sondah smo izkopali recentno nasutje odpadnega gradbenega materiala in zemlje do žive skale oz. apnenčastega osamelca na katerem stoji celoten tabor. V izkopanih sondah ni bilo arheoloških ostalin razen nekaj fragmentov keramike iz različnih obdobij in železnega žeblja v sondi 2. Apnenčasti osamelec se postopoma vzdiguje od obzidja proti cerkvi (sonda 1 – globina pri obzidju 0,95 m, pri cerkvi 0,23 m). Obzidje stoji neposredno na apnenčastem osamelcu. V sondi 2 je bila situacija podobna (sonda 2 – globina pri obzidju 1,10 m, pri cerkvi 0,42 m).

Sondo 3 smo izkopali pravokotno na JV obzidje pred cerkvenim stolpom v velikosti 2 × 8 m. Stanje je bilo podobno kot v sondah 1 in 2. Dno predstavlja apnenčasti osamelec, ki se dviguje od obzidja proti prostoru pred cerkvijo (sonda 3 – globina pri obzidju 1,19 m, pri stezi v cerkev 0,15 m).

Sondiranje je pokazalo, da pri obzidju ni bilo notranjih objektov in, da je bila hodna površina gola skala apnenčastega osamelca. Zadnje ugotovitev podrepljuje strelna lina v obzidju na katero pravokotno stoji sonda 3. Pred izkopom je bila današnja hodna površina 0,1 m pod strelno lino. Po izkopu pa je bila lina nad skalnato osnovo v višini primerni za strelca. – To. K.

METLIKA – sv. MARTIN, XI, 5 – Ob gradnji stanovanjske stavbe v neposredni bližini kapele sv. Martina v Metliki so našli človeške skelete, ki so jih zavrgli. – B. K.

ORMOŽ. – Zahodno od prazgodovinskega nasipa ob današnji Ptujski cesti sta bili ob

pripravah za novogradnjo zrušeni hiši št. 13 in 15 (parc. št. 945, 948, 955/1 – za nov objekt in 958, 940, 946 – za dovoze in dostope, vse k. o. Ormož).

Ker so se prazgodovinske najdbe zahodno od nasipa že pojavljale, smo izkopal v času od 4. 4.–16. 4. 1990 poizkusne sonde velikosti 2 × 3 m: prvo na skrajnem JZ, drugo na S in tretjo na skrajnem V delu bodoče zgradbe. Sondi 1 in 3 sta segali do 2 m, sonda 2 pa do 2,40 m globine, vendar prazgodovinske plasti nismo ugotovili. V številnih plasteh smo našli predvsem fragmente novoveške keramike. – B. L.

NEOPREDELJENO

BLATNA BREZOVICA – Leta 1989 sva našla novo najdišče sileksov na ledini **Postrane**. Gre za površinske najdbe na njivah z. od cerkvice Sv. Jakoba ob vznožju osamelca Blatna Brezovica. Naslednje leto je Inštitut za arheologijo ZRC SAZU naredil na najdišču 9 strojnih vrtin s premerom 25 cm. Ugotovil je naslednjo stratigrafijo: Plast 1 je orna temno rjava zemlja s presedimentiranimi sileksi. Db. 30–40 cm. Plast 2 je črna grudasta zemlja, pomešana z gruščem in drobci oglja. Plast ni prizadeta z oranjem, saj je ohranila strukturo. V zgornjem delu njive, pod bregom osamelca, je zemlja rdeča. V spodnjem delu njive, že v barju, preide plast v sivo mastno ilovico. Plast 2 je kulturna plast, ki vsebuje silekse in odlomke keramike. Debelina ok. 10 cm. Plast 3 je preperina matične kamnine ali koluvium. Plast pada v smeri od osamelca proti barju. Sterilno.

Debelina vseh plasti narašča v smeri proti barju. Arheološke najdbe verjetno niso več *in situ*. Možno je, da so bile presedimentirane z osamelca. Natančnejša časovna opredelitev ni mogoča, vendar lahko izključimo predkeramična obdobja. Ni pa izključeno, da so na najdišču pomešane najdbe iz različnih obdobj. – J. D. in I. T.

GOLO BRDO PRI MEDVODAH. – Inštitut za arheologijo ZRC SAZU je leta 1989 začel sondirati v prej neznanem **Maticovem spodmolu**. Gre za jamo, ki je bila popolnoma zasuta, zato vhod pred izkopavanji ni bil viden. Jama leži precej visoko na v. pobočju Babnega dola. Holocenske sedimente predstavljajo pobočni grušči, pomešani z zemljo in redkimi odlomki sige. Precej je tudi večjih skal. Plast je debela do 70 cm. Sledijo ji debeli pleistocenski sedimenti z značilno pleistocensko favno. Pri dnu holocenske plasti sva našla *in situ* več odlomkov podrobneje neopredeljene keramike (znotraj črna, zunaj svetlo rja-

ŠMARTNO v Goriških brdih: stolp v hiši št. 16. – Ob konservatorskih delih na severnem stolpu v zahodnih vratih v Šmartnem smo sondirali v pritličju zato, da bi preverili morebitno nadaljevanje starega obzidja. Del le-tega smo našli v kleti južnega stolpa v istih vratih (VS 25, 1983, 273). Severni stolp kleti nima, v pritličju pa smo našli samo sledove večjega ognjišča, verjetno nekoč obzidanega. V sloju z veliko pepela nismo našli nikakršnega gradiva, ki bi omogočalo časovno opredelitev. Sledov obzidja v tem stolpu ni! – N. O.

va), živalske kosti in drobce oglja. Nobenega dvoma ni, da je bil vhod v jamo v arheoloških obdobjih še viden, in da so jo ljudje tedaj obiskali. – J. D. in I. T.

LOKE (NOVA GORICA). – Rado Jelinčič, Bezovljak 44 je našel 400 m nizvodno od Izvira Lijaka košeno šilo z luknjo. Šilo je dolgo 7,5 cm in na najširšem delu (1,7 cm), ki služi kot ročaj, preluknjano. Narejeno je iz ploške stene dolge kosti. Časovno se ne da opredeliti. Hrani ga najditelj. – R. J. in I. T.

NADZOR

PTUJ. – Ulica na Hribu, parc. št. 1325 k. o. Ptuj. Maja 1990 smo opravili arheološki nadzor pri izkopu jarka za električni kabel po ulici Na hribu, parc. št. 1325 k. o. Ptuj. V 0,30 m širokem in 0,80 m globokem jarku smo zasledili več plasti, ki pa so večinoma vezane na gradnjo ceste. Med hišama Na hribu 1 in 2 se je v temno rjavi peščeni ilovici mešani z drobnim kamenjem pojavil zid, ki je bil ca. 0,30 m širok in je bil grajen iz rečnih oblic.

Po ulici navzdol, 13 m ob ograji hiše Na hribu 1, je bilo v temno rjavi humusni zemlji najdenih nekaj kosov srednjeveške oz. novejšje keramike. Zanimiva je plast zdrobljene opeke z žganino, med katero je bilo tudi nekaj večjih kosov ožgane opeke, vendar te plasti ni bilo mogoče podrobneje opredeliti.

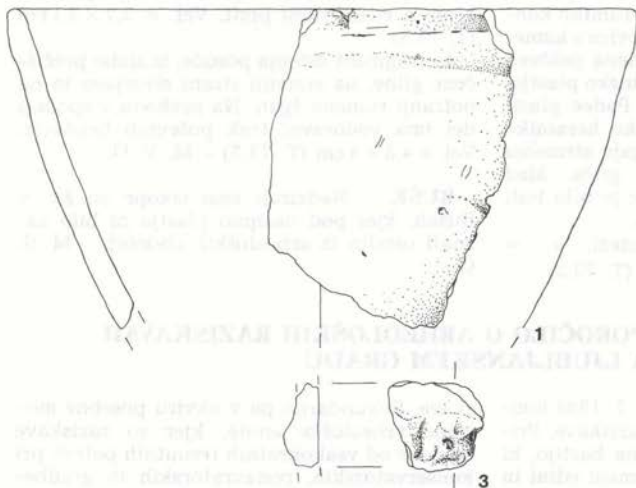
Ptujski grad, parc. št. 1073/3 k. o. Ptuj. – Junija 1990 smo opravili arheološki nadzor pri strojnem izkopu jame za greznico na V strani grajskega kompleksa, parc. št. 1073/3 k. o. Ptuj. Jama je bila velika 3,30 × 2,40 m in globoka 2,75 m. V zahodnem profilu smo dobili več plasti: pod humusom je bila plast humusa mešanega z opeko, ometom in kamenjem. Naslednja plast humusa je mešana z žganino, srednjeveško keramiko in drobnim

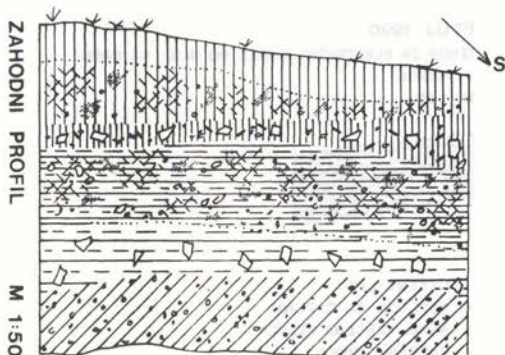

Sl. 70 Ptujski Grad, izkop za greznico, J profil
70. Ptujski Grad/Castle – the dig out for the cess-pool,
southern profile

PTUJSKI GRAD 1990
IZKOP ZA GREZNICO

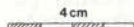
Sl. 73 Ptujski Grad, izkop za greznico, najdbe
73. Ptujski Grad/Castle – the dig out for the cess-pool,
findings

Sl. 71 Ptujski Grad, izkop za greznico, zahodni profil
71. Ptujski Grad/Castle – the dig out for the cess-pool,
western profile

Sl. 72 Ptujski Grad, izkop za greznico, južni profil
72. Ptujski Grad/Castle – the dig out for the cess-pool,
southern profile

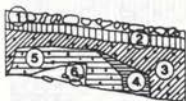

PTUJ 1990

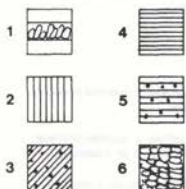
IZKOP ZA ELEKTRIČNI KABEL PO ULICI NA HRIBU

V PROFIL

M 1:50

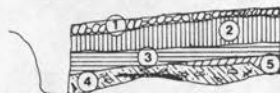
- 1 CESTNI TLAK
- 2 PODLAGA ZA C. TLAK
- 3 RJAVA PEŠČENA ILOVICA
- 4 PEŠČENA MIVKA
- 5 TEMNO RJAVA PEŠČENA ILOVICA S KAMENČKI
- 6 ZID

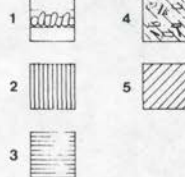
1m

Z PROFIL

- 1 CESTNE OBLICE
- 2 TEMNO RJAVA HUMUSNA ZEMLJA
- 3 PEŠČENA MIVKA
- 4 ZDROBLJENA OPEKA Z ŽGANINO
- 5 TEMNO RJAVA ILOVICA

Sl. 74 Ptuj, leto 1990, izkop za električni kabel po Ulici na Hribu, profila
74. Ptuj, in 1990 – the dig out for the electric cable along Ulica na Hribu/Street on the Hill, profiles

kamenjem. Pod to je ruševinska plast sive ilovice mešane z ometom, opeko in kamenjem. Črnosiva ilovica se začne na globini 1,65 oz. 1,45 m in je debela od 0,40 do 0,56 m. V njej je bila najdena prazgodovinska keramika. Pod njo je rjavi gramoz. V južnem profilu izkopa se plast s srednjeveško keramiko konča, pod ruševinsko plastjo sive ilovice s kamenjem in opeko pa se pojavi rumena peščena ilovica, ki je bila nad prazgodovinsko plastjo. Spodnja plast je rjavi gramoz. Padec plasti črnosive ilovice s prazgodovinsko keramiko za 38° je lepo viden in se prilagaja strmemu vzhodnemu pobočju grajskega griča. Med koščki prazgodovinske keramike je bilo tudi nekaj hišnega lepa s sledovi vej.

1. fragment piramidalne uteži, v. = 2,45 cm, š. = 3,5 cm, db. = 2,1 cm (T. 73,2)

2. fragment ostenja posode z ravnim ustjem, iz slabo prečiščene gline, rdečerjavo do rjavo žgan, vel. = 10,5 × 7,5 cm (T. 73,1)

3. fragment ostenja posode, iz slabo prečiščene gline, na zunanji strani črnorjavo in na notranji strani rdeče žgan. Okrašen je z rebrom z vtisnjenimi prsti. Vel. = 2,7 × 3,1 cm (T. 73,4)

4. fragment ostenja posode, iz slabo prečiščene gline, na zunanji strani sivorjavo in na notranji rumeno žgan. Na prehodu v spodnji del ima vodoravni trak poševnih bradavic. Vel. = 4,5 × 4 cm (T. 73,3) – M. V. G.

RUŠE. – Nadzirali smo izkope ob ž.c. v Rušah, kjer pod nasipno plastjo ni bilo zaznati ostalin iz arheoloških obdobij. – M. S. G.

PRELIMINIRANO POROČILO O ARHEOLOŠKIH RAZISKAVAH NA LJUBLJANSKEM GRADU

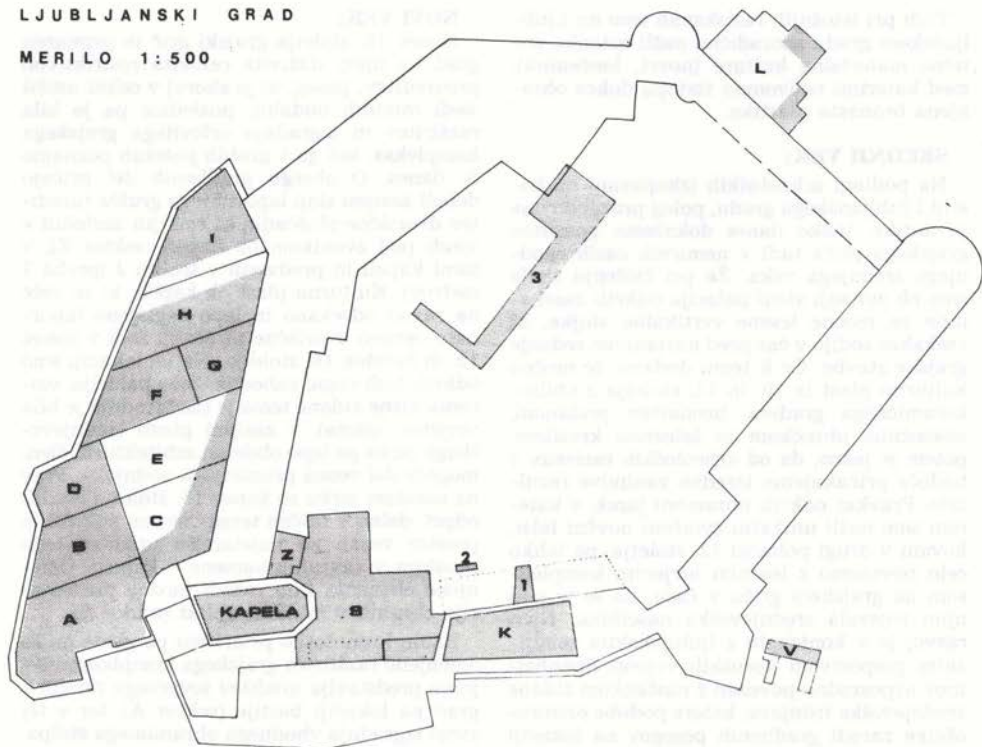
Na Ljubljanskem gradu od 25. 7. 1988 kontinuirano potekajo arheološke raziskave. Primarno so usmerjene predvsem na bastijo, ki v arheološkem smislu očitno pomeni edini in zadnji večji intaktni areal znotraj grajskega oboda, kjer lahko potekajo interdisciplinarne in v tem sklopu sistematske arheološke raz-

skave. Sekundarno pa v okviru posebne mobilne arheološke enote, kjer so raziskave odvisne od vsakokratnih trenutnih potreb pri konservatorskih, restavratorskih in gradbenih posegih. Izkopavanja so v polnem teku, zato so rezultati preliminarni, izsledki pa skozi kontinuiteto poselitve grajskega griča

LJUBLJANSKI GRAD

MEROLO 1:500

Sl. 75 Ljubljanski Grad – talni načrt
75. Ljubljanski Grad/Lj. Castle – underground scheme

že danes v marsičem dopolnjujejo in pojasnjujejo zgodovino Ljubljanske kotline.

PRAZGODOVINA:

Ob koncu 13. st. pr. n. št. velik del Evrope, zaradi prodora nosilcev Kulture žarnih grobišč, pretresajo nemirni časi. To preseljevanje velikih razsežnosti je že v 12. st. pr. n. št. zajelo tudi Ljubljansko kotlino. Grobovi iz grobišnega kompleksa na dvorišču Slovenske akademije znanosti in umetnosti nam pričajo o stalni naselitvi, vendar pa je bila vse do raziskav Ljubljanskega regionalnega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine in Mestnega muzeja v letu 1988 na Ljubljanskem gradu, naselbina teh najstarejših prebivalcev ožjega področja Ljubljane nelokalizirana (I. Puš, 1984, 28). Da je bila grobišču pripadajoča naselbina prav na grajskem griču, dokazujejo tudi izsledki arheoloških raziskav v letu 1989 in 1990. Prazgodovinske najdbe, vezane na utrjeno gradišče, smo našli na področju bastije (sektor I), in, prvič, tudi znotraj grajskega kompleksa (sonda 1), kjer

raziskano kurišče pričča o poselitvi griča že v 12. stoletju pred našim štetjem (opomba 1).

ANTIKA:

Kontinuiteta poselitve grajskega griča v rimski dobi je izpričana z najdbami iz prejšnjega stoletja, ki so pri regulacijskih delih, na planoti pred gradom, našli ostanke antične materialne kulture, med drugim tudi več rimskih novcev od Avgusta do Teodozija (P. Petru, 1961, 161 ss). Zanimivi so tudi nagrobniki in drugi rimski kamni, ki so očitno sekundarno uporabljeni kot gradbeni material, oziroma v grajskem kompleksu praviloma nastopajo kot spolije (M. Slabe, 1967, 179). Drugače pa je z votivnimi oltarji, ki so bili vsi najdeni v območju vodnjaka na grajski planoti. Kar v treh primerih gre za miniaturna »EX VOTA« boštva AEQUORNA, ki očitno sodi v sklop vodnih boštev, spomeniki pa so izraz predrimskega, avtohtonega kulta, vezanega na prostor med Nauportom in Emono (J. Šašel, 1962, 115).

Tudi pri letošnjih raziskavah smo na Ljubljanskem gradu sporadično našli ostanke antične materialne kulture (novci, lončenina), med katerimi nedvomno izstopa dobro ohranjena bronasta plastika.

SREDNJI VEK:

Na podlagi arheoloških izkopavanj na bastiji Ljubljanskega gradu, poleg prazgodovine in antike, lahko danes dokažemo poselitve grajskega griča tudi v nemirnih časih zgodnjega srednjega veka. Že pri čiščenju skale smo ob zunanji steni palacija odkrili zasekane za močne lesene vertikalne stojke, ki vsekakor sodijo v čas pred nastankom sedanje grajske stavbe. Če k temu dodamo še močno kulturno plast iz 10. in 11. stoletja z obilico keramičnega gradiva, bronastim prstanom, obsenčnim obročkom in železnim kresilom, potem je jasno, da od arheoloških raziskav v bodoče pričakujemo izredno zanimive rezultate. Pravkar odkriti obrambni jarek, v katerem smo našli unikatni svinčni novčni falsi, kovani v drugi polovici 12. stoletja, pa lahko celo povežemo z lesenim utrjenim kompleksom na grajskem griču v času, ko se je pod njim rojevala srednjeveška naselbina. Njen razvoj je v kontekstu z ljubljanskim zemljiškim gospodvom koroških vojvod Spanheimov neposredno povezan z nastankom zidane srednjeveške trdnjave, katere podobe oziroma oblike zaradi gradbenih posegov na lokaciji današnjega grajskega dvorišča ob koncu 15. stoletja, žal, ne moremo podati. Vendar pa tudi v tem primeru, predvsem po zaslugi zaščitnih raziskav v traktu K in delu dvorišča ob kapeli (sektorja K in S), kjer smo odkrili primaren, torej srednjeveški jarek, že lahko slutimo, če ne že same oblike, pa vsaj obseg srednjeveškega gradu. Konec 13. stoletja je bil ta, z dvema priključkoma mestnega obzidja, gotovo že vključen v celovito fortifikacijo Mesta. Lokacijo, ki jo za obzidje zgrajeno med Mestom in Starim trgom navajajo viri, so potrdile tudi arheološke raziskave. V intaktni obliki smo ga zasledili tik ob grajskem polkrožnem stolpu H1, žal pa so bili pripadajoči kulturni horizonti pri kasnejših posegih uničeni. Kljub temu, pa že sam potek obzidja potrjuje domnevo o fortifikacijski prioriteti Mesta do Starega trga. Nadalnje raziskave bodo to tezo, v kolikor bomo našli intaktne kulturne horizonte, oplenitile tudi s kronološkimi relacijami. K primarni obliki gradu lahko pristojevo tudi vkop za lesene palisade, ki smo ga odkrili pred stolpom E2. V srednjem veku so očitno še dobro ohranjen prazgodovinski zemljen nasip utrdili z lesenimi stojkami ter tako revitalizirali njegovo prvotno funkcijo.

NOVI VEK:

Konec 15. stoletja grajski grič in primaren grad na njem doživita celovito restriktivno preureditev; poseg, ki je skoraj v celoti uničil sledi minulih obdobij, posledica pa je bila razširitev in izgradnja celovitega grajskega kompleksa, kot ga v grobih potezah poznamo še danes. O obsegu gradbenih del pričajo debeli zasnipi sloji lapornatega gruščja (ureditev dvoriščne ploščadi), ki smo jih zasledili v sondi pod zvonikom ob kapeli (sektor Z), v sami kapeli in predvsem v traktu J (preko 7 metrov). Kulturna plast ob kapeli, ki se veže na ravno odsekano in lepo zagljajeno lapornato osnovo dvoriščne ploščadi, sodi v konec 15. in začetek 16. stoletja. Na tej lokaciji smo odkrili tudi vogal zahodne stene palacija, oziroma njene zidane temelje (nadgradnja je bila verjetno lesena), v zasnipi plasti srednjeveškega jarka pa lepo obdelan arhitekturni člen, mogoče del venca primarnega vodnjaka. Prav na zasutem jarku so konec 15. stoletja uredili odprt, delno v raščen teren vkopan polkrožen prostor vezan na najstarejšo ureditev tega prostora v sakralne namene – kapelo. Omenjene elemente smo zaradi možne prezentacije ohranili v intaktni obliki (sektor S).

Rahlo kronološko prioriteto pa glede na že omenjeno razširitev grajskega kompleksa verjetno predstavlja ureditev severnega vstopa v grad na lokaciji bastije (sektor A), ter v tej zvezi izgradnja vhodnega obrambnega stolpa. Presenetljivo odkritje tega stolpa je preseglo naša pričakovanja in v marsičem spremenilo ali vsaj dopolnilo naše vedenje o ureditvi tega dela gradu v drugi polovici 15. stoletja. Izredno dobro ohranjeni arhitekturni elementi, predvsem fortifikacijskega značaja (strelne linije, vhodni in dva izhodna portala, odprtine vezane na konstrukcijo dviznega mostu, itd.), samo potrjujejo vrednost tega objekta, ki je skupaj z obzidjem na meji med Starim trgom in severno od tega razprostrajočim se Mestom, grajskim jarkom in mogočnim stolpom H1 v grajskem obodu, tvoril zaključeno fortifikacijsko enoto. Zanimiva je tudi oblika obrambe proti samemu mestu, torej med SZ vogalom omenjenega stolpa in stolpom E2, saj očitno ne gre za obzidje v pravem pomenu besede, temveč verjetno za leseno konstrukcijo, ki je bila vezana na zidane temelje in široke podpornike (sektor I), toda le v neposredni bližini stolpa E2 (ta je s portalom, dviznim mostom in lokalnim, plitkim jarkom lahko deloval kot samostojna fortifikacijska enota). Ostali del poteze do vhodnega stolpa je bil očitno bolj ali manj nezaščiten. Po pričakovanju smo na tej lokaciji odkrili lepo ohranjeno, z rečnim peskom utrjeno dostopno pot, ki je bila speljana po prazgodovinskem

nasipu (sektor H). Sama trasa je bila obnovljena v treh različnih horizontih, pri čemer pa se zdi, da je že omenjena, torej najnižja, starejša od ureditve severnega vstopa v grad, medtem ko gornja predstavlja že hodno površino, ter je očitno vezana na predelavo in funkcionalno preureditev vhodnega stolpa. Le-tega so verjetno sredi 16. stoletja prezidali in razširili v znani stolp piskačev. Kulturnih horizontov v samem stolpu, kot tudi v prizidanem delu, torej stolpu piskačev, zaradi tehničnih razlogov žal še nismo dosegli.

Gradnja zapornega bastijskega obzidja, ki ga na podlagi pripadajočih plasti lahko datiramo v konec 16. ali začetek 17. stoletja, je očitno povezana s poročilom kranjskega vice-doma Jurija Hofferja nadvojvodi Karlu iz leta 1575, kjer le-ta opozarja na izredno slabo stanje utrdbe na gradu proti mestni strani, ki je narejena iz lesa. Načrt za popravilo oziroma zidavo obzidja je očitno izdelal stavbenik iz Gorice, Jožef Vintana (Deželni arhiv v Gradcu, Akti dvor. komore sub 1575-VIII-2).

V ta čas lahko datiramo tudi gradivo, ki smo ga odkrili v manjšem prostoru ob zunanji steni palacija, ko le-ta prehaja v stolp H1, ter verjetno predstavlja ostanek sanitarnega prizidka (sektor C). Naslednji večji gradbeni poseg na lokaciji bastije Ljubljanskega gradu sodi v kronološkem smislu v prvo polovico 19. stoletja, ko so verjetno leta 1813 delno porušili, lahko bi dejali dekapitali stolp piskačev, ter ga podobno kot del medzidja ob njem, zapolnili z več metrov debelim slojem. Bastijo so tako v dobršni meri izravnali, na skrajnem JZ vogalu ploščadi pa zgradili objekt, ki smo ga na podlagi gradiva v pripadajočih kulturnih horizontih povezali z izdelavo košenih in popravljen bronastih ali srebrnih gumbov (sektor A). Objekt, ki je imel lesen podij in odtočni kanal, so verjetno raziskave, represivno uredili. Utrdili in dvignili so zaporno obzidje, hodno površino pa prekrili s talnim nanosom apnene malte (estrih).

Najmlajše gradivo, ki smo ga odkrili pri arheoloških raziskavah na bastiji Ljubljanskega gradu, sodi v čas italijanske okupacije med 2. svetovno vojno.

Rezultati arheoloških raziskav na Ljubljanskem gradu so že do sedaj presegle vsa pričau-

kovanja. Glede na to, da v arheološkem smislu raziskani predeli niso bili intaktni, saj so pred tem skoraj na vseh lokacijah že potekala sondažna izkopavanja, pa so prav sistemske arheološke raziskave sicer omejene zgolj na grajsko bastijo pokazale, da posamezne sonde praviloma ne zadoščajo. Na drugi strani pa smo, upam, končno potrdili do sedaj v glavnem neobvezno potrebo, da je k raziskavam takega objekta vselej potrebno pritegniti tudi arheologa. Le interdisciplinarne raziskave, torej tesno sodelovanje arheologije, umetnostne zgodovine, zgodovine, arhitekture itd., oziroma prenos in enakopravno sodelovanje arheologije na naselbinskih objektih z razbiranjem in interpretacijo stratigrafskih enot oziroma hodnih površin ter njihovih zvez z zidanimi sestavinami, ki so nearheologu nedostopni, lahko dopolni naše vedenje o poselitvi grajskega griča, pa tudi urbanističnem razvoju Ljubljane pod njim.

LITERATURA:

I. PUŠ, 1984, Ljubljanski prostor v starejši železni dobi, Zgodovina Ljubljane (prispevki za monografijo), Ljubljana 1984, str. 28-34.

J. ŠASEL, 1962, Ljubljanski grad v starem veku, Kronika X/2, Ljubljana 1962, str. 112-116.

P. PETRU, 1961, Zametki Ljubljanskega gradu, Kronika IX/3, Ljubljana 1961, str. 182-187.

M. SLABE, 1967, Novi rimski napisi v Emoni, Arheološki vestnik XVIII, Ljubljana 1967, str. 179-185.

M. SLABE, 1975, Sondiranja z arheološko metodo na Ljubljanskem gradu, Varstvo spomenikov XX, Ljubljana 1975, str. 267-274.

OPOMBA 1:

V stratigrafske enote vezane na poselitev grajskega griča v prazgodovini trenutno ne posegamo in jih ohranjamo v intaktni obliki. V tem kontekstu se nam na tem mestu zahvaljujem kolegu Ivanu Pušu za pomoč pri zašitnih raziskavah v sondi 1 in pedagoškim delavcem Arheološkega oddelka Filozofske fakultete, ki so v letu 1990 na Ljubljanskem gradu (sektor B in D) uspešno opravili proces terenske prakse. - Ma. H.

POROČILO O DELU NA PTUJU V LETU 1990

Zaščitna izkopavanja:

1. Že 19. 2. 1990 smo pričeli z arheološkim nadzorom pri snemanju humusne (njivske) površine do globine ca. 25 cm severno in severozahodno od že v letu 1989 raziskanega dela

gradbene jame na območju novega prizidka k porodnišnici bolnice dr. Jožeta Potrča v Ptuju, kjer smo morali z arheološkimi deli začasno prekiniti zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in večje zakoličene površine,

Sl. 76 Ptuj, prizidek k porodnišnici – pogled na temelje rimskega objekta iz dvigala

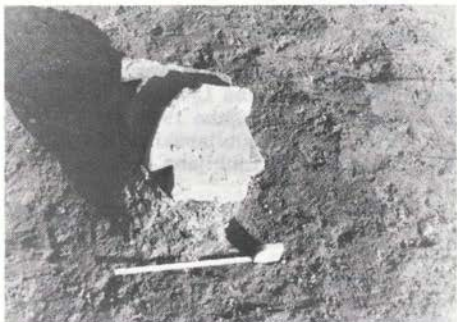
76. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the bases of the Roman object seen from the elevator

kakor je bilo sklenjeno po pogodbi o arheoloških zaščitnih izkopavanjih.

Najprej smo zaključili z zaščitnimi arheološkimi deli severno od gradbenih ostalin rimske lončarske delavnice in peči, kjer sklepamo, da imamo nekakšen zaključen dvoriščni

Sl. 79 Ptuj, prizidek k porodnišnici – pogled na grob 1
79. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the grave 1

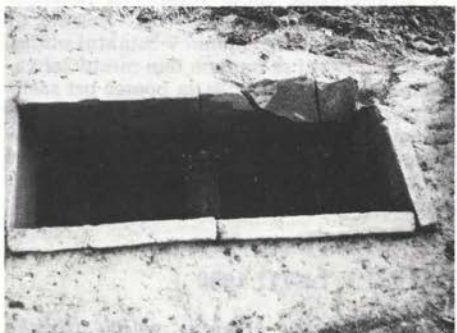

Sl. 77 Ptuj, prizidek k porodnišnici – pogled na tlakovce v plasti na terenu

77. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the paving-stones in layer on the field

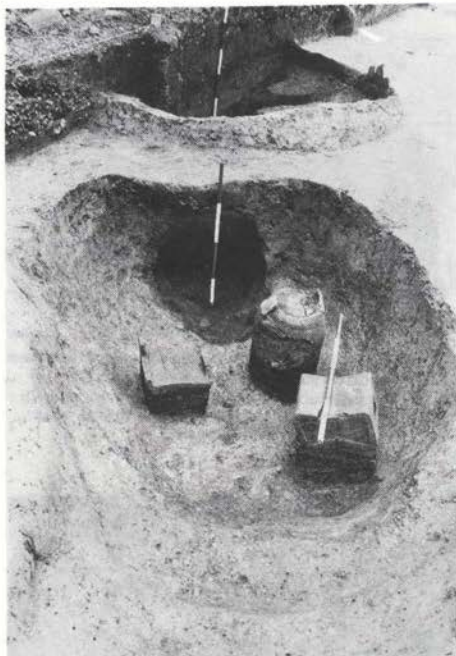
Sl. 80 Ptuj, dovozna cesta k prizidku porodnišnice mimo očesne ambulante – pogled na rimske temelje in peči
80. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the Roman bases and to the kilns

Sl. 78 Ptuj, prizidek k porodnišnici – pogled na odprti rimski žgani grob 1

78. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the opened Roman urn grave 1

Sl. 81 Ptuj, dovozna cesta k prizidku porodnišnice mimo očasne ambulante – pogled na peč 6 iz jugozahoda

81. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the kiln 6 from the south-west

prostor, na katerem je bilo v kulturni plasti nekaj raznolike fragmentirane rimske lončnice in veliko opečne ruševine, predvsem polomljenih opečnih plošč, tegul in imbreksov, na katerih ponekod zasledimo še standardni žig na tem prostoru: QSP. Rimska kulturna plast ima debelino do 30 cm in se konča na čisti rumenorjavi ilovici.

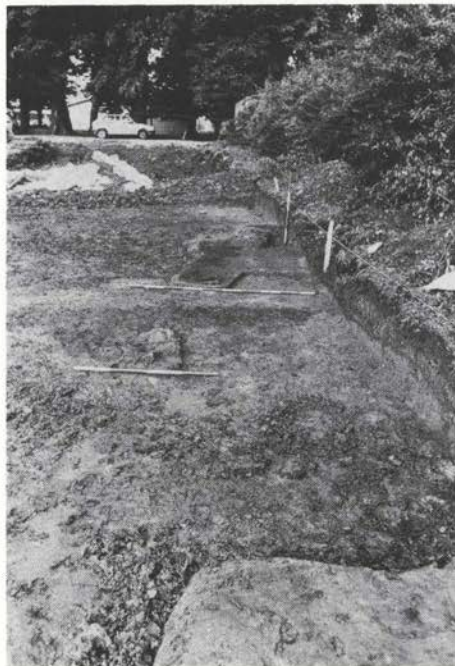
Severno in zahodno od že lani omenjenih lončarskih peči in apnenice, pa se zopet pojavijo zidani temelji stavbe (v jugozahodnem vogalu ji leži uničena peč 2), ki se širijo proti severu in so v večini zgrajeni iz rečnih oblic in polomljenih opek, povezanih z apneno malto in široki povprečno 50–60 cm (slika 76).

Med temelji zidov je močna ruševinska plast, ki kaže na to, da so na tem prostoru prvotne lončarske peči zrušili (primerjaj peč 2 v vogalu stavbe), teren z ruševinami zravnali, na njem pa je nastala kasnorimska stavba s precej slabimi temelji zidov. Na to kažejo tudi peči, ki so sicer ponekod renovirane, vendar verjetno kratkotrajne, zasipane ali zravnane, ob njih ali nasproti pa so nastajale nove. V samih temeljih zidov so vzdani tudi omenjeni polomljeni deli različnih opek, ki

ne dajejo videza posebne trdnosti temeljev in s tem v zvezi se ponuja misel, da tudi nadgradnja ni bila močna in masivna. V ruševinski plasti tudi ne manjka delov polomljenih tubulov, kar govori za že uničeno rimsko centralno kurjavo, katere osnove stebričkov smo našli na estrihu v prostoru ob severnem profilu izkopišča in se v objektu nadaljuje še pod obstoječo njivsko površino, kjer bomo na omenjene elemente naleteli še ob zunanji ureditvi okolice novega prizidka k porodnišnici. V ruševinski plasti je zopet precej delno poškodovanih opečnih plošč (slika 77), ki so verjetno služile za tlak. Prostore pa so tlakovali tudi z opečnimi šesterokotnimi tlakovci, ki smo jih našli precej v ruševinskih plasteh med zidanimi temelji in zunaj njih.

Obrisi rdeče ožgane ilovice, pepel in žganina v skrajnem severnem prostoru objekta (kvadrant 80) nakazujejo obstoj kurišč.

Ob snemanju severozahodnega vogala izkopišča smo ob profilu naleteli na polomljeno in obdelano kamnito ploščo iz peščenca, nato smo pa pod humusno in ruševinsko plastjo na globini 70 cm našli rimski žgani grob, kate-

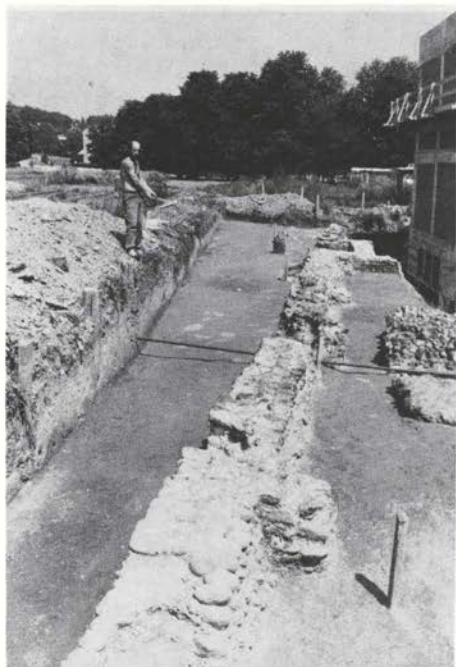
Sl. 82 Ptuj, dovozna cesta k prizidku porodnišnice mimo očasne ambulante – pogled na peč 7

82. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – view to the kiln 7

rega grobna jama je bila vkopana v rumeno ilovnato plast in obložena z velikimi opečnimi ploščami (slika 78). Velikost stranskih opečnih ploč je 60×60 cm, s kakršnimi je bil grob tudi pokrit (slika 79), dve podobni pa sta bili položeni tudi na dno groba. Na le-teh so bile prečno položene na obeh straneh in v sredini po dve opeki ena na drugo, katerih velikost je presenetljiva, saj je 40×16 cm in debelina 7 cm.

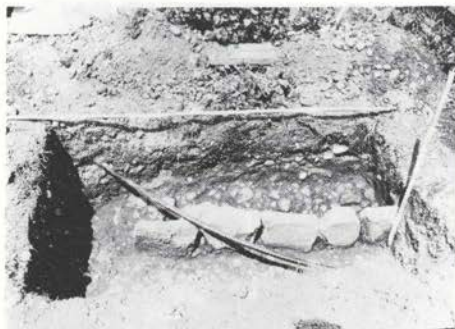
V grobu 1, ki so ga pokrivalo vanj padle opečne plošče, je bila na dnu debela plast žganine mešana z ilovico, v kateri smo našli nekaj železnih žebeljev, 2 fragmenta stekla, fragment keramične posode in dva nečitljiva bronasta novca. Na eni od prečnih opek v jugovzhodnem kotu ob stranski pokončni opečni plošči smo našli oljenko z žigom: FRONTO.

Ob zahodnem profilu in južno od groba smo našli tudi vodnjak 2, ki je imel na dnu leseno kašto utrjeno z lesenimi količki. V njej smo našli cel servis dvoročajnih vrčev različnih velikosti in precej fragmentov različnega

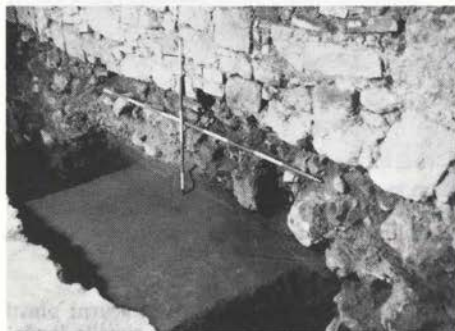
Sl. 83 Ptuj, razširitev prizidka porodnišnice proti severu – pogled na sondo z rimskimi temelji

83. Ptuj, porodnišnica/Maternity hospital – widening towards north; view to the trench with Roman bases

Sl. 84 Ptuj, vrt bolnice dr. J. Portčca – sonda z ostankom robnika rimske ceste Poetovio – Savaria

84. Ptuj, garden of Dr. J. Potrč's hospital – trench with the rest of the edging-stone from the Roman road Poetovio – Savaria

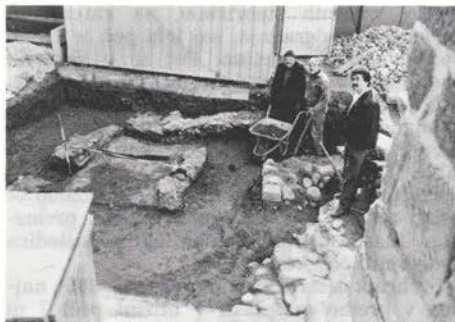
Sl. 85 Ptuj, Mestni stolp – pogled na vzhodno steno stolpa
85. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view to the eastern wall of the tower

Sl. 86 Ptuj, Mestni stolp – rimski temelj v notranjosti stolpa

86. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – Roman basis in the tower interior

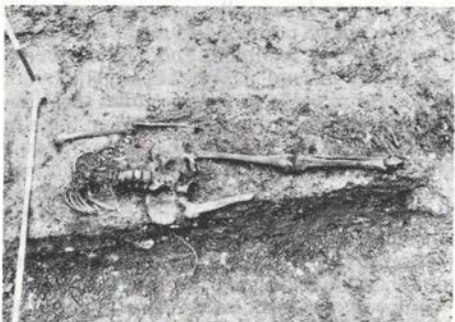
Sl. 87 Ptuj, Mestni stolp – pogled na apneno jamo in rimske temelje

87. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view to the lime pit and to the Roman bases

Sl. 88 Ptuj, Mestni stolp – pogled na južni del izkopa v poškodovanih rimskih temeljih in sledovi hipokavstva

88. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view to the southern part of the place of findings with the damaged Roman bases and traces of hypocaust

Sl. 89 Ptuj, Mestni stolp – poškodovan skeletni grob slovanske deklice z obšenčniki

89. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – the damaged skeletal grave of the Slavic girl with temple-rings

rimskega posodja, ki bo dalo lepo sliko oblikovnega smisla mojstra v keramiki kasnorimskega časa, ko je življenje v objektu in bližnji obrtni naselbini še cvetelo. Kljub večnemu deževju smo v rumeni blatni brozgi iz vodnjaka našli slabo ohranjen bronast novc, ki bo ob razrešitvi napisa in cesarske glave skupaj s keramiko, pečmi, bronastimi fibulami, žigi na oljenkah in opekah ter drugimi novci tudi bolj natanko potrdil kasnorimski čas obstoja objekta.

Z manjšo prekinitvijo smo junija in julija zopet nadaljevali z zaščitnim izkopavanjem na dovozni cesti vzporedno s stavbo očesne ambulante do novega prizidka k porodnišnici.

Po strojnem snemanju humusne plasti (zelenica) le do globine ca. 20 cm smo nadaljevali z ročnim izkopom v širini 4 m, saj je okoli 2 m široki pas tik ob ambulanti že večkrat prekopan (kablji in vodovod) in je rimska kulturna plast popolnoma uničena. Na vzhodni strani izkopa so še vidne gradbene ostaline temeljev rimskega objekta, ki smo ga dobili že z izkopavanjem v gradbeni jami novega prizidka. Temelji so iz rečnih oblic vezanih z apneno malto, pa tudi le suho zloženih oblic in so široki do 50 cm. Oblice so v večini naložene ob zunanjih stranicah, v sredini pa so oblice in gramoz pomešane. Proti zahodu se pojavijo jame, ki so polne fragmentirane rimske keramike in ob žganini napovedujejo bližino lončarskih peči. Ugotovili smo, da teren rahlo pada proti jugu in zahodu (slika 80).

V srednjem delu je lončarska peč 6, ki je okrogle oblike in je bila ob robu obložena z deli tubulov (slika 81). Peč je močno poškodovana, ostal je le še obodni del in na dnu široki nastavki za velbe in vmesne odprtine za vroč zrak, kjer so vidni prstni odtisi mojstra, kateri je peč zamazal, pa tudi občasno popravljal. Ob peči smo našli bronasto spatulo in strgaliko, ter v njej bronast novc, ki kaže na kasnejši rimski čas. Veliko fragmentirane keramike smo dobili v kuriščnem prostoru peči usmerjenem proti jugozahodu, iz katerih bomo lahko dobili oblike posod, ki so se v tej peči žgale. Peč je vkopana v rumeno ilovnato plast. Na dnu manipulativnega prostora je položena tudi opeka z žigom QSP. Dno peči je bilo pravokotne oblike.

Naj omenim še jame okoli peči, ki jasno nakazujejo, da so v njih stali stebri, ki so nad pečjo nosili strešno konstrukcijo. Tako je bilo pri pečeh v večini primerov, saj je bilo tako možno delo v peči in okoli nje tudi ob slabem vremenu, pa tudi kurjava je bila na suhem.

Pet metrov zahodneje od omenjene peči, se je pričel manipulativni prostor in kurišče peči 7 (slika 82), ki je bila pravokotne oblike in je zelo poškodovana. Na dnu peči je le nekaj

Sl. 90 Ptuj, Mestni stolp – pogled na apsidalno oblikovani prostor ob jugozahodnem vogalu stolpa

90. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view to the apsidally shaped spot at the south-western corner of the tower

Sl. 91 Ptuj, Mestni stolp – pogled na južni del izkopišča z različnimi gradbenimi fazami

91. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view to the southern part of the place of findings with the various building phases

Sl. 92 Ptuj, Mestni stolp – pogled od zgoraj na obrambni zid z obokano nišo in stebri

92. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – view from above towards the defensive wall with the arched niche and the pillars

sledov vmesnih stebričkov, na katerih ni ohranjena nadgradnja, saj leži peč le 20 cm pod današnjo površino. Peč se v sledovih nadaljuje še v severnem profilu, južni del peči pa je popolnoma uničen z novejšim prepokopom. Med žganino in pepelom v kurišču in pred njim je bilo veliko fragmentirane keramike.

Proti zahodnemu delu izkopišča imamo še nekaj vkopov s keramiko in močno premešano plast z ostanki betona, kar je posledica medvojnih objektov.

Srebrnik cesarja Maximiana (286–305), najden v premešani plasti v bližini peči 7 ni nujno, je pa lahko nekakšen časovni mejnik delovanja peči, če ne že lončarske delavnice, ki se je raztezala s svojimi pečmi, pomožnimi objekti in stanovanjem mojstra, ki je imel v prostorih centralno ogrevanje in je živel v neposredni bližini glavne prometnice med Italijo in Panonsko nižino, ob cesti Poetovio – Savaria.

Vzhodno od peči 6 se je pokazal še zbiralnik za vodo ali vodnjak 3 s premerom 170 cm. Skopali smo ga do globine 175 cm in je poln fragmentirane keramike, med katero so tudi fragmenti dvoročajnega vrča. V vrhnjem delu je bil vodnjak zasut z ilovico, ki je mešana z žganino in polomljeno opeko.

V juliju in avgustu smo nato nadaljevali še z izkopavanjem proti severu na bolnišniški vrt s toplimi gredami, kamor smo razširili gradbeno jamo zaradi nove spremembe gradbenega načrta in novega vhoda v kletne prostore novega prizidka. Na ta prostor se nadaljujejo temelji objekta, ki smo ga imeli že v prvotni gradbeni jami (slika 83).

Temelji zidov so široki ca. 60 cm in dobro zgrajeni iz rečnih oblic vezanih z apneno malto. Oblice so naložene ena na drugo v obliki ribje kosti. V srednjem delu temelja so ob njem pokončno razvrščene tegule, kakršne so položene tudi na podlago iz rumene ilovice. Ena od tegul pa poševno leži med pokončnimi in vodoravnimi tegulami. Podobno se ponovi tudi nekaj metrov naprej ob temelju zidu. Med njimi se vleče za tegulo široka temnejša plast, kar pomeni, da je ob zunanjem temelju objekta potekala kanalizacija, katere tegulnata konstrukcija je vidna le še na dveh mestih. Poševno ležeča tegula pa da vedeti, da je bila kanalizacija s tegulami tudi pokrita. Istočasno smo to izkopišče ob zahodni strani novega prizidka povezali z dovozno cesto mimo očesne ambulante.

Ob prestavitvi vodovoda smo severno od rimskega objekta naleteli v jarku na rimsko cesto Poetovio–Savaria, ki je imela robove omejene s pokončnimi lomljenimi kamni na gramozni podlagi (slika 84). cestišče je bilo

široko 6 m in v profilu vodovodnega jarka globine do 1 m in širine 50 cm, smo videli več plasti različno debelega nabitega gramoza.

Med drobnimi najdbami je največ fragmenrirane keramike, nekaj manjših bronastih novcev, bronasta kolenčasta fibula in pravokotna bronasta pasna spona z jezičkom ter delom dvojnega okova za pritrnitev usnjenege pasu z zakovicami.

Decembra smo pričeli kopati tudi sondo za kanalizacijo od drevoreda proti Ljudskemu vrtu do novega prizidka k porodnišnici na vzhodni strani. Takoj po prečkanju nekdanjega iztoka iz ribnika v Ljudskem vrtu in kostenjavega drevoreda smo naleteli na žgane in skeletne rimske grobove, ki pa bodo obdelani v drugem poročilu, saj se zaščitna izkopavanja nadaljujejo še v letu 1991.

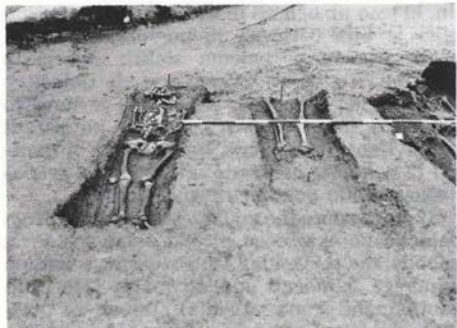
V jugovzhodnem delu izkopa za kanalizacijo med stavbo transformatorja in novim prizidkom porodnišnice zaradi prejšnjih gradbenih posegov ni bilo nobenih najdb, v večini je stroj kopal le rumenorjavo mastno ilovico do globine 4–5 m.

2. Med arheološkimi deli na novem prizidku k porodnišnici smo v slabem vremenu, ko ni bilo mogoče delati na zunanjem terenu, v aprilu opravili tudi čiščenje in informativna izkopavanja v prvem delu *kazematov na Ptuj-skem gradu*.

V južnem vogalu prvega prostora, ki se skozi ozek prehod nadaljuje v prostor, kjer je zbetonirana novejša vodna cisterna, je bilo po čiščenju tal vidnih nekaj nepojasnjenih gradbenih elementov, ki so tudi po našem sondiranju (premao denarja in časa) ostali nerazjasnjeni. Trikotna sonda v velikosti 480 × 440 cm in globoka 70–100 cm je pokazala polkrožni zidani temelj, ki se izgublja pod zidovjem in je služil svojemu namenu v starejših fazah izgradnje gradu, mogoče romanske faze, ki je pa bilo s kasnejšimi prizidki uničeno. Tudi stene tega prostora kažejo v nadgradnji iz opeke drugačno sliko ali gradbeno fazo, kakor je zidava v temeljih teh sten. Polkrožni temelj, zidan iz kamna, je širok ca. 60 cm. V južni steni, zahodno od vhoda k cisterni, pa je v starejši gradbeni fazi pravokotna lina s kamnito preklado v velikosti 55 × 80 cm.

Verjetno bomo lahko v prihodnjem letu nadaljevali z deli, ki bi s povečavo in poglobitvijo sonde na celotni prostor, pa tudi z izkopanim materialom, dalo pomembne rezultate za povezavo starejših gradbenih faz v stavbnih preteklosti Ptujskega gradu.

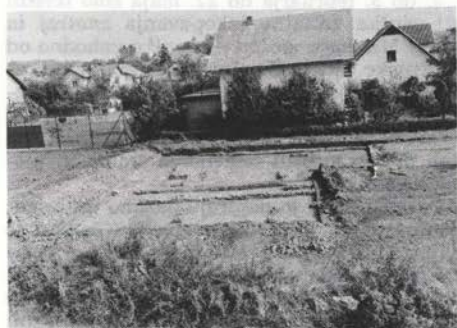
Zaradi sondiranja v *tla palacija na Ptuj-skem gradu* ob južni romanski steni v širini 1 m in v dolžini 7,5 m, se je pod ruševinsko-šutno plastjo pojavilo nekaj gradbenih osta-

Sl. 93 Ptuj, Mestni stolp – srednjeveški grobovi na vzhodni strani izkopišča
93. Ptuj, Mestni stolp/Town tower – the medieval graves on the eastern part of the place of findings

Sl. 94 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k. o. Ptuj – zahodni profil izkopišča
94. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 cadastral communities Ptuj – the western profile of the place of findings

Sl. 95 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k. o. Ptuj – pogled na izkopišča z rimskimi temelji iz zahoda
95. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 cadastral communities Ptuj – view to the place of findings with Roman bases from the west

lin, ki smo jih očistili in dokumentirali. Ravno tako je bila očiščena in poglobljena sonda proti prvemu okroglemu stebriščne dvorane. To smo opravili zaradi določitve globine njegove baze, ki je bila z novejšo betonsko talno ploščo skrita in pa zaradi ugotavljanja temeljenja le-te. Tukaj bi nanižal le nekatere elemente, ki smo jih z arheološko metodo dokumentiranja dobili.

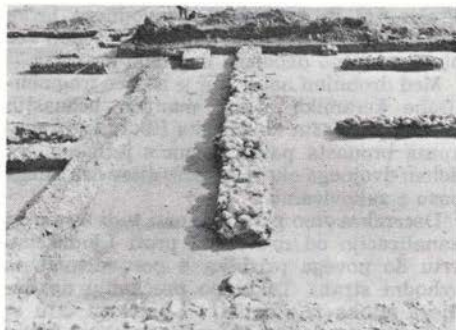
Skoraj vzporedno z južno steno romanskega palacija poteka še en močno zidan temelj iz neobdelanega, vendar lepo zloženega kamna vezanega z močno apneno malto (Tloris in profil južne stene palacija). Temelj se proti jugovzhodnem vogalu dviga na višino vzhodne zunanje stene palacija. Proti zahodu je temelj vse bolj porušen, na njem pa leži ruševinska plast. Temelj je delno služil kot opora za lesene trame, ki so se sidrali v še sedaj vidnih vendar zazidanih poglobitvah med večjimi kamnitimi kvadri južne stene palacija na vsakih 60 cm. Le-ti so bili verjetno nosilci lesenega poda, ki je bil napravljen v prvotni stebriščni dvorani na višini baz stebrov.

Okrogle in kvadratne baze stebrov so bile okoli 20 cm pod sedaj razbito betonsko ploščo in so piramidalno močno temeljene na podlago. Po obnovi bo stebriščna dvorana pridobila tako na višini kot na prostorskem videzu.

Ob severni steni palacija je ostal ohranjen še tik pod betonsko ploščo opečni tlak, ki je verjetno vmesna faza med starejšim lesnim podom in mlajšo betonsko ploščo ter je bil položen po vsem stebriščnem prostoru. V času te podlage je nekdanja reprezentančna romanska stebriščna dvorana služila kot skladišče ali celo hlev, saj je med tlakom potekal poglobljen kanal; podobno funkcijo pa je imela dvorana tudi v novejšem času.

3. do 5. februarja do 22. maja smo izvedli arheološka zaščitna izkopavanja *znotraj in zunaj Mestnega stolpa – zvonika* zahodno od Proštijske cerkve Sv. Jurija v Ptuj. Ob ureditvi pritličja v notranjosti stolpa so se razbila betonska tla in s tem v zvezi smo z 1 m širokimi sondami ob vseh štirih notranjih stenah dokumentirali temeljenje stolpa in njegove gradbene faze.

Posebnost, ki jo najprej opazimo pri temeljenju stolpa, je globina temeljev, katera je najnižja ob vzhodni steni, najvišja pa v jugozahodnem vogalu. Temeljitev stolpa je globlja proti zahodni strani, kamor padajo zemeljske plasti, kar kaže zunanji teren še danes. Proti zahodu tudi ilovnata plast pada in je s tem teren bolj plazovit. Trdnost terena in plazovitost narekujejo globino temeljenja, ki je najmanjša v severovzhodnem vogalu le 45 cm, v jugovzhodnem je 80–90 cm, v severozahodnem

Sl. 96 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k.o. Ptuj – pogled na poškodovane temelje rimskega objekta
96. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 cadastral communities Ptuj – view to the damaged bases of the Roman object

Sl. 97 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k.o. Ptuj – gradbene faze v srednjem delu izkopišča
97. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 cadastral communities Ptuj – the building phases in the middle part of the place of findings

Sl. 98 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k.o. Ptuj – pogled na severni profil z zidom in zidavo »ribje kosti«
98. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 cadastral communities Ptuj – view to the northern profile with the wall and building technique "fish bone".

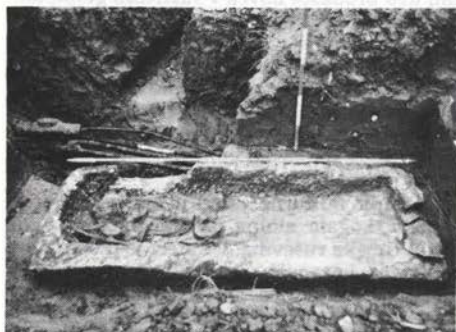

Sl. 99 Ptuj, Rozman, parc. št. 2123/1 in 2 k. o. Ptuj – plast stenskega ometa v severovzhodnem delu izkopišča
99. Ptuj, Rozman, parcel no. 2123/1 and 2 – the layer of the wall plaster on the north-eastern part of the place of findings

Sl. 100 Ptuj, Selinšek, parc. št. 2134 k. o. Ptuj – pogled na izkop in zahodni profil
100. Ptuj, Selinšek, parcel no. 2134 – view to the place of findings and the western profile

Sl. 101 Hajdina, Mariborska cesta – pogled na poškodovani skelet v sarkofagu
101. Hajdina, Mariborska cesta/Street – view to the damaged skeleton in sarcophagus

do 120 cm in največja je v jugozahodnem vogalu 270 cm. Ti temelji so v vzhodni steni v širini 240 cm prekinjeni (slika 85), kar bi navezovalo na vhod v nekdanjo romansko kapelico Janeza Krstnika, katere romanske temelje lahko sledimo v notranjosti stolpa. Kapelica Janeza Krstnika, kot ime pove je bila tudi krstilnica, saj je značilnost cerkva v predalpskem prostoru v zgodnjoromanskem času, da so imele krstilnice izven cerkva in to zahodno od vhoda. Vse skupaj pa je lahko povezano z absidalnim kamnitim tlakovanjem zunaj vzhodne stene stolpa pod današnjimi stopnicami, ki vodijo k vходу v zvonik.

Nad najstarejšo romansko gradbeno fazo se je nekako v višini današnjih betonskih tal pričela od 30 cm do 80 cm debela zidarsko neurejena ali izravnalna plast nametane kamenja, oblic in opeke vezane z apneno malto, kar pomeni vmesno gradbeno fazo med romanskimi temelji in novejšo gradnjo srednjeveškega stolpa. Ta plast izginja le v jugozahodnem vogalu stolpa, ki je bil že v romanskem obdobju zaradi plazovitosti terena ojačan in močnejše zgrajen.

Čez sredino notranjega dela stolpa poteka takoj pod betonsko ploščo temelj rimskega zidu v smeri S–J. Ohranjena je le še ena vrsta suho založenih rečnih oblic (slika 86) položnih na rumeno ilovnato plast v širini 50 cm. Temelji mestnega stolpa so rimski temelj presekal, vendar se le-ta nadaljuje vzhodno in južno zunaj stolpa in kaže na rimsko stavbo na tem dvignjenem prostoru, katere del centralnega ogrevanja smo našli ob temeljih rimskih zidov v južnem delu izkopišča.

Ob izkopu jarka za polaganje valjanca – strelovoda okoli stolpa so delavci našli na gradbene ostaline in grobove, pa smo tudi zunaj stolpa, kolikor so dopuščale možnosti, izvedli zaščitna izkopavanja na vzhodni, južni in zahodni strani. Kljub temu, da so najdbe delno povezane, bom zaradi lažjega pregleda opisal prostor po časovnih obdobjih.

Celotni zunanji vzhodni prostor sonde smo skopali do globine ca. 50 cm, ko se že pričena sterilna rumenorjava ilovica, razen južnega dela, kjer smo kopali do globine ca. 100 cm in skrajnega jugozahodnega dela, kjer smo šli ob srednjeveškem obrambnem zidu tudi do globine 450 cm.

Na vzhodni strani smo med gradbenimi rimskimi in srednjeveškimi elementi in srednjeveškimi grobovi našli nekaj jam vkopanih v rumenorjavo ilovnato plast v globino 5–30 cm, v katerih je bilo nekaj fragmentov bronastodobne keramike, kar da slutiti na prazgodovinsko poselitev tega področja.

Rimsko obdobje nam predstavljajo temelji rimskih zidov, ki potekajo na vzhodni in južni

Sl. 102 Ptuj, Mali Grad na Prešernovi ulici – sanacija temelja
102. Ptuj, Mali Grad/Small Castle – sanitation of the basis

strani mestnega stolpa, pa tudi znotraj njega. Obilica rimske raznovrstne keramike se pojavlja v kulturni plasti ob jugozahodnem zunanjem vogalu stolpa. Temu času lahko pripada tudi apnena jama znotraj rimskih temeljev, ki je imela na dnu in ob strani leseno oblogo

Sl. 103 Ptuj, Mali Grad na Prešernovi ulici – ostanek rimskega temelja

103. Ptuj, Mali Grad/Small Castle – remnant of the Roman basis

(slika 87), v zasipu le-te pa smo našli fragmente rimske keramike, del steklene solznice in dve školjki, ki sta bili preluknjani in sta obešeni služili kot nakit.

Zunaj južnega rimskega temelja v skrajnem južnem delu izkopišča smo na dnu rimske kulturne plasti našli dve vrsti kvadratnih opečnih plošč položenih v apneni estrih, med njimi pa je precej žganine, kar vse skupaj kaže na stebričke hipokausta (slika 88). Poleg fragmentirane keramike smo v kulturni plasti našli tudi del oljenke in precej polomljene rimske opeke, predvsem tegul.

Sl. 104 Ptuj, nova avtomehanična delavnica ob Rajčevi ulici – pogled na očiščeno sondo pred nekdanjo kovinarsko delavnico

104. Ptuj, new auto-mechanic shop by Rajč's Street – view to the cleaned trench in front of the one-time metallurgical workshop

V rimski kulturni plasti med temelji zidov in hipokaustom, kjer smo kopali do globine 60 cm, smo pod 15 cm debelo srednjeveško kulturno plastjo in razmetanimi človeškimi kostmi iz grobov, našli v plasti med fragmentirano rimsko keramiko in polomljenimi tegulami dva bronasta novca v različnih globinah. Najgloblje, tako rekoč na rumeni ilovnati plasti, je ležal večji novec cesarja Vespazijana, ki tako najstarejšo rimsko fazo datira v drugo polovico 1. stoletja; medtem ko drugi manjši novc, ki je ležal ob mlajši rimski gradbeni fazi ločeni od starejše s 25 cm debelo mivkasto ilovico, kaže na kasno konstantinovo obdobje v Poetoviu.

V zasipu kulturne jame južno od jugozahodnega vogala stolpa, se na globini 30 cm pojavi rimska ruševina, v kateri je poleg fragmentirane keramike rimski barvan omet in del štukature z jajčastim ornamentom.

Na žalost so rimske gradbene ostaline in kulturna plast močno poškodovane s srednjeveško gradbeno dejavnostjo in novejšimi posegi v zemeljske plasti za polaganje kablov in strelovoda.

Slovansko prisotnost izpričuje skeletni pokop žene-deklice, ki je imela ob glavi še 4 delno poškodovane bronaste obsenčne obročke z S-zankico. Obsenčniki so različnih velikosti. Temu obdobju pripadajo verjetno še močno poškodovani bližnji grobovi (slika 89). Grobovi so bili prosto vkopani v ruševinsko plast južno od stolpa na globini 75 cm in malo nad apnenim estrihom od polkrožnem temelju zidu iz oblic vezanih z apno malto.

Srednjeveške najdbe predstavljajo gradbene ostaline in grobovi, vendar je njih starost zelo težko opredeliti, verjetno bo pa nekaj rezultatov dalo detajlno proučevanje najdb v plasteh.

Pri izkopanih in dokumentiranih gradbenih elementih je sigurno nekaj časovno različnih gradbenih faz, kjer lahko damo v starejšo gradbeno fazo absidalno zidan prostor ob jugozahodnem vogalu stolpa, ki pa izginja pod široki temelj južne stene stolpa (slika 90).

Vzhodno od le-tega imamo podobno zidan močan temelj zidu, ki poteka proti jugu in je širok 70 cm; sledijo neoblikovane gradbene ostaline, ki segajo do zidane ojačitve jugovzhodnega vogala stolpa. V tem podporniku smo našli na globini 30 cm vzidan polomljen del gotske ženske plastike iz rumenega drobnozrnatega peščenca, na katerem so sledovi barvanja.

Na vzhodni strani smo v profilu proti proštiji cerkvi naleteli še na kamnit plato, ki je zidan iz oblic in okruškov peščenjaka vezanega z apno malto. Pomena mu trenutno ne moremo opredeliti.

Ob jugozahodnem delu izkopišča smo dobili močan širok zid v smeri SV-JZ, ki poteka skoraj vzporedno s severno steno sedanjega gledališča. Zgoraj je gradnja močno poškodovana s prekopi za kable in valjanec ter dodelana z opeko. Močan 1 m širok zidan temelj na starejši kamniti podlagi poteka pravokotno na že omenjeni temelj in na severno steno gledališča, kar je verjetno še ostavalo nekdanjega mostovža iz mežnarije v stolp, ki pa je bil v požaru uničen. V zapisu ob zidu – zahodnem delu obrambnega sistema, ki smo ga kopali do globine 450 cm, smo našli predvsem srednjeveško opečno ruševino s keramiko, steklovino, nekaj tankimi srebrnimi enostransko in dvostransko kovanimi novčiči in množico tankih bronastih iglic s spiralastimi glavicami. Med keramiko najnižjih plasti bo tudi taka, ki bo sovpadala z gradnjo obrambnega sistema, ki ima na zunanji strani (proti gledališki hiši) ali južnem padcu terena velbaste niše, ki so ob straneh omejene s stebri iz obdelanega rumenega peščenca (slika 92).

Temeljni kamen stebra je bil zaradi večje stabilnosti razširjen, od zidu proti jugu pa je

bila hodna površina pokrita z apnenim estrihom, ki tudi rahlo pada proti zahodu in jugu, kakor pada tudi ves nekdanji teren, česar danes zaradi gledališke hiše ne vidimo, verjetno pa bi lahko teren od našega dna zravnali z Murkovo ulico. Del obrambnega sistema se v temeljih navezuje verjetno na stavbo na Slovenskem trgu 12, vzhodno od gledališke hiše in ima morebitno nadaljevanje proti škarpni nad tržnico.

Stena zidu med stebri je zidana iz opeke in proti oboku iz kamna, vse pa je vezano z apno malto. Nekatero gradbene oblike spominjajo na romansko gradnjo, kar bo pa potrdil le študij keramičnih ostalin ter ostalega najdenega materiala v zasipu, pa tudi analiza vzorcev malte.

Srednjeveško skeletno grobišče je v večini uničeno z nižanjem terena, kosti pa v večini zbrane na vzhodni strani v jami – kostnici, ki leži v bližini nekdanje kapalice na južni strani proštije cerkve. V dvajsetih, s prekopi delno poškodovanih grobovih smo našli od pridakov dve železni pasni sponi, nekaj sledov bron na kosteh, pa tudi kakšen srednjeveški srebrn novčič v že prekopani plasti, je bil morebitni grobni pridelek (slika 18). Grobovi so bili vkopani v rumenorjavo ilovnato plast ali v rimsko ruševinsko plast in usmerjeni V-Z. V nekaterih smo našli železne žebelje in sledove lesenih krst. Pri bolj ohranjenih skeletih vidimo, da so imeli roke sklenjene na trebušni strani.

Temelji rimskih zidov takoj pod tlakom okoli stolpa, poškodovani srednjeveški grobovi, jama – kostnica s človeškimi kostmi iz srednjeveškega grobišča, okoli cerkve govorijo za to (kakor je tudi omenjeno v literaturi), da so v 18. stoletju teren okoli proštije cerkve in mestnega stolpa precej znižali in tako starejše plasti močno približali današnji površini in tako večji možnosti fizičnih posegov v njihovo celovitost. Višine posnetega terena ne moremo točno določiti, vendar razširjen zbo na srednjeveški nadgradnji prenovljenega stolpa na jugovzhodnem vogalu in južni steni, govori za to, da je morebiti bilo posnetega okoli 130 cm terena okoli stolpa. Ob tem je mogoče, da so temelje srednjeveškega obrambnega sistema okoli cerkve, katerih danes zunaj vidnih ne zasledimo, z ostalim materialom vred odpeljali, trdnejši gradbeni material (kamen in opeko) pa so vgradili ali uporabili za gradnjo mestnega stolpa in utrditev vogalov.

4. V septembru smo izvedli arheološka zaščitna dela na parc. št. 2123/1 in 2 k.o. Ptuj lastnika Rozman Franca, kjer smo pripravili teren za izgradnjo poslovno-stanovanjske hiše pred III. mitrejem v skladu s spomeniško

varstvenim režimom in stališči oživitve prostora proti rimskemu svetišču, ki se jim je lastnik tudi prilagodil.

Pričeli smo s strojnim odrivom njivske površine do globine 20 cm. V zahodnem delu sonde se na tej globini pojavijo rimske gradbene ostaline, to so temelji zidov rimske stavbe, med njimi pa je precej slabo založena rimska kulturna plast. Na celotnem zahodnem delu izkopišča smo kopali do globine 50 cm, ko se že pojavi sterilna rumenorjava ilovica, v katero so vkopani temelji rimskih zidov. V tem delu smo našli ob temeljih precej raznobarnega stenskega ometa, kjer je barvna plast nanešana tudi na 2 cm debelo podlago apnene malte mešane z drobnim peskom. V zahodnem profilu se pojavi tudi vodoravni vzhodni kanal hipokausta, ki vodi iz kurišča proti zahodnemu delu stavbe in to pod pešpotjo proti III. mitreju (slika 94).

Temelji zidov so zidani iz rečnih oblic vezanih z apneno malto in večkrat prekopani s starjšimi in novejšimi vkopi (slika 95). Širina temeljev je v večini 40 cm. Od nekaterih temeljev pa so ostale le še sledi in v njih gramoz ter apnena malta. Izgleda, da so nekateri teh temeljev že bili odkopani in njih material porabljen za sosednje starejše gradnje, ponekod pa lahko tudi ugotovimo, da imamo opraviti z mlajšimi gradbenimi fazami in pregradnjami, pa je zato tudi njih globina manjša in smo od njih dobili le še po eno vrsto nevezanih rečnih oblic (slika 96).

V srednjem delu imamo s temelji zidov omejeni kvadratni prostor, na katerem je bilo na ilovnati podlagi precej barvnega stenskega ometa in fragmentirane keramike. V srednjem delu izkopišča lahko brez težav sledimo vsaj dvem gradbenim fazam, od katerih je starejša močno poškodovana (slika 97).

Najmočnejši in najbolj ohranjen temelj zidu pa smo našli šele pri razširitvi izkopišča proti severu še za 1 m (slika 98). Ima višino do 1 m in je bi širok 60 cm. Zidan je bil iz rečnih oblic vezanih z apneno malto in to v tehniki ribje kosti. Tudi ta temelj je s prekopi poškodovan, leži pa na sterilni rumenorjavi ilovnati plasti.

Najdbe so bile v glavnem močnejše v bolj razgibanem vzhodnem delu izkopišča. Ležale so v močno prekopani in premešani kulturni plasti in žganini, povsod pa smo našli veliko stenskega raznobarnega ometa. Ob končnem čiščenju terena smo lahko dokumentirali že izvzete temelje, pa ni čudno, da je ob taki kopaški vnemi kulturna plast tako premešana. V tem delu smo dobili tudi večji del stenskega ometa, ki je bil poslikan z geometričnimi linijami, na zadnji strani pa so bile vidne linije podlage, na katero je bil omet

nanešen (slika 99). V jugovzhodnem delu izkopišča smo v ruševinski plasti z obilico barvnega stenskega ometa našli na globini 60 cm tudi del štukature iz apnene malte močno mešane z zdrobljeno opeko. Štukatura ima enostavno oblikovano profilacijo.

Med ostalim drobnim materialom imamo precej fragmentirane keramike, kjer prevladujejo fragmenti amfor in vrčev, pa tudi črno žganega domačega posodja z metličastim ornamentom, trinožnikov in pokrovk.

V temnih, do 40 cm širokih sledovih temeljev, je največ gramoz, žganine, rečnih oblic, malte, stenskega ometa, fragmentov keramike in precej železnih žebeljev. Ob poglobitvi terena od 60 cm na 100–150 cm so se v teh sledovih le pojavili temelji, zidani iz rečnih oblic in vezanih z apneno malto. Srednji, najmočnejši temelj v smeri S–J, je bil ohranjen še v sedmih vrstah oblic v globino. Bili so vkopani v mivkasto rumeno ilovico, ki se nekoliko nižje konca v gramoznem dravskem nanosu. Vse to pomeni, da so bili s predhodnimi sondiranjmi v zgornjih plasteh temelji odstranjeni, spodnji deli, vkopani v ilovnato plast pa so še ohranili.

Med ruševinskim materialom bi omenil predvsem veliko polomljenih tegul in imbreksov, kot ostanek padle kritine ter delov polomljenih tubulov za hipokaust ter dele različnih opečnih plošč, ki so ostanki stebričkov hipokausta.

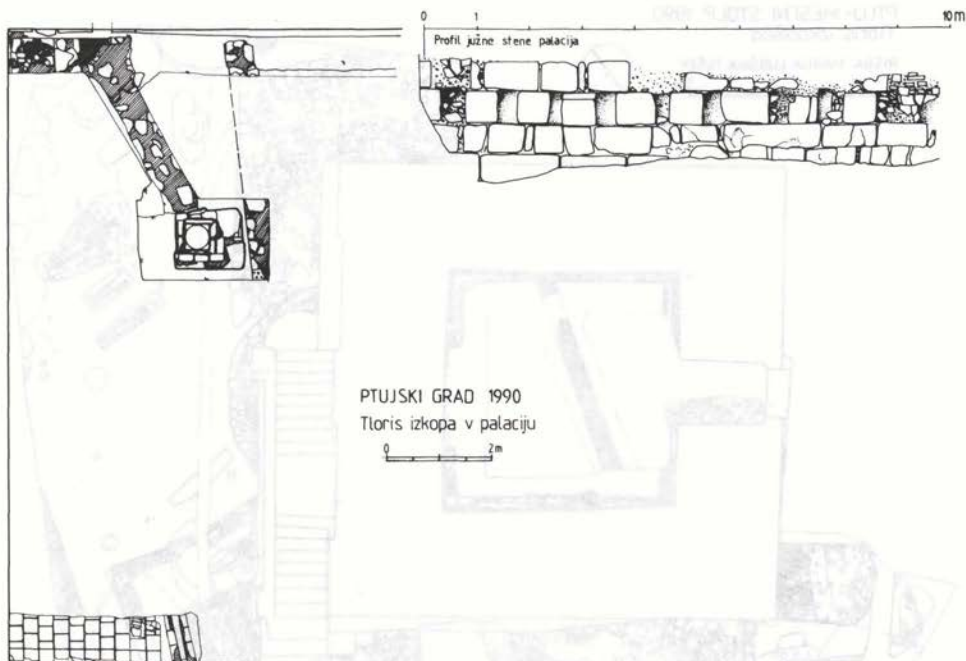
V kulturni plasti smo poleg fragmentov vsakdanje uporabe keramike našli tudi kose sigillatnih posod, dele oljenk, fragment železnega noža, fragment bronaste fibule, del bronastega ključa in bronasto iglo z odlomljenim ušescem, pa tudi nekaj bronastih novcev, ki so dokaj nečitljivi, po obliki in velikosti pa sodijo v čas 2.–3. stoletja.

5. Strojno smo posneli tudi prostor za *novogradnjo na parc. št. 2134 k.o. Ptuj lastnika Selinšek Srečka*. Ta teren je bil predhodno že sondiran (slika 100), saj smo le v vzhodnem profilu dobili del ruševine, na ostalem delu je tanjša kulturna plast tik pod humusom vrta in sadovnjaka. V tej kulturni plasti je precej polomljene opeke in ostankov malte. Ob pregledu profilov izkopišča se dobi vtis, da so bile tu opravljene že predhodne sonde starejših raziskovalcev, v vse to pa je tudi lastnik posegel z zasaditvijo sadnega drevja.

Na globini okoli 50 cm se tudi rimska kulturna plast konča in se pričenja sterilna rumenorjava ilovica, ki je močno pomešana s sivo mivko.

Del temelja iz oblic vezanih z apneno malto in močnejša rimska kulturna plast se pojavi še v jugozahodnem vogalu izkopišča (proti Mariborski cesti), ki ima nad sterilno ilovico

Sl. 105 Ptujski Grad, leto 1990, tloris izkopa v palačiju

105. Ptujski Grad/Castle, year 1990 – the ground-plan of the place of findings in the palace

do 2 cm debelo bolj belo plast malte, ki je premešana in ne moremo govoriti o kakšni podlagi ali estrihu. V profilih se ponekod lahko sledijo že izvzeti temelji rimskih zidov.

6. Septembra so pri delih za prestavitev A-droga za PTT kabel delavci Elektra Maribor ob *Mariborskih cesti na parc. št. 1037 k. o. Hajdina* naleteli na rimski skeletni pokop v kamnitem sarkofagu. Od sarkofaga je ostalo le še dno in del stranice, pa tudi od skeleta pokojnika le še zgornji del, spodnji del pa je bil uničen s predhodnimi posegi za kablovod (slika 26). Posebnih najdb ob skeletu ni bilo, v zasutju je bilo le nekaj fragmentov rimske keramike.

7. Od avgusta naprej smo občasno nadzorovali izkop ob sanaciji zunanjih temeljev *Malega gradu na Prešernovi ulici* v Ptujju (slika 102). V izkopu se je med mlajšo ruševino občasno pojavljala rimska kulturna plast s fragmenti keramike in v najnižnjih plasteh izkopa smo dobili tudi rimske gradbene ostaline (slika 103). Vse skupaj smo dokumentirali, nismo pa mogli raziskovati v širino, saj namen izkopa tega ni dovoljeval.

8. Decembra smo pričeli z zaščitnimi izkopavanji na prostoru nekdanjih *delavnic kovinarske šole ob Rajčevi ulici pod Gradom v*

Ptujju. Gradbeno podjetje je brez soglasja ZVNKD Maribor, ki ga ni o delih obvestil niti investitor gradnje – SŠC Ptuj, pričelo s strojnim izkopom do 2 m globine pred stavbo, kjer nameravajo napraviti manevrni prostor za novo avtomehanično delavnico in oljni lovilc. Ob tem so uničili do 1 m rimske kulturne plasti in poškodovali rimske gradbene ostaline zidov (slika 104).

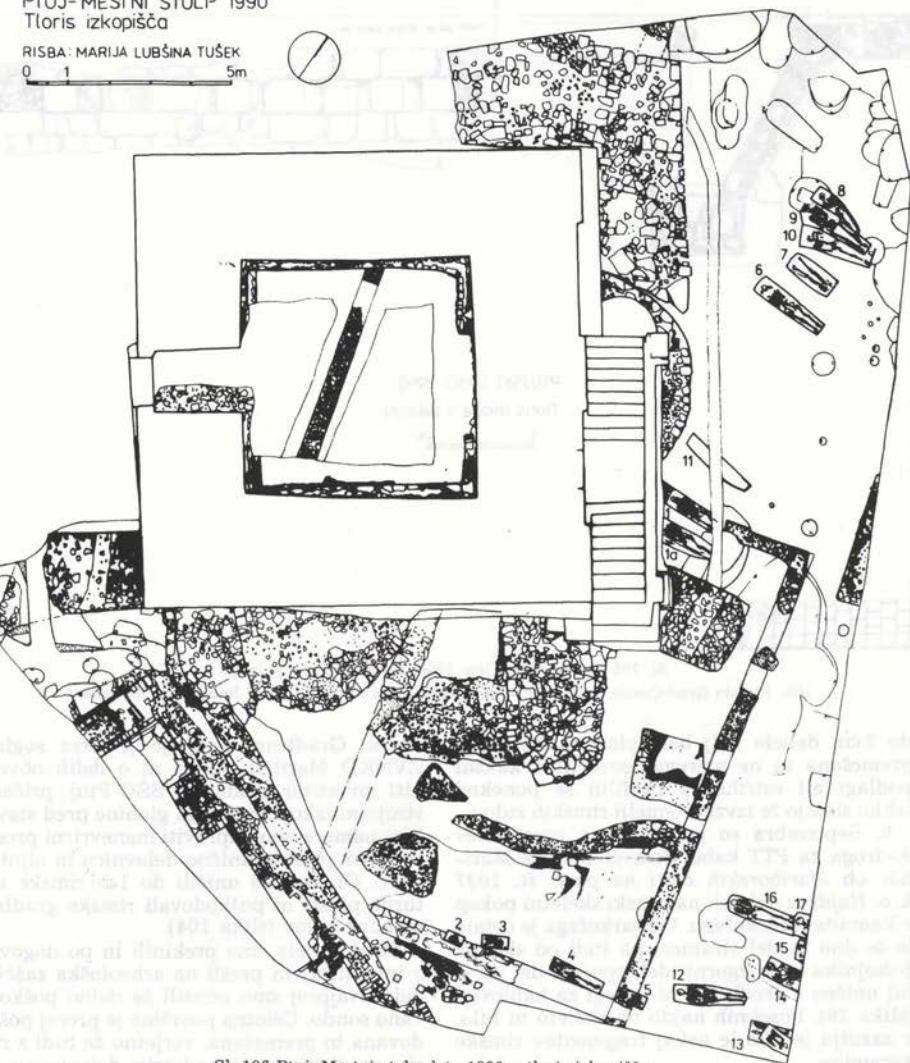
Strojna dela smo prekinili in po dogovoru z investitorjem prešli na arheološka zaščitna dela. Najprej smo očistili že delno poškodovano sondo. Celotna površina je precej poškodovana in premešana, verjetno že tudi z rimsko gradbeno in gospodarsko dejavnostjo, saj se na majhnem prostoru mešajo plasti žganine, pepela, rumene ilovice, peskovitega nasutja in poškodovanih ter ohranjenih temeljev med seboj. Ne moremo pa nikjer trenutno govoriti o strnjeni gradbeni ali uporabni fazi, pečeh in kulturni plasti. Keramičnih najdb je precej, veliko je različnih živalskih kosti, nekaj pa je tudi bronastih najdb, med njimi naj omenim za datacijo pomembno čebulasto fibulo. Zgornja časovna meja je s tem nekako določena, kar kažejo tudi najdbe na sosednjem območju Panorme in bližina rimske ceste Poetovio–Savaria.

PTUJ - MESTNI STOLP 1990

Tloris izkopišča

RISBA: MARIJA LUBŠINA TUŠEK

0 1 5m

Sl. 106 Ptuj, Mestni stolp, leto 1990 – tloris izkopišča

106. Ptuj, Mestni stolp/Town tower, year 1990 – the ground-plan of the place of findings

mske temelje zidov smo našli tudi v sami bi kovinarske delavnice takoj pod beton-talno ploščo. Navezovali se bodo verjetno unanje temelje in s tem mogoče dali vsaj celote tega prostora. Z deli bodo nadalje-še v letu 1991, pa bo nadaljnje poročilo etno jasnejše.

egativno:

Maja je bil opravljen arheološki nadzor priplex garažah v Rabelčji vasi v Ptujju na

parc. št. 566/1, 7, 8, 9 vse k.o. Krčevina pri Ptujju. Kulturne plasti nismo zasledili.

2. Julija je bil opravljen nadzor pri odri- zemlje za novo športno igrišče v KS »Boris Zihelr« v Ptujju na parc. št. 214 k.o. Ptuj. Snemala se je le rušna in humusna plast, pa tako nismo posegli v rimske kulturne plasti.

3. Oktobra smo opravili arheološki nadzor pri izkopu gradbene jame za novo Mercator-jevo trgovino v Novi vasi pri Ptujju na parc.

št. 148 k. o. Nova vas pri Ptujju. Nikjer nismo zasledili kulturne plasti.

4. Opravili smo nadzor pri sondiranju za novo poslovno stavbo *Perutnine Ptuj v Dravski ulici* na mestu nekdanjega ptujskega mestnega kopališča na parc. št. 1338 k. o. Ptuj. V sondi do 2 m globine ni bilo razen novejšega

šuta nobene arheološko zanimive ugotovitve ali plasti.

5. Nadzor z negativnimi rezultati je bil opravljen tudi za izkop temeljev za prizidek za računalniški sistem za *Kmetijski kombinat v Ptujju* na parc. št. 1061 k. o. Ptuj. – Iv. T.

GRAČEK NAD FAMLJAMI – PRAZGODOVINSKO GRADIŠČE (zaščitno izkopavanje)

Prazgodovinsko gradišče se nahaja na lokaciji z ledinskim imenom Graček na manjšem hribu severno od Famlj v Vremski dolini. Sama vas Famlje se nahaja približno 5 km vzhodno od Divače. Natančne koordinate najdišča so Vrhnika 3; 5423,70–5058,25. Prazgodovinsko gradišče leži na zahodnem robu Vremške doline na vrhu klanca v neposredni bližini ceste Vremski Britof–Divača. Glede na širšo reliefno situacijo se gradišče nahaja na samem vzhodnem robu Divaške ravni, pod gradiščem na vzhodu pa se razprostira Vremška dolina oziroma Vremsko polje. Vremška dolina je največja slepa dolina v Sloveniji. Gradišče se nahaja na apnenčastem terenu, kjer so zelo izraziti in hitri kraški geološki procesi. Danes je gradišče zelo poraščeno z grmičevjem in mešanim gozdom (bor, hrast). Ponekod je podrast tako gosta, da je notranjost gradišča skoraj neprehodna. Seveda gradišče ni bilo vedno tako zaraščeno. V dolgem času krčenja gozdov na Krasu, je bilo to gradišče praktično popolnoma golo. To se da lepo videti iz ohranjenih starejših fotografij.

Dosedanje poznavanje prazgodovinskega gradišča Graček nad Famljami

Med prvimi, ki je to lokacijo registriral kot prazgodovinsko gradišče je bil tržaški arheolog Carlo Marchesetti, ki je objavil nekaj skopih informacij in preprost tloris gradišča v svoji knjigi *I castellieri preistorici di Trieste e della regione Giulia*, 1903 (86, T. X, 4). V tej knjigi je tudi objavljena fotografija najdišča (priloga, fot. 2).

Graček nad Famljami je registriran v Arheoloških najdiščih Slovenije, 1975 (141) in v dokumentaciji Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice.

Arheoloških posegov, razen manjših geodetskih meritev, ki so jih pod vodstvom prof. Petra Šivica izvajali študentje arheologije v začetku osemdesetih let, na gradišču dosedaj ni bilo.

Poškodbe in ogroženost najdišča

Na kratko bomo predstavili le poškodbe, ki jih je neposredno povzročil človek. Poškodbe

Sl. 107 Graček nad Famljami – izkopani zidovi: zid – SE 028 (levo, 1. gradbena faza) in zid – SE 017 (desno, 2. gradbena faza, v ozadju videz terena po strojnem izkopu; proti S)

107. Graček nad/above Famlje – the unearthed walls: SE wal – 028 (left, 1st building phase) and wall – SE 017 (right, 2nd building phase, in the background visible field after the machine digging-out; towards north)

se pojavljajo predvsem na dveh delih gradišča. Večje in nepopravljive poškodbe so na obzidju in manjše poškodbe v notranjosti naselbine.

Najbolj je prizadet S in SV del obzidja ter velika gomolja (gomila?) v SZ delu gradišča. Obzidje je bilo nepopravljivo poškodovano zaradi odvažanja kamenja, saj so obzidje gradišča velikokrat uporabljali kot poceni kamnolom. Prve večje poškodbe te vrste so bile narejene v šestdesetih letih. Tedaj je bila najbolj prizadeta gomila in del obzidja ob njej. Še hujši poseg v obzidje gradišča se je

SL. 108 Graček nad Famljami, zid – SE 017, zid – SE 019, nasutje – SE 011 in zid – SE 016, (od leve proti desni), proti S

108. Graček nad/above Famlje – wall – SE 017, wall – SE 019, top-dressing – SE 011 and wall – SE 016 (from left to right), towards north

zgodil v letih 1988 in 1989, ko je bilo odnešeno praktično vse obzidje na S in SV strani. Poleg tega pa je buldožer popolnoma uničil vse stratigrafske relacije na velikem delu naselbine med njeno notranjostjo in obzidjem. Ta poseg je bil opravljen brez vednosti pristojnih spomeniških služb in je bil tudi neposredni razlog za izvedbo zaščitnih izkopavanj na obzidju gradišča.

Preko SV dela obzidja je speljana telefonska napeljava na stebrih. Poškodbe je v tem primeru povzročilo kopanje jam za stebre. Preko obzidja je bilo sčasoma narejenih več pešpoti in večja gozdna pot, ki je bila narejena pri prvem odnašanju kamena iz obzidja. Manjše poti niso povzročile večje škode.

Na sami globlji obzidja je na nekaj mestih možno videti manjše, verjetno vojaške vkope, ki ne segajo globlje od 1 m. Tudi te poškodbe niso hude.

Notranjost gradišča je relativno ohranjena in posledice človekovih posegov niso tolikšne kot na obzidju. Na prvem mestu gre za daljši proces krčenja gozda in ponovnega načrtnega pogozdovanja ter poznejšega nekontroliranega zaraščanja. S ponovnim zaraščanjem so znova nastajale plasti prsti in tudi upočasnile proces erozije.

Najbolj vidne poškodbe v notranjosti gradišča so ostanki kamnitih ograd majhnih parcel za sajenje sadik. Očitno je, da so domačini za gradnjo teh ograd uporabljali kamenje iz notranjosti gradišča in z njegovega obzidja. To prakso so domačini opustili pred kakimi petdesetimi leti.

Manjše, a prav tako nezanemarljive poškodbe najdišča povzročajo njegovo onesnaževanje. Na J robu gradišča domačini večkrat kurijo velike kresove. Za njimi ostaja veliko pepela, oglja in nezgorelih, predvsem kovinskih predmetov, ki zelo kazijo izgled najdišča, povzročajo pa tudi motnje v arheološkem zapisu.

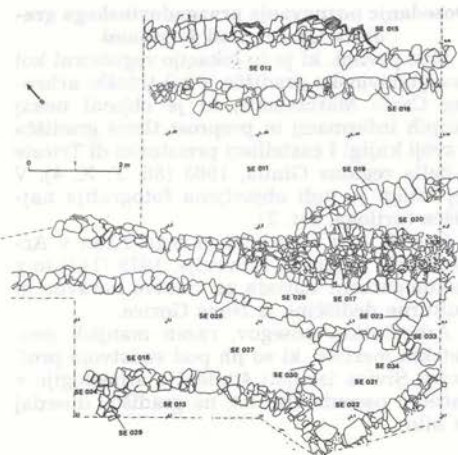
Izkopavanje

Zaščitno izkopavanje je potekalo neprekinjeno v času med 15. 10. 1990 in 12. 11. 1990. Izkopavanje sta vodila arheolog Predrag Novaković in Peter Turk. Sredstva za izkopavanje je zagotovil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, s katerim sta vodji izkopavanje sklenila pogodbo o izvajanju zaščitnih arheoloških del.

V izkopavalni ekipi sta bila še absolutno arheologije Peter Čerče in delavec Stanko Novak, občasno pa se je za nekaj dni ekipa tudi povečala za nekaj oseb.

Strategija in tehnika izkopavanja

Izkopavali smo po načelu odkrivanja posameznih elementov stratigrafije in zapisa njihovih odnosov. To pomeni sledenje in prepoznavanje plasti, pozitivnih struktur in depozitov po njihovih ohranjenih mejah. Izkopavalno polje je obsegalo površino 72 m². Sama površina polja ni bila ravna, temveč je proti SV terasasto padla za 2–4 m, kar je bila posledica posega buldožerja. Ker ni imelo smisla povsod izkopavati do geološke podlage, smo za takšen izkop izbrali vzorčno mesto ob obzidju na notranji strani.

SL. 109 Graček nad Famljami, sestavljeni talni načrt
109. Graček nad/above Famlje – the jointed basement-skech

Dokumentacija

Tehnika stratigrafskih izkopavanj zapoveduje enakovredno obravnavanje in dokumentiranje vseh stratigrafskih enot (SE), neglede na njihovo velikost, sestavo, vrsto ali predpostavljeni pomen na najdišču. Zato ima vsaka stratigrafska enota svoj dossier z osnovnimi podatki in razmerji z drugimi stratigrafskimi enotami. Temeljni način slikovnega dokumentiranja je bilo fotografiranje vsake stratigrafske enote iz vseh uporabnih položajev (predvsem tloris in naris). Vse fotografije dokumentacijskega pomena so bile razvite v merilu 1:20. Za boljšo ponazoritev in predstavo perspektive smo občasno posneli posevne fotografije več stratigrafskih enot skupaj, vendar so te le podpora standardni dokumentaciji.

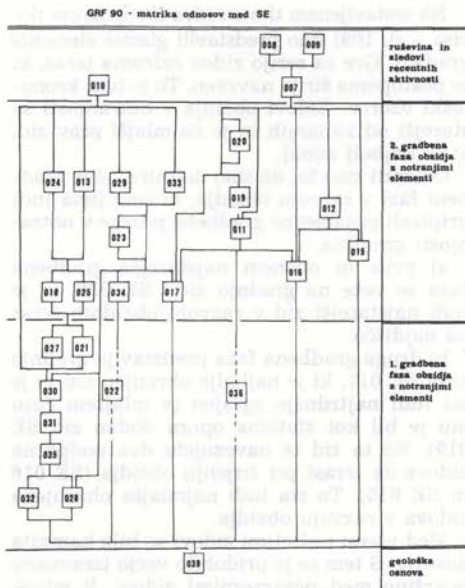
Risanje je bilo sekundarnega pomena. Edino v primeru, ko nismo mogli narediti zadovoljive fotografije, smo željeno obliko narisali in interpretirali na risbi.

V nadaljnji fazi dela smo izdelali risbe tlorisov in presekov. V obeh primerih gre za predstavitev več stratigrafskih enot hkrati. Pri dokumentiranju tlorisov smo se poslužili metode kompozitnega tlorisa. Ti so sicer načelno dokumentacija ene faze razvoja najdišča, vendar se tega pravila nismo mogli v celoti držati po eni strani zaradi velike razgibanosti reliefa izkopnega polja, po drugi pa zaradi dokaj zapletenih odnosov med dokumentiranimi SE. Vsi kompozitni tlorisi so izdelani v standardnem merilu 1:20. Poleg arheološke dokumentacije je izdelan tudi geodetski posnetek celotnega gradišča (naredila ga je Geodetska uprava SO Sežana).

Povzetek rezultatov izkopavanja

Čeprav je bil izkopen le manjši del naselbine (predvsem obzidje), lahko podamo nekaj jasnih zaključkov. Ugotovili smo dve gradbeni fazi, na kateri sklepamo predvsem na podlagi razvoja obzidja. Funkcije obzidja ne smemo enačiti samo z obrambo, temveč razumemo obzidje tudi kot sistem teras, ki so se skozi čas širile navzven. Z njimi so takratni prebivalci pridobili več izravnane prostora. Poleg tega pa so zidovi pomenili tudi zaščito proti burji (ta piha s SV). Dokončnega števila gradbenih faz obzidja ni mogoče ugotoviti, saj je to onemogočil poseg buldožerja. Prav tako ni mogoče ugotoviti pravih višin posameznih zidov, pa tudi tega, ali so bili zidovi med seboj približno enako visoki.

Glavni elementi arhitekture so bili zidovi obzidja (teras), ter manjše dodatne strukture za njihovo večjo stabilnost. Vsi zidovi so bili narejeni v suhozidni tehniki iz apnenca. Na kamenju, ki je tvorilo zidove, nismo našli

Sl. 110 Graček nad Famljami, matrika odnosov med SE z gradbenima stopnjama

110. Graček nad/above Famlje – the register of SE relations with the building stages

na sledove jasne obdelave, toda očitno so takratni graditelji izbirali kamne za gradnjo zidov. Med posameznimi zidovi obzidja so nasutja iz neprebranega kamenja in manjšega drobirja. Večina zidov je bila sestavljena iz ene od treh leg kamenja, le najmočnejši zid (SE 17) je v dolžino delno zgrajen z zunanjo in notranjo fronto z vmes nasutim polnilom.

Sl. 111 Graček nad Famljami, pogled na izkopno polje s SV

111. Graček nad/above Famlje – view to the dug-out field ? from SV

Na sestavljenem tlorisu (dva kompozitna tlorisa – sl. 109) smo predstavili glavne elemente gradenj. Gre za serijo zidov oziroma teras, ki se postopoma širijo navzven. To je tudi kronološki vzorec. Zidovi obzidja v notranjosti so starejši od zunanjih in je najmlajši prav zid, ki je najbolj zunaj.

Omenili smo že, da smo definirali dve gradbeni fazi v razvoju obzidja, ki smo jima tudi pripisali posamezne gradbene posege v notranjosti gradišča.

a) prva in obenem najstarejša gradbena faza se veže na gradnjo zidu SE 028, ki je tudi najstarejši zid v razvoju obzidnih teras na najdišču.

b) druga gradbena faza predstavlja gradnjo zidu SE 017, ki je najbolje ohranjen zid in je bil tudi najtrdnjeje zgrajen (v mlajšem času mu je bil kot statična opora dodan zid SE 019). Na ta zid se navezuje dva podporna zidova za terasi pri širjenju obzidja (SE 016 in SE 015). To sta tudi najmlajša ohranjena zidova v razvoju obzidja.

Med vsemi naštetimi zidovi so bila kamnita nasutja. S tem se je pridobilo večjo izravnano površino med posameznimi zidovi. V mlajši fazi je celotna širina obzidja (oziroma sistema teras) segala od SE 017 do SE 015, kar pomeni približno 6 m.

Natančnejše kronološko sosledje posameznih enot, vključno s plastmi in nasutji lahko vidimo na predloženi matriki (sl. 110).

Premične najdbe

Večino premičnih najdb predstavljajo fragmenti keramike in živalske kosti. Med kera-

miko prevladujejo ostanki posod, nekaj pa je tudi drugih uporabnih predmetov (svitki). Našli smo tudi nekaj ostankov žrnelj. Kamnitih artefaktov nismo našli, razen nekaj kamnov, ki so služili za glajenje in brušenje, na katerih se zelo jasno vidijo posledice obrabe.

Prazgodovinskih predmetov iz stekla ali kovine nismo našli. Veliko prazgodovinskih najdb se je nahajalo že na površini, ki jo je ustvaril poseg buldožerja in jim ne moremo določiti jasnega izvora. Drugače pa so vse najdbe razvrščene po stratigrafskih enotah, v katerih smo jih našli. Načeloma nam stratigrafsko sosledje posameznih stratigrafskih enot omogoča tudi relativno kronologijo najdb na najdišču, vendar moramo to načelo pri najdbah z Gračka jemati z rezervo zaradi pogostega infiltriranja najdb (»padanja« najdb iz ene stratigrafske enote v drugo v postdepozicijskem procesu). Ta pojav je bil na Gračku dokaj pogost, še posebej pri stratigrafskih enotah, sestavljenih iz kamena (zidovi, nasutja). Neposredne dokaze o infiltriranju najdb imamo v najdbah recentnega stekla in kovine ter v borovih semenih, ki so bile najdene v veliko starejših plasteh. Mnogo bolj podvržene infiltriranju so bile najdbe manjših dimenzij. Prva jasna ugotovitev glede najdb je, da so vse razen recentnih prazgodovinske. To velja za vse keramične najdbe, verjetno pa tudi za vse živalske kosti. Antičnih ali srednjeveških najdb nismo našli.

Ceprav še niso opravljene analize premičnih najdb, lahko kljub temu podamo nekaj splošnih zaključkov. Vsa keramika spada med kaštelirsko keramiko, ki je tipična za skoraj

Sl. 112 Graček nad Famljami, detajl izkopanih zidov
112. Graček nad/above Famlje – detail of the unearthened walls

vsa gradišča na Krasu in v Istri. Na Gračku so bile najdene predvsem posode z grobo fakturo z veliko primesmi peska. Največkrat smo našli dele ostenja posod, zelo redko pa ustja ali dna. Ornamentiranih kosov z izjemo nekaj fragmentov nismo našli (poševne kanelure na obodu sklede – t. i. turbanasti obod, vrezi na ustju posode). Poleg keramičnih posod smo našli tudi dele svitkov, ki so prav tako pogosta najdba na kraških gradiščih, in ostanke hišnega lepa. V tem trenutku lahko podamo le grobo oceno starosti najdb od pozne bronaste dobe v halštatsko obdobje. Natančnejši podatki bodo možni šele po opravljenih analizah.

Še manj pa lahko v tem trenutku povemo o živalskih kosteh. Po naši presoji gre največkrat za dolge kosti rastlinojedih živali. Nekaj kosti je bilo tudi ožganih.

Zaključek

Izkopavanja so jasno pokazala predvsem gradbene tehnike obzidja. V samo notranjost gradišča smo premalo posegli, da bi lahko

našli ostanke hiš ali podobnih zgradb. Edina izjema je morda zid SE 025 in plast SE 024 ob njem, ki tvorita jasen vogal z zidom SE 018. Toda na tem mestu nismo kopali naprej.

V SZ delu gradišča, blizu domnevnega vhoda v gradišče, se nahaja zelo velika kamnita groblja. Njena interpretacija je za sedaj še vprašljiva. Predvsem je zanimiva njena neposredna bližina vhodu v gradišče. Ali gre za utrjeno zgradbo v tem delu gradišča ali pa za gomilo, bo možno odgovoriti šele z izkopavanji.

Zaradi relativno slabega poznavanja gradišč na Krasu, lahko Graček jemljemo že kot manjši vzorec, ki pa ima veliko potrditev v gradiščih na tržaškem Krasu, ki so veliko bolje raziskana. Graček nad Famljami v širšem kontekstu spada v skupino gradišč ob robu Vremske doline in v okolici Škocjana.

Zaradi relativno dobro ohranjene notranjosti naselbine bi ob sistematičnem raziskovanju lahko Graček postal dober vzorec za naša gradišča na Krasu in za boljše razumevanje te vrste naselbin pri nas. – P. N., P. T.

ETNOLOŠKA DEDIŠČINA, LJUDSKA ARHITEKTURA

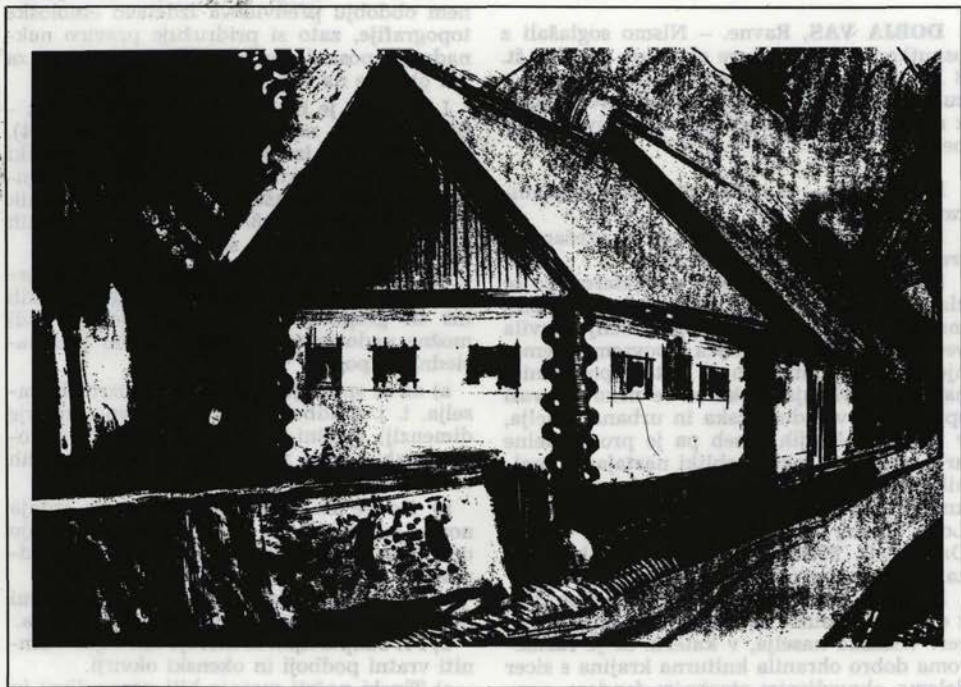
Avtorji

A. H. – Aleš Hafner d.i.a. ZVNKD Kranj
 D. S. – Dušan Strgar, ZVNKD Novo mesto
 J. S. – Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 L. M. – Lilijana Medved, ZVNKD Maribor

S. G. – Silvester Gaberšček, ZVNKD Kranj
 V. H. – Vito Hazler, ZVNKD Celje
 V. K. – Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

BEGUNJE, Radovljica: na osnovi predhodnega sondiranja ometov in poslikav je bila izdelana barvna skica nekdanje poslikave fasade na stavbi Begunje št. 131. Stene »hiše« so lesene, na bruna pa so pošeavno pritrjene letve

za vprijem apnenega ometa. »Šivani« polkrožni robovi so svetlozelene barve, na okviru ob poglobljenem ometu za fresko pa je letnica 1782. Ureditev fasad je načrtovana za leto 1991. – V. K.

Sl. 113. Begunje 131, – barvna študija poslikave fasade, rest. T. Marolt
 Fig. 113. Begunje 131 – the colour research of the façade's wall-painting

BISTRČICA, Kamnik. – Legalizacija do druge faze zgrajene stanovanjske hiše na parc. št. 43/4 k.o. Bistričica. – S. G.

BRDO, Domžale. – Znotraj zavarovanega območja Spominskega parka so bila izdana lokacijska dovoljenja za tri stanovanjske hiše, in sicer na parc. št. 204 za prvo hišo, 205/5 za drugo hišo 203/3, za tretjo hišo, vse na k.o. Brdo. Vsi trije investitorji so dediči iste kmetije Brdo 24, na kateri se nahaja zaščitena lesena še naseljena stanovanjska hiša. Oblicija dedičev je, da skrbijo za leseno staro domačijo. – S. G.

BREZJE, Kamnik. – Sprememba namembnosti počitniške hiške v stanovanjsko hišo na parc. št. 691/11, k.o. Godič. – S. G.

BREG, Kamnik. – Legalizacija adaptacije starejše hiše in prizidka poslovnih prostorov na parc. št. 341, 342/2 k. o. Nasovče. – S. G.

CERKLJE, Kranj: gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 412, 413 in rekonstrukcija stanovanjske hiše na parc. št. 477 k.o. Cerklje. – V. K.

DOBJA VAS, Ravne. – Nismo soglašali z osnutkom prenove stare občestne gostilne št. 3 Brančurnik, saj preveč agresivno posega v substanco značilne vaške arhitekture, ki tvori z monumentalnim skednjem zanimiv ansambel. – J. S.

DOMŽALE. – Iz strokovnih osnov za planiranje:

Na ozemlju občine Domžale se srečamo s tremi kulturnimi areali, in sicer:

I) zahodni nižinski svet, na katerem so se zlasti v drugi polovici tega stoletja iz prej manjših večinoma agrarnih naselij razvila večja industrijska središča s povsem spremenjenim gospodarstvom in s tem povezanim načinom življenja. Tako so se nekatere vasi spremenile v industrijska in urbana naselja, v mnogih bližnjih vaseh pa je proces delne urbanizacije v teku v obliki nastajanja spalnih naselij, v katerih je ostalo le po par večjih kmetij. To so k. o.: Homec, Mengeš, Radomlje, Loka, Trzin, Depala vas, Domžale, Studa, Dragomelj, Pšata, Ihan, Dob, na skrajnem zahodnem robu pa je še k. o. Dobeno.

II) druga zaključena celota je Črni graben z dvema ločenima sistemoma življenja, in sicer: višinska naselja, v katerih se je razmeroma dobro ohranila kulturna krajina s sicer deloma obnovljenim stavbnim fondom, vendar se je ohranil prvotni tloris in struktura vasi. Prebivalci so večidel kmetje in je zapo-

slovanje v industriji le dodatna dejavnost. V dolini ob glavni komunikacijski žili, ki povezuje Štajersko z Ljubljano, so se izoblikovala večja naselja z nekoč izredno razvito terciarno dejavnostjo, povezano s tovarništvom in je bilo kmetijstvo vzporedna dejavnost. Tako je nastal poseben tip napol trške »furmanske« arhitekture oziroma naselij.

V to skupino spadajo katastrske občine: Rova, Rafolče, Češnjice, Zlato polje, Koreno za hribovito področje.

Blagovica, Šentožbolt, Učak, Trojane za vmesno področje.

Prevoje, Krtina, Lukovica, Krašnja, Žirovše za dolinski del Črnega grabna.

III) tretja zaokrožena enota je Moravska dolina s katastrskimi občinami: Peče, Limbarska gora, Zg. Koseze, Drtija, Negastrn, Moravče, Vrhpolje, Krašče, Sp. Koseze, Studeneč, Trojica. Ob robu tega območja so še: k. o. Velika vas, ki se prevesi v dolino Save. Na zahodnem robu Moravske doline so še tri k. o. na območju katerih se razprostira Spominski park občine Domžale; to so k. o. Selo, Brdo in Brezovica.

ZVNKD v Kranju v naslednjem srednjeročnem obdobju predvideva izdelavo etnološke topografije, zato si pridružuje pravico naknadnega posredovanja stališč in smernic za vse objekte na varovanih območjih.

Leta 1984 je bil izdelan Zazidalni načrt – Stari del, za naselje Mengeš (št. 1/30-84), prav tako je bil izdelan elaborat za Spominski park revolucionarnih tradicij v občini Domžale, ki je bil razglašen istega leta (Ur. vestnik občine Domžale št. 8/84). V obeh elaboratih so podane še veljavne smernice.

Za vse področje Črnega grabna velja usmeritev, da je možna adaptacija stanovanjskih hiš in gospodarskih poslopij, kot je tudi možna nadomestna gradnja, vendar pod naslednjimi pogoji:

a) da se spojuje arhitektonsko izročilo naselja, t. j. gradbeni gabariti (pravo razmerje dimenzij), strešni naklon nad 35 st. Pri novogradnjah naj se uporablja čimveč domačih materialov.

b) Da se za počitniške hišice ne izdaja novih lokacij. V ta namen naj se sanirajo opuščene ali stare hiše pri nadomestnih gradnjah.

c) Da se gospodarno ravna s kmetijskimi površinami in da se ohranja kulturna krajina.

d) Pri adaptacijah se morajo ohranjati kamniti vratni podboji in okenski okvirji.

e) Tipiski načrti morajo biti popravljeni in prilagojeni arhitekturi naselja, vključno za gospodarska poslopja.

f) Nove lokacije morajo upoštevati kontinuiteto in celovitost naselja. Lokacije morajo biti paralelne s plastnicami.

g) Kulturna krajina s tipično zasnovno vasi – naselja je kulturna dediščina, zato jo moramo kot tako spoštovati in upoštevati.

Moravska dolina – Tudi za to dolino veljajo isti kriteriji kot za Črni graben. Predel je izrazita kmečka kulturna krajina, zato naj bodo vsi posegi v to območje usklajeni s tipično arhitekturo kraja z vsemi njenimi značilnostmi. Novogradnje gospodarskih poslopij je potrebno prav tako prilagoditi pokrajini. Novogradnja naj tudi ne posega v obdelovalno površino ter izven strnjenege naselja. Počitniške hiške s možne le kot sekundarna namembnost opuščenih hiš, oziroma iz opuščenih gospodarskih poslopij, novih lokacij pa naj se ne izdaja.

Za ravninski del domačjske občine na splošno velja, naj se, kolikor je možno ohranjajo in obnavljajo zunanje linije vaških naselij. Vsako naselje ima svoje značilnosti, katere je potrebno ohranjati in ne odstranjevati na račun »moderne«, predvsem pa cenene arhitekture. Tudi v že na pol urbanih vaseh naj se ohranja tako trški kot tipično kmečki značaj vasi. Novogradnje naj naselje skladno dopolnjujejo, ne pa rušilno razbijajo stara naselbinska jedra. – S. G.

DOSLOVČE, Jesenice: gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1037/2 k. o. Doslovče. – V. K.

GANČANI št. 142. – Na kulturno skupnost Murska Sobota smo naslovili predlog, da se panonska domačija v Gančanih uvrsti v občinski srednjeročni plan ter se tako omogoči njena obnova. Domačijo, ki smo jo zaradi njenih izjemnih kvalitet predvideli za register kulturnih in zgodovinskih spomenikov občine Murska Sobota, je močno poškodoval podtaknjen požar. Z rekonstrukcijo gospodarskega dela in ostrejša bi objekt vrnil v prvotno stanje ter tako ponovno obudili idejo prezentacije kvalitetne notranjščine stanovanjskega dela. – L. M.

GMAJNICE, Kamnik. – Soglasje k legalizaciji stanovanjske hiše in gradnje garaže na parc. št. 213/1, 213/2, 216/17 k. o. Mlaka

Na lokaciji starejše stanovanjske hiše in kovačije na parc. št. 176/3, 176/6, 213/2 k. o. Mlaka je prevedena gradnja stanovanjske hiše s poslovnimi prostori v kleti. Zahtevamo izdelavo celotne dokumentacije sedanjega stanja, predlagamo tudi odkup celotne opreme kovačije.

Legalizacija stanovanjske hiše in gradnja garaže s prizidkom na parc. št. 213/1, 213/2, 216/17 k. o. Mlaka. – S. G.

GODIČ, Kamnik. – Gradnja mehanične delavnice za popravilo težke mehanizacije ob obstoječi stanovanjski hiši na parc. št. 155/3 k. o. Godič. Omejuje se višinski gabarit. Predpisan je strešni naklon.

Legalizacija prizidka obstoječi stanovanjski stavbi na parc. št. 155/3, 155/9 k. o. Godič. – S. G.

GOLNIK, Kranj: gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 72 k. o. Golnik. – V. K.

GORA 23, Kamnik. – Občina je prodala gospodarski del Belcijanove hiše s parcelami št. 607/3, 607/2 in 607/4 k. o. Križ, na katerem stoji čebelnjak, kozolec in delavnica. Zaradi nesporazuma z investitorjem je bila sklicana strokovna komisija, ki je celotno Belcijanovo domačijo ovrednotila in predlagala idejno rešitev adaptacije obstoječega gospodarskega dela s predvideno povečavo delovne površine, ki jo investitor zahteva. – S. G.

GORIŠNICA, Ptuj. – Lesena, ometana in pobeljena stavba – panonska domačija št. 12 leži v ravnini sredi vasi, nekoliko odmaknjena od glavne ceste.

Bivalni del stavbe je z gospodarskim poslopjem povezan na vogal pod isto slamnato čopasto streho s širokim napuščem. Razporeditev notranjščine objekta je tipična. Bivalni del sestavljajo veža, črna kuhinja, »hiša« ter izba in shramba. Gospodarski del pa gumno in hlev. Izvirno ohranjeno domačijo lepo vzdržujejo. V njej stoji originalno pohištvo, črna kuhinja pa je ohranjena z vso svojo opremo in posodjem. V »hiši« stoji krušna peč. Tudi v gospodarskem delu stavbe je ohranjena njena oprema. Stavba je z odlokom razglašena za kulturni spomenik. Namenjena ji je muzejska prezentacija. V letošnjem letu smo prišli za najnujnejšimi deli na objektu. Izdelali smo vsi potrebno dokumentacijo objekta, gradbeni tehnik Smiljan Simerl pa je izdelal posnetek stavbe. Z občinskimi denarjem smo popravili poškodovani del strehe ter kupili slamnate škope ter prekrivanje strehe nadaljevali v naslednjem letu. – J. S.

GORJUŠE, Radovljica: gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 1234, 1235 k. o. Gorjuše; območje TNP. – V. K.

GRADIŠČE, v Tuhinjski dolini, Kamnik. – Smernice za preureditev notranjosti starejše zgradbe, Gradišče št. 11. Ker bo objekt kot

Sl. 114. Gorišnica 12 – v celoti ohranjena panonska domačija oblikovana na vogal

Fig. 114. Gorišnica 12 – the Pannonian homestead designed around the corner, preserved as a whole

počitniška hiša, se ohrani zunanji videz kmečke hiše. – S. G.

HRASTJE št. 18, Maribor. – Izdelali smo strokovna navodila za adaptacijo podstrešja v stanovanjski hiši, ki je ohranila osnovne značilnosti ambicioznejše kmečke arhitekture. Nismo se strinjali s prvotnimi nameni lastnika, da se za ureditev podstrešnega stanovanja podzidajo kapne lege in se tako spremeni tradicionalno strmo ostrešje. – L. M.

JAKOBSKI DOL. – V letošnjem letu so sanirali ostrešje stavbe št. 7 v Jakobskem dolu.

Baročno visokoprtilično v celoti podkleteno stavbo, nekdanjo gostilno, z večjimi banjasto obokanimi kletmi in delno obokanim prtiličjem pokriva mogočna mansardna steha, ki so jo iz prvotne dvokapnice s čopi predelali v zač. tega stoletja. Lastnik je pri obnovi strehe upošteval naše konservatorske smernice in sedanjo dotrajano eternitno kritino zamenjal z bobrovcem. Zaradi spremembe kritine in delno poškodovanega ostrešja je bilo potrebno obstoječo stešno konstrukcijo nekoliko

ojačati, dotrajane lesene dele pa zamenjati z novimi. Tehniški opis sanacije strehe z izračuni in načrti je izdelal v. gr. tehnik Jože Požauko. – J. S.

JUROVSKI DOL, Lenart. – Izdelali smo strokovna navodila na obnovo nadstropja hiše št. 3, stavbe stare gostilne, ki leži v jedru gručastega naselja v neposredni bližini župne cerkve. Ohraniti in ustrezno obnoviti je treba vse stavbno pohištvo, neustrezno izložbeno okno v prtiličju nekdanje povojne trgovine je treba vzpostaviti v prvotno stanje, sanitarni prizidek na dvoriščni strani pa prekriti z ustrezno oblikovano streho. – J. S.

KAMNA GORICA, Radovljica: preureditev gospodarskega poslopja v bivalne prostore na parc. št. 215, 216, 220 k.o. Kamna Gorica. – V. K.

KAMNICA, Maribor – Vrbanska 109. – Nadstropna, v prtiličju že predelana stavba, ki je del trikotno oblikovanega trga z odlokom zaščitene naselja Kamnice, je dobila novega lastnika. Lastnik se je obrnil na nas

in v skladu z našimi strokovnimi navodili stavbo ustrezno obnovil. Neustrezno salo- nitno kritino je zamenjal z opečnim bobrov- cem. Obnovil manjkajoče dele stavbne pro- filacije, gank na dvorišni strani stavbe ter stav- bno pohištvo. Pritlični del je saniral tako, da je izložbene odprtine ponovno postavil v osi z nadstropjem. Objekt bo imel ustrezno trgo- vsko-stanovanjsko namembnost. – J. S.

KAMNIK, Novi trg. – Pogoji za izgradnjo prizidka stanovanjske hiše na parc. št. 795/38 in 795/41 k. o. Kamnik, v katerem bo trgovina z mešanim blagom. – S. G.

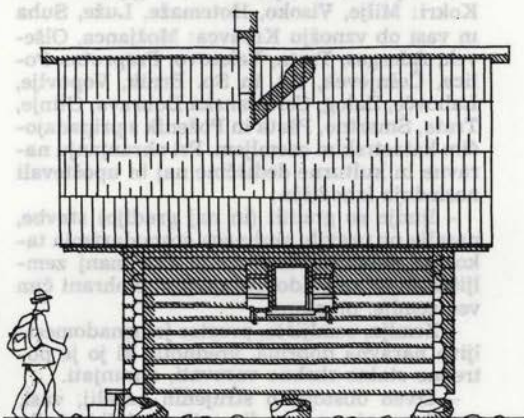
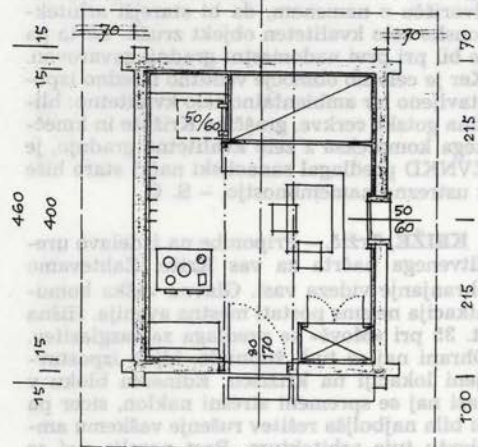
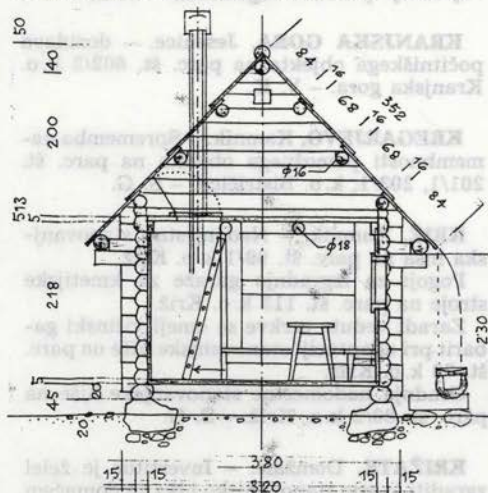
KAMNIŠKO SEDLO – Pastirci, Kamnik. – Po načrtih Vlasta Kopača se izda dovoljenje

za ponovno postavitev pastirske koče. Zuna- nji izgled je verodostojen posnetek nekdanje koče na parc. št. 872/2 k. o. Županje njive. – S. G.

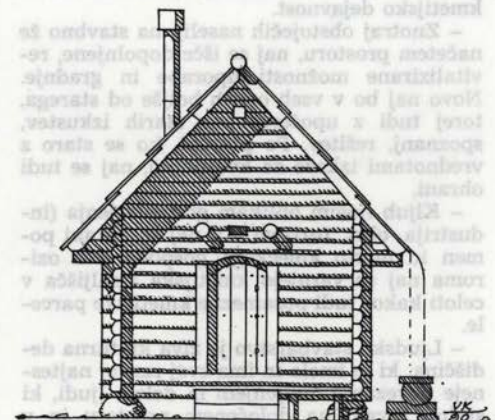
KOMENDA, Kamnik. – Na parceli, kjer je nekoč stalo gospodarsko poslopje na parc. št. 510/1 k. o. Kaplja vas, se postavi strojna lopa. Kritina in strešni naklon se morata skladati z ostalimi objekti domačije. – S. G.

KOMENDSKA DOBRAVA, Kamnik. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 750, 754, 758 k. o. Klanec. – S. G.

KOZJAK. – Ob cesti razloženega naselja leži nekdanje posestvo grofa Pachta, ki ga

SEVERNO LICE

VZHODNO ČELO

Sl. 115. a, b. Kamniško sedlo, Pastirci – načrt za novo, na stari način narejeno pastirsko kočo
Fig. 115. a, b. Kamniško sedlo, Pastirci – the project for the new, on the old mode shaped shaperd's hut

danes upravlja Agrokombinat. Stanovanjsko poslopje št. 175 je pritlična baročna stavba, ob njej je večje na T oblikovano gospodarsko poslopje. Z obnovno dela gospodarskega poslopja za trgovsko poslovni namen smo soglašali, vendar s pogoji, da investitor upošteva vsa naša strokovna navodila. – J. S.

KRANJ – Izdelana so bila strokovna izhodišča za prostorske ureditvene pogoje za Sorško-Kranjsko polje. Območje je razdeljeno na manjša področja, in sicer na vasi na Sorškem polju, na desnem bregu Save: Breg, Jama, Praše, Mavčiče, Podreča, vasi na Kranjskem polju, na levem bregu Save: Hrastje, Prebačev, Žerjavka, Trboje, Voklo, Voglje, vasi ob Kokri: Milje, Visoko, Hotemaže, Luže, Suha in vasi ob vzhodju Krvavca: Možjanca, Olševke, Adergas, Trata, Velesovo, Praprotna Polica, Češnjevke, Zg. in Sp. Brnik, Vopovlje, Lahovče, Zalog, Cerkljanska Dobra, Glinje, Trata, Šmartno, Pšata in Poženik s pripadajočim katastrskim ozemljem. Pri ohranjanju naravne in kulturne dediščine naj bi upoštevali naslednja izhodišča:

– Ljudje so gradili (in naj gradijo) stavbe, naselja po pravilu skrbnega gospodarjenja tako, da stavbišča zavzemajo čim manj zemljišča in se za pridobivanje hrane ohrani čim več zemlje, prostora.

– Zemlja, zemljišče, prostor je nenadomestljiva naravna dobrina, vrednota, ki jo je potrebno stalno skrbno varovati, ohranjati.

– Izven obstoječih strnjjenih naselij; vasi, zaselkov naj se ne gradi novih stavb (bivalnih, gospodarskih, še manj počitniških), ali le izjemoma za potrebe domačega prebivalstva, za kmetijsko dejavnost.

– Znotraj obstoječih naselij, na stavbno že načetem prostoru, naj se išče dopolnjene, revitalizirane možnosti uporabe in gradnje. Novo naj bo v vseh ozirih boljše od starega, torej tudi z upoštevanjem starih izkustev, spoznanj, rešitev. Po potrebi, ko se staro z vrednotami izkaže za kvalitetno, naj se tudi ohrani.

– Kljub novim oblikam gospodarjenja (industrija, obrt, turizem...), naj se ohrani pomen in mesto kmečkega gospodarstva oziroma naj se varujejo kmetijska zemljišča v celoti kakor tudi posamezne kmetijske parcele.

– Ljudsko stavbarstvo je živa kulturna dediščina, ki je imela in ima svoj razvoj najtesneje povezan z življenjem in delom ljudi, ki stalno bivajo na določenem prostoru in v konkretnem času.

– Življenje ljudi se kot materialna substanca časa ohranja in potrjuje tudi s stavbarstvom, s kulturno dediščino v kulturni kraji-

ni. Zunanji, obči družbeni, gospodarski, tehnološki in drugi vplivi, se odražajo vsepovsod v življenju ljudi, vendar z različno odzivnostjo, intenzivnostjo. Ljudje jih na sebi svojski način in sebi in svojemu okolju primerno prilijčijo, prilagode njim danim možnostim ter njihovemu kulturnemu izročilu. Kadar so zunanji vplivi premočni, prehitri, preveč vsiljivi in odločujoči in premalo preizkušeni, potem je moč opaziti razkroj tudi v stavbni, naselbinski ali kulturni dediščini. Skrb za osebno eksistenco v vseh pojavnostih človeškega bivanja je vodilo, energija, ki spreminja, ohranja ali gradi kulturno dediščino, ki je živ, stalno razvijajoč se, s človekom najtesneje povezan organizem. – V. K.

KRANJSKA GORA, Jesenice. – dozidava počitniškega objekta na parc. št. 602/2 k.o. Kranjska gora. – V. K.

KREGARJEVO, Kamnik. – Sprememba namembnosti pomožnega objekta na parc. št. 201/1, 203/1, k.o. Bistričica. – S. G.

KRIŽ, Kamnik. – Nadomestna stanovanjska hiša na parc. št. 99/1 k.o. Križ.

Pogoji za izgradnjo garaže za kmetijske stroje na parc. št. 113 k.o. Križ.

Zaradi vedute cerkve se omeji višinski gabarit pri adaptaciji stanovanjske hiše na parc. št. 79 k.o. Križ.

Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 80/2 k.o. Križ. – S. G.

KRIŽATE, Domžale. – Investitor je želel zgraditi še eno stanovanjsko hišo na domačem dvorišču z namenom, da bi starejši arhitektonsko zelo kvaliteten objekt zrušil. Le-ta pa je bil pri prvi nadomestni gradnji zavarovan. Ker je celotno območje vedutno izredno izpostavljeno ter ambientalno zelo kvalitetno: bližina gotske cerkve, graščine Križate in kmečkina kompleksa z zelo kvalitetno gradnjo, je ZVNKD predlagal sanacijski načrt stare hiše z ustrezno namembnostjo. – S. G.

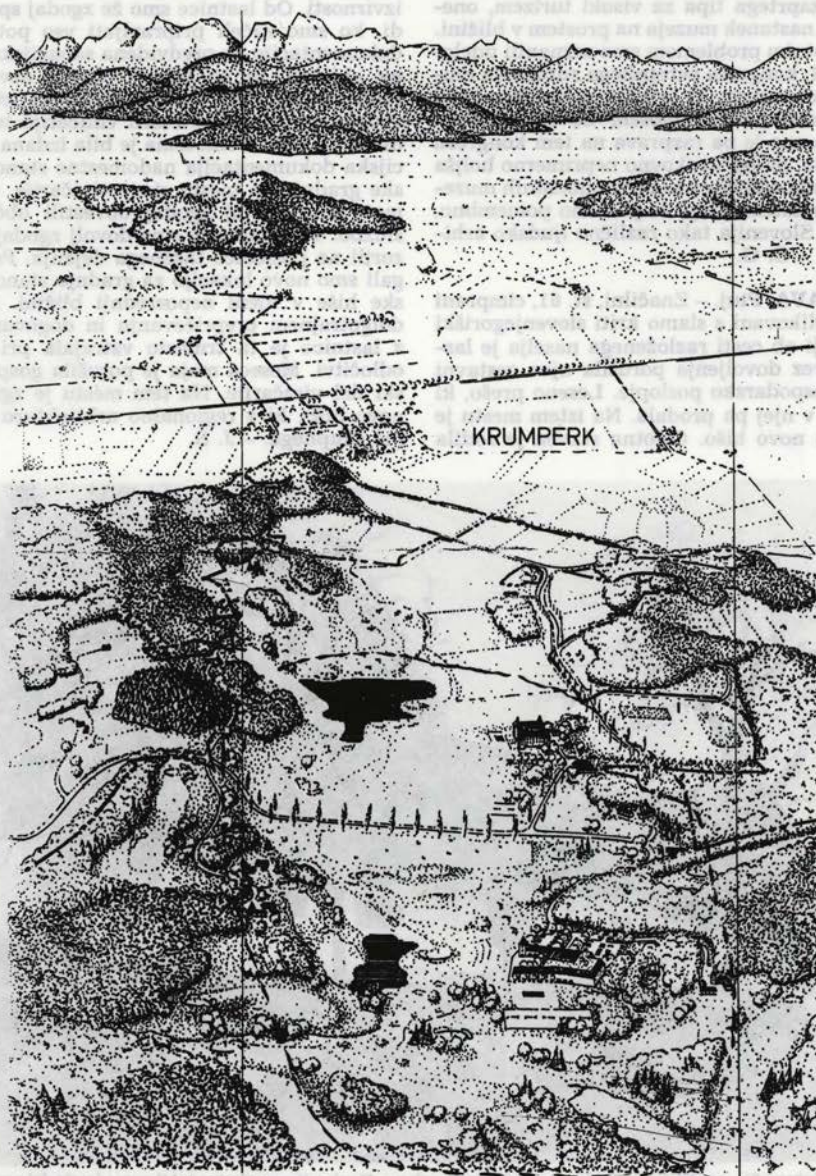
KRIŽE, Tržič. – Pripombe na izdelavo ureditvenega načrta za vas Križe. Zahtevamo ohranjanje videza vasi. Glavna vaška komunikacija ne sme postati mestna avenija. Hišna št. 35 pri »Movš« se predlaga za razglasitev. Ohrani naj se tudi župnišče, kljub izpostavljeni lokaciji na križišču. Edinemu bloku v vasi naj se spremeni strešni naklon, sicer pa bi bila najboljša rešitev rušenje vaškemu ambientu tuje arhitekture. Rast naselja naj se omeji. Bodoči rekreacijski center naj gabaritno ne izstopa, pri eventualnem širjenju le

tega pa naj se nikakor ne širi na obdelovalne površine. – S. G.

KRUMPERK, Domžale. – Grad Krumperk pri Ihanu je približno 20 km oddaljen od Ljubljane. Prostor ob njem zelo ustreza sta-

remu Orlovemu konceptu slovenskega muzeja na prostem, kjer bi bilo tu moč postaviti približno 30 hiš oziroma domačij ter objektov domače obrti iz vse Slovenije. Stavbe bi bilo moč razporediti v gručah ali v celku na približno 120 ha muzejskega zemljišča. Tudi

Sl. 116. Krumperk – prostor prej predviden za skansen

Fig. 116. Krumperk – the area earlier foreseen for the open-air-museum

konfiguracija terena je za tako namero primerna (gl. VS 32, str. 209). V ZVNKD Kranj smo za ta muzej že pripravili gospodarsko poslopje iz okolice Moravč in kozolec – toplar iz Studorja, ki ju je bilo treba podreti. Toda namera, da bo tuji kapital v gradu uredil objekt zaprtega tipa za visoki turizem, onemogoča nastanek muzeja na prostem v bližini.

S celotnim problemom smo seznanili udeležence 14. kongresa evropskega združenja muzejev na prostem, ki je bil v septembru 1990 v Rožnavu pod Radhošem na Moravskem. Obenem nas je pa razprava na tem kongresu opozorila, da bo strokovno neprimerno boljša orientacija odločitev za več regionalnih muzejev na prostem. To je še posebno pomembno, saj ima Slovenija tako različno ljudsko arhitekturo. – S. G.

KUKAVA, Ptuj. – Značilni, št. 61, cimprani na L oblikovani s slamo kriti slovenjegoriški viničariji ob cesti razloženega naselja je lastnica brez dovoljenja porušila njen sestavni del – gospodarsko poslopje. Leseno prešo, ki je stala v njej pa prodala. Na istem mestu je zgradila novo hišo. Celotna stavba je sodila

med redke še ohranjene in vzdrževane viničarije na tem območju. V še ohranjenem bivalnem delu je na hišnem tramu vrezana letnica 1700... Viničarijo je občina Ptuj leta 1989 razglasila za kulturni spomenik. Občinski odlok določa, da varujemo objekt v celoti in izvornosti. Od lastnice smo že zgodaj spomlad, ko smo začeli pripravljati vso potrebno dokumentacijo za predvidena sanacijska dela na objektu, ki so bila v okviru zavodove redne akcije predvidena v letošnjem letu, izvedeli, da namerava rušiti viničarijo in graditi novo hišo. Pomotoma je bila izdana lokacijska dokumentacija nadomestne stanovanjske gradnje na mestu stare viničarije. O pomoti smo dovolj zgodaj obvestili občinsko službo. Tudi lastnico smo dovolj zgodaj opozorili na posledice takšnega dejanja. Predlagali smo novo lokacijo za gradnjo stanovanjske hiše v njeni neposredni bližini. Kljub dolgotrajnem prepričevanju in dogovarjanju z lastnico je ta trmasto vztrajala pri svoji odločitvi. Meseca maja je porušila gospodarski del viničarije. Na tem mestu je zgradila novo hišo, ki z regionalno arhitekturo nima nič skupnega. – J. S.

Sl. 117. Kukava 61 – značilna viničarija, cimprana, krita s slamo. V zalomljenem tlorisu je bil gospodarski del s prešo
 Fig. 117. Kukava 61 – the characteristic vinedresser's cottage, wooden, straw-covered; in L-shaped ground-plan had been placed the outhouse part and the wine-press

Sl. 118. Kukava 61 – nova stanovanjska hiša na mestu porušenega gospodarskega poslopja
 Fig. 118. Kukava 61 – the new dwelling house on the place of the pulled-down outhouse

KUMEN, Ruše. – Domačija »Bezjak« št. 81 je pomemben etnološki in arhitekturni spomenik z značilno gručasto razporeditvijo objektov. Lastnik se je odločil za obnovo stanovanjske hiše in brez vednosti naše službe nabavil neustrezno strešno kritino (ker je bila cenejša), pa tudi nekateri drugi nameravani posegi niso bili v skladu z našimi strokovnimi osnovami. Izdelali smo navodila za prekrivanje strehe ter o problemu seznanili Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani. Pristojna etnologinja je z ustreznim dopisom seznanila imetnike kulturnega spomenika o njegovih vrednotah. – L. M.

LAHOVČE, Kranj. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 107/1, 107/2 k.o. Lahovče. – V. K.

LANIŠE, Kamnik. – Izdani so bili pogoji za gradnjo stanovanjske hiše in delavnice v skladu s krajevnimi značilnostmi arhitekture na parc. št. 1174, 1177/2 k.o. Tunjice. – S. G.

LAZE, Kamnik. – Na lastnikovo željo je bil izdelan idejni načrt adaptacije deloma poru-

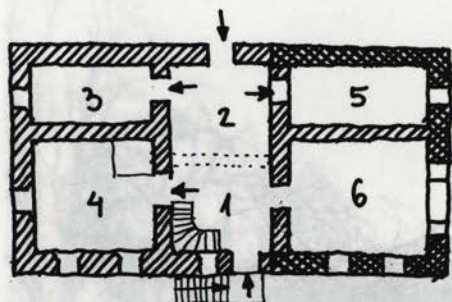
šene starejše kmečke hiše v Lazah št. 10, tako, da bi objekt lahko dobil drugo namembnost. – S. G.

LENDAVSKE GORICE. – Kljub temu, da je območje Lendavskih goric zavarovano z Odlokom o urbanističnem redu za območje goric občine Lendava ter z več zaščitnimi odločbami za posamezne kulturno-zgodovinske spomenike, naletimo tod na veliko primerov nespoštovanja omenjenih odredb.

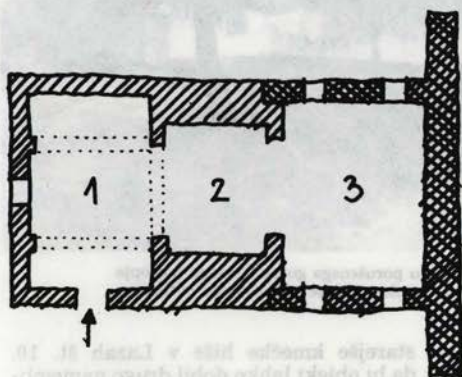
V zvezi s tem smo izdali negativno mnenje za gradnjo zemljanke na parc. št. 4977 k.o. Lendava, kjer še stoji cimprana vinska klet št. 362. Objekt pripada znamenitemu zaselku zaščitnih vinskih kleti v UJ Tomazsu in je bila v preteklem letu predvidena za obnovo v spomeniškovarstveni akciji našega zavoda.

V okviru zaščitnega območja Kranjčeve kleti so v zadnjih letih lastniki parcel zgradili mnogo neustreznih objektov, kjer ni upoštevana tipika gospodarskih kleti. Novogradnja ob Kranjčevi kleti je nastala brez našega predhodnega soglasja na projekt in seveda ni upoštevala bistvenih strokovnih navodil za

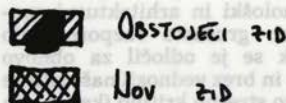
VARIANTA I : DOM KRAJANOV

1. VEĀA
2. PREZENTIRANA ČRNA KUHINJA
3. WC
4. PREZENTIRANA "HISA" - SEJNA SOBA
5. KURILNICA
6. PISARNA KS

- ### 1.2.3. DRUŽABNI IN RAZSTAVNI PROSTORI

Sl. 119. a-e Laze v Tuhinju 10 – idejni predlog preureditve, izdelal A. Hafner d.i.a.
 Fig. 119. a-e Laze v/in Tuhinj – the outline scheme as proposal for alteration

gradnjo, zato se z legalizacijo objekta nismo strinjali.

Po terenskem ogledu smo izdelali natančna navodila za obnovu cimprane vinske kleti na parc. št. 6165/1 k.o. Lendava. Tradicionalna klet stoji na zaščitnem območju cerkve sv. Trojice in je tudi vedutnega pomena za mesto Lendava. – L. M.

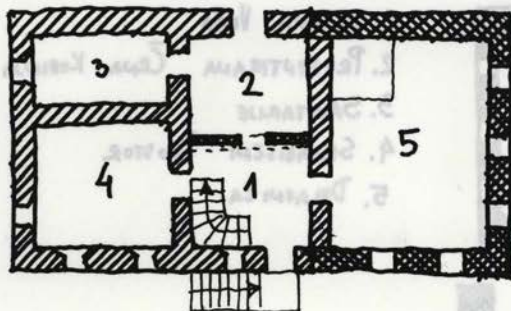
LIMBUŠ, Laznica. – V zvezi z idejnim projektom rekonstrukcije odsekov regionalne ceste R 343 – Maribor–Ruše smo podali naše negativno mnenje glede predvidenega rušenja nekaterih objektov v Limbušu in Laznici, ki jih uvrščamo med pomembno kulturno dediščino. V obeh primerih gre za sestavine značil-

nih vaških jeder in zaključene ambience. Hkrati bi z rušitvijo posegli v karakteristično obcestno poselitve. – L. M.

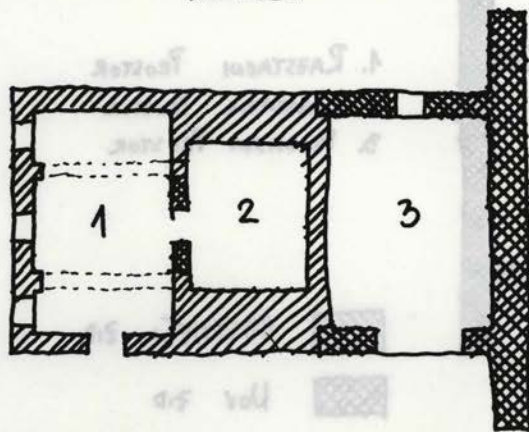
LJUBNO, Radovljica. – Opravljena je bila spomeniška valorizacija močnega grunta št. 69 in v preteklosti tudi gostilne v Ljubnem. Med lepo ohranjenimi poslopji iz sredine preteklega stoletja posebej izstopa stanovanjski objekt z bogato obdelanimi kamnoseškimi detajli iz delavnice v Peračici. Izdelana je bila arhitekturna dokumentacija objekta in variantni predlogi prenove objekta, ki vključujejo tudi postavitev bogate domače zbirke etnoloških predmetov s poudarkom na kompletu značilnih ljubenskih skled. – A. H.

VARIANTA II : POČITNIŠKA HIŠA

1. VEŽA
2. KUHINJA
3. KOPALNICA IN WC
4. SPALNICA
5. BIVALNI PROSTOR - HIŠA

1. PIVSKA KLET
2. SHRAMBA
3. GARAŽA

- OBSTOJEČ ZID
 NOV ZID

Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 160 k.o. Ljubno. – V. K.

LOKE, Kamnik. – Legalizacija garaže in dograditev poslovnega objekta na parc. št. 665/6, k.o. Loke z danimi pogoji višine objekta in strešnega naklona. – S. G.

LOKOVICA, Ravne. – Gospodarsko poslopje št. 22 »Štrikarjev hlev« je večje zidano dvoetažno, v spodnjem delu obokano poslopje. Gospodarsko poslopje vodimo v naši evidenci kot kulturni spomenik. Pri razširitvi in ureditvi mejnega prehoda Holmec smo zahtevali, da se objekt ohrani, prenovi ter dobi novo ustrezno namembnost. – J. S.

LOVRENC na Dravskem polju. – Izdelali smo navodila za gradnjo prizidka k hiši št. 11, stavbi stare gostilne, ki stoji v zgoščenem gruščastem jedru vasi. Prizidek, ko bo lociran med gostilno in gospodarskim poslopljem, je

treba ustrezno oblikovati, tako da ju bo organsko povezal. – J. S.

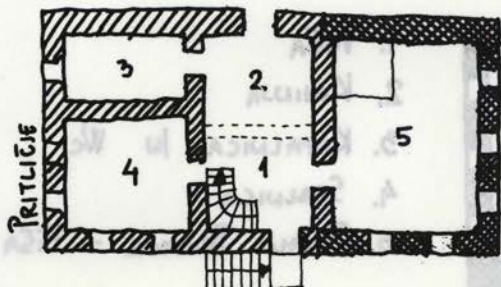
MALA PLANINA, Kamnik. – Ožbotova koča na Dovji ravni, k.o. Črna. Smernice in pogoji za obnovo pastirske koče po načrtih arh. Vlasta Kopača. – S. G.

MEKINJE, Kamnik. – Soglasje za korekcijo lokacije nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 57/1 k.o. Mekinje. – S. G.

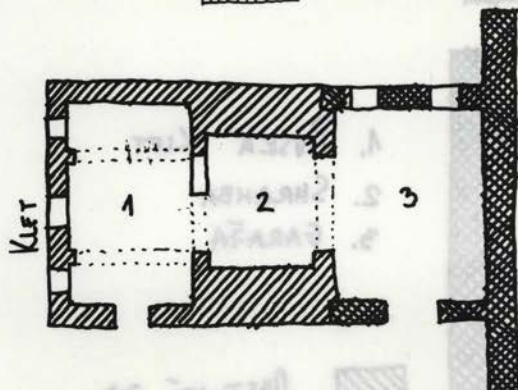
MLAKA, Kamnik. – Gradnja nadomestne stanovanjske stavbe z garažo in poslovnimi prostori v kleti na parc. št. 99/1 k.o. Mlaka. Legalizacija stanovanjske hiše z garažama na parc. št. 224/5 k.o. Mlaka. – S. G.

MOJSTRANA, Jesenice – Pripombe k zaidalnemu načrtu za območje Boke v Mojstrani (J3/C1), kjer naj bi nastalo novo središče naselja. – V. K.

VARIANTA III: UMETNA ALI DOMAČA OBRT ALI TRGOVINA

1. VHODNA VEĀA
2. PREZENTIRANA ČRNA KOHINJA
3. SANITARIJE
4. SKLADIŠNI PROSTOR
5. DELAVNICA

1. RAZSTAVNI PROSTOR
2. RAZSTAVNI PROSTOR
3. PRODAJNI PROSTOR

 OBSTOJEČI ZID

 NOV ZID

MOSTE, Kamnik. – Soglasje k lokaciji nove stanovanjske hiše na parc. št. 17 k. o. Moste. – S. G.

MOTNIK, Kamnik. – Legalizacija stanovanjske hiše na parc. št. 54/1 in 54/3 k. o. Motnik. Na tej lokaciji je že prej stalo manjše gospodarsko poslopje.

Legalizacija adaptacije nekdanje strojarne kož na par. št. 555/1, 630/2, 555/2, 555/3 k. o. Motnik. Smernice za prizidek, tako da se ohrani osnovne oblike krajevne arhitekture. Pogoj za izdajo lokacijskega dovoljenja je predhodna ustrežna rešitev za premestitev toplarja na dvorišču strojarne. – S. G.

NAKLO, Kranj. – Gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 92/1 k. o. Naklo. – V. K.

NEVLJE, Kamnik. – Sprememba namembnosti gospodarskega poslopja na parc. št. 86 k. o. Nevlje v trgovino in mehanično-avtoelektro delavnico. Dane so bile smernice za

izdelavo fasad, tako da se ohrani videz kmečkega dvorišča.

Gradnja dveh stanovanjskih hiš na parc. št. 219/1 k. o. Nevlje. Dani so pogoji višinskih gabaritov.

Legalizacija prizidka stanovanjski hiši na parc. št. 84/6 k. o. Nevlje za trgovski lokal. Postavljeni so bili pogoji za izdelavo fasad in kritine in strešnega naklona.

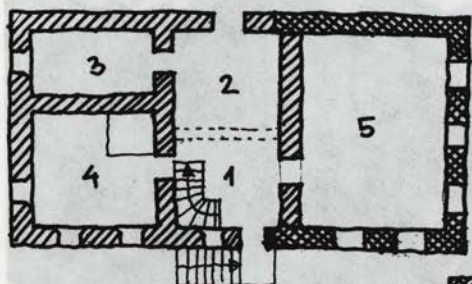
Nadomestna gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 38, k. o. Nevlje. Starejši objekt nima nikakršnih arhitektonskih kvalitet, zato je njegovo rušenje možno. – S. G.

NOVA VAS, Kranj – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1182, 1181 in gradnja stanovanjsko-gospodarske stavbe na parc. št. 1183/1, 1186 k. o. Breg ob Kokri. – V. K.

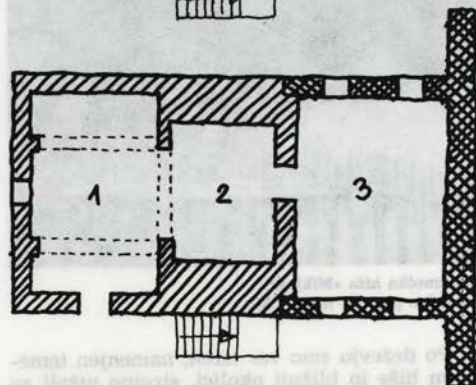
OBRSJE, Domžale. – Legalizacija nadomestne gradnje stanovanjske hiše na parc. št. 1538 k. o. Zlato polje, ki se nahaja na lokaciji nekdanjega hleva. – S. G.

VARIANTA IV : ŠPORTNI DOM KRAJANOV

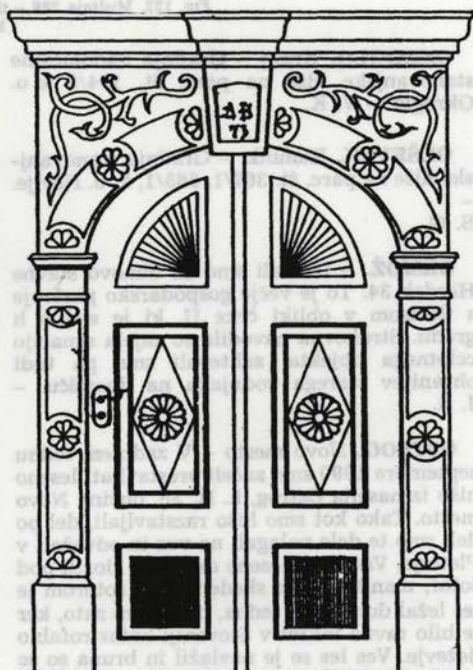

1. VEĀ
2. PREZENTIRANA ČRVA KUHINJA
3. KURILNICA
4. PISARNA ŠPORTNEGA DRUŠTVA
5. GARDEROBA, TUŠ, WC

1. TRIM KABINET
2. TRIM KABINET
3. NAMIZNI TENIS

- OBSTOJEČ ZID
 NOV ZID

Sl. 120. Ljubno 69. – portal iz tufa iz srede 19. stol.

Fig. 120. Ljubno 69 – the gateway made of tuff from the middle of the 19th century

Sl. 121. Mengeš – leseno plastiko Ecce homo so ukradli

Fig. 121. Mengeš – the wooden statue "Ecce homo" was stolen

Sl. 122. Mislinja 289 – lesena kmečka hiša »Miklavž«
Fig. 122. Mislinja 289 – the wooden peasant house »Miklavž«

OKROGLO, Kranj – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 194/8 k.o. Okroglo. – V. K.

OLŠEVEK, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 367/1, 365/1, k. o. Nevlje.

– S. G.

ORMOŽ. – Izdelali smo za obnovo stavbe Hardek 34. To je večje gospodarsko poslopje s tlorisom v obliki črke U, ki je sodilo h gradu. Strokovna navodila so zajela sanacijo celotnega objekta, zahtevali smo pa tudi ohranitev starega vodnjaka na dvorišču. – J. S.

OSTROG, Novo mesto – V zadnjem tednu septembra 1990 smo začeli prestavljati leseno hišo iz naselja Ostrog, h. št. 26, občina Novo mesto. Tako kot smo hišo razstavljali, del po del, smo te dele nalagali na voz in odvažali v Pleterje. Vse večje lesene dele smo zložili pod šotor, manjše pa na skedenj. Pod šotorom je les ležal dobra dva tedna, predvsem zato, ker je bilo ravno takrat v Sloveniji katastrofalno deževje. Ves les se je navlažil in bruna so se začela zvijati. Pravi učinek vode smo videli šele takrat, ko smo začeli ponovno sestavljati bruna.

Po deževju smo ves teren, namenjen temeljem hiše in bližnji okolici, strojno nižali za 20–30 cm. Temelje smo poskušali, kolikor je pač dopuščal teren, postaviti v smeri SV–JZ, tj. v smeri, ki jo je imelo sleme hiše na prejšnji lokaciji.

Samo betonsko ploščo smo ojačali z železno mrežo $\varnothing = 10$ mm. Okoli zunanjih delov temeljev smo navozili 56 m^3 peska. Tako smo mehak teren hiše malce utrdili. Za preostali del terena bo, po vizualni oceni, potrebno pripeljati še najmanj enkrat toliko peska.

Po dveh dnevih sušenja betonske plošče smo začeli sestavljati hišo. Ker so bila bruna razvita, smo si morali pomagati tudi s krampi in oporami. Kljub vsemu smo sestavili vsa bruna in strešno konstrukcijo. Na novo pa smo morali narediti »prekle«, ki smo jih pribili na špire. Nato smo hišo pokrili z rženo slamo. To delo smo končali konec novembra. Nato smo zaprli svislji hiše. Uporabili smo nove smrekove deske, saj so stare bile zaradi dotrajanosti neuporabne. Na novo smo izdelali in vstavili tudi pet oken. Ponovno smo sezidali krušno peč, kjer pa smo, poleg še dobrega, starega materiala, uporabili tudi nekaj nove opeke. Pozidali smo tudi obe odprtini v stenah, ki sta bili tudi prej zazidani. Kot vezivni material smo uporabljali staro gašeno apno.

Pri vsem tem delu pa lesa nismo uspeli zaščititi s kemičnimi sredstvi, predvsem zato, ker je bil natopljen z vodo. Zato smo ves les izpostavili učinkovanju vetra. Rezultati sušenja so se začeli kmalu kazati. Seveda bomo les zaščitili tudi s kemičnimi sredstvi, brž ko bo to dopuščalo vreme. – D. S.

PEČE, Domažale. – Nadomestna stanovanjska hiša na parc. št. 17. k. o. Peče. ZVNKD v Kr. je svetoval primerno adaptacijo starejše izredno dobro ohranjene kmečke hiše s še ohranjeno črno kuhinjo. Investitor je izsilil nadomestno gradnjo pod pogojem, da ohrani in da bo vzdrževal staro hišo kot edini še ohranjeni objekt ljudskega stavbarstva v naselju, kateremu je možno dati primerno namembnost.

Zaradi izpostavljenosti objekta v spomeniško občutljivem območju, je bilo dano le pogojno soglasje k lokaciji nadomestne gradnje stanovanjske hiše na parc. št. 368, k. o. Peče. – S. G.

PEŠNICA. – Gradbeno podjetje Radlje je obnovilo stanovanjsko hišo št. 18 nekdanjega Hojnikovega posestva, ki je danes v družbeni lasti in naseljeno s prevelikim številom strank. Obnova strehe, zamenjava strešne konstrukcije, obnova pročelja z vso profilacijo in obnova stavbnega pohištva je potekala v glavnem v skladu z našimi pogoji.

Nujna bi bila tudi sanacija notranjosti, objektu pa dati ustrezno namembnost. – J. S.

PLAČ, Pesnica. – Obnova fasade na stavbi št. 3 »organistove hiše« je bila izvedena v skladu z našimi navodili.

Izdelali smo strokovna navodila na obnovo hiše št. 15, v kateri nameravajo krajani urediti vinogradniški muzej. Nekdanja viničarija je pritlična podkletena stavba, krita z opečno dvokapnico, na kateri je zvonik posebnost te strehe. Stavba ima bivalni in gospodarski del. V gospodarskem delu, ki ima odprto ostrežje, je nekoč stala preša. Na pobudo krajanov in dobro voljo lastnika hiše so v letošnjem letu že pričeli nabavljati potrebni material za obnovo stavbe. V soli pa so začeli zbirati predmete za muzejsko opremo. – J. S.

PODBORŠT, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše z delavnico v kleti na parc. št. 295/1 k. o. Mlaka. – S. G.

PODGORJE, Kamnik. – Soglasje za predvideno adaptacijo mežnarije v Podgorju. Količnik se adaptira tudi podstrešje, je potrebno soglasje za izdelavo strešnih oken – kukerlov.

Legalizacija obstoječega prizidka – poslovnega lokala na parc. št. 528/2 k. o. Podgorje.

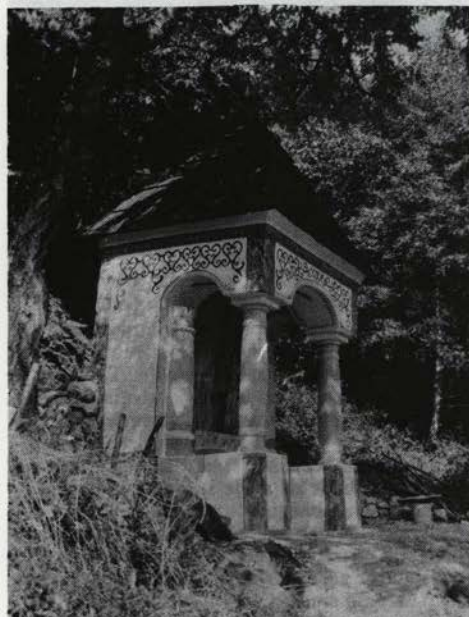
Za gradnjo stanovanjske hiše na parc. št. 147 in 149 k. o. Podgorje se je zahtevala sprememba orientacije slemenca, in sicer tako, da poteka vzporedno s plastnicami.

Oporni zid pod hišo naj bo poševen v skladu z naklonom terena. – S. G.

PODGORJE PRI ZLATEM POLJU, Domžale. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 216/1 k. o. Zlato polje. – S. G.

PODKOREN, Jesenice. – Na parc. št. 73/1 k. o. Podkoren je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše, ob stari stavbi Podkoren št. 48, ki naj bi bila po preselitvi stanovalcev revitalizirana za turistično, nočitveno dejavnost. – V. K.

PODOLŠEVA 20. – V letih od 1987 do 1990 je potekala obnova spomeniško najpomembnejših sestavin Macesnikove domačije. Najprej je zavod v sodelovanju z lastnikom obnavljal kritino in omete na gospodarskem poslopju. Leta 1990 je potekala akcija obnove kapele, ki jo je vodil zavod, izvajal pa restavrador Miloško Kumer iz Raven pri Soštanju.

Sl. 123. Podolševa 20 – obnovljena macesnikova kapela (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)
Fig. 123. Podolševa 20 – the restored chapel on Macesnik's farm

Sl. 124. Podolševa 20 – obnovljena Macesnikova kapela (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990) notranjščina

Fig. 124. Podolševa 20 – the restored chapel on Macesnik's farm, interior

Kapela, ki je nastala leta 1867 v spomin na nesrečno smrt Macesnikove deklice, je bila v zelo slabem stanju, saj je lastniki vrsto let niso več vzdrževali in obnavljali. Prerasklo jo je grmovje, korenine okoliških dreves pa so se vse bolj razraščale pod njene temelje.

Restavrator je najprej očistil okolico in z drenažnimi jarki preusmeril pot meteorni vodi, ki je zalivala temelje kapele. Požagal je razraščeno drevje in utrdil dostopno pot za dovoz gradbenega materiala. Zaradi nevarnosti plazjenja je obnovil že povsem zasuto kamnito škarpo na brežni strani kapele. Šelę po teh zaščitnih delih se je lahko lotil sanacije kapele, ki je obsegala utrditev temeljev, rekonstrukcijo dveh lesenih podpornih tramčev oblečenih v malto, rekonstrukcijo ometov in poslikav ter zaščito škodlaste strehe. V notranjosti kapele smo za lesenim oltarjem odkrili poslikavo z motivi Jezusa dobrega pastirja, sv. Neže, sv. Barbare in sv. Boštjana. Poslikava na oboku je bila vidna že prej: okrašen z motivom dveh angelov, ki nosita napis Ma-

rija Sanas Boga Prosi 1867. Na zunanjščini pa je izpod beležev prosevala prvotna dekorativna poslikava (patrone).

Restavrator je gradbenor in restavratorska dela kvalitetno opravil. Uspešno je utrdil in osvežil figuralno in dekorativno poslikavo ter se uspel z rekonstrukcijami tudi pri uničenih delih poslikave ujeti z roko »ljudskega malarja«. Restavriral je še leseni oltarček (očitno del večjega oltarja), ki so ga po hišnem izročilu pred desetletji prenesli iz ene od cerkva v dolini (kaj več se lastniki ne spomnijo).

V soglasju z lastnikom smo se odločili, da lesenega oltarčka ne namestimo več v kapelo, temveč ga bo lastnik shranil v hiši. S namestitvijo oltarja bi se ponovno prekrila prvotna poslikava v kapeli, glede na njegovo kvaliteto rekonstrukcijo pa bi se vsekakor povečala možnost kraje. Zato smo sklenili, da se v kapelo namesti mavčna kopija gotske Pieta, original pa bo še naprej shranjen na domačiji. – V. H.

POLŽE 1. – V letu 1990 je lastnik Soržove domačije Oton Samec nadaljeval z obnovo vodne žage. Že leta 1988 je rekonstruiral pogonsko kolo, nato pa se je lotil utrjevanja temeljev in obnove lesene konstrukcije žage.

PODPECA, Ravne. – Nenaseljeno domačijo »Mihev«, ki leži na dominantni legi in je priča ambiciozno oblikovane bogate stare kmetije, želi novi lastnik obnoviti ter ji poskusi ustrezno namembnost. Najprej se namerava lotiti stanovanjske hiše, ki v svoji osnovi sega v 17. stoletje. Izdelali smo konservatorske smernice za obnovo zunanosti hiše št. 57. – J. S.

Podbetoniral in podzidal je razmajane zidove in nosilne zidane stebre ter zamenjal preperel in polomljen les. Zaradi dobre ohranjenosti celotnega pogonskega in transmisijskega mehanizma je opravil le potrebno čiščenje, podmazovanje in centriranje posameznih delov.

Od bivše Kulturne skupnosti občine Celje je zavod pridobil intervencijska sredstva, ki smo jih namenili za nabavo bobrova. Lastnik je po ugodni ceni in s priporočilom KS Strmec (oprostitev prometnega davka) nabavil opeko, v letu 1991 pa bo z njo prekril žago in še preužitkarsko hišo, ki ima svojo hišno številko, Polže 2. – V. H.

PRILESEJE, Domžale. – Nadomestna gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 486 k.o. Blagovica. Ker je domačija Prileseje št. 4 še edini dobro ohranjeni objekt v naselju, si je ZVNKD v pogovorih z investitorjem prizadeval za ustrezno sanacijo domačije, kar pa

Sl. 125. Polže 1 – Sorževa žaga »venecijanka« (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)

Fig. 125. Polže 1 – the Sorž's "Venitian" power-saw

Sl. 126. Polže 1 – Sorževa žaga »venecijanka« (fotoarhiv ZVNKD Celje) med obnovo

Fig. 126. Polže 1 – the Sorž's "Venitian" power-saw during the restoration

investitor ni sprejel. Izdano je bilo pogodno lokacijsko soglasje, s pogojem, da novi objekt čimbolj posnema arhitektonsko značilnost stare domačije. – S. G.

PRIMSKOVO, Kranj. – Zaradi širitve in izravnave cestišča na regionalni cesti Kranj–Jezerko, ki poteka po (nekdanji) osrednji vaški ulici Primskovega, je predvidena porušitev dveh starih hiš (Jezerka c. št. 32, 53). Ob načrtovani rekonstrukciji ceste skozi staro vaško središče zavod predlaga, da se nivo novega cestišča zniža na nekdanji nivo vaške poti, tako da bi bili stari hišni portali nad nivojem cestišča oziroma nad nivojem pločnikov. – V. K.

RATEČE, Jesenice. – ZVNKD ni soglašal, da se hlev s senikom na parc. št. 1302/1 k. o. Rateče (v dolini Planica) preuredi v pomožni zimski gostinski objekt. – V. K.

RAČNI VRH, Domžale. – Preureditev počitniške hišice v občasni gostinski lokal na parc. št. 246/1 k. o. Brezovica. – S. G.

ROGATEC 5. – Vsi, ki kakorkoli sodelujemo pri nastajanju SM Rogatec, smo si enotni, da pomeni leto 1990 eno najuspešnejših faz v njegovi osemletni izgradnji. K temu sta pripomogla zlasti dva dejavnika: redno finan-

ciranje iz virov Kulture skupnosti Slovenije in Kulturne skupnosti občine Šmarje pri Jelšah ter umiritev inflacije, ki je v letu poprej skorajda preplopolvila vrednost odobrenih sredstev.

Zaradi urejenega financiranja je bilo možno že v začetku pomladi pričeti z izvajanjem planiranih del. Pridobili smo kvalitetnega izvajalca (gradbenik Stanko Kit s svojo skupino), ki je po pogodbi prevzel vsa gradbena in obrtniška dela, tako da ni bilo potrebno iskati dodatnih obrtnikov in sklepati dodatnih pogodb o delu. Zastavljene naloge, ki smo jih uspeli realizirati, so naslednje:

– Zunanjščina **stanovanjske hiše** je bila ponovno prebeljena z apnom. Popravljen in utrjena je bila maltna podlaga in opravljene so bile raziskave o črvojedosti lesa. Ugotovili smo, da je les zadovoljivo zaščiten pred napadi insektov in lesne gobe. V notranjščini je bila obnovljena talna plast ilovice. V praznem »hramišu« (ropotarnici, shrambi) je mizar dokončno uredil in zasteklil razstavne police in v začetku meseca septembra je prof. Božena Orožen iz Študijske knjižnice v Celju pripravila stalno razstavo o kulturnih delavcih in publicistih iz Rogatca in okolice.

V kuhinji so bili pod obok pritrjeni koli s kavljvi za sušenje mesa. Kovač je za zastiranje kuriščnih odprtih obeh krušnih peči izdelal železne lopute.

– Zunanjščina **hleva** je v zidanem delu dobila nov zariban omet, ki je bil nato prebeljen z apnom.

– V jugozahodnem delu muzejskega kompleksa, ki je namenjen za gostinsko-turistično dejavnost, smo nadaljevali z gradnjo »pušňanka« (gostišče pod vejo). Na zidano klet (kamen peščenjak in apnenec) je pričel tesar iz Žetal postavljati leseno pritličje. Kostanjeve plohe debeline 12 cm, širine od 20 do 25 cm in dolžine okrog 4 m je polagal horizontalno enega vrh drugega in jih na vogalih in ob stikih predelnih sten povezoval z utori »na križ«. Kladne stene je še dodatno ojačil s hrastovimi mozniki. Pod strop je namestil dva nosilna tramova ter v sodelovanju z mizarjem izdelal kvaliteten lesen strop iz dvojno položenih desk. Skupina tesarjev s Hrvaškega je izdelala strešno konstrukcijo v obliki »škařij« in opravila »polatanje« strehe. Nato sta krovca (kmeta) iz Zahenberca prekrila streho s slamo. Notranje stene so zidarski pomočniki na gosto, pod kotom 45 stopinj, obili z leskovimi palicami. Pri pečarju Buserju iz Prožinske vasi smo naročili »velike kahle« (pečnice) z zelenim emajlom in domači rogaški pečar je zgradil krušno peč ter pripravil podstavek za dimnično in kuriščno odprtino. Nato so

Sl. 127. Rogatec, spominski muzej – »pušňanka«, leskove palice na notranjih stenah (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)
Fig. 127. Rogatec, open-air-museum – the typical seasonal wine-shop, hazel-tree sticks on the interior walls

Sl. 128. Rogatec, spominski muzej – »pušnšank« in stranišče za obiskovalce (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)
 Fig. 128. Rogatec, open-air-museum – the typical seasonal wine-shop with lavatory for the visitors

zidarji pozidali dimnik in z apneno malto ometali zunanjščino in notranjščino kleti ter kuhinjo in »hišo« v pritličju. Leseno zunanjščino pritličja so obili s plastično mrežo, jo prevlekli s tanko plastjo ometa iz Nivedurja (umetna vezivna masa, proizvajalec Cinkarna Celje) in prebelili z apnom. Na ta način smo dosegli večjo trdnost ometov in starinski videz zunanjščine, kot bi nastal po večletnem beljenju z apnom. Razmišljali smo tudi o izvedbi »klasičnih« ometov z ilovico in primešanimi plevami, toda ti ometi so se pokazali kot neobstojni že pri muzejsko prezentiranih stavbah, kjer je vgrajen star uležan in z apnom prepojen les. Ometi radi odpadajo in je potrebno nenehno popravljanje ter beljenje. Pri novem lesu je ta problem še toliko večji.

Pritličje opasuje lesen gank z ograjo iz pokončno pritrjenih deščic, ki imajo ob stikih vrezan preprost okrasni motiv. Gank in strop nad njim ter oboje »svisli« (zatrej) so pleškarji zaščitili z Bellesom, starinski videz lesa pa smo dosegli z mešanico rjavega, belega in črnega Beltona (reultat pri teh velikih kvadraturah s temi kemikalijami seveda ni povsem zadovoljiv, saj za ustrežnejše bajcanje in voskanje nismo imeli izvajalca in ne dovolj denarja).

– Sočasno z gradnjo »pušnšanka« je potekala zidava stranišča za obiskovalce. Iz polne opeke je zgrajeno dvocelično stranišče (za moške in ženske), ki je v notranjosti sodobno opremljeno s sanitarnimi elementi, zunanjščina pa je obležena v les in izolirana s 5 cm debelo plastjo tervola. Tudi streha stranišča je prekrita s slamo.

– Ob cesti Rogatec–Ptuj je bilo v soglasju s Cestnim podjetjem Celje zgrajeno parkirišče. V ta namen so bile v dolžini 60 m v obcestni jarek položene betonske cevi in zaradi dodatne trdnosti prevlečene z betonsko ploščo ter zasute z gramozom. Parkirišče bomo urejali v letu 1991, ko bo asfaltirana omenjena cesta.

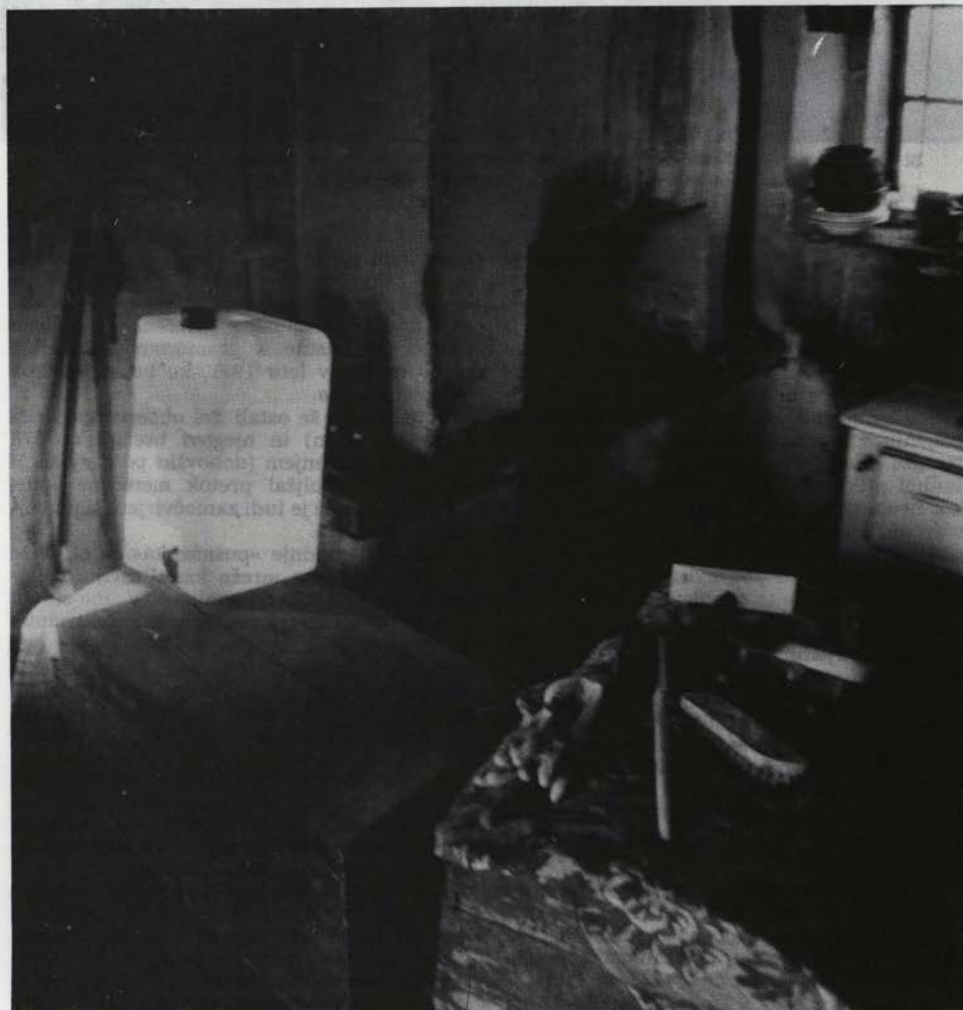
Očistili smo še ostali del obcestnega jarka (približno 40 m) in njegovi brežini do 1/3 obložili s kamenjem (dobovski peščenjak). S tem se je izboljšal pretok meteorne vode, zmanjšala pa se je tudi zamočvirjenost muzejskega zemljišča.

– Zaradi gradnje »pušnšanka« in stranišče je bila razširjena mreža kanalizacije, vodovodne ter električne napeljave. V obe stavbi je napeljan trofazni tok in z 80 l električnim bojlerjem, ki je vgrajen v kleti, se segreva voda za kuhinjo in stranišče. Prevladalo je namreč mnenje, da bo edino visok bivalni standard obeh stavb in kvalitetna gostinska ponudba privabila še več obiskovalcev v muzej.

– Pomembna naloga, ki čaka člane Društva za ureditev spominskega muzeja Rogatec tudi v prihodnjih letih, je priprava najrazličnejšega propagandnega gradiva oziroma skrb za celostno podobo muzeja, ki obsega oblikovanje znaka, blagovne znamke muzeja z nalepko za opremo izdelkov (vino, žganje) in spominkov, ki se bodo prodajali v muzeju (brusi, steklarski in pletarski izdelki, doma tkane tkanine, vezene tkanine itd.), oblikovanje razglednic, značk, priponk, nalepk za steklenice, kozarcev, steklenic za žganje in vino, kozarcev za med, letnih koledarjev, papirnatih ser-

vetk, stenskih prtičkov, napisov in pojasnjevalnih tablic (v posameznih stavbah), podstavkov za pivo, vino, oblikovanje prospektov in katalogov. V letu 1990 je bila opravljena prva naloga iz te serije. Poklicna oblikovalka je izdelala enolistni koledar, ki je zaradi svoje kvalitete zbudil precejšnje zanimanje. Količkor bodo sredstva dopuščala in če bodo v društvu angažirali sposobnega oskrbnika, ki bo tudi sam vlagal denar v propagandne namene, potem bo verjetno tudi ta naloga uspešno opravljena. – V. H.

SLIVNICA PRI CELJU. – Kljub velikim težavam z nabavo slame je Polutnikova hiša št. 31 v letu 1990 le dobila novo slamnato kritino. Nakupe in zbiranje zadostnih količin slame so spremljale odpovedi dogovorov s kmeti iz Trobnega dola v občini Laško in iz Žahenberca v občini Šmarje ter navijanje cen drugih proizvajalcev »škopa« na Dolenjskem, na Pohorju in v Krški vasi. Iznajdljiva lastnica je sredi jeseni le uspela zbrati dovolj slame in krovci iz Podčetrtka so streho kvalitetno prekrili. S tem je bilo ustavljeno nadalj-

Sl. 129. Slivnica pri Celju 31 – ognjišče v Polutnikovi hiši (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)

Fig. 129. Slivnica pri/by Celje 31 – the fireplace on Polutnik' s house

nje propadanje hiše, ki bi le stežka preživela še eno daljše deževno obdobje.

Obnova hiše je vključena v srednjeročni program spomeniškovarstvenih akcij. V letu 1991 nameravamo utrditi temelje, zaščititi dele stavbe z insekticidi in fungicidi, opraviti vrsto obrtniških del ter stavbo usposobiti za stanovanjsko funkcijo. – V. H.

SMOLINCI, Lenart. – Krajevno skupnost Cerkvjenjak smo z dopisom opozorili na izjemnost na zunaj nepomembne lesene s salonom krite stavbe št. 83, ki jo v naši evidenci vodimo kot spomenik in zgodovinski spomenik v občini Lenart.

V stavbi je obnovljena večja lesena preša, na prešpanu je letnica 1889, na kamnu pa 1796.

Iz prostora s prešo vodi lesen portal v manjši poglobljen prostor, klet. Ob portalu stoji vertikalno postavljeni tram, opremljen z veliko leseno ključavnico. Robovi portala in trama so pa posneti na ajdovo zrno. Enokrilna vrata so narejena iz gladkih širokih desk in zabite z lesenimi klini. Na vratih so vrezani znaki, ki spominjajo na gotske kamnoseške znake ter letnica 604. Stavba stoji tik ob cesti, nekoliko dvignjena nad njo. Zaradi začeti zemeljskih del ob cesti je prišlo do sprememb ob nekoč utrjeni zatravljene obcestni brežini. Nevarno je, da bi zaradi nadaljnjih nedogovornih del prišlo do poškodb na stavbi. – J. S.

SMOLNIK, Ruše. – Soglašali smo z gradnjo novega nadomestnega gospodarskega objekta (svinjaka) na zaščiteni domačiji »Harič« št. 24. Poslojpe nasproti ostalim kvalitetnim

objektom ni vsebovalo posebnih spomeniških vrednot in je predstavljalo le zaključek gručaste celote. V skladu s spomeniškim značajem domačije smo izdelali strokovna navodila za gradnjo in oblikovanje novega hleva.

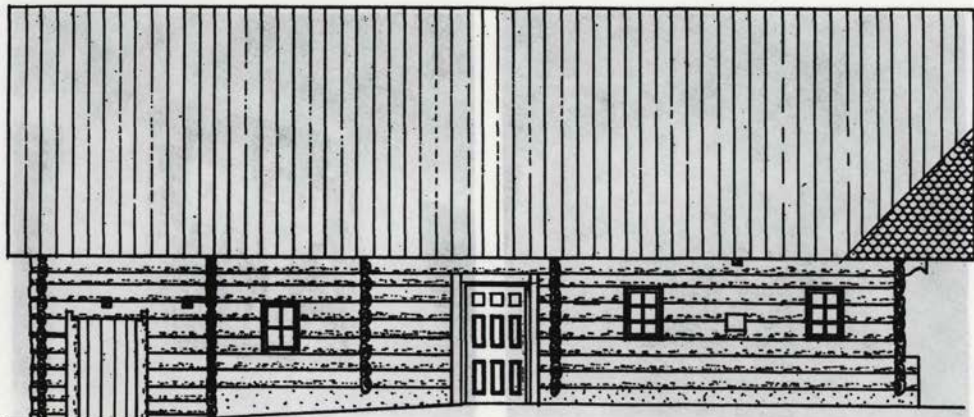
Izdelali smo strokovna navodila za obnovo hiše št. 25 na domačiji »Cebe«, ki je zavarovana kot etnološki spomenik. Objekt je bil zgrajen sredi prejšnjega stoletja in je primer posebnih arhitekturnih kvalitet z ambicioznimi detajli. – L. M.

SOVINJA PEČ, Kamnik. – Legalizacija že nekaj let stoječega počitniškega objekta – lesene brunarice na parc. št. 753/2 k.o. Znojile. – S. G.

SPODNJE GORJE, Radovljica – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 3/7 k.o. Spodnje Gorje. – V. K.

SREDNJA BELA, Kranj – Pri načrtovani gradnji nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1234/1, 1234/2 k.o. Bela je predvideno rušenje lesene, pritlične kajžarske hiše Sr. Bela št. 26. Izdelana je arhitekturna dokumentacija stavbe (hiša, veža, kamra, hlev) za prenos stavbe na novo muzejsko-pedagoško lokacijo pri osnovni šoli Matija Valjavec v Preddvoru.

V sklopu šole naj bi bila stara stavba vključena v šolski program ali dopolnilne dejavnosti. Prestavitev in ureditev te stare stavbe na novi lokaciji pa je pogojena s pridobitvijo ustreznih finančnih sredstev pri upravnih organih občine Kranj. – V. K.

Sl. 130. Sr. Bela 16 – vzhodna fasada lesene pritlične hiše, risal A. Hafner, d.i.a. 1990

Fig. 130. Sr. Bela 26 – the entrance façade of the wooden ground floor house

SREDNJA VAS, Radovljica. – Obnovljena je lesena kritina na planini Šeh, stanu in hlevu s senikom (parc. št. 844 k.o. Srednja vas v Bohinju.) – V. K.

SREDNJE BITNJE, Kranj. – Gradnja gošpodarskega poslopja na parc. št. 238 in rekonstrukcije stanovanjske hiše na parc. št. 2135/3 k.o. Bitnje. – V. K.

STRAHINJ, Kranj. – Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 36 in na parc. št. 134, 135 k.o. Strahinj. – V. K.

STARA FUŽINA, Radovljica. – »Pri Hlipu« so bile restavrirane štiri freske, ki so bile odkrite že leta 1973 ob preurejanju hiše. Restavrirana je bila freska Sv. Florjana in Marije z otrokom (na vzdolžni, južni fasadi) in

Sl. 131. Srednja vas v Bohinju, planina Šeh – dvocelični, zidani stan (lesena kritina)
Fig 131. Srednja vas v/in Bohinj, Šeh – the two-celled, built lodging (wooden covering)

Sl. 132. Stara Fužina, pri Hlip – Freska po odkritju 1973 in po restavriranju 1990 (rest. T. Marolt, N. Pičman)
Fig. 132. Stara Fužina, pri/by Hlip – the fresco after discovery in 1973 and after restoration in 1990

freska Križanje (datirana z letnico 1790) ter Kamenjanje sv. Štefana (na čelni, vzhodni fasadi). Restavratorska dela je opravil restavrator Tone Marolt in akad. slikar. Nataša Pičman. – V. K.

STROJNA, Ravne. – Soglašali smo z obnovo strehe na gospodarskem poslopju domačije »Požeg«, št. 12 s tem, da se ne spreminja ostrešje poslopja ter da bo za kritje uporabljena ustrežna kritina. – J. S.

STUDOR Rdovljica. – Zaključena so bila sanacijska dela na gospodarskem poslopju na domačiji Studor 16, pri Oplen, in sicer prestavitve vodovoda, utrditev in drenaža severnega in vzhodnega zida hleva, zamenjava nosilnih tramov in lesenih podnic na podu in vzdolžnem balkonu, zgrajene so bile sanitarije in troprekatna greznica pod tlakom v hlevu ter druga manjša dela. Vsa dela je opravilo Gradbeno podjetje Bohinj. – V. K.

SUHA, Kranj. – Gradnja gospodarskega poslopja na parc. št. 64 k. o. Suha. – V. K.

SUHADOLE, Kamnik. – Sprememba fazne izgradnje dvojčka na parc. št. 17/4, 20/2 k. o. Suhadole.

Nadomestna stanovanjska stavba z garažo na parc. št. 737, 738, k. o. Moste. Starejšo hišo pred rušenjem ni potrebno arhitektonsko dokumentirati.

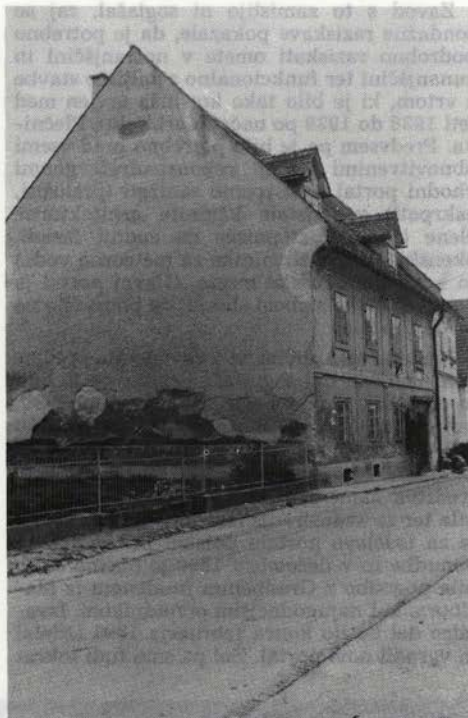
Prizidek in adaptacija stanovanjske stavbe s spremembo namembnosti na parc. št. 91/1, 91/2, 91/3, k. o. Suhadole. Za drugo frazo so bili dani pogoji korekcije vhoda in strešnega naklona vhodne lope. – S. G.

SV. TROJICA, Domžale. – Soglasje k lokaciji počitniške hiše na parc. št. 522/1 k. o. Trojica. – S. G.

ŠALINCI, Ljutomer. – Izdali smo soglasje s strokovnimi navodili za obnovo v začetku tega stoletja zgrajene stanovanjske hiše št. 34, ki stoji vzdolž ceste v sklopu večje domačije. Lastnik namerava obnoviti stavbo v celoti. – J. S.

ŠENČUR, Kranj. – Gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 348/1 k. o. Šenčur. – V. K.

ŠENTJUR PRI CELJU. – V letu 1990 smo uspeli realizirati le del nalog, ki so si jih skupaj z Izvršnim svetom občine Šentjur pri Celju zastavili kot nadaljevanje obnove Ipavčeve hiše. V stavbi, ki je že nekaj let brez ustrežne namembnosti, sta se rodila sklada-

Sl. 133. Šentjur pri Celju, Ulica skladateljev Ipavcev 27 – Ipavčeva hiša (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)

Fig. 133. Šentjur pri/by Celje, Ulica skladateljev Ipavcev 27 (The Composers Ipavecs' Street 27) – Ipavc's house

lja Benjamin (1829–1908) in Gustav (1831–1908) Ipavec. Bivša kulturna skupnost je hišo skupaj z vrtom odkupila od zadnje zasebne lastnice Pepce Kartin s ciljem, da dobi stavba ustrežno javno funkcijo. Odločitve o njeni bodoči namembnosti še niso sprejeli, želijo pa, da bi bila v stavbi knjižnica, poročna soba, reprezentančni prostori za poslovne stranke in goste delovnih organizacij in političnih skupnosti in verjetno še kaj.

Glede na nejasno opredelitev namembnosti stavbe in s tem tudi vseh notranjih prostorov, je bilo nemogoče izdelati dokončen konservatorski program. Od namembnosti stavbe je seveda odvisna napeljava elektrike, vodovoda, telefonov pa tudi določene notranje preureditve oziroma rekonstrukcija tlorisne razporeditve prostorov v prvotno stanje. Na ta dejstva smo opozorili predstavnike občine, ki so v letu 1990 zaradi praznovanja 650-letnice trga Šentjur želeli na hitro obnoviti zunanjsčino Ipavčeve hiše.

Zavod s to zamislijo ni soglašal, saj so sondažne raziskave pokazale, da je potrebno podrobno raziskati omete v notranjščini in zunanjščini ter funkcionalno zemljišče stavbe z vrtom, ki je bilo tako kot hiša urejen med leti 1938 do 1939 po načrtih arhitekta Plečnika. Predvsem pa je bilo potrebno pred vsemi obnovitvenimi posegi rekonstruirati glavni vhodni portal in ustrezno sanirati (preložiti, zakrpati) vse ostale kamnite arhitekturne člene (zunanje stopnišče na zadnji fasadi, okenske okvire, zlivalnike za meteorno vodo) in kovinske okenske mreže. Glavni portal je namreč v tako slabem stanju, da popravilo ne pride v poštev.

Predstavniki občine so z zavodovim predlogom faznosti del soglašali, vendar pa je bila ta odločitev sprejeta šele v pozni jeseni 1990, tako da ni bilo več možnosti še v istem letu začeti s kakšnimi večjimi obnovitvenimi deli. Zato smo se skupaj odločili, da pridobljena sredstva namenimo za izdelavo novega portala ter za avansiranje fasaderskih del. Zavod je za izdelavo portala poiskal pri izvajalcih ponudbe in v decembru 1990 je občina sklenila pogodbo z Gradbenim finalistom iz Maribora, kot najugodnejšim ponudnikom. Izvajalec del bo do konca februarja 1991 izdelal in vgradil novi portal. Žal pa smo tudi tokrat

imeli težave z izborom ustreznega kamna. Prvotni portal je namreč izdelan iz peščenjaka gorčičnosive barve bolj grobe granulacije, ki so ga v prejšnjem stoletju kopali južno od Šentjurja. Kamnolomi s podobno strukturo kamna so danes povsod opuščeni, zato nam ni preostalo drugega, kot da za novi portal izberemo peščenjak »Bihacit-Maskara«, ki je svetlejšje barve in bolj fine strukture. V letu 1991 načrtujemo poleg vgraditve portala še napeljavo vseh inštalacij in sistema ogrevanja v notranjščini, ureditev drenaž in okolice z vrtom ter obnovo fasade. – V. H.

ŠMARCA, Kamnik. – Pogoji za izgradnjo nadomestne gradnje delavnice za umetno kovaštvo na parc. št. 230/2, 79/3 in 83/2 k.o. Šmarca. – S. G.

ŠMARTNO na Pohorju. – V letošnjem letu smo nameravali v okviru zavodove redne akcije obnoviti streho na hiši št. 39. Ker lastnik hiše kljub temu, da v njej še živita dve ženici, ne vzdržuje več, smo hoteli stavbo rešiti pred nadaljnjim propadanjem in streho na novo prekriti s slamo; žal pa denarja za obnovo strehe letos ni bilo.

Pripravili smo konservatorske smernice za obnovo stavbe, gr. tehnik S. Simerl pa je

Sl. 134. a Šmartno na Pohorju 38 – cestna stran značilne vrhkletne domačije

Fig. 134. a Šmartno na/on Pohorje 38 – the streetside of the characteristic "above cellar" homestead

Sl. 134. b Šmartno na Pohorju – zadnja stran domačije, vidni vhodi v hleve in kleti v spodnji etaži

Fig. 134. b Šmartno na/on Pohorje 38 – the back side of the homestead, visible entrances to the stables and cellars in the lower level

izdelal tehnične posnetke hiše. Stavbo vodimo v naših strokovnih osnovah kot kulturni spomenik, predviden za muzejsko prezentacijo.

Stavba stoji vzdolž ceste v razloženem pohorskem naselju, nekoliko odmaknjena od jedra vasice. Hišo, točneje dom, grajeno iz kamna in lesa, pokriva strma slamnata čopasta streha s širokim napuščem. V spodnjem, iz kamna grajenem delu, so hlevi in klet. V zgornjem delu, ki je razen črne kuhinje lesen, so bivalni prostori z gospodarskim delom – senikom v podaljšku. Stavba je v celoti ohranjena v svoji prvotni in izvorni obliki. Ohranjeno je tudi vso staro stavbno pohištvo, krušni peči v obeh »hišah« in originalna črna kuhinja. Na »hišnem« tramu je vrezana letnica 1880. – J. S.

ŠOBER, Maribor. – Sredi hribovskega, nekoč vinorodnega naselja na Kozjaku stoji na pobočju niz dveh stavb pred vojno last večjega posestnika.

Iz kamna zidano dvoetažno gospodarsko poslopje je podkleteno z veliko banjasto obokano kletjo in opremljeno z večjo leseno prešo. V nizu gospodarskega poslopja stoji zi-

dana delno lesena hiša, nekoč stanovanje viničarja.

Sedanjšega lastnika, ki je stavbi kupil od nekdanjega uporabnika Agrokombinata in je celoto že začel obnavljati, so prenovitvena dela zaustavili nepredvideni posegi sosedu. Ta je brez kakršnega koli dovoljenja izvedel denivelacijo pobočja in s tem posegel v gospodarski objekt. Odkrite so kamnite stene kleti ter temelji na JV delu objekta. S tem je močno ogrožen celotni gospodarski objekt. O nasilnem dejanju so bile obveščene vse pristojne službe, ki so tudi takoj začele ustrezno ukrepati. – J. S.

TRŽIČ – Kosarska 6, Tržič. – Zaradi dotrajanosti in poškodb zidov se predvideva rušenje hiše na Kosarski 6. Pred rušenjem je potrebna arhitektonska dokumentacija. Nov objekt mora v gabaritih in strešnem naklonu posnemati sedanji objekt. – S. G.

TABOR NAD IHANOM, Domžale. – Začeli smo z deli za prezentacijo tabora. Pri čiščenju okolice cerkve in obrambnega zidu se je pojavilo vprašanje kaj prezentirati. O tem je 16.

Sl. 135. a, b Tabor pri Ihanu – sanacija obzidja (foto S. Gabršček)

Fig. 135. a, b. Tabor pri/by Ihan – the sanation of the rampart

1. 1991 razpravljala strokovna komisija v sestavi prof. dr. Peter Fister, dr. Tone Cevc, Nataša Štupar-Šumi, d. i. a., Zvezda Koželj, Olga Zupan, ing. Stojan Ribnikar, Bojan Schlegl d. i. a., Vladimir Knific in podpisani. Pri tem smo ugotovili:

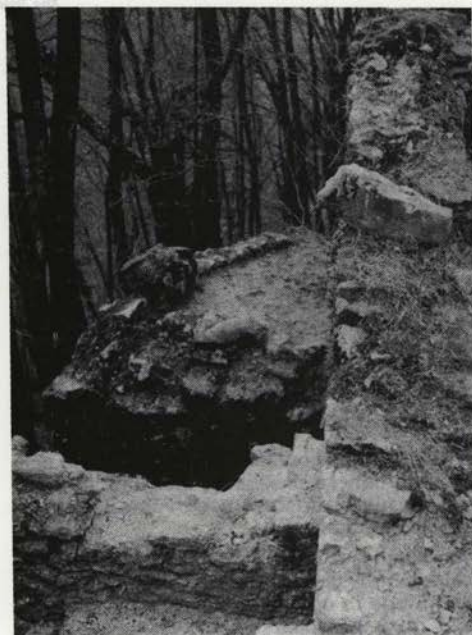
– Tabor je neprecenljiv zaradi ohranjenosti. Zaradi teh kvalitet ga je treba obravnavati in predstavljati kot celoto.

– Vključiti je treba objekt stare mežnarije (leseni del) vključno z gospodarskim poslopjem. Ohranjenost tabora narekuje sanacijo obstoječega tabornega zidu in ohranitev gabarita brez večjih fizičnih rekonstrukcij. Rekonstrukcije je mogoče prikazati grafično in te risbe pozneje razstaviti v urejeni mežnariji. Ta je služila pri vzdrževanju cerkve.

– Spremeniti je treba JZ vogal tabora: glavni dostop v notranjost tabora je treba usmeriti skozi stolp z dviznimi vrati v JZ delu tabora. Na mestu vogala je nad nivo terena treba dvigniti tudi kamniti zid no-woodkritega objekta – kašče.

– Odkopati in prikazati je treba stolp v vogalu SZ dela tabornega zidu.

– Da bi mogli prezentirati najbolj ohranjeni Z del tabornega zidu, smo se vsi strinjali, naj se ohrani le starejši, leseni del mežna-

rije, lahko pa se odstraniti pozneje prizidana kuhinja na južni in kamra ob severni fasadi. Na tak način bomo hkrati prezentirali v celoti ohranjeno stavbo iz 17. stoletja. Les te stavbe je treba skrbno sanirati, notranjost pa naj bi služila vzdrževalcem objektov in razstavi o zgodovini tabora.

– Najbolj ohranjeni del tabornega zidu bi bilo vredno rekonstruirati v prvotni obliki na osnovi študije prof. Fistra. Notranje lice zidu, ki ob njem sloni mežnarija, mora biti ustrezno prezentirano v notranjosti stavbe.

Zaradi celote se mora ohraniti ob taboru tudi staro gospodarsko poslopje s kozolcem-toplarjem.

– Za obiskovalce se v starem gospodarskem poslojpu lahko uredi manjši gostinski prostor s sanitarijami.

– Streha na mežnariji naj bo krita s škripljem kot tudi streha nad rekonstruiranim Z delom tabornega zidu. V tem delu je mogoče ohraniti sedanji prehod iz hiše v notranjost tabora.

– Narediti je treba za celotni kompleks tabora ureditveni načrt, kjer se obvezno upošteva stari dostop do tabora z južnega pobočja hriba, hortikulturalna ureditev pa tudi fizična

cezura med taborom in novo arhitekturo. Ta cezura naj bo poudarjena z nasadom dreves ali grmovnic.

– Pred odkupom stavb in začetkom sanacijskih del morajo biti rešeni zemljiško-lastniški odnosi.

– V delovno komisijo je treba pritegniti tudi predstavnika župnijske skupnosti. – S. G.

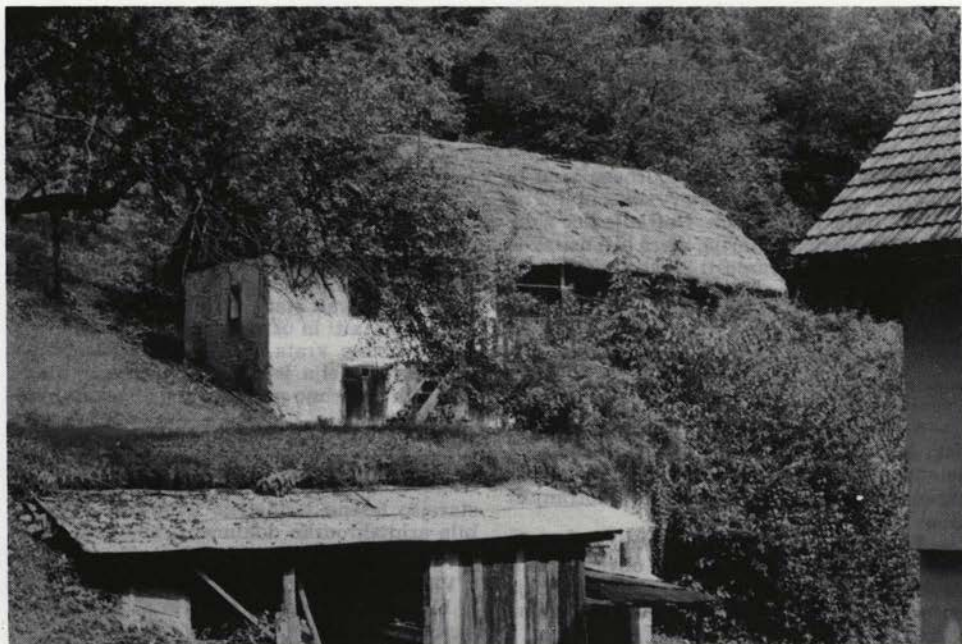
URŠLJA GORA, Ravne. – Soglašali smo s prenovo notranjosti hiše št. 4 »Lubenčeve« domačije. Pri zamenjavi dotrajanih oken je treba upoštevati staro obliko oken deljeno na polja. Ohraniti in ustrezno obnoviti se morajo stara vhodna vrata. Pri obnovi zunanjsčine oziroma pročelja je zaradi ohranjenih stenskih slik potrebno pred obnovo obvestiti našo službo. – J. S.

VELIKA LAŠNA, Kamnik. – V letu 1990 je dedič brez predhodnega obvestila odstranil starejšo leseno vrhhlevno domačijo. Hiša ni bila arhitektonsko dokumentirana. – S. G.

VELIKA PLANINA, Kamnik. – 16. 5. 1990 je bil strokovni ogled. Pri tem so člani stro-

Sl. 136. a, b Velika Lašna 10 – poslednja s slamo krita hiša je bila porušena poleti 1990 (foto S. Gaberšček)
Fig. 136. a, b. velika Lašna 10 – the last straw covered house was pulled-down in summer 1990

Sl. 137. Velika Lašna 10 – s slamo krita hiša (foto S. Gaberšček)
 Fig. 137. Velika Lašna 10 – the with thatch covered house

Sl. 138. Velika planina – povečava nove Preskarjeve kočje sept. 1990 (Foto S. Gaberšček)
 Fig. 138. Velika planina – the enlargement of the new Preskar's hut in September 1990

kovne komisije spet poudarili, da mora imeti plansarjenje prednost pred vsemi drugimi razvojnimi usmeritvami. Ugotovljeno je bilo tudi, da je začetek vseh problemov Velike planine v neurejenem lastništvu pašnih in gozdnih površin. Turizem se bo bolj usmeril na poletje. Udeleženci in zainteresirani so posredovali nekatere predloge še pisno na Zavod. V teh prispevkih so med drugim poudarili, da je treba lastnike ovalnih stanov materialno stimulirati na način, ki velja za kulturne spomenike. Planina je vse bolj peščena, tudi zaradi smučarskih naprav in prog. Prav tako je treba omejiti komunikacije, saj gorski svet prenese le omejeno število obiskovalcev, zlasti pa nočitev. Potrebne so hidrološke raziskave podtalnice. Planina sicer potrebuje cesto in to je treba zgraditi, a promet mora biti omejen. Problematična je elektrifikacija in izgradnja vodovoda. Zaradi vsega tega kaže celoto razglasiti za krajinski park. Kljub temu, da je že sprejet zazidalni načrt, je treba vsako odločitev še pretehtati. Takoj pa je treba reševati način odlaganja smeti, odplak, pa tudi poškodb travne ruše. Smotno je celo uveljaviti prepoved novih posegov v krajino, dokler ne bodo v zadovoljivi meri izdelani prostorsko izvedbeni akti. Smučanje naj se ohrani le na že obstoječih smučiščih in ob obstoječem žičniškem sistemu. Elektrifikacija žičnic in vlečnic je sprejemljiva, vlečnico v Tiho dolino je pa z dvosedežnico mogoče samo zamenjati (vlečnica se potem odstrani).

Ker je za Veliko planino značilno individualno plansarjenje, je konservacija in načrtna prenova arhitekture edina možna oblika. Tudi večjemu številu govedi je moč odpomoči s tem, da se grade novi, ovalni hlevi v bližini pastirskih koč. (Povzetek zapisnika pripravila I. Curk.)

Med letom smo s strokovnimi mnenji sodelovali pri legalizaciji objektov, ki so nastali v zadnjih treh letih. Prav tako smo posredovali več strokovnih mnenj za nepravilno adaptirane pastirske koč. Vendar se je zdaj prvič pokazala tudi pozitivna stran skupnega iskanja rešitev. Tako je bilo v soglasju z Zavodom adaptiranih in razširjenih nekaj koč: Čurgova, Preskarjeva – nova, Hbanova. Narejen je bil tudi načrt za novo Devovčevo kočico za pašnega upravičenca F. Pančurja. Zaradi moratorija pa sta ostali nedokončani problematični Slevška in Roševa kočica. – S. G.

VIČ, Dravograd. – Pri terenskem ogledu naselja Vič pri Dravogradu smo ugotovili neprimerne posege na mogočni kmečki hiši domačije »Pajenk«, ki je locirana v neposredni bližini cerkve sv. Lenarta v središču vasi. Objektu, ki je predviden za razglasitev kot etnološki spomenik, so podzidali kapne lege ter skrajšali tradicionalne strešne napušče. Streho so prekrili z neustrezno eternitno kritino. Ob dani situaciji smo izdelali naknadna navodila za obnovo zunanjsčine in notranjsčine objekta. – L. M.

Sl. 139. Velika planina – maja 1990 z obnovljeno Čurgovo in Preskarjevo kočico

Fig. 139. Velika planina – May 1990, the restored Čurg's and Preskar's hut

VODOLE 3, Maribor. – Z gradnjo nadomestnega objekta na parc. št. 199/5 k. o. Vodole, v katerem bo kmečki turizem, smo soglašali. Rušili bodo leseno že propadajočo stavbo, v kateri stoji stara lesena preša. Izdali smo navodila za gradnjo krajini ustreznega objekta s pogojem, da bo v del stavbe z odprtim ostrejšem vključena stara lesena preša. – J. S.

VOGLJE, Kranj. – Izdelana je arhitekturna dokumentacija zidane, nadstropne stanovanjsko-gostilniške stavbe Voglje št. 37. V sklopu domačije je že zgrajena nova nadomestna hiša, stara stavba pa je prazna, nenaseljena in jo želi lastnik porušiti, spomeniška služba pa se z idejnimi rešitvami in predlogi nove namembnosti prizadeva za ohranitev, revitalizacijo objekta. – V. K.

VOLČJI POTOK, Kamnik. – Nadomestna stanovanjska stavba na parc. št. 581, 582, k. o. Potok.

Legalizacija dveh silosov na parc. št. 490/1, 2; ter izgradnja garaže za kmetijske stroje na lokaciji dotrajanega manjšega toplarja na parc. št. 491/1 in 489 k. o. Volčji potok. – S. G.

VRHPOLJE pri Moravčah, Domžale. – Na lastnikovo zahtevo je bilo odstranjeno starejše leseno gospodarsko poslopje na parc. št. 38/2 k. o. Vrhpolje. Lastnik je poslopje odstopil za bodoči muzej na prostem. Pred tem je bila izdelana potrebna dokumentacija ter oštevilčenje vsakega bruna. Številke so bile vnesene tudi v arhitektonsko dokumentacijo, ki je narejena v razmerju 1:50.

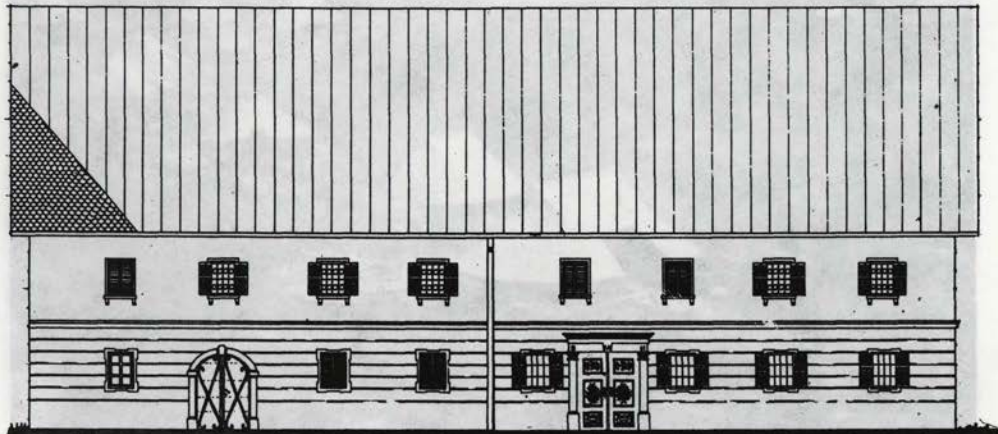
Do ponovne postavitve je gospodarsko poslopje deponirano v graščini Krumperk. – S. G.

VUKOVSKI DOL, Pesnica. – Zidanico v Vukovskem dolu št. 18 obnavljamo že nekaj let. Po obnovi strešne konstrukcije smo stavbo na novo prekrili z bobrovcem. Sanirali smo temelje in obodne zidove ter kamnito preklado vhodnega portala. V letošnjem letu smo začeli z obnovo notranjosti. Najprej smo temeljito očistili vse prostore in odstranili nepotrebno navlako iz stavbe, porušili svinjski kotel in dotrajano krušno peč s štedilnikom. Stene smo očistili številnih beležev. Z zaščitnim sredstvom smo premazali vse lesene dele v stavbi, vključno z veliko leseno prešo. Delno smo uredili osrednji prostor v nadstropju. Pečar Hugo Lampret iz Dvorjan je na mestu stare postavil novo krušno peč iz starejših pred vojno izdelanih pečnic. Restavrador spec. Viktor Gojkovič je vodil čiščenje in utrjevanje lesenega gotskega stropa. V mizarški delavnici so po vzoru starih oken izdelali nova. – J. S.

ZABREZNICA, Jesenice. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 612 k. o. Zabreznica. – V. K.

ZASIP, Radovljica. – Legalizacija že zgrajene stanovanjske hiše na mestu gospodarskega poslopja na parc. št. 59, 67/2 k. o. Zasip. – V. K.

ZAVODNJE. – V letu 1990 je zavod v sodelovanju s Kulturnim centrom »Ivan Napot-

Sl. 140 Voglje 37 – vzdolžna dvoriščna fasada stanovanjsko-gostilniške stavbe, risba A. Hafner d.i.a. 1990
Fig. 140. Voglje 37 – the longitudinal yard's façade of the jointed residential – and inn purpose house

Sl. 141. Voglje – središče, naselje z lipo, cerkvijo in kmečkimi domovi ter nekdanjo gostilno ob vstopu v vas (l. 1973)

Fig. 141. Voglje – the centre, settlement with the lime-tree, with church and peasant homes as well as with the former inn at the entry to the village (year 1973)

nik« iz Velenja nadaljeval z obnovo **Kavčnikove** domačije št. 43. Na zunanjsčini osrednje domačijske stavbe je restavrador očistil kamniti zid nepotrebnih fug. Po stavbi je bila do dogovorjenih mest razpeljana električna napeljava za potrebe osvetljevanja, montaže audiovizualnih aparatov in alarmnih naprav. V hlevski del je bil iz bližnjega rezervoarja napeljan vodovod.

S ciljem, da bo hlevski del v bodoče prevzel tudi vlogo občasne okrepevalnice (le za navajljene obiskovalce), smo na zavodu pripravili navodila za tlakovanje tal z domačim kamnom (rženjak). Dela je kvalitetno opravila zidarska skupina obrtnika iz Velenja. Sočasno so tlakovali še podstavek za lopo za žganjekuho in zgradili kamnite stopnice, ki povezujejo južno dvorišče osrednje stavbe z lopo. Žal pri tem niso upoštevali navodil pristojnega konservatorja, da se izvedejo le enostavne zaseke v zemljišče, ki bi jih utrdili s

kamni. Nove stopnice dajejo preveč moderni videz in so absolutni tujek v tem izrazito rustikalnem ambientu. Kljub temu smo se odločili, da stopnic ne bomo porušili, temveč jih bomo po dograditvi stranišč za obiskovalce delno zasuli z zemljo.

V pozni jeseni leta 1990 je tesar Hudovernik iz Velenja le postavil leseno lopo za žganjekuho in jo prekril s škodlami. Dolguje pa še popravilo in montažo dveh vrat v hlev, obitje napušča nad gankom (gospodarski del osrednjega poslopja) ter vgraditev dodatnih količkov na zahodnem zatrepu.

Predvidevamo, da bi v letu 1991 končali s prezentacijskimi deli na osrednji domačijski stavbi, postavili v njej muzejsko zbirko in jo ustrezno zavarovali. Veliko dela pa bo potrebno na ureditvi zelo devastirane okolice.

V program spomeniškovarstvenih akcij za novo srednjeročno obdobje smo uvrstili tudi **Slivnikovo** hišo št. 69, ki spada med najsta-

Sl. 142. Voglje 37 – lončena peč v sobi nad »hišo«
Fig. 142. Voglje 37 – the tile-stove in room above
"hiša/ house"

rejše kmečke hiše na območju jugovzhodnega alpskega sveta. Hiša je nastala v več gradbenih fazah in eno izmed njih datira letnica 1736, ki je vrezana na prečni tram v zgornji »kamri«. Lastniki pa zatrjujejo, da se na prečnem tramu v »hiši«, ki je obit z opažem, nahaja letnica 1637. Žal njihove trditve nismo uspeli potrditi s sondažnimi raziskavami, saj ima stavba še vedno stanovanjsko funkcijo.

Lastniki si v bližini stare gradijo novo hišo. Staro hišo so po preselitvi nameravali podreti, toda po dolgotrajnih pogovorih smo mladega gospodarja le uspeli prepričati, da je njihova hiša pomemben kulturni spomenik in da ni kup starega ničvrednega lesa. Pristal je na to, da jo bo v sodelovanju s spomeniško službo obnovil in jo usposobil za potrebe turizma.

Spomeniškovarstveno akcijo načrtujemo že za leto 1991. V ta namen smo v jesenskih mesecih leta 1990 opravili prve raziskave in opravili osnovno opisno in tehnično dokumentacijo. – V. H.

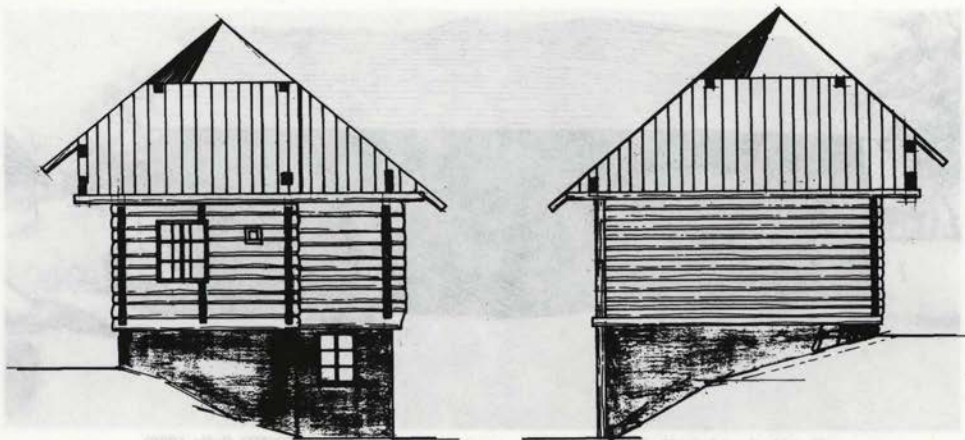
ZDUŠA, Kamnik. – Pogoji za gradnjo strojne lope in ležečega silosa na parc. št. 399 k. o. Mekinje. – S. G.

ZGORNJE JEZERSKO, Kranj. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 298/3 k. o. Zg. Jezersko. – V. K.

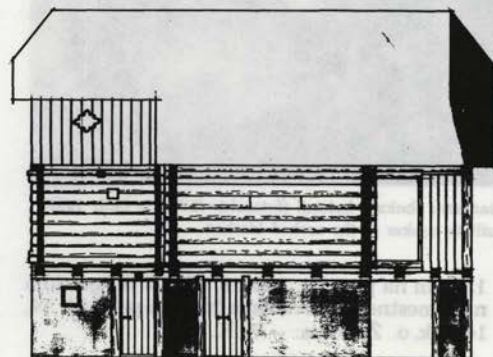
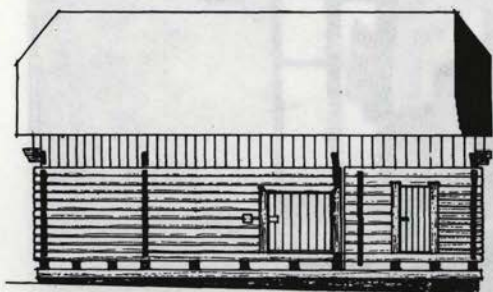

Sl. 143. Vrhpolje pri Moravčah – gospodarsko poslopje med obnovo
Fig. 143. Vrhpolje pri/by Moravčec – the outhouse during the restoration

Sl. 144. Vrhpolje pri Moravčah – načrt za obnovo gospodarskega poslopja, ožji strani, risba R.Vrtačnik
 Fig. 144. Vrhpolje pri/by Moravče – the scheme for the restoration of the outhouse, narrower sides

Sl. 145. a, b. Vrhpolje pri Moravčah – načrt za obnovo gospodarskega poslopja, daljši fasadi, risba R. Vrtačnik
 Fig. 145. a, b. Vrhpolje pri/by Moravče – the scheme for the restoration of the outhouse, longer façades

ZGORNJE PALOVČE, Kamnik. – Na delegatsko vprašanje o smotrnosti trošenja denarja za Matjaževo domačijo št. 5 smo odgovorili sledeče: Propadajoča »štala« je del stegenjenega doma Matjaževe domačije, ki kot celota sodi med pomembnejše etnološke spomenike v Sloveniji. Domačija je po izročilu stara 400 let in ker je še v celoti ohranjena lesena domačija je kot taka tudi zavarovana v celoti. V preteklem letu je bilo zamenjano ostrežje na stanovanjskem delu hiše, kritina pa na celotnem domu. Gospodarski del je bil dalj časa delno razkrit, zato se je na namočenih lesenih delih pojavila lesna goba. Tako poškodovane dele je bilo treba izsekati ter odstraniti poškodovane dele. Po dokončni sanaciji poškodovanega tramovja sledi nadomestitev poškodovanih brun in polaganje novega poda. Tako obnovljena hiša bo lahko nudila na »podu« streho razstavam in prireditvam. Za podobno namembnost bodo lahko služili tudi hlev, ovčjak in listnjak. Ker je bil objekt izjemne vrednosti, je bil pred leti v celoti odkupljen.

Sicer smo pa še opravili poleg omenjenega zdravljenja lesenih delov naslednja dela: odstranili smo omete v »hiši« in leskove letve pod ometom, strop v »hiši« smo očistili, statično smo sanirali strope v črni kuhinji in sicer tako, da so postavili nove nosilne tramove, ki je bil nanje vpet star strop, na celotno podstrežje smo namestili nov pod (tesarsko delo je izvajal Bojan Koželj iz Stahovice), na »podu« smo odstranili pod, načete gredi in tramove in očistili smo spodnje prostore, hlev

Sl. 146. Zavodnje 69, Slivnikova hiša – zunanjščina (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)

Fig. 146. Zavodnje 69, Slivnik's house – exterior

Sl. 147. Zavodnje 69, Slivnikova hiša – zidan štedilnik v banjasto obokani kuhinji (fotoarhiv ZVNKD Celje 1990)

Fig. 147. Zavodnje 69, Slivnik's house – built-in cooker in the arched kitchen

in listnik. Sanacijo lesenih, od gobe načetih delov je nadziral mojster Pelko. – S. G.

ZGORNJI TUHINJ, Kamnik. – Legalizacija prizidka k stanovanjski stavbi za poslovne prostore na parc. št. 3, k. o. Zg. Tuhinj. – S. G.

ŽABNICA, Kranj. – Gradnja prizidka ob gospodarskem poslopju na parc. št. 1564, 35,

1572 in na parc. št. 1928/1, 1928/3 ter gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 44, 1416 k. o. Žabnica. – V. K.

ŽUPANJE NJIVE, Kamnik. – Gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 421/4, k. o. Županje njive. – S. G.

TEHNIČNA DEDIŠČINA

Avtorja

A. A. – Aleš Arih, ZVNKD Maribor

JESENICE. – Leta 1986 je bil izdelan prvi elaborat (osnutek) z naslovom Spomeniškovarstveno in muzejsko območje »Stara Sava« na Jesenicah, v letu 1990 pa je bil elaborat dopolnjen, razširjen z namenom, da bi objekte in območje nekdanje fužine Sava prostorsko in spomeniškovarstveno ovrednotili za ureditev muzeja in železarstva na Jesenicah.

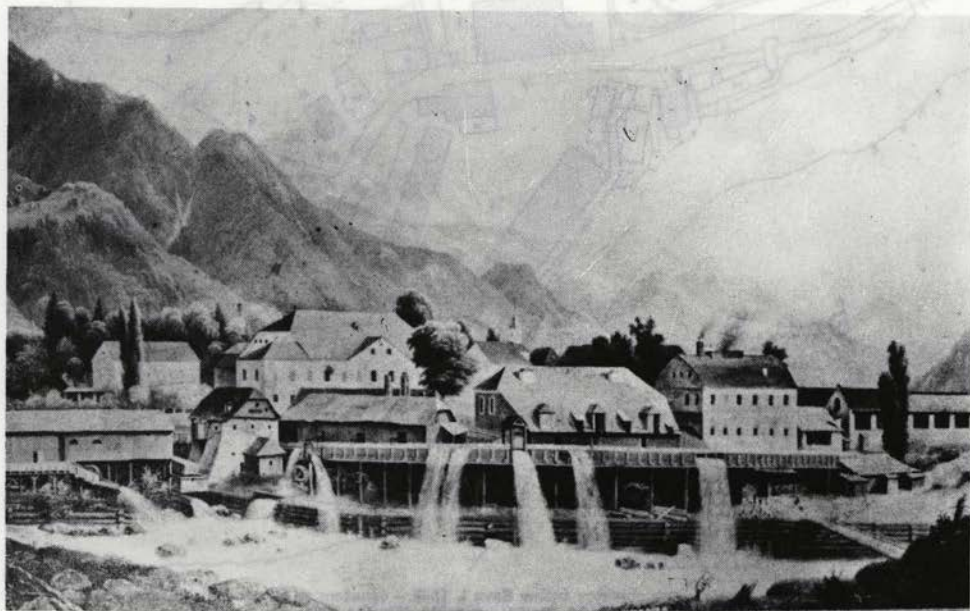
J. V. Valvasor je leta 1689 med drugimi kraji vojvodine Kranjske upodobil tudi fužino Savo. Risba prikazuje graščino, cerkev in nekaj fužinarskih objektov ob reki Savi. Upodobljene vodne rake in vodna kolesa ob fužinarskih stavbah izpričujejo pomen in vlogo vode, vodne energije v procesu pridobivanja in predelave železa oziroma kažejo tesno go-

V. K. – Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

spodarsko povezanost in prilagodljivost človeka naravnim danostim na fužini Sava.

Primerjava upodobljenih objektov na risbi J. V. Valvasorja s kasnejšimi likovnimi upodobitvami in fotografskim in arhivskim gradivom ter obstoječim stavbnim fondom nam nudi segmentni vpogled v večstoletni razvoj fužine Sava oziroma vpogled v rast in spreminjanje ter propadanje posameznih fužinarskih stavb.

V 19. stoletju se je v svetu, ob novih znanih, ob uporabi toplotne energije za pogon strojev ter ob novih transportnih možnostih (leta 1870 je bila zgrajena železniška proga Ljubljana–Trbiž), uveljavila tudi nova industrijska tehnologija pridobivanja železa v ve-

Sl. 148. Jesenice, fužina Sava v 19. stol. – v času svojega zenita (neznani avtor)

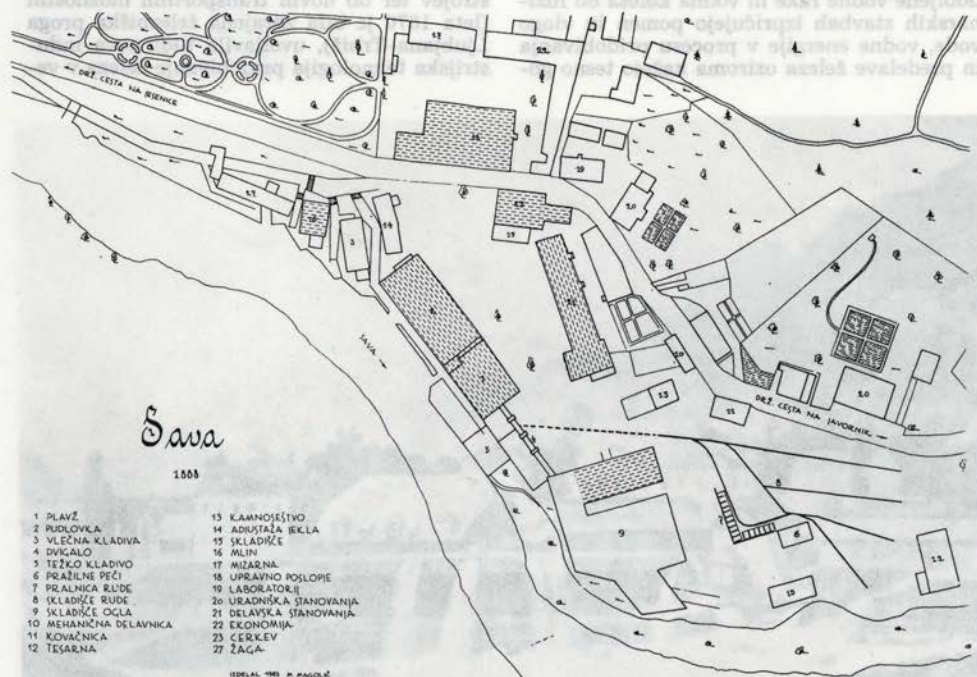
Fig. 148. Jesenice – the iron-works Sava in the 19th century, in the time of its zenith (unknown author)

likih količinah v t.i. visokih plavžih. Zastarelo pridobivanje železa v fužinarskem plavžu na Savi temu razvoju ni bilo več konkurenčno. Dotlej zasebna fužina Sava, v lasti družine Ruardi, je v letih 1868-1871 postala last delniške Kranjske industrijske družbe (K.I.D.). Pod novimi lastniki se je pridobivanje železa na fužini Sava sicer še nadaljevalo, vendar le do leta 1897, ko je bila zgrajena nova industrijska železarna z visokim plavžem v Škednju pri Trstu. Tja so rudo z ladjami dovažali iz Indije, železo pa so po železnici pošiljali v predelavo na Jesenice. Fužinarski plavž na Savi je ugasnil in odtlej je prepuščen zobu časa. Podobna usoda propadanja je doletela tudi vse tiste fužinarske proizvodne objekte, ki so bili tehnološko povezani s plavžem: pudlovko, vodne rake, težka kovaška kladiva na vodni pogon, transportne naprave za dovoz oglja in železove rude, naprave za čiščenje rude ter velike lope za skladiščenje oglja. Kljub skoraj stoletnemu propadanju pa je še danes ohranjeno temeljno in obodno zidovje plavža in pudlovke, plavžna jama in štirikotni opečnati plavžni dim-

nik ter ostaline manjših spremnih objektov v takšnem obsegu, da bi ustrezno urejene in muzejsko prezentirane nazorno dokumentirale ta izjemno redek in celovit tehniški spomenik preteklih stoletij.

Od treh lesenih lop za oglje, ki so ga v velikih količinah koristili kot gorivo za taljenje rude v fužinarskem plavžu, je ohranjena še ena in sicer kot pomožni skladiščni prostor. V načrtih bodočega muzeja je predvidena obnovitev lop, v njih pa naj bi muzejsko predstavili stare parne lokomotive iz voznega parka Železarne Jesenice.

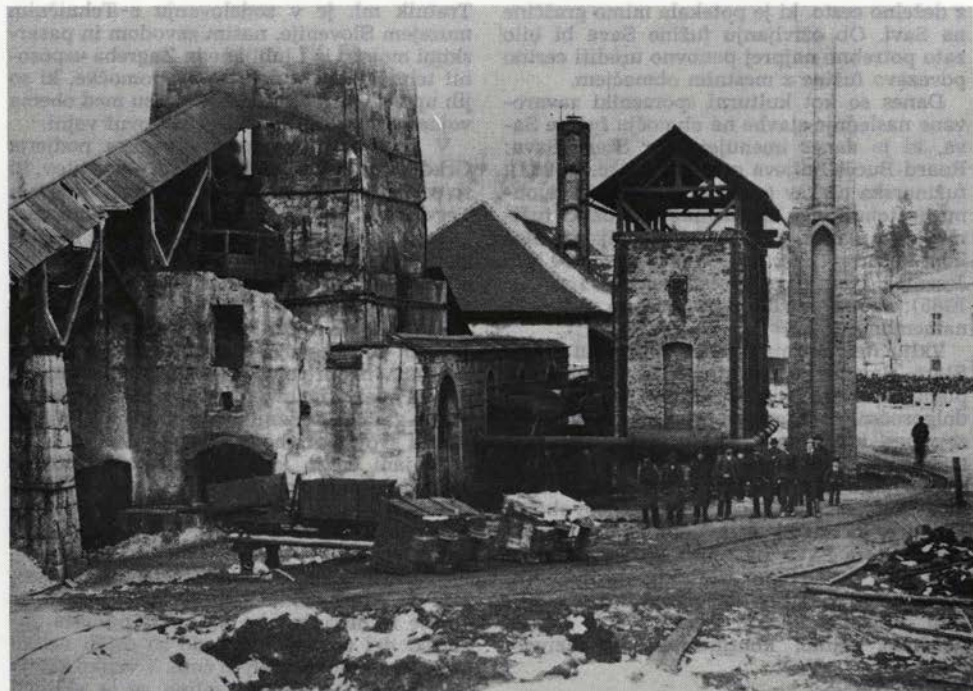
V opuščnem fužinskem mlinu naj bi bil muzejsko urejen mlin na vodna kolesa, če bi prostorske možnosti dopuščale, pa tudi manjša hidroelektrarna za potrebe muzeja. Del vode iz obstoječih vodnih rak bi bilo smiselno preusmeriti po (sedaj še zasutih) kamnitih vodnih rakah, ki so bile zgrajene leta 1922, na prostor med fužino in progo bohinske železnice. Zemljišče je sedaj korišćeno kot usedalnik pepela iz toplotne postaje, in bi ga z odprtimi vodnimi in zelenimi po-

Sl. 149. Jesenice, tlorisna razporeditev objektov fužine Sava I. 1888 - označeni so zavarovani kulturni spomeniki. (Št. 1, 2, 9, 16, 18, 21, 23 - risba M. Magolič 1963)

Fig. 149. Jesenice - the ground-plan disposition of the iron-works Sava in 1888; the protected cultural monuments are marked

Sl. 150 Jesenice. opuščeni fužinarski plavž na Savi l. 1897 (fototeka TM Jesenice)

Fig. 150. Jesenice – the abandoned iron-work's blast-furnace in Sava in 1897

vršinami revitalizirali kot park mesta Jesenice.

V nasprotju s proizvodnimi fužinarskimi stavbami, katerih arhitektura je bila podrejena njihovim specifičnim tehnološkim zahtevam, in so z opustitvijo fužinskega plavža izgubile svojo vitalno namembnost (in s tem tudi svojo ekonomsko utemeljenost) ter bile zato prepuščene propadanju, pa je graščina ohranila svojo namembnost: V njej so bili še naprej upravni prostori železarne, vse do leta 1954, ko je v graščini dobil razstavne prostore Tehniški muzej Železarne Jesenice. Z ustanovitvijo občinskega muzeja (v letu 1991) je pričakovati, da bodo bogate muzejske zbirke še dopolnjene in razširjene te urejene za obiskovalce v celotni graščini. Muzejski program naj bi poleg grajske stavbe obsegal tudi fužinarsko cerkev, ki naj bi ob sakralni namembnosti imela še funkcijo galerije starejše upodabljače umetnosti.

Nekdanji stanovanjski blok – kasarna – je bil že predviden za porušitev in je močno poškodovan, saj so ob izselitvi stanovalcev vsak prostor sistematično poškodovali (ods-

tranili talne deske, vrata, okna, peči...), da so tako preprečili ponovno vselitev v prostor. Z razglasitvijo stavbe za kulturni spomenik je bila preprečena porušitev kasarne, odprto pa ostaja vprašanje njene ponovne ureditve. Revitalizacija te stare stanovanjske stavbe, ki naj bi ime »kasarna«, dobila menda zato, ker so v njej bivali Napoleonovi vojaki, pa naj bi bila pogojena tudi z njeno novo namembnostjo. Prostori enega od stopnišč naj bi bili muzejsko urejeni s prikazom stanovanjske kulture v preteklem obdobju v t. i. delavski koloniji, preostale prostore treh stopnišč pa naj bi uredili za potrebe glasbene šole, morda tudi za arhiv ali za občinsko knjižnico.

Pri revitalizacijskem načrtovanju za fužino Sava seveda ne gre prezreti njene vključitve in povezave z Jesenicami. Proces razmejevanja se je pričel pravzaprav že leta 1870, ko je železniška proga oddvojila sosednji naselji Sava in Jesenice. S širitvijo železarskih obratov po letu 1929, predvsem pa v zadnjih desetletjih, ko je bilo celotno območje fužine Sava z ograjo zaobjeto v sklop Železarne, je bila pretrgana tudi nekdanja cestna povezava

z deželno cesto, ki je potekala mimo graščine na Savi. Ob oživiljanju fužine Sava bi bilo zato potrebno najprej ponovno urediti cestno povezavo fužine z mestnim območjem.

Danes so kot kulturni spomeniki zavarovane naslednje stavbe na območju fužine Sava, ki jo danes imenujejo kar Stara Sava: Ruard-Buccellinijeva graščina (parc. št. 903), fužinarska cerkev (parc. št. 915) in širše območje tehniškega spomenika z ostanki fužinarskega plavža, mlina in stanovanjskim blokom-kasarno (parc. št. 903, 905, 906, 910 k. o. Jesenice, Uradni vestnik Gorenjske 1, 24. 1. 1985); za vse stavbe je predvidena muzejska namembnost.

Vključitev muzeja in zelenih površin fužine Stara Sava v urbanistične in programske plane mesta Jesenic naj bi bilo izhodišče za dolgoročen, a intenziven pristop urejanju muzejskega kompleksa. Pri uresničevanju zastavljenih ciljev bo potrebno široko in stalno sodelovanje med različnimi strokovnimi organizacijami, še zlasti bodočim muzejem občine Jesenice, ki naj bi upravljalo z muzejem na fužini Stara Sava, pa tudi s strokovnjaki za tehniško dediščino, arhitekti, projektanti, obrtniki, nekdanjimi delavci na fužini in občani. Plansko delo in uresničevanje naj bi potekalo stalno, kontinuirano, intenzivno, dolgoročno. – V. K.

MARIBOR. – Ponovno je zaživela ena najstarejših pasarskih delavnic na Slovenskem.

Tratnik ml. je v sodelovanju s Tehničnim muzejem Slovenije, našim zavodom in pasarskimi mojstri iz Ljubljane in Zagreba usposobil tehnologijo in delovne pripomočke, ki so jih uporabljali v pasarstvu v času med obema vojnama, pa tudi po drugi svetovni vojni.

V depoju betonarne gradbenega podjetja Gradis smo odkrili 32 kamnitih elementov, ki so sodili k mogočnemu spomeniku, admirala Tegethoffa. Iz teh elementov in bronastega poprsja, ki je v Pokrajinskem muzeju bo mogoče rekonstruirati blizu 4 m visok spomenik admiralu, rojenemu v Mariboru. – A. A.

SLOVENSKA BISTRICA. – Ob sedanji avtobusni postaji stoji kurilniška lopa, ki je bila zgrajena na prelomu stoletja v kombinaciji lesa in opeke (fachwerk). Lopa služi kot avtobusna garaža. Sedanji uporabniki so jo predelali za svoje potrebe.

Krajani želijo lopo ohraniti kot tehniški spomenik, zato smo izdelali spomeniškovarstvene smernice za njeno rekonstrukcijo. – A. A.

VERŽEJ, Ljutomer. – Babičev mlin v Veržeju je edini delujoči mlin na Muri. Hudo neurje in narasla reka Mura sta odnesla pogonski del mlina. Pod vodo so ostali veliko pogonsko kolo, gredele in čoln. V veliko akcijo za obnovo Babičevega mlina se je vključil tudi naš zavod, ki je sodeloval pri izdelavi tehnične dokumentacije. – A. A.

UMETNOSTNA, ARHITEKTURNA IN URBANISTIČNA DEDIŠČINA

A. K. – Alenka Kolšek, ZVNKD Celje
 A. M. – Anton Miklavžin, ZVNKD Novo mesto
 A. V. – Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 A. Z. – Alenka Zupan, ZVNKD Maribor
 B. B. – Bogdan Badovinac, ZVNKD Celje
 B. K. – Bine Kovačič, ZVNKD Maribor
 D. G. – Dunja Gerič, ZVNKD Novo mesto
 D. K. – Dušan Kramberger, LRZVNKD
 I. K. H. – Irena Kranjc Horvat, ZVNKD Maribor

BELČJI VRH, Črnomelj. – Spomladi so se pričela večja obnovitvena dela na p. c. sv. Helene. Obnovljena je bila streha in fasada zvonika, ki je 1834 nadomestil prvotni zvonik na preslico, v ladji je bil star raven in ometan lesen strop zamenjan z novim, enako v zakristiji. Ob premestitvi južnega stranskega oltarja (v osnovi baročen, a močno predelan), sta se za njim razkrili dve plasti poslikave: podoba sv. Valentina, pod njo pa fragmenti starejše, še srednjeveške poslikave. To potrjuje tezo, da je ladja ostanek stavbe, ki se omenja v začetku 16. stol. Tudi na zunanjsčini, na JV vogalu, so pod novejšim ometom vidni ostanki v opečnem barvnem tonu slikanih ogelnikov; velika verjetnost je, da se pod novejšim ometom skriva motiv narisanih zvezd, ki je običajen prav na podružnicah južno od Dragatuša, časovno in stilno pa zaenkrat še nedoločljiv in premalo poznan. Dosedanja dela je financiral Župnijski urad Dragatuš. – M. D.

BENEDIKT, Lenart. – V letu 1990 smo nadaljevali z restavratorsko konservatorskimi deli v p. c. sv. Treh kraljev. Gradbena in restavratorska dela, ki so v 80 letih obsegala nujna gradbenosanaocijska dela na strehi cerkve in obnovo krogovičja, so se v letu 1990 omejila zgolj na del opreme, oltar Marijine smrti iz l. 1626 v južni ladji. Restavratorsko konservatorska dela na oltarju so se tudi tokrat vršila pod nadzorom akademskega kiparja, restavratorja specialista Viktorja Gojkoviča, ki je konserviral kiparski del in dekoracijo velikega oltarja. – N. S. U.

I. S. – dr. Ivan Stopar, ZVNKD Celje
 J. G. – Jovo Grobovšek, ZVNKD Novo mesto
 J. M. – Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 J. S. – Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 J. U. – Janko Urbanek, ZVNKD Maribor
 L. F. – Lučka Falk, ZVNKD Maribor
 M. D. – Marinka Dražumerič, ZVNKD Novo mesto
 N. S. U. – Neva Sulič Urek ZVNKD Maribor

BRESTANICA/RAJHENBURG, Krško. – Z ostankom sredstev kulturnih skupnosti iz 1989 je bila napeljana električna v štirih prostorih v visokem pritličju vzhodnega trakta (renesančna dvorana in trije prostori z dragocenimi, delno restavriranimi zgodnerenesančnimi freskami). Občina in občinski odbor zveze združenj borcev bosta iz lastnih sredstev položila parket v sobi z najlepšimi freskami in prostor odprla za ogled. Tako bo grad postopno začel obiskovalcem kazati tudi »grajski« del svoje podobe. Nujno je takoj pristopiti k pripravam na obnovo stolpa z romansko grajsko kapelo. – D. K.

BREZE, Laško. – S prihodom novega župnijskega upravitelja, so se v l. 1990 pričela obnovitvena dela na zunanjsčini ž. c. sv. Ruperta. Pod grobim cementnim obrizgom iz l. 1969 smo odkrili grobo zrnate omete v roza barvi in vanj vtisnjene gladke lizene in okenške obrobe v beli barvi. Na zvoniku pa smo pod fasadnimi ometi iz l. 1727 odkrili del poslikave z vogalniki v modri barvi. Prislonjen zvonik je zakrival del okna na severni steni ladje. V zahodnem vogalu ladje je vzidan del gotskega portala prirezan na ajdovo zrno poleg ostalih gotskih spolij. Sondirali smo le na mestih dostopnih preko gradbenih odrov in tam, kjer je bil omet dotrajan. Vse najdbe smo tehnično in fotografsko dokumentirali. Župniku smo podali izhodišča za obnovo fasad in se domenili, da nas obvesti, ko bodo odstranjeni ostali slabi ometi. Ko smo prinesli načrt za prezentacijo baročnih fasad, smo

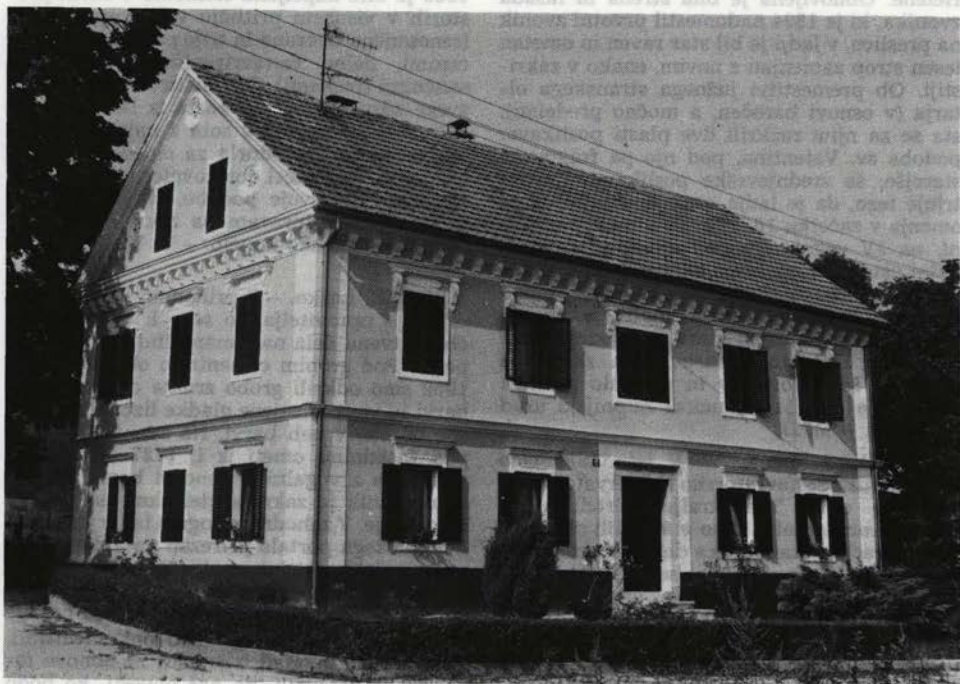
ugotovili, da investitor ni upošteval naših izhodišč. Vsi starejši ometi so bili odstranjeni v celoti. Novi ometi so izvedeni v tehniki gladko zaribanega ometa in beljeni. – B. B.

BREŽICE. – Po končanih restavratorskih delih na stropnih štukaturah v JV prostorih **grajskega** kompleksa (okrogli stolp in dva predprostora) smo se sporazumno odločili za sistematično izdelavo popolne arhitekturne dokumentacije. – J. G.

Na cerkvi **sv. Roka** smo po opravljeni grafični dokumentaciji začeli z raziskavo beležev in ometov. Pokazalo se je, da je bil objekt večkrat obnovljen in prepleaskan z apnenimi beleži različnih barv in enkrat med tem tudi v celoti ometan s tankim slojem apnena ometa iz mivke. Na osnovnem ometu smo našli pod vsemi okni v precejšnji meri poškodovano okrasno poslikavo v obliki viseče draperije s cofi. Ob čelni steni je bila na obeh straneh cerkve odkrita poslikava v obliki okvirja, ki ga obkrožajo arhitekturni elementi in rastlinsko okrasje. Ta odkritja bodo usmerjala preново cerkve. – A. M.

BRODE, Žalec. – Obnova zunanjsčine stanovanjske hiše Brode 19 je v letu 1990 potekala v skladu s podanimi spom. varstvenimi pogoji. Na osnovi zavodovih izhodišč si je lastnik in investitor Andrej Rovnan poiskal mnenje ZRMK o recepturi novih ometov. Po sondiranju ometov in beležev, ki so ostali po obnovi l. 1965 je GP Remont pričel z obnovo poškodovanih ometov in arhitekturnih členov. Kljub gradbenemu nadzoru, se delavci niso držali tehnoloških postopkov pri izdelavi hidrofobičnega ometa. Obnovo fasad stanovanjske hiše iz l. 1869 lahko ocenimo kot zelo uspešno. Vhodni portal z motivom hmelja v plitvem reliefu je dosedaj edini tovrstni kamnoseški izdelek, evidentiran na območju KS Vranksko. – B. B.

CELJE. – ZVNKD Celje je pod vodstvom arhitekta Andreja Malgaja ter ob sodelovanju gradbenih tehnikov Ivota Gričarja in Aleša Plevčaka pripravil načrte za ureditev zunanjsčine župnijsko-opatijske **cerkve sv. Danijela**. Predvideno je, da se na severni strani znova pozida med zadnjo vojno zbombardirana in po vojni odstranjena kapela sv. Križa na se-

Sl. 151. Brode 19 – stanovanjska hiša med obnovo (f. B. Badovinac)

Fig. 151. Brode 19 – the dwelling house during restoration

vnani strani cerkve, obenem pa naj bi celotna zunanjščina spet dobila svojo prvotno bazilikalno podobo. Tako bo osrednja ladja za skoraj polovico višja od stranskih, ki bosta zastrešeni s plitkima plutastima stehama. Obenem bo cerkev v jugozahodnem vogalu spet dobila zvonik, ki ga je nekoč že imela, a so ga v 16. stol., ko so vso stavbo prekrili z enotno streho, morali porušiti. O obstoju tega zvonika je govorila že starejša literatura, vendar smo pozneje domnevali, da ostanki sten, ki so še vidni na podstrešju, pomenijo le ostanke nekakšne empole. Poskusi rekonstrukcije prvotne stavbne podobe ter predvsem lesena maketa, izdelana po naročilu g. opata Friderika Kolška, ki so jo nato strokovnjaki ZVNKD še dopolnili, so dokončno uveljavili staro tezo o dveh zvonikih, ki sta kot pendanta stala ob glavni vhodni fasadi. Zastavljena naloga je ambiciozna, vendar se je župnijsko-opatijskemu uradu že posrečilo, da je zagotovil za izvedbo potrebna finančna sredstva. Statične izračune je opravila ing. Marija Sovinčeva, ki že dolga leta sodeluje pri sanacijsko-konservatorskih posegih v opatijski cerkvi, katere podoba bo zdaj s temno škrilasto kritino in razgibanimi stavbnimi gmotami v prostoru še bolj polno zaživela.

Dolgoletna prizadevanja za sanacijo celjskega gradu v l. 1990 niso potekala povsem po programu. Sprva smo nameravali opraviti prvo fazo celostne sanacije stolpa nad Pelikanovo potjo, vendar je zavod prepozno prejel fotogrametrične posnetke sten, ki jih drugače ni mogoče izmeriti, da bi lahko pričel z obnovitvenimi deli. Zato smo se odločili, da saniramo tisti del zunanje oboda, ki je bil najbolj ogrožen in ki je že grozil, da se sesuje. Gre za njegov jugozahodni del desno od vhoda v grajski kompleks, kjer je bila zidna krona praktično že povsem uničena. Grozilo je že, da posamični detajli prvotne arhitekturne izvedbe obrambnih sestavin kmalu ne bodo več berljivi – zidna krona je bila namreč opremljena s strelnimi nišami in s prsobrani. Sanacijska dela, ki sta jih vodila arhitekt Andrej Malgaj in gradbeni tehnik Ivo Gričar, smo pričeli pri temeljih, pri stiku zidu s kamnito podlago. V ta namen je bila na notranji strani zidu skopana ustrezno globoka sonda, da je bilo mogoče opraviti novo temeljenje. Ves zid je bil očiščen razdiralnega zelenja, utrjeno je bilo razrahljano kamenje, pripravljeno pa so bili tokrat bloki peščenjaka za poznejšo rekonstrukcijo strelnih lin, ki je tokrat še ni bilo mogoče opraviti. Po strokovni plati je pri tem pomenilo pravo presenečenje odkritje obokanega jaška, ki je držal do obrambne komore, opremljene s strelno lino;

lociran je bil tik ob peterokotnem gotskem stolpu, ki je nekaj varoval zahodni vogal poznogotskega grajskega kompleksa, ko se je bil grad že razrasel malone do svoje današnje razsežnosti.

V letu 1991 nameravamo sanacijo tega obzidja končati, pripravljamo pa tudi konservatorska izhodišča za sanacijo gotskega stolpa nad Pelikanovo potjo.

Celjski mestni grad, ki je dobri dve stoletji služil kot vojašnica, je zdaj tik pred prenavo. Raziskave so pokazale, da se srednjeveško jedro skriva v današnjem zahodnem traktu, nekdanjem dvonadstropnem palaciju, h kateremu se na severni strani prislanja tudi še srednjeveški stolp. Današnji južni trakt so k stavbi prizidali šele pozneje, v baročni dobi, celotna stavba pa je pričakala naš čas povsem prezidana in celo povsem preetažirana, tako, da na prvi pogled z ničemer ni razodevala svojega srednjeveškega izvora.

Tudi prve sonde, opravljene v gornjih dveh nadstropjih gradu oziroma v njegovi notranjščini, niso dale nobenih rezultatov; tako se je malone že pojavil dvom, da je v stavbi ostalo skritih sploh še kaj srednjeveških elementov. Vendar pa so nadaljnje raziskave, opravljene spomladi in jeseni 1990, dale presenetljive rezultate. Pokazalo se je, da sta bili v palaciju vsaj dve gotski dvorani, ena na zahodni zunanji steni, opremljena s šilastoločnimi okni, druga s pravokotnimi gotskimi biforami. Številni arhitekturni členi so se pokazali tudi na ostalem delu gotskega palacija in na srednjeveškem stolpu, kjer so ob sondiranju prišli na dan ne le srednjeveški arhitekturni elementi, ampak celo fragmenti izjemno kvalitetnih fresk, kar nakazuje možnost, da gre za ostanke srednjeveške kapele. Še nadalje pa ostaja problematična notranja stena gotskega palacija, ki je povsem prezidana in le v prtiličju nakazuje dva mogočna zgodnjegotska klesana arkadna loka. Zdi se, da je bila stena uničena ob baročnih prezidavah, ko so k zahodnemu traktu prislonili na arkadah sloneči zidani hodnik. Sondiranje bomo v letu 1991 intenzivno nadaljevali, zlasti tudi z raziskavo starih temeljev. Že letos pa smo pričeli z obnovo južnega trakta, ki bo za eno etažo znižan. Ker bo do prvotne višine, za eno etažo, pozneje znižan tudi gotski palacij, bo tako prišel do prave veljave sedaj skriti srednjeveški vogalni stolp. Južni trakt bo sodobno arhitektonsko oblikoval v skladu s spomeniškovarstvenimi smernicami arhitekt M. Polutnik. – I. S.

ČRNOMELJ. – V pisanih virih se c. sv. Duha prvič omenja leta 1487, in sicer kot kapela, pri kateri je bil tega leta ustanovljen benefi-

cij. Ta je obstajal vse do začetka 19. stol., ko je bil inkorporiran župniji Črnomelj. Leta 1886 je stavbo, ki je bila v zelo slabem stanju, kupila mestna občina, jo obnovila in 1895 slavnostno odprla. Nemški viteški red je 1908 cerkev odkupil in bil njen lastnik vse do nacionalizacije 1948. Od takrat je stavba splošno ljudsko premoženje, dolga leta je Komandi služila za nahajališče gradbenega materiala, nekaj let je bila prazna, v zadnjem desetletju pa se bolj in manj intenzivno pojavljajo želje, da bi dobila bolj primerno funkcijo. Tako so se jeseni 1987 pričela prva obnovitvena dela (izkop kinete okoli stavbe), ki so prerasla v zahtevna arheološka raziskovanja tako terena, kot tudi stavbne rasti.

Sondiranje sten je potrdilo, da je cerkev v obsegu prezbitერიја in ladje grajena istočasno (konec 15. stol.), srednjeveška zasnova pa je doživela vsaj dve temeljiti predelavi: barokizacijo, verjetno v 18. stol., ko je bila k zahodni stranici ladje prislonjena pokrita lopa, kamnit gotski talni zidec je bil prekrit in zabrisan z debelo plastjo ometa, gotska šilastoločna okna v severni steni ladje so bila preoblikovana v kvadratna baročna, južna in severna podolžna stranica prezbitერიја pa sta bili predrti z novimi okni iste oblike. V notranjščini je bila spremenjena oblika in velikost slavoloka, zunanja slavoločna stena pa zapolnjena tako, da je prostornina ladje skušala delovati centralno. Ob zadnji predelavi v 19. stol. je cerkev dobila neogotsko podobo zunanjščine in notranjščine in tudi nov glavni oltar.

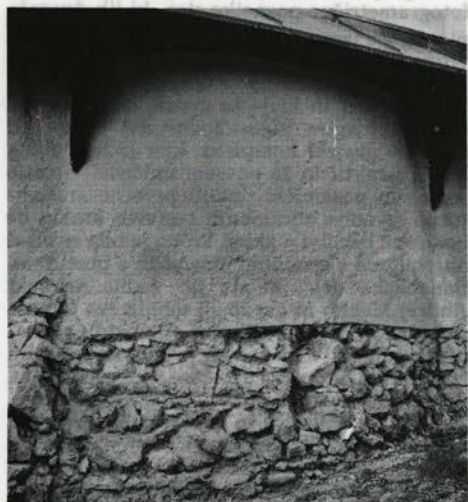
V letu 1989 je bilo opravljeno sondiranje zunanjščine (razen vhodne fasade) in sten prezbitერიја in ladje, v letu 1990 sondiranje gotskega oboka v prezbitერიју in lesenega banjastega ometanega poslikanega stropa v ladji. Istočasno kot sondiranje stavbe, so tekle obsežne arheološke raziskave ob in v cerkvi. Raziskovalna dela v letu 1989 so financirali Kulturna skupnost Slovenije, Občinska kulturna skupnost Črnomelj, Občinska raziskovalna skupnost Črnomelj in Cestno-komunalna skupnost Črnomelj; raziskave v letu 1990 pa Sekretariat za kulturo Republike Slovenije in občina Črnomelj. – M. D.

DESINEC, Črnomelj. – V skromni vaški podružnični cerkvi sv. Mihaela so poleti zamenjali tlak v ladji in prezbitერიју, saj je bila s slabim betonom zalita površina že dokaj dotrajana. Ker se cerkev v pisanih virih omenja že leta 1526, smo bili zelo pozorni, glede na izkušnje v cerkvi na Stražnjem vrhu, na morebitne starejše gradbene faze oz. njihove ostanke v tlakih. Po odstranitvi betonskega tlaka se je pod njim pokazal na približno eni

tretjini (ob južni steni) površine ladje ohranjen kamnit tlak, sestavljen iz kamnitih plošč nepravilnih oblik. Sonda ob stiku ladje in prezbitერიју je pokazala, da je pod kamnitim tlakom tlak iz estriha, pod njim pa ilovica; sonda ni pokazala drugih najdb. Po prezentaciji smo ohranili nivo betonskega tlaka, pod njim pa smo ohranili kamnite plošče. Nov tlak je sestavljen iz opečnih tlakovcev kvadratne oblike. Dela je financiral Župnijski urad Črnomelj. – M. D.

DOBLIČE, Črnomelj. – V ambiciozno zasnovani p. c. sv. Janeza Krstnika, zgrajeni v sredini 19. stol., je bil prvotno položen le betonski tlak – izgleda, da je zmanjkalo zagona in verjetno tudi denarja za ureditev hodne površine. V letu 1990 so na betonski tlak v prezbitერიју položili novega (marmor Hotavlje), v ladji je ostal tlak še vedno betonski, pokrit z lesenimi plohi. Ker je severna stena prezbitერიја, kljub odvodnemu jarku na zunanjščini, še precej vlažna, je bil odstranjen vlažen omet v notranjščini, stena je ostala odprta, da se presuši. Nato bo sledilo ometavanje in beljenje. Dela je financiral Župnijski urad Črnomelj. – M. D.

DOBROVLJE, Mozirje. – Posledica nestrokovnega posega v zunanjščino p. c. sv. Urbana s strani domačinov v l. 1990 je bila ta, da so bili uničeni ometi na romanskem apsidalnem zaključku in na ostali cerkvi, povsod v višini

Sl. 152. Dobrovlje, p. c. sv. Urbana – uničeni ometi na romanski apside (f. B. Badovinac)

Fig. 152. Dobrovlje, the filial church of St. Urban – the ruined plasters on the romanesque apse

talnega zidca. Ostale fasadne površine so bile le na novo pobeljene. Na apsidi je sedaj viden del okenske odprtine, v zidovih ladje pa več cezur, ki kažejo na pozidave cerkve. Vzhodna stena zakristije je ostanek starejše, ki je verjetno stala ob južni steni ladje bližje prezbiteriju. Za osvetlitev stavbnih faz bo v bodoče potrebno odstraniti nasutje okoli cerkve, sondirati ohranjene omete in opraviti meritve. Do neuspešne in napačno zastavljene preнове kulturnega spomenika je prišlo kljub poprejšnjim dogovorom z župnikom iz Nazarij in cerkvenimi ključarji. — B. B.

DRAGA PRI BELI CERKVI, Novo mesto. — Enoapsidalna cerkev sv. Helene v Dragi pri Beli cerkvi že dolga desetletja vzpodbuja tako umetnostne zgodovinarje kot tudi arheologe k različnim raziskavam, tem pa sledijo različne interpretacije o nastanku in stilnem razvoju arhitekture. Ker je cerkev v slabem stanju, so bile v letu 1988 opravljene delne raziskave beležev in ometov na zunanjsčini in notranjsčini, ki naj bi bile osnova za načrtovanje obnovitvenih del. Sondiranje ni razkrilo pričakovanih romanskih značilnosti npr. okna v osi apsida in na južni steni ladje. Izredno pomembno pa je odkritje napisa na južni zunanji steni ladje, ki opredeljuje skoraj v celoti uničeno stensko poslikavo (ohranjen je le del slikanega okvirja). Čeprav je tudi sam delno poškodovan, ga lahko skoraj v celoti preberemo: HANC. PICTUR. . . RI. FECIT/MAHTEUS. N. . . AN / ANNO . DN. M.CCCCC. 31. Z raziskavami arhitekture bomo še nadaljevali, prav tako ostaja nedorečeno vprašanje načina prezentacije objekta. — M. D.

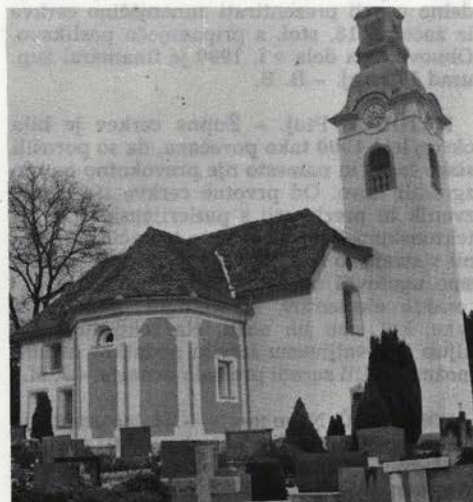
DUH NA OSTREM VRHU. — Župnijski urad iz Selnice ob Dravi je zamenjal strešno kritino in na zvonikovo čebulasto streho namestil baker. Za preureditev notranjsčine je izdelal načrt ing. arh. Kregar. Prvotne talne plošče iz sivga peščenca naj bi zamenjal dvojarven poliran tlak z motivom preproge po sredi ladje, stopnice s polkrožnim nosom ob stranskih oltarjih in pred prezbiterijem pa stopnice s poševno prisekanim robom. S tem predlogom nismo soglašali, saj gre za baročno uglaseno cerkveno notranjsčino, ki jo je treba obnoviti v prvotni obliki. — A. V.

FRAM, Ž. c. sv. Ane. — Fasade neoromanske cerkve so obnovili v prvotni obliki in oker barvi. Na cerkveni zunanjsčini je vzdanih več marmornih renesančnih nagrobnikov. Ker so izpostavljeni vremenskim spremembam in kapilarni vlagi, smo imetniku priporočali, naj

jih ob obnovi premesti v notranjsčino, kar se ni zgodilo, ker bi bili stroški previsoki. — A. V.

GOMILA, Trebnje. — Pri prezentaciji kapele na nekdanjem gradu Lanšprež smo zaključili pomembno fazo. Tesar S. Blažič je odlično izdelal popolnoma novo ostrežje (smrekov les iz suhokranjskih gozdov) na zvoniku. Konstrukcija je bila primerno zaščiteni in sestavljena na tleh. Krovce B. Koželj iz Stahovice je prekril streho z lesenimi skodlami, ki so tudi zaščitene s Silvanolom G. Ostrežje je najprej prekrito z gladko oblogo iz desk colaric, te zaščitene, nanje je privarjena plast izotekta in nanjo letve za kritje s skodlami ter naposled skodele. Z avtomobilskim dvigalom smo nato v eni uri namestili streho na zvonik. Končno smo na zvonik postavili bakreno jabolko in železni križ s strelovodno konico. V zvoniku so ponovno postavljivi leseni podesti in stopnice do poda pri zvonu. — J. G.

GORENJE, Velenje. — Sondiranje fasadnih ometov na p. c. sv. Janeza Krstnika je dalo naslednje rezultate. Prezbiterij, ladja, severna kapela in oratorij so imeli le omete iz zadnje obnove v l. 1931. Pod zvonovo lino smo našli majhna biforna okna z maltastimi ostenji. Edina poslikava na zvoniku je bila naslikana ura z letnico 1771. Starejši ometi na južni kapeli, pozidani l. 1730, so bili skoraj v celoti ohranjeni.

Sl. 153. Gorenje, p. s. sv. Janeza Krstnika — obnovljena zunanjsčina (f. B. Badovinac)

Fig. 153. Gorenje, the filial church of St. John the Baptist — the restored exterior

Arhitekturna členitev je izvedena v izstopajočem ometu. Bogato členjene, profilirane baze in kapiteli pilastrov, ter okenske obrobe so podobne onim ž. c. v Braslovčah. Vsi izstopajoči členi so beli in z modro črto ločeni od grobozrnatih osnovnih površin rdeče barve. Najdbe smo dokumentirali in pripravili šablone, na osnovi katerih so zidarji kvalitetno obnovili členitev. Ostale fasadne površine s novimi ometi so samo beljene in zaščitene s hidrofobnimi silikonskimi premazi. Obnovitvena dela je financiral žup. urad Šmartno ob Paki. – B. B.

GRADIŠKA, – Že leta 1986 načrtovano beljenje notranjščine ž. c. sv. Kunigunde je imetnik opravil leta 1990 kar na vrhnji mlajši omet. Zaradi stroškov ga ni odstranil, čeprav je pod njim ohranjen dobro zaglajen tenak apneni omet.

Pri hiši **Ročica 41** stoji baročno zidano slopasto znamenje. Ob njem je podjetje Elektro Maribor postavilo A drog. S krajevno skupnostjo Jakobski dol smo zahtevali prestavitve. – A. V.

GUBNO, Šmarje pri Jelšah. – Predhodno podana navodila za obnovo zunanjščine p. c. sv. Primoža in Felicijana niso imela nobenega odziva. Prepotrebna statična sanacija zidov ni bila izvedena, novi ometi so slabše kvalitete kot starejši, leseni gradbeni odri niso zagotavljali niti minimalne varnosti. Z velikimi naporji smo ob nevesčih izvajalcih le delno uspeli prezentirati zunanjščino cerkve iz začetka 18. st. s pripadajočo poslikavo. Obnovitvena dela v l. 1990 je financiral žup. urad Pilštanj. – B. B.

HAJDINA, Ptuj. – Župna cerkev je bila okrog leta 1900 tako povečana, da so porušili staro ladjo in namesto nje pravokotno na njo zgradili novo. Od prvotne cerkve sta ostala zvonik in prezbiterij s parlerijanskimi arhitektonskimi členi, ki se je na ta način spremenil v stransko kapelo. Pri obnovi zunanjščine smo ugotovili na prezbiteriju vrsto arhitektonskih elementov, ki smo jih prezentirali take, kot smo jih našli. Na rekonstrukcijo kljub zadovoljivemu številu podatkov ni bilo možno misliti zaradi premalo denarja. – J. M.

HMELJČIČ, Novo mesto. – Za čas prvomajskih praznikov so vaščani ob severni steni p. c. Marije Vnebovzete pričeli z izkopom jarka in s tem pričeli postopek osuševanja stavbe. Dela so se pričela brez vednosti Zavoda, kljub intervenciji konservatorja – arheologa, so z njim nadaljevali in jih do konca praznikov tudi opravili. Žal popolnoma napačno. Tako

se je znova izkazalo, da prevelika zagnanost ni vedno dobra, opravljeno delo pa bo imelo ravno nasproten učinek od želenega. Naknadno smo si že opravljeno delo ogledali tudi s člani Nadškofijskega umetnostno-gradbenega sveta.

Se majhna opomba: Pri izkopu jarka je bil odkrit spodnji del severne stene in pokazal se je romanski način gradnje, z izkopom je bil uničen del lokacije novo odkritega in do takrat nepoznanega grobišča. Če strnemo rezultate opravljenih del: uničen del grobišča in napačno izvedeno osuševanje – vse to pa na stavbi, ki smo jo predlagali za razglasitev za kulturni spomenik. – M. D.

HRASTJE, Novo mesto. – Gracarjev turn, izrazita raščena arhitektura (romanski osrednji stolp, obzidje, renesančna obrambna stolpa, baročne arkade, fasadna obdelava iz 19. stol.) je ena osrednjih prezentacijskih akcij. V letu 1990 smo nabavili nekaj gradbenega materiala, pri mizarju T. Barbiču smo naročili ograje za zapiranje odprtih med zidanimi slopi pred gradom in gornjem platoju vrta, okna in polkne ter popravili zidane slope z apneno malto. V osrednjem romanskem stolpu je tesar S. Blažič postavil oporne odre z zaščitno ograjo in osrednjo odprtino ter na novo prekril streho na kolarnici. Zavod za fotogrametrijo Geodetskog fakulteta Zagreb nam je izdelal tudi terestrične posnetke gradu. – J. G.

JARENINA, Pesnica. – Izdali smo mnenje k lokaciji za prenovu in novo izrabo stare šole, enonadstropne bidermajerske zgradbe v neposredni bližini župne cerkve. Ker gre za še neznane uporabnike, smo poleg drugega zahtevali, da se nova namembnost omeji le na notranje prostore. – A. V.

JURKLOŠTER, Laško. – V letu 1990 je bil na ž. c. sv. Mavericija kamnit gotski strešni stolpič očiščen vegetacije in zatesnjen. Na stolpiču z letnico 1796 so bile stare preperele skodle zamenjane z novimi. Zunanji ometi **gospodarskega poslopja** so bili narejeni brez predhodnega sondiranja, načrta in soglasja zavoda. Fasade gotskega **obrambnega stolpa** kartuzije so bile samo beljene, čeprav smo zahtevali ponovitev vogalne poslikave in sončne ure z letnico MDXXX. Navedena dela je financiral občinski sekretariat za kulturo Laško. – B. B.

KEBELJ, ž. c. sv. Marjete – Z republiškim in občinskimi sredstvi je zavodova restavratorka Lučka Falk leta 1990 restavrirala freske iz l. 1750 v cerkveni notranjščini. To je bila

Sl. 154. Kebelj, ž. c. sv. Marjete – Lerchingerjeva freska Kristus pod križem med restavriranjem
 Fig. 154. Kebelj, the parish church of St. Margaret – the Lechinger's fresco of Christ under the cross, during restoration

vsaj 5. restavracija (l. 1877, 1893, 1921 in 1963), ki je trajala dve leti. Barvo smo fiksirali z apnenim ometom, nato pa pulperizirana mesta s krhko barvno plastjo utrdili še z apneno kazeinsko emulzijo, pa tudi injicirali. Odstraniti je bilo treba stare plombe in jih nadomestiti z novimi pa tudi tista mesta, kjer je omet odpadel. Vse plombe smo retuširali. Ker je denar pošel, je treba v prihodnjih letih restavrirati še stene. – A. V.

KOŽENJAK, Radlje. – Župnijski urad na Muti je rekonstruiral streho na p. cerkvi sv. Urbana iz 1. pol. 19. stol., ki stoji tik ob državni meji in je po vojni propadla tako, da se je ohranilo le zidovje. Za rekonstrukcijo je služil posnetek iz leta 1969. Predlog je izdelala ing. arh. Marlena Habjanič. – A. V.

LENDAVA.

V letu 1990 smo nadaljevali s sanacijskimi deli v zahodnem najstarejšem traktu lendavskega gradu.

Grad v obliki črke L, ki je dobil današnjo podobo o. l. 1717, ko ga je dal pozidati grof Esterhazy v znak hvaležnosti cesarju Leopoldu,

hrani svoje najstarejše jedro iz 12. stoletja v zahodnem traktu s kapelo.

Na začetku tega stoletja so bili napravljeni sanacijski posegi na vogalu zahodnega trakta (horizontalne vezi), ki pa niso preprečili posedanja, vogalnega dvorišnega zidu. Razpoke starejšega datuma, ki so imele premer do 5 cm, so verjetno nastale zaradi nestabilnega terena. Ta se je zaradi obtežbe stisnil in povzročil razpoke na zunanjščini zidu, medtem ko so manjše razpoke v notranjščini 1. nadstropja verjetno nastale zaradi slabe kvalitete malte v zidu.

Da bi ugotovili ali se teren še vedno poseda, smo namestili mavčne plombe na razpoke v notranjščini in zunanjščini, odstranili oblogo iz umetnega kamna v območju posedanja zidu ter ob zunanji steni izkopalii dve sondi v velikosti $1 \times 1,5$ m. Po ponovnem ogledu sond in razpok v zidu mesec kasneje smo ugotovili, da se je stanje razpok umirilo in da se razpoke niso povečale.

Pri odstranjevanju nestabilne in razpokane stene v notranjščini 1. nadstropja smo odkrili in dokumentirali odprtino s poševnim ostenjem, ki pa smo jo po posvetovanju s statikom

zazidali. Razpoke v obokih smo zafugirali in pozidali zid na notranji strani pritličja, ki je bil zaradi sekundarnih prezidav v 20. st. statično zelo nesiguren.

V prostoru poleg kapele (5,5 m × 3,5 m) so bili odkriti prvotni temelji, ki jih namerava v kratkem preučiti in prezentirati konservator arheolog Ivan Tušek.

Brez naše vednosti pa je bila narejena betonska plošča v nekdanji kapeli, pod katero se po vsej verjetnosti nahajajo zidovi prvotne romanske utrdbe.

V stenah kapele smo odkrili srednjeveške niše.

Na dvoriščni steni smo pozidali dve sekundarni okni iz 20. st. stol. Irena Kranjc, dipl. ing. arh., je izdelala idejna projekta za izdelavo lesenih vratnic na rekonstruiranem vhodu trakta in železnih mrež, s katerimi bi zavarovali zastekljene arkadne loke in muzejsko zbirko.

Sanacijska in obnovitvena dela v zahodnem traktu naj bi se predvidoma končala pred slavnostno otvoritvijo mednarodne razstave l. 1992, ki bo posvečena dolgoletnemu delovanju mednarodne umetniške kolonije.

Nismo pa soglašali z idejnim načrtom Zavoda za ekonomiko in urbanizem za izgradnjo doma za starejše občane Partizanska 61 (objekt B), ker niso pridobili varstvenih izhodišč in niso upoštevali, da je objekt v zavarovanem mestnem jedru. Tudi počitniške hiše v neposredni bližini gradu nismo dovolili zgraditi.

Podali pa smo smernice za obnovo za naslednje objekte: Partizanska 2, 15, 19, 22 in 24 ter tovarne v Kolodvorski ulici. – N. S. U., I. K. H.

LJUBLJANA. – Po letu 1905, ko je grajska stavba postala izključna last mesta Ljubljane, je prenova Ljubljanskega gradu iz različnih, večkrat povsem banalnih vzrokov tekla počasi in se zatikala. Odlok o razglasitvi srednjeveškega mestnega jedra – Stare Ljubljane in Grajskega griča za kulturni in zgodovinski spomenik ter naravno znamenitost (Ur. l. SRS, št. 5/86, s spremembami v Ur. l. SRS, št. 27/89 in 13/90) pomeni začetek formalnega pravnega varovanja Ljubljanskega gradu in Grajskega griča. bnozgodovinske raziskave so bile tudi vse določbe zakona o naravnih in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/81), ki veljajo za razglašene spomenike. Maja leta 1988 je Skupščina mesta Ljubljane potrdila program prenove. Leta 1989 je bil sprejet odlok o ureditvenem načrtu za območje CR 9/1-8 Grajski grič v Ljubljani (Ur. l. SRS, št. 20/89) kot izvedbeni urbanistični akt. Istega leta je bil pripravljen in v javni razpravi

verificiran idejni projekt celotnega Gradu, po katerem se sedaj izdeluje izvedbena dokumentacija.

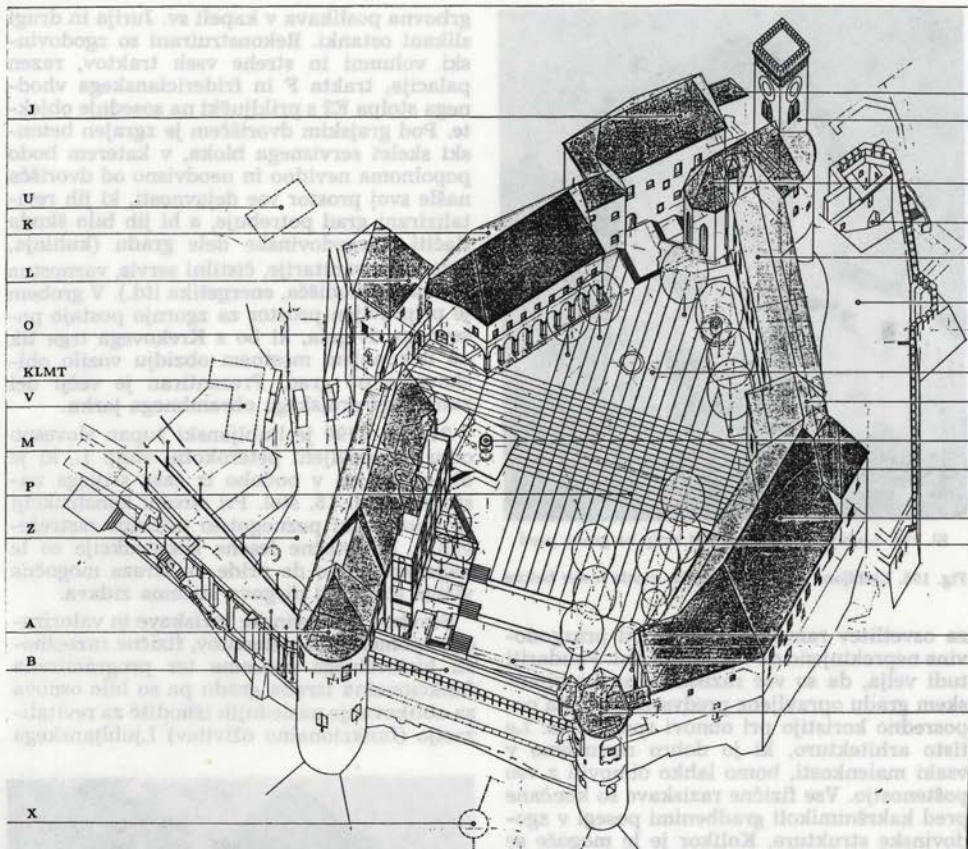
Investitor prenove je mesto Ljubljana kot lastnik gradu. Skupščina mesta Ljubljane je leta 1988 imenovala odbor za prenovo Ljubljanskega gradu in z ZIL Inženiringom sklenila pogodbo za investicijski inženiring. Tehnično dokumentacijo izdeluje Projektivno podjetje Ambient z avtorji, ki so zmagali na natečaju. Gradbena dela izvaja SCT kot najugodnejši ponudnik. Finance nadzira izvršni svet skupščine mesta Ljubljane, občasno kontrolo pa izvaja še posebna komisija pri skupščini mesta Ljubljane. Pri predsedniku odbora za prenovo se tedensko sestaja petčlanski kolegij, sestavljen iz predstavnikov mesta Ljubljane, LRZVNKD, projektantov, izvajalcev in investicijskega nadzora. Vsi operativni problemi so tako rešeni v tesni in stalni povezanosti strokovnjakov z različnih področij, neprestanem sodelovanju in izmenjavi ugotovitev.

Celovito in korektno strokovno obravnavo tako kompliciranega naselbinskega objekta lahko dosežemo le z dosledno izmenjavo vseh podatkov in interdisciplinarnim sodelovanjem konservatorja – umetnostnega zgodovinarja, konservatorja – arhitekta, arheologa, restavradorja, arhitekta – projektanta in investitorja.

LRZVNKD je skladno z napredovanjem raziskav leta 1970 izdelal konservatorski program za prezentacijo LG, leta 1979 konservatorski program funkcij, leta 1988 spet konservatorski program za celotni grad (kot obvezno izhodišče za sedanjo akcijo prenove) in naslednje leto še posebni program za grajsko kapelo sv. Jurija. Dela na posameznih traktih potekajo po podrobnih konservatorskih programih in spomeniško varstvenih smernicah zanje. Kompleksnejša vprašanja rešuje posebna komisija za konservatorstvo.

Osnovne stavbnozgodovinske raziskave so bile opravljene že pred izdelavo konservatorskih programov. Sedanja dodatna sondiranja so seveda bolj natančna in morajo služiti tudi kot napotek ali vzorec za rekonstrukcijo posameznih elementov. V zadnjih treh letih so bile izvedene takšne raziskave zlasti na tistih traktih, ki so bili v programu sanacije oz. za katere je bila v pripravi tehnična dokumentacija (L, K, J, I, H3-kapela, dvorišče in G-palacij). Stavbnozgodovinske raziskave, sondiranja in dokumentiranje so bili v letu 1990 zlasti natančni na dvoriščni steni trakta G. Za njen severovzhodni del smo namreč načrtovali, da bo med sanacijo zaradi derutnosti in brezštevilnih utilitarnih prezidav (kuhinjska ognjišča!) odstranjen in nato rekonstrui-

Sl. 155. Ljubljana – iz idejnega programa ureditve gradu (oznake traktov)
 Fig. 155. Ljubljana – from the outline scheme of the castle settlement (marks of tracts)

ran v baročnih oblikah in konstrukcijah. Delo je bilo končano v juniju 1990. Prav ta del pa se je 10. 7. 1990 sam zrušil.

Operativno je LRZVNKD v prenovu Ljubljanskega gradu vključen na več področjih: stavbnozgodovinske in arheološke raziskave, priprava konservatorske in restavratorske dokumentacije (risarsko, tekstualno in foto dokumentiranje najdenih stanj in faznosti), izvajanje restavratorskih del, strokovni nadzor pri izvajanju gradbenih del in drugih posegov na Gradu in Grajskem griču, sodelovanje s projektanti pri izdelavi tehnične dokumentacije, izdajanje soglasij, zastopanje na skupščinah ljubljanskih občin in sejah raznih organov, informiranje javnosti (izjave, obvestila, okrogle mize, več priložnostnih razstav, pomoč pri pripravi otvoritve peterokotnega stolpa, vodstva za domače in tuje strokovnjake

itd.), stiki z domačimi in tujimi strokovnimi ustanovami ter delo v odboru za prenovu LG in kolegiju predsednika tega odbora. Sodelavci LRZVNKD so tudi pripravili del strokovnega gradiva za dve zloženki o Ljubljanskem gradu, za video predstavitev in za predlog za posojilo Svetovne banke.

V preteklih desetletjih se je celo med strokovnjaki s področja spomeniškega varstva izoblikovalo prepričanje, da ima Ljubljanski grad pretežno le (še) simbolno vlogo v podobi Ljubljane, njegova kulturnozgodovinska materialna substanca pa naj bi se bila razgubila v funkcionalni eksploataciji in nepravilnih gradbeno konservatorskih posegih. Takšno mnenje ni utemeljeno. Sistematične zgodovinske, stavbne, restavratorske in arheološke raziskave zadnjih let namreč dajejo izjemne količine kakovostnih podatkov, pomembnih

Sl. 156. Ljubljana – peterokotni stolp na gradu pred obnovo

Fig. 156. Ljubljana – the pentangular castle tower before restoration

za osvetlitev razvoja poselitve od prazgodovine neprekinjeno do današnjih dni. Poudariti tudi velja, da so vse raziskave na Ljubljanskem gradu opravljene predvsem zato, da neposredno koristijo pri obnovi spomenika. Le tisto arhitekturo, ki jo dobro razumemo v vsaki malenkosti, bomo lahko obnovili z vso poštenostjo. Vse fizične raziskave so končane pred kakršnikoli gradbenimi posegi v zgodovinske strukture. Kolikor je le mogoče se prilagajajo organizaciji gradbišča in napredovanju gradbenih del, kar zlasti pri arheoloških izkopavanjih zahteva veliko strpnost obeh strani. V strokovnem smislu so zastavljene tako, da najprej iščemo in rešujemo avtentično spomeniško gradivo ter interdisciplinarno pridobivamo informacije, ki so potrebne za načrtovanje prenovitvenih del. Seveda se marsikatera podrobnost pokaže tudi (še)le med gradbenimi deli in jo je treba upoštevati naknadno. Zidane strukture so vsekakor raziskane do take mere, da večjih presečenj ali celo sprememb varstvenih konceptov ni pričakovati. Po kasnejši sistematični kabinetni obdelavi pa bosta zbrani material in dokumentacija služila za razvozljavanje razvoja gradu, mesta in okolice ter izdelavo tipologij za posamezna področja in obdobja.

Na začetku leta 1991 ugotavljamo, da je velika večina ohranjenih stavbne mase Ljubljanskega gradu statično utrjena. V že zavarovanih zidovih so obnovljeni arhitekturni, zlasti kamnoseški elementi. Utrjena in rešena je

grbovna poslikava v kapeli sv. Jurija in drugi slikani ostanki. Rekonstruirani so zgodovinski volumni in strehe vseh traktov, razen palacija, trakta F in fridericianskega vhodnega stolpa E2 s priključki na sosednje objekte. Pod grajskim dvoriščem je zgrajen betonski skelet servisnega bloka, v katerem bodo popolnoma nevidno in neodvisno od dvorišča našle svoj prostor vse dejavnosti, ki jih revitalizirani grad potrebuje, a bi jih bilo škoda tlačiti v zgodovinske dele gradu (kuhinja, skladišča, sanitarije, čistilni servis, varnostna služba, zaklonska, energetika itd.). V grobem je pripravljen prostor za zgornjo postajo poševnega dvigala, ki bo s Krekovega trga tik ob nekdanjem mestnem obzidju vozilo deliskovalce na grad. Prezentiran je večji del zunanega grajskega obrambnega jarka.

21. 12. 1990 je ljubljanski župan slovesno odprl prenovljeni peterokotni stolp L, ki je bil obnovljen v podobo iz časa svojega nastanka sredi 15. stol. Pri strešni konstrukciji so upoštevani poznogotski principi zastřeševanja. Medetažne lesene konstrukcije so le nakazane, tako da pride do izraza mogočna višina stolpa in njegova izjemna zidava.

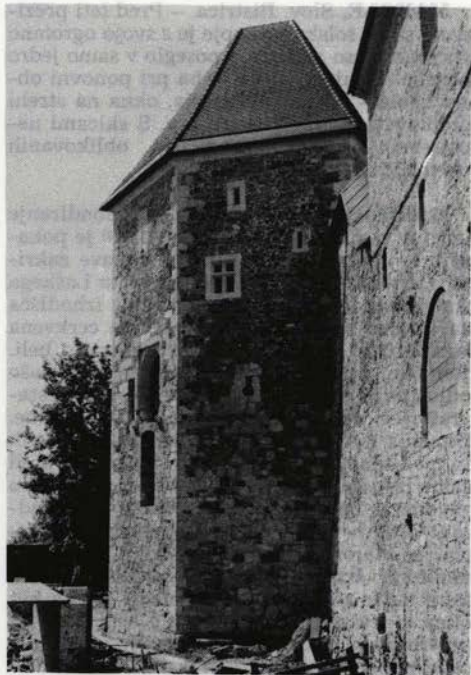
Stavbno zgodovinske raziskave in valorizacija spomeniških elementov, fizične razsežnosti historičnega volumna ter programirana funkcionalna izraba gradu pa so bile osnova za oblikovanje naslednjih izhodišč za revitalizacijo (funkcionalno oživitev) Ljubljanskega

Sl. 157. Ljubljana – peterokotni stolp na gradu med obnovo

Fig. 157. Ljubljana – the pentangular castle tower during restoration

Sl. 158. Ljubljana – peterokotni stolp na gradu med obnovo (od strani)

Fig. 158. Ljubljana – the pentangular castle tower during restoration (laterally)

gradu, ki so vgrajena v vse projekte in dosejajo realizacijo:

- grad je kot celota v posameznih delih najprej in predvsem spomenik, v katerem se prepleta kulturna, zgodovinska in naravna dediščina. Takšen mora ostati tudi po prenovi. Vse druge vsebine, ki jih bo po prenovi prevzel v skladu s potrjeno zasnovo, so podrejene spomeniški funkciji;

- revitaliziran grad mora postati prostor za vedno živim dogajanjem. Tako bo stalno zanimiv za Ljubljančane in druge obiskovalce;

- programsko oživljanje gradu se ne omejuje samo na grajsko trdnjavo in njeno bližnje okolje, temveč vključuje še celoten Grajski grič, predvsem pa grajsko planoto z Lipnikom, drevedom in Šance;

- fizična ureditev gradu mora biti celovita in dosledna. Razmerje do spomenika mora biti opredeljeno z enotnim arhitektonskim avtorskim pristopom in v skladu s konservatorskimi izhodišči in kriteriji;

- Ljubljanski grad mora ostati trajna last mesta Ljubljana in njegova kompaktna spomeniška in funkcionalna celota;

- mesto mora na prenovljenem Gradu zagotoviti upravljalsko in koordinativno telo (direkcijo), ki bo na temelju enotne programske zasnove in poslovnika vodilo in usmerjalo vse dejavnosti. Poslovník mora opredeljevati splošne in posebne obveznosti uporabnikov in najemnikov glede rabe in vzdrževanja dodeljenega prostora. Pri tem morajo biti enakovredno vključena tudi tista določila, ki izhajajo iz spomeniške narave gradu, opredeljenih prezentacijskih režimov in arhitektonskega avtorskega koncepta preнове;

- nobena dejavnost niti institucija ne sme imeti domicilne in s tem ekskluzivne pravice nad posameznimi deli gradu. Organizirane morajo biti izveninstitucionalno in nadstrankarsko;

- vsi javni prostori, namenjeni stalnim ali občasnim prireditvam in dogodkom, morajo ostati v neposrednem upravljanju mesta Ljubljane, z vsebinsko in kakovostno selekcijo v strokovnih društvih in zvezah;

- dejavnosti, prireditve in dogodki se morajo medsebojno dopolnjevati in križati v istih prostorih. Ta princip velja za vse prostore v gradu in za vse programe;

- v programu kulture morajo biti s prireditvami in dogodki zastopane vse dejavnosti, ki bi glede na svojo specifikko lahko delovale v razpoložljivih večnamenskih prostorih. Programe posameznih vrst kulture (likovna, glasbena, gledališka, baletna, operna, filmska, lutkarska, literarna, založniška, muzejska, oblikovalska itd.) naj v povezavi z organizacijskim upravljalcem vodijo strokovna društva. Tako bo zagotovljena kakovost dogodkov in hkrati dostopnost za vse posameznike in institucije;

- muzej na Ljubljanskem gradu naj vsebuje osrednjo stalno razstavo o zgodovini poselitve in oblikovanja urbanega prostora mesta Ljubljane glede na Grajski grič in grad, stalne tematske postavitve o Ljubljanskem gradu (npr. deželna uprava, grad kot kaznilnica, zgodovina prenove Ljubljanskega gradu, zbirke grajskih spolij in arheoloških najdb), občasne tematske razstave (npr. turški vpadi, razvoj orožja in vojne tehnike, grboslovje) in predstavitev spolij in arheoloških prostorov in situ;

- na podoben način kot kultura naj bo organizirano tudi občasno predstavljanje slovenske in druge proizvodnje in gospodarstva. Pomembno je, da razstavni prostori ne morejo biti v ekskluzivni lasti ali stalnem upravljanju določene gospodarske organizacije ali konzorcija. Daljšo prisotnost si lahko organizacije pridobijo le z večjim sponzoriranjem prenove in kasnejših dejavnosti v gradu;

– trgovina mora biti vezana na prodajo blaga, ki je v neposredni zvezi z glavnimi programi. Tako bo v prodaji produkcija kulture (likovna dela, muzejska trgovina, založništvo v literaturi in glasbi ipd.) in gospodarstva (blago in usluge z znakom kakovosti, ki naj vsebujejo tudi etnološke predmete, slovensko hrano in vino ipd.);

– utečeni program poročnega urada mora biti dopolnjen s kongresno in poslovno dejavnostjo, znanstvenimi srečanji in izobraževanjem ter mestno reprezentanco;

– vse te programe mora spremljati gostinska dejavnost, ki sicer deluje avtonomno z dovolj široko ponudbo za različne zahteve in potrebe obiskovalcev.

Po programu napredovanja del naj bi bila do konca leta 1992 v glavnem zaključena statična sanacija in spomeniška prezentacija Ljubljanskega gradu. S tem bi bila stavba utrjena in potresno varna, zastrešena in komunalno opremljena, restavrirani in rekonstruirani pa bi bili tisti historični in spomeniško pomembni elementi, ki so vezani na zidove oz. tla. V naslednjih treh letih naj bi tekla finalizacija prostorov, pač glede na dotok sredstev in interes vlagateljev. Dokončanje bi bilo torej postopno. – D. K.

LOVRENC na Pohorju. – Tudi za prenovu notranjščine ž. c. sv. Lovrenca je izdelal načrt ing. arh. Kregar. Kot že pred leti v Kamnici, je tudi tu izenačil nivo tal v ladji in kapelah. Načrt za nova okenska krila je izdelala ing. arh. Marlena Habjanič po vzorcu obstoječih baročnih. Železne prečke so ob izdelavi opustili.

Gornji trg 16. – Kljub temu, da je hiša iz 1. pol. 19. stol. razglašen kulturni spomenik, so stranke v zadnjem času zamenjale nekaj oken, ena od njih pa si je za portalom z letnico 1827 v delu veže uredila kopalnico. Leta 1990 je Staninvest pričel z obnovo zunanjščine, s katere so ob vzdavi novih oken odstranili domala vso profilacijo. Po fragmentih, ki so se ohranili okoli slepega okna smo rekonstruirali okenske obrobe s triglifnimi konzolami z obeski. Zamenjanim oknom bodo dodali zunanja deljena krila. Za podobno hišo iz prve tretjine 19. stol. na Spodnjem trgu 8 smo izdelali spomeniškovarstvene smernice za prenavo. – A. V.

LUŽE OB SAVINJI, Mozirje. – V ž. c. sv. Lovrenca je l. 1990 v celoti pogorel desni slavoločni oltar posv. sv. Florijanu, katerega je skupaj z levim pendantom in glavnim oltarjem restavratsko obnovil Tone Podkrižnik l. 1970. – B. B.

MAKOLE, Slov. Bistrica. – Pred leti prezidano staro šolsko poslopje je s svojo ogromno stavbno maso agresivno poseglo v samo jedro naselja. Menimo, da je treba pri ponovni obnovi šole – tokrat podstrešja, okna na strehi oblikovati čim bolj nevsiljivo. S skicami neustrezno »postmodernistično« oblikovanih oken nismo soglašali. – J. S.

MARIJAGRADEC, Laško. – Sondiranje ometov p. c. Matere Božje leta 1990 je pokazalo le ohranjenost vogalne poslikave zakristije. Investitorju, žup. upravitelju iz Laškega smo posredovali spom. varstvena izhodišča za obnovo zunanjščine, kjer se vsa cerkvena zunanjščina, razen zakristije, preprosto beli. Ker žup. upravitelj ni bil zadovoljen z našo odločitvijo, si je pridobil mnenje treh restavradorjev o načinu poslikanja zunanjščine. Zunanja podoba cerkve je rezultat različnih in med seboj si nasprotujočih mnenj, ki pred samo izvedbo niso bila usklajena s pristojnim zavodom. Zunanja podoba cerkve je naslednja: Ostenja in obrobe gotških oken prezbiterija so barvana oker, z modrimi in belimi delilnimi črtami. Kapni venec, služniki in talni zidec so ostali nepobarvani. Enako kot okna v prezbiteriju je barvan gotški portal v severni steni ladje. Gotški portal v zvoniku je ostal nepobarvan. Na zvoniku so v cementno sivi barvi pobarvani le delilni venci, obrobe bifor in nekaterih lin. Lizene na vogalih, kakor tudi baročni portali so ostali nebarvani. Zahodna vogala ladje imata vidne klesance. Freska na zahodni steni ladje je bila sneta brez privoljenja odgovornega konservatorja, ki je konec koncev odgovoren tudi za neuspešnost posegov v kulturni spomenik. – B. B.

MARIBOR. – Izdelali smo smernice za ureditev JZ dela historičnega mestnega jedra na podlagi že izdelanih konservatorskih programov za posamezne objekte in konservatorski program z izrabo za Minoritski samostan s cerkvijo.

Kulturni dejavnosti smo namenili kompleks Žičkega dvorca, Minoritski samostan s cerkvijo in atrijem, Sodni stolp in prostor med obzidjem in samostanom za letne prireditve. V Minoritskem samostanu in Žičkem dvorcu je predvidena glasbenoabaletna šola z večnamensko koncertno dvorano v nekdanji minoritski cerkvi.

Minoritski samostan se v virih prvič omenja 1277. leta, čeprav je stal že prej – okoli 1250. Današnja cerkev je nastala v 15. stoletju na mestu nekdanje starejše samostanske cerkve. Kasneje so jo večkrat prezidali, sedanjoo baročno podobo pa je dobila med leti 1700 in 1710. Samostanski trakti so plod večstolet-

nega gradbenega razvoja samostana, ki se je začel v 13. stoletju – vzhodni del, nadaljeval v 15. stol. – predvsem južni trakt, v prvi polovici 16. stol. je nastal jugovzhodni del, v 17. stoletju – severni trakt, v zadnji četrtini stoletja pa tudi križni hodnik. Med leti 1747 in 1753 so samostanu nadzidali drugo nadstropje in izenačili strešine in ta izgled je ohranil do danes. Z ukinitvijo samostana leta 1784 je pričel objekt propadati. Od leta 1831 je bila v njem kasarna, od leta 1927 do danes pa so v njem stanovanja.

Prillične in kletne prostore samostana smo namenili za večje vadbene sobe glasbene šole, za arhiv not in glasbil in za funkcionalne prostore koncertne dvorane. Prilličje koristi razen garderobe in blagajne za dvorano glasbene šola za potrebe uprave, samostanske celice v južnem traktu pa za individualne glasbene učilnice.

V severnem traktu drugega nadstropja smo namestili scensko tehniko, vhod na balkon dvorane in sanitarije. Ostale prostore in nekdanje samostanske celice pa so namenjene učilnicam za glasbene instrumente.

Atrij nekdanjega samostana je potrebno ponovno urediti kot samostanski vrt in ga ločiti od ostalega prostora za obzidjem z zelenico oziroma živo mejo.

Proste površine med samostanom in obzidjem namenjamo letnim kulturnim prireditvam, urediti pa jih je potrebno tako, da bo možna organizacija različnih prireditev in fleksibilno prizorišče. Za javne kulturne prireditve koristimo tudi sodni stolp.

Prillične prostore objektov ob Vojašniškem trgu in Vojašniški ulici koristimo delno kot pokrito tržnico, delno pa za obrtno prodajne lokale. Na Vojašniški trg je možno širiti tudi mestno tržnico, ki je izven mestnega obzidja na Vodnikovem trgu, vendar morajo biti stojnice odstranljive.

Smernice služijo za izdelavo ureditvenega načrta, na podlagi katerega bo potekala revitalizacija in prenova tega predela mesta kot nadaljevanje »usmerjene prenove starega mestnega jedra«. – M. H. in A. Z.

Kljub temu, da ima prenova mestnega jedra v Mariboru že dolgoletno tradicijo in da ves čas opravlja prenovitvena dela isto podjetje, ugotavljamo, da je še vedno potreben stalen nadzor zavodovih strokovnih delavcev. V nasprotnem primeru prihaja do poenostavljenih rešitev, do nerazumevanja stavbne tradicije in notranjih zakonitosti posameznih stavb in s tem do odstranjevanja in zakrivanja elementov pričevalnosti in s tem škode na kulturnih spomenikih. Zaradi izrazito komercialno usmerjene prenove brez tistega deleža javnih sredstev, ki bi zagotovil večji vpliv pri

varstvenih odločitvah, je delo Zavoda zelo težko, rezultati pa seveda niso vedno najboljši. V letu 1990 se je jedro mestne prenove z Glavnega trga preselilo na območje Židovske ulice – nekdanji geto, ki v svojem jedru še vedno hrani številne gradbene in urbanistične značilnosti iz 14. in 15. stoletja.

Pri raziskavah stavbe Židovska ulica 4, v kateri je bila nekoč **sinagoga**, ki je bila kasneje spremenjena v cerkev Vseh svetnikov in še kasneje spremenjena v skladišče ter prezidana po horizontali v dvoje nadstropij številne gradbene faze, med katerimi je nedvomno najpomembnejša antična forma in volumen sinagoge iz 14. in 15. stoletja. V vzhodni fasadi smo namreč našli dvoje polkrožno zaključenih, sedaj zazidanih oken, ki jih še nismo mogli v celoti identificirati in zazidano okroglo okno z rozeto. Sam tloris in višino te prvotne sinagoge pa definirajo tri obočna polja z gotsko oblikovanimi služniki s kapiteli ter sledovi obočnih zaključkov na obodnih straneh. Raziskave se nadaljujejo.

Pri stavbi **Židovska ulica 8** smo ugotovili, da je kljub svojim tudi za mestno jedro drobnim dimenzijam sestavljena iz dveh stavb. Hodnik je bil kasneje, glede na obliko oboka najverjetneje v 16. stoletju spremenjen v vežo, ki je obe prvotni stavbi povezala v eno, a še vedno prillično stavbo. Tej gradbeni fazi je sledila prva baročna faza z grobim, črno barvanim dekorativnim ometom in druga baročna faza, ki je dala stavbi prvo nadstropje in sedanji členjen omet z kombinacijo gladkih ploskev in dekorativnega obrizga in pranege rečnega peska.

Posegi v mestno jedro, bodisi zaradi prenove, bodisi zaradi novogradnje pogosto posegajo na območje mestnega obzidja ali celo v njegovo substanco. Pri tako imenovanem Čeligijevem stolpu v severni obzidni potezi so ob novogradnji kljub jasnim spomeniškovarstvenim izhodiščem porušili ostanek prvotnega obzidja, katerega investitor kljub številnim intervencijam noče rekonstruirati, v stolp sam pa želijo namestiti komercialno dejavnost, ki ni v skladu z značajem in pomenom spomenika. Mnenje zavoda je, da mora investitor, ki je stolp pridobil od občine skupaj z gradbenim zemljiščem brezplačno, slednjega vrniti občini, ki ga mora ustrezno restavrirati in prezentirati. Potem, ko so porušili gospodarska poslopja pri Židovskem stolpu, so hoteli porušiti tudi del prvotnega obzidja, da bi na ta način dobili prostor za temelje nadomestnih zgradb. Zavod je tak poseg preprečil in zahteval prezentacijo obzidja, temelenje pa je potrebno izvesti ob obzidju na notranji strani.

Stavba **Gosposka 29** je ena najuglednejših in najbolj ambiciozno oblikovanih baročnih stavb v Mariboru. Po izročilu naj bi bila to stavba, ki si jo je zase zgradil ugledni štajerski baročni arhitekt Johannes Fuchs. Po restavriranju ulične fasade bogato členjene in s štukaturo okrašene ulične fasade pred nekaj leti, smo v letu 1990 skušali restavrirati tudi notranjost, vendar nam zaradi tega, ker je v pritličju še vedno bančna agencija, ki zaseda tudi prostor nekdanje veže, ni popolnoma uspelo. Zaradi tega smo se omejili na restavriranje dvoriščne fasade, ki je enako bogato členjena kot ulična fasada, restavriranje štukature na stopnišču in veži v prvem nadstropju. Pri čiščenju kleti smo ugotovili, da je na tem mestu stala že pred Fuchsovim časom starejša stavba, katere sledovi so jasno vidni v kleti. Iz zidov oziroma tlorisa v kleti je možno sklepati, da je bila starejša stavba umaknjena od sedanje zazidalne črte Gosposke ulice, kar bi lahko pomenilo, da je bila srednjeveška Gosposka ulica širša, kot je danes. Konservatorski program za to stavbo predvideva ponovno vzpostavitev celotne veže v pritličju, kar bo pomenilo možnost vhoda v stavbo z Gosposke ulice ter organizacijo poslovne dejavnosti tudi v nadstropju in to bo pomenilo dostopnost prostorov s štukaturo javnosti. Restavriranje štukature je vodil restavrador Marjan Teržan.

V letu 1990 je bilo končano restavriranje secesijske fasade stavbe Trubarjeva 4.

Rekonstrukcija baročnega **kužnega znamenja** na Glavnem trgu, delo štajerskega kiparja Jožefa Strauba je bila ena od osrednjih nalog Zavoda v letu 1990. Domodelacijo in kopiranje kamnoseških delov je vodil restavrador Marjan Teržan, modeliranje kipov svetnikov Marije pa je delal akademski restavrador specialist Viktor Gojkovič. – J. M.

Pročelje Pedagoške gimnazije na **Gospovetski cesti 4** iz zač. 20. stoletja so obnovili in pobarvali po sondiranju v enotni ubito beli barvi. K secesijski šolski zgradbi na št. 10 so k že obstoječemu prizidku prizidali še telovadnico. Oba prizidka nista oblikovno usklajena s prvotno arhitekturo.

Izložbeni pas zgradbe **Gregorčičeva 11** so ob adaptaciji lokala optike obnovili v prvotni rustiki. Pričeli so z obnovo hiše s historično fasado v **Kernikovi 12**. Zamenjali so lesene navojnice, fasada pa mora ohraniti prvotno obliko in barvo. Adaptirali so dvoriščno hišo na **Koroški cesti 43 B**. Zaradi pogleda z dravskega obrežja so morali uporabiti opečno kritino in vzdizati pokončna okna.

Na podstrehi **Valvasorjeve ul. 4** je lastnik uredil več stanovanj. Na strehi nad fasado z neobaročnimi okrasnimi motivi so namestili

polkrožno zaključena bakrena mansardna okna.

Staninvestu smo izdali mnenje v zvezi z vzdrževanjem in manjšimi posegi še za **Strossmayerjevo ul. 28, Maistrovo 3, 8, 23 in 24** ter imetnikom oziroma izvajalcem za hiše

Heroja Staneta 10, Obrežna 71 in Mladinska 34 ter Aškerčeva 3.

Betnavska graščina: Z deli v letu 1990 gredo dela na prenovi reprezentančnega dela zgradbe h kraju. Končani so bili tlaki, zaste klitev arkad v pritličju, nameščena vrata in urejeni pomožni prostori. Načrte za preново je izdelal ing. arh. Mikelj, izvajali pa delavci Lipe, ki je dela ob sorazmerno skupnem sodelovanju s KSS in OKS tudi financirala.

Nadaljujejo se zemeljska dela okoli gradu.

Radvanje, grad: Za graščino smo leta 1988 izdelali preizkus izrabe za gostinsko turistično ponudbo. Zaradi sorazmerno majhnih površin smo vključili tudi grajsko gospodarsko poslopje. Leta 1990 je Agrokombinat prodal gospodarsko poslopje gradbenemu podjetju Kograd, ta pa namerava v njem urediti gostinski lokal in stanovanja. Ko bo možno izseliti stranke, naj bi se prenovil še grad. Že ob adaptaciji gospodarskega poslopja pa smo zahtevali izdelavo načrta in ureditev okolja celotnega grajskega kompleksa. Sodelovala je ing. arh. Irena Kranjc Horvat.

Račji dvor: V dvorcu iz 17. oziroma 18. stol. so brez zavodove vednosti pričeli z deli v pritličnih prostorih. Podrli so nekaj vmesnih recentnih sten, položili podbetone, popločili kuhinjski prostor, napeljali elektriko in na dvorišču poškodovali tlak iz mačjih glav. Zaradi neurejenega najemniškega odnosa med izvajalcem in Agroživilsko šolo, ki je lastnik dvorca, so dela prekinjena. Tako smo lahko še dovolj zgodaj izdelali spomeniško varstvene smernice za preново. Sodelovala je ing. arh. Irena Kranjc Horvat.

P. c. sv. Barbare na Kalvariji: Stolni župnijski urad nadaljuje leta 1982 začeto obnovo kulturnega spomenika, ki je poleg Piramide s kapelico pomembna sestavina mariborske panorame. Prebeliti je bilo treba popisano obnovljeno zunanjščino, sanirati stensko razpoko, ostrgati vrhnje beleže v notranjščini, utrditi stenski sliki zadnje preнове: Snemanje s križa in Polaganje v grob, popraviti leseno pevsko emporo ter pokrpati zidano menzo ter opečen tlak. Zdaj je v delu še Straubov kip iz peščenca, Kristus pod križem, ki smo ga zaradi ogroženosti v zadnjih kapeli Križevega pota leta 1970 prenesli v cerkvico.

Ž. c. sv. Rešnjega telesa: Imetnik je prebarval cerkevno pločevinasto streho.

Piramida: Občina je obnovila omete kapelice z rustiko na vogalih, eternitno kritino

zamenjala z bakreno, za zaščito Marijinega kipa iz 1. pol. 19. stol. pa namestila nova železna kovana vrata. Kapela je ponoči osvetljena, spomladi pa bo restavriran še kamnit kip Imaculate. – A. V.

MILIČI, Črnomelj. – Cerkev svetih apostolov Petra in Pavla, ena od treh pravoslavnih cerkva v Sloveniji, je bila zgrajena tik pred prvo svetovno vojno. Njena arhitektura je neoromanska, barvna obdelava fasad pa v avstrijskem državnem odtenku okra. Fasade so bile členjene s horizontalnimi v omet vtisnjenimi črtami, ob polkrožnih oknih so se črte prilagodile njihovi obliki, apsida je bila členjena še s pilastri. Zaradi dotrajanosti fasad so se prebivalci, na pobudo paroha, odločili da pričnejo z obnovo. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in zapletenosti izdelave so nameravali prezentirati fasade gladke, obnovili bi le obrobe okoli okenskih odprtin in glavnega vhoda, zunanjščina bi tako izgubila značilne historistične elemente. Ker je občina Črnomelj intervencijsko zagotovila del sredstev, nam je uspelo izsiliti prvotno prezentacijo fasad, istočasno je bila pokrita tudi streha (eternit). Zidarska in pleskarska dela so izvajali mojstri iz Krajine, tesarska pa domačini. Obnovo so v glavnem financirali domači Srbi, nekaj je prispevala tudi srbska pravoslavna cerkev iz Beograda in kot že omenjeno, občina Črnomelj. – M. D.

MOZIRJE. – Ob obnovi zunanjščine ž. c. sv. Jurija smo uspeli sondirati le omete na zvoniku. Sonde so potrdile vse tri arhivsko izpricane stavbne faze v rasti zvonika. Zvonik pozidan ok. l. 1500, je imel dve plasti ometov s poslikavami. Na starejšem, grobem ometu, smo ugotovili le sledi rdeče barve. Na drugi plasti fresko ometov je bila nad polkrožno zaključeno zvonovo lino v rdeči barvi poslikana šablonizirana bordura. Vogalniki so bili poslikani v rdeči in rumeni barvi. V času velikih prezidav l. 1754, je zvonik dobil novo etažo z bifornimi okni. Vogali so bili poudarjeni z naslikanimi klesanci. Poslikava vogalov je bila ob obnovi l. 1786 poenostavljena in ponovno ponovljena ob zadnjem povišanju zvonika l. 1886. Zdravi ometi so bili odstranjeni tudi na ostalih fasadnih površinah cerkve, kljub naspornim zavodovim navodilom. In situ smo uspeli ohraniti le del gotske šablonizirane bordure. Zunanjščina zvonika je prezentirana v njegovi zadnji fazi, ostala zunanjščina pa v baročni fazi. Celotna zunanjščina je barvno poenotena. Obnovitvena dela je v celoti financiral tukajšnji žup. urad. – B. B.

MURSKA SOBOTA – grad. – V letu 1990 so nadaljevali obnovitvena dela v južnem

traktu in kapeli (Z trakt) in pričeli z obnovo Z in S trakta 2. nadstropja.

v 1. nadstropju južnega trakta in delno zahodnega trakta s kapelo bo večnamenska gledališka in kino dvorana s pripadajočimi prostori in vhodom skozi kapelo. Z in S trakt 2. nadstropja pa bo služil namenom muzeja (prostori za strokovne delavce in razstavni prostori).

Idejne načrte obnove sta izdelala d.i.a. Vesna in Matej Vozlič. Zaradi pomanjkanja sredstev financerja OKS Murska Sobota in prekoračitve vsote so bila dela na gradu predčasno prekinjena. Opravljena so vsa inštalacijska, zidarska in pleskarska dela v notranjščini. Odraz nespoštjivega odnosa do grajske arhitekture in neupoštevanje mnenja strokovnjakov našega zavoda se odraža v celi vrsti posegov na gradu, npr. močna betonska preklada v predprostoru, tla in vrata v kapeli. Že januarja 1989 smo predlagali zasteklitev stopnišnega prizidka arhitekta Novaka. Namesto tega je bil prizidek še povečan in sedaj še bolj kazi celotno podobo zunanje južne fasade.

Nivo arkadnega hodnika ob večnamenski dvorani v J traktu je bil vsled izolacijskih plasti neprimerno povišan, kar je porušilo razmerje med okni in parapeti in okrnilo pogled iz arkadnega hodnika na notranje dvorišče gradu.

Na zahtevo uporabnika so bila na Z traktu izdelana podstrešna okna, ki so bila oblikovana in izdelana nad vse nestrokovno, in to navzlic naši zahtevi, da se izdelajo pultna okna, za katera je d.i.a. Irena Kranjc Horvat izdelala osnutek.

Pri obnovi 2. nadstropja, ki se je pričela v mesecu oktobru brez naše vednosti in izdane soglasja k idejnemu projektom, niso v celoti upoštevali spomeniškoarhivskih smernic za obnovo, ki smo jih podali v konservatorskem programu. Izdelali so dve neprimerni okenski odprtini v arkadnem hodniku, ki osvetljujeta prostor ob kapeli, za katere smo že v mnenju k projektu poudarili, da sta povsem neuskkljeni s spomeniškoarhivskimi izhodišči.

V našem delu z izvajalci in uporabniki smo bili neprestano deležni neupravičenih in ne-preverjenih kritik, s strani strokovnega delavca muzeja, dipl. umet. zgod. Balaziča celo v dnevnem časopisju Delo dne 6. 12. 1990.

Čeprav smo sklicevali sestanke na lastno pobudo in se tam dogovarjali o tekočih problemih so pričeli o strokovnih zadevah odločati uporabniki sami, navzlic našim natančno podanim in dokumentiranim umetnostnozgodovinskim smernicam. – N. S. H., I. K. H.

MUTA, p. c. sv. Petra v Ribičju. – Župnijski urad na Muti je nadaljeval z deli v notranjščini. Odstranili so vrhne omete z močno valovitega gotskega ometa s poslikavo, ki jo bo restavriral Viktor Gojkovič, ak. rest. spec. – A. V.

NAKLO, Črnomelj. – Že dr. Komelj je konec 60-tih let z naključnim sondiranjem sten v prezbiteriju p. c. sv. Jakoba odkril fragmente srednjeveške stenske poslikave (poročilo V S XV/1970, 197).

Septembra 1988 je bilo opravljeno temeljito sondiranje zunanjščine in notranjščine cerkve, ki je pokazalo, da so bile figuriralno poslikane stene in obok prezbiterija ter zunanja slavoločna stena. Na južni steni ladje so bili odkriti nedoločljivi fragmenti, na severni steni pa je omet zaradi močne vlage močno uničen, na zahodni steni je bil najden le posvetilni križ.

Na zunanjščini so bili na prezbiteriju potrjeni šivani robovi v opečni barvi, na južni steni ladje sta bili odkriti delno uničeno gotsko okno in poslikava v obliki rozet.

V letu 1989 je bilo izvedeno čiščenje oboka in sten prezbiterija, delno odprti na notranji strani zazidani gotski okni v vzhodni in jugovzhodni stranici prezbiterija. Na oboku so v poljih med sekundarno odbitimi rebri upodobljeni angeli z orodji Kristusovega trpljenja, na SV steni je v celoti ohranjen prizor križanja, prizora na severni in južni podolžni stranici prezbiterija sta bila uničena, ko so na teh stenah prebili baročna kvadratna okna. Po posameznih ohranjenih detailih lahko sklepamo, da je bilo na severni steni najverjetneje upodobljeno nošenje križa, na južni pa Kristus pred Pilatom (Ano?). Nad oknom je na severni steni v celoti ohranjen prizor vstajenja, na južni pa Oljska gora. V okenskih ostenjih so upodobljene celopostavne figure svetnic: na JV sv. Barbara in Marjeta, na V sv. Katarina in Uršula. Ob oknih so na stenah upodobljene celopostavne figure svetnikov: ob severnem še nedoločen svetnik in sv. Volfgang, ob JV sv. Tomaž in Filip, ob njiju sta upodobljeni klečeči figuri v svetli halji, verjetno donatorja poslikave. Spodnjo površino stene pokriva zaradi sige močno poškodovana narisana draperija, ki jo nosijo angeli. Od prizora na notranji steni slavoločne stene je ohranjen le del draperije, sam prizor je zaenkrat nedoločen. Na notranji strani loka slavoločne odprtine so doprsne upodobitve apostolov.

Časovje je poslikavo okvirno datiral že dr. Komelj, ki jo je uvrstil v drugo polovico 15. stol., po lanskoletnih odkritjih jo uvrščamo bolj proti sredini tega stoletja, v 60-ta leta.

Nekatere stilne poteze nakazujejo bližino slikarja Janeza Ljubljanskega, podrobnejši pregled pa kaže na to, da je bilo na delu več rok, katerih kvaliteta rahlo niha. Podrobnejše stilne razikave pa tudi povezava stenske poslikave v Naklem s kasnejšim morebitnim znanim izhodiščem še čakajo.

V letu 1990 smo nadaljevali z akcijo. Glavni napor je bil posvečen odstranjevanju sige v spodnjem delu sten prezbiterija, na severnem delu zunanje slavoločne stene je bil odstranjen oltar in za njimi odkrita in delno restavrirana slabo ohranjena poslikava, na oboku prezbiterija pa se je nadaljevalo z utrjevanjem že odkrite poslikave.

Sondiranje in odkrivanje poslikave je vsa leta izvajala ekipa Restavratorskega centra iz Ljubljane, ki jo je vodil Marko Butina, akcijo pa so financirali: Kulturna skupnost Slovenije, Občinska kulturna skupnost Črnomelj in Župnijski urad Črnomelj do leta 1990, tega leta pa Sekretariat za kulturo Republike Slovenije. – M. D.

NEGOVA, G. Radgona. – Grad v Negovi je že dolga leta predmet prizadevanj za obnovitev, vendar razen najnujnejših vzdrževalnih del vse do lani ni bilo narejenega ničesar za revitalizacijo gradu. V ta namen je bila z obrtno zadrugo Vizija iz Maribora sklenjena pogodba lastnika gradu, občine Gornja Radgona, po kateri je obrtna zadruga Vizija zadolžena, da izvede vsa potrebna dela za revitalizacijo gradu. Predvidena je gostinsko-turistična ponudba, ki bo s svojo široko ponudbo športnih dejavnosti, kot so jahanje, golf, plavanje itd., dopolnila in nadgradila zdraviliške programe Radencev.

Grad Negova, ki leži na vzpetini na robu ščavniške doline med krajema Lenart in Gornja Radgona oz. Radenci, sestavljajo reprezentančno bivalni objekti (osrednje grajsko jedro in novi grad), gospodarska poslopja in utrdbeni stolpi z obzidjem. Kraj Negova, ki je svetu poznan predvsem po »negovskih čeladah«, se prvič omenja v zgodovini leta 1265, grad pa šele leta 1425. Prvotni utrdbeni grad, ki je bil pozidan pred letom 1425, je imel obliko poznega kastela in je obsegal obzidano pravokotno dvorišče z enonadstropnim palačijem in stolpom na zahodni strani ter stolpom na vzhodu. Različne gradbene faze, ki so trajale vse do leta 1647 so popolnoma spremenile prvotno podobo gradu, ki je predvsem v obdobju renesanse postal tipičen primer reprezentančnega gradu.

V lanskem letu smo v namen revitalizacije izdelali konservatorski program obnove za posamezne objekte, ki smo jih označili z veli-

kimi črkami abecede po naslednjem zaporedju:

- A: osrednji grajski trakt
- B: novi grad
- C: JV utrdbeni stolp
- D: gospodarsko poslopje
- E: SZ utrdbeni stolp
- F: JZ utrdbeni stolp
- H: novogradnja

V program smo podali opis, ovrednotenje, varstveni režim, način uporabe ter smernice za prenovu grajskega kompleksa z okolico, točna navodila za dokončno obnovo pa nameravamo podati šele po opravljenem sondiranju. Po opravljenem sondiranju bomo lahko tudi dokončno podali gradbeno zgodovino gradu, ki sedaj ni popolnoma jasna. – N. S. U.

NOVO CELJE. – Obnovitvena dela na dvorcu Novo Celje so se v letu 1990 v skladu s programom sistematično nadaljevala. Restavratorska dela v znova odkriti grajski kapeli in pri čiščenju štuka je opravil Restavratorski center RS iz Ljubljane, ki je oskrbel tudi načrte za revitalizacijo grajskega parka. Gradbena dela so se omejila predvsem na odstranjevanje sekundarnih sten, ureditev drenaže (izvajalec Franc Pelko iz Bleda) ter poglobitve pritlične etaže do prvotnih nivojev. Pokazalo se je namreč, da je bilo pritličje za ok. 60 cm nasuto, tako da sta bila v obeh pritličnih dvoranah, levo in desno od vhodnega portala, nosilna stebra, na katerih počiva obok, z bazo vred v svojem spodnjem delu povsem zakrita, kar je povsem spremenilo historične proporce v obeh reprezentančno poudarjenih dvoranah. Ob nadaljnjih delih je bil ob niši v vzhodni fasadi dvorca odkrit delno zasut vodnjak; v pripravi so načrti za njegovo očiščenje in prezentacijo. V letu 1991 je predvidena prezentacija baročne grajske kapele s fragmenti Lerchingerjevih fresk na stenah in štukom, obenem pa bo kapela tudi arhitektonsko urejena – zazidani bodo sekundarni preboji in znova bo odprto okno gosposke empore, od koder je bilo nekoč mogoče prisostvovati verskim obredom. Predvidena je tudi obnova vhodne avle, ki sodi med najreprezentančnejše prostore v stavbi, vzporedno pa se bodo nadaljevala statična in restavratorska dela pri obnovi svečane dvorane in štukiranih stropov v gosposki etaži. – I. S.

NOVO MESTO. – V okviru srednjeročnega programa akcij (1986–1990) potekajo na kapiteljskem kompleksu dela na več objektih: na ž. c. sv. Nikolaja, na stavbi proštnje in na kašči.

Fotogrametrični posnetek cerkve izdeluje Zavod za fotogrametrijo Geodetskog fakulteta u Zagrebu.

Na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto smo izdelali arhitekturno topografijo kašče, avtor projekta za rekonstrukcijo strehe je Stojan Ribnikar, dipl. ing. grad.

Obnova proštnjske stavbe traja že nekaj let. Prvotni namen investitorja – obnova fasad, je povzročil vrsto obsežnih gradbenih posegov in funkcionalnih sprememb v stavbi.

Po opravljenem sondiranju dvoriščnih fasad smo se odločili za odpiranje v začetku 19. stoletja zazidanih arkad v pritličju zahodnega, severnega in južnega trakta ter njihovo zasteklitev. V zahodnem arkadnem hodniku smo predlagali rušenje novejših stopnic in zapiranje tako nastale odprtine v stropu z rekonstrukcijo banjastega oboka, kar je tudi uspešno izvedeno.

Pritličje zahodnega trakta ob arkadnem hodniku je bilo prvotno zgrajeno in uporabljano kot en sam velik prostor z gospodarsko funkcijo. S časom se je funkcija spreminjala, prostor pa je bil večkrat prezidan. Danes je obnovljen tako, da je razdeljen samo na dva velika dela in sicer knjižnico in večnamensko dvorano.

Na južni dvoriščni fasadi je porušen prizidek s sanitarijami, kar je povzročilo formiranje novih sanitarnih vzolov v notranjosti objekta. Neustrezno zazidani arkadni odprtini v prvem nadstropju smo odprli in ju zastekli. V arkadnih odprtinah prvega nadstropja na ostalih dvoriščnih fasadah so bile naknadno vgrajene baročne kamnite bifore, ki smo jih zaradi njihovega umetnostnozgodovinskega pomena na tem prostoru ohranili, manjkače in poškodovane dele pa dopolnili.

Zidovi so statično utrjeni z injektiranjem. Po opravljenem sondiranju vhodne fasade smo se odločili za rekonstrukcijo baročne faze. Obnova se je začela z odstranjevanjem preperlega ometa, snemanje ostankov freske okrog grbovne plošče ter z izdelavo in montažo odlitka grbovne plošče nad vhomom v proštnjo.

Za vse naštete posege smo na Zavodu izdelali konservatorske smernice, ki so jih pri izvedbi večinoma upoštevali.

Z izdelavo arhitekturnega posnetka stanja smo začeli leta 1988. Posnetke zunanjih fasad, ki jih ni bilo mogoče meriti z ročno metodo, so izdelali na Zavodu za fotogrametrijo Geodetskog fakulteta u Zagrebu. V posnetek stanja smo sproti vnašali vse spremembe in nova odkritja.

V letu 1990 smo kompletirali arhitekturno topografijo stavbe in izdelali konservatorske

smernice za obnovo dvoriščnih fasad. Urejanje le-teh je zaključeno z obnovo ometov in beležev ter z restavracijo dveh sončnih ur na vzhodni in zahodni fasadi ter grba na severni. Poslikave je restavriral Matjaž Vilar, akademski slikar, restavrator specialist.

Obnova vhodne fasade je potegnila za seboj zniževanje terena pred proštijo in ob vzhodni fasadi. Pri tem delu so delavci odkrili betonsko kupolo, ki je pokrivala 28 m globok vodnjak premera 127 cm. Zidan je iz velikih obdelanih kamnitih blokov, spodnji del pa je dober meter vklesan v živo skalo in zasut. Pravo globino vodnjaka bi bilo mogoče ugotoviti le z izkopavanjem in odstranitvijo nasutja. Po opravljenem zniževanju terena se je pokazalo, da posamezni deli proštije sploh nimajo temeljev. O načinu sanacije smo se z investitorjem sproti dogovarjali. Gradbene posege na objektu izvaja Zupnijski urad Novo mesto – Kapitelj z domačimi mojstri in delavci, nadzor pa smo izvajali delavci Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto. Vsa kiparska dela so opravili restavratorji Restavratorskega centra RS iz Ljubljane.

V tem letu je bil tudi pregledan in popisanih kapiteljski arhiv. Delo je opravil France Baraga iz Nadškofijskega arhiva iz Ljubljane. – D. G.

OLEŠČE, Laško. – V letu 1990 je neurje dokončno poškodovalo fasado p. c. sv. Petra. Z arhitekturno poslikavo, ki je bila rekonstruirana pri obnovi l. 1984. Obnova fasad in poslikav je bila izvedena po starejših načrtih zavoda. Popravilo je financiral občinski sekretariat za kulturo in krajani. – B. B.

OPLOTNICA, Sl. Bistrica. – Z obzidjem obdelan kompleks nekdanje žičke pristave, v katerem sta ohranjeni dve nadstropni zgradbi iz 17. stol. z bogato s štukaturo okrašeno hišno kapelo, naj bi po programu krajevne skupnosti namenili za potrebe krajanov (knjižnica, dvorana, trgovina) in turistično-hotelsko dejavnost.

Za to namembnost, ki pa je preobširna, smo izdelali konservatorski program. – A. V.

OTOČEC, Novo mesto. – Ko so odstranili bršljan na s. obrambnem zidu gradu, se je pokazalo, da je bil vrhnji del že enkrat obnovljen s klasicistično dekoracijo konzolnih slepih arkadic z zobčastim zaključkom. Zid je bil v celoti ometan. Zid smo temeljito obnovili. – D. G., J. G.

OŽBALT OB DRAVI, – Ž. c. sv. Ožbalta stoji ob cesti Maribor–Dravograd, na robu dravske terase. Pojavile so se prečne razpoke.

Za sanacijo sten je izdelal predlog ing. gr. Miran Ježovnik. – A. V.

PODČETRTEK. – Grad je leta 1989 prešel v zasebne roke. Z občinsko upravo smo se dogovorili, da bo investor poskrbel za natančno tehnično dokumentacijo, ki bo služila ne le za sanacijo grajske stavbe, ampak tudi za izdelavo kompleksnega konservatorskega obnovenega programa. Zavod obljubljenih načrtov ni prejel, zato je na temelju obstoječe dokumentacije opravil nekaj sond, ki naj bi pomagale razvozlati stavbno zgodovino gradu. Sondiranja, ki jih je vodil gr. tehnik Ivo Grižar, sicer še niso odgovorila na vsa zastavljena vprašanja, ker so bila opravljena v omejenem obsegu, vendar so posredovala nekaj dragocenih novih spoznanj. Nad današnjim baročnim grajskim vhodom je bil odkrit lok prvotnega romanskega grajskega vhoda, kar pomeni, da je glavni vhod v grad kljub številnim prezidavam, ki jih je stavba doživela, ves čas ostal na prvotnem mestu. Še pomembnejše je bilo odkritje zgodnjegotskih arhitekturnih členov v veznem južnem traktu znotraj prvotnega pravokotnega grajskega oboda. Čeprav smo predpostavljali, da je šlo tu prvotno le za povezavo posamičnih traktov prek lese- nih hodnikov, se je pokazalo, da je tu že v 13. stol. obstajal zidan hodnik, ki se je na zunanjo stran odpiral z nizom zgodnjegotskih bifor, kar pomeni enkratno odkritje v našem srednjeveškem kastelološkem gradivu. Bifore so izjemno lepo klesane in dobro ohranjene, tako, da jih bo brez težav mogoče prezentirati, odprto pa zaenkrat še obstaja vprašanje oken, ki so se s hodnika odpirale na notranje grajsko dvorišče. Ob vsem tem pa je spomeniška služba žal tudi ugotovila, da so v zadnjih letih v dobršni meri propadli štukirani baročni stropi v starem palaciju, medtem, ko je bila dotrajana streha nad okroglim renesančnim severovzhodnim stolpom še pravočasno obnovljena. – I. S.

PODLIPOVICA – IZLAKE, Zagorje ob Savi. – Ohranjeni zidovi gradu Medija, konstruktivski detajli in arhitekturni členi pričajo, da kompleks Medija s svojim triceličnim stavbnim jedrom sega v romaniko in je eden redkih registriranih primerov neutrenjih fevdalnih dvorov na Slovenskem. Natančnejšo časovno opredelitev njegovega nastanka bi lahko dale le sistematične arheološke raziskave. Še v času gotike, nato pa v 17. in 19. stol. je bil temeljito prezidan in dograjevan. Za Slovence pa je pomemben tudi zato, ker je bil dvesto let v lasti družine Valvazorjev. Na njem je odraščal Janez Vajkard in v kripti grajske kapele pokopal svoje starše, otroke in

ženo. Po izročilu, ki pa zaenkrat še ni materialno dokazano, na Mediji počiva tudi sam. Leta 1944 so bili grajski prebivalci v naglici izseljeni, grad pa iz strateških razlogov miniran. Le posredovanju družine Groblar, ki je lastnik kompleksa od leta 1911, se je zahvaliti, da sta preživela vsaj kapela in gospodarsko poslopje. Vendar tudi ta kasneje nista bila vzdrževana in sta v osemdesetih letih kazala že skoraj ruševinsko podobo.

Leta 1986 je stekla spomeniška akcija za obnovo kapele. Gre za odličen primer stroge arhitekture iz sredine 17. stoletja, dekoriran z disciplinirano štukaturo. Pri obnovi smo spoštovali predvsem podobo iz časa nastanka kapele. Ta je bila dokumentirana z ohranjenimi stavbnimi deli ter z Valvazorjevimi opisi in upodobitvami, ki so ji časovno in čustveno najbližji. Ob izdatni občinski in republiški finančni pomoči sta pod vodstvom gradbenega odbora dela zgledno opravila GP Beton Zagorje s sodelavci in Restavratorski center Slovenije. Inženiring je vodilo Stanovanjsko podjetje Ljubljana. Kapela je bila odprta 10. 11. 1990, naslednji teden pa jo je blagoslovil in opravil mašo ljubljanski nadškof in metropolit dr. A. Šuštar.

Poudariti velja, da je takoj po otvoritvi stekel redni program vsakomesečnih kulturnih prireditev, ki ga je še med gradnjo zastavil programski odbor pri Skupščini občine Zagorje ob Savi. Prav tako so v pripravi načrti, da bi s sredstvi različnih vlagateljev v najkrajšem času prenovili še gospodarsko poslopje, medtem ko bi ruševine gradu zaenkrat zaščitili kot stavbni in arheološki rezervat in počakali na možnost za sistematsko raziskovanje in strokovno rekonstrukcijo. – D. K.

PODSREDA. – V letu 1990 so se nadaljevala že pred dobrim desetletjem pričeta obnovitvena in sanacijska dela, čeprav v manjšem obsegu, kot je bilo sprva predvideno. Tako je bilo urejeno in z mačjimi glavami tlakovano notranje dvorišče, enako pa je bila urejena tudi vhodna veža, vendar tako, da so v osi položeni hrastovi plohi. Tako smo dobili ustreznejšo pohodno površino, obenem pa je veža dobila tudi učinkovit estetski poudarek. Vzporedno je bilo urejeno zunanje dvorišče. Na vzhodni strani, kjer je bila stara zidana ograja že povsem porušena, smo pozidali novo eskarpo, njen vrh pa smo oblikovali na enak način kot leto poprej vrh eskarpe na zahodni strani gradu. Obnovljen je bil tudi stražni stolpič ob vhodu na grajsko dvorišče, ki je bil z motivom, na novo pozidanega vhodnega portala (ob naslonu na stare vedute ga je projektiral arh. Dušan Kramberger) povezan z baročnim gospodarskim poslopjem. To je

bilo po načrtih arh. Petra Planinška temeljito prenovljeno, da ga bo v prihodnje mogoče preurediti v gostišče, tu pa bodo nameščene tudi sanitarije za grajske obiskovalce. Znotraj obzidanega oboda predgradja je bila izravnana pohodna površina, obenem pa je bil urenjen odtok meteorne vode pred grajskim vhodom, ki smo ga poglobili do prvotnega nivoja – podboja sta bila zasuta na okoli 40 cm, prav toliko pa so bila spodaj odrezana tudi predelana baročna vhodna vrata. V letu 1991 je predvidena kompleksna sanacija severnega trakta, ureditev romanske sobe in rekonstrukcija kamnoseških arhitekturnih detajlov v romanski grajski kapeli. – I. S.

PODVEŽA, Mozirje. – Za novo postavljeno kapelico na Molički peči, je rezbar restavrador Tone Podkrižnik obnovil tri kamnite kipe: Marijo z Otrokom v naročju, sv. Cirila in sv. Metoda. Poškodovane in manjkajoče dele teles, ki so bili zapolnjeni z mavcem, je zamenjal kamen. Polihromiranje je kipom vrnilo podobo iz konca 19. stol. – B. B.

POLANE, Ptuj. – V sklopu celotne gradbene sanacije in restavracije gradu Borl so bila v letu opravljena naslednja dela v jugovzhodnem traktu iz 18. stoletja: izdelava armirano betonske plošče nad drugim nadstropjem, sanacija ostrejša in prekrivanje strehe z novim bobrovcem ter izdelava strelovoda. Pri sanaciji strehe je bilo potrebno na novo pozidati tudi strešna okna, ki so stala na uničenih tramih ter ometati in na novo dekorativno poslikati dimnike, ki so bistveni sestavni del pojavne slike gradu. – J. M.

POLZELA, Žalec. – V okviru izdelave konservatorskega programa za obnovo graščinskega parka Šenek smo v letu 1990 opravili nekaj sondažnih raziskav terena. Pri tem smo odkrili kamnito stopnišče ter ostanke odvodne mulde ob nekaterih obstoječih poteh. Glede na to lahko sklepamo na prvotno mrežo poti in s tem na nekoliko drugačno zasnovano organskega dela parka, kot je ohranjena danes. Z ozirom na večje spremembe parka v zadnjih dvajsetih letih in ogroženosti zaradi novejših hortikulturnih posegov smo predlagali občini Žalec ponovno razglasitev, čeprav je park spomenik oblikovane narave že od leta 1952. – A. K.

PONIKVA PRI GROBELNEM. – Ž. c. sv. Martina, ki je doslej veljala za enovito baročno stavbo, je bila zaradi Slomškovich slovesnosti v letu 1990 znova preiskana. Pri tem je konservator ugotovil, da celotni notranji del cerkvene ladje v resnici pomeni obod

ponkovske romanske ali celo predromanske prednice današnje cerkve. Novo cerkev so v 18. stol. pozidali okoli stare, ko pa je bila ta gotova, so stene stare ladje enostavno podrli in s širokimi loki odprli v prislonjene konhe. Ta ugotovitve je pojasnila tudi presenečenje strokovnjakov, ki so ob potresu na Kozjanskem l. 1974 ugotovili, da stranski konhi cerkve sploh nista gradbeno povezani s cerkvenim jedrom, ampak sta k njemu le prislonjeni, kar je za takratnega statika gospoda Jožeta Požauka pomenilo precej nepredvidenih težav. Kdaj pozneje bo kazalo raziskati tudi prezbiterij, saj vse kaže, da se v njem skriva nekdanji pravokotni romanski ali predromanski kor. Ker je današnja cerkvena stavba višja od prvotne, obenem pa so vsi stiki na podstrešju močno zasuti, teh raziskav tokrat ni bilo mogoče opraviti. Citirane ugotovitve je odgovorni konservator objavil v brošuri Slomškova Ponikva, ki je izšla pri Mohorjevi družbi. – I. S.

PREVALJE, p. c. sv. Uršule. – Z zunanjsčine cerkve so odstranili dotrajani omet, ga pokrpal in prebelili. Na strehi stolpiča cerkve iz 17. stol. so preložili škričlj. Teren okoli cerkve so posneli tako, da rahlo visi od objekta. – A. V.

PTUJ. – V letu 1990 se je z veliko širitvijo poslovne dejavnosti v ptujskem mestnem jedru pojavilo tudi veliko število zahtevkov za spremembo stanovanjskih prostorov v pritličjih stavb ob glavnih ulicah kot so Krempljeva, Bezjakova, Aškerčeva, Cankarjeva, Jadranska in Prešernova v poslovne prostore, predvsem za trgovinsko in obrtno dejavnost. S spremembo namembnosti je bila povezana tudi zahteva po spremembah tlorisov in po posegih na fasadah. Glede na to, da je do stanovanjske namembnosti pritličij prišlo v času, ko je bil Ptuj poslovno nezanimiv, smo v vseh primerih soglašali s spremembo namembnosti, organiziranost prostorov in fasad pa smo na osnovi arhivske dokumentacije in ugotovitev na objektih vračali v avtentično obliko. Tako so se številna okna spremenila v vrata in v izložbe, v notranjščini pa je prišlo do odstranitve številnih predelnih sten, s čemer so stavbe znova dobile svojo avtentično podobo in strukturo. V mestnih predelih oziroma v stavbah, ki v svoji avtentični vsebini in s tem pogojeni strukturi in podobi niso služile poslovni dejavnosti, sprememb nismo dovolili.

V letu 1990 se je začela sistematična prenova stavbnega fonda na objektih Cankarjeve ulice 6 in Cankarjeve ulice 8. Kljub ustreznim načrtom in nadzoru Zavoda se je ponovno

pokazalo kako pomembno je, da prenovitvena dela izvajajo podjetje z ustreznimi referencami. Investitor – občina Ptuj je dela oddala, kljub opozorilom Zavoda, podjetju, ki je ponudilo najugodnejše finančne pogoje. Zaradi nerazumevanja zakonitosti starih konstrukcijskih sklopov je prišlo do rušenja dela arkadnega hodnika, zaradi nepotrebnih statičnih in konstrukcijskih sprememb pa do grobih posegov v spomeniško substanco. Slednje smo s predlogi za ustrežnejše rešitve še lahko preprečili. Dela na objektih še trajajo.

Na stavbi **Cankarjeva ulica 3** smo obnovili fasado, ki je kazala izgled poznega 19. stoletja z nedoločljivo in nekvoliteto mešanico zgodovinskih slogov. Pod tem najnovejšim in v celoti dotrajanim ometom smo našli večje ploskve tankega, enoplastnega zaglajenega ometa s slikanimi šivanimi robovi na vogalih. Na južni fasadi stavbe, ki je do višine kapne lege zidana iz grobo lomljenih kamnov manjših dimenzij smo našli ostanke tako imenovanega romanskega ometa z zarisanimi plastnicami, kar datira to stavbo kot enonadstropno zidano hišo iz 13. stoletja. V ulični (zahodni) fasadi smo našli dva rimska reliefa (glej arheološko poročilo), katera smo restavrirali in vrnili na mesto najdbe. Originalnih oken na stavbi nismo našli, ker so bila verjetno razporejena enako kot obstoječa, vendar manjša. Na stavbi je rekonstruiran enoplasten zaglajen omet z dodatkov zdrobljene opeke ter rekonstruirana dekorativna poslikava.

Na stavbi **Slovenski trg 12** smo v sklopu obnove zunanjsčine naredili izkop za drenažo in odvajanje meteorne vode. Pri tem smo ugotovili, da je spodnji – kletni del stavbe grajen iz pravilno rezanih blokov rumenega grobega peščenca (tako imenovanega barbarškega peščenca), njegova stavbna črta pa je nadaljevanje stavbne črte obzidja ob mestnem stolpu, ki smo ga našli ob arheoloških raziskavah. Pravilna gradnja se v severovzhodnem vogalu nadaljuje tudi v zgornjem delu pritlične stavbe. Pod grobim obzidgom smo ugotovili tanek omet z dekorativno poslikanimi vogali v črni barvi, katero smo rekonstruirali v celoti.

Pri obnovi historicistične fasade Narodnega doma nismo ugotovili gradbenih faz iz opeke zgrajene stavbe. Fasado smo obnovili v njeni avtentični obliki, pri čemer smo posebno pozornost posvetili restavriranju dokaj bogate profilacije okenskih obrob.

Okolje **Mestnega stolpa** smo tlakovali z rečnimi oblacimi (mačjimi glavami). V tlaku smo prikazali del tlorisov temeljev različnega izvora, ki smo jih našli pri lanskim arheoloških raziskavah (glej arheološko poročilo).

V **proštijski cerkvi**, ki je v preteklih letih doživela celovito arhitektonsko restavracijo, postopoma potekajo dela pri restavriranju opreme in stenskih slik. V letu 1990 je bil restavriran relief Poklon treh kraljev s stranskega oltarja v ladji, izdelan leta 1515. Restavriranje je obsegalo utrditev lesenega nosilca, odstranitev recentih poslikav in retuširanje.

V severni kapeli sv. Franciška smo restavrirali poslikavo na stropu. Dela so obsegala čiščenje, utrjevanje ometa in barvne plasti ter retuširanje.

Vsa restavratorska dela je opravil akademski restavrator specialist Viktor Gojkovič. – J. M.

V ptujskem muzeju je (analize zgodovinarja dr. Maximiliana Grothausa) kar šestinštirideset slik na »turško temo«. Slike je okoli leta 1666 naročil Johann Josef Herberstein. Po vsej verjetnosti so nastale v nam dosedaj neznan italijanski slikarski delavnici. Slikar

Sl. 159. a, b – Ptuj – »orientalski liki« iz zbirke na gradu po restavriranju
Fig. 159. a, b. Ptuj – the "oriental images" from the castle collection after restoration

(ali slikarji), ki so jih slikali, so delali po grafičnih listih, od katerih jih je nekaj shranjenih v dunajski Albertini. Omenjena serija slik je bila do leta 1907 inventar vurberskega gradu. Nekaj slik iz te serije se je tekoma stoletij izgubilo. Ptujška zbirka pa po ugotovitvah dr. Grothausa sodi med najboljše, kar se jih je ohranilo v Evropi.

Žal se na vseh slikah močno kaže zob časa in neprimeren odnos v novejši zgodovini, tako da nas čaka izjemno zahtevno in dolgotrajno restavriranje te bogate zbirke.

Ker je do razstave »Turquerij« v ptujskem gradu ostalo na voljo le malo časa za restavriranje, smo pričeli z restavratorskimi posegi na slikah in majhnih okvirjih s številčno močnejšo ekipo. Rok razstave je določen na pomlad leta 1992.

Vse slike imajo podobne poškodbe, vse so bile v preteklosti že »restavrirane«, tako da se srečujemo restavratorji z dvojnim delom, saj moramo mehansko in kemično sneti vse, kar ne sodi na sliko. Po snemanju vseh sekundarnih preslikav, kitov, nanosov starega laka in umazanije je sledila faza dubiranja slik na novo platno, rentoilaža, plombiranje manjkajočih mest barvne plasti in grunda na slikah, izenačevanje plomb, napenjanje slik na nove podokvirje, lakiranje in retuširanje. Po obsežnem delu, ki ga bomo zaključili do konca leta 1991, bo edina priča zahtevnosti restavratorskih posegov dokumentacija, ki jo vodim skozi vse faze dela na slikah. – B. K.

PUŠČAVA – p. c. sv. Ana na Oslici. – V letu 1990 so zaključena dela na tem spomeniku. Odstranili so omet v notranjščini v višini 150 cm in steno na novo ometali s tankim enoplastnim apnenim ometom. Z ostalega dela sten in z obokov so odstranili beleže in notranjščino prebelili z apnom. V restavriran oltar (restavriral ga je Anton Blatnik) so postavili restavriran kip sv. Ane z Marijo in Jezusom, ki so ga prenesli iz kapele pri Karničniku, Puščava 12, kamor je bil odnešen leta 1892. Tako je cerkva iz l. 1659 zopet opremljena s sodasno opremo. – A. V.

RAKIČAN, Murska Sobota. – Dolgoletna prizadevanja za to, da bi tudi rakičanski grad dobil ustrezno funkcijo in uporabnika so bila brezuspešna do leta 1990, ko se je pokazala možnost, da del grajskega poslopja prevzame v uporabo in vzdrževanje Konjeniški klub Murska Sobota. Tako bo ta kljub uporabljal del V in del J trakta gradu do stolpa. Konjeniški kljub M. Sobota bo za svojo dejavnost uporabljal tudi del grajskega parka in sicer jugovzhodno območje, ki je bilo v ta namen ograjeno z lesom. Pri oblikovanju površin za

jahalno stezo je bila vsa pozornost posvečena drevesni vegetaciji in ohranitvi površin in poti, ki so namenjena sprehajalcem in obiskovalcem parka in gradu. Ožja okolica gradu in notranje dvorišče pa bo lahko dokončno urejeno šele tedaj, ko bodo razjasnjeni problemi v zvezi z izrabo ostalih delov gradu in po ukinitvi tistih dejavnosti, ki danes v gradu potekajo, pa tja ne sodijo.

Ob zaključku ponovno ugotavljamo, da so se z letom 1990 iztekla dela obnovitve in rekonstrukcije grajskega parka v Rakičanu, ki je po večletnih prizadevanjih in obojestranskem vlaganju sredstev bivše republiške in občinske kulturne skupnosti dobil ustrezno podobo. V bodoče bo morala občina M. Sobota zagotoviti sredstva za stalna vzdrževalna dela, sicer bodo učinki akcije v kratkem času izničeni. – J. U.

V mesecu juliju 1990 so se pričela obnovitvena dela na rakičanski kapeli v parku v Rakičanu. Pri sanaciji kapele – grobnice so sodelovali v. gr. tehnik Jože Požauko, konservator za naravno dediščino Janko Urbanek in konservator za kulturno dediščino Neva Sulič Urek. Opravljena so bila najnujnejša sanacijska dela.

Sanirane so bile stene, tla in streha. Kapela, ki je bila negotizirana l. 1890, je bila verjetno sezidana že v 18. stol. Za obnovo kapele v baročno stanje je premalo podatkov, saj se natančni podatki o njej nahajajo v za nas nedostopnih arhivih v Budimpešti. – N. S. U.

RIFNIK, Šentjur. – Obnova kapelice pri hiši št. 37, ki jo je l. 1879 postavil posestnik Florijan Dečman, je sovpadala s posvetitvijo zgodnje krščanske bazilike na Rifniku. Z združenimi močmi krajanov je bila kapelica v kratkem času uspešno obnovljena.

Zidarska dela je izvajal Jože Dobršek, poslikavo je obdelal slikar Stane Petrovič, lesene kipe skupine Križanja je restavriral Tone Podkrižnik. – B. B.

RIMSKE TOPLICE, Laško. – Po obnovi l. 1990 je ž. c. sv. Marjete ohranila svojo zunanjo podobo iz časa zadnjih večjih prezidav v l. 1905. Zvonik je prav tako ohranil svojo arhitekturno členitev iz l. 1805, ko je bil povišan. Zunanjščina cerkve je v celoti beljena. Starejši ometi s poslikavo so bili najdeni le na prezbiteriju iz sred. 18. stol. Del severne stene ladje je grajen iz rečnih oblic. Obnova cerkve, ki je kvalitetno in uspešno izvedena, je v celoti financiral tukajšnji župnijski urad. Lesen kip sv. Marjete v niši zahodne ladje je popolnoma napačno »obnovljen«, in lahko služi kot vzorčni primer devastacije. – B. B.

RUŠE, ž. c. sv. Marije. – Župnijski urad je s pomočjo občinskih delovnih organizacij uredil okolje cerkve. Znižali so nivo tal v poprečju za en meter, do prvotne višine. S sredstvi občine in republike je zavodova restavratorka Lučka Falk restavrirala poslikavo na cerkveni zunanjsčini: baročno figuralno kompozicijo med opornikoma na južni steni iz l. 1739, ki najverjetneje predstavlja Kristusa in jubilejni poslikavi v obeh timpanonih gotskih portalov iz l. 1804. Freska nad glavnim vhomom je bila leta 1904 prevlečena s tankim ometom, ki se je mehural in odpadel. Zaradi tega smo to plast sneli, nato pa prvotno poslikavo utrdili z apnenim ometom iz starega uležanega apna, injicirali z apneno kazeinsko emulzijo, površino očistili, plombirali in retuširali. Ostali dve freski sta bili bolje ohranjeni. Treba je bilo utrditi barvne plasti in nato izvesti vse postopke kot pri prvi stenski sliki. – L. F., A. V.

SELNICA, ž. c. sv. Marjete. – Župnijski urad je potlakoval okolje cerkve v območju nekdanjega pokopališča po načrtih ing. arh. Nika Stareta in namestil nova cerkvena vrata po načrtu ing. arh. Kregarja. Baročna, na katerih je še originalno okovje, so ohranili.

Iz kapele pri hiši Puščava 12, ki so jo zgradili l. 1892, so prenesli kip zgodnjebaročne sv. Ane z Marijo in Jezusom na prvotno mesto v oltar pri sv. Ani na Oslici. Predlagali smo, da kip, ki je tedaj zamenjal original in je tirolsko delo, namestijo v sočasni kapeli. – A. V.

SEVNICA. – Leta 1990 smo v okviru obnove grajske okolice začeli z gradnjo – rekonstrukcijo kulturnih teras na južnem pobočju. Obstoječe škarpe so dotrajale do te mere, da jih je potrebno v celoti pozidati na novo. Ker je obstoječega kamna premalo, skušamo preko Geološkega zavoda Ljubljana najti podoben material v enem od aktivnih kamnolomov v Sloveniji. – A. K.

SLADKA GORA, Šmarje pri Jelšah. – Zaradi slabo izvedenih ometov in poslikav iz l. 1979, so se l. 1990 pričela popravila severne fasade in obeh zvonikov ž. c. sv. Marije in sv. Marjete. Na osnovni mnenja članov komisije prof. dr. Sergeja Vrišerja in prof. dr. Naceta Šumija, da obstoječa barvna podoba v bistvu degradira kvalitetno baročno arhitekturo, je zavod sprejel odločitev o izvedbi nove barvne podobe: gladke fasadne površine se barvajo rumeno, izstopajoča členitev pa belo. Istočasno z navedenimi deli, je bilo šest stavbnih plastik po navodilih Moma Vukoviča očiščenih plesni in silikonsko zaščitnih. Kvalitetni

Sl. 160. Sladka gora – kip Marije Snežne na s. fasadi (f. B. Badovinac)

Fig. 160. Sladka gora – the statue of "Maria Nives" on the south façade

kipi Marije Snežne, dveh angelov, sv. Jerneja, sv. Florijana in sv. Marjete so pripisani kiparju Jožefu Straubu iz sredine 18. stol. – B. B.

SLIVNICA, Maribor – ž. c. sv. Marije. – Leta 1990 se je končala obnova zunanjsčine z namestitvijo nove bakrene kritine na čebulasto – laternasto streho cerkvenega zvonika. – A. V.

SLIVNICA PRI CELJU, Šentjur. – Po zamenjavi in poenotenju starejše kritine z bobrovcem v l. 1988, je naslednje leto sledila še obnova zunanjsčine ž. c. sv. Marije Magdalene. Slabi in dotrajani ometi zadnje obnove v l. 1902 so bili odstranjeni v celoti. Ker so predhodne sonde pokazale sorodno oblikovanje starejših fasad iz l. 1850, smo se odločili, da se celotna zunanjsčina ponovi v grobo zrnatem ometu oker barve in gladkimi lizenami v beli barvi. Na zvoniku smo našli del baročne slikane obrobe line, skrite pod prislonjeno steno prezbiterija. Platišča ur s kazalci in vsi portali z vratnicami še niso obnovljeni. Dela je financiral tukajšnji žup. urad. – B. B.

SLOVENSKA BISTRICA. – Med grajskim poslopjem in obzidjem v S-Z vogalu so odstranili ca. 80 cm nasutja. Pri tem smo naleteli na marmorni portalni nastavek z grbom gro-

fov Vetrov, družine, ki je pozidala prvotni grad v današnjem obsegu (restavtor spec. Viktor Gojkovič je poškodovane dele zlepil). Namestili ga bodo v notranjem prehodu v grajsko dvorišče. Pozidali so tudi vogal obzidja. Žal so z obliko sledili polkrogu, kakršni naj bi bili prvotni temelji, in odstranili tudi nekaj nasutja v obzidnem jarku. Dela je financirala in vodila Zveza kulturnih organizacij.

Lastnik hiše **Gradišče 3** je prenovil vso notranjščino bidermajerske pritlične hiše. Ohraniti je bilo treba vežo z ometanimi stenami in neznižanim stropom.

Lastnik hiše **Grajska 4** si je uredil trgovino v lokalu pritlične hiše s historičnim portalom in fasadno profilacijo, kar je ohranil in fasado prebarval v prvotni oker kombinaciji.

Na **Grajski 10** so namesto okna vgradili vhodna vrata in uredili trgovski lokal. V pritličju hiše **Kolodvorska 1** so adaptirali lokal na dvoriščni strani. Niso upoštevali zavodovega mnenja, da je treba znova odpreti arkadni hodnik. Na fasadi hiše št. 4 so z zamenjavo okna in vrat vzpostavili prvotno stanje, fasado hiše št. 7 s secesijskimi vratnicami in predelanim nadstropjem so prebarvali v prvotnem ubito belem tonu. Na **Partizanski cesti 3** obnovljena in v prvotnem oker tonu z belo profilacijo je pobarvana fasada in zamenjano stavbno pohištvo, v obliki prvotnega. Hiši št. 6 in 8 sta nadomestili novogradnji, ki sta gabaritno uglašeni z uličnim nizom. Na fasadi hiše št. 7 so rekonstruirali nekdanji vhod v lokal in enakega izvedli desno od uvoznega portala.

Izdali smo soglasje za adaptacijo pritličnih prostorov hiše št. 13 za pekarno in prodajalno. V trgovski prostor predelano nekdanjo vežo in hišni portal je treba pri tem rekonstruirati.

Lastnik hiše **Titova 53** je obnovil fasado pritlične hiše iz 18. stol., pri tem je prvotno stanje delno rekonstruiral. Isto velja za bidermajersko hišo na **Trgu Alfonza Šarha 14**. Mestno hišo (rotovž), ki stoji na **Trgu svobode** je občina odstopila za gradbene usluge, gradbenemu podjetju Granit, ki je investitor prenovne rotovža s prvotnim namenom »za trg«. Na temelju Zakona VNKD smo zahtevali, da ohrani kulturni spomenik vsaj enega imetnika, če se ga je že občina odrekla. Prenova poteka po načrtih IBIS-a. Rekonstruirali so polkrožen členjen portal, ohranili veži v pritličju in nadstropju, stopnišče, reprezentančne prostore, z manj vredne pa prezidali v pomožne prostore. Žal gre, kot vedno pri prenovah za preobširen program, ki pa tudi ni primeren za mestno hišo. V hiši št. 9 so v pritličju uredili dva lokala, k prostoru enega

so neprimerno vključili arkadni hodnik na dvoriščni strani. Na podstrešju hiše št. 10 so uredili stanovanja z okni v strešni površini. V pritličju pa so po poplavi adaptirali trgovino po načrtu ing. arh. Zalte. Neprimerna je pregrada sredi širokega emporskega konzolastega portala iz belega marmorja. V fasado hiše št. 12 je po načrtu istega arhitekta brez soglasja zavoda vzidana široka izložba, čeprav gre za kvalitetno neobaročno fasado iz tretje četrtine 19. stol., v hiši št. 30 pa v pritličju urejena Planikina trgovina z novimi vratnicami v kamnitem portalu iz l. 1830.

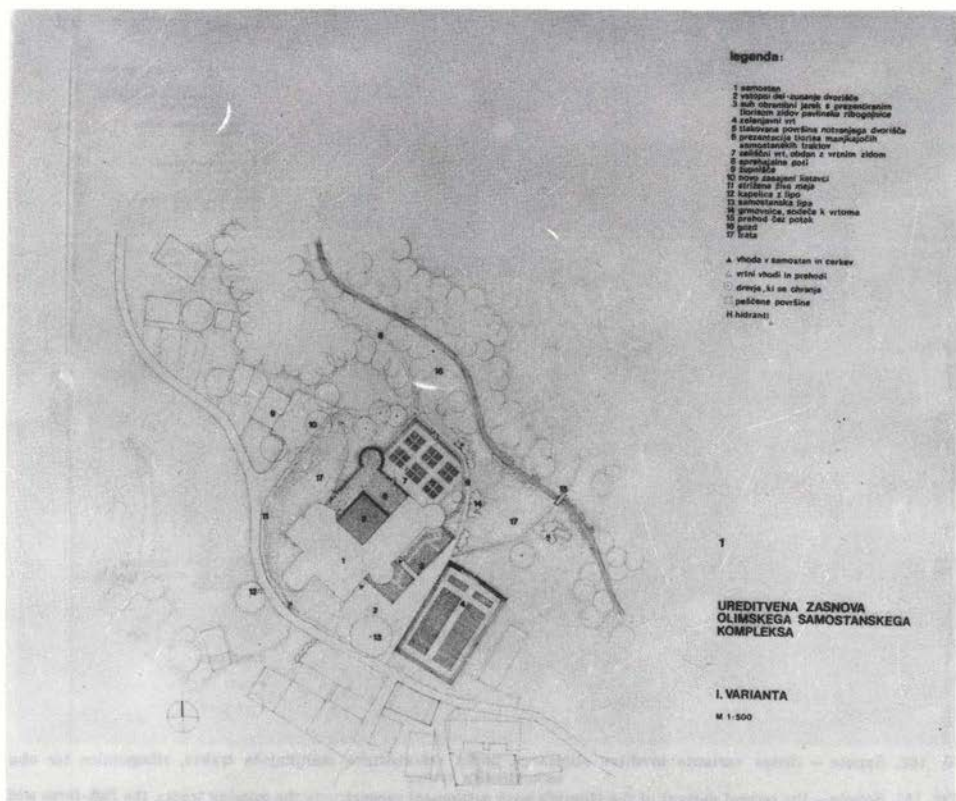
Ing. arh. Marlenka Habjanič je izdelala predlog za postavitev kipa A. M. Slomška. Kip je Sojčevo delo in je prvotno stal na konzoli na fasadi Slomškovega, zdaj kulturnega doma in so ga po vojni postavili v zvonico župne cerkve v Slovenski Bistrici. Kip so letos postavili ob stopnišče pred vhod v župno cerkev, restavriral ga je restavrator specialist Viktor Gojkovič. – A. V.

SOPOTE, Šmarje pri Jelšah. – V letu 1990 so bile v dvorišču **gručine Olimje** po načrtih F. Vardjana narejene kinete z dodatnim podbetoniranjem temeljev arkadnih slopov. Nadaljevali smo z arheološkim izkopom vodnega jarka in ob vzhodni fasadi graščine. Rezultate sondiranja bomo uporabili za izdelavo ureditvenega načrta zunanjščine. Po načrtih statične sanacije RC RS je bil utrjen most z novo pozidano ograjo. Na starih temeljih je bil na novo pozidan zunanji zid jarka na levi strani mosta. V lekarni in arkadnem hodniku je bil položen nov opečni tlakovec. Nove vratnice v lekarniškem predprostoru in novo omaro po načrtu d.i.a. D. Krambergerja je izdelal mizar D. Dobrina. Stroški obnovitvenih del so bili pokriti iz sredstev Rep. in občinskega sekretariata za kulturo in samoprispevka občanov občine. – B. B.

V letu 1990 smo v okviru ureditvenega načrta naselja Sopote po naročilu občine Šmarje pri Jelšah izdelali konservatorski program oz. ureditveno zasnovno olimskega samostanskega kompleksa. Osnovni cilj ureditve je čim vernejša rekonstrukcija okolice v stanje ob razcvetu pavlinskega samostanskega reda, ki ga kaže Vischerjev bakrozec l. 1681.

Rekonstruirali oz. prezentirali naj bi manjkajoča samostanska trakta, porušena po ukinitvi samostana l. 1786, vodni jarek z ribogojnico, najdeno pri izkopavanju dviznega mostu ter zeliščni in zelenjavni vrt z rastlinami, ki so jih gojili pavlinci oz. jih pozna tradicija srednjeveškega samostanskega vrtnarjenja. Oživitev vrtov je v povezavi z revitalizacijo znamenite olimske lekarne.

Sl. 161. Sopote – prva varianta ureditve olimskega parka prezentira tloris manjkajočih samostanskih traktov, prekatnih zidov ribogojnice v suhem obrambnem jarku ter po analogijah rekonstruira zeleniščni in zelenjavni vrt

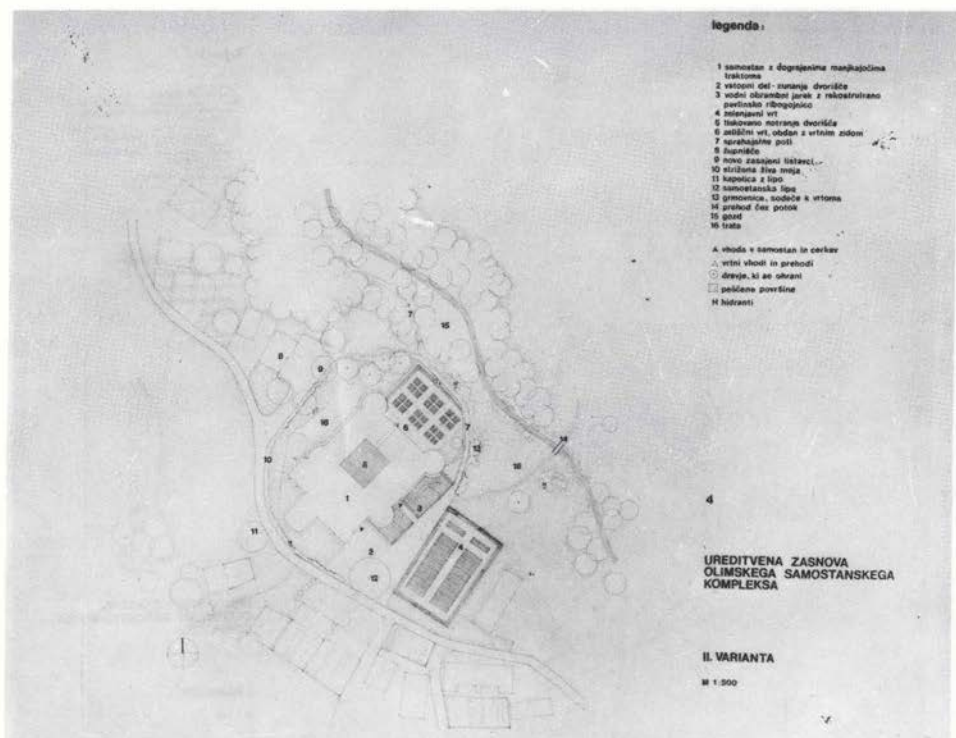
Fig. 161. Sopote – the first variant of the Olympe's park reconstruction presents the ground-plan of the missing monastery tracts, partition-walls of the fish-farm in the dry defensive moat and, after analogies, reconstructs the herbal and vegetable garden

Program je obdelan variantno, ker zaradi nekaterih manjkajočih raziskav (študija vodnih količin, arheološka izkopavanja) zaenkrat še ni mogoče natančno definirati vseh sestavin ureditve. Ureditvena zasnova bo prilagojena današnjim terenskim razmeram in načrtovani funkciji samostana, ki predvideva naselitev patrov minoritov in občasno bivanje obiskovalcev. – A. K.

SOTESKA, Novo mesto. – Pričeli smo sistematično obnavljati obodni kamniti zid okrog parka gradu. Dela je izvajal s svojo ekipo F. Barbič. Tudi pri gospodarskem posloplju, ki sedaj služi kot kulturni dom je saniral nekaj zidu. Mizar T. Barbič je pa izdelal in montiral še zadnja vrata in okna na vrtnem paviljonu – Hudičevem turnu. Tako je ta zdaj v celoti zaprt z odlično kopijo originalnega stavbnega pohištva (tudi iz hrastovine). – J. G.

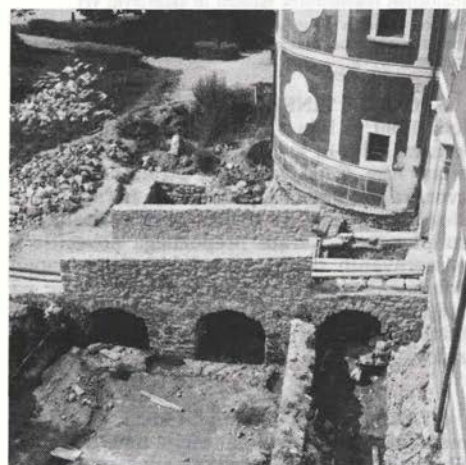
SPODNJE TINSKO, Šmarje pri Jelšah. – V letu 1990 je bila v celoti zamenjana strešna konstrukcija in kritina na zvoniku in ladji p. c. sv. Ane. Čeprav smo za piramidasto kapo zvonika predlagali izvedbo višje in bolj strme stožčaste strehe, je oblika strehe ostala nespremenjena. Zaradi prepozna obvestila o nameravanih delih, prav tako nismo uspeli dokumentirati stare strešne konstrukcije na ladji in opozoriti investitorja žup. urad Zibika na nujnost statične sanacije požarnih zidov. – B. B.

STARI TRG pri Slovenj Gradcu. – V sklopu restavracije p. c. sv. Pankracija na Gradu nad Starim trgom pri Slovenj Gradcu smo v letu 1990 restavrirali celotno obzidje, duhovniško hišo in opravili številna dela v cerkvi. Obzidje je dobilo svoje avtentične omete in skrilsto

Sl. 162. Sopote – druga varianta ureditve olimskega parka rekonstruira manjkajoča trakta, ribogojnico ter oba samostanska vrtova

Fig. 162. Sopote – the second variant of the Olimje's park settlement reconstructs the missing tracts, the fish-farm and the both monastery gardens

Sl. 163. Sopote, Olimje – statično saniran most čez jarek (f. B. Badovinac)

Fig. 163. Sopote, Olimje – the statically restored bridge over the moat

strešico, del, ki so ga pred leti zamenjali z betonskim zidom, pa smo obzidali s kamnom. Na duhovniški hiši smo rekonstruirali avtenične okenske in vratne odprtine in rekonstruirali dekorativno poslikavo. V notranjščini smo naredili lesen strop na osnovi podatkov na objektu, izdelali horizontalno izolacijo in estrih.

V notranjščini cerkve smo presondirali prezbiterij in ugotovili, da razen ostankov nekvalitetno naslikane »zaves« ni bilo druge poslikave. Zato smo prezbiterij prebelili z apnenim beležem. Popravili in na novo zastekli smo vsa okna v prezbiteriju in v ladji. V prezbiteriju smo še utrdili in očistili celotno oltarno kuliso, medtem, ko smo kipe restavrirali v Zavodovem restavratskem ateljeju.

V ladji smo zaključili z odkrivanjem stenskih poslikav iz 16. in 17. stoletja. V nadaljevanju smo utrdili približno dve tretjini ometa in barvne plasti na stropu kjer so bile poškodbe zaradi dolgoletnega zamakanja še posebej hude.

V začetku leta smo demontirali in prepeljali v restavratorski atelje Zavoda baročni okvir, ki na južni steni tvori skupaj s Straussovso sliko sv. Alojzija stranski oltar. Pri demontaži smo ugotovili, da je bil transparentni rezljan in pozlačen okvir že v preteklosti zaradi dotrajanosti pritrjen na grobo obdelane deske. Samo obliko okvirja je vezala samo še kredna prevleka, ki pa je tudi bila zaradi vlage močno dotrajana. V ateljeju smo najprej z ostanke lesenega nosilca sneli dotrajano kredno prevleko in pri tem ugotovili, da je bila drugotnega izvora. Od avtentične krede oz. pozlate so ostali samo ostanki na težko dostopnih mestih. Lesni insekti so okvir v treh stoletjih močno uničili, zato smo les najprej utrdili z sintetičnim utrjevalcem, manjkoče dele smo nadomestili deloma v lesu, deloma s sintetičnim kitom. Na tako pripravljenem nosilcu smo nato lahko nadaljevali rekonstrukcijo kredne podlage za zlatenje in srebrjenje. Druga metoda zaradi stopnje uničenja stare pozlate ni bila mogoča.

Restavratorska dela v cerkvi sv. Pankracija vodi akademski restavrator specialist Bine Kovačič, baročni okvir pa restavrira zavedna zunanja sodelavka Liljana Veič. – J. M.

STOPČE, Šentjur. – Pri obnovi zunanjščine p. s. sv. Ahaca v letu 1956 so bili odstranjeni vsi starejši ometi. Le del ohranjenega starejšega ometa na prezbitერიju, nam je služil za določitev barvnega tona fasadnih ometov. Osnovne površine so tako barvane oker, lize, izstopajoče v ometu pa bele. Brez soglasja in vednosti zavoda je bil zamenjan tlak v cerkvi in odstranjen omet na oboku ladje. Vsa dela v l. 1990 je v celoti financiral župnijski urad Šentjur. – B. B.

STRAŽNJI VRH, Črnomelj. – Cerkev na Stražnjem vrhu se v pisanih virih prvič omenja leta 1526, ko je za protiturški davek prispevala en srebrn in pozlačen kelih in 9 reparjev. Raziskave v zadnjih dveh letih pa so razkrile, da je cerkev starejša in za poznavanje razvoja sakralne arhitekture v Beli krajini izredno pomembna.

Na južni strani ladje sta bili odkriti in odprti romanski okenci, arheološko izkopavanje v notranjščini pa je delno razkrilo apsidno. Cerkev na Stražnjem vrhu se nam tako razkriva kot tip romanske enoladijske cerkve s polkrožno apsidno. V Beli krajini je bilo to prvo odkrite romanske arhitekture sploh. Od prvotne cerkve je v celoti ohranjena ladja, ki je bila v 18. stol. dvignjena, z arheološkim načinom dela je bil odkrit tudi prvoten talni nivo, ki je bil v kasnejših stoletjih dvignjen. Časovni nastanek romanske stavbe uvrščamo

v drugo pol. 13. stol. Zelo lepo pa so na cerkvi berljive tudi kasnejše faze: barokizacija v zač. 18. stol. (nov prezbitერიj, lesen poslikan kasetiran strop, okvirni baročni oltar).

19. stol je prispevalo nov glavni oltar, delo Jerebove podobarske delavnice, tlak iz estriha v ladji, kamnit lopo prislono na zahodni stranici ladje. Novo ostrešje je poenotilo višino in obliko strehe nad lopo, ladjo in prezbitერიjem.

Zaenkrat ostaja še vedno odprto datiranje poslikave v obliki rozet in šivanih robov na zunanjščini ladje, ravno tako tudi shematično oblikovana podoba sv. Krištofa na severni steni ladje.

Raziskave v letu 1989 so financirali: Kulturna skupnost Slovenije, Občinska kulturna skupnost Črnomelj, Občinska raziskovalna skupnost Črnomelj in Župnijski urad Črnomelj. – M. D.

SV. PRIMOŽ na Pohorju. – Župnijski urad iz Vuzenice je obnovil zunanjščino zvonika ž. c., ki so ga k ladji iz konca 18. stol. prizidali l. 1859. Pri obnovi so naleteli na sklepnik nekdanje cerkvene gotske zgradbe iz okoli leta 1400. – A. V.

ŠALEK. – Šalek, ki ga zaradi izjemnega trikotnega, še malone do svoje prvotne višine ohranjenega bergfrida štejejo med najpomembnejše spomenike romanske grajske arhitekture na Slovenskem, so jeseni 1990 pričeli obnavljati. V prvi fazi je bila poodrana celotna notranjščina stolpa, odstranjeno je bilo zelenje, ki se je zaraslo, fiksirano pa je bilo tudi kamenje, ki je bilo že odlučeno od podlage. Opravljena so bila najnujnejša pripravljena dela za statično sanacijo jugozahodnega dela stolpa, kjer je bil vogal že sesut. Odkrušeno zidovje na tem mestu je bilo provizorično sanirano, obenem pa so že opravljena vsa pripravljajna dela, za novo pozidavo vogalnih temeljev, nakar bo stolp tudi v tem delu spet pozidan do svoje prvotne višine. Obstoječe fotogrametrične posnetke sten zdaj postopoma dopolnjujemo z novimi podatki, obenem pa je v pripravi načrt prezentacije najpomembnejših, a žal močno poškodovanih arhitekturnih členov, med katerimi so romanski portali iz lehnjaka in ostanki kaminskega kurišča z dimno tuljavo. Dela potekajo v sklopu Kulturnega centra Velenje ob sodelovanju ZVNKD Celje. – I. S.

ŠENTILJ, Pesnica. – Izdali smo navodila za obnovo fasade Strihovec 15, izdelane v t. i. alpskem slogu. Vse značilne lesene sestavine bodo obnovili. – A. V.

ŠENTRUPERT, Trebnje. – V stolpu župnijske cerkve sv. Ruperta so bile v letu 1989 popravljene in delno tudi rekonstruirane polžaste kamnite stopnice, ki držijo iz dvorane v 1. nadstropju na podstrešje prezbiterija. Delo je izvajal Vasja Ulrih, financirali pa Kulturna skupnost Slovenije in Občinska kulturna skupnost Trebnje. – M. D.

ŠENTVID PRI GROBELNEM, Šmarje pri Jelšah. – Obnova ž. c. sv. Vida v letu 1990 se je pričela z rekonstrukcijo zvonikove strehe, za katero je po analogijah naredil načrt zavodov arhitekt Andrej Malgaj. Ko je bila strešna konstrukcija, sestavljena na tleh, potegnjena na statično zavarovan zvonik, se je pričela še obnova cerkvene zunanjsčine. Po ohranjenih vogalnikih zvonika na podstrešju ladje, smo se odločili za rekonstrukcijo le teh na vsej cerkvi. Trd cementni omet iz prejšnje obnove so zidarji ostrgali, nanесли malto iz kremenčevega peska in naredili poudarjene vogalnike v oker barvi. Vogalniki na južni strani ladje so izvedeni po nepotrebem. Pri delni obnovi strešne konstrukcije ladje in prezbiterija so tesarji našli star slemenski križ, ki je bil pozlačen kakor križ na strehi zvonika in ka-

zalci ure. Obnovo je v celoti financiral tukajšnji žup. urad. – B. B.

ŠMARATA, Cerknica. – Krajevna skupnost Loška dolina, občina Cerknica in Vodna skupnost so razširili in obnovili kamniten most v Šmarati. Vkljesana letnica ga sicer datira v konec prejšnjega stoletja, vendar je šlo takrat najbrž le za popravilo. Konstrukcija mostu, način zidave in oblika odbojnih kamnov za zaščito mostu pred poškodbami s plavajočim drevjem kažejo na bistveno starejšo datacijo. Po mostu poteka meja spomeniško razglašene grajskega kompleksa Snežnik, zato so konservatorske smernice dovoljevale širitev za približno 1 m le na nerazglašeni nizvodni strani. Pri tem je morala biti razširitev izvedena kot dodatek, ne da bi bila prizadeta stara konstrukcija. Zahtevana je bila gradnja z lomljenim kamnom, spoštovanje vseh originalnih konstrukcijskih principov (kamnitni loki, samo najnujnejša količina malte v stikih, pravilno statično polaganje kamnov, oblikovani odtoki s cestišča). Vsi trije mostni loki so bili nevidno utrjeni v skladu s statičnim računom. Kamnita ograja, ki je morala biti prestavljena zaradi razširitve

Sl. 164. Šentvid pri Grobelnem, ž. c. sv. Vida – po obnovi (f. B. Badovinac)

Fig. 164. Šentvid pri/by Grobelno, the parish church of St. Guy – after restoration

vozišča, je bila demontirana z označevanjem kamnov in ponovno postavljena. Delikatno delo je kvalitetno opravila Komunala Cerknica s svojimi kooperanti. – D. K.

ŠMARJE PRI JELŠAH. – Načrt postavitve novega oltarja v ladji ž. c. Marije vnebovzete, je predvideval novo tlakovanje. Pri odstranjevanju starega tlaka smo pod nasutjem v globini 75 cm odkrili prvotni baročni tlak iz marmornih plošč in temelje baročne oltarne menze. Ob zvonici smo odkrili dve stopnici. Zaradi vdora talne vode smo prenehali z izkopi. Po dokumentiranju smo najdbe zasuli. Spoznali smo, da predhodnih raziskav in prezentacijskih del ne bo mogoče izvajati brez celostne hidrološke ureditve bližnje okolice. – B. B.

TOMAŽ NAD VOJNIKOM, Celje. – Leta 1990 je bila obnovljena kapela sv. Tomaža. H kapeli iz l. 1893 je bil l. 1932 prizidan zvonik z enostavno členitvijo, ki jo zidarji niso uspeli v celoti obnoviti. Notranjščina je bila pobeljena. Ker nismo bili obveščeni o zamenjavi tlaka, nismo uspeli narediti arheoloških sond. Neogotski lesen oltar in križev pot sta bila obnovljena brez škode. Pri razširitvi dovodne poti je bil uničen del zidu, verjetno ostanek vojniškega gradu. – B. B.

TRBOVLJE. – Na zunanjščini p. c. sv. Miklavža je bila v celoti ohranjena bogata arhitekturna poslikava iz sredine 18. stol., iz časa,

ko je bila stara gotska stavba močno prezidana. Na stenah ladje, prezbiterija, in severne kapele so slikani pilastri in obrobe oken v rdeči barvi na beli podlagi. Vogalno poslikavo iz gotske faze zvonika, v obliki diamantnih kvadrov nismo uspeli ohraniti, kakor tudi ne zdravih in trdnih ometov na ostalih fasadnih površinah cerkve. Na zvoniku je bila ponovljena arhitekturna členitev v ometu istopajočimi lizenami in delilnimi venci v beli barvi, na rdeče barvanem ometu. Novi ometi s poslikavo so bili zaščiteni s hidrofobnim silikonskim premazom. Kvalitetno izvršena dela v l. 1990, je v celoti financiral tukajšnji žup. urad. – B. B.

TRŠKA GORA, Novo mesto. – Poleti 1990 je na pobudo krajevne skupnosti in župnijskega urada Otočec Elektro Novo mesto organiziralo ureditev razsvetljave romanske cerkve na Trški gori. Ureditev razsvetljave: lokacijo in vrsto kandelabrov je pripravila Tvornica elektrotehniških proizvodov Zagreb. Kljub predlogu Zavoda iz leta 1989, da naj bodo svetlobna telesa nameščena čim bolj neupadljivo, ureditev tega ne upošteva. Namestitev treh tri metre visokih kandelabrov, na katerih sta nameščena po dva reflektorja, je zelo upadljiva in nesprejemljiva v nepozidanem travnatem okolju romarske cerkve. Glede na poznavanje osvetljevanja spomenikov, ki ga diskretno in z kar najmanjšo porabo električne energije načrtuje inž. Ušaj iz Zagreba, menimo, da je rešitev na Trški gori

Sl. 165. a, b. Trbovlje, ž. c. sv. Nikolaja – po obnovi (f. B. Badovinac)
Fig. 165. a, b. Trbovlje, the parish church of St. Nicholas – after restoration

slaba. Žalostno je, da je bila izvedba osvetlitve okolice tempirana na 15. avgust, obletnico pozidave cerkve. Tako kot marsikje drugje, so tudi na Trški gori rezultati predpraznične evforije, vezane na »zgodovinski« dogodek, izredno slabi, spomeniku bolj v škodo kot korist. – B. B.

UNIŠE, Šentjur. – Po zamenjavi bobrocvca z eternitom na p. c. sv. Ožbolta, je bila obnovljena tudi zunanjščina. Ker o obnovi l. 1966 nismo imeli nobenih podatkov, smo se na osnovi slik cerkve iz ok. 1900, odločili za rekonstrukcijo členitve iz l. 1856, ko je cerkev dobila sedanjo obliko. Lizene, prej izvedene v ometu, je pleskar le naslikal, saj so bili novejši ometi le beljeni. Obnovitvena dela v l. 1990 je financiral žup. urad Ponikva. – B. B.

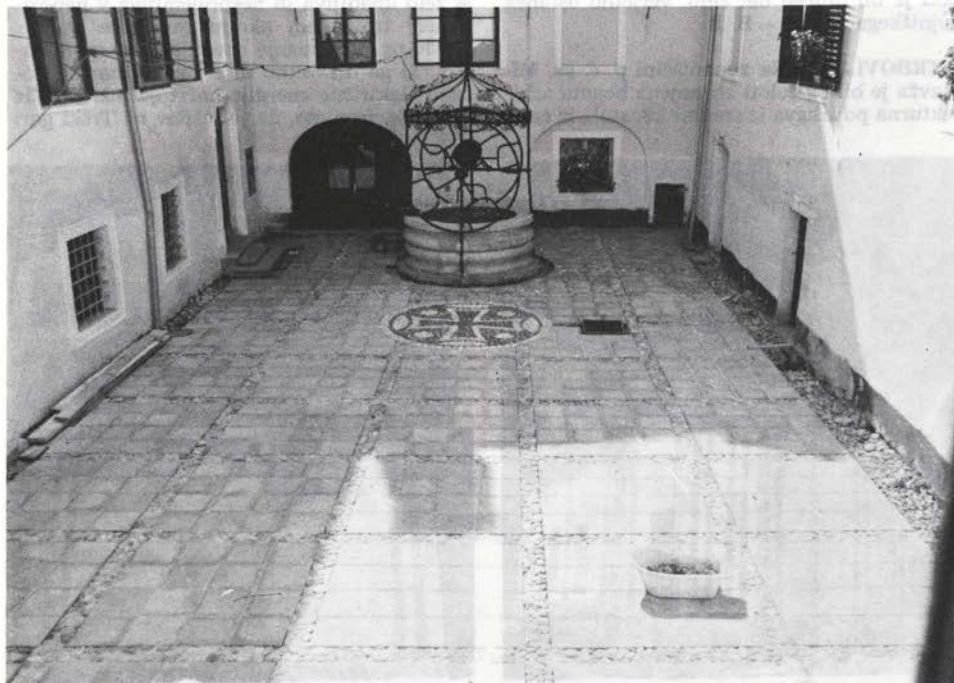
VELENJE. – V letih 1989 in 1990 so bila opravljena še zadnja večja dela pri obnovi zunanjščine velenjskega gradu. Zdaj so na celotni grajski stavbi obnovljeni zunanji apneni zaglajeni ometi, vendar se pri tem niti na južni steni, ki je bila zadnja obnovljena, niso pokazali starejši, doslej neznan arhitekturni členi – ti naj bi pomagali nadrobneje ugotoviti

viti prvine, pomembne za preučitev stavbene zgodovine. Kjer so našli tramovnice, so v vrzeli vstavili tramiče, kar bo poznejšim raziskovalcem morda pomagalo pri nadaljnjih študijah.

Decembra 1990 so v vhodni stolp, vpet v zunanje obzidje, vzdali rekonstruirani renesančni portal iz l. 1558 (izklesalo ga je podjetje Gradbeni finalist iz Maribora), s čimer so bila simbolično dokončana več let trajajoča obnovitvena dela na tej pomembni grajski stavbi. – I. S.

VELIKA NEDELJA, Ormož. – Zaključili smo večletno prenovo gradu. Dela so zajemala prenovo streh, fasad, tlakovanja dvorišč in ureditev nekaj notranjih funkcionalnih prostorov. Sedaj je grad pripravljen za delno rabo po programu.

Kompleks je v celoti namenjen za kulturne dejavnosti v okviru občine Ormož (muzejska zbirka, arhivska dejavnost, informacijski kulturni center). V preteklem letu smo zaključili s prenovo fasad in streh, tlakovali obe dvorišči in uredili odvodnjavanje. Na ta način je mogoča organizacija kulturnih prireditev na grajskem dvorišču. Glede na obstoječi vzorec

Sl. 166. Velika Nedelja – obnovljeno dvorišče
Fig. 166. Velika Nedelja – the restored yard

in historični značaj ter novo predvideno funkcijo, smo se odločili za izvedbo tlakovanja z mačjimi glavami v kombinaciji s pohodnimi betonskimi ploščami. V okviru prenove dvorišča smo obnovili tudi grajski baročni vodnjak in odprli balkon s trebušasto kovinsko ograjo na zahodni fasadi notranjega dvorišča.

Ker je pretežni del grajskih prostorov že prazen (izseljen), smo lahko v preteklem letu pričeli tudi z nekaterimi deli v notranjščini.

V delu pritličja severnega trakta smo v skladu s programom izrabe uredili sanitarne prostore za obiskovalce gradu oziroma prireditelje, ki bodo na dvorišču.

Ob 750-letnici križniškega reda namerava ptujski arhiv urediti stalno zbirko o delovanju križniškega reda na Slovenskem. V ta namen smo obnovili grajsko kapelo, v kateri naj bi bile ponovno razstavljene znamenite gotske plastike (sv. Katarina, sv. Barbara) križniški grb...

Poleg kapele smo obnovili tudi troje prostorov, ki obdajajo kapelo v prvi etaži in so dostopni preko kora v kapeli. Sanirali smo tudi stopnišče ob kapeli ter glavno reprezentančno stopnišče v severnem traktu. Predhodno je bilo potrebno urediti električno napeljavo in predvideti novi namembnosti primerno razsvetljavo. Objekt je saniran do takšne mere, da je potrebno določiti natančno namembnost posameznih prostorov. Predpogoj za funkcioniranje celotnega objekta pa je izselitev vseh stanovalcev. – V. G., M. H., A. Z.

VIČ, Dravograd. – V preteklem letu se je župnijski urad iz Dravograda lotil obnove fasade ladje in prezbitერიja na podružnični cerkvi sv. Lenarta v Viču. Ker naš zavod predhodno o delih ni bil obveščen, je bila narejena nepopravljiva škoda na spomeniku. Pred našim naključnim prihodom na teren so odbili skoraj ves fasadni omet in z njim vred tudi gotsko dekorativno poslikavo. Ostanke so bili razvidni iz kosov odbitega ometa.

Cerkveni viri prvič omenjajo 1492, 1520 so jo obnavljali, čemur odgovarja sedanji poznogotski izgled. Sestavljajo jo ladja, pred zidani z baročno čebulasto streho pokriti zvonik in tristrano zaključen prezbitერიj. V prvi polovici 18. stoletja so cerkvi prizidali tudi baročni kapeli. Ladjo in prezbitერიj obtekaajo masivni enostopenjski oporniki.

Ob natančnejšem ogledu in sondiranju, predvsem v prezbitერიju ter na podstrešju cerkve in ob obeh kapelah, smo odkrili pomembna dejstva o gradbeni zgodovini stavbe. Na podstrešju je skoraj v celoti ohranjeno vzhodno čelo in del okna nekdanje romanske

stavbe. Odkritje tako postavlja nastanek cerkve v dobo romanike.

Na prezbitერიju smo s sondiranjem odkrili nad kasnejšimi baročnimi, poznogotska šilastna okna, žal brez ohranjenega krogovičja. Odprli smo jih in pozidali, zaenkrat kot slepa okna, ob obnovi notranjščine pa jih bomo odprli v celoti in primerno zasteklili.

Podobnih odkritij o romanski preteklosti naših cerkva si želimo še več, ne želimo pa »obnov« brez naše vednosti, zaradi katerih trpijo spomeniki najvišjih kulturnih in zgodovinskih vrednosti in v katerih je uničena originalna gradbena substanca s staro poslikavo, kot se je to zgodilo pri obravnavani cerkvi sv. Lenarta. – M. T., A. Z.

VILTUŠ, Ruše. – Po izselitvi varovancev doma upokojeencev je občinski Sklad stavbnih zemljišč za denarno odškodnino prodal grad mešanemu podjetju Topcommerce, ki bi moralo do konca leta 1990 opraviti najnujnejša vzdrževalna dela, posebno na strehi. Kljub zavodovemu pisnemu opominu se novi lastnik dela še ni lotil. – A. V.

VINSKI VRH PRI SLIVNICI, Šmarje pri Jelšah. – Pri sondiranju fasadnih ometov na ž. c. sv. Štefana, smo na vseh stenah odkrili narisano pilastroko členitev iz konca 17. stol., v času ko je bila končana zadnja večja gradbena faza. Ko smo posredovali načrt za celostno rekonstrukcijo poslikave, se je žup. upravitelj, investitor del in gradbeni odbor odločil za ponovitev arhitekturne fasadne členitve iz konca 19. stol. – B. B.

VIŠNJA GORA, Grosuplje. – Skupščini občine smo ponovno posredovali gradivo za razglasitev srednjeveškega mestnega jedra Višnje gore in starega Višnjegorskega gradu, vendar doslej sklep ni bil sprejet. Zato so še vedno možni samovoljni posegi v mestno tkivo, pa tudi dotok denarja je počasnejši.

Projektivni atelje Ljubljana je v tesnem sodelovanju z LRZVNKD izdelal idejni načrt celotne ureditve mestnega trga. Rešitve smo večkrat javno predstavili krajanom in jih skupaj z njimi dopolnjevali in spreminjali. Arheološki oddelek FF je izvedel georesistenčne meritve in na ta način določil podzemne ostanke zgradbe, ki je na južni strani zapirala mestni trg. Zidovi bodo odkopani in prezentirani tako, da bodo služili osnovni šoli kot zunanja učilnica oziroma oder. Del trga med šolo in vodnjakom je bil obdelan na nivoju PGD in PZI. Z SCT je sklenjena in avansirana pogodba za izvedbo – pričetek del spomladi 1991 po fiksnih cenah iz novembra 1990. Inženiring vodi Zavod za prostorsko, komu-

ZGODOVINSKA DEDIŠČINA

Avtorji

A. A. – Aleš Arih, ZVNKD Maribor
D. F. – Damjana Fortunat, ZVNKD Gorica

J. P. – Judita Podgornik, ZVNKD Novo mesto
R. P. – Renata Pamić, ZVNKD Kranj

BAŠELJ, Kranj. – Sanacija partizanske bolnišnice Košuta še poteka saj so se dela zaradi snega ustavila. Sanacija zahteva: ureditev temeljev, izkop dreva, zaščito lesa in delno sanacijo strehe, ureditev pešpoti in ograje, postavitev klopi. – R. P.

BEGUNJE, Radovljica. – Delno je sanirana Plečnikova kapela Joža Murka iz leta 1935. Popravljen je streha, zafugirane razpoke na stenah, nabavljena manjkajoča oziroma razbita oprema, urejena je okolica. – R. P.

BOVEC, Kluže. – Ob sprva naključnem zbiranju gradiva o trdnjavi Kluže se je pojavljalo vedno več podatkov o gradu, ki je nekoč stal na isti lokaciji kot današnja trdnjava, seveda v nekoliko manjših dimenzijah. Z namenom obrambe pred Turki (v letih 1471–1478) so že Benečani postavili manjšo utrdbo. Razvoju gradu pa lahko sledimo od leta 1509–1510, ko je poveljnik Krištof Walzer na stroške koroških deželnih stanov, dal sezidati novo trdnjavo namesto beneške utrdbe. Bovec je v tem času postal sedež glavarstva, trdnjavica pa je dobila stalno posadko. Precej arhivskega gradiva o bovškem se nahaja v Steiermarkischen Landesarchives Graz, Kriegsarchives na Dunaju, Archivio Storico Provinciale di Gorizia, Arhivu R Slovenije, Archivio di stato Trieste, Archivio di stato Venezia...

Dosedaj še neraziskano arhivsko gradivo vsekakor prispeva k boljšemu poznavanju bovškega glavarstva. Listine iz St. Landesarchives Graz pričajo o strateško pomembnem gradu predvsem zaradi obmejnega področja s posebnim položajem, poudarjene vojaške funkcije ter večkrat omenjene mitnice. Tako niti ne preseneča nenehno zavzemanje nastavljenih glavarjev za popravila ter fortifikacijske izboljšave gradu. Po listinah sledimo razvoju grajskega kompleksa (širitev obzidja, izgradnja smodnišnice, izgradnja kapele sv. Jurija...). O gradu, njegovi notranji razporeditvi prostorov ter notranji opremlitvi izvemo

iz opisov gradu v listinah iz l. 1751 in 1753 (Arhiv SRS, fond Reprezentanca in komora). Upodobitve:

1. V St. Landesarchivu v Grazu se nahajajo akvareli – stanje leta 1610 s seznamom vseh objektov ter dva načrta obnove in fortifikacijskih izboljšav s seznamom objektov oziroma pomembnih točk potrebnih popravila.

2. Giuseppe Pieroni (vojni arhitekt, ki je bil zadolžen za izdelavo vrste načrtov za izboljšanje fortifikacijskih naprav) je leta 1639 pripravil tudi načrt obnove in potrebnih izboljšav grajskega kompleksa, kjer je z rdečo barvo označeno stanje.

3. Antonio de Capellaris (rojen v Gorici 13. junija 1727, umrl 26. januarja 1807) je izdelal perorisbo leta 1752, s podobo Kluž (original v Museo Provinciale di Gorizia).

Razvoj grajskega kompleksa je razviden tudi na katastru:

1. Terezijansko-jožefinski kataster (1752–1790) hranjen v Archivio di stato Gorizia.

2. Franciscejski kataster (1822–1884) hranjen v Archivio di stato Gorizia.

Podobo gradu zasledimo tudi na prikazu rodbinske veje pl. Gorgo z upodobitvami njihovih pripadajočih gradov. Na bovškem je bil namreč v letih 1757–1763 nastavljen za glavarja Francesco Gorgo. Vlada je leta 1757 grofu Gorgo zastavila bovško glavarstvo, ki pa je že leta 1760 prišla zopet v oblast cesarske komore.

V Kriegsarchivu na Dunaju so ohranjene situacijske skice širšega območja Kluž, ki vsekakor lahko prispevajo k boljšemu poznavanju gradu:

1. Prostoročna skica širšega območja Kluž – stare trdnjave/gradu s staro potjo skozi Bavšico iz leta 1797 ter opisom posameznih točk ob trdnjavi.

2. Višinska situacija (v klaftrah) stare trdnjave s potjo skozi Bavšico z vsemi točkami ob trdnjavi.

3. Prostoročna situacija – skica širšega območja Kluž/stare trdnjave z novo cesto, mo-

stom, potjo skozi Bavšico, z označbami ostalih pomembnih točk.

4. Posnetek obstoječega stanja ruševin v merilu 1 : 200 ter načrt nove večje trdnjave na isti lokaciji iz leta 1881, kjer sta izrisana tudi prekrivajoča se tlorisa obeh objektov.

Na bakrorazu objavljenem v Vijencu, Zg., leta 1874, je upodobljena trdnjava z rondelama ter ruševino nad njo. Podobna upodobitev razvaline v boški soteski je bila objavljena tudi v knjigi Simona Rutarja: Poknežena grofija Goriška in Gradišćanska. Slovenska zemlja I. del, Lj. 1893.

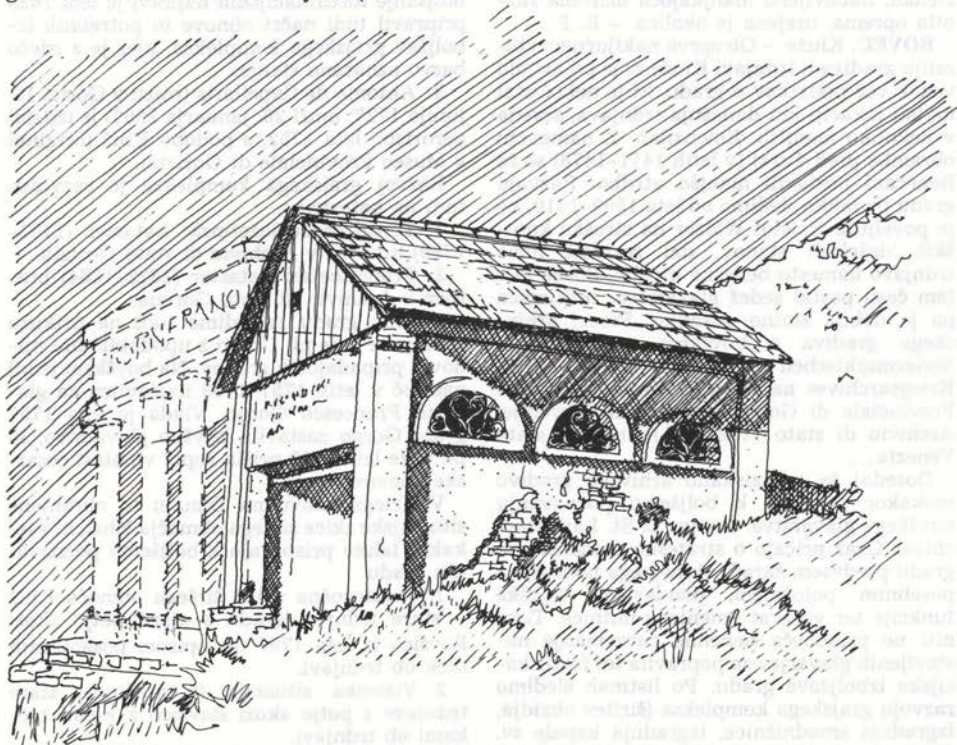
V času vojn s Francozi (1797) je bil grad zavarovan in okrepljen s številčnejšo posadko. S pomočjo zvižace je posadka gradu zvalila francoske vojake v prepad. Iz maščevanja pa so Francozi grad zažgali ter delno porušili. Na Dunaju so po pretehtanih strateških odločitvah pripravili načrt za novo trdnjavo in drugo tik nad njo. Nova trdnjava je bila sezidana v letih 1881–1882. Z gradnjo ceste do zgornje trdnjave so pričeli l. 1897. V spodnjem delu je bil zgrajen predor, ki je bil v prvi svetovni vojni opremljen kot topovsko gnezdo s tremi linami. Trdnjava (Fort Her-

mann), pa je bila z vsemi fortifikacijskimi napravami končana do l. 1906. Že v prvih topovskih spopadih je bila uničena, nova trdnjava Kluže pa je bila vsa leta nedotaknjena. V času prve svetovne vojne je bila njena funkcija prilagojena novemu načinu bojevanja.

V knjigi *La grande guerra sulle Alpe Giulie*, Trst 1968, je sedanja trdnjava še z cestno zaporo, ki je bila porušena leta 1945 ob prihodu zaveznikov.

Dosedaj zbrano omenjeno arhivsko gradivo, vključno s starimi upodobitvami, se nahaja na ZVNKD Gorica. Zgodovinski prikaz razvoja Kluž pa bo objavljen z arhivskim gradivom ter upodobitvami v samostojni publikaciji. – D. F.

ČREŠNJEVCI, G. Radgona. – V Črešnjevcih stoji tristo let stara domačija Danjkovih. V njej se je rodil znameniti jezikoslovec Peter Danjko. Vihar, ki je divjal nad Radgono, je močno poškodoval domačijo. Obnoviti je bilo treba slamnato kritino in zamenjati polomljena polkna. – A. A.

Sl. 167. Gabrje – italijanska vojaška kapela iz 1. svet. vojne (risba D. Humar)

Fig. 167. Gabrje – the Italian military chapel from the First World War

GABRJE. – Italijanska vojaška kapela 1. svetovne vojne. V letu 1990 je bila evidentirana kapela iz 1. svetovne vojne, ki leži na parc. št. 369, k.o. Dolje.

Na desni strani ceste v smeri Tolmin–Gabrje je bilo pri zaselku v Grapi vojaško pokopališče italijanskih alpincev padlih maja 1915 do marca 1916 v Krnskem pogorju (napis na odstranjeni spominski plošči). V prvi svetovni vojni je potekala v bližini soška fronta. Po vojni so bili posmrtni ostanki prenešeni v italijansko kostnico v Kobaridu, pokopališče pa je bilo opuščeno. Kapelica je sicer ostala, vendar ne nedotaknjena. Po 2. svetovni vojni jo je samostojno »preuredil«¹ domačin, ki je odstranil ter uničil stebrični vhod. Vse štiri stebre je uporabil za vogalne kolone svojega senika. Le ti nas še danes opozarjajo na povojno protiitalijansko razpoloženje na Primorskem, ko se je rušilo vse kar je bilo tuje. Podoba avtentične kapele in vojaškega pokopališča je razvidna v knjigi »Sui campi di battaglia. Il Cadore, l’Carnia, l’Alto Isonzo«, Terza edizione, Milano 1938 – XVI, str. 248–249. Nad stebriščnim vhodom (štirimi že omenjenimi stebri) je bil napis **TORNERANNO**. V kapelici je bil postavljen lesen kipec alpina z razpelom v ozadju ter dvema spominskima ploščama na steni. Kipec je bil sprva prenešen v Tolminski muzej, danes pa se nahaja v novonastalem muzeju 1. svetovne vojne v Kobaridu.

Kapela je danes zapuščena oziroma se jo uporablja v nepravne namene, za shranjevanje suhega listja, kar kaže tudi na »kulturo«² ljudi. Občasni italijanski obiskovalci pa se še vedno spomnijo njenega prvotnega sijaja.

Do vhodne fasade vodi stopnišče. Na prednji fasadi z veliko vhodno odprtino je, čeprav ne več dobro viden (večkrat prebarvan) napis, Orsinijev verz:

SE ALLA PATRIA PER VOI... NOSTRE
VITE

OFFRIMO IN... PURITA D'ARDORE

... DEGNI D' UN SI GRANDE AMORE

LUIGI ORSINI

Na vzdolžnih stenah so po tri polkrožno zaključena okna, na zadnji steni pa dve. Okenske odprtine so ojačane z dekorativno kovinsko mrežo. V notranjosti so na stranskih stenah še vidni železni nosilci plošč. Na vsaki strani so bile tri spominske plošče, kjer so še vidni njihovi obrisi.

Zaradi zanimive arhitekture in svoje pričevalnosti bi bilo potrebno objekt sanirati ter ga vključiti v program Muzeja 1. svetovne vojne v Kobaridu, vključno z italij. vojaško kapelo 1. svetovne vojne nad Libušnjami (Plečč) in italij. vojaško kapelo 1. svetovne vojne v Ladrach. – D. F.

DOLGA VAS, Lendava. – Pokopališče v Dolgi vasi je edino ohranjeno Židovsko pokopališče v Lendavi. Za ohranitev pokopališča in mrliške veže smo izdelali spomeniškovarstvene smernice. – A. A.

DOLNI SLAVEČI 43, M. Sobota. – Na hiši v kateri je živel pomemben narodni buditelj in pisatelj v Prekmurju Mikloš Küzmič, so se pojavile velike razpoke kot posledica drsenja tal. Naš zunanji sodelavec v. gr. tehnik Jože Požauko je izdelal načrt sanacije terena in potrebnih gradbenih del na objektu. – A. A.

DOMŽALE. – Zavod je dokumentiral opuščeno pokopališče, izvedel izbor najkvalitetnejših nagrobnikov, ki naj bi bili vključeni v novo ureditveno zasnovo parka. – R. P.

DOVJE, Jesenice. – Aljažev stolp na vrhu Triglava je bil slovesno razglašen za kulturni in zgodovinski spomenik (Uradni list Republike Slovenije, št. 27–1422/90 z dne 13. 7. 1990). – R. P.

DUPLJE, Kranj. – Saniran je bil spomenik in urejena okolica pred osnovno šolo. Spomenik je bil očiščen, hidrofolno zaščiten, obnovljeno so črke, gradbeno je saniran plato. – R. P.

GRGARSKE RAVNE / Vodice. – Spomenika, posvečenega italijanskim bojem za zavetje Vodic in preboju italijanskih vojakov preko Soče v 1. svetovni vojni, ležita na JZ in SZ strani Vodic, na parc. št. 1997/238 in 1997/9 k.o. Deskle.

Na JV strani Vodic stoji objekt okroglega tlorisa, ki je zgrajen iz grobo obdelanih kamnov, vanj pa vodijo vrata s kamnitim okvirom. Vrh valjastega prostora je lanternasto zaključen s šestimi kamnitimi valjastimi stebri in kolobarjem z vklesanim napisom: Mavrizio Gonzaga. Spomenik je v notranjosti zaključen s kupolo, ki je v celoti obložena z zlatim mozaikom in prav tako v mozaiku izdelanimi grbi.

Na SZ strani Vodic stoji spomenik z okroglim tlorisom, ki je postavljen na krožni betonski podlagi. Spomenik je sestavljen iz treh delov, zaključen pa je s kamnitim izklesanim orlom, ki je usmerjen na VZ hrbet Vodic. Na prvem delu spomenika je izbita spominska plošča. Na prvem lanternasto zaključenem delu je v kolobarju vklesan napis. Prostor okoli spomenika, ki je bil prvotno ograjen in zaključen je sedaj zapuščen. Ob vstopu na plato, kjer spomenik stoji, je obelisk. Za ta del spom. kompleksa je bila izvedena izmera ter pripravljen načrt obstoječega stanja. – D. F.

Sl. 168. Grgarske ravne, Vodice – spomenik, posvečen bojem v 1. svet. vojni (risba D. Humar)

Fig. 168. Grgarske ravne, Vodice – the monument dedicated to the struggles of the First World War

HRUŠICA, Jesenice. – Zaradi gradnje nove avtoceste na Hrušici je podjetje SCT Ljubljana izvršilo prestavitev spominskega obeležja neznanega borca na novo lokacijo. Dela so potekala v skladu z navodili Zavoda. – R. P.

IHAN, Domžale. – Zaradi nedovoljenega rušenja stanovanjskega dela hiše jezikoslovca Antona Breznika, je Zavod zadevo prijavil inšpekciji. – R. P.

JESENICE. – Z delom je prenehal Odbor podpisnikov družbenega dogovora o varstvu spomenikov in grobišč borcev. Naloge so prešle na Odbor za kulturo pri Sekretariatu za občno upravo in splošno zadeve občine Jesenice. – R. P.

KAPELA, G. Radgona. – Kapelsko pokopališče slovi po velikem številu nagrobnikov, ki imajo bogato zgodovinsko in likovno sporočilnost. Na zahtevo občinskega upravnega organa smo izdelali spomeniškovarstvene smernice za ureditveni načrt pokopališča. – A. A.

KIDRIČEVO, Ptuj. – V letu 1990 smo nadaljevali saniranje vojaškega pokopališča v Kidričevem. V celoti smo dokončali zahodno ograjo (osem stebrov s sedmimi pletenimi mrežami), ki meji na novo cerkveno pokopališče. – A. A.

KLJUČAROVCI 6, Ormož. – S predstavniki SO Ormož smo opravili komisijski ogled stanja rojstne hiše dr. K. Meška. Hiša, ki je zaščitena kot memorialni spomenik je že de-

set let prazna. Njeni lastniki so si zgradili nadomestni objekt, zato so domačijo pustili propadati. Zaradi močvirnega terena in neodgovornega odnosa do kulturnega spomenika je domačija obsojena na propad. – A. A.

KOČEVSKI ROG. – V letu 1990 smo na Kočevskem Rogu, v delu, ki sodi v območje delovanja našega Zavoda, inventarizirali dva objekta, za katera obstaja sum, da sta množični grobišči v maju 1945 usmrčenih slovenskih domobrancev ali drugih pripadnikov nemškemu okupatorju podrejenih oboroženih formacij. Oba objekta, gre za Dvojno brezno pri Cink Križu in Jamo v Rogarskih klanjih, smo fotodokumentirali.

Zaradi povečanega zanimanja javnosti se je močno povečal tudi obisk teh objektov. Grobišča so tako izpostavljena nestrokovnemu raziskovanju in izkopavanju. Ker smo želeli to preprečiti in ohraniti raziskovalcem čim bolj nedotaknjena objekta, smo predlagali sprejetje odločbe o začasni razglasitvi za zgodovinski spomenik. To je bilo v tistem trenutku, glede na pomanjkanje podatkov, edina rešitev.

Odločbi, za vsak objekt posebej, sta bili izdani pri Sekretariatu za družbeni razvoj občine Novo mesto dne 28. 5. 1990.

Nekaj dni pred spravno slovesnostjo na Kočevskem Rogu je Gozdno gospodarstvo Novo mesto, TOZD Podturn, na predlog Zavodov Republike Slovenije in Novo mesto, postavilo lesene ograje okrog obeh objektov. Pri obeh je bil urejen prostor za prižiganje sveč, ob cesti pa so postavili začasne kažipote.

Od julija 1990 sta pri obeh objektih postavljena lesena križa z napisom: »Tudi mi smo umrli za domovino«. Postavljanje teh križev je potekalo brez vednosti pristojne strokovne organizacije (ZVNKD Novo mesto) in ni v skladu z izdanima odločbama. Prav to dogajanje kaže na nevarnost, na katero smo opozorili že pri predlogu za sprejetje začasne odločbe. Prihaja namreč do individualnega, neorganiziranega, neenotnega in nestrokovnega urejanja teh objektov, mimo in brez vednosti pristojnih strokovnih organizacij.

Sicer smo nadaljevali z inventarizacijo in dokumentiranjem zgodovinske dediščine na območju Kočevskega Roga. Več pozornosti smo posvetili delu, ki leži v občini Črnomelj. Zbirali smo predvsem material, potreben za izdelavo strokovnih osnov za pripravo odloka o razglasitvi posameznih objektov za zgodovinske spomenike.

V spomladanskih dneh leta 1990 smo nadaljevali z že v letu 1989 začeto sanacijo lesenih objektov na **Bazi 20**. Tako smo dokončno sanirali temelje, tlake in streho pri objektih

št. 1, 4, 7 in 17. Delno pa smo sanirali tudi kuhinjo, kjer čaka na sanacijo še zidani šteditilnik.

Vsi naštetni objekti skupaj z objektom št. 10 tvorijo samostojno celoto v okviru Baze 20, saj ležijo skupaj v posebni vrtači.

Dela so potekala pod strokovnim vodstvom skupine, ki so jo sestavljali delavci Restavratskega centra iz Ljubljane, dolenskega muzeja Novo mesto in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto.

Izvajalci so bili člani Obrtne zadruga Hrast iz Novega mesta.

7. marca 1990 je bila pri Skupščini občine Novo mesto izdana odločba o začasni razglasitvi območja Baze 20 in **Partizanske bolnišnice Jelendol** za zgodovinski spomenik. – J. P.

KRANJ. – Prešernov gaj je bil razglašen za kulturni in zgodovinski spomenik (Uradni list Republike Slovenije št. 3 – 25. 1. 1991).

KRIŽEVEC, Jesenice. – Izdelan je načrt za obnovitev spominskega križa na prostoru grobišča Napoleonovih vojakov. – R. P.

KRN. – Domačija Simona Rutarja je med najvišjimi v vasi. Leži nekaj nad 900 m nad morjem. Hiša št. 17 (po domače pri »Mohu«) leži na parc. št. 85 k.o. Vrsno. Zgrajena je bila okrog leta 1853. Stavba je bila večkrat ogrožena (požar, 1. svetovna vojna), prvič prenovljena leta 1907 ter nato leta 1922. V njej je bil doma zgodovinar, geografski, arheolog in publicist Simon Rutar. Na željo lastnika, da se objekt obnovi z možnostjo gostinske ponudbe – kmečki turizem in ponovno ureditvi spominske sobe (podobna ideja se je pojavila že pred leti s strani Zgodovinskega društva severne Primorske – ureditev prostora za prirejanje občasnih srečanj zgodovinarjev), smo se dogovorili za izdelavo idejnega projekta obnove. Zavod je v letu 1990 pripravil fotodokumentacijo objekta ter načrt obstoječega stanja. Pripravili smo tudi strokovne osnove za pripravo odloka o razglasitvi objekta za kulturni in zgodovinski spomenik. Odlok je bil sprejet aprila 1990 in objavljen v Uradnem glasilu občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin, v 5. št., 6. junija 1990. – D. F.

KRUPA. – V okviru priprave strokovnih osnov za razglasitev reke Krupe za naravni spomenik smo na terenu inventarizirali tudi štiri nekdanje mline in žage, ki so delovali na reki Krupi. Dva objekta danes služita kot stanovanjski hiši, en mlin je obnovljen in deluje na električni pogon. Pri izvru reke Krupe je obnovljena žaga, namenjena za sodobno predelavo lesa. Pri vseh objektih so še

ohranjeni jezovi. Pri še delujočem mlinu je ohranjena brv, ki pa je v zelo slabem stanju. – J. P.

LAVTARSKI VRH, Kranj. – Obeleženo je in hortikulturno urejeno je grobišče borcev Prešernove brigade. – R. P.

LIBUŠNJE. – Italijanska vojaška kapela 1. svetovne vojne leži tik nad previsom v bližini lovske kočice pod Plečami na parc. št. 684/2 in parc. št. 696 k.o. Smast.

Kapela je pravokotnega tlorisa s krožno zaključeno zadnjo steno. Na stranskih stenah ima po tri okenske, šiljasto zaključene odprtine. Med okni in v vogalih potekajo pilastrini do baročno oblikovanega venčnega zidca. Od tu naprej se stena zoži v banjasto rebrasto betonsko streho. Vhodna fasada je dvignjena nad nivo strehe in je bogato okrašena. Kot okraski se najpogosteje pojavljajo stilizirane granate, posebno na vrhu pilastra levo in desno od vhoda. Nad vhodom je na prečni

prekladi napis: CONSOLATRIX.AFFLICTORUM.

Kapela je bila zgrajena v spomin na padle italijanske vojake v 1. svetovni vojni. V bližini je bila baza za oskrbovanje vojske na bližnjih hribih. Kapela je poimenovana po kapitanu Celestinu Bes. Zgradili so jo italijanski vojaki posebnega bataljona, poimenovanega po Celestinu Bes (bataljon Bes).

Zaradi redkosti tovrstnih prič 1. svetovne vojne in zanimive arhitekture je objekt potrebno sanirati in rekonstruirati avtentično podobo.

Kapela je uvrščena v seznam akcij za leto 1991, vendar je njena izvedba finančno vprašljiva. Decembra 1988 so bili izdelani načrti obstoječega stanja v merilu 1 : 20 (vhodna fasada, prerez A–A, prerez B–B, tloris pritličja, leva fasada). V letu 1990 smo objekt fotodokumentirali. Po posnetku iz knjige »La grande guerra sulle Alpi Giulie«, Trieste 1968,

Sl. 169. Libušnje – italijanska vojaška kapela iz 1. svet. vojne (risba D. Humar)

Fig. 169. Libušnje – the Italian military chapel from the First World War

str. 193, pa je možna rekonstrukcija, že dokaj uničenega objekta.

Kot spomenik 1. svetovne vojne je bila kapela razglašena za zgodovinski spomenik (Odlok o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti na območju občine Tolmin; Uradno glasilo občin Ajdovščina, Nova Gorica in Tolmin, št. 5, 6. 6. 1990). – D. F.

LJUBELJ, Tržič. – sklenjena je pogodba za konservatorska sanacijska dela na utrjevanju sten spominske kleti na prostoru koncentracijskega taborišča podružnice Mauthausna v Podljubelju. Dela še potekajo. V pripravi so strokovne smernice za razglasitve taborišča za zgodovinski spomenik. – R. P.

MENGEŠ, Domžale. – Na novo lokacijo je bil prestavljen spomenik prve sv. vojne, ki je hkrati bil obnovljen. – R. P.

PLANINA, Kranj. – Na pokopališču na Planini je bila statično utrjena in obnovljena lopa in oltar padlim vojakom v I. svetovni vojni. Zavod je dal smernice, soglasje in vršil nadzor. – R. P.

PLANINA POD GOLICO, Jesenice. – Dane so bile smernice in pogoji za ureditev prostora pred osrednjim spomenikom. – R. P.

PODMEŽAKLJA, Jesenice. – Zaradi gradnje avtoceste je bilo potrebno prestaviti in na novo zasnovati spominski park na Podmežaklji. Dela še niso dokončana. Zavod je pripravil smernice in pogoje prestavitve, ureditveni načrt je izdelalo Atelje za prostorsko projektiranje Jesenice. – R. P.

RIBNO, Radovljica. – Obnovljena sta bila spomenika prve in druge svetovne vojne na pokopališču. Spomenika sta bila očiščena, hidrofolno zaščitena in obnovljene so bile črke. – R. P.

SAVCI, Ormož. – V okviru programiranih spomeniškovarstvenih akcij smo obnovili rojstno hišo dr. Stanka Cajnkarja v Savcih. Hiša – »cimprača« je stara preko tristo let. Zob časa je opravil svoje, zato smo zamenjali del ostrejša, podbetonirali nosilne stene, obnovili pročelje in vodnjak ter uredili okolico hiše in gospodarskega poslopja.

Obnovitvena dela so financirali kulturna skupnost Slovenije, Kulturna skupnost Ormož in sorodniki pokojnega Cajnkarja. Aka-

demski kipar Viktor Gojkovič je izdelal Cajnkarjev relief, ki danes krasi pročelje. – A. A.

TOLMIN. – V letu 1990 smo pričeli z izdelavo topografije in natančnejše evidence zgodovinske dediščine soške fronte v občini Tolmin (glej VS, l. 1989). Na osnovi pripravljene seznama po literaturi in fotografski dokumentaciji se je pričelo delo na terenu. Glede na dobljeno fotografsko dokumentacijo (reprodukcije fotografij iz Kriegsarchiva na Dunaju ter originalov amaterskih zbiralcev dokumentov soške fronte) se je pričelo z določanjem in razpoznavanjem lokacij z nepremično dediščino soške fronte ter fotodokumentiranjem obstoječega stanja. Ugotovljenih je bilo že preko 40 enot zgodovinske dediščine (znamenja, spominske plošče, vojaške kapele, ohranjeni vojaški položaji, lokacije vojaških pokopališč . . .) V novonastalem muzeju 1. svetovne vojne v Kobaridu se je porodila ideja o obnovitvi dela Krnskega bojišča (ureditve vojaških poti, jarkov, kavern in drugih objektov) ter vključitvi le-tega v turistično ponudbo. Podobna akcija je bila izpeljana tudi na področju Skalnice s strani novogoriških planincev, ki so po južnem pobočju gore uredili in označili pot po jarkih in kavernah 1. svetovne vojne. Inicijativa za podobno akcijo je bila podana že v letu 1982 s strani društva Dolomitenfreunde (Priatelji Dolomitov), takrat pod vodstvom profesorja vojaške akademije na Dunaju, polkovnika Walterja Schaumana. To društvo je namreč s pomočjo prispevkov ter delom svojih članov (planinci iz Italije, Nemčije, Avstrije ter posameznikov iz Jugoslavije) obnovilo in uredilo prizorišča najpomembnejših bojev v pogorju južne Tirolske. Vsekakor bi tudi tak način dela, na osnovi zbranega gradiva (fotografij, dokumentov in pričevanj), lahko prispeval k boljšemu poznavanju soške fronte ter predvsem njene zgodovinske dediščine ter ovrednotenju le-te. – D. F.

SAVICA, Radovljica. – Leseno uto pri slapu so razširili. Dali smo smernice in soglasje. – R. P.

ZAVRH, Lenart. – Spominsko sobo generala Maistra na Zavrhu smo obogatili z novimi eksponati, ki so jih darovali nekdanji njegovi borci. Poleg uniform, orožja in osebnih predmetov takratnih vojakov so zelo dragocena pridobitev tudi fotografije Maistrovih častnikov, njegovih najožjih soborcev. – A. A.

RESTAVRATORSKI CENTER

Sestavil: Valentin Benedik

AJDNA nad Potoki. – Nadaljevanje del na prezentaciji temeljev starokrščanske arhitekture. Postavitev zaščitne strehe nad prezentiranimi ostanki temeljev ter strokovni nadzor. Vodja restavratorskih del Franc Vardjan, odgovorni konservator Milan Sagadin.

BUŠEČA VAS, p. c. Matere Božje, prezbitarij. – Odstranjevanje beležev s poslikave, kitanje poškodb in injektiranje. Vodja akcije Ljubiša Milić, odgovorna konservatorja Anton Miklavžin in Marinka Dražumerič.

CELJE, Elizabetina kapela. – Odstranjevanje beležev in neustreznih malt s fresk v kapeli, ki je bila v celoti poslikana. Poslikava v spodnjem delu sten je v glavnem popolnoma propadla ali pa je zasigana, drugod je močno poškodovana, omet na svodu pa odstopa od podlage. Vodja del Aleš Sotler, odgovorni konservator Branka Primc.

ČRNA nad Kamnikom, p. c. sv. Primoža. – Restavriranje Fallerjevih orgel – demontaža

orgelske omare na osnovne sestavne dele, čiščenje poslikane površine (marmorina) in utrjevanje barvne plasti. V večje poškodbe smo vstavili les iste vrste, manjše pa pokitali. Pri ponovni montaži smo stike mizarско utrdili, vse dele impregnirali proti lesnim insektom ter očistili in zaščitili vse kovinske dele. Tudi orgelska mehanika je bila strokovno obnovljena, po restavratorskih načelih za historične instrumente. Manjkajoči deli so bili na novo izdelani. Dela sta opravila Darko Tratar in Boštjan Černe, odgovorni konservator Olga Zupan. Pripravili smo tudi razstavo na to temo.

DOBREPOLJE. – Strokovna navodila pri sanaciji Kraljevega nagrobnika. Vodja Franc Vardjan.

DOL PRI LJUBLJANI, grajski park. – Dislokacija, čiščenje in utrjevanje močno poškodovane kamnite plastike nimfe iz nimfeja pred glavnim portalom, ki je bila obremenjena z dvema alegorijama predstavljena na razstavi. Toniranje štirih alegorij v odtenukerakote in kitanje balustrade. Zbiranje arhivskih podatkov in ostale dokumentacije o nekdanjem baročnem parku. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Staša Blažič Gjura.

DONAČKA GORA, rekonstrukcija porušenega križa (delo arhitekta Glanca). – Projektna rešitev rekonstrukcije spomenika. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Anka Aškerc.

DVOR PRI POLHOVEM GRADCU, p. c. sv. Petra. – Restavriranje poslikanega lesenega stropa. Les je pretežno zdrav, vezivo v poslikavi pa je precej propadlo. Zato se barve brišejo. Vidne so tudi poškodbe zaradi zamakanja. Strop je bil v preteklosti že obnovljen, ker so vidne manjše razlike v parcelaciji polj in barvnem odtenu. Del stropa smo očistili, utrdili poslikavo in retuširali poškodovane površine. Vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Juša Vavken.

Sl. 170. Črna pri Kamniku – Fallerjeve orgle po posegu (f. V. Benedik)

Fig. 170. Črna pri/by Kamnik – the Faller's organ after intervention

GORIČANE, grad. – Izdelava projekta sanacije in strokovno svetovanje. Vodja Franc Vardjan, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

GOSTEČE, p. s. sv. Andreja, lesen poslikan strop. – Poslikava se je luščila že ob najmanjšem dotiku, zato je bilo pred snemanjem potrebno celotno površino stropa utrditi in zaščiliti, nato smo vse poslikane kasete previdno sneli, tako da je starejši strop viden v celoti. Od mlajšega stropa smo pustili in situ samo rob ob steni. Opravili smo tudi ustrezne raziskave barvne plasti in poskusno retuširanje. Vodja akcije Ljubiša Milič, odgovorni konservator Modest Erbežnik. Registrirali smo tudi uničenje kasnejše poslikave sv. Krištofa na zunanjsčini severne stene ladje.

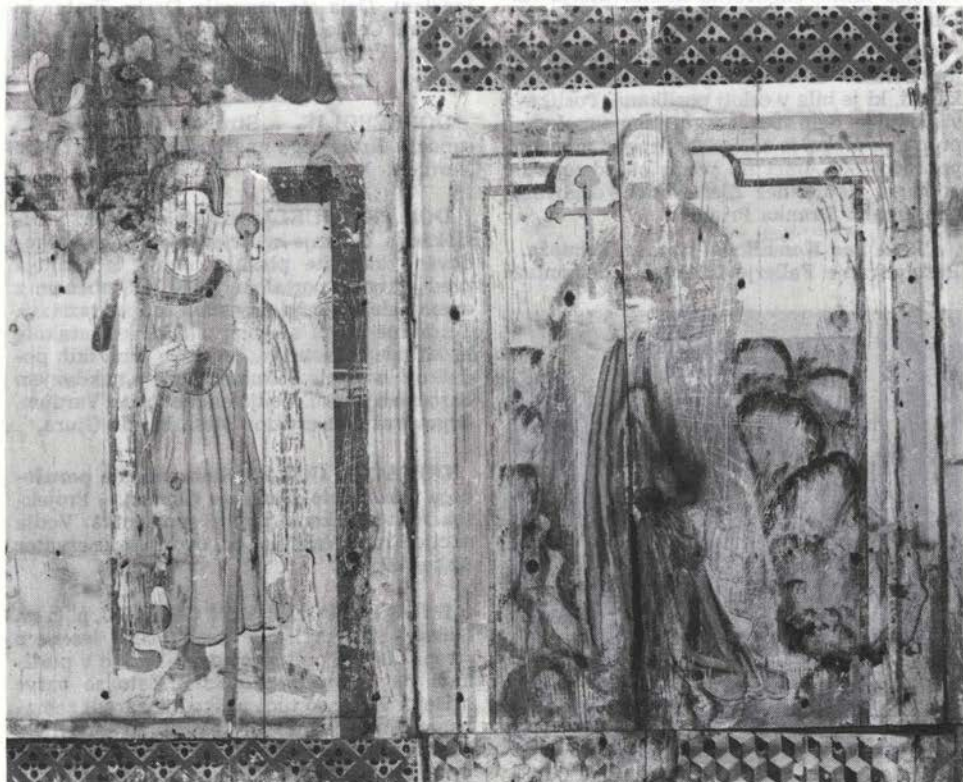
HOTEMAŽE, p. c. sv. Urha. – Nadaljevali z rekonstrukcijo krogovičja gotskega okna v prezbiteriju, izdelava in montaža. Vodja ak-

cije Momo Vuković, odgovorni konservator Nika Leben.

IZLAKE (MEDIJA), kapela Valvasorjevega gradu. – Rekonstrukcija štukature na podlagi ostankov, izdelava kalupov, odlivanje ponavljajočih se kosov ter montaža štukature v ladji in na koru. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Dušan Kramberger.

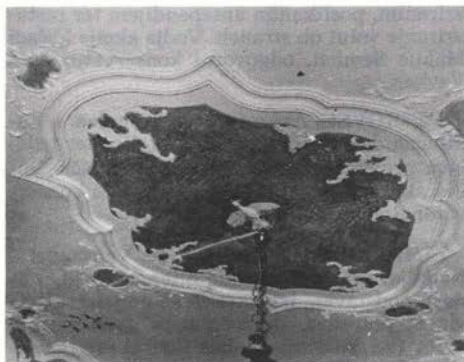
IZOLA, Besenghi. – Restavriranje štukature v prostorih Italijanske skupnosti in Glasbene šole. Štukatura je bila na debelo premazana z beleži, detajli slabo vidni. Prostore smo sondirali, utrdili stropni omet z injektiranjem in vijačenjem, odstranili beleže od originala, domodelirali manjkajoče dele in štukaturo prebarvali. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Mojca Guček.

Obdelava snete stenske slike, montaža na nov temeljnik, kitanje in retuširanje. Delo bo končano prihodnje leto. Vodja akcije Dare Tratar, odgovorni konservator Jure Bernik.

Sl. 171. Gosteče – p. c. sv. Andreja – del starejšega stropa, ko je bil mlajši odstranjen (f. V. Benedik)
Fig. 171. Gosteče, the filial church of St. Andrew – the fragment of the older ceiling, visible since the younger one has been removed

Sl. 172. Izola, palača Besenghi – del štukature (f. V. Benedik)

Fig. 172. Izola, the Besenghi palace – the fragment of the stucco

IZOLA, Simonov zaliv, arheološka lokacija.

– Odstranjevanje umazanije in sledov izsoljevanja z lica mozaika, utrjevanje, priprave za dviganje in začasna dislokacija dela mozaika zaradi nadaljnjih arheoloških raziskav ter deponiranje v prostorih zavoda v Kopru. Vodja akcije Ivan Bogovič, odgovorni konservator Marko Stokin.

KAMEN, kužno znamenje. – Izmere, dokumentiranje, izris in izdelava predloga restavratorske prezentacije. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

KAMNA GORICA, Kapusova graščina, reliefi s fasade. – Čiščenje terakotnih reliefov, lepljenje, priprava za konservacijo, domodelacija reliefne površine in utrjevanje hrbtne

Sl. 173. Kamna gorica, Kapusova graščina – terakotni relief s fasade med posegom (f. V. Benedik)

Fig. 173. Kamna gorica, the Kapu's manor-house – the terra cotta relief from the façade during the intervention

strani. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Olga Zupan.

KAMNI VRH pri Ambrusu, p. c. sv. Petra.

– Sondiranje vseh sten v cerkveni ladji in delno odstranjevanje beležev s stenske poslikave na slavaločni steni. Vodja akcije Ivan Bogovič, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

KAMNIK, muzej, Kulturni center, restavriranje lesene poslikane plastike »Svetnice«.

– Čiščenje, odstranjevanje preslikav, utrjevanje barvne plasti, kitanje in delno retuširanje. Vodja akcije Momo Vukovič, odgovorni konservator Mirina Zupančič.

KOMENDA, ž. c. sv. Petra, glavni oltar.

– Retuširanje spodnjega dela oltarne arhitekture, čiščenje, utrjevanje in polihromiranje dekorativnih členov in angelčkov z atike oltarja. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Olga Zupan.

KOSTANJEVICA NA KRKI, p. c. sv. Nikolaja, stenske slike v prezbiteriju (Jože Gorjup).

– Poslikava je bila razpokana in podmehurjena, barvna plast je bila mestoma pulverizirana, ponekod pa so odpadli tudi deli ometa. Na nekaterih mestih so odstopala rebra.

Sl. 174. Kamnik, muzej – kip svetnice po posegu (f. V. Benedik)

Fig. 174. Kamnik, museum – the statue of the Holy Woman after the intervention

Sl. 175. Kostanjevica na Krki, p. c. sv. Nikolaja – detalj iz prezbiterja po restavriranju (f. V. Benedik)

Fig. 175. Kostanjevica na/on Krka, the filial church of St. Nicholas – the detail from the presbytery after restoration

Očistili in utrdili smo barvno plast, razpoke in poškodbe zakitali ter injektirali votla mesta. Pritrčili smo odstopajoča rebra in retuširali sanirane poškodbe. Restavrirali tudi Gorpupovo obojestransko poslikano sliko na platnu: »Brezmadežna« iz iste cerkve. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

KOSTANJEVICA, kostanjeviški grad. – Stenska slika Franca Jelovška nad vhodom med stolpoma. Površina freske je bila že zelo sprana, poslikava slabo vidna. Poseg je obsegal snemanje, obdelavo hrbta, montažo na nov nosilec in obdelavo lica. Dela je vodil Ljubiša Milič, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

KOŠTABONA, p. c. sv. Andreja. – Restavriranje dveh reliefnih antependijev (glavni in desni stranski oltar). V tej fazi smo izvedli odstranjevanje barvnih premazov, večji del polihromacije pa je bilo treba zaradi poškodovanosti odstraniti do lesenega nosilca. Vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Sonja Hoyer.

KUREN, p. c. sv. Nikolaja. – Izdelava lesene obloge menze z vkomponiranim, resta-

viranim, poslikanim antependijem ter restavriranje volut ob straneh. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Juša Vavken.

LESKOVEC, Auerspergova grobnica. – Zaključna dela na prezentaciji okolice ter izdelava projektne dokumentacije stopnišča. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Špelka Valentinčič, Jurkovič.

LIMBARSKA GORA, p. c. sv. Valetnina. – Nadaljevanje del na kamnitem oltarju, obnova podstavka, izdelava dveh angelskih glav iz poliestra, domodelacija dveh velikih kipov (sv. Valetnin in leva figura). Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Olga Zupan.

LJUBLJANA, LILI NOVY, baročna meščanska hiša. – Sodelovanje pri obnovi fasade in notranjščine. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Majda Frelih.

LJUBLJANA, LJUBLJANSKI GRAD. – Restavriranje spolij vzdanih v grajsko obzidje (ostanki nagrobnikov ipd.). Očistili smo reliefno površino, jo utrdili in impregnirali. Izdelava kalupov iz silikonske gume in poskusno odlivanje pozitivov v mavcu. Utrjevanje in hidrofobna zaščita kamnitih skladov v notranjščini. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Dušan Kramberger.

LJUBLJANA, MIKLOŠIČEVA ULICA 16, fasada arhitekta Fabijanija. – Čiščenje in lep-

Sl. 176. Ljubljana, grajska kapela – poškodbe na poslikavi (f. V. Benedik)

Fig. 176. Ljubljana, the Castle church – the damages on the wall-painting

ljenje, poškodovanih figur iz glazirane keramike, domodelacija poškodb, popravilo fasadne dekoracije, kitanje in vstavljanje tufa v poškodbe, zemenjava polic in popravilo ostalih poškodb, impregniranje. Vodja akcije Momo Vuković.

LJUBLJANA, PARK TIVOLI. – Na podlagi fotodokumentacije rekonstruirali plastiko Putta z ribo za fontano pod Tivolskim gradom. Izdelali smo tudi kalup in odlitek iz armiranega poliestra. Vodja akcije Peter Reberšek, odgovorni konservator Staša Blažič Gjura.

LJUBLJANA, ROBOV VODNJAK. – Finalna dela na kopiji tretje figure, obdelava poliranih površin na prvih dveh figurah in izdelava posameznih arhitekturnih elementov vodnjaka. Vsa dela je vodil Momo Vuković.

LJUBLJANA, STOLNA CERKEV SV. NIKOLAJA. – Restavriranje močno poškodovane freske »Oznanjenje«, ki jo je po originalu Janeza Wolfa naslikal Izidor Mole (1964). Na mnogih mestih je barvna plast odpadla, površina je bila razpokana in zelo prašna. Poslikavo smo očistili, utrdili, pokitali razpoke in ostale poškodbe ter retuširali zakitane površine. Dela je vodil Rado Zoubek, odgovorna konservatorja Staša Blažič Gjura, Uroš Lubelj.

LJUBLJANA, ZAVAROVALNA SKUPNOST TRIGLAV, kip. sv. Florijana. – Lesena soha nadnaravne velikosti je bila površinsko poškodovana, razpokana in zamazana. Očistili smo polihromacijo, zakitali in poretuširali poškodbe in izdelali manjkajočo helebardo in prst, nato pa kip postavili na nekdanje mesto v avli Zavarovalnice. Dela je vodil Momo Vuković.

LOPATA, p. c. sv. Neže. – Dela na objektu so zasnovana kompleksno in temeljijo na usklajenem delu strokovnjakov z različnih področij. Tako so potekala raziskovalna dela, zraven pa tudi konkretni posegi na poslikavi mojstra Tomaža in Senja v notranjščini ladje. Skoraj polovica poslikave je že uničena zaradi raznih predelav, kar pa je še ostalo, je močno poškodovano. Eden od razlogov za to je tudi v sami tehnologiji izvedbe, rezultat tega pa je, da so ometi zelo slabo vezani na podlago in odstopajo od temeljnika. Tako odstopljene freske predstavljajo velik tehnološki problem. Treba jih je obšiti in injektirati, da se omet ponovno oprime podlage. Velike površine so bile prekrite z beleži, ki jih je treba odstraniti. Česar od omenjenih posegov še nismo opravili, bo treba zaključiti v prihodnjem obdobju. Na zunanjščini cerkve pa je

izvedena rekonstrukcija baročne strehe zvonika, ki je bil v zadnji vojni uničen. Vodji celotnega projekta obnove sta bila Ivan Bogovčič in Franc Vardjan, dogovorni konservator pa Marinka Dražumerič.

MALE RODNE nad Rogaško Slatino, p. c. sv. Mohorja in Fortunata. – Stenska poslikava v prezbiteriju. Poškodbe in razpoke smo pokitali, injektirali votla mesta in izvedli poskus retuše in delno rekonstrukcijo ne eni od obočnih pol. Vodja restavratorskih del Aleš Sotler, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

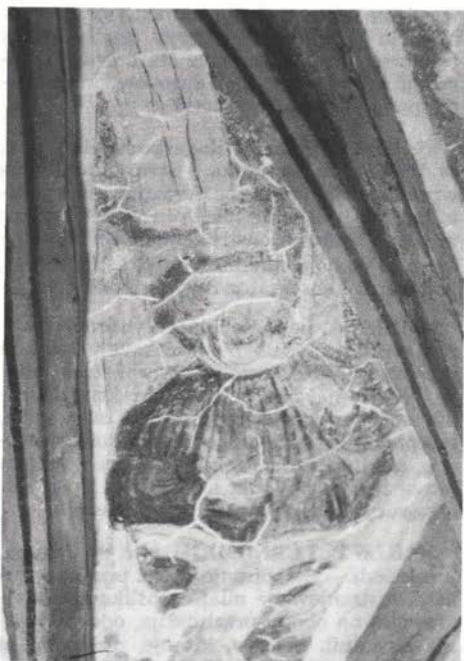
MULJAVA, p. c. Marijinega vnebovzjetja. – Restavratorska dela na poslikavi v ladji in prezbiteriju (predvsem na severni strani obočka), odstranjevanje beležev in rekristaliziranih soli ter kasnejših preslikav na rebrih, sklepnikih in konzolah, obdelava dokumentacije, meritve, izrisi, dela na projektu in priprava razstave. Vodja akcije Ivan Bogovčič, odgovorni konservator Alenka Železnik.

NAKLO PRI ČRNOMLJU, p. c. sv. Jakoba, prezbiterij. – Strapiranje enega prizora v luneti, odstranjevanje mlajše poslikave s stenskih slik na oboku prezbiterija, odstranjevanje recentnih beležev, kitanje, obšivanje in injektiranje. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Marinka Dražumerič.

Sl. 177. Ljubljana, zavarovalnica Triglav, kip sv. Florijana po obnovi (f. V. Benedik)

Fig. 177. Ljubljana, Insurance Company Triglav – the statue of St. Florian after restoration

Sl. 178. a, b. Male Rodne, p. c. sv. Mohorja in Fortunata – zakitane poškodbe in poskus retuširanja (f. A. Sotter)
Fig. 178. a, b. Male Rodne, the filial church of St. Hermagoras and Fortunatus – the puttyed ruined parts and the attempt to retouch

NOVAKI, Partizanska bolnica Franja. – Strokovni nadzor pri odpravljanju posledic plazov, ki je poškodoval objekte in dostop. Vodja Franc Vardjan. Rekonstrukcija maskirne poslikave na sledečih obnovljenih barakah: Soba za ranjence in bunker (1), Rentgen (5) in Soba za zdravnike (4). Vodja akcije Aleš Sotler, odgovorni konservator Samo Bevč.

NOVO CELJE, graščina. – Restavriranje stenskih slik na stropu kapele in na oltarni steni. V okviru graščine kot celote je bil izdelan projekt revitalizacije baročnega parka in izvajanje nadzor nad opravljenim posegom. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Ivan Stopar.

NOVO MESTO, Dolenjski muzej, polihromirana lesena plastika sv. Jurija. – Opravili smo utrjevanje barvne plasti, čiščenje, impregnacijo proti lesenim zajedalcem, lepljenje odpadlih kosov, izdelali manjkajoči del čelade iz iste vrste lesa kot je celota (lipa) ter barvno uskladili novoizdelani del. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator tov. Pungartnik.

NOVO MESTO, kapitelj. – Restavriranje in delna rekonstrukcija kamnitih rozet v odprtinah v zvoniku. Vodja akcije Vasja Ulrih, odgovorni konservator Jovo Grobovšek.

OLIMJE, nekdanji samostan. – Izmere, izris, izdelava projekta obnove in rekonstrukcije jarka, drenaže in ribnika. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

PIJAVA GORICA, p. c. sv. Simona in Jude. – Sondiranje notranjščine prezbiterija zaradi ugotovitve kvalitete in kvantitete stenske poslikave. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Juša Vavken.

PIRAN, ž. c. sv. Jurija. – Raziskave arhitekture in gradbenih faz, sondiranje notranjščine (zadnja faza), izmere in izris za izdelavo projekta sanacije. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Jure Bernik.

POLHOV GRADEC, graščina. – Predlog sanacije štukature v kapeli, izmere in izris Neptunovega vodnjaka in projekt rekonstrukcije parka. Vodja akcije Franc Vardjan.

PTUJ, Pokrajinski muzej, figure pritlikavcev iz graščinskega parka v Dornavi. – Prevoz

Sl. 179. Pijava gorica, p. c. sv. Simona in Jude – sondiranje prezbiterja (f. V. Benedik)

Fig. 179. Pijava gorica, the filial church of St. Simon and Judas – the sounding of presbytery

kamnitih figur in priprava za konservacijo. Vodja akcije Ljubo Zidar, odgovorni konservator Metka Kavčič.

RIBJEK PRI OSILNICI, p. c. sv. Egidija. – Restavriranje levega stranskega oltarja (Sv. Barbara). Zaključevanje restavratorskih del na plastikah, ki so še ostala od lanskega leta, zlatenje ali srebrjenje in lazuriranje ornamente ter rekonstrukcija polihromacije arhitekture oltarja. Vodja akcije Miladi Makuc Semion, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

ROGAŠKA SLATINA, obnova dela parka, projekti. – Attemsov spomenik, glavni parter, izvir, latnik. Vodja akcije Franc Vardjan.

SEVNICA, kužno znamenje sv. Martina. – Utrjevanje močno poškodovanih kamnitih figur demontiranih z vrha stebra in poskus domodelacije. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Ivan Stopar.

STRAHOMER, p. c. sv. Jakoba. – Odstranjevanje mlajše poslikave s prizora »Poklon

Sl. 180. Strahomer, p. c. sv. Jakoba – del odkritih fresk na s. steni (f. V. Benedik)

Fig. 180. Strahomer, the filial church of St. Jacob – the part of the discovered frescos on the north wall

Svetih treh kraljev« na severni steni ladje. Vodja akcije Marko Butina, odgovorni konservator Juša Vavken.

STRUNJAN, ž. c. Marijinega prikazovanja. – Restavriranje dveh slik velikega formata »Marijina smrt« in »Marijino vnebovzetje«. Opravljeno delo: konservacija in priprava za podplepljenje, čiščenje in kitanje. Za prihodnje leto ostanejo še sledeča dela: ravnanja (glajenje) in izolacija kita, lakiranje, podlaganje barv, končna retuša, napenjanje na podokvir in zaščitno lakiranje. Vodja akcije Miha Pirnat, odgovorni konservator Jure Bernik.

ŠMARJE PRI JELŠAH, kapelice križevega pota. – Nadaljevanje začete restavriranja plastik križevega pota. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Bogdan Badovinac.

TRATA PRI KOČEVJU, p. c. sv. Duha. – Restavriranje treh močno poškodovanih oljnih slik z glavnega oltarja (spremembe v barvni plasti zaradi požara), restavriranje antependija, nekaterih plastik svetnikov in angelov ter oltarne arhitekture. Vodja akcije Darko Tratar in Petek Reberšek, odgovorni konservator Alenka Železnik.

Sl. 181. Trata pri Kočevju, p. c. sv. Duha – oltarna slika »Snevanje s križa« pred posegom (f. V. Benedik)

Fig. 181. Trata pri/by Kočevje, the filial church of Holy Spirit – the altar-painting "Taking down from the cross" before intervention

TURJAK, mlajša grajska kapela. – Odstranjevanje beležev s fragmentov stenskih slik v notranjščini, rekonstrukcija dekorativne slikane zavese ter slikanje posvetilnih križev. Vodja akcije Darko Tratar. Kiparska dela na zunanjščini – rekonstrukcija kamnitega podboja vhodnih vrat. Vodja akcije Momo Vuković, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

VELIKE POLJANE, p. c. sv. Tomaža, stenske slike na fasadi. – Utrjevanje ostankov dekorativne poslikave na zunanjščini prezbiterja v območju vzhodnega okna. Vodja akcije Ljubiša Milič, odgovorna konservatorica Mojca Arh.

VISOKO POD KUREŠČKOM, p. c. sv. Nikolaja. – Sondiranje na fasadah – odkriti elementi zazidanih gotskih oken, rekonstrukcija »Luxurije« na zunanjščini severne stene ladje v fresco tehniki in izris celotne poslikave (prezbiterij, ladja in Krištof na zunanjščini). Odstranjevanje beležev s poslikave v spodnjem delu prezbiterja in na konzolah in s patroniranega pasu s križi v ladji ter sondiranje poslikave zidanje menze. Priprava in poskusna aplikacija vzorcev dekorativnega ometa na fasadi. Vodja akcije Ivan Bogovčič, odgovorni konservator Juša Vavken.

Sl. 182. Visoko pod Kureščkom – poskusi čiščenja stenske poslikave v prezbiteriju (f. V. Benedik)

Fig. 182. Visoko pod/under Kurešček – the attempts of cleaning the wall-painting in presbytery

VIŠNJA GORA, grajska razvalina. – Metodološke osnove za prezentacijo razvalin. Vodja akcije Franc Vardjan, odgovorni konservator Špelka Valentinčič Jurkovič.

VOJNIK, Kremerserschmidtova oljna slika iz ž. c. – Sondiranje in ostale raziskave kot predhodna faza restavratorskega posega na nevalitetnem likovnem delu. Vodja akcije Miha Pirnat.

VRBA, p. c. sv. Marka. – Osvežitev barv na odkritih poslikanih rebrih, sklepnikih in konzolah, ponekod delna rekonstrukcija, kitanje in retuširanje. Rekonstrukcija poslikave okrog srdnjega zazidalnega okna v prezbiteriju delno odprtega in spremenjenega v nišo. Odstranjevanje kasnejših ometov sten prezbiterija do originalnega nivoja. Beljenje ostanja in obočnih pol, v ladji pa zazidava fug pod

stropom. Vodja akcije Rado Zoubek, odgovorni konservator Nika Leben.

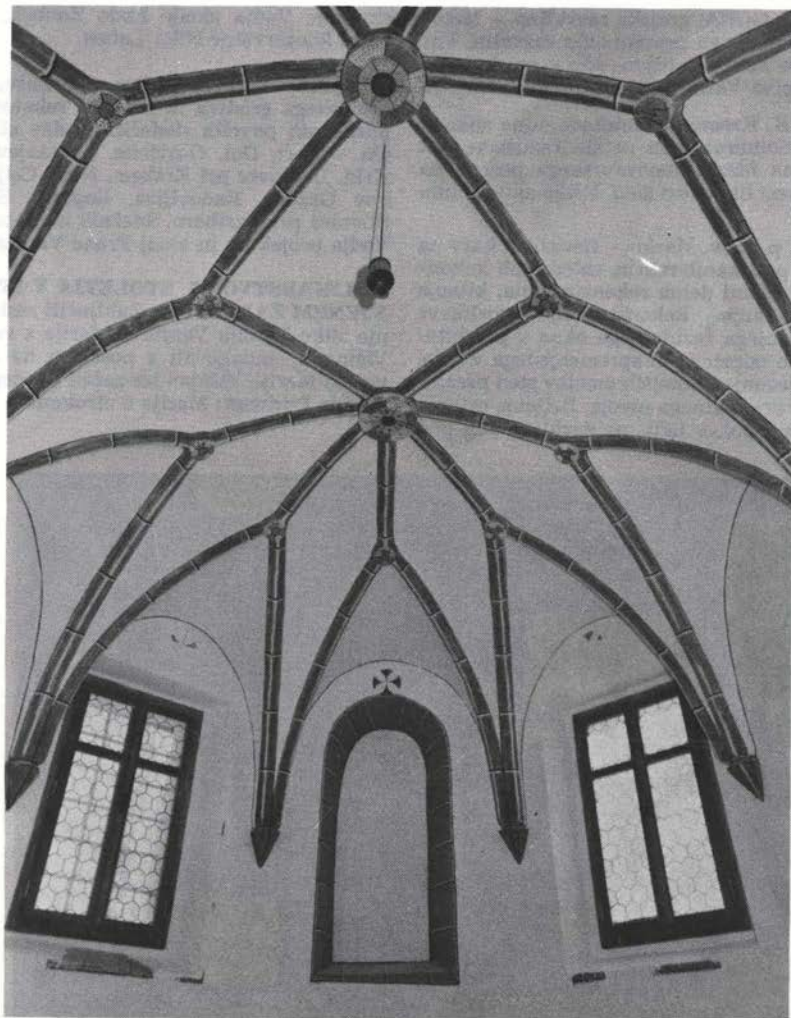
PARKI – izmere, analize, raziskave, študij arhivskega gradiva in projekti rekonstrukcij parkovnih površin sledečih gradov ali graščin. – Borl, Dol, Goričane, Kostanjevica na Krki, Leskovec pri Krškem, Novo Celje, Polhov Gradec, Radovljica, Rogaška Slatina, Slivnica pri Mariboru, Snežnik in Štatenberg. Vodja projektov in akcij Franc Vardjan.

SLIKARSTVO 17. STOLETJA V ISTRI IN NJENEM ZALEDJU. – Zaključili restavriranje slike Zorzija Venture: Marija s svetniki, Vižinada, nadaljevali s posegom na Roženski Mariji, Višnjan ter začeli s posegom na sliki iz Pridvora: Marija z otrokom in svetniki.

Sl. 183. Vrba, p. c. sv. Marka – okence, odkrito na j. steni ladje (f. V. Benedik)

Fig. 183. Vrba, the filial church of St. Marcus – the small window discovered on the south part of the nave

Sl. 184. Vrba, p. c. sv. Marka – obok obnovljenega prezbiterja (f. V. Benedik)
 Fig. 184. Vrba, the filial church of St. Marcus – the arch of the restored presbytery

STROKOVNE RAZSTAVE.

– Sodelovanje na razstavi »Istra 17. stolec«, Muzej Mimara.

– Razstava ob 40-letnici organiziranega restavratorstva v Sloveniji, Ljubljana, KIC Križanke.

– Razstava o sanaciji Partizanske bolnišnice Franje, Cerčno, knjižnica.

– Razstava o restavriranju Fallerjevih orgel in stolnične Sočutne, Ljubljana, Narodna galerija.

– Razstava Parki kot kulturni prostor, Ljubljana, Mestna galerija.

– Razstava o restavriranju slike Z. Ventura: Marija s svetniki, Vižinada.

DEČANI, samostanska cerkev. – Lepljenje, kitanje, domodelacija ter injektiranje poškodovanjega kamnitega kapitela v nartekstu. Vodja akcije Momo Vuković.

DUBROVNIK, katedrala, Tizianov poliptih
»Asunta«. – Restavriranje treh stranskih prizorov poliptiha: levo sv. Vlaho s sv. Janezom Krstnikom, desno pa sv. Nikolaj s sv. Antonom Puščavnikom, nad njima pa Marija iz Oznanjenja. Na že prej restavriranem nadangelu Gabrijelu pa je bil opravljen samo manjši »kozmetični« poseg. Slike so bile mestoma precej poškodovane, barvna plast je ponekod odpadla, recentne poslikave so bile nanešene preko originala ali celo direktno na platno – brez kitanja, velik del lazur pa je izbrisal zob časa. Slike smo dublirali, vse zaščitne pre-maze in preslikave odstranili, zakitali poškodovana mesta, montirali slike na nove podokvirje, retuširali poškodbe in barvno plast zaščitili z damar lakom. Vodja akcije Miha Pirnat, odgovorni konservator Kate Bagoje in komisija.

SPLIT, Galerija Meštrović. – Restavriranje poškodb na štirih bronastih plastikah v parku pred galerijo. Razpoke, ki so nastale kot posledica poroznosti pri vlivanju, je bilo treba zavariti, zvar zbrusiti in patinirati. Vodja akcije Momo Vuković.

Sl. 185. Dubrovnik, katedrala – spodnji stranski slike na Tizianovem poliptihu po posegu (f. V. Benedik)

Fig. 185. Dubrovnik, the cathedral – the lower lateral paintings on Tizian's polyptych, after intervention

SKLEPI POSVETOVANJA USTVARJALNOST IN KONSERVATORSTVO

Problematika konservatorskih programov

Odnos med konservatorjem kot predstavnikom strokovne službe in arhitektom – potencialnim ustvarjalcem novih vrednot, ki pa posega v objekt dediščine, je na racionalni ravni treba urejati s konservatorskim programom. Namen konservatorskega programa je, da kljub posegu v objekt dediščine ohranimo vse njegove ključne spomeniške lastnosti, hkrati pa pustimo odprte možnosti za ustvarjanje novih vrednot. Nobeno arhitekturno ime, pa čeprav smo izbrali projektanta na natečaju, vnaprej ne zagotavlja, da bo njegov poseg ustvaril večjo vrednost od tiste, ki jo lahko izgubimo zaradi neustrezne obnove. Zato je odgovornost konservatorja, ki ima na skrbi ohranjanje spomeniških vrednot, še toliko večja.

Tako se pred konservatorsko stroko postavlja naloga, da bolj trdno določimo vsebino in vlogo konservatorskih programov. V praksi se je sicer konservatorski program že uveljavil, vendar kot neobvezna oblika priprave na posege in je mogoče, da tudi pri pomembnih spomeniških objektih obnove potekajo brez najnujnejših strokovnih priprav in brez dokumentiranja stanja pred posegi, med njimi in po zaključku del. Ta nevarnost je še toliko večja, ker varstvena vsebina ni obvezni del lokacijskih postopkov in postopkov za pridobitev gradbenega dovoljenja. Poleg tega pa se tudi večji in dolgotrajni posegi na spomenikih izvajajo le na podlagi priglasitev del.

Načeloma je konservatorski program del operacionalizacijske faze varstvenih opravil, ki sledi zbiranju in urejanju podatkov o dediščini. Ker konservatorski program pomeni podlago za dokončno odločitev o usodi konkretnega spomeniškega objekta, je potrebno njegove rezultate tudi strokovno verficirati. S tem bi tudi dosegli večjo strokovno neoporečnost varstvenih zahtev.

Verifikacija konservatorskih programov vsaj za najpomembnejše spomenike in znamenitosti je vsekakor ena od prihodnjih nalog republiškega zavoda. Ker se zavzemamo za

projektni način reševanja ključnih vprašanj varstvene stroke, je treba tudi pri pripravi konservatorskih programov in pri njihovi verifikaciji uveljaviti takšen način dela. V tem okviru se kaže vloga republiškega zavoda kot strokovne ustanove, ki je zadolžena za organiziranje projektne dela tudi na tem področju.

Poleg tega se je treba dogovoriti:

- kakšna mora biti minimalna vsebina konservatorskega programa, še posebej v primerjavi z drugimi strokovnimi izdelki varstvene službe, kot so konservatorske smernice in konservatorski oziroma restavratorski projekt;

- kako rezultate konservatorskega programa vključiti v formalne planske in upravne postopke od smernic za pripravo prostorskih izvedbenih aktov do lokacijskega in končno uporabnega dovoljenja;

- kako organizirati delo pri sistematični pripravi konservatorskih programov »na zalogo«, kar hkrati pomeni, da si moramo prizadevati za ustanovitev posebnih finančnih virov, iz katerih bi krili stroške za takšno delo. Takšni konservatorski programi bi morali vsebovati tudi projektne preizkuse, kar vse bi dajalo trdnejšo startno podlago za aktivno varovanje večjega števila spomeniških objektov in za pravočasno usmerjanje potencialnih in že znanih investitorjev;

- kako preseči dosedanjo neučinkovitost varstvenih prizadevanj pri reševanju objektov dediščine, ki so v zasebni lasti. V takšnih primerih ne pomagajo niti konservatorski programi niti vključevanje varstvenih zahtev v upravna dovoljenja, če hkrati ne spodbujamo lastnikov, da upoštevajo varstvene zahteve. Zato mora družba oblikovati sistem subvencij, davčnih olajšav, oprostitev raznih prispevkov in podobnega. Naloga stroke pri tem je, da predlaga takšne sistemske rešitve in da si prizadeva za njihovo uveljavitev.

Zapisala Jelka Pirkovič

GRADOVI IN DVORCI

(Metodološki postopki)

I. ANALIZE

1. Splošni del:
  - a) lokacija (karta)
  - b) spom. status (pravni status – planski status)
  - c) zgodovinska in umetnostno-zgodovinska opredelitev
2. Osnovna dokumentacija:
  - a) arhivska dokumentacija – fizična podoba (stare upodobitve, načrti, fotografije, vrtna arhitektura)
  - b) dokumentacija sedanjega stanja.
 Načrti: geodetski posnetki (kataster, fotogrametrijski posnetki, avionski posnetki). Posnetki stanja, tlorisi, prerezi, fasade, detajli, komunalna opremljenost in cestne povezave (Vrtna arhitektura: posnetki stanja)
  - c) dok. konstrukcij, vloge
  - d) analiza funkcije (neprierno, brez funkcije, v delni funkciji)
3. Raziskave objekta:
  - a) arheološke raziskave (načrti raziskav, arh. material po plasteh – kemične raziskave)
  - b) umetnostno-zgod. raziskave stavbnega razvoja (sondiranje zidnih stikov, proučevanje ometov – freske – horizontalne sonde fasad (infrafoto-9 metoda)
  - c) raziskave historičnih funkcij

II. SINTEZA

1. Valorizacija:
  - a) krajinska (historična in sedanja) (vedute)
  - b) zgodovinska in umetnostno-zgodovinska

c) arhitektonska

2. Konservatorski program:

Program izhaja iz valorizacije in konkretno predlaga režim varovanja izhajajoč iz spom. celote (ne iz detajlov) (pri tem upošteva rezultate vseh strokovnih raziskav objekta).

Oceni različne možnosti bodočih funkcij upoštevajoč valorizacijo in analizo fizičnega stanja (komisija – verifikacija).

3. Modelna študija izrabe preverja možnosti vgraditve različnih funkcionalnih izrab (muzejskih, gostinskih, hotelskih, kulturnih ali kombiniranih) upoštevajoč razpoložljive površine, volumne objekta, projektantske normative, sanitarnih, ognjavnih in drugih predpisov, ob doslednem vgrajevanju konservatorskega programa v projekt revitalizacije (rekonstrukcije, reanimacije) (komisija – verifikacija).

4. Sodelovanje v projektno-tehnični dokumentaciji

Spom. služba spremlja projekt v vseh fazah pridobivanja proj.-tehnične dokumentacije za pridobivanje lokacijskega in gradbenega dovoljenja. Nadzoruje vgraditev projektnega modela v vse faze projektiranja. Načrte verifira imenovana komisija.

5. Nadzor nad izvajanjem del

Spom. služba nadzira izvajanje del na spom. objektu po izdaji gradbenega dovoljenja in rešuje eventualne strokovne probleme in različne dileme, ki bi nastale med izvajanjem del na spom. objektu (sodelovanje komisije v spornih točkah in občasni pregled).

Nataša Štupar-Šumi

ARHEOLOŠKA DEDIŠČINA IN UREJANJE PROSTORA

Spomenik je spomenik. Vendar pa vsak od njih ne vpliva enako na okolni prostor, zelo različne so aktivnosti, ki jih zahteva ali omogoča. Varstvo dediščine zahteva dobro informiranost. Majhno število objektov-območij, ki bi bili vsestransko »najbolj vredni in zato skrb države« je dezinformacija, ki lahko povzroči hudo škodo v ohranjenem spomeni-

škem tkivu. Zato moramo jasno povedati, kateri objekti so za posamezna področja javnega življenja potrebni posebne obravnave. Zato predlagamo arheologi, ki delamo pri varstvu naravne in kulturne dediščine, seznam objektov, ki zanje sodimo, da jih je treba pri urejanju prostora tako upoštevati, da so odločitve v zvezi z njimi dogovorjene tudi na republi-

škem in ne le na občinskem nivoju. Posebej njih arheološke vsebine ne navajamo, saj se je o tem moč poučiti iz literature in dokumentacije posameznih zavodov. V večini naštetih krajev je združenih več enot, ki so povezane po določeni strokovni logiki med seboj, brez pomena pa tudi ni vmesni prostor in njegov značaj. Seveda so mnoga od naštetih območij danes v značilni podobi arheološkega območja z malo ali nič na prvi pogled vidnimi sledovi. Skoraj vsi imajo praktično sekundarno funkcijo (gozd, kmetijsko ali celo stavbno zemljišče), ki praviloma po dobrem preudarku in določenih ukrepah s spomeniško funkcijo ni nezdružljiva. Mnogi med njimi izrazito definirajo krajino (tako prazgodovinska gradišča, višinske postojanke, gomile, cestišča, kraške zapore itd.), drugi so zaradi svoje izpovedi in posameznih oblikovnih posebnosti tako enkratni, da morajo vtisniti svoj pečat tudi sodobnemu oblikovanju naselja ali nudijo možnost za v prostoru odmevne aktivnosti (kulturni turizem). V seznamu pa ni urbanističnih območij, kjer je del varstvenega režima tudi zavarovalno izkopavanje.

Ajdovščina: Ajdovščina, Gradišče, Črniče-Tabor, Planina-Sv. Pavel, Col, Podkraj-Hrušica, Podnanos-Hrašče, Vrtovin-Sv. Pavel

Brežice: Dobova, Vel. Malence

Celje: Celje, Lemberg pri Strmcu, Vipota
Cerknica: Benete, Cerknica, Dol. vas, Tržišče, Lož-Loški grad, Podlož-Križna gora, Stari trg pri Ložu-Ulaka

Črnomelj: Rožanec, Vinica-Šlemine, Pusti gradec, Moberna vas

Domžale: Trojane, Učak, Zg. Prekarje, Cicej, Slivna, Nad Dežnom, Vrh sv. Miklavža, Travnarjevo gradišče

G. Radgona: G. Radgona

Grosuplje: Muljava, Pristava nad Stično-Sv. Lambert, Stična, Vir pri Stični, Valična vas, Velika Ilova gora-Gradišče, Veliki Korinj, Vrh pri Višnji gori, Gradišče, Zg. Slivnica, Magdalenska gora, Ivančna gorica

Hrastnik: Njivice pri Ratečah-Vranski hrib

Idrija: Kladije (zapore), Šebrelje-Sv. Ivan in Divje babe

Iirska Bistrica: Dol. Zemon, Trnovo, Strazica, Sv. Ahac, Knežak-Obroba in Gradišče in Vrh, Čepno, Šembije-Gradišče, Jelšane-Sv. Katarina in Gradišče in Sušanj

Izola: Dvori-Kaštelir, Izola-Simonov zaliv

Jesenice: Moste pri Žirovnici, Ajdna, Rodine, Smokuč

Kamnik: Kamnik, Kamniška Bistrica-Mokriška jama, Šmartno v Tuh. dolini-Ivanjk

Kočevje: Brezovica-Spaha, Kostel, Željne

Koper: Črnotiče-M. Snežna, Gradin-Tabor, Jelarji (Elerji), Koper, Pomjan, Predloka, Sočerga-Sv. Kvirik, Sermin

Kranj: Kranj, Šmarjetna gora, Preddvor, Bašelj, Sv. Lovrenc, Gradišče, Sv. Jakob, Vitčnik

Krško: Drnovo, Libna, Kostanjevica, Podbočje-Stari grad, Nemška vas-Ajdovska jama

Laško: Laško, Sedraž-Kozjica

Lenart: Andrenci, Trotkova, Lormanje, Osek

Lendava: Dolnji Lakoš, Dobrovnik

Litija: Vače-Slatna, Krona, Klenik, Sp. Log, Gradišče p. Litiji, Hohovica, M. Štanga-Kamplov hrib, Moravče-Roje, Primskovo, Vintarjevec

Lj.-Bežigrad: Ljubljana območje

Lj.-Center: Ljubljana območje

Lj.-Vič-Rudnik: Lj.-Barje-Ig, Lj.-Barje-Plešivica, Vn. in Notr. gorice, Polhov Gradec, Polh. gora, Rakitna, Rob-Selo

Lj.-Šiška: Lj. Dravlj

Ljutomer: Šafarsko

Logatec: Martinj hrib, Logatec

Maribor-Ruše: Ruše

Maribor-Tabor: Betnava, Razvanje, Poštela

Maribor-Pobrežje: Pobrežje

Maribor-Tezno: Hoče

Maribor-Rotovž: Maribor-m. jedro, Maribor-Piramida

Metlika: Podzemelj-Kučar, Metlika-Dacarji

Mozirje: Podolševa-Potočka zijalka

M. Sobota: Bukovnica

Nova Gorica: Branik-Rabotnica, Grgar-Gradišče, Kostanjevica-Gрмаča, Nova Gorica, Temnica-Sv. Ambrož

Novo mesto: Novo mesto-Marof, M. njive, Kandija, Bela cerkev-Vinji vrh, Dol. Toplice-Cvinger, Gorenja Straža, Groblje, Mačkovec p. Dvoru, Vinkov Vrh, Mihovo-Gradec, Zidani gaber, Vrhpeč-Sv. Ana

Ormož: Ormož-mesto, Godeninci, Pavlovci, Pavlovski vrh

Piran: Piran-mesto

Postojna: Orehek-J. v Lozi, Pivka, Predjama, Prestranek-Ovčja jama, Slavina, Šmihel p. Nanosom, Tabor n. Zagorjem-Šilentabor, Zagon-Betalov spodmol, Čepno-Štirna, Hruševje

Ptuj: Ptuj, Hajdina, Formin, Podlehnik-Sv. Marija, Ptujška gora, Sp. Jablane

Radovljica: Bled-tudi Grad, Otok, Radovljica, Srednja vas v Bohinju, Zasip, Ribčev laz-M. in V. Gradec

Ravne: Kotlje

Ribnica: Stene sv. Ane v Mali gori

Savinja: Rovišče p. Studencu, Vranje-Ajdovski gradec, Tržišče-Šentjurski hrib

Sežana: Dolenja vas-Bandjera, Sv. Jurij, Dolenja vas-Hribi, Tabor, Nasirec-Grublje, Povir, Rodik, Rožice-Obesena, Sveto, Škocjan, Tomaj, Volčji grad-Deb. griža, Vrhpolje,

Avber–Gradišče, Beka, Brestovica p. Komnu, Čipnje–Ostri vrh, Dolnje Vreme, Famlje–Stari grad, Gradišče p. Materiji, Gradišča, Hrpe-lje–Debela griža, Kodbilj, Kazlje–Vahta, Lok-več, Lokovec–Škratljeвица, Senožče, Sežana, Škrbina, Tabor p. Vrabčah, Zagrajec–Brith, Zazid

Slovenj Gradec: G. Dolič–Špehovka, Legen, Stari trg z Gradom in Puščavo

Slov. Bistrica: Sl. Bistrica, Šmartno na Poh. in Jurišna vas

Slov. Konjice: Brinjeva gora, Sp. Grušovje

Šentjur: Rifnik, Loka p. Žusmu–Tinje

Šk. Loka: Breznica–Lubniška j. Kevderc, Godešič, Selca–Babnik, Trnje–Puštal

Šmarje pri Jelšah: Zagaj–Svete gore, Prela-sko

Tolmin: Grahovo ob B., Koritnica, Zarako-vec, Idrija ob B., Slap, Kobarid, Most na Soči, Bovec, Podbela–Sv. Helena, Robič–Staro selo

Trebnje: Korita p. Dobrnič, Mokronog, Trebnje s Pristavo in Benečijo, Vrhtrebnje–Kunkelj

Vrhnika: Borovnica, Pokojišče, Lj. Vrh, Ljubljansko barje–Blatna Brez., Bevke, Lj.–Barje, Plešivica, Vrhnika

Zagorje: Zasavska Sv. Gora, Rovišče

Zalec: Ločica p. Polzeli, Šempeter v Sav. dolini

SEZNAM NAJPOMEMBNEJŠE NEPREMIČNE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE

Predloženi seznam je rezultat skupnega dela etnologov konservatorjev v letu 1989 in v začetku leta 1990. Namen njegove izdelave je ob predvsem revizija že obstoječega gradiva »Etnološka dediščina kot obvezno izhodišče dolgoročnega plana RS 1986–2000«.

Zavedati se moramo, da merila, s katerimi smo izbrali seznam (avtorsko, razvojno, tipološko, zgodovinsko–pričevalno, kulturno–civilizacijsko in prostorsko), predstavljajo širši pogled na vrednotenje obravnavanega gradiva v vsebinskem smislu.

Temeljna stroka bolj kot druge družbo-slovne stroke luči in izpostavlja neposredno povezanost človeških bivališč z njegovim vsakokratnim gospodarjenjem, družbenimi raz-merami in duhovno usmerjenostjo. Poleg obravnave objektov in območij, ki pričajo o določenih družbenogospodarskih razmerah v izbranem času in prostoru, zaznavamo odnos posameznika do obravnavanega objekta, išče-mo vzroke za njegov nastanek, predelave, ru-šenja, prestavitve. Ugotavljamo njegov pomen za okolico, kakor tudi povratne vplive fizič-nega in družbenega okolja za stavbo v prete-klosti, kakor tudi v sedanjosti.

V seznam »etnološke« dediščine po bolj ali manj posrečeni strokovni delitvi dela v prete-klosti uvrščamo:

1. objekte (stanovanjske hiše na podeželju, gospodarska poslopja, znamenja)
2. območja (kmečke domačije, dele naselij, skupine objektov)
3. naselja (trška, vaška, delavska, železar-ska, planšarska)

Kratko rečeno; ta seznam predstavlja po predloženih kriterijih optimalno mrežo izjem-nih objektov na območij kot ključnih primer-ov izbranega tipa, predstavnika določene po-klince in družbene skupine, pogojenega z do-

ločenim načinom gospodarjenja v izbranem prostorskem, časovnem in družbenem pre-re-zu.

Predloženi seznam, razvrščen po občinah, vsebuje že enotne varstvene skupine, ki jih uporabljamo za vse zvrsti spomenikov, in to so: spomeniki – S, spomeniške celote – SC, urbanistični spomeniki – US in krajinski parki – KP. Zaradi boljšega razumevanja jim je dodana še kratka opisna oznaka vsako-kratne obravnave enote.

Ob tem gradivu moramo ponovno opozorit na naloge DPS pri izvajanju optimalnejšega varovanja nepremične kulturne dediščine (ne samo republiških obveznih izhodišč!), ki bi jih bilo potrebno izvajati že v sedanjem sred-njeročnem obdobju.

Te pripombe so bile tudi poslana Zavodu za družbeno planiranje R Slovenije v prete-klem letu:

- razglasitev objektov in območij, ki imajo že dalj časa izdelane strokovne osnove;
- oblikovanje posebnega interventnega sklada za izvajanje nujnih posegov in adapta-cijskih načrtov za razglašene spomenike;
- oblikovanje sklada za arhitektonsko do-kumentiranje ogroženih objektov (še posebno lesenih);
- izpeljati nujno potrebne finančne ugod-nosti: spodbujevalne kredite in davčne ugod-nosti za imetnike in izvajalce (še posebno v smislu spremembe zveznega zakona o davkih občanov glede zmanjšanja davka od skupnega dohodka za sredstva, ki so se vložila za vzdrževanje ali za posege v letu, za katero se davek odmerja; slednji predlog je že spre-jet!);
- razpis natečaja za izdelavo tipskih pro-jektov stanovanjskih in gospodarskih poslo-pij, ki bi bili prilagojeni regionalni tipiki ter

primernih tehnoloških rešitev – seveda v povezavi s službo varovanja naravne in kulturne dediščine;

- sprostitev lastništva praznih hiš, zazidljivih zemljišč v naseljih,
- uskladitev kriterijev za opredelitev zazidljivih in nezazidljivih predelov vplivnih območij naselij;
- spodbuditev dela urbanističnih inšpektorjev;
- preoblikovati vsebino 34. čl. zakona o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. RS 1/81) v smislu ukinitve zavarovanja sredstev s hišpoteko.

AJDOVŠČINA

Batuje, Batuje št. 17; SC; domačijo sestavljajo adicijsko spojene etažne stavbne enote iz 17. stoletja

Goče; US; vas s stavbnim tkivom v historičnem jedru iz 16. stoletja

Gradišče pri Vipavi, Gradišče št. 10; SC; domačija »odprtega« tipa iz 18. stoletja z vrsto oblikovnih detajlov Kovk, Kovk št. 29; SC; domačija revnejšega sloja predstavlja prehodni stavbni tip slapskega in sredozemskega prostora Lozice, Lozice št. 7; S; domačija z nadstropnim, enoceličnim objektom iz l. 1759

Podraga, Podraga št. 50; SC; domačija »zaprtega« tipa izpričuje stavbni razvoj od 17. do 19. stoletja

Podraga; S; kamnito znamenje – pil izvira iz začetka 19. stoletja

Predmeja, Predmeja št. 138; S; kamnito znamenje – občestni svetilni steber iz preloma 18. in 19. stoletja

Tabor nad Črničami; US; vas s taborskim obzidjem na izpostavljeni legi

Vrhpolje; S; Kamnito stebrasto znamenje iz l. 1660

BREŽICE

Bojsno, Bojsno št. 39; SC; subpanonsko domačijo sestavlja pet velikih lesenih objektov

Curnovec, Curnovec št. 30; S; gostaška dimnica iz 18. stoletja

Kapele, Kapele št. 54; SC; domačijo sestavljata lesena stanovanjska hiša in ambiciozen kozolec toplar

Križe, Križe št. 5; SC; domačijo z lesenimi objekti dopolnjujejo dvorišče, sadovnjak in vrt

Mostec, Mostec št. 38; SC; domačijo oblikujeta pritlične lesene hiša in koruznjak

Stankovo; SC; niz vinskih hramov, ležečih ob kolovozu, izvira iz sredine 19. stoletja

CELJE

Kanjuce, Kanjuce št. 27; S; kamnita hiša z ohranjeno črno kuhinjo iz l. 1728

Polže, Polže št. 1; SC; domačijo tvorijo hiša z gospodarskim poslopjem, vodni mlin, žaga in kovačnica

Polže, Polže št. 5; SC; domačijo dolinskega tipa osrednje Slovenije sestavljajo hiša, štala in kozolec

CERKNICA

Dolenje jezero; US; občestna ravninska vas ob S robu Cerknškega jezera

Grahovo, Grahovo št. 52; SC; ambient domačije z mlinom in kovačnico

Lipsenj; US; gručasta vas na terasi nad Cerknškim jezerom Otok; US; gručasta vas na otočku na JZ kraju Cerknškega jezera

Stari Trg pri Ložu; US; trško naselje s poselitveno tradicijo, izhajajočo iz prazgodovine

Žerovnica; US; občestna vas z dominantno Herbljanovo kaščo

ČRNOMELJ

Stari trg ob Kolpi; US; trško jedro oblikovano na naravnem pomolu nad Kolpo

Žuniči, Žunič št. 5; SC; štirikotni, leseni zaprti belokranjski dvor

DOMŽALE

Gora pri Pečah; S; zidano baročno znamenje s poslikavo (sv. Florijan)

Goričica pri Ihanu, Goričica št. 9; S; pritlična stanovanjska hiša, tlorisno oblikovana v črki L, prislonsjena na taborsko obzidje

Lukovica pri Domžalah, Lukovica št. 57; S; pritlična, zidana stanovanjska hiša (nekdanja gostilna)

Lukovica pri Domžalah, Lukovica št. 62; S; nadstropna, zidana stavba podolžnega tlorisa – »stara pošta«

Lukovica pri Domžalah; S; stebrno znamenje s kipom Marije, Mošenik št. 11; SC; ambient domačije in baročnega zidanega znamenja z lipami

Selce; S; slopno znamenje s plastiko Pietà Straža; S; zidano znamenje ob cesti

Škocjan, Škocjan št. 2; SC; domačijo s stavbnim razvojem od 16. stoletja sestavljajo stanovanjska hiša, skedenj, toplar in vodnjak

GORNJA RADGONA

Lokavci, Lokavci št. 13; S; stanovanjska hiša, nekdanja viničarija, izvira iz srede 19. stoletja

Mele; S; stebrno znamenje iz prve polovice 16. stoletja

Paričjak, Paričjak št. 16; SC; domačija iz l. 1885 je oblikovana v črki L

Sovjak, Sovjak št. 26; S; enocelična klet – klečaja je deloma zidana, deloma spletena iz šibja

Sovjak, Sovjak št. 69; S; klet s prešo iz konca 19. stoletja

GROSUPLJE

Grintovec, Grintovec št. 2; S; nadstropni, zidani mlin na »zgornjo« vodo

Šentvid pri Stični; US; gručasta vas, nekdanji trg, s poselitveno tradicijo izvirajočo iz prazgodovine

Ponikve, Ponikve št. (ni!); SC; nadstropna, zidana stanovanjska hiša s kamnoseškimi detajli in mlin

Zdenska vas; US; obcestno vaško naselje

Zdenska vas, Zdenska vas št. 7; S; pritlična, zidana stanovanjska hiša z ornamentirano fasado

Zdenska vas, Zdenska vas št. 44; S; ambicioznejša stanovanjska hiša mestnega značaja

HRASTNIK

Podkraj, Podkraj št. 65; S; ambiciozno zasnovana stanovanjska hiša alpskega tlorisa iz časa okoli 1800

Šavna peč; US; gručasta vas ležeča na polici pod gorami

IDRIJA

Črni vrh, Črni vrh št. 53; S; kamnito znamenje – križ

Gorenja Kanomlja, Gorenja Kanomlja št. 43; SC; samotna domačija premožnih lastnikov, sestojeca iz osmih objektov

Idrija, Bazoviška št. 4; S; etažna, pribrežna rudarska hiša

Ravne pri Cerknem, Ravne pri Cerknem št. 52; SC; domačijo iz 19. stoletja tvorijo stanovanjsko poslopje, štala, kozolec, klet in hiša za »gostove« – združena s kletjo in pajštvo

Spodnja Idrija, Spodnja Idrija št. 80; SC; domačija premožnega kmeta je oblikovana v črki L (kašča s poslikavo)

Zadlog, Zadlog št. 26; SC; domačija s kovaničjo ob robu doline izvira iz konca 18. stoletja

ILIRSKA BISTRICA

Hrušica, Hrušica št. 16, 17; SC; domačija sestoji iz dveh, nekdanj ločenih objektov

Ostrožno brdo; S; kamnito znamenje – pil iz leta 1887

Podgrad, Podgrad št. 66, SC; domačija s stanovanjskim poslopjem iz 17. stoletja

Prem; US; naselje na sedlastem grebenu je stisnjeno v dveh vrstah med gradom in župno cerkvijo

Tominje; S; kamnito znamenje – kamniti križ iz leta 1727

IZOLA

Korte; US; strnjeno pozidana slemenska vas

Korte, Korte št. 97, 98, 99; SC; domačija predstavlja fasadno poenoten stavbni kompleks premožnega lastnika

JESENICE

Blejska Dobrava; S; znamenje z gotskim reliefom na pokopališču

Dovje, Dovje št. 17; SC; domačijo sestavljajo nadstropna, zidana stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje

Dovje; S; zidano »Anclovo« znamenje

Dovje; S; kapelica zaprtega tipa s poslikavo Marije

Gozd Martuljek, Gozd Martuljek št. 2, 3; SC; ambient »zaprte« in »vzporedne« domačije

Gozd Martuljek, Gozd Martuljek št. 90; S; zidani stegnjeni dom z gospodarskim delom v nizu

Jesenice, Stara Sava; CS; ambient gradu, cerkve, dimnika, ostankov plavža, vodnih rak, mlina in stanovanjske kasarne

Kranjska gora, Borovška c. št. 63; SC; domačijo sestavljajo deloma zidana, deloma lesena stanovanjska hiša (muzejska oprema) in gospodarsko poslopje

Mojstrana, Savska c. 13; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša s kamnoseškimi in slikarskimi elementi

Potoki, Potoki št. 11; S; nadstropna, zidana kašča s poslikavo

Rateče; US; vaško jedro tvorijo kmetije koroškega tipa

Smokuč, Smokuč št. 43; S; pritlična stanovanjska hiša z gospodarskimi poslopji v nizu

Srednji vrh, Srednji vrh št. 9; SC; domačijo sestavljajo nadstropna, zidana stanovanjska hiša (1506) in gospodarsko poslopje

Srednji vrh, Srednji vrh št. 18; SC; domačijo sestavljajo nadstropna, zidana stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje

Srednji vrh; S; slopno, baročno »Smolejevo« znamenje

Zgornja Radovna, Zgornja Radovna št. 13; SC; domačijo sestavljajo pritlična, zidana stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje

KAMNIK

Komenda; S; znamenje – oktogonalni steber z odprtim nastavkom iz leta 1510

Mala, Gojska, Velika Planina; KP; območje treh planšarskih zaselkov s poselitveno tradicijo iz prazgodovine, ločenih od rekreacijsko-turističnega predela

Mekinja, Neveljska pot št. 3; S; pritlična, deloma zidana in lesena stanovanjska hiša

Podgorje; S; kamnito stebrasto »Krvavo« znamenje iz leta 1510

Tunjice, Tunjice št. 41; SC; lesena domačija z ohranjeno notranjo opremo

Zgornje Palovče, Zgornje Palovče št. 5; S; leseni stegnjeni dom

KOPER

Abitanti; US; vas na ravnici s »tržno« zasnovanim prostorom

Abitanti, Abitanti št. 4; SC; domačijo sestavljajo stanovanjska hiša, klet in hlev

Črni Kal; US; vas z dolgo naselbinsko kontinuiteto, z dobro ohanjeno komunikacijsko mrežo in stavbno strukturo

Črni Kal, Črni Kal št. 17; SC; »korto« obdajajo stanovanjska in gospodarska poslopja

Črni Kal, Črni Kal št. 37; SC; domačijo v nizu tvorijo nadstropna stanovanjska in gospodarska poslopja z bogatimi kamnoseškimi detajli

Črni Kal, Črni Kal št. 46; S; nadstropna, enocelična »Benkova« hiša iz leta 1489

Črnotiče; US; vas delijo dve komunikaciji na tri dele

Črnotiče, Črnotiče št. 40; SC; domačija sestoji iz dveh sklenjenih nizov objektov (spodnji niz – ostanki)

Črnotiče, Črnotiče št. 45; S; stanovanjska hiša s kamnoseško bogato obdelanim portonom

Glem, Glem št. 17; SC; osrednji del domačije tvorita dve stanovanjski hiši (ognjišče, stopnišče!)

Gračiče, Gračiče št. 27; SC; domačija z izredno kvalitetnim portalom ob osrednji ulici

Gračiče, Gračiče št. 33; SC; domačija s kvalitetnimi kamnoseškimi detajli (njeno gradivo so bili ostanki od gradnje cerkvenega zvonika!)

Hrastovlje; US; vas s staro naselbinsko zasnovno in z razmeroma dobro ohranjeno tlorisno mrežo

Hrastovlje, Hrastovlje št. 38; SC; domačija z izjemno kvalitetno oblikovanim portonom izvira iz 2. polovice 17. stoletja

Koštabona; US; vas tlorisno eliptične oblike z izpostavljeno lego na ravnem delu pomola

Krkavče; US; trodelno vaško jedro s staro naselbinsko kontinuiteto leži na strmem pobočju

Krkavče, Krkavče št. 69, 71, 74; SC; skupino stanovanjskih hiš, povezanih z »mostovi«, označujejo bogati kamnoseški detajli

Mlini, Mlini št. 46; S; mlin na »zgjornjo« vodo (del ambienta treh mlinov)

Podpeč; US; strnjeno vaško jedro na pobočju je grajeno v pasovih

Podpeč, Podpeč št. 16; S; stanovanjska hiša s prizidkom iz leta 1547

Podpeč, Podpeč št. 30; S; tro-etažna stanovanjska hiša izhaja iz poznega 15. ali začetka 16. stoletja

Popetre, Popetre št. 6; SC; domačija grajena v nizu

Pregara; US; vas z razvrščenimi objekti po plastnicah in z dominantno lego v širšem prostoru

Smokvica, Smokvica št. 10, 15; SC; domačija sestojeca iz več stavb s pregrajenim stanovanjskim delom

Trsek, Trsek št. (ni!); S; mlin na »zgjornjo« vodo ob Dragonji

Župančiči, Župančiči št. 5, 6; SC; skupina stanovanjskih hiš, ki s treh strani oklepajo skupno dvorišče

Župančiči, Župančiči št. 14; SC; domačija je sestavljena iz dveh zaporednih nizov poslopj iz konca 19. stoletja

KOČEVJE

Bosljiva Loka, Bosljiva Loka št. 8; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt iz leta 1921

Črni potok; US; obcestna vas; z izrazito gradbeno linijo in dobro ohranjenimi posameznimi objekti

Čeplje, Čeplje št. 16; S; zidan stanovanjski objekt z ohranjeno črno kuhinjo iz leta 1836

Koprivnik, Koprivnik št. 19; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt z ornamentirano fasado in kamnitim portalom iz leta 1828

Morava, Morava št. 28; S; pritličen, zidan stanovanjski objekt s secesijsko okrašeno fasado

Mirtoviči, Mirtoviči št. 9; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt iz leta 1818 (nekdanja gostilna)

Rajše, Rajše št. 7, 8; SC; deloma zidana, deloma lesena vrhlevna objekta z ohranjeno črno kuhinjo

KRANJ

Bitnje; KP; območje zemljiške razdelitve v pasovih (kozolci, sakralni objekti, posamezna visoka drevesa)

Jamnik; S; kapelica zaprtega tipa s posl-kavo Petra Markoviča

Kranj – Stražišče, Benedikova ul. št. 7; S; nadstropna, zidana, nekdanj sitarsko-manufakturna hiša

Kranj – Stražišče, Tominčeva ul. št. 48; S; pritlična, lesena, trocelična sitarska hiša

Kranj – Stražišče, Tominčeva ul. št. 50; S; pritlična, lesena, trocelična sitarska hiša

Podbrezje, Podbrezje št. 55; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša velikega kmeta z zasnovno iz 17. stoletja

Praše, Praše št. 6; S; nadstropna, zidana kašča

Šenčur, Pipanova ul. št. 2; S; nadstropna, deloma zidana, deloma lesena stanovanjska hiša

Visoko; S; zidano složno znamenje (trup s peterokotnim profilom)

Voklo, Voklo št. 33; S; pritlična, deloma zidana in lesena stanovanjska hiša

Zalog pri Cerkljah; S; složno znamenje na Z delu vasi

Zalog pri Cerkljah; SC; dve trikotni znamenji na V delu vasi

Zgornja Bela, Zgornja Bela št. 35; S; leseni stegnjeni dom ravninskega alpskega prostora

Zgornja Besnica, Zgornja Besnica št. 7, 8; SC; domačijo sestavljata nadstropni, zidani stanovanjski objekt in nadstropna, zidana kašča

Zgornja Besnica, Zgornja Besnica št. 28; S; pritlična, lesena kajža

Zgornje Jezersko; US; naselje sestoji iz samotnih domačij v gručah v zemljiškem celku (poudarek na kaščah!)

Zgornje Jezersko, Zgornje Jezersko št. 77; SC; samotna domačija z večjim številom gospodarskih objektov

Zgornje Jezersko, Zgornje Jezersko št. 130, 131; SC; ambient dveh območij

Zgornje Jezersko, Zgornje Jezersko št. 140, 141, 144; SC; skupina domačij v gruči z ambicioznimi kaščami

KRŠKO

Brestanica, Brestanica št. 111; S; pritlična, zidana hiša z vinsko kletjo iz leta 1732

Ravno, Ravno št. 15; SC; lesena, subpanonska domačija; slede si svinjak, skedenj in stanovanjska hiša iz 18. stoletja

LAŠKO

Rečica pri Laškem; S; kamnito stebrasto znamenje iz časa okoli 1600

LENART

Cogetinci; S; stebrasto znamenje iz leta 1529

Cogetinci, Cogetinci št. 75; S; stanovanjska hiša panonskega tipa iz druge polovice 19. stoletja

Nadbišec, Nadbišec št. 18; S; viničarija iz leta 1868

LENDAVA

Kobilje; US; obcestna vas, pozidana v značilnih krakih

Lendavske gorice; SC; zaselek vinskih kleti z enajstimi objekti v vrsti iz 18. in 19. stoletja

LITIJA

Kresniške poljane, Kresniške poljane št. 4; S; zidana stanovanjska hiša z arkadnim hodnikom

Mala Štanga, Mala Štanga št. 6; S; lesen, podkleten, stanovanjski objekt iz leta 1868

Ribče, Ribče št. 3; S; lesen, podkleten stanovanjski objekt

Šmartno pri Litiji, Šmartno pri Litiji št. 26; S; kozolec toplar iz leta 1884

Velika Štanga, Velika Štanga št. 10; S; zidana sušilnica za sadje

Vovše, Vovše št. 1; S; nadstropen, zidan svinjak z arkadnim hodnikom

Zgornja Jablanica, Zgornja Jablanica št. 4; S; bogato ornamentiran lesen pod

LJUBLJANA BEŽIGRAD

Kleče pri Dolu, Kleče pri Dolu št. 1; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt z ornamentirano fasado

Kleče pri Dolu, Kleče pri Dolu št. 14; S; pritličen, zidan, stanovanjski objekt iz leta 1796

Ljubljana, Titova c. št. 254; S; pritličen, zidan, stanovanjski objekt, nekdanja gostilna

Ljubljana, Titova c. št. 261; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt (nekdanja gostilna pri »Ruskem« carju)

Ljubljana, Titova c. št. 273; S; pritličen, zidan stanovanjski objekt vaškega značaja

Nadgorica, Nadgorica št. 22; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt z bogato ornamentirano fasado in lesenim gospodarskim delom

Šentjakob, Soteška pot št. 21; S; mogočen, zidan stanovanjski objekt z ornamentirano fasado

Zajelše, Zajelše št. 27; S; deloma zidan, deloma lesen stanovanjski objekt

LJUBLJANA MOSTE-POLJE

Dobrunje; SC; večja skupina enojnih stegenjenih kozolcev S od naselja

Dolsko, Dolsko št. 17; S; pritlični, zidan, stanovanjski objekt

Dolsko, Dolsko št. 19; S; nadstropen, zidan stanovanjski objekt z bogato ornamentirano fasado

Senožeti, Senožeti št. 27; S; pritlični, zidan stanovanjski objekt s poudarjenim vhodom in ornamentirano fasado

LJUBLJANA VIČ-RUDNIK

Dolnje Retje; S; »Levstikov« kozolec – dvojni kozolec toplar iz 19. stoletja

Ljubljana, Krakovo; US; predmestno naselje z ohranjeno srednjeveško zasnovo

Podsmreka; S; lesena »Stritarjeva« kačča iz 18. stoletja

Polhov Gradec, Polhov Gradec št. 33; S; ambiciozna etažna, zidana stanovanjska hiša z vidnimi gradbenimi posegi od 16. do 19. stoletja

Rašica; US; vas s specifično izoblikovano prostorsko zasnovo in s sopojavnostjo notranjskih in kraških stavbnih oblik ter razmerij

Velike Lašče; SC; skupina dveh kozolcev
Želimlje, Želimlje št. 9; SC; domačija z ambiciozno zasnovano stanovanjsko hišo in kozolcem toplarjem

LJUBLJANA ŠIŠKA

Dol pri Medvodah, Dol pri Medvodah št. 5; S; nadstropna, deloma zidana, deloma lesena stanovanjska hiša iz 17. stoletja

Goričane, Goričane št. 23; S; pritlična, zidana, skromna stanovanjska hiša iz leta 1784

Ljubljana, Gunceljska c. št. 37, 45; SC; ambient dveh hiš iz 17. stoletja s kapelico

Šmarna gora, Šmarna gora št. 1; S; pritlična, zidana stanovanjska hiša z zasnovo iz 16. stoletja

Vodice, Vodiška št. 60; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša, plod številnih preizidav od 16. do konca 19. stoletja

Vodice, Vodiška št. 59; S; nadstropna stanovanjska hiša, nastala konec 17. stoletja.

LJUTOMER

Železne dveri, Železne dveri št. 11; S; kamnita vinska klet z bivalnim delom

LOGATEC

Hleviše, Hleviše št. 3; S; pritlična, zidana stanovanjska hiša iz začetka 18. stoletja

Laze, Laze št. 1; S; etažna, zidana, ambiciozna stanovanjska hiša, zasnovana v 16. stoletju

Logatec (Gornji) Tržaška c. št. 134; S; stanovanjska hiša peterostranega tlorisa iz leta 1807

Petkovec, Petkovec št. 2; S; etažna, zidana stanovanjska hiša iz leta 1802

MARIBOR-PESNICA

Vukovski Dol, Vukovski Dol št. 18; S; gošposka vinska klet iz 16. stoletja

MARIBOR-RUŠE

Kumen, Kumen št. 81; SC; veliko samotno domačijo iz konca 19. stoletja sestavljajo stanovanjska hiša, prevžitkarska hiša, svinjak, hlev, kovačija in žaga z mlinom

Lovrenc na Pohorju, Lovrenc na Pohorju št. 36; SC; domačija sestoji iz stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja

Ruta, Ruta št. 3; SC; domačijo sestavljajo stanovanjska hiša, veliko gospodarsko poslopje in dve manjši ter kozolec toplar

MARIBOR-TABOR

Maribor, Železniška kolonija; US; delavsko-uradniško naselje z visokim komunalnim in stanovanjskim standardom

Maribor, Delavska kolonija; US; kolonijo enonadstropnih in enodružinskih hiš odlikuje smotrnost in skromnost v oblikovanju ter klasičnost pri rabi gradiv

METLIKA

Metlika, Breg revolucije; S; pritlična, lesena stanovanjska hiša, tlorisno oblikovana v črki L

Prilozje, Prilozje št. 10; SC; domačijo sestavljajo pritlična, lesena stanovanjska hiša, skedenj, hlev in svinjak

MOZIRJE

Podolševa; US; razložena hribovska vas na krčevinah

Robanov kot; KP; naselje samotnih kmetij v istoimenski dolini

Šentjanž; US; zaselek petih domačij V od cerkve sv. Janeza Krstnika

Šmiklavž, Šmiklavž št. 32; S; vrhkletna, enocelična, lesena kašča kvadratnega tlorisa iz leta 1720

Tirosek, Tirosek št. 58; S; vrhkletna, lesena kašča je datirana z letom 1688

MURSKA SOBOTA

Beltinci, Pot ob Črncu št. 15; SC; lesena domačija je oblikovana v »ključu«

Filovci; US; gručasta vas ležeča pod Filovskim bregom

Krašči, Krašči št. 54; SC; manjša lesena domačija je oblikovana v črki L

NOVA GORICA

Doblar, Doblar št. 25; S; nadstropna hiša z izrazitejšimi sredozemskimi in alpskimi prvinami (freske iz leta 1798)

Grgar; S; kamnito znamenje – gotski sten-ski tabernakelj z dodanim spodnjim delom

Šeberjak, Šeberjak št. 2; SC; bogata domačija je bila nekdanj gostilna, trgovina in trafika

Šempas, Šempas št. 59; SC; domačija iz 17. stoletja je grajena v obliki podkve z zaprtim dvoriščem

Šmartno; US; utrjena vas z izjemno strateško lego s staro poselitveno zgodovino

NOVO MESTO

Bela cerkev; US; gručasta strnjena vas na robu pomola

Biška vas; SC; ambient treh stanovanjskih hiš in kapele

Dolenji Maharovec; US; panonska nižinska vas

Loka; SC; skupina enojnih stegnjenih kozolcev s plaščem

Mali Orehek; SC; skupina kozolcev toplarjev za vasjo

Ostrog, Ostrog št. 3; S; lesena, pritlična stanovanjska hiša

Ostrog, Ostrog št. 8; S; lesena, pritlična, tlorisna pravokotna stanovanjska hiša

Ostrog, Ostrog št. 23; S; pritlična, lesena stanovanjska hiša, z letnico 1833

Šmarje, Šmarje št. 12; SC; domačijo sestavlja stanovanjsko in gospodarsko poslopje

Visejec; SC; skupina kozolcev toplarjev

Žužemberk; US; trško naselje s sklenjeno pozidanim jedrom in vrsto deloma nadstropnih hiš na obeh bregovih Krke

ORMOŽ

Runeč, Runeč št. 4 in št. 24; SC; ambient kleti in lesene domačije iz konca 18. stoletja

Trnovci, Trnovci št. 6; SC; domačijo velikega kmeta sestavlja zidana hiša in gospodarsko poslopje

Trnovci, Trnovci št. 46; SC; lesena domačija oblikovana v črki L

PIRAN

Padna; US; vas na pomolu razvita v obliki drevesa

Raven (zaselek Goreli); US skupina hiš z dvema kvalitetnima objektoma

Raven (zaselek Goreli), Raven št. 36; S; vrhkletna hiša z oljnim mlinom

Strunjan, Strunjan št. 79; SC; domačija sestoji iz več poslopij in letno kuhinjo s tremi kurišči

Strunjan, Strunjan št. 81; SC; domačijo sestavljajo nadstropna mansardna hiša in gospodarska poslopja

Strunjan, Strunjan št. 94; SC; domačijo tvorijo stanovanjsko in sedem gospodarskih poslopij

Strunjan, Strunjan št. 95; 96; SC; kompleks veleposestva s kolonatom

POSTOJNA

Belsko, Belsko št. 11; S; nadstropna kašča iz leta 1822

Buje, Buje št. 17; SC; velika domačija kraškega značaja iz začetka 19. stoletja

Koče; S; kamnito znamenje v obliki križa iz leta 1700

Narin; S; kamnito znamenje – pil iz leta 1643

Planina; US; dobro ohranjeno naselje je pomembna priča nekdanjega cvetočega prevoznništva v 18. in 19. stoletju

Rakitnik, Rakitnik št. 8; S; kmečki dvorec je datiran z letnicama 1693 in 1794

Slavina, Slavina št. 53; S; »baročna« kmečka hiša z zasnovo iz 16. stoletja

Veliko Ubeljško; S; zidana zaprta kapelica

PTUJ

Gorišnica; Gorišnica št. 12; SC; lesena domačija oblikovana v črki L

Zasadi, Zasadi št. 3; SC; tlorisno razgibana lesena panonska domačija

RADLJE OB DRAVI

Brezno; S; poznogostko slopno znamenje z odprtimi nišami iz 16. stoletja

Ožbalt, Ožbalt št. 37; S; deloma zidana in lesena mogočna kašča s tremi obokanimi kletmi

Radlje ob Dravi, Pod Perkolico št. 1; S; poznogotsko gospodarsko poslopje

Šentjanž nad Dravčami, Šentjanž nad Dravčami št. 14; SC; samotna, bogata domačija v gruči pod cerkvijo sv. Janeza Krstnika

Šentjanž nad Dravčami, Šentjanž nad Dravčami št. 20; S; stanovanjska hiša je oferska bajta iz konca 19. stoletja

Zgornja Kapla, Zgornja Kapla št. 28; SC; domačijo sestavljata stanovanjska hiša, nekdanja dimnica in gospodarsko poslopje

Zgornja Kapla, Zgornja Kapla št. 31; S; ambiciozna stanovanjska hiša dimničnega pokrova je oblikovana v črki L

RADOVLJICA

Bohinjska Čejnjava; S; znamenje z nišo

Dobro polje, Dobro polje št. 9; s; nadstropna, zidana stanovanjska hiša s freskami in kamnoseškimi elementi

Kamna gorica; US; strnjeno kovaško naselje z dobro ohranjenim tlorisno zasnovano in fužinarskimi hišami

Kamna gorica; S; baročno slopno znamenje

Kamna gorica; S; leseno znamenje – križ
Koprivnik v Bohinju, Koprivnik v Bohinju št. 32, 53, 58; SC; skupina domačij stegnjenega tipa z gospodarskimi poslopiji v nizu

Koprivnik v Bohinju; S; slopno znamenje z nišo

Kropa; US; strnjeno, razpotegnjeno kovaško naselje z izjemnimi primeri fužinarskega stavbarstva in naprav

Kropa, Kropa št. 6; S; nadstropna, zidana pol-delavska, pol-kmečka hiša iz leta 1788

Kropa, Kropa št. 10; S; nadstropna, zidana hiša iz 18. stoletja (Železarski muzej)

Kropa, Kropa št. 58; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša – podeželska graščina

Kropa; S; slopno znamenje iz 18. stoletja

Lesce, Begunjska št. 2; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša z vogelnim pomolom

Lesce, Begunjska št. 6; S; bogata nadstropna, zidana stanovanjska hiša z arhitekturnimi in likovnimi detajli

Ljubno, Ljubno št. 2; S; pritlična, zidana stanovanjska hiša s freskami

Posavec, Posavec št. 115; S; nadstropna, zidana hiša vaškega veljaka (baročni detajli)

Ravne v Bohinju št. 11, 12, 13, 14, 15; SC; skupina nadstropnih, zidanih kašč s poslikavo

Rotve; S; znamenje v obliki neogotskega križa

Spodnja Lipnica; S; slopno znamenje iz leta 1813 z Layerjevimi slikarji

Srednja vas, Srednja vas št. 8; S; pritlična, zidana kašča iz leta 1604

Studor; US; gručasta vas s skupino kozolcev pod vasjo

Studor, Studor št. 14, 16; SC; ambient dveh domačij; ene stegnjene, druge v gruči

Studor; US; Blato, Dedno polje, Jezero, Laz, Velo polje, Viševnik, Vodičen vrh; planine s številnimi, samostojnimi planšarskimi objekti

Zajamniki; US; planšarski zaselek v nizu

Zasip; S; znamenje – prenosni oltarček z Marijo zaščitnico s plaščem

RAVNE NA KOROŠKEM

Brdinje, Brdinje št. 4; SC; domačijo sestavljajo zidana stanovanjska hiša, leseno gospodarsko poslopje in kašča

Plat, Plat št. 11; S; kašča je nadstropen, lesen, podkleten objekt, datiran z letnicama 1631 in 1765

Strojna, Strojna št. 14; SC; velika, samotna domačija, nastala v 17. in 18. stoletju, ustvarja videz zaselka

Topla; KP; razloženo naselje velikih, samotnih kmetij s sledovi dimnične tradicije z zasnovano v 16. stoletju

Topla, Topla št. 9; SC; veliko samotno domačijo sestavljajo stanovanjsko in dvoje gospodarskih poslopij, kašča in dvoje čebelnjakov

Zgornja Jamnica, Zgornja Jamnica št. 9; S; podkletena, lesena kašča izvira iz 18. stoletja

Zgornja Jamnica, Zgornja Jamnica št. 13; SC; dve leseni kašči s polkrožnimi vhodi izvirata iz 17. stoletja

RIBNICA

Hrib; SC; skupina treh kozolcev topjarjev
Pugled, Pugled št. 2, 3; SC; ambient dveh ambicioznih domačij z bogato poslikavo

Retje; US; gručasta vas v banjasto oblikovani uvali

Retje, Retje št. 40; S; podkletena, deloma zidana in lesena stanovanjska hiša

SEVNICA

Kompolje; US; gručasta vas nad okljukom na desnem bregu Save

Šentjur na polju; US; gručasta vas s strnjanim jedrom na ravnici na levem bregu Save

Šmarčna; US; gručasta in deloma vrstna vas s številnimi kozolci dvojniki na desni savski terasi

SEŽANA

Brje; S; trebušasti komunski vodnjak na zidanem krožnem podestu na glavnem vaškem trgu

Divača, Kraška cesta št. 26; SC; dominantna domačija »zaprtega« tipa s stavbno zasnovno iz 17. stoletja

Dolnje Vreme; S; kamnito znamenje v obliki križa iz leta 1680

Gabrovica pri Komnu, Gabrovica pri Komnu št. 69; SC; velika domačija »zaprtega« tipa je nastala na prehodu iz 18. v 19. stoletje

Grize, Grize št. 7; SC; ambient iz 18. stoletja sestavljajo obzidana domačija, znamenje in komunski vodnjak

Kobdilj, Kobdilj št. 9, 22, 50; SC; ambient ambicioznih domačij na glavnem vaškem trgu

Križ; S; komunska kašča je preprost etažni kubus iz leta 1777

Lokev, Lokve št. 138; SC; bogatejša domačija iz druge polovice 17. stoletja

Podbreže, Podbreže št. 13; S; podkleteno, pritično gospodarsko poslopje iz leta 1795

Podgorje; S; zidano znamenje z nišo in plastiko sv. Antona

Šmarje pri Sežani, Šmarje pri Sežani št. 2; SC; kraška domačija zaprtega tipa z izjemnimi kamnoseškimi elementi

Štanjel; US; utrjeno naselje na hribu izpričuje naselbinsko kontinuiteto v prazgodovino

Štjak, Štjak št. 15, 17; SC; ambient dveh območij s stavbno zasnovno iz 16. stoletja

Tomaj, Tomaj št. 33; SC; monumentalno koncipirana domačija z adaptacijskimi posegi

Maksa Fabianija
Vremski Britof, Vremski Britof št. 9; SC; velika, bogata domačija, nekaj furmanska gostilna (kamnoseški detajli)

SLOVENJ GRADEC

Gornji Dolič, Gornji Dolič št. 48; SC; ambient kozolca, kapelice iz leta 1891 in lipe

Gradišče, Gradišče št. 4; SC; bogatejša območja iz 17. stoletja na izpostavljeni legi

Mislinja, Mislinja št. 289; S; lesena stanovanjska hiša iz leta 1843

Turiška vas, Turiška vas št. 1; S; kozolec topolar, tlorisno izdelan v obliki grškega križa

Sele, Sele št. 22; SC; domačijo sestavljajo stanovanjska in prevžitkarska hiša, dvojje gospodarskih poslopij in kapelic.

SLOVENSKA BISTRICA

Hrastovec, Hrastovec št. 44, 45, 46; SC; niz vinskih kleti, grajenih v pobočje

Spodnja Ložnica, Spodnja Ložnica št. 1; S; ambiciozen kozolec topolar

Spodnja Polskava; S; obsežna gručasta vas ob potoku na JV delu Dravskega polja

Šmartno na Pohorju, Šmartno na Pohorju št. 17; S; pribrežna, deloma lesena in zidana stanovanjska hiša iz leta 1812

Šmartno na Pohorju, Šmartno na Pohorju št. 39; S; deloma zidana in lesena stavba vrh-hlevnega tipa

Zgornja Poljčane (Čreta); S; kozolec topolar stoji sredi polja

SLOVENSKE KONJICE

Boharina, Boharina št. 17; S; pritličen, kamnit mlin s parom kamnov na »gornjo« vodo

Skomarje, Skomarje št. 1, 2; SC; gospodarski del domačije sestavljajo vodna žaga, mlin in kovačnica iz 18. stoletja

Skomarje, Skomarje št. 30; S; stanovanjska hiša predstavlja prehodni tip dimnice v hišo s »črno« kuhinjo

Vitanje; US; izjemna aglomeracija delavsko-vaško-trškega značaja s srednjeveško zasnovno v gorski kotlini

ŠENTJUR PRI CELJU

Visoče; S; slopno znamenje kvadratnega prereza

ŠKOFJA LOKA

Brode, Brode št. 2; SC; domačija sestoji iz stanovanjske hiše, hleva in kašče iz 19. stoletja

Bukovica, Bukovica št. 26; SC; Kalanovo domačijo sestavljata stanovanjska hiša in gospodarsko poslopje z zasnovno iz 16. stoletja

Na Logu; S; kapelica zaprtega tipa s Tuškovmi freskami iz 18. stoletja

Pevno, Pevno št. 9; S; kašča s freskami in slikanim šivanim robom iz leta 1738

Predmost, Predmost št. 3; S; nadstropna, zidana ambiciozna stanovanjska hiša s poslikavo na vhodni fasadi

Puštal, Puštal št. 74; S; deloma zidana in lesena stanovanjska hiša s stavbnimi elementi iz 16. stoletja

Puštal, Puštal št. 80; S; nadstropna, zidana stanovanjska hiša z baročnimi likovnimi elementi

Suha, Suha št. 4; SC; ambient Španove domačije in trikotnega znamenja

Suha, Suha št. 20; S; pritlična stanovanjska hiša iz leta 1785

Železniki; US; fužinarsko naselje z ohranjeno razgibano zazidalno linijo in večimi kvalitetnimi ambientmi

ŠMARJE PRI JELŠAH

Bistrica bo Sotli, Bistrica ob Sotli št. 77; S; nadstropna, vrhkletna stavba vaškega veljaka iz sredine 18. stoletja

Lemberg, Lemberg št. 15; S; nekdanji rotoz iz 18. stoletja

Pilštanj; US; trg predstavlja visoko razvito srednjeveško naselje utrdbenega značaja

Podsreda; US; trg z lijakasto srednjeveško zasnovo

Rogatec; SC; muzej na prostem sestoji iz večih objektov domačije dobro stoječega kmeta

Sedlarjevo; US; vas deloma obcestnega, deloma gručastega tipa se nahaja na terasi ob Sotli

TOLMIN

Breginj; SC; ostanek nekdanjega vaškega središča s stavbnim nizom iz 18. in 19. stoletja
Gorski Vrh (Jerovca), Gorski Vrh št. 3. in 4; SC; ambient dveh gručastih domačij s stavbnim razvojem od 18. stoletja naprej

Krn (Leskovca); US; planšarski zaselek z ohranjeno stavbno in organizacijsko zasnovo iz 19. stoletja

Slap ob Idriji, Slap ob Idriji št. 15; SC; skromna domačija iz 19. stoletja (rojstna hiša Cirila Kosmača)

Šentviška Gora, Šentviška Gora št. 15; S; bogato razčlenjena stanovanjska hiša iz 18. stoletja s poslikavo

Trenta, Trenta št. 67; SC; ambient domačije in spomenik J. Kugyu (Jakob Savinšek)

Volče; S; kamnito znamenje iz 15. stoletja

TRBOVLJE

Čebine, Čebine št. 3; S; leseni hlev iz leta 1762

Trbovlje; SC; Kurja vas; delavska kolonija obsega 30 dvostanovanjskih hišic

Trbovlje; SC; Njiva; delavska kolonija sestoji iz 8 objektov

Trbovlje; Neža št. 1; S; pritlična večstanovanjska delavska hiša s prizidkom

Trbovlje; SC; Občinska kolonija; delavsko kolonijo sestavljata dve vrsti enako zasnovanih štiridružinskih hiš

TRBOVLJE

Dolenje Laknice, Dolenje Laknice št. 5; S; pritlična, lesena stanovanjska hiša somernega tlorisa

Mirna; US; gručasto oblikovani trg
Šentrupert; US; trško naselje je nanizano v koncentričnih krogih okoli srednjeveške cerkve

TRŽIČ

Pristava, Pristava št. 9; SC; ambient domačije z nadstropno, zidano kaščo

Tržič, Kurnikova pot št. 9; S; nadstropna, deloma zidana in lesena obrtniška hiša

VELENJE

Zavodnje, Zavodnje št. 43; S; najjužneje ležeči primer alpske dimnice na Slovenskem

VRHNIKA

Blatna Brezovica; US; razpotegnjena vas na slemenu nizkega osamelca na Barju

Dol pri Borovnici; US; jedro obcestne, razpotegnjene vasi na robu Barja

Mala Ligojna; SC; gručasta vas s taborsko cerkvijo nad Barjem

Mirke; US; gručasta vas na J strani Vrhniko z razvejano tlorisno zasnovo

Sinja Gorica; US; barjanska vas z ohranjeno prostorsko organizacijo in uličnimi linijami

Smrečje, Smrečje št. 47; S; stanovanjska hiša s »črnim« portalom

Verd; SC; ambient ob Petkovskovi domačiji in kašči

Vrhnika; US; trg z bogato historično naselbinsko kontinuiteto in krajinskimi kvaliteta

ZAGORJE

Golče, Golče št. ?; S; deloma zidan in lesen stanovanjski objekt s spominsko ploščo

Zgornje Zavine, Zgornje Zavine št. 17; S; deloma zidan in lesen stanovanjski objekt iz leta 1795

ŽALEC

Braslovče; US; trg označuje ohranjena prvotna naselbinska zasnova, arhitekturni poudarki in silhuwta naselja

Levec; S; znamenje z odprtim nastavkom iz prve polovice 16. stoletja

ZAKON O RATIFIKACIJI EVROPSKE KONVENCIJE O VARSTVU ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

1. člen

Ratificira se evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine, ki je bila sprejeta 6. maja 1969 v Londonu v angleškem in francoskem izvorniku.

2. člen

Besedilo konvencije v angleškem in slovenskem prevodu se glasi:

EVROPSKA KONVENCIJA O VARSTVU ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE

Države članice Sveta Evrope, podpisnice te konvencije, so se glede na to,

da je cilj Sveta Evrope večja enotnost med njegovimi članicami, zlasti zaradi ohranitve in uresničitve idealov in načel, ki so njihova skupna dediščina:

da upoštevajo evropsko kulturno konvencijo, podpisano 19. decembra 1954 v Parizu, zlasti pa njen 5. člen;

da potrjujejo, da ima arheološka dediščina bistven pomen za poznavanje zgodovine civilizacij;

da se zavedajo, da so za varstvo evropske arheološke dediščine, kot najstarejšega vira evropske zgodovine, ki mu resno grozi uničenje, moralno odgovorne predvsem neposredno zainteresirane države, da pa je to tudi skupna skrb evropskih držav;

da menijo, da mora biti prvi korak za varstvo te dediščine uporaba najstrožjih znanstvenih metod pri arheoloških raziskovanjih ali odkritjih, da bi se ohranil njihov popoln zgodovinski pomen in onemogočila nenadomestljiva izguba znanstvenih informacij, ki utegne nastati z izkopavanjem brez dovoljenja pristojnih institucij;

da menijo, da bi tako zajamčeno znanstveno varstvo arheoloških predmetov:

(a) bilo v interesu zlasti javnih zbirk,

(b) prispevalo k tako potrebnim reformi trga arheoloških izkopanin;

da menijo, da je treba prepovedati tajna izkopavanja, uvesti znanstveno kontrolo nad arheološkimi predmeti in z izobraževanjem dati popoln znanstveni pomen arheološkimi izkopavanjem,

zedinile o naslednjem:

1. člen

V tej konvenciji so z arheološkimi predmeti mišljeni vsi ostanki in predmeti ali kakršnikoli sledovi človekovega obstoja, ki pri-

čajo o dobah in civilizacijah, za katere so izkopavanja ali odkritja glavni vir ali eden izmed glavnih virov znanstvenih*informacij.

2. člen

Vsaka izmed pogodbenic se zavezuje, da bo za zagotovitev varstva najdišč in lokalitet, kjer so skriti arheološki predmeti, sprejela tiste ukrepe, ki so možni:

(a) za razmejitev in varstvo lokalitet in območij arheološkega pomena;

(b) za ustvarjanje cone rezervatov zaradi ohranitve materialnih dokazov, ki jih bodo izkopavale bodoče generacije arheologov.

3. člen

Da bi imela arheološka izkopavanja na lokalitetah, območjih in conah, določenih v skladu z 2. členom te konvencije, poln znanstveni pomen, se vsaka pogodbenica zavezuje, da bo, kolikor bo mogoče:

(a) prepovedala in omejila izkopavanja brez dovoljenja pristojnih institucij;

(b) ukrenila vse potrebno, da se izkopavanja na podlagi posebnih dovoljenj zaupajo samo kvalificiranim osebam;

(c) zagotovila kontrolo in hrambo dobljenih rezultatov.

4. člen

1. Vsaka izmed pogodbenic se zavezuje, da bo sprejela vse praktično mogoče ukrepe za najpopolnejše objavljanje informacij o izkopavanjih in odkritjih v strokovnih publikacijah.

2. Vsaka izmed pogodbenic bo tudi proučila poti in načine, da:

(a) sestavi nacionalni pregled arheoloških predmetov v družbeni lastnini in kjer je mogoče, tudi v zasebni lastnini;

(b) izdela znanstveni katalog arheoloških predmetov v družbeni lastnini in kjer je mogoče, tudi v zasebni lastnini.

5. člen

Glede na znanstvene, kulturne in izobraževalne cilje te konvencije se vsaka izmed pogodbenic zavezuje, da bo:

(a) olajšala kroženja arheoloških predmetov v znanstvene, kulturne in izobraževalne namene;

(b) spodbujala izmenjavo informacij med znanstvenimi institucijami, muzeji in pristojnimi državnimi resorji;

(i) o arheoloških predmetih,

(ii) o izkopavanjih, ki se izvajajo z dovoljenjem oziroma brez dovoljenja pristojnih organov;

(c) storila vse, kar je v njeni moči, da bodo pristojni organi v državah izvora, ki so podpisnice te konvencije, obveščeni o vsaki ponudbi, za katero se domneva, da poteka iz izkopavanja brez dovoljenja ali iz izkopavanja z dovoljenjem pristojnih organov, vendar brez njihovega soglasja za tako ponudbo, skupaj s potrebnimi podrobnostmi o tem;

(d) skušala z izobraževanjem ustvariti in razvijati pri javnem mnenju zavest o pomenu arheoloških najdb za poznavanje zgodovine civilizacije ter o nevarnosti, ki jo pomenijo za to dediščino nekontrolirana izkopavanja.

6. člen

1. Vsaka izmed pogodbenic se zavezuje, da bo z ustreznim sodelovanjem poskrbela za to, da mednarodno kroženje arheoloških predmetov ne bo na noben način prizadelo varstva kulturnega in znanstvenega interesa, ki je povezan z njimi.

2. Vsaka izmed pogodbenic se zlasti zavezuje:

(a) da bo glede muzejev in drugih podobnih institucij, katerih politika nabave je pod kontrolo države, ukrenila vse potrebno, da ne nabavljajo arheoloških predmetov, za katere se zaradi posebnih razlogov sumi, da izhajajo iz tajnih izkopavanj ali nezakonito iz uradnih izkopavanj;

(b) da bo glede muzejev in drugih podobnih institucij, ki so na območju pogodbenice, vendar niso pod državno kontrolo glede politike nabave:

(i) poskrbela, da dobijo besedilo te konvencije,

(ii) storila vse, da podprejo načela, navedena v prejšnjem odstavku;

(c) da bo z izobraževanjem, obveščanjem, spremljanjem in sodelovanjem kolikor mogoče omejila kroženje arheoloških predmetov, za katere se zaradi določenega razloga sumi, da so bili pridobljeni z izkopavanjem brez dovoljenja ali z izkopavanjem z dovoljenjem pristojnih institucij, vendar brez njihovega soglasja za tako kroženje.

7. člen

Za zagotovitev načela sodelovanja pri varstvu arheološke dediščine, kar je temelj te konvencije, se vsaka izmed pogodbenic zavezuje, da bo v mejah obveznosti, prevzetih v skladu s pogoji iz te konvencije, obravnavala vsa vprašanja v zvezi z indetifikacijo in ugotavljanjem avtentičnosti, ki jih sproži katera koli druga pogodbenica, in da bo aktivno sodelovala, kolikor ji dopušča njena državna zakonodaja.

8. člen

Ukrepi, predvideni s to konvencijo, ne smejo omejevati zakonite trgovine oziroma lastnine na arheoloških predmetih niti vplivati na zakonska pravila, ki urejajo njihov promet.

9. člen

Vsaka izmed pogodbenic bo pravočasno obvestila generalnega sekretarja Sveta Evrope o morebitnih ukrepih v zvezi z uporabo določb te konvencije.

10. člen

1. Ta konvencija je odprta za podpis državam članicam Sveta Evrope, treba pa jo je ratificirati ali sprejeti. Ratifikacijske listine ali listine o sprejetju se deponirajo pri generalnem sekretarju Sveta Evrope.

2. Ta konvencija začne veljati tri mesece po deponiranju tretje ratifikacijske listine ali listine o sprejetju.

3. Za podpisnico, ki pozneje ratificira ali sprejme konvencijo, začne konvencija veljati tri mesece po deponiranju njene ratifikacijske listine ali listine o sprejetju.

11. člen

1. Po uveljavitvi te konvencije:

(a) lahko pristopi h konvenciji katerakoli država, ki ni članica Sveta Evrope, je pa pogodbenica evropske kulturne konvencije, podpisane 19. decembra 1954 v Parizu;

(b) lahko Ministrski komite Sveta Evrope povabi katerokoli drugo državo, ki ni članica sveta, da pristopi h konvenciji.

2. H konvenciji se pristopi tako, da se pri generalnem sekretarju Sveta Evrope deponira listina o pristupu, ki začne veljati tri mesece po deponiranju.

12. člen

1. Vsaka izmed držav podpisnic lahko ob podpisu oziroma deponiranju svoje ratifikacijske listine oziroma listine o sprejetju navede območje oziroma območja, za katera se bo uporabljala ta konvencija, vsaka izmed držav, ki pristopi, pa lahko to stori ob deponiranju svoje pristopne listine.

2. Vsaka izmed držav podpisnic lahko ob deponiranju svoje ratifikacijske listine oziroma listine o sprejetju ali kadarkoli po tem z izjavo generalnemu sekretarju Sveta Evrope razširi uporabo te konvencije na katerokoli drugo območje oziroma območja, navedena v izjavi, za katerih mednarodne odnose je odgovorna oziroma v katerih imenu je pooblaščen prevzeti obveznosti, vsaka izmed držav, ki pristopi, pa lahko to stori ob deponiranju svoje pristopne listine ali kadarkoli po tem.

3. Katerakoli izjava, dana v skladu s prejšnjim odstavkom, se lahko umakne po postopku iz 13. člena te konvencije glede kate-regakoli območja, navedenega v izjavi.

13. člen

1. Ta konvencija velja neomejeno.

2. Katerakoli izmed pogodbenic lahko s svoje strani odpove to konvencijo z obvestilom, ki ga pošlje generalnemu sekretarju Sveta Evrope.

3. Takšna odpoved začne veljati šest mesecev potem, ko generalni sekretar prejme obvestilo o odpovedi.

14. člen

Generalni sekretar Sveta Evrope obvesti države članice sveta in vsako izmed držav, ki je pristopila k tej konvenciji:

(a) o vsakem podpisu;

(b) o deponiranju vsake ratifikacijske listine, listine o sprejetju ali pristopu;

(c) o vsakem datumu začetka veljavnosti te konvencije v skladu z njenim 10. členom;

(d) o vsaki izjavi, prejeti v skladu z drugim in tretjim odstavkom 12. člena;

(e) o vsakem obvestilu, ki ga je prejel v skladu s 13. členom, ter o dnevu začetka veljavnosti odpovedi.

Da bi to potrdili, so spodaj podpisani, po predpisih pooblašteni, podpisali to konvencijo.

Sestavljeno 6. maja 1969 v Londonu v enem izvodu v angleščini in francoščini; obe besedili sta enako verodostojni in ostaneta deponirani v arhivu Sveta Evrope. Generalni sekretar Sveta Evrope pošlje overjene izvode vsaki izmed držav podpisnic in državi, ki pristopa.

3. člen

Za izvajanje tega zakona skrbijo pristojni republiški in pokrajinski organi.

4. člen

Ta zakon začne veljati osmi dan po objavi v Uradnem listu SFRJ – Mednarodne pogodbe (št. 9/1990).

YU ISSN 0350-9494

9 770350 949014